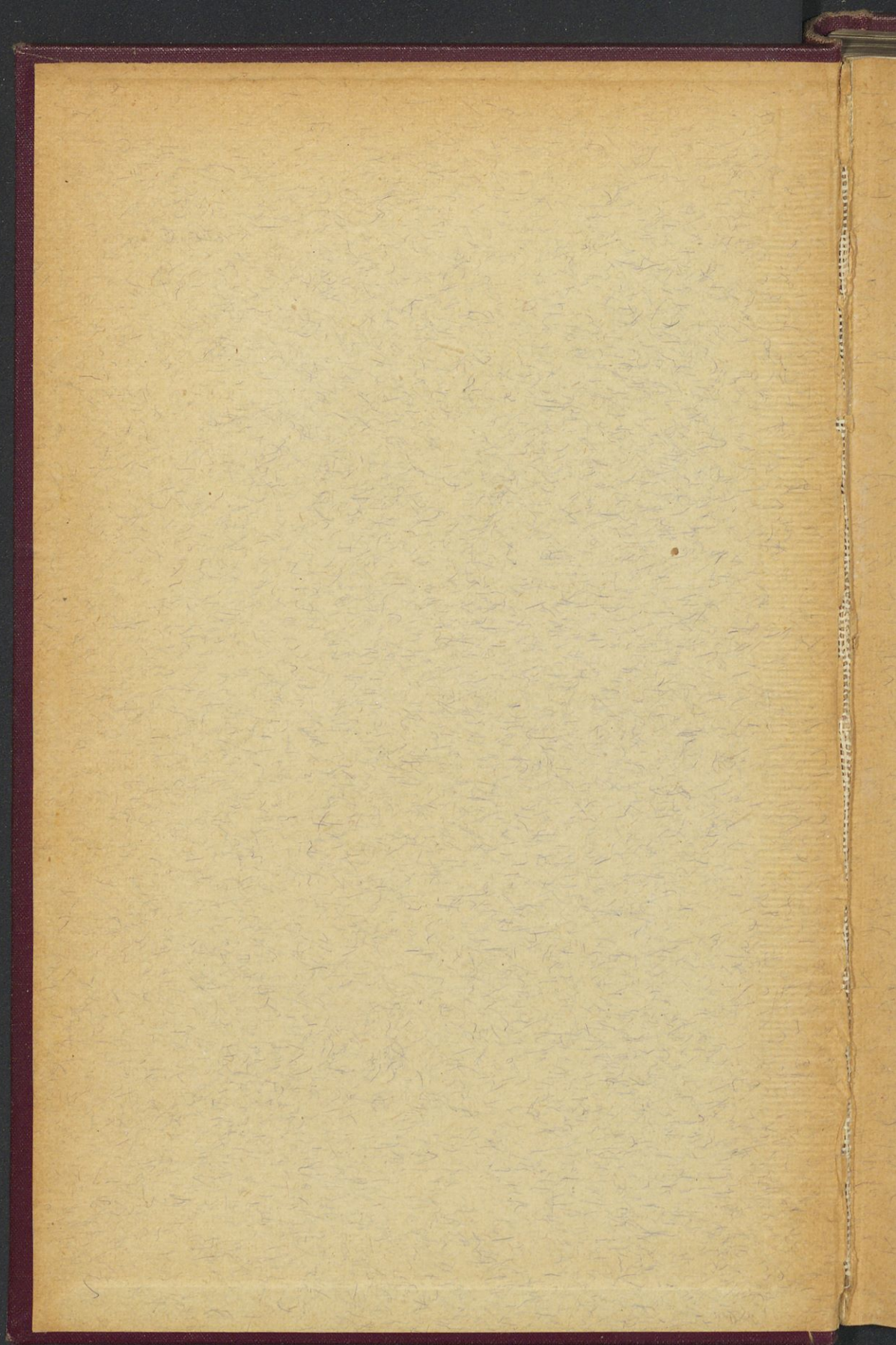

Ivan Steklasa

Zgodovina
župnije Šent Rupert
na Dolenjskem

Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem.

Spisal
Ivan Steklasa.

Ima 56 slik, 2 načrta in 2 zemljevida.

V Ljubljani, 1913.

Samozaložba.

Natisnila Katoliška tiskarna v Ljubljani.

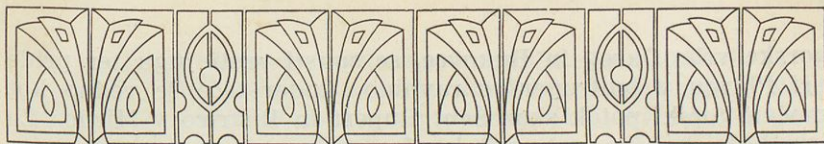
Sv. Rupert v velikem oltarju župnijske cerkve.

Vse pravice pridržane.

57552

FZC

I.

Zemljepisni in statistični opis.

Sedanja šentruperška župnija meji na zapadu z mirensko in s svetokriško, na severozapadu z dolsko, na severovzhodu in vzhodu s šentjanško in svetotrojiško, na jugu pa z mokronoško župnijo. Razteza se med $45^{\circ} 57'$ do $45^{\circ} 58' 30''$ severne zemljepisne širine ter med $32^{\circ} 42' 30''$ do $32^{\circ} 49' 30''$ vzhodne zemljepisne dolžine po Ferro. Večjidel šentruperške župnije je gorovit. Gorovje spada med takozvano dolensko gričevje, in sicer v južno panogo litijske skupine, ki se razteza od 581 m visokega Molnika pri Šmarji ter nadaljuje čez Kučelj 748 m, Velič vrh 701 m, Grmado 691 m, Peč 775 m, Jatno 846 m, Črno goro 714 m, Brunsko goro 572 m in Vidoč 571 m ter se končuje v boštanjskih gričih s 581 m visokim Veternikom ob Savi severno-vzhodno od Boštanja. Po nekdanjem svojem obsegu je bila šentruperška župnija prava gorska veležupnija, kajti prostirala se je od Save pri Renkah v današnji polšenski župniji pa do Boštanja ob Savi med največjimi gorami in gorskimi dolinami, katere smo naveli ravnokar po redu. Razen že omenjenih gorskih vrhov sta zapirala nekdanjo mejo šentruperške župnije na severozapadu še Orlek 878 m in Dolgo brdo 801 m, dočim sta Lontovž 1076 m in Kum 1219 m v tedanji svibenski župniji ostala na severu. Le majhen del nekdanje velike gorske veležupnije šentruperške je raven, in to je dolina poprečnica izpod Šent Ruperta do vođe Mirne. To dolino pa zapirajo nižji obronki že omenjenega gorovja, kakor Vesela Gora 324 m, Apnenik 465 m, Okrog 521 m, Bukovci 517 m, Hom 504 m, Sela 393 m, Viher 531 m in Hrastno 404 m, kateri so na prisojnih nižjih rebrih zasajeni z vinsko trto. Pod temi griči se je odprla lepa šentruperška poprečna dolina, katero namaka v južnovzhodnem smeru v Mirno tekoča Bistrica.

Bistrica izvira na severnem obronku Male Gobe 816 m pod Presko okoli 800 m nadmorske višine. Spočetka teče proti vzhodu, potem se zaobrne pod Prešenskimi njivami in Dolom proti jugu ter teče po ozki dolini do Pipančkovega mlina. Od tukaj se obrne proti jugovzhodu po ozki strugi do Pavla, izpod katerega dobi najjačji pritok Reko ali Slavnčico, katera je znana po svojem krasnem vodopadu pri Slávnah. Ko prodere še

gorske vrhe Okrog in Bukovce, se spusti proti jugu ter pride pri Plavcu v šentruperško ravnino, koder teče še vedno kot močan gorski potok skoz Šent Rupert in Bistrico v Mirno. Že ime kaže, kakšen je ta potok. Iz gor prinaša mnogo gramoza ter menja pogostoma svoje korito. Ob hudih nalivih naraste tako, da nastanejo male povodnji po Šent Rupertu. Rib živi v Bistrici malo, le proti izviru se najdejo v velikih tolmunih še postrvi. Od izliva potoka Sotle pa do blizu Pijavc deli Mirna deloma šentruperško župnijo od mirenske, mokronoške in svetotrojiške. Mirna ima svoje povirje nedaleč od Wagensperga pri Litiji ter teče skozi gorski kraj do vasi Mirna. Od tukaj dalje ima slab strmec ter je poprej večkrat ob deževju zalila travnike ob svoji strugi. Sedaj je uravnana in ne dela toliko škode. Izliva se v Savo pod Boštanjem. — Pod Sv. Rokom se izliva v Mirno Jesenišca, ki sestojata iz potoka Globoškega in Kostajnovšice. Tudi ta potok naredi ob deževju večkrat veliko škode, posebno po travnikih.

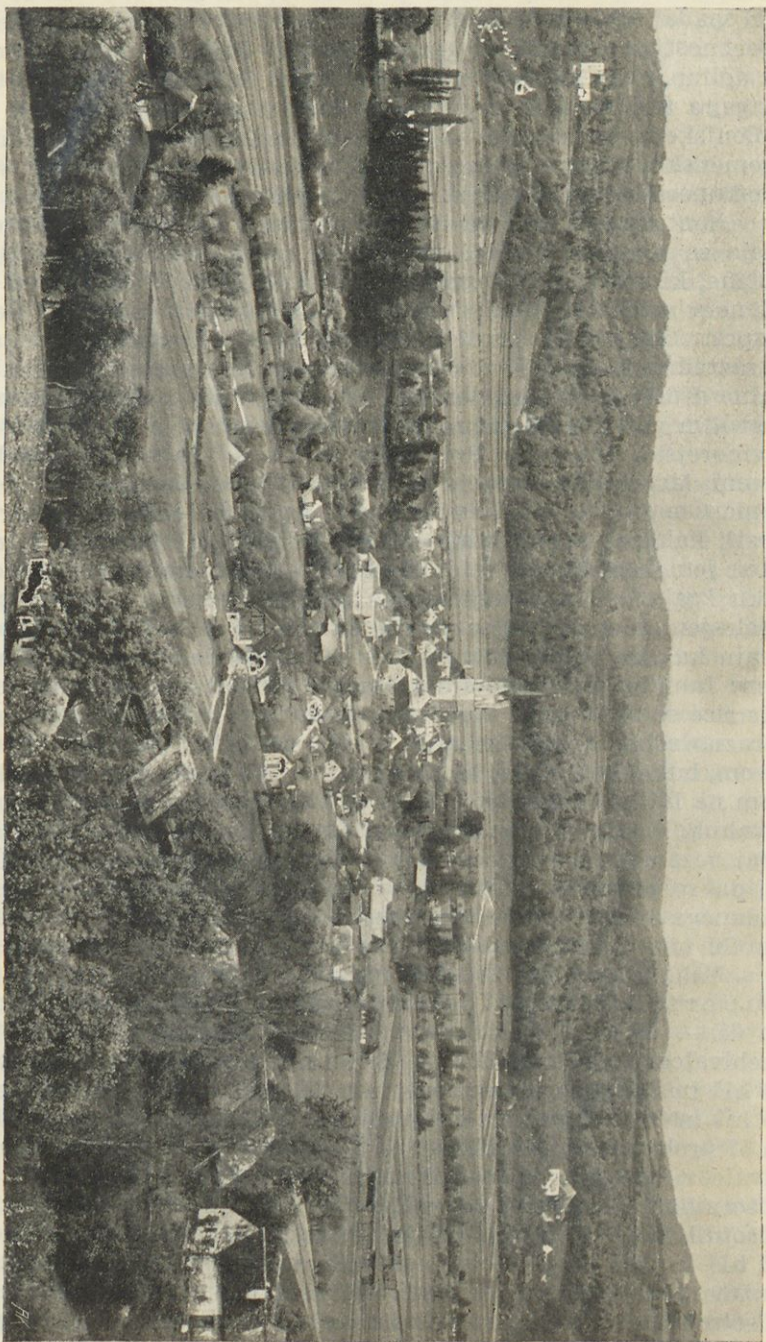
V severozapadnem kotu te lepe in plodne poprečne doline se vzdiguje komaj četrta ure izpod vinorodnih gorskih obronkov Šent Rupert s svojo veličanstveno cerkvijo in njenim do 60 m visokim zvonikom, ki se vidi po celi dolini. Ravno sredi vasi stoji cerkev na kraju griča, ki se spušča od farovškega hriba, kjer je pokopališče, proti severozapadu. Od severozapadne strani tekoča Bistrica deli Šent Rupert na dvoje: na Boštanj, ki se širi na nižjem levem bregu, dočim stoji večjidel Šent Ruperta s cerkvijo na desnem višjem bregu, takorekoč na malem holmcu. Kamen, ki se tukaj nahaja, je takozvani numulitni apnenec, čvrst lapor, rumenkaste barve; posebno mnogo ga lomijo na sosednem Griču. Kamen je dober in suh in se lahko obdeluje. Ta trdi lapor je napolnjen bolj ali manj s školjčinastimi lupinami kot proseno zrno majhnih pa do moške pesti velikih zdrobljenih in celih okamenelih školjk raznih vrst, kakršnih ni dandanes nič več živih na zemlji. Vsekakor je moral nekda biti ves ta kraj pokrit z vodo, dokler si ni našla izliva po današnji mirenski strugi v Savo. Ostanki iz teh starodavnih časov se nahajajo v omenjenem laporju, ki se lomi kakor škrljeje. Zato se je tudi bržkone ves ta kraj zval po tem kamnu Škrljevo. Gotovo je, da Šent Rupert ni prvotno ime tej vasi, marveč ga je dobila šele kasneje po patronu župnijske cerkve sv. Ruperta. Poprej se je kraj zval Škrljevo. Za to imamo dokaz v najstarejših listinah, ki govore o cerkvi sv. Ruperta pri Škrljevem. Kraj je spadal v najstarejšem času k škrljevski graščini, potem je bil darovan nunškemu samostanu krškemu na Koroškem, a kasneje krški škoi, kar bomo razjasnili kasneje bolj natanko.

Sam Šent Rupert ima krasno lego; nadmorska višina znaša 278 m. Ker je obdan od vseh strani z večjimi gorami in je odprt le proti jugu in jugozapadu, ima radi te svoje lege

tudi ugodno podnebje. Srednje letne topline ima 10.5° do 11° C ter spada tako med najtoplejše kraje na Kranjskem. Neka posebnost je jutranja megla v poletnem času, ki pokriva rada to dolino, a je ob vročih dneh posebna blagodat radi izdatne vlage; a tudi nevihte so v letnem času pogoste, kakor sploh na Dolenjskem, vendar pa so hude toče redkost. Vsled ugodnih vremenskih razmer je kraj prav ploden in gosto naseljen. Vsa šentruperška župnija šteje do 4500 prebivalcev.

Šent Rupert šteje do 400 duš, a občina šentruperška, katere meje se ujemajo z mejo župnijsko, razen šentlovrenske podobčine, ki spada pod župnijo Dole, okoli 5000. Šent Rupert je obenem središče župnijskega in občinskega urada. V Šent Rupertu se nahaja tudi pošta (od l. 1876. vozna) in brzojav, trirazredna ljudska šola s paralelko v prvem razredu, izobraževalno društvo s svojim domom, dve posojilnici, požarna bramba s svojim gasilnim domom, mlekarska zadruga z mlekarno ter živinorejska zadruga. Prebivalci se bavijo največ s poljedelstvom, živinorejo, vinorejo in sadjarstvom. Obrtnije ima Šent Rupert malo. Rokodelcev za domačo potrebo, mlinov in žag je dosti; kakšne večje obrtnije ni bilo do zdaj v tem kraju, razen da se je nekdanj kopala železna ruda na Hrastnem in pa v Rakovniku žgala opeka. Večja opekarnica je urejena nedavno pod Prelesjem. Mogoče, da se razvije sčasoma tudi v šentruperškem kraju kakšna večja obrtnija, ker je odprta železnica Trebnje—Šent Janž in ker se nahaja premog v bližini; a tudi vodna moč Bistrice se more vzeti v poštev. Trgovin je v Šent Rupertu več z razno robo, a trži se tudi s poljedelskimi pridelki, živino, lesom, bukovim ogljem, ki ga na veliko žgo in izvozijo iz gorskih šum na bližnjo železnico. Sicer je bila trgovina že poprej dosti živahna, dokler ni bila odprta železnica, ker je bil šentruperški kraj vezan po dobrih cestah s Trebnjem in Sevnico. Želeti je le, da se podaljša železnica od Šent Janža do Sevnice ali do Zidanega mosta ter se tako zveže ves kraj z južno železnico, kar bi bilo posebno za šentruperško dolino velike važnosti.

Vasi, ki spadajo pod šentruperško župnijo, so te-le: Šent Rupert (Poštanja), 87 hiš ter blizu 400 prebivalcev; odsotnih do 64. — Prelesje (Lavrca, Gmajna, Lesine), 26 hiš in 136 prebivalcev, odsotnih 32. — Bistrica (Kremen, Puščava), 40 hiš in 218 prebivalcev, odsotnih 35. — Brinje (Podgorica), 15 hiš in 60 prebivalcev, odsotnih 15. — Vesela Gora, 11 hiš in 57 prebivalcev, odsotnih 6. — Rakovnik, 25 hiš in 116 prebivalcev, odsotnih 28. — Draga, 48 hiš in 153 prebivalcev, odsotnih 14. — Škrljevo (Češnjice), 35 hiš in 80 prebivalcev, odsotnih 17. — Kamnje (Uzidje, Škovec, Brod, Vajsarija, Mirdol), 32 hiš in 135 prebivalcev, odsotnih 8. — Vrh (Breg, Lopata, Pužmanica, Hujevna, Volčjak, Grič), 41 hiš in 209 prebivalcev, odsotnih 12. — Kostanjevica (Art, Sredjek, Lošice, Brezje, Vertje), 15 hiš in 73 prebivalcev, odsotnih 5. — Svinsko-Log

Šent Rupert.

(Suha gora, Kamenšica, Dolenje in Gorenje Svinsko), 47 hiš in 222 prebivalcev, odsotnih 35. — Veliki Cirknik (Mlin, Vini vrh, Češnjevec, Na Hribu, Na Majalu, Češnjevec na gori), 41 hiš in 187 prebivalcev, odsotnih 36. — Mali Cirknik (Sela, Vrhé, Radež, Gorenje Mladotiče, Buševce), 41 hiš in 144 prebivalcev, odsotnih 22. — Hrastno (Dolenje, Zagrad, Sela, Viher, Pod Vihrom, Močile, Dol), 38 hiš in 192 prebivalcev, odsotnih 21. — Roženberk, 7 hiš in 51 prebivalcev, odsotnih 7. — Gorenje Jesenice (Močile, Ernjice), 20 hiš in 119 prebivalcev, odsotnih 23. — Dolenje Jesenice (Mlin, Pri sv. Roku, Pod sv. Rokom), 22 hiš in 120 prebivalcev, odsotnih 20. — Hrastovica (Zagorica), 24 hiš in 117 prebivalcev, odsotnih 20. — Most, 8 hiš in 51 prebivalcev, odsotnih 6. — Hom (Površnica, Vederina, Slevce, Brinje, Medvedje, Slape, Dol, Brezje, Ukenberg, Kolomuza, Kovačev hrib, Nebesa, Preša, Ravence, Reber, Križevje, Homska gora, Goljek, Pod Brezjem, Na Vihru pri Medvedju), 62 hiš in 220 prebivalcev, odsotnih 42. — Ravnik (Apnenik, Ravnice, Ostrež, Bojanka, Bojanje selo, Plankarica), 37 hiš in 118 prebivalcev, odsotnih 24. — Straža (Grilov hrib, Praproče, Nemška vas, Straža pri cesti, Na Veseli Gori, Pod Grilovim hribom, Cvibla, Dob), 41 hiš in 185 prebivalcev, odsotnih 41. — Trstenik (Sotla, Gmajna pod Sotlo, Pod Kot, Trstenik pri cesti, Trstenik pri pilu), 40 hiš in 161 prebivalcev, odsotnih 32. — Okrog (Maček, Gole njive, Rakovke, Raven boršt), 41 hiš in 110 prebivalcev, odsotnih 21. — Zabukovje (Gorenje in Dolenje, Mahnice, Kroharje, Dolina pod Žunovcem, Kozjak, Sraslje, Golenberk, Podžunovec, Roženberk), 59 hiš in 208 prebivalcev, odsotnih 33. — Ravne, 19 hiš in 82 prebivalcev, odsotnih 13. — Zaloka (Drenovec), 25 hiš in 70 prebivalcev, odsotnih 13.

Gostačev je po celi župniji prisotnih 917, odsotnih pa 74. Potemtakem šteje cela župnija 5093 prebivalcev z odsotnimi, prisotnih pa 4423.

Leta 1811., tedaj ravno pred sto leti, je bilo v šentruperški župniji 3014 duš. Po napovedi o župnijskih dohodkih istega leta izvedemo, koliko prebivalcev je imela takrat vsaka poedina vas, in sicer Šent Rupert 285, Prelesje 93, Bistrica 120, Kremen 24, Na Gmajni 11, Breg 24, Vrh 109, Pužmanca 5, Zagrad 21, Ukenberg 8, Sela 9, Brezje 7, Hom 37, Plavec 8, Brod 23, Kamenje 54, Draga 116, Ostrež 15, Gole njive 23, Maček 38, Škrljevo 105, Češence 15, Ravnik 76, Bojanje selo 10, Plankarica 6, Straža 44, Trstenik 88, Sotla 29, Gmajna 18, Golenberk 6, Podžunovec 6, Sela pri Cirkniku 10, Praproče 43, Rakovnik 95, Podgorica 34, Brinje 25, Dolenje Jesenice 70, Gorenje Jesenice 50, Roženberk 42, Mali Cirknik 64, Most 60, Hrastovica 57, Veliki Cirknik 71, Gorenje Svinsko 30, Dolenje Svinsko 40, Art 16, Srednik 17, Suha Gora 25, Dolina 7, Češnjevec 43, Medvedje 12, Slevce 19, Hrastno 49, Dolenje 15, Slape 20, Površnica 7, Vederina 20, Kostanjevica

51, Okrog 35, Kroharje 12, Mahence 10, Vrhé 15, Ravne 73, Zaloka 36, Dolenje Zabukovje 32, Gorenje Zabukovje 36, Kozjek 14, Roženberk pri Žunovcu 17, Srasle 49, Močile 7, Log 35, Kamenšica 22, Vinivrh 11, Bučje 4, Viher 18, Drenovec 18, Vovčjak 3, Lopata 4, Homska gora 22, Preša 8, Goljek 11, Uzidje 6, Kovačev hrib 12, Škovec 34, Vrbje 8, Lesine 5, Poštanja 51, Polje pri Šent Rupertu 10, Puščava 8, Cvibla 13, Nemška vas 5, Dolina pri Zabukovju 14, Vesela Gora 30.¹

Popis hišnih številk se nam ni ohranil iz tega leta, pač pa iz leta 1844. Takrat je imel Šent Rupert s Poštanjo 66 hišnih številk, Škrljevo 14, Draga 26, Kamenje 17, Vrh 25, Hom 31, Hrastno 19, Prelesje 18, Bistrica 30, Rakovnik z Veselo Goro 26, Jesenice Gorenje in Dolenje 27, Trstenik 30, Straža 25, Ravnik 19, Okrog 21, Zaloka 12, Veliki Cirknik 22, Mali Cirknik 20, Roženberk pri Cirkniku 8, Log 26, Kostanjevica 11, Ravne 18, Hrastovica 14, Most 8, Zabukovje Gorenje in Dolenje 46.²

II.

O najstarejši zgodovini šentruperškega kraja.

Kakor drugi kraji po Slovenskem, je bila tudi šentruperška okolica naseljena že v starodavnih časih. More se reči, da je todi prebivalo že pred dva tisoč leti pred Kr. ljudstvo, ki je zapustilo mnogo sledov svojega bivanja. Učeni starinoslovci pripovedujejo, da so prebivali ljudje v najstarejših časih v stambah na koleh po jezerih in plitvih rekah, kjer so si radi večje varnosti postavljali svoje kočje. Po vodi so se vozili v čolnih, narejenih iz debelih ožganih drevesnih debel. Hranili so se večinoma z mesom ubitih živali. Orodje so imeli od kosti, rogov in kamna. Take najdbe so zasledili zdaj na Kranjskem, posebno na ljubljanskem barju; pa tudi v šentruperškem kraju na par mestih. Kesneje so začeli prebivalci rabiti baker in bron ter tako nastopi bakrena ali bronasta doba. Kmalu potem so se ljudje posluževali poleg brona tudi železa. To je hallstattska doba, nazvana tako po predmetih, ki so se našli v Hallstattu na Gornjem Avstrijskem. V hallstattski dobi so začeli na Kranjskem izdelovati železo. V tem času so izpodrinile železne sulice, sekire in noži bronasto orožje; bronaste so pa še dragotine in posode, katere so prav lepo izdelane. Poleg bronastih se najdejo tudi železne potvorine, ki so pa jako zarjavele. Že tedaj so kopali železno rudo na Kranjskem na mnogih krajih, a v Pečarjevem grabnu pri Mokronogu pa bržkone tudi svinčenec. V to dobo spada tudi osnutek glasovitih

¹ Župnijski arhiv.

² Župnijski arhiv.

gradišč. Po navadi so utrdili strme hribe ter jih priredili za stanovanja. Okoli vršne ravnice takega hriba so zabili v zemljo debele kole, zapletli jih s protjem in zamazali jih z ilovico. Tako so nastala prebivališča in obenem trdnjave. Vhodi so bili navadno od severne in južne strani. Okoli so si po navadi izkopali po več globokih jarkov; kesneje so postavili celo zid proti sovražnim napadom. V gradiščih so opravljali tudi svoje bogoslužje. Sprva niso znali zidati. Tudi s poljedelstvom se niso ukvarjali; pisanja in denarja niso poznali. Pač pa so si izdelovali sami kuhinjsko posodo; iz živalskih kož so si narejali obleko in ženske so znale presti. Verovali so v življenje po smrti, zato so spoštovali mrliča in jim polagali v grobove lepe okraske in posode. Te grobove ali gomile so postavljali po navadi vrh gradišča ali pa v njegovi bližini. Gomile se nahajajo posamezne ali pa v večjih in manjših skupinah in so razne velikosti. Grobovi iz te dobe so krasnih predmetov jako bogati. Najbrž se iz te dobe v nobeni deželi ni našlo toliko predmetov kot na Kranjskem, zlasti na Dolenjskem, in tudi v šentruperskem kraju. Takrat je bila večina hribov obljudena. Le v redkih krajih so se našla prebivališča v ravnini. Najznamenitejše take najdbe na Dolenjskem so v šmarješki župniji, kjer so odkrili leta 1878. in 1879. nad stotino gomil ter našli cele zaklade takih starinskih stvari.¹ Znameniti so tudi predmeti, ki jih je izkopal Pečnik l. 1884. in 1885. pri Šlepščeku, Ostrožniku, Sv. Križu, v Križnem vrhu nad Sv. Križem. Znamenite starine so bile dobro ohranjene, posebno lončene posode, ker so bile dobro žgane in v peščeni zemlji. J. Pečnik piše o teh grobeh tako-le: »Pri Sv. Križu pri vasi in pri cerkvi so znameniti grobi z dobro ohranjenimi kostmi, lepim bronastim okrasjem; orožje je kot novo, ker je ležalo v peščeni zemlji. Gori od cerkve sv. Križa so po njivah lepi po dva metra globoki grobi s priložki; takih grobov je malo.« Dalje proti zahodu na pašnikih vasi Ribjek je našel Pečnik gomile z jako bogatimi mrliča. Neka ženska je imela lepe zapestnice in nanožnice, na prsni silno veliko iglo (fibulo), tako okrašeno, da se enaka na Kranjskem ni našla. Poleg te je imela še 12 fibul istotako lepih, ali manjših. Zraven so bile lončene posode, z rdečo barvo okrašene. Višje gori je našel Pečnik latenske grobe (po plitvini La Tène v Nešatelskem jezeru na Švicarskem, kjer so izkopali za to dobo značilnih predmetov). Ta doba je bila neposredno pred rimsko dobo ter se z njo tudi končuje kranjska prazgodovinska doba. Do l. 1884. ni imel deželni muzej kranjski še nobenih latenskih predmetov. Našlo se je tudi mnogo dolgih mečev z ostrino na obeh straneh, več kot 20 dobro ohranjenih, potem znamenite fibule; zapestnice so bile drugačne kakor iz hallstatske dobe; tudi

¹ Zgodovina šmarješke fare na Dolenjskem. Spisal Janez Volčič, župnik. V Novem mestu 1887. Str. 16—27.

mного železnih sekir, nožev, čudne železne verige za opasanje mečev. Dosti mrličev je imelo po dva meča, po en meter dolga, pri sebi; zraven sekiro, nož in sulico ter še druge železne reči, kot železne ščite za na roko. V tej hosti je izkopal Pečnik več nego 100 latenskih grobov. Zbirka je v deželnem muzeju. V Križnem vrhu se je našlo več lepih prazgodovinskih stanovanj, znamenitih, ker so todi bogati rodovi samovali več stoletij. Za cerkvijo sv. Križa so ležala v cilindričnih, v dolomitno skalo vsekanih luknjah na tleh sežgane človeške kosti, zasute z drobnim peskom, v katerem so bili povečem pokvarjeni železni in bronasti predmeti.¹

Tudi v sami šentruperški župniji imamo mnogo gradišč in prazgodovinskih gomil, ki pa še niso do zdaj tako natančno kakor drugod preiskane. Znamenite so take gomile okoli rakovniške graščine po hosti vse do Vesele Gore, kjer je bilo prazgodovinsko stanovanje ali gradišče. Gomile okoli Rakovnika so se začele preiskovati prvič 1. 1851. kot ajdovski grobovi. Leta 1873. sta se prekopali v prisotnosti pisatelja te knjige dve gomili. Izkopali smo takrat dolg meč, od rje močno izjeden, nekaj steklenih koral, par bronastih zapestnic in razbito žaro za pepel. Vsi ti predmeti so se shranili v gradu Rakovniku. Leta 1883. je prekopal Pečnik tukaj več gomil za deželni muzej. Tudi na Cirkniku je bilo prazgodovinsko stanovanje in nekaj gomil se nahaja tamkaj, a pri Mladotičih je prekopal nekaj gomil Pečnik leta 1902. Našla se je tukaj sekira iz bronzaste dobe.² Prazgodovinska stanovanja z obsipom so se našla tudi pri Sv. Jurju v polšenski župniji, a pri vasi Koprivniku so na njivah znameniti grobovi iz hallstatske dobe, skeleti z dobro ohranjenimi priložki, sulicami, zapestnicami, sekirami in fibulami. Tudi v Suhem dolu pri Doleh se je našlo več prazgodovinskih grobov. Posebno lepo prazgodovinsko stanovanje je bilo na Gradišču in Strmcu; na Kalu pri Šent Rupertu se nahaja neprekopana gomila in ravno tako pri vasi Gaberje v svetotrojiški župniji. V Gradišču so najdbe večjidel iz hallstatske in latenske dobe, le redkokdaj se dobi kaj rimskega, kar kaže, da prebivalci v teh krajih niso bili mnogo zavisni od Rimljanov.³ Gomile nahajamo v šentruperškem kraju tudi še za Škerljevimi, pri Dragi, v Kremenu, na Zagradu in pod Zaloko, tedaj po vsem gričevju okoli Šent Ruperta.

Kdo so bili ti prebivalci po naših krajih, ki so slednjič podlegli Rimljanom za cesarja Avgusta? Mnogi učenjci zgodovinarji trdijo, da so bili Kelti in da so omenjeni grobovi bili že veliko poprej, nego so prišli Rimljani v naše kraje. Vsi novejši starinoslovci pa prištevajo to ljudstvo Ilirom, to je onemu

¹ Izvestja muzejskega društva za l. 1904. Str. 27 sl.

² Carniola za l. 1909. Str. 127.

³ Izvestja muzejskega društva za l. 1894. Str. 8—9.

mogočnemu narodu, ki si je še pred Rimljani ob Jadranskem morju ustvaril veliko kraljestvo, ki se je raztezalo čez Istro in Dalmacijo do albanskih gora. To ljudstvo so pa okoli leta 380. pred Kr. podjarmili bojevití Kelti ter se naselili med njimi. Prazgodovinske in tudi rimske izkopine svedočijo, da je prebivalo v prazgodovinski in rimski dobi po naših deželah vedno eno in isto prvotno prebivalstvo, ki je počasi napredovalo v gospodarstvu in izobrazbi, pa vendar glede narodnosti ostalo bistveno nespremenjeno, dasi je bilo večkrat podjarmljeno po zmagovalnih narodih, ki pa niso mogli temeljne množice prebivalstva zatreti. Razkopavanja tudi dokazujejo, da so bili naši kraji že več kakor tisoč let pred Kr. tako gosto naseljeni kot dandanašnji. Selišča so bila sicer redkejša, ali obsežnejša nego naše sedanje vasi. Celo v krajih, ki so sedaj precej oddaljeni od glavnih občil, so se našli spominki prazgodovinskih selišč, kakor na primer v dolski in polšenski župniji. Vsi ročni izdelki tega prvotnega prebivalstva dokazujejo, da ni bil to pastirski narod, ki bi bil svoje črede gonil od kraja do kraja. Tudi niso tukaj prebivali zmagovalci, usiljenci, ki bi deželo oropali in naprej drli. To so bili stalni prebivalci, ki so obdelovali polja in gorice ter gojili živino. To so bili umni in omikani ljudje, ker starinoslovci trdijo, da so krasno posodje in orožje, katero se izkopava, izdelovali doma. Prebivalo je tukaj dobro in plemenito ljudstvo, ki je ljubilo svoje mrličé, jim v znamenje svoje vdanosti pokladalo v spomin najdražje reči v grob. V gomilah najdeno orožje nam pa tudi dokazuje, da so bili naši pradedje v bojevanju izurjeni, da so se junaško branili po svojih taborih in se podvrgli šele po hrabri obrambi premogočni sili rimskega cesarja Avgusta.¹

Med učenjaki zgodovinarji se nahajajo zdaj že tudi možje, ki dokazujejo, da so bili ti prvotni prebivalci Slovani, a ne Ilíri, niti Kelti. To je prav verjetno; saj vendar ni mogoče, da bi se bilo za časa takozvanega preseljevanja narodov moglo naseliti po naših krajih toliko novih prebivalcev Slovencev, da bi bile vse dežele gosto zasedene. Po našem mnenju so se v opustošene, a ne popolnoma neobljudene kraje naselili le neki oddelki premikajočih se Slovanov ter se zedinili s poprejšnjimi tukaj živečimi prebivalci slovanskega rodu. Znano je, da celo dlje časa gospodujoči Rimljani niso mogli starih prvotnih prebivalcev polatiniti, nego so le ti navzlic veliki rimski kulturi še dalje ohranili svojo narodnost. Sicer pa tudi mestopisna imena naših gora in voda najbolje dokazujejo prvotnost slovanskega prebivalstva po naših krajih. Naš učeni Davorin Trstenjak je imel v marsičem prav v svojih raziskovanjih o prvotnosti slovanskega rodu po današnjih slovenskih deželah; zgodovinarji Nemci ga le niso hoteli razumeti in so se držali le svojih Ilírov

¹ Zgodovina šmarješke fare. Str. 18.

in Keltov, ker jim je ime slovansko bilo zoprno. Davorin Trstenjak je našel v novejšem času že precej privrženecv, a čim bolj se bo razvijala slovanska zgodovinska znanost, tim več jih še bo. »Mogočen na morju Ilirijan je bil, ko se je Rimec še ladje tesat' učil.« Ta Ilirijan pa je bil Slovan, ki je od nekdanj stanoval po teh krajih.

Po hudih borbah so osvojili Rimljani za cesarja Avgusta vso Ilirijo. Leta 14. po Kr. je bilo že vse v njihovih rokah in tako tudi kraji okoli Krke in Kolpe, takozvana dežela Latobikov z njihovim glavnim mestom Segestom (današnji Sisek). Tudi prebivalce naših krajev so prištevali Rimljani k Latobikom, kar dokazuje polatinjeno ime Trebnjega, ki se je takrat zvalo Praetorium Latobicorum (tabor Latobikov). Rimljani so hitro uredili po svoje osvojené zemlje; prepregli so jih z izvrstno izpeljanimi cestami, postavljali po važnejših točkah svoje vojake ter prisilili prvotne prebivalce, da se predado popolnoma njihovi oblasti. Zato so silili narod, da se je moral preseljevati z gorskih krajev iz svojih naselišč po dolinah ob novih cestah ter sprejemati njih šege in navade, a plačevati tudi velike davke. Do drugega stoletja po Kr. niso rabili domačini niti rimskega denarja, vsaj na Dolenjskem ne, niti rimskih izdelkov, nego le svoje. To se lahko presodi po najdbah in dozda izkopanih grobih. V prazgodovinskih grobiščih ni najti nobenih rimskih predmetov, tam pa, kjer so nastala poznejša grobišča, nahajamo že mesto na prosto roko narejenih posod rimske izdelke, svetilke, novce itd., saj so bili ti izdelki poceni, ker so se izdelovali na debelo po sužnjih. Poprej so posodo in druge predmete zamenjavali med seboj, zdaj so pa robo prodajali in kupovali za denar. Ker je ljudstvo osiromašilo, si ni moglo več preskrbovati dragocenih pasov, koral iz jantarja in bronastih posod, orožja pa že tako ni smelo imeti, torej teh reči niso mogli več dajati v grobove. Tudi vinorejo so že Rimljani razširili po naših krajih, če je že niso našli, kar je verjetneje.

V naši okolici je bila tedaj rimska naselbina v današnjem Trebnjem najznamenitejša. Tukaj je bilo rimsko vojaško postajališče, tabor Latobikov. Da je bila ta postaja važna, se vidi po tem, da so bili tukaj nastanjeni za stalno rimski vojaki 13. in 14. legije (polka). Tukaj se je našlo veliko zidovje in v sredini rimsko svetišče. Žgavni oltar je bil dobro ohranjen. V Trebnjem se je našlo še mnogo rimskih napisnih kamnov od vojakov omenjenih polkov. Pri vasi Pristavi pa so imeli Rimljani svoje grobišče, kamor so pokopavali mrličé iz mesta. Tukaj so se našle v grobovih lepe lončene posode in drugi priložki. Na stotine grobov je že prekopanih. Mimo tega tabora je šla glavna rimska cesta, ki je vodila iz Emone (Ljubljane) na Trebnje, dalje proti Ponikvam in od tod čez Poljane in Šent Juri pod Hmeljnikom in blizu Gorenjega Kamenja čez Kapitelj-ski marof pri današnjem Novem mestu, potem blizu Jelš,

zahodno od Šentpetra na Belo Cerkev skozi Krakovščino in Veliko vas v Drnovo, južno od Krškega, kjer je bilo rimsko mesto Noviodunum. Od tukaj je vodila cesta dalje v Sisek. — Gotovo so prodrli Rimljani iz Trebnjega tudi v šentruperško in mokronoško dolino. V samem Šent Rupertu sicer do zdaj niso našli še nobenih rimskih predmetov, pač pa mnogo v sosednji mirenski župniji. Posebno okoli Spodnje Ševnice je bilo mnogo rimskih stanovanj. Izkopale so se tukaj velike kamenite ploče. Bil je tukaj bržkone kak poganski oltar. Še zdaj se nahaja tukaj mnogo zidovja po polju. Tudi se je našlo nekaj rimskih novcev iz prvega in drugega stoletja po Kr. Na Trebincu nad Mirno so našli lep rimski kamen, postavljen nekemu poganskemu bogu na čast. Tudi zlat denar cesarja Anastazija I. (491—518) so tukaj našli. Okoli Sv. Helene se nahajajo na polju rimski grobovi, ravno tako pri Volčjih Njivah. V Mokronogu, na višini, kjer stoji zdaj grad, je bilo veliko rimsko zidanje. Pod Hribom v hosti od trga proti zahodu so našli l. 1884. lonec s prilično 4000 rimskimi novci iz raznih časov, vendar največ od cesarjev iz let 250—300 po Kr. Tudi od trga proti Sv. Florijanu se je našlo na njivah več grobov iz rimske dobe. Potemtakem je gotovo, da je peljala od Trebnjega manjša rimska cesta mimo Spodnje Ševnice na Mirno ter ob desnem bregu vode Mirne skozi Volče Njive na Mokronog in od tukaj skozi Laknice proti Šmarjeti in Škocjanu, kjer se je strnila z glavno cesto, ki je vodila skozi današnje Novo mesto. Prav verjetno je tedaj, da so prišli Rimljani tudi v sam šentruperški kraj, ker je bil že takrat naseljen ter so tudi tukaj zavladali. Da se niso do zdaj našli nobeni spominki iz te dobe, se mora pripisati krajevnim razmeram, ker le tik cest nahajamo po navadi take najdbe, a današnji Šent Rupert je bil vendar le na strani omenjenih rimskih cest.¹

Ker je bil skozi naše kraje jako živahen promet iz Akvileje (Ogleja) skozi Emono, se je precej rano razširilo tudi krščanstvo, dasi so ga prvi rimski cesarji hudo preganjali. Iz znamenitega Ogleja je prišlo največ oznanjevalcev božje besede v naše kraje. Sv. Mohor in dijakon Fortunat sta oznanjevala novo vero po Kranjskem že okoli leta 51. po Kr. Sicer je krščanstvo v prvih stoletjih le počasi napredovalo in je moralo izbojevati hud boj s poganstvom, ki je bilo pri vojaškem prebivalstvu močno ukoreninjeno. Še v četrtem stoletju so se pri nas zidali templji v čast solnčnemu bogu Mitru in drugim malikom. De Rubeis trdi, da je Emona imela že okoli leta 50. po Kr. škofa. Emonski škof Maksim je zaradi preganjanja kristjanov za cesarja Decija pobegnil v Liburnijo in tam kot mučenik umrl leta 252. po Kr. Leta 284. je umrl v Emoni dijakon Pelagij kot

¹ Izvestja muzejskega društva za l. 1904. Str. 27 sl.; Mittheilungen des historischen Vereins für Krain, l. 1851. Str. 74—77.

mučenik, ko so za cesarja Numerijana preganjali kristjane. Na Kranjskem je bila tedaj škofijska stolica v Emoni ter bila podrejena oglejskemu patrijarhu. Razen Emone pa je bilo tedaj v naših slovenskih krajih še več škofij, kot: v Trstu, Kopru, Ptuju, Celju, Sisku, Tiburniji na Koroškem. Brez dvoma je dospelo krščanstvo že takrat tudi v šentruperški kraj, saj je bil vendar tako blizu glavne prometne ceste. Pa še nekaj nas utruje v tem mnenju, namreč starodavna cerkev sv. Marjete na Veseli Gori, kajti ravno češčenje sv. Marjete spričuje, da so bili v takih krajih že v prvih časih kristjani; saj je bila skoraj povsod, kjer je dokazana velika starost kakšne župnije, tudi že katera cerkev posvečena tej svetnici.¹ Toda vsa ta rimska kultura in z njo tudi krščanstvo ni trajalo dolgo v naših krajih. Rimska država je hitro pešala in leta 476. je zapadno rimsko cesarstvo že popolnoma izginilo ter postalo plen divjih narodov, ki so s severa in od iztoka prodirali na rimsko zemljišče, posebno v Italijo. Mnogo je trpela Kranjska v tem času splošnega preseljevanja narodov, kajti razna ljudstva so ravno skozi Kranjsko drla v južne dežele ter pri tej priložnosti plenila in pustošila po naši deželi, posebno ob glavnih cestah, odkoder se je prvotni narod umikal zopet nazaj v gorske kraje, kjer se je smatral varnejšega v svojih gradiščih kakor spočetka pred dohodom Rimljanov. Vse cvetoče naselbine ob glavnih cestah pa so bile pokončane. Največ je pretrpela Panonija. Sv. Hieronim pravi okoli leta 400., da se že nad dvajset let preliva rimska kri med Carigradom in Julijskimi planinami ter našteva ropajoče narode in opustošene kraje, pa končuje: »Povsod je žalost, povsod zdihovanje in povsod podoba smrti. Rimski svet se je podrl.«

Skozi Kranjsko so drli različni narodi, kot Rugi, Heruli, iztočni Gotje, Langobardi, Obri in Franki. Med njimi pa so se mešale tudi čete Slovanov. Ko so leta 568. odšli Langobardi na Laško, je bil ta dogodek odločilnega pomena za kranjsko zgodovino. V tem času so prišli z Obri tudi Slovenci od Dolenje Donave v naše kraje in zasedli pokrajine ob Soči, Savi, Kolpi, Dravi in Muri, to je sedanje Kranjsko, Primorsko, Hrvaško, Koroško, večji del Štajerskega in Dol. Ogrskega ter več krajev na Laškem. Na Toblaškem polju na Tirolskem so se bojevali koncem šestega veka Slovenci z Bavarci, spočetka srečno, ali slednjič so jih Bavarci zavrnilo ter ustavili njih prodiranje. Od Bavarcev premagani Slovenci so poklicali Obre na pomoč, ti so jih zdaj podjarmili in šele kralj Samo jih je osvobodil po hudih borbah okoli leta 623. Na to žalostno dobo obrskega gospodstva še zdaj spominjajo pripovedke o pasjoglavcih. Tukaj nastane

¹ Voditelj v bogoslovnih vedah. Letnik IV. V Mariboru 1901. Dr. Jos. Gruden. Najstarejši cerkveni patroni na Slovenskem. Str. 63 do 65.

vprašanje, je li bilo mogoče, da je doseljeno pleme slovansko naselilo v kratkem času toliko zemlje? Že poprej smo omenili, da je to neverjetno, nego da so prvotni prebivalci po naših krajih bili tudi slovanskega rodu ter so se mogli tim prej s pridošlimi združiti v en narod. A ker so bili le ti naseljeni Slovenci bojaželjni, so potegnili za seboj tudi prvotne, bolj miroljubne soplemenike. Dr. Gruden piše v svoji zgodovini slovenskega naroda¹ o tem tako-le: »Prvotnih prebivalcev Slovenci niso popolnoma iztrebili, temveč jih premagali in zaslužjili. Od njih so sprejeli mnogo imen za glavne reke, mesta in gorske vrhove v novi zgodovini. Reke Sava, Drava, Mura, Raba, Krka; mesta Celje, Ptuj; gorovja Alpe, Ture, Kras so imela slična imena že v rimski in predrimski dobi.« Mi pa pravimo, da so nadošli Slovenci našli tukaj v prvotnih prebivalcih svoje soplemenike in zato so se z njimi tako hitro združili in poprijeli tudi že poprej rabljena slovenska imena rek, gor in mest.

Z letom 623. se je začela za Slovence doba samostalnosti, ki je trajala poldrugo stoletje. V tem času so bile hude borbe tudi radi pokristjanjenja. Krščanstvo, kolikor se ga je bilo razširilo med prvotnim prebivalstvom po naših krajih, je počasi izginilo in poganstvo se je zopet povzdignilo, posebno po nadošlih poganskih četah. Pravijo, da so bili Slovenci sploh hudi protivniki krščanske vere in da jih je bilo sploh težko pridobiti za krščanstvo. Že okoli leta 630. je poskušal sv. Amand, škof iz Utrehta, da pokrsti Slovence, ali ni uspel; moral se je vrniti čez Donavo nazaj v svojo domovino. Navzlic vsemu preganjanju pa se je vendar še na mestih ohranilo krščanstvo od rimskih časov, in od konca sedmega stoletja so se zopet oglejski patrijarhi trudili, da razširijo iznovič krščansko vero po naših krajih. Toda šele, ko so Slovenci prišli v dotiko s krščanskimi narodi, kadar so potrebovali pomoči proti Obrom, so postali tudi dovzetnejši za krščanstvo. To se je zgodilo sredi 8. stoletja za vojvode Boruta v Gorotanu, ko so postali odvisni tudi od frankovskih kraljev leta 789.

III.

Sv. Rupert. Življenjepis in njegovo češčenje.

Sv. Rupert se je rodil bržkone okoli leta 650. po Kr.² Nekateri pisatelji pa postavljajo njegovo rojstvo že v 6. stoletje,

¹ Zgodovina slovenskega naroda. Spisal dr. Josip Gruden. Izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu 1910. Str. 15.

² Dr. Franc Kos (Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. V Ljubljani 1903. I. Str. 239) se je odločil za sedmo stoletje ter pravi, da je prišel sv. Rupert l. 696. iz Wormsa na Bavarsko. Jeli je umrl l. 718., ali še prej, ni znano.

kar je pa malo verjetno. Bil je frankovskega kraljevskega rodu. Za kralja frankovskega Hideberta je bil postavljen radi svoje pobožnosti in učenosti na škofovsko stolico v Wormsu. Ali v tem mestu in njegovi okolici je bilo takrat še dosti poganov pa tudi krivovercev. Nekatere izmed njih je pobožni škof s svojimi gorečimi pridigami in očetovskimi opomini spreobrnil. Zato so ga pa ostali sovražili radi njegove pobožnosti ter so ga napadli, pretepli in spodili iz mesta. In vendar je za spreobrnjene vkljub temu še kesneje skrbel ter jih večkrat obiskal v mestu.

V tistem času je bil vojvoda na Bavarskem Teodon,¹ sicer pogan ali dober človek in vsled nagovora svoje krščanske žene pripravljen sprejeti Kristusovo vero. Žalostno je bilo stanje v njegovi zemlji; bil je sicer mir, bilo je živine, žita in vsega v obilju, toda narod je bil surov, neotesan, uporen; starinskih vrlin, čistosti, zvestobe in poštenja ni bilo več med njimi; največje veselje je bilo lenariti, prepirati se in pretepati. Zabitost je bila tako velika, da si niti velikaši niso znali imena podpisati; najraje so se bavili z lovom, se gostili, pijančevali in razbijali, dočim je kmet, njih rob, vedno bolj hiral. Bilo je semtertje še nekaj kristjanov, posebno v rimskih naseljih; toda tudi med temi kristjani je bilo le preveč praznoverja. Vojvodi Teodonu je bilo težko pri srcu, ko je videl žalostno stanje svojega naroda; pa ko je izvedel za trud, svetost in učenost Ruperta, škofa wormskega, je poslal ponj ter ga prosil, naj pride na Bavarsko ter pokaže narodu pot k resnici in odrešenju.

Sam vojvoda Teodon je sprejel škofa Ruperta z velikim spremstvom najljubezniveje, ga odpeljal v Regensburg, kjer je stoloval vojvoda, ter izjavil željo, da ga podučí v krščanski veri. Rupert je začel podučevati Teodona in njegove dvorjanike, a svoje duhovne pomočnike je razposlal po deželi, da propovedajo narodu sveto vero. Ko so bili vsi dovolj podučeni, je krstil Rupert najprej prav svečano Teodona, potem dvorjanike njegove ter mnogo velikašev in meščanov. Potem se je odpeljal po Donavi ter propovedal sv. evangelij po vseh mestih in vaseh ob desnem in levem bregu reke vse do Lorch. Potem se je obrnil na Solnograško. Škof Rupert je povsod, kamorkoli je prišel, neutrudljivo širil vero krščansko, pokončeval podobe malikov, zidal cerkve, in ko je dovolj podučil narod v veri krščanski, ga je krščeval na tisoče in tisoče ter odločeval in urejeval vse, kar je smatral za potrebno, da se vzdrži in razširi vera Kristusova. V Solnogradu je zasnoval škofijsko stolico, sezidal cerkev na čast prvakmu apostolskemu, sv. Petru in poleg

¹ Bavarski vojvoda Teodon je živel okoli leta 700. Njegov naslednik je bil njegov sin Teodobert. Ta je imel sina Hugberta, ki je umrl pred 1. novembrom leta 735. Hugbertu je sledil Odilon, ki je kot bavorski vojvoda vladal od l. 735. do 748.

nje samostan za duhovne menihe, ki so imeli začeto delo spreobrnjenja nadaljevati in vzdržati. Krščeni vojvoda Teodon je dajal za vse to obilne dohodke in podpiral škofa s krščanskim življenjem. Škof Rupert je pa tudi po drugih krajih na Solnograškem utemeljeval cerkve in samostane. Tako beremo,¹ da je poslal k vojvodi Teodonu duhovnika Deonunga ter ga prosil, da bi smel v Bischofshofenu poleg Salice postaviti cerkev in samostan, kar je vojvoda tudi dovolil. Nato je škof Rupert prišel v omenjeni kraj s svojimi ljudmi, začel trebiti ondotni svet ter potem postavil tam malo cerkev in razna bivališča. Med tem časom je umrl vojvoda Teodon. Pred smrtjo je poklical k sebi sina Teodoberta ter ga opomnil, da ostane stalen v veri krščanski in da jo še bolj razširi, a škofa Ruperta naj posluša v vsem kakor svojega očeta. Teodobert je poslušal opomine svojega očeta, pa se je pod njegovim vladanjem zares spreobrnilo jako mnogo naroda na krščansko vero. Ko je škof Rupert dozidal cerkev v Bischofshofenu, je pozval k sebi vojvodo Teodoberta ter mu razjasnil, zakaj je postavil to cerkev. Posvetil jo je na čast sv. Maksimilijanu ter imenoval ondotni kraj Pongau. Nato je poslal tja menihe in duhovnike, katerim je daroval nekatera posestva solnograške cerkve v fevd. Še mnogo časa potem so uživali ti menihi podarjene fevde. Pozneje se je zgodilo, da so sosedni Slovenci pregnali te brate, katere je bila solnograška cerkev poslala v Pongau. Mnogo časa potem je bila omenjena cerkev podrta, ker je vedno pretila nevarnost od poganskih Slovencev.

Ko se je bavarski vojvoda Odilon napotil leta 743. v frankovsko državo, ga je spremljal duhovnik Urz, ki je bil doma v kraju Albina (Oberalm pri Halleinu na Solnograškem). Ta kraj je vojvoda Teodobert podaril cerkvi sv. Maksimilijana takrat, ko jo je škof Rupert postavil. Zdaj je prosil duhovnik Urz vojvodo Odilona, da bi mu dal v fevd iznovič ves ta kraj, kar je vojvoda tudi storil.²

Za vlade vojvode Teodoberta se je krščanstvo po njegovih zemljah vedno bolj širilo. Škof Rupert je poklical, da še bolj učvrsti svoje delo, dvanajst duhovnov iz svojega rojstnega kraja ter je obhodil z njimi vso državo Teodobertovo in slednjič določil vsakemu izmed njih en kraj, kjer je opravljal potem duhovno službo. Škof Rupert je imel nečakinjo, po imenu Erentrudo, ki se je bila obljubila Bogu ter sveto živela v samostanu; tudi njo je poklical v svoj novi kraj, da pripravlja žensko mladež po potu krščanske prosvete in čednosti. V Solno-

¹ Breves notitiae c. 3 v Hauthaler Urkundenbuch. Str. 21, 22.

² Dr. Fran Kos misli, da so to cerkev porušili med letom 700. do 743. Slovenci iz Lungaua, ki so plenili večkrat po Solnograškem. Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. V Ljubljani 1903. I. Str. 249—251.

gradu je sezidal škof Rupert ženski samostan in postavil vanj Erentrudo ter device, Bogu posvečene, ki so prišle z njo. Mnogo vekov je minulo od časa sv. Ruperta, toda oba od njega osnovana samostana obstojita še danes ter po možnosti nadaljujeta njegovo delo. Toda tudi za časno srečo naroda je storil mnogo sv. Rupert; utemeljil je šole, naredil pota, popravljajl ceste ter odprl bogate rudnike soli. Zato ima na sliki čeber soli pred seboj.

Ko je ta apostolski mož vse tako lepo uredil, kar je bilo potrebno za obstanek prave vere v celi vojvodini, mu je razodel Bog, da se mu približuje konec življenja na tem svetu. A on, ki je imel vedno upanje v Kristusa, je priporočil mesto Solnograd, ves narod bavarski in vse spreobrnjence Bogu vsemogočnemu, in ko je še na praznik vstajenja Gospodovega, dne 27. marca l. 723., bral mašo, se okrepil s presvetim Rešnjim Telesom Jezusovim ter potolažil brate z ljubeznivimi besedami, je izročil Bogu čisto svojo dušo.

Le ti podatki o življenju sv. Ruperta so najbolj zanesljivi razen dobe, v kateri je živel, in razen časa njegove smrti, kar smo že omenili. Neresnično pa je, kar se nam pripoveduje o uspehih sv. Ruperta med Slovenci v glavnem viru za življenjepise svetnikov v takozvani zbirki Bollendistov.¹ V omenjenem življenjepisu beremo, da je sv. Rupert prehodil vse alpske pokrajine ter prišel do karantanskega kralja. Na tega priprošnje je spreobrnjl njegove podložnike ter jih pokrstil. Ko je prekoračil Visoke Ture, je oznanjeval božjo besedo Slovincem ter dosegel med njimi mnogo uspehov. Postavil je v njih zemlji več cerkev in ustanovil mnogo samostanov. Ko je pustil med Slovenci svoje zveste učence duhovne in klerike, da bi varovali krščansko vero, se je povrnjl na Bavarsko. Tukaj navedeni stavki so neresnični. Kakor se vidi, je pisatelj to, kar se je zgodilo pod slovenskim vojvodom Hotimirom in solnograškim škofom Virgilijem med leti 753. do 769., pripisoval že sv. Rupertu. Dokazano je, da sveti Rupert ni bil nikdar na slovenski zemlji, pač pa se je njegovo češčenje razširilo med Slovenci, posebno na Koroškem in Štajerskem, a najmanje na Kranjskem.

¹ Vita s. Ruperti epi. Rosweidiana v Acta Sanct. Boll. mens. Mart. III. 705. Pertransiens vero omnem Alpiarum regionem ad Carantanorum regem pervenit, cujus rogatu regnum illud convertens Christi baptismate purgavit, transcensoque monte altissimo mons Durus appellato, predicavit Wandalis plurimumque fructum ex eis Domino largiente consecutus est, edificavitque ibi ecclesias multas, atque plurima monasteria fundavit. Demum dimissis ibi discipulis religiosus presbiterus et clericus ad Christiane religionis custodiam reversus est in terram Batavorum.« Na podlagi spisa »Vita s. Ruperti Salisb. ep. primogenia«, ki je bil bržkone sestavljen l. 873., so razni pisatelji v poznejših stoletjih sestavili več življenjepisov o sv. Rupertu, ki so tu in tam mnogo obširnejši, a ne povsod zanesljivi. Dr. Fran Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. I. Str. 249—251.

Posebno je zanimivo, kar piše o češčenju sv. Ruperta učeni dr. Hauthaler.¹ V tmino je zavito delovanje sv. Ruperta kot krščanskega apostelja stare Bavarske vojvodine, zato je potrebno, da se vzamejo v obzir vse okoliščine in razmere tedanjega časa, ki morejo razjasniti njegovo življenje in delovanje. Že več vekov traje vprašanje, kdaj je on živel, pa so se eni odločili za VI., drugi za VII. vek.² Pri vsem tem dokazovanju o dobi življenja sv. Ruperta se niso spočetka porabili liturgični viri, ki so najvažnejši. Sicer je že p. Filz porabil koledarje za vprašanje o češčenju sv. Ruperta, ko je pisal o svetkovanju velike noči; toda celo češčenje, katero uživa sv. Rupert od nekdanj, način tega češčenja, razširjavo njegovo, posebni njegovi spominki itd., o vsem tem se ni dolgo razpravljalo. Šele profesor Fridrich v Münchenu je v svojem akademskem govoru 3. februarja 1883 o življenju sv. Ruperta opozoril na porabo najstarejših liturgičnih rokopisov ter s tem spodbudil mnogo novih vprašanj. Za temelj razpravi mu je služil življenjepis sv. Ruperta, izdan po profesorju Meyerju.³

V letih 767. do 774. je sezidal nadškof solnograški Virgil lastno stolno cerkev »ogromne veličine«, katero je leta 774. posvetil, kakor nam pripovedujejo stare liturgične knjige, 24. septembra kot v posebno čast deželnega patrona sv. Ruperta, češ, da je ta dan smrtni dan njegov, kar pa ni verjetno. Nadškof Virgil je vzdignil odličnejši del njegovih ostankov, namreč od prs gor, kakor tudi one njegovih učencev in kaplanov Hunialda in Gislarja, in deset let kesneje, l. 784., tudi ona od Gavinija (Gabenija) in Idvinusa iz starih grobov v samostanski cerkvi pri sv. Petru ter jih prenesel svečano v novo katedralo. S tem je potrdil in posvetil nadškof Virgil javno cerkveno češčenje deželnega patrona sv. Ruperta. Vsled tega je njegovo javno češčenje poleg svojih odličnih učencev hitro prekoračilo meje Solnograške in Bavarske. Prav važna stvar je, da so se v IX. stoletju v nekdanjem Nazarijevem samostanu v Lorchu, ki je bil najbolj znamenit v veliki francoski državi, ohranila v litanijah imena Ruperta, Hunialda, Gislarja in Erentrude kot najstarejših solnograških svetnikov. Iz tega moremo sklepati, da so se omenjeni svetniki častili v vsi veliki frankovski državi in še posebej v ranjskih pokrajinah. Da je bilo to tudi zares, potrjuje i Alcuin, ker je menihe iz Solnograđa vedno zval brate sv. Ruperta, kakor tudi še posebno, da prosi pomoči sv. Ruperta

¹ Die dem hl. Rupertus geweihten Kirchen und Kapellen. Mit einer Karte. Salzburg, 1885. v Personalstand der Säcular und Regular-Geistlichkeit des Erzbisthums Salzburg. Auf das Jahr 1885. Salzburg. Verlag der F. E. Consistorial-Kanzlei. Str. 204 sl.

² V našem življenjepisju smo vzeli 7. vek kot dobo njegovega delovanja.

³ Vita sc. Ruperti rokopis šte. 790 graškega vseučilišča.

in drugih sv. očetov za menihe solnograške ter da navaja sv. Ruperta v svojih litanijah.

Vsled tega dogodka, namreč cerkvenega povišanja in prenosa velikega dela trupla deželnega patrona sv. Ruperta v stolno cerkev solnograško, so se uveli brez dvoma tudi mnogoštevilni cerkveni patrociniji na čast sv. Rupertu na starem Bavarskem in njegovem naselniškem prostoru posebno na Štajerskem in Koroškem, kar nam je predvsem dokaz, kako je bilo češčenje sv. Ruperta jako razširjeno. Alojzij Huber je bil prvi, kolikor je nam znano, ki je pri raziskovanju o pokristjanjenju v naših deželah poudarjal cerkvene patrocinije ter se tudi sam posebno oziral nanje v svojem učenem delu te vrste.¹ Zbral in popisal je vse cerkve sv. Ruperta ter vse porabil v omenjenem svojem delu.

Vseh patrocinijev sv. Ruperta je naštel Hauthaler 109. Po današnji razdelitvi cerkvenih okrožij se razdele te cerkve in kapele na 18 odnosno 17 diecez s 23 okrožji in 125 cerkvami in kapelami. Da se razvidi še bolj, kako je razširjeno češčenje sv. Ruperta, je pisatelj dr. Hauthaler sestavil popis še drugih patrocinijev (cerkev in kapel) važnejših škofov in misijonarjev iz dobe pokristjanjenja teh krajev, a še posebej patrocinije škofijskih katedralk v omenjenih krajih današnjih diecez Solnograd, Briksen, Trident, Krka, Ljubljana, Labod, Sekava, Dunaj, St. Pölten, Linz, Pasov, Regensburg, Freising in Eichstädt. Dasi podatki niso natančni o teh pokrajinah, vendar nam kažejo važnost in ugled sv. Ruperta kot aposteljna Bavarske.

Razen starih, bolj mednarodnih patrocinijev, kot sv. Marije, Ivana Krstnika, apostelnov, najglavnejših mučenikov, posebno sv. Štefana in sv. Lovrenca, nadalje sv. Martina itd. se je našlo po raziskovanju, da se nahajajo v omenjenih škofijah patrociniji še sledečih svetnikov: sv. Rupert 125, sv. Valentin 64, sv. Mohor 28, sv. Virgil 21, sv. Vilibald 21, sv. Gal 9, sv. Otmar 8, sv. Korbinijan 8, sv. Virgil 7, sv. Kasijan 5, sv. Magnus 4, sveti Severin 3, sv. Bonifacij 2. V slovenskih škofijah je 26 patrocinijev sv. Ruperta, in sicer v krški 19, labodski 5 in ljubljanski 2.

Če se prisposodobijo gornje številke, opazi lahko vsakdo, kako razmerno nizke so številke škofov in misijonarjev VIII. stoletja naproti velikemu številu sv. Ruperta, in pri tem pride še v poštev, da mi niti ne vemo, koliko cerkev sv. Ruperta je propalo, kakor oni v Salapingenu in Durnavi na Ogrskem, o katerih slučajno vemo iz službene zgodovine o izpreobrnjenju Bavarcev in Karantancev za časa mažarskega navala.² Tudi so dobile mnoge cerkve, ko so bile obnovljene izza sijajne zmage nad

¹ Geschichte der Einführung und Verbreitung des Christenthums in Süddeutschland. Salzburg 1874—1875. Zvezek III. in IV.

² Mon. Ger. hist. scriptores. XI. 4—14.; dr. Fran Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev. II. Str. 149, 296, 460, 482. Dr. Fran Kos misli, da je Dornava (Durnawa) morebiti sedanja vas tega imena blizu Ptuja. Ibid. Str. 430.

Mažari l. 955., po teh krajih druge patrocinije, kar se da sklepati že iz tega, koliko jih je bilo pred navalom, če jih je bilo zdaj posvečenih nič manje nego 202 sv. Urhu, ki je bil v zvezi z dogodkom na Leškem polju. Tukaj moramo tudi še tole omeniti. Od 125 cerkev in kapelic, posvečenih sv. Rupertu, pač 9 njih stoji na bivšem cerkvenem okrožju oglejskem, južno od Drave ležečem, dočim ne nahajamo nobenega določenega patrocinija svelega Mohorja, patrona oglejskega, severno od Drave v starem okrožju Solnograda. Iz tega moremo po pravici sklepati, da so morali omenjeni patrociniji sv. Ruperta nastati z nekimi izjemami v veliki večini že pred l. 811., ker se je tega leta postavila na pritožbo oglejskega patrijarha po cesarju Karlu Velikem reka Drava za mejo obeh diecez.¹ In med te patrocinije spada tudi Št. Rupert na Dolenjskem.²

IV.

Utemeljitev šentruperške župnije.

Prišli smo do važnega vprašanja o utemeljitvi šentruperške župnije. Preden se lotimo razrešitve te naloge, moramo razjasniti dvojne vprašanj, namreč odkod je prinesena krščanska vera drugič v naš kraj, in pod katero državno oblast je spadala šentruperška okolica.

Čuli smo že, da je bil Oglej precej na početku krščanske dobe glavni pričetek nove vere. Ni dvoma, da so se patrijarhi oglejski navzlic velikemu razdoru v njihovi cerkvi trudili tudi po takozvani selitvi narodov za razširjanje krščanstva po naših krajih. Od konca VII. stoletja so obrnili patrijarhi vso pozornost na bližnje Slovence, da jih čim prej pokristjanijo. Kakšen uspeh so dosegli, nam ni znano. Ko so pa Slovenci, premagani

¹ Ergänzungen zu dem Verzeichnisse der dem hl. Rupertus von Baiern geweihten Kirchen und Kapellen von Dr. Hauthaler. Str. 5—6. v knjigi: Personalstand der Säcular- und Regular-Geistlichkeit des Erzbisthum Salzburg. Auf das Jahr 1885.

² Matija Ljubša (Die Christianisierung der heutigen Dioecese Seckau. Graz und Wien 1911. XV+247) trdi na str. 101 po Voditelju X.); da niso na južnem Štajerskem in Kranjskem nikdar delovali solnograški misijonarji in da tukaj sploh ni bilo nobenkrat solnograškega cerkvenega področja. Sicer so dobili solnograški nadškofje med l. 1167. do 1200. posestva Brežice, Sevnico in Krško zase ter so tukaj postavili tudi nekaj cerkva, posvečenih sv. Rupertu, iz tega se pa ne more sklepati na samostalno cerkveno solnograško področje pred tem časom, saj se tudi nobena sv. Rupertu posvečena cerkev v teh krajih ne navaja pred 13. stoletjem. Ta trditev Matije Ljubše pa je čisto neutemeljena, ker imamo jasne dokaze, da je stala že l. 1043. cerkev sv. Ruperta v današnjem Šent Rupertu, a l. 1163. se imenuje že prvi župnik šentruperški.

po Frankih, začeli sprejemati dragovoljno krščansko vero, se je iznovič povzdignila misijonska delavnost oglejskih patrijarhov po slovenskih deželah. Ohranilo se nam je pismo slavnega Alkuina iz dobe cesarja Karola Velikega (768—814), v katerem vzpodbuja oglejskega patrijarha Pavlina II. (787—802), da naj razširja krščanstvo med Slovenci. Za svoje neutrudljivo delovanje je dobil celo častni priimek »apostola Slovencev«, pa ga tudi cerkev časti kot svetnika. Posebno znamenito je njegovo delovanje v slovenskih pokrajinah od leta 796., ko so bili Obri premagani ter je bila tako odprta pot po celi stari Panoniji tje čez Donavo. To leto so se posvetovali patrijarh Pavlin in solnograški nadškof Arno ter vojvoda Pipin v obrskem taboru kraj Donave, kako bi se moglo uspešno nadaljevati misijonsko delo. Pri tej priložnosti je bila določena tudi meja med oglejsko in solnograško diecezo v Panoniji. Da so takrat zahajali oglejski misijonarji tudi v naše kraje, je gotova stvar. Od severa pa je širila krščanstvo solnograška cerkev. Solnograški nadškofje so pošiljali med koroške Slovence pokrajinske škofe (chorepiscopus). Prvi tak škof je bil Modest okoli leta 770., drugi Teodorik leta 800., tretji Oton leta 830., četrti Osvald leta 860.¹ Modest je bil posvečen od sv. Virgilija. Pozneje so nadzorovali misijonsko delo nadduhovniki Alfrid, Richbald in drugi.² Pri Gospi Sveti je imel Modest svojo stolico; od tod se je širila vera krščanska po misijonarjih po Koroškem, Štajerskem in tudi po Kranjskem. Tako so po slovenskem ozemlju od tega časa delovali duhovniki iz Ogleja in Solnograda. Ko so prišli pa leta 796. panonski Slovenci pod Solnograd, se je moč tega nadškofa (nadškofija od leta 789.) še bolj utrdila tudi v zemljah pod Dravo. In nekako v tem času so prišli bržkone solnograški misijonarji v večjem številu po Savinjski dolini v naše kraje, kjer so našli pa že tudi oglejske duhovnike. Bržkone so že oglejski duhovni posvetili v našem kraju kakšno cerkev. Morda je bila takrat obnovljena cerkvice sv. Marjete na Gori, ali pa so v dolini postavili cerkev, posvečeno morda sv. Andreju. Verjetno je, da je bil vpliv solnograških misijonarjev takrat jačji v teh krajih ter so postavili cerkvi za patrona sv. Ruperta, ki se je ravno takrat začel najbolj častiti po vsej solnograški nadškofiji. Da so si takrat prilastovali solnograški misijonarji po naših krajih vso moč ter hoteli iztisniti oglejski vpliv, je najboljši dokaz hudi spor, ki je nastal v tem času med obema nadškofijama radi misijonskega delokroga v Karantaniji. Oglejski patrijarh se je po pravici skliceval na svoje starodavne pravice, češ, da so te dežele že v rimski dobi spadale pod oglejsko duhovno oblast, a solnograški nadškof je poudarjal, da že

¹ Dr. Fran Kos: Gradivo za zgodovino Slovencev. I. Str. 268—269.

² Izvestje muz. društva za l. 1894. Str. 180; dr. Josip Gruden: Zgodovina slovenskega naroda. I. Str. 40.

več kot pol veka širijo krščansko vero po teh deželah njegovi duhovniki in da so večinoma sami pridobili Slovence za sveto vero. Nato je Karol Veliki poklical oba tekmeca solnograškega nadškofa Arnona in oglejskega patrijarha Maksencija v Achen in spor leta 811. razsodil tako, da naj bode odslej reka Drava od njenega izvira pa do iztoka v Donavo meja obeh nadškofij. Vse pokrajine severno od Drave naj pripadajo nadškofiji solnograški, dežele južno od Drave pa oglejski patrijarhiji. Izjeme bi bile li pri tistih cerkvah, katere so blizu Drave ter imajo na nasprotni strani te reke posestva, katera naj ostanejo še nadalje njih lastnina. Pravdo radi misijonskih pravic je začel že prednik Maksencijev patrijarh Urs, ki je trdil, da stoji Koroško (Carantana provincia) pod njegovo oblastjo, kar spričujejo sinodni zapisniki, da je bila ta pokrajina že pred prihodom Langobardov na Laško odvisna od oglejske cerkve. Arnon pa je dokazoval, da so rimski papeži Caharija (741—752), Štefan III. (752—757) in Pavel (757—767) s svojimi ukazi in potrdili združili te pokrajine s solnograško cerkvijo. Cesarjeva določitev glede razdelitve misijonarskega področja iz leta 811. je ostala od zdaj merodajna za oba cerkvena dostojanstvenika.¹

K temu dogodku pravi dr. Gruden v svoji slovenski zgodovini² tako-le: »Skoraj tisoč let (do leta 1751.) je ostala v veljavi razsodba mogočnega frankovskega cesarja. In pomenljiva ni bila le za našo cerkveno, temveč tudi za navadno življenje, ker je izročila severne dežele nemškemu, južne pa laškemu vplivu. Vkljub temu pa se je maloštevilni slovenski narod vendarle vzdržal do dandanes, četudi v skrčenih mejah nekdanjega njegovega ozemlja.«

Pod katero državno oblast pa je spadala šentruperška okolica? Po uničenju Obrov je cesar Karol Veliki ustanovil na iztoku svoje države dve marki ali pomejni pokrajini, in sicer Vzhodno marko naproti Ogrski in Furlansko marko naproti Italiji. Le ta je obsegala južno Dolenjo Panonijo med Dravo in Savo, sedanjo Koroško, zahodno Štajersko, Kranjsko, vzhodno Tirolsko, Liburnijo, Istro, Dalmacijo in Furlansko. Vladal je v njej mejni grof Erik, prijatelj patrijarha Pavlina. Padel je v boju proti Hrvatom leta 799. pri Trsatu. Za njim sta vladala še Kadolaj in Balderik, katerega je pa cesar Ljudevit Pobožni odstranil leta 828. ter to marko razdelil na štiri grofije. Kakor druge dežele, je cesar Karol Veliki že poprej razdelil tudi Kranjsko v glavarstva in krajine. Glavarstvo Chreina je bilo današnje Gorenjsko, a krajina (marchia) Chreina med Ljubljano in Krko; semkaj je spadal bržkone tudi šentruperški kraj. Karol Veliki je celo dovolil, da so zapovedovali na mnogih

¹ Archiv für Heimatskunde von Franz Schumi. Laibach 1882/3. I. Str. 58—60.

² Zgodovina slovenskega naroda. I. Str. 42.

kraji še domači knezi samo zato, da se je pod vladu domačih ljudi narod počasi navadil podložnosti frankovske. Z vstajo Ljudevita Panonskega je pa tudi to prenehalo, čim je bil Ljudevit premagan leta 822. Cesar Ljudevit Pobožni je nato odslovil, kakor smo že omenili, grofa Balderika ter Furlanijo razdelil na štiri dele, od katerih se je zval kraj ob Savi »Slovenska marka«. V tem času je prišlo že mnogo frankovskih in bavarskih plemenitnikov na Kranjsko, kjer so si povečem na gričih in gorah postavili svoje gradove.

Korotanski Slovenci so bili že pod cesarjem Ljudevitom Pobožnim popolnoma odvisni od Frankov. Slovenci med Savo in Dravo pa so bili še svobodni ter imeli svojega kneza Ratimira, ki ga je napadel leta 838. grof Ratbod, zapovednik Vzhodne marke, ter ga premagal. Spremljal je Ratimira iz Velike Moravske izgnani knez Pribina. Ker se je bal prognostva, je zbežal k grofu Salahonu (Salachon), ki je bil oblastnik Posavske krajine (marchie iuxta Souwam) in je stoloval v gradu Rajhenburgu ob Savi. Verjetno je, da je k tej krajini spadala dežela Kranjska (Carniola) med Savo in gorenjo Sočo. Le ta je bila kesneje posebna krajina (Creina marcha), ki pa ni segala do Soče, kakor bomo videli. Pribina je ostal privrženec frankovskega kralja Ljudevita, pa je dobil v fevd velik del dolnje Panonije ob reki Zali, ki se izliva v Blatno jezero. Ta državica je segala s Donave in Rabe, a na zapadu je obsegala velik del Štajerske s Ptujem vred. Tukaj so širili krščanstvo solnograški nadškofje ter pospeševali tudi češčenje sv. Ruperta, postavivši mu na čast več cerkev v teh krajih, kar smo že omenili. To je trajalo do Pribinovega naslednika Kocela, ki se je oklenil slovenskih apostelnov sv. Cirila in Metoda ter prosil v Rimu, da mu postavijo Metoda za škofa, kar se je tudi zgodilo.

Leta 871. je začel Metod vpeljavati slovensko bogoslužje v cerkev po Panoniji in Moravskem. To ni bilo po volji nemški duhovščini, pa je tožila Metoda v Rimu. Metod se odpoti v večno mesto, da se opraviči. Pravljice pripovedujejo, da je šel tudi skoz naše kraje in da je opravil službo božjo na Trebelnem v cerkvi sv. Petra (v stari romanski kapelici poleg današnje cerkve sv. Petra). Neverjetno to ni, saj je vodila rimska cesta še tedaj iz Panonije na Laško skoz naše kraje. Sicer pa se je vzdržal spomin na slovenske apostelne v tej pravljici tudi v naših krajih. Dokler je živel knez Kocel, se je vzdržal Metod med Slovenci. Po Kocelovi smrti pa je odšel na Moravsko, a v Kocelovi zemlji je zavladal grof Gozvin. Tako je bil zadnji ostanek slovenske samostojnosti uničen. Po Metodovi smrti (leta 885.) je odpravil škof Vihing slovensko službo božjo med Slovenci in uvedel latinske obrede. Po smrti cesarja Ljudevita Nemškega (leta 876.) je dobil njegov sin Karlman Bavarsko in s tem tudi poleg drugih dežel Kranjsko. Njegov sin Arnulf je bil upravitelj Karantanijske in Panonije ter je obe deželi upravljal

tudi po Karlmanovi smrti (leta 880.). Od kralja Arnulfa imamo prvo listino, v kateri se omenja marka okoli Save in Krško, in sicer iz leta 895. Po tej listini je namreč podelil Arnulf vsled prošnje svojih fevdnikov Luipolda, svojega bratranca (nepotis nostri), potem Majnarda in Rudolfa svojemu fevdniku Waldunu v popolno last nekatera posestva, katera je imel poprej le kot fevd v Trušenski dolini,¹ z obema tam sezidanima gradovima, potem gozd na Dješki gori;² tri kraljevska zemljišča v marki tik Save v Rajhenburgu;³ neko drugo posestvo onstran Save na Krškem⁴ ter posestva v kraju, imenovanem Undrina, v Luipoldovi grofiji na vzhodnih straneh Koroškega,⁵ vse to, kar je imel neki Ottelin v fevdu.⁶ Ta Waldun je upravljal takrat ves kraj, ki je spadal kesneje pod Savinjsko marko.

Še en hud udarec so imeli pretrpeti Slovenci, namreč naval divjih Mažarov. Ko je umrl leta 894. mogočni moravski knez Svatopluk in je potem kmalu razpala njegova država, so postali Mažari najnevarnejši sosedje ne samo Nemcem nego tudi Slovencem. Ravno skoz slovenske zemlje so drli proti Italiji največkrat. Slovenske dežele so bile iznovič strašno opustošene, a med drugimi gotovo tudi naš kraj, ker blizu todi je vodila cesta na Ljubljano. Hudo je bilo takrat sploh, ker tudi nemška država ni imela pravega vladarja. Koroški vojvodi so odbijali napade prav pogumno ter tako vsaj deloma obranili slovenske zemlje. Šele z nastopom cesarja Otona I. (936—973) je odzvonilo tudi mažarski premoči. Po večletnih pripravah napade on leta 955. Mažare na leškem polju ter jih popolnoma pokonča. Ta zmaga je osvobodila tudi naše slovenske dežele hudih mažarskih napadov, obenem pa privedla na Kranjsko iznovič mnogo nemških naseljencev v opustošene kraje. Pomejni grofi so zopet prevzeli upravo pomejne grofije Kranjske (Chreina) leta 974., in tedaj se imenuje prvi po imenu znani pomejni grof Kranjski Popon, a za njim še Waltilo, Eberhard, Udalrik.

Cesar Oto I. je sprevidel, da je potrebno za državno obrambo proti Mažarom združiti južne kraje v veliko upravno skupino; zato je zedinil vse zemlje od Donave pa do Jadranskega

¹ Trušenska dolina je od Velikovca proti severovzhodu. V Dolenjih, Srednjih in Zgorenjih Trušnjah se nahajajo dandanes razvaline nekdanjih gradov; dr. Gruden (Zgodovina slov. naroda. I. Str. 66) misli, da je bil Waldun slovenski plemič Vekun.

² In monte Diehshe; Dješko stoji na gori od Trušenj proti severju.

³ In marchia iuxta Sowam tres regales mansos, quod Richen-burg dicitur.

⁴ Aliud predium ultra fluvium Sowam Gurcuelit nuncupatur.

⁵ In orientalibus partibus Charanta nominatis.

⁶ Listina je izdana v Öttingenu 29. septembra 895. Schumi, Archiv für Heimatskunde. I. Str. 74.

morja in do laških rek Minčija in Pada v eno upravno celoto pod imenom Velike Karantanije, ki je obsegala poleg dežel stare Karantanije še Furlanijo, Veronsko marko in Istro. Za Slovence je bil to važen dogodek, ker so se zopet zedinile vse slovenske zemlje pod enim cesarjem in da se je tako zaprl pot Mažarom na Laško. Ker so bili spočetka bavarski vojvodi obenem gospodari v Karantaniji ter tako premogočni hrepeneli po neodvisnosti, je že leta 976. cesar Oto II. (973—983) ločil Karantanijo od Bavarske. Toda tudi še zdaj so karantanski vojvodi mislili na samostalnost; zato je izgubil radi upora vojvoda Henrik III. mlajši leta 977. vojvodstvo. Pomagal mu je vojvoda Adalbero iz rodu Epensteinov, ki je vladal v Karantaniji od l. 1012.—1036. Da postane popolnoma neodvisen, je iskal zaslombe celo pri Hrvatih in polabskih Slovanih. Leta 1035. je prišlo do krvavih bojov med njegovimi in cesarskimi četami. Adalbero je bil premagan ter je zbežal na Bavarsko, kjer je umrl leta 1039. V Karantaniji so od zdaj vladali razni nemški plemiči, tako švabski grof Welf (1047—1056), Konrad III. Lotrinški (1056 do 1061) in Bertold iz Zähringena (1061—1077). Proti koncu 11. veka je prešlo vojvodstvo zopet v oblast Epensteinov, ki so jo obdržali, dokler niso izmrli (leta 1122).

Okoli Karantanije, katero je osnoval cesar Oto I., so se kot utrdbe vrstile mejne grofije ali marke, ki so bile po vojaško urejene in zavarovane, in sicer na severu Vzhodna marka, ob Muri Karantanska marka, ki se je leta 1180. spremenila v Štajersko markgrofijo, a kraji ob Savinji in Savi so bili združeni v Spodnjo ali Savinjsko marko. Ves svet južno od Karavank blizu do dolenskega Snežnika in hrvaške meje je pripadal Kranjski marki; Notranjsko s Krasom je obsegalo Istrsko marko; Goriško je bilo sprva del Furlanije in je pripadalo z njo Veronski marki; kmalu pa se je razvila samostalna Goriška grofija.

Dokler je pretila nevarnost od Mažarov, so bili pomejni grofi v omenjenih markah podložni karantanskim vojvodam; ko je pa minila ta nevarnost, ko je postala oblast pomejnih grofov dedna in so si nekatere plemiške rodovine stekle v teh krajih mnogo lastne zemlje, so se tudi le ti potegnili za svojo neodvisnost. Najprej se je ločila od Karantanske Veronska marka, za njo Štajerska in potem Savinjska. Tudi na jugu so se spremenile razmere, ko so oglejski patrijarhi postali vladarji v Furlaniji, Istri in na Kranjskem.

Med vsemi temi markami je za nas najvažnejša Spodnja ali Savinjska marka, ker je pod njo spadal tudi šentruperski kraj. Ta Savinjska marka se je zvala v starih listinah z različnimi imeni, kot comitatus Sovnina, Souna ali Soune.¹ Kesneje

¹ Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. I. Str. 35, 52, 54.

slišimo o markgrofih de Soune¹ in od leta 1170. v mnogih listinah za te kraje izraz Saunia, o čemer se pa ne more trditi, da se ujemajo meje s prvotno grofijo. V 12. stoletju so začeli Nemci zvati to marko tudi ogrsko,² ker je mejila na Sotli s Hrvaško, ki je bila takrat še v zvezi z Ogrsko. Ker so bili na meji vedni prepiri z ogrskimi kralji, so dali Nemci tej marki ime ogrska. Dokazano pa ni, da se je zvala marka poleg Save, kakor smo jo zgoraj omenili. V besedah listine iz leta 895. se navod imena reke ne more vzeti kot ime za marko, nego določuje le točneje kraje v sami marki. Besede povedo samo, da so tri posestva zvana Richenburg na Savi in imanje Krško onstran Save podarjena. Da je bila grofija Souna mejna grofija, se kaže izrečno v listini iz leta 980. in 1025.; iz tega tudi sledi, da so se mesta v njej zvala v marki stoječa. Upravitelji grofij dobijo kesneje tudi naslov mejni grofi.³

Meje Savinjske marke se dado le po priliki določiti. Na severu je mejila z marko Ptujsko ali Zitinesfeldsko (Žitomislovo). Na vzhodu je spadal v to marko Pilštajn, Rogatec, Kozje, Kunšperg, Četrtek, Bizelj, Sreda, Planina in druga selišča ter je segala vse do Sotle, ki je bila že takrat meja proti Hrvaški. Na severozapadu so zapirale Savinjsko marko Savinjske Alpe; semkaj je spadal tudi Motnik, ki je ostal še dolgo pod arhidijakonom savinjskim. Na jugu je pripadal k Savinjski marki tudi del na desnem bregu Save med Mirno in Krko ter tudi velika župnija svibenska. Med Savinjsko in Kranjsko marko je tekla meja od Litije na Savi proti Zatičini ter ob Temenici do Trebnjega in od tukaj na Krko pri današnjem Novem mestu in potem ob levem bregu Krke do izliva v Savo. Tako nekako piše o dotični meji Savinjske marke tudi Vladimir Milkowicz,⁴ ki misli, da je bila Mirna meja obeh mark. A ker se omenja v najstarejših listinah za mejo Savinjski marki na jugu Krka, je zasegala le ta pač malo dalje proti Kranjski marki nego do Mirne.

Znano pa nam ni, kako dolgo so ostale Savinjski marki iste meje. V popisu župnij v arhidijakonatih Gorenjske, Dolenj-

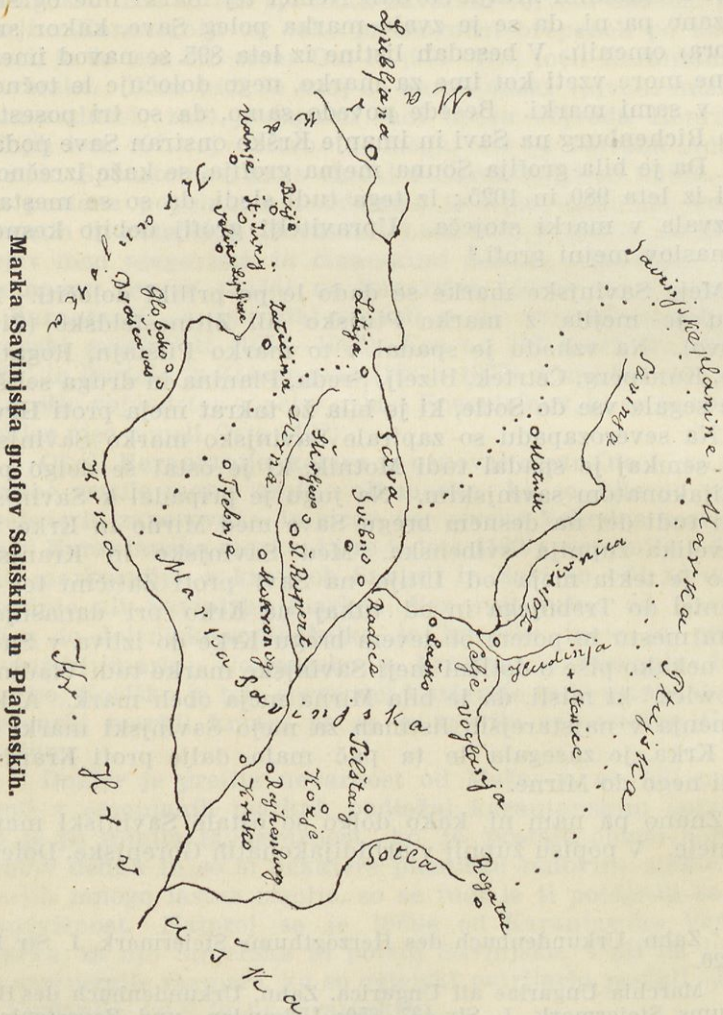
¹ Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. I. Str. 110, 112, 320.

² Marchia Ungariae ali Ungarica. Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. I. Str. 437, 650; Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain, herausgegeben von Schumi. Laibach 1882/3. I. Str. 148, 149.

³ Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. I. Str. 112, 230; Archiv für österreichische Geschichte. B. 82. Wien 1895. Deutschlands südöstliche Marken im 10., 11. und 12. Jahrhundert. Von Dr. Victor Hasenöhr. Mit 6 Karten. Str. 419—562.

⁴ Die Klöster in Krain. Von Vladimir Milkowicz. Wien 1889. Str. 19.

ske in Savinjske marke¹ iz leta 1265. ne najdemo v poslednji marki nobene župnije več na desnem bregu Save ali na Kranjskem. Ta popis pa ni natančen. Točno je popisal vse župe, ki so spadale na arhidijakonate Saunia, Carniola in Marchia pobirač desetine po teh župnijah iz leta 1296.² Glavni zbirač

desetine je bil Bartol Kvirin, škof Castelski, a pomagača Pagan della Torre in Jakob de Marcis. Po tem popisu so razdeljene

¹ Schumi, Urkunden- und Regestenbuch. II. Str. 263.

² Ein Zehentverzeichniss aus dem Districte Aquilea vom Jahre 1296. von Karl Kovač v Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. XXX. Band. Innsbruck, 1909. Str. 607—637.

župnije na arhidijakonate Saunie, Carniole, Marchie in Carsio. Arhidijakonat Saunie se ne razteza nič več čez Savo, a župnije, ki so poprej spadale pod Savinjsko marko, so zdaj uvrščene v arhidijakonat Marke (Kranjske). Arhidijakonat Savinjski obsega vse župnije in samostane Malega Štajerja, ki so nekdanj spadale pod Savinjsko marko na levem bregu Save. Radi pomanjkanja prostora jih ne moremo navesti po redu. Med temi župnijami pa se nahaja vendar ena na desnem bregu Save, in to je svibenska sv. Križa.¹ Župnik svibenski (plebanus de Scharfenberch) Warner se je izjavil pri tej priložnosti kaplanu patrijarhovemu Dombonu pod prisego, da ni dobil od svoje župnije nobenih dohodkov, ker so mu pobrali vse pridelke in letino (fructus et proventus) omenjene župnije gospodarji Svibnja. Zato potem tudi ni plačal nobene desetine. Pa še en del današnjega Kranjskega je spadal med župnije Saunije, kar se pa v tem popisu ne omenja. Današnja župnija Radeče in neki deli Boštanja so spadali takrat pod veliko laško župnijo, ki je v tem popisu navedena (plebanus de Tiver). O tem spregovorimo še kesneje. Ker je tedanja svibenska župnija po celi svoji zapadni strani mejila s šentruperško, se naš navod o mejah Savinjske marke popolnoma potrjuje po tem desetinskem popisu.² K župnijam v Marki pa so se prištevale sledeče: Scs Vitus (Šent Vid pri Litiji); Scs. Rudbertus (Šent Rupert); Sauenstein (Boštanj); Nassenvoz (Trebelno); Gurchveld (Krško); Forum (mesto) de Landestrost (Kostanjevica);³ Sca Crux prope Landestrost (Sv. Križ pri Kostanjevici); Sichenberch (Žumberk); Sca Maria in Nava (Sv. Marija v Metliki), tudi sv. Marija »circa castellum« pri 3 Farah, kjer je bila mestna župnijska cerkev metliška do 15. stoletja;⁴ Zernomel (Črnomelj); od l. 1330. je pobiral desetino nemški red. Polana (Poljana);⁵ Scs Bartholomäus (Šent Jernej); Weisskirchen sive alba ecclesia (Bela Cerkev); Scs Michel (Šmihel pri Novem mestu); Honechstein (Mirna Peč); Douernich (Dobrnice);⁶ Treuen (Trebnje). Pri vseh omenjenih župnijah razen Bele Cerkve je pobirač zamolčal iznesek dotične desetine. To pa bržkone zato, ker so v glavnem popisu imeli že od poprej zapisano, koliko je vsaka župnija plačevala. Le tam, kjer so bili zaostanki, je napisal pobirač, kar se je plačalo na račun. Tako je bilo tudi pri Beli Cerkvi, ki je plačala na račun zaostale desetine za prvi obrok 72 denarjev in potem počasi še ostali dolg. Po tem popisu sodeč, so

¹ V omenjenem popisu str. 633—634.

² V omenjenem popisu str. 636. Fol. 23 ex Col. 1.

³ Ibid. Col. 2.

⁴ Izvestja muzealnega društva za l. 1901. Str. 57, 69.

⁵ V desetinskem popisu. Fol. 24. Col. 1.

⁶ V desetinskem popisu. Col. 2.

spadale k poprejšnji Savinjski marki vse tukaj naštete župe razen onih izpod Krke, ki so bile podložne zagrebški škofiji.¹

P. Hitzinger, ki se je tudi bavil z vprašanjem o upravni razdelitvi Kranjskega v tem času² in po njem Dimitz³ misli, da je bilo Gorenjsko eno, a Dolenjsko s Savinjsko marko drugo upravno področje. Njegova trditev se ujema z istino le v toliko, da je vzel dva upravna področja Saunijo in Kranjsko. Kar pa trdi o razsežanju Savinjske marke do Cirknice in kranjskega Snežnika in Kolpe, pa ni dokazano z nobeno listino iz tega časa, marveč stoje meje, zgoraj določene, po dosedaj poznatih listinah. Razen tega pa dele kasnejša poročila Saunijo od Marke in Kranjskega (in marchie et Carniole et Saunie archidiaconatibus).⁴ In zgoranji desetinski popis deli župnije tudi še na Kras, kamor so uvrščene: Wippach (Vipava); Los (Lož, Stari trg); Zirkniz (Cirknica). Potemtakem se Saunija ni raztezala do Cirknice, kakor je mislil P. Hitzinger.

Zanimivo pa je, da se je zval ves kraj, ki ga je obsegala Savinjska marka, tudi le kot marka. Tako imamo zapisano v urbariju, ki ga je dala napraviti krška škofijska oblast o svoji gosposčini v Vitanju ter o posestvih v Pilštajnu, Bizelju, Podčetrtku in Mokronogu, da se nahajajo ta posestva v marki.⁵

Čudno je, da se kraji na Malem Štajerju okoli Dramelj, Slivnice, Šmarja in dalje južno in v južnozapadnih straneh še dandanes zovejo Krajina, to je marka. Tako zovejo prebivalci konjiškega kraja svoje sosede onkraj Slemenja Krajince, to je prebivalce marke. Tako se tudi župnija sv. Lovrenca na Bizeljskem zove v Krajini, to je v marki. Potem se tudi lahko tolmači, zakaj Hrvat svojega soseda Štajerca preko Sotle imenuje Kranjca. Celo vino, ki je rastlo na Dolenjskem, je bilo znano pod posebnim imenom po marki »vinum marchicum, Marwein ali Marchwein«.⁶

¹ Ivan Steklasa, Slovenci in Hrvati v borbi radi investiture v Kresu l. 1883. Str. 414 sl.

² Mittheilungen des historischen Vereins für Krain. 1856. Str. 34.

³ Dimitz, Geschichte Krains. I. Str. 145.

⁴ Dr. Fran Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev. III. Str. XLIV. Kos misli, da je spadal k Savinjski marki le majhen del sedanjega Kranjskega okoli Mirne ter ne navaja za to drugih dokazov nego listino z dne 30. decembra 1028, izdano v Augsburgu, kjer se omenja Mirna (inter Zoutle et Nirine in pago et in comitatu Soune).

⁵ Urbarium bonorum Episcopatus Gurcensis in Marchia pri Orožnu, Das Dekanat Drachenburg. 1887. Str. 7.

⁶ Valvasor. II. 192.

V.

Prvi upravitelji Savinjske marke.

Prvih naslednikov Salahonovih, če jih je sploh imel, ne poznamo. Znan je le Waldun, po obnovitvi Savinjske marke bržkone prvi markgrof (leta 895.). Nasledil ga je njegov sin Viljem, ki je pomnožil po očetu podedovana obsežna posestva še z novimi. Upravljal je Savinjsko marko nekako do leta 1015. Bil je sprog grofinje Heme, ki je bila tudi slovenskega plemiškega rodu. Njen ded ali praded je bil oni Svatopolk, kateremu je kralj Arnulf podelil leta 898. okrožje Breže ali krško grofijo z glavnim mestom Selišče (Zeltschach). Imel pa je še druga posestva v dolini Ense in okoli Pilštajna na Malem Štajerju. Po nekih poročilih je bila rojena grofinja Hema leta 983. Oče jej je bil baje grof Engelbert iz Pilštajna, prav mogočen velikaš (leta 963., 980.), mati pa grofinja Tuta. Še mlada je prišla plemenita devojka na dvor cesarja Henrika II. Po neki ponarejeni listini se je mislilo, da je bila Hema v rodu s tem cesarjem, namreč njegova vnukinja, kar pa ni dokazano.¹ Na dvoru je bila uvrščena med dvorne služabnice cesarice Kuningunde. Ta pobožna cesarica jej je bila najlepši zgled krščanskega življenja in lepih čednosti. Ko je dorastla, jo je zasnuhil zgoraj imenovani Viljem I. Tako so se po tej ženitbi združila bogata posestva dveh imenitnih družin ter se še pomnožila z zemljišči okoli Vitanja, ob Sotli in v dolini Mirne na Dolenjskem. Pilštajnci so imeli kesneje tudi velika posestva na Furlanskem. Izmrli so leta 1218. in njih posestva so dobili goriški grofi.² V tem času (leta 1000—1015) je bil sezidan bržkone na kakšnem poprejšnjem selišču grad Škrljevo na eni najlepših točk šentruperškega kraja; vsekakor spada ta grad brez dvoma med najstarejše gradove na vsem Dolenjskem. Zval se je gotovo precej spočetka tako, ker je imel ves kraj ime Škrljevo in ker so bili tudi utemeljitelji slovenskega rodu. Nemško ime pa je dobil grad od napačno zapisanega imena Chrilouna, Chrilowa, Crilovg, ker je bil pisec dotičnih listin gotovo tujec ter ni umel zapisati pravilnega imena po tedanjem izgovoru Škrljevo. Pri vsem tem pa še ta kriva pisava pokazuje na prvotno slovensko ime (skril, skрила, skrilast, skrilov). Še bolj pa so pokvarili lepo slovensko ime, ko so začeli pisati Crailau, Greilach. Da je Viljem I. sezidal tukaj grad, je pa tudi dokaz, da je bil kraj že naseljen in da so mu posestva nosila obilne koristi.

¹ Dr. Fran Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev. III. Str. 24, 25.

² S. Rutar, Beneška Slovenija. Ljubljana. 1899. Str. 118, 130.

Brez dvoma je našel Viljem tukaj tudi duhovnijo, katera je prišla zdaj pod njegovo oblast kot gospodarja celega šentruperškega kraja.

Viljem in Hema sta imela dva sinova, Viljema in Hartvika, katera je mati prav pobožno odgojevala. Viljem I. je umrl že okoli leta 1015. ter zapustil soprogi Hemi velika posestva. Po neki stari pripovedki se je podal, kakor mnogi drugi odlični kristjani, na božjo pot v Rim. V Rimu je nepoznan opravil pobožnost kot romar v priprosti obleki, počastil sv. očeta in se zopet vrnil proti domu. Ko je bil že v svoji domačiji v labodski

Grad Škrljevo.

dolini, je po kratki bolezni umrl. Pokopali so ga v cerkvi sv. Lenarta, katero je bil dal sam sezidati. Od tega časa je grofinja Hema posvetila svoje življenje le vzgoji svojih otrok, pobožnim vajam in raznovrstnim dobrim delom. Na njene stroške se je takrat sezidalo mnogo cerkva. Kakor misli dr. Gruden,¹ so bile takrat zidane tudi cerkve sv. Mihaela v Pilštajnu, sv. Ruperta v Vidmu na Savi in sv. Ruperta na Dolenjskem, če jih niso postavili že njeni predniki. Že zgoraj sem omenil, da je moral biti šentruperški kraj dobro naseljen, ko sta ga dobila v posest Viljem I. in pl. Hema in da je bila tukaj že

¹ Dr. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda. I. Str. 78—79.

poprej duhovnija s svojo cerkvijo v čast sv. Rupertu. Mogoče je le, da je plemenita Hema sezidala novo cerkev mesto stare, ki je bila bržkone slabo sezidana ali pa še celo lesena. Seveda za to nimamo nobenega dokaza, pač pa je bila ta cerkev takrat že gotovo duhovnija kot misijonska postaja. Po smrti grofa Viljema I. je upravljala posestva nekaj časa sama Hema, a kasneje njen sin Viljem II. Temu je poklonil cesar Henrik II. mnogo posestev v Savinjski marki. A tudi naslednik Henrikov, cesar Konrad II., je jako cenil plemenito Hemo in Viljema II., kateremu je potrdil vsa poprej darovana posestva ter mu dodal še nekaj novih, katera si je mogel izbrati in s katerimi je mogel razpolagati po svoji volji. Na Kranjskem so se raztezala ta posestva po dolini Mirne, a središče jim je moralo biti Škrljevo, ki se omenja prvič leta 1044.¹ Tukaj so stolovali grofi Seliški, kadar so dohajali v naš kraj, odkoder jim ni bilo daleč v Celje. v središče vse Savinjske marke. Iz Savinjske doline se je dohajalo čez most pri današnjem Zidanem mostu na desni breg Save in od tukaj dalje ob Savi do vode Mirne, odkoder je vodila cesta čez hribe (morda že takrat po Grahovci) blizu Novega grada na Mokronog in mimo Škrljevega na Trebnje, kjer se je strnila z glavno cesto proti Ljubljani in današnjemu Novemu mestu. Po tej cesti se je vzdržala zveza s Štajersko in našimi kraji skoz celi srednji in novi vek do dandanes s to razliko, da je v novejšem času izpeljana cesta ob Mirni do Sevnice, a stara cesta po Grahovci je zapuščena. Tako je bil šentruperški kraj v tesni zvezi s Savinjsko dolino, odkoder so lahko dohajali semkaj solnograški misijonarji in za njimi nemški graščaki.²

¹ Dr. Fran Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev. III. Str. 92.

² Za zvezo med Kranjsko in Štajersko je sezidal l. 1222. vojvoda Leopold Slavni most čez Savo na istem mestu, kjer je stal stari rimski most. Ta most je bil postavljen čez Savo naproti današnjemu kolodvoru. L. 1834. so se videli radi majhne vode zidani stebri na kranjski strani ter so jih odstranili radi plovitbe. Pri tem delu so mašili nekoliko rimskih penozov. Most je bil odprt l. 1224. in pri tej priložnosti je izdal vojvoda Leopold posebne povlastice za prevoz samostanu Jurkloštru, da tako pospeši trgovino po Savinjski dolini in Slovenski marki. (Schumi, Urkunden- und Regestenbuch. II. Str. 34.) V hudi borbi s cesarjem Friderikom III. so dali celjski grofi ta most podreti, in sicer l. 1442, in od tega časa ni bil na istem mestu nič več obnovljen. Promet se je vzdrževal do najnovejšega časa s prevozom. Zdaj vodi čez Savo blizu Radeč nov železen most. Ko so l. 1847—1848 zidali železnico, so zadeli na glavico starega zidanega mostu. Od tega tudi ime Zidani most. Tam, kjer stoji zdaj kolodvor, je bila poprej cerkev sv. Egidija (sc. Egidii de Klausenstein), tako nazvana po gradu Klausenstein, ki ga je sezidal bržkone tudi vojvoda Leopold na strmini nad današnjim kolodvorom. Rimljani so zvali ta kraj Clausura, kar pomeni sotesko. Ta utrjeni stolp, kateremu pa zdaj ni več niti sledu, je bil postavljen za obrambo mostu čez Savo in vходу v Savinjsko dolino. (Die Römerbrücke bei Steinbrück. Argo. I. 1892. Str. 50—53; Die Ratschacher Savebrücke bei der St. Egydenkapelle

Vsa zgoraj omenjena obsežna posestva so ostala grofinji Hemi, ko sta bila leta 1036. oba njena sina ubita v boju proti Adalberu Eppensteincu, ki se je bil uprl cesarju Konradu II. Na čelu cesarske stranke sta stala grofa Viljem II. in Hartvik, dočim so njima podložni rudarji okoli Brež in Selišč bili privrženci Adalberovi. V boju, ki se je vnel med njimi, sta padla oba brata. Neko poročilo trdi, da je Viljema ubil sam Adalbero. Tako je postalo veliko posestvo izza smrti mladih grofov vdovi Hemi. Ker ni imela tedaj dediča, je nakanila vse ogromno premoženje porabiti v dobrodelne namene. Napravila je za to dve znameniti ustanovi, ki sta bili za cerkveno življenje med Slovenci izredne važnosti. Z volilom grofinje Heme je bil leta 1074. ustanovljen sloveči benediktinski samostan v Admontu na Štajerskem.¹ V Krki na Koroškem pa je ustanovila nunski samostan in cerkev Matere božje. Oboje je posvetil 15. avgusta 1043. na Veliko gospo solnograški nadškof Balduin.² Grofinja Hema je isti dan sama sprejela redovno obleko,³ darovavši poprej s posebno darilno listino vse svoje že poprej samostanu določeno premoženje, in sicer posestva v krški dolini, grad Breže s trgov, grad in dvor v Trušnjah, svoja posestva na Bavarskem in v Savinjski dolini, razen štirih vasi, namreč Dramelj, Hotunja, Kamena in Ponikve in nekega posestva v okolici Save, dvor Šent Jurij pri Strassburgu in Škrljevo v dolini Mirne na Dolenjskem.⁴ Tako je prišlo posestvo Škrljevo v posest krškega nunskega samostana na Koroškem, a ko je bila leta 1072. utemeljena krška škofija, je prevzela med drugimi posestvi tega samostana tudi Škrljevo.

Za nas je posebne važnosti darilna lista grofinje Heme o podaritvi Škrljevega, ker se v njej prvičkrat imenuje to

unter der Feste Klausenstein. Schumi, Archiv für Heimatkunde. II. Str. 113—115.)

Na desnem bregu Save je bilo Radeče že takrat znamenita točka za trgovino. Od tukaj je vodila cesta ob Savi do Boštanj in od tukaj v dolino Mirne. Zanimivo je, da imenuje Valvasor Boštanj, Novi grad in Rukenstan trdnjave. Vsi trije gradovi so bili jako utrjeni kot važne obrambne točke ob cesti iz savske doline v mirenko skoraj skoz celi srednji vek. Za dokaz se nam je ohranila beležka o potovanju koroškega vojvode Ulrika III. skoz te kraje. Ko je namreč imenovani vojvoda izvedel v Topuskem na Hrvaškem, da mu je oče na smrt bolan, je pohitel od tamkaj z opatoma kostanjeviškim in zatičenskim skoz Metliko, današnje Novo mesto, Trebnje, Mokronog, Novi grad, Boštanj, Zidanimost, Celje in dalje ob Paki v Labod, kjer je 20. aprila 1256. prisostvoval pogrebu svojega očeta. (Schumi, Archiv für Heimatkunde. Str. 83.)

¹ Dr. Fran Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev. III. Str. 79.

² Ibid. str. 87—89. Listina je ponarejena l. 1170. ali 1171. Za podlago pa je služil neki pristen spis iz dobe nadškofa Balduina.

³ V pristnih virih nimamo dokaza, da je grofinja Hema postala nuna.

⁴ Dr. Fran Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev. III. Str. 89, 92.

posestvo. Listina je sicer nepristna in manjka jej tudi datuma, vendar pa se more trditi, da je sestavljena na podlagi druge starejše listine, in sicer iz leta 1044. Cerkev Marije Device na Krki je bila posvečena leta 1043., in bržkone leto kesneje se je izvršila omenjena podelitev. V prvem delu listine se omenjajo podelitve Stari dvor in dvor sv. Jurja ter vinogradi v Trušenjski grofiji in v Ostrovici; potem pa se nadaljuje tako-le: »Istega dne podeli Hema z dovoljenjem svojih klerikov in lajikov pod istimi pričami cerkvi Marije Device ter nunam in duhovnikom, ki tam služijo, Škrljevo in še druge vasi.« (Uno eodemque die cum devoto clericorum ac laicorum consensu sub eisdem etiam testibus Chrilouua cum aliis villis quovis iure possessis tradidit ad altare sancte dei genitricis Marie et sanctimonialibus ac clericis eidem altari servientibus in proprietatem). V listini se priporoča Hema sv. Petru in sv. Rupertu, da se njeno delo dobro izvrši in da samostan mirno uživa poklonjena posestva. Kdo so bili kleriki in lajiki, ki so privolili na to podelitev, seveda ni mogoče določiti, a ni nemogoče, da so bili med njimi tudi tedanji duhovniki škrljevske, saj se tudi Hema prav zaupno priporoča sv. Rupertu, ki je bil patron tedanje škrljevske cerkve. Takrat se je zvala tako tudi duhovnija in še le sčasoma je po patronu sv. Rupertu in z njo tudi vas dobila ime Šent Rupert, kar sem že zgoraj omenil. Kdo so bili na tej listini podpisane priče Perhtold, Wilhalm, Hartuid, Switker, Ernst, Goterich, Aribio, Azman, se bo moglo pač težko kdaj dokazati.¹ Že poprej je grofinja Hema v listini z dne 2. februarja 1043, izdani na Krki, poklonila vse svoje podložne ljudi (familiam meam) Krški cerkvi ter določila točno razmere med predpostavljenimi in podložnimi, ki so od zdaj imeli služiti cerkvi.²

Grofinja Hema je umrla 29. junija 1045. v krškem samostanu.³ Kesneje je bila uvrščena med blažene ter jo narod še dandanes časti zlasti po Koroškem, Gorenjskem, Spod. Štajerskem, in tudi okoli Šent Ruperta in Mokronoga še živi v spominu ljudstva. Pripovedujejo namreč, da je Hema utemeljila ženski samostan v Mokronogu, ali da je bil sčasoma ta samostan odpravljen radi nerednega življenja nun.⁴ To pa ni resnično. V

¹ Ibid. str. 92; Schumi, Urkunden und Regestenbuch. I. Str. 45, določuje datum tej listini 15. avgusta 1042, kar pa ni pravilno.

² Dr. Fran Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev. III. Str. 86—87. Schumi, Urkunden und Regestenbuch. I. Str. 45—46. Tudi ta listina je nepristna ter najbrže spisana okoli l. 1200. Grofinja Hema sploh ni izdala nobenkrat takih določil, nego v Krški cerkvi so se zastran oproščevanja podložnih v teku časa razvile nekake navade, o katerih so mislili, da jih je vpeljala grofinja Hema.

³ O grofinji Hemi vemo, da je umrla dne 29. junija; leto pa se ne more točno določiti. Sklepa se, da je to bilo l. 1045. Dr. Fran Kos, Gradivo. III. Str. 94.

⁴ Valvasor. XI. 394.

Mokronogu ni bil nikdar ženski samostan, nego se je dogodek z nunskim samostanom na Krki na Koroškem, o čemer izpregovorimo kesneje, prenesel na Mokronog, ker je bilo to posestvo tudi grofinje Heme.¹ V mokronoškem gradu so hranili dolgo časa tudi neki šolen, češ, da ga je nosila blažena Hema. Toda dokazano je, da je ta šolen iz poznejše dobe, a ne iz časa, ko je živela grofinja Hema.²

Uprava Savinjske marke je prešla po smrti blažene Heme na grofe Plajenske, ki so dobili kot sorodniki seliških grofov tudi del njihove zasebne lastnine. Proti njim so se vzdignili koroški vojvode Sponheimovci, vendar jih pa niso mogli popolnoma iztisniti iz Savinjske doline. Le ti so se vzdržali v svojem gradu Sovneku ter se kmalu kot plemiči Sovneški dvignili do nove veljave, ko so postali l. 1335. grofi Celjski. Od zdaj so skušali, da obnove svojo moč v nekdanji Savinjski marki, kar se jim je tudi sijajno posrečilo. Ime so si vzeli po gradu Celjskem, ki je stal že mnogo stoletij prej, saj so v njem stolovali markgrofi Savinjski. Celjski grofi so bili kesneje v našem kraju ono, kar je bila poprej rodovina grofov Seliških.

Odnosaji se v Savinjski marki niso spremenili, ko so postali oglejski patrijarhi v tem delu slovenske dežele poleg duhovne vrhovne oblasti tudi posvetni gospodarji, in sicer l. 1077. Patrijarh Sieghard Plajenski (1068—1077) je dobil Savinjsko marko in ves ostali del Kranjske pod svojo oblast. Savinjska marka je ostala tudi še nadalje kot samostalno upravno področje nekako do polovice XIII. stoletja. Takrat se je oni del Savinjske marke na Kranjskem zedinil s Kranjsko marko ter se je tako delila tudi v cerkvenem pogledu, kakor smo že zgoraj omenili po desetinskem zapisniku iz leta 1296. Vendar pa je ostal še en del Kranjske, namreč današnja radeška župnija, pod arhidijakonatom savinjskim kot del velike župnije laške ter velika svibenska župnija. Fr. Orožen³ trdi, da se je odcepila Savinjska dolina od Slovenske marke in pripadla Štajerski ter tako prènehala Savinjska marka šele leta 1311. Mogoče, da se je to leto priznala od državne oblasti že poprejšnja razdelitev.

L. 1070. je dobil solnograški nadškof Gebhard od papeža dovoljenje, da si osnuje novo škofijo za Koroško, ker je bil delokrog solnograške nadškofije preobsežen. Gebhard je določil za škofijski sedež Krko ter računal na velike dohodke tamošnjega

¹ Valvasor. XI. 394—395; 406. Valvasor trdi, da je Hema poklonila krškemu samostanu tudi Mokronog in Novi grad (Obererkerstein), toda v dotičnih listinah se ne omenja nobeden teh gradov. Mogoče pa je, da so se razumevala vsa posestva okoli Mirne pod imenom Škrljevo.

² Der sogenannte Schuh der hl. Hemma. Argo l. 1892, šte. 6, tabla VIII., fig. 34.

³ Fr. Orožen, Vojvodina Kranjska. Zgodovinski opis. Ljubljana 1902. Str. 50.

nunškega samostana. Gebhard je izposloval pri cesarju Henriku IV. in papežu Aleksandru II. (1061—1063), da je odpravil nunski samostan, a njegovo premoženje določil za utemeljenje nove škofije. 6. maja 1072 je slovesno posvetil in umestil prvega krškega škofa Guntherja.¹ Stolni kapitelj je bil osnovan šele l. 1124. Tako je dobil krški škof vsa posestva, ki jih je bila darovala grofinja Hema nunskemu samostanu. Že l. 1130. je potrdil kralj Lothar III. vse pravice, svoboščine in posestva krške škofije, kar so darovali ljudje plemenitega rodu kot Waldun, Svetopolk, grofinja Ima, grof Viljem I. in sin njegov Viljem II. in grofinja Hema, ki je ostala brez naslednikov.² V tej listini se navaja o našem kraju le voda Mirna in posestvo Škrljevo, kar je dokaz, da se je tudi še takrat župnija zvala po starem imenu Škrljevo, a ne še po patronu sv. Rupertu. To nam dokazuje tudi druga listina, izdana v samem Škrljevem l. 1163. Po tej listini je določil patrijarh Ulrik II. Trebanjski (Koroško, 1161—1181), da se izroči kapela sv. Marjete na Velesovem, ki je dozdej spadala k župniji sv. Marije v Cerkljah, Gerlochu Velesovskemu. Razen tega podeljuje kapeli pravico krščevati in pokopavati; vrh tega daruje 50 podložnih, med katerimi je imel dozdej Gerloch od patrijarhata fevdno pravo za vzdrževanje stalnega duhovna. Gerloch pa je zato odstopil župniji sv. Marije v Cerkljah z dovoljenjem svojega gospoda Bertolda z Andechsja v prisotnosti župnika Richerja eno kmetijo in enega podložnega na Velesovem. Listina, ki je bila izdana takrat o tem dogodku, je bila potrjena s pečatom oglejske cerkve, ker patrijarh ni imel do takrat še lastnega pečata, na velikem kapiteljskem posvetovanju pri Škrljevem v cerkvi sv. Ruperta leta 1163. po Kr. v prisotnosti častitih škofov bratov Konona iz Konkordije na Beneškem, Bernarda iz Trsta in Udalrika iz Trevize; Vincenca opata iz Zatičine, Jonata prošta iz samostana sv. Feliksa v Ogleju, Henrika dekana sv. Vida (Šent Vida); župnikov Petra od sv. Petra v Ljubljani, Engelberta iz Rodenj (zdaj Breznica pri Radoljici), Arnolda iz Šmartnega pri Kranju, Ulrika od sv. Petra pri Komendi, Dietmara iz Devina, Rutharda iz Trebnjega, We-rianda Sv. Ruperta in mnogih drugih. Potem posvetnih gospodov Udalrika, pomejnega grofa Tuscije, grofa Wolurada, očeta patrijarhovega; Artvika iz Varma na Furlanskem, Ascuina, Ereberta, Eremberta in Ivana iz Čedad, gradnika Mejnarda iz Škrljevega in Hermana iz Oblegorice (Wolkenburg) pri Litiji; pažev Rautolfa, Amelrika in Popona ter vojniki Ulrika in Henrika iz Rifensteina na Tirolskem in Bernarda iz Gurnice (Podkrnos izhodno od Celovca). Pisar je bil Romul, ki je napisal listino po zapovedi svojega gospodarja. Listina se

¹ Dr. Fran Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev. III. Str. 163—165.

² Schumi, Urkunden- und Regestenbuch. I. Str. 85.

nahaja še zdaj ohranjena v izvirniku v c. kr. državnem arhivu na Dunaju na pergamentu. Pečat je odtrgan.¹

Iz te listine izvemo, da je bila l. 1163. pri Škrljevem župnijska cerkev, posvečena sv. Rupertu, in da je bil takrat župnik pri tej cerkvi Weriaud. Župnijska cerkev je stala gotovo že takrat na istem mestu kakor današnja, ker se določuje v listini mesto pri Škrljevem, a ne v Škrljevem. Ta župnijska cerkev je morala biti že takrat imenitna, ker jo je obiskal sam patrijarh ter imel v njej celo kapiteljsko zborovanje. Patrijarh Ulrik II. je bil Korošec ter je brez dvoma tudi živel v prijateljskih odnošajih s krškim škofom, ki je njemu in njegovemu spremstvu rad odstopil za prebivanje grad Škrljevo, kjer je zapovedoval njegov gradnik Majnard. Kako dolgo je bival patrijarh Ulrik II. v tem kraju, nam ni znano. Vsekakor pa je zanimivo, da je prišel sam patrijarh nadgledovat podložne mu župnije. Iz te listine izvemo tudi, da je bila takrat tudi že v Trebnjem župnija in da je bil župnik Henrik pri Št. Vidu dekan, ker ob tem času ni bilo niti na Primorskem, niti na Furlanskem, a tudi ne na Koroškem dekana tega imena. Na Kranjskem je bil takrat en arhidijakon, en dekan in en vicedom kot zastopnik cerkve oglejske. Tedanji arhidijakon Dietmar in dekan Henrik sta bila tedaj najstarejša nadduhovnika na Kranjskem.

Po dosedanjih sklepih našega raziskovanja moremo trditi, da je šentruperška župnija poleg župnije šempeterske v Ljubljani ter župnij v Beli Cerkvi in Škofji Loki ena najstarejših na Kranjskem. Sicer je šele v listini z leta 1163. imenovan prvikrat patron cerkve in prvi župnik, toda prav verjetno je ono, kar smo že spredaj omenili o starodavnosti šentruperške župnije. A če se vzame v poštev listina iz l. 1044., se more po zmislu iste čisto verjetno sklepati, da je bila šentruperška cerkev že takrat duhovnijska; potem bi bila duhovnija šentruperška še starejša

¹ Schumi, Urkunden- und Regestenbuch. I. Str. 120—121. Za nas važen del listine se glasi v izvirniku: »Ut autem hoc verius credatur (kar je bilo določeno glede kapele sv. Marjete v Velesovem) presentem paginam inde conscriptam sigillo S. Aquileiensis ecclesie, proprio adhuc sigillo carentes corroborari fecimus actum est in pleno capitulo apud Crilōg in ecclesia S. Rūberti anno ab incarnatione M. C. L. XIII. Indictione XI. presentibus venerabilibus fratribus nostris Chonone Concoriensis, Wernardo Tergestiniensi et ōlrico Taruisiensi episcopis, Uicentio Siticensi abbate, Jonatha S. Felicis preposito, Henrico decano S. Viti. Plebanis Petro de Laibach, Engelperto S. Clementis, Arnoldo S. Martini, ōlrico S. Petri, Diemaro Dietuino, Rūtardo de Treuen, Weriaudo S. Rūberti et pluribus aliis. Laicis quoque ōlrico Thuscie marchione, comite Wolurado patre nostro, Artuice de Varmo, Ascuino, Ereborde, Eremberto, Johanne Ciuitatentibus. Megnardo de Crilōg et Hermano de Wolchenberg purcrauiis, pueris Rantolfo, Amelrico et Popone Militibus etiam ōlrico et Henrico de Rifenstain, Bernardo de Gurniz.

Ego Romulus domini electi notarius scripsi et dedi **man-**
dato eius.

nego ona v Beli Cerkvi, ki se imenuje prvikrat l. 1074. Niti Hitzinger, niti Dimitz, a tudi ne dr. Gruden ne omenja med najstarejšimi župnijami na Kranjskem šentruperške. Tudi »Catalogus cleri« ljubljanske škofije za l. 1892. ima pri šentruperški župniji opazko, da se imenuje v virih prvikrat šele l. 1393. Jim pač tukaj navedene listine niso bile še znane.

Čuli smo, kako je Škrljevo prišlo v last krškemu škofu; župnija šentruperška pa je ostala pod duhovno oblastjo oglejskih patrijarhov, ki so nameščali tukaj svoje ljudi za župnike. Posestvo Škrljevo pa je moralo biti prav obsežno, ker je koroški vojvoda Bernhard, ki si je prisvajal Kranjsko kot Sponheimovec, podelil med mnogimi drugimi posestvi l. 1234. utemeljenemu cisterciškemu samostanu v Kostanjevici petdeset gruntov z desetino v Škrljevem, in sicer v drugi listini, ki jo je izdal 8. maja 1249, potem ko je papež Inocenc IV. (1243—1254) temu samostanu potrdil z veliko bulo (pismom) vse pravice in svoboščine, ki jih je samostan do zdaj užival.¹ Isti vojvoda je poklonil 1. maja 1252 svoja posestva v Višnjah (Vichnach) na vodi Mirni za vzdrževanje mnihov v kostanjeviškem samostanu. Tudi vas Višnje je bila v šentruperški župniji.²

VI.

Najstarejši obseg šentruperške župnije in prvi župniki.

V najstarejšem času je mejila šentruperška župnija s sledečimi župnijami: na severu s svibensko, ki se omenja v listini prvikrat šele l. 1282., ali je brez dvoma mnogo starejša; na zapadu s šentviško in trebanjsko, obe omenjeni v listini l. 1163., a Št. Vid že celo l. 1132; na jugu s trebeljsko, v listini navedeno šele 1248, ali sicer mnogo starejšo ter z Belo Cerkvijo, omenjeno že l. 1074.; na vzhodu pa z laško, h kateri je spadala na Kranjskem sedanja župnija Radeče in pa del današnje boštanske župnije okoli Kompolj in Gomile. Segale so tedaj meje od Save pri Renkah v današnji polšenjski župniji do Save pri današnjem Boštanju. Na severu je ostala meja nespremenjena do konca srednjega veka, ko se je izločil iz šentruperške župnije vikarijat polšenjski l. 1509. Na zapadu se je deloma spremenila meja že poprej, ko se je iz šentviške župnije izločilo l. 1395. Šmartno. Na jugu so nastale spremembe mej že v srednjem veku. Meja z Belo Cerkvijo je prenehala, ko je bila utemeljena župnija Raka l. 1363., potem Šmarjeta l. 1421. in Škocjan l. 1426. A ko se je koncem srednjega veka izločil iz šentruperške župnije tudi

¹ Schumi, Urkunden und Regestenbuch. II. Str. 125—128.

² Milkowicz, Die Klöster in Krain. Str. 88.

boštanjski vikarijat (l. 1509), ni tudi tukaj segala več župnijska meja do Save. Ko je postal l. 1509. še Mokronog samostalen vikarijat, se je tudi tukaj malo skrčila meja šentruperške župnije.¹

Od vseh podružnic, ki jih je imela župnija šentruperška, se omenja najprej ona v Polšniku, kjer je bila utemeljena kuracija 16. oktobra l. 1286. Na ta dan je podpisal patrijarh oglejski della Torre Rajmund (1279—1303) v Čevdadu listino, s katero je ustanovil kuracijo v Polšniku (Pilichperg). Bratje Fridrik, Bernard in Ivan (Haynslem) Abfaltretni so v šentruperški župniji pri Škrljevem (Grailaw) v kraju Polšniku na svojem svetu² z dovoljenjem pokojnega šentruperškega župnika Hermana sezidali cerkev Matere božje in ji darovali posebno opravo. Nekaj časa ni imela nova cerkev duhovna. Župnik Herman pa je izločil kraje od Nag (?) do Glinika (Clienbergh, kjer je zdaj na gori cerkev sv. Jurija) iz svoje župnije, namreč dva Šumnika (Sumnikh), Ravne (Rabben), Prevek (?) (Primberkh), Nag (?), Sušjek (Durenperg), Koprivnik (Nezzelberg), Och (morda gora Ostrež, kjer je zdaj cerkev sv. Katarine), Jakobikh (?) in Polšnik. Patrijarh je potem določil, da naj ti kraji vzdržujejo duhovna v Polšniku ter mu dajejo darove. Rodovina Abfaltretnih naj ima pravico duhovna predložiti, župnik šentruperški pa potrditi.³ Herman je tedaj drugi po imenu poznati župnik šentruperški, a prva imenovana podružnica cerkev Matere božje v Polšniku. L. 1307. je bil v Šent Rupertu župnik neki Meinzl, ki je podpisan na listini iz l. 1307. To leto je prodal namreč Viljem Stražberški⁴ svojemu bratu Perchtoldu vse ono, kar bi imel dobiti po smrti svoje matere za 32 oglejskih mark.⁵ Na listini so pečati Viljema Stražberškega in njegovega strica Rudolfa Svibenskega. Priče pa so bile Rudolf Svibenski, Ortolf Čreteški (Reutenberch), Tywalt Brinjski (Varine), Ivan Stoce (Jansel der Stozze), Meincel iz Šent Ruperta (Meinzel von Sand Ruprecht), Oto Erchegenov sin in drugi pobožni ljudje (Oto Erchegens sun und andere frume leut).⁶ V tej

¹ Podatke o utemeljenju zgoraj navedenih župnij sem vzel iz »Catalogus cleri« ljubljanske škofije za leto 1892.

² Abfaltretni so bili gospodarji Roja (Grmadišča) in Motnika.

³ Listina po prepisu z dne 10. aprila 1499. Nadškofijski arhiv v Vidmu. Izvestja muzejskega društva l. 1893. Str. 104—105.

⁴ Wilhelm von Strazperch. Vas Stražberk (Sejenice) je v šentjanski župniji, a takrat je spadala še pod župnijo šentruperško. Tukaj je morala biti mala graščina, od katere pa ni zdaj nobenega sledu več. Stražberške vlasteline nahajamo kot priče na raznih listinah že v 13. stoletju. Tako sta podpisana Izenrik in njegov brat Oto na listini že l. 1228., a Henrik na listini iz l. 1245. (Urkunden und Regestenbuch des Herzogthums Krain von Franz Schumi. II. 47, 100.)

⁵ Oglejska marka v dobrem srebru po 4 goldinarje, v slabem srebru po 1 goldinar, v zlatu 80 goldinarjev.

⁶ Izvirna listina se nahaja v turjaškem arhivu precej pokvarjena, en pečat manjka. Mittheilungen des Musealvereins für Krain l. 1905. Str. 132.

listini se sicer ne navaja Meincel kot šentruperški župnik, kakor se tudi pri drugih osebah ne omenja njih stan, ker pa v Šent Rupertu takrat gotovo ni bilo druge važne osebe razen župnika, se more vzeti z vso gotovostjo, da je bil ta Meincel župnik šentruperški. Ko bi bil Meincel iz Škrljevega, bi se bilo to ime navelo, toda v listini se navaja izrecno iz Št. Ruperta. Meinceli so imeli takrat v posesti Pleterje ter jih nahajamo kot priče tudi na listinah l. 1325. ter pod imenom Meinzelein tudi l. 1335.;¹ a leta 1339. je dobil Meinhard Turjaški od goriških grofov Albrechta in Henrika Hmelnik, ki ga je imel že poprej Menclin.² Nedaleč Pleterja so imeli Stoci dvor Štampf, a i dvor Brinje (Varine) je bil v bližini.³

Leta 1330. se iznovič imenuje župnija šentruperška v Škrljevem (in Crailaw). Vidi se, da je bilo ime Škrljevo še vedno bolj poznato nego Št. Rupert ter se je rabilo dosledno po listinah. To leto je dobil vojak Grifon Čreteški nekoliko kmetij v Škrljevem od patrijarha Pagana (1317—1333) v fevd. Ta Grifon je bil glavar goriškega okrožja ter mu je bil patrijarh prijazen. Tudi v šentviški, mirnopeški in trebelski župniji je dobil od njega mnogo fevdov.⁴ Ta Grifon je bil prodal l. 1320. svojo hišo v Ljubljani na novem trgu zatiškemu samostanu, a tudi Konrad Čreteški je odstopil istemu samostanu nekaj zemljišč ter spadala oba med dobrotnike omenjenega samostana.⁵ Ob istem času je bil v Št. Rupertu neki župnik Grifon, ki je umrl leta 1336., kajti 13. oktobra istega leta je dobil izza njega šentruperško župnijo od patrijarha Bertranda (1333—1350) Konrad iz Gleisdorfa, klerik sekovske škofije ter je še župnikoval tamkaj 25. novembra 1338.⁶ Oglejski patrijarhi so kot neomejeni gospodarji v svoji nadškofiji delili fevde po svoji volji ljudem, njim privrženim, in tako je dobil l. 1340. od patrijarha Bertranda Henrik z Gradnika (de Gradnikh) v fevd 20 zemljišč, in sicer deset v vasi Mirna (Nayrin sub castro Neydek) pod gradom, kar je takrat spadalo pod šentruperško župnijo, deset pa v vasi Rakovniku med mirenskim gradom in cerkvijo sv. Ruperta.⁷ Gradniki so bili vitezi, a ni nam znano, kje so imeli posestvo svoje. Morda so prišli s Koroškega, kjer je stal grad Gradnik pri Blatogradu. Valvasor⁸ nam omenja leta 1446. nekega Ivana Gradnika (Gradnecker) kot viteza med četami cesarja Fridrika III., katere je zbiral za pohod proti svojim sovražnikom. Isti Ivan Gradnik je kesneje padel v boju proti Turkom l. 1475.

¹ Mittheilungen des Musealvereins für Krain l. 1905. Str. 154.

² Ibid. Str. 158.

³ Valvasor. XI. 442.

⁴ Videmski notarijatski arhiv. Izvestja l. 1891. Str. 28.

⁵ Valvasor. VIII. 698.

⁶ Videmski notarijatski arhiv. Izvestja l. 1891. Str. 28.

⁷ Kapiteljski arhiv v Vidmu. Izvestja l. 1893. Str. 70.

⁸ Valvasor. XV. 347.

Po tem zapisniku zvemo, da je segala meja šentruperške župnije čez Mirno ter so spadala semkaj tudi vsa mirenska posestva, kar jih je bilo na desnem bregu vode. Zanimiv pa je ta zapisnik tudi, ker nam omenja prvikrat vas Rakovnik, kjer je gotovo že takrat stal tudi grad istega imena. Morda so imeli Gradniki tukaj svoj dom. Valvasor¹ trdi, da so grad sezidali Turjaški. Morda so ga dobili od Gradnikov ter ga le razširili. Vsekakor pa so prišli Turjaški rano v šentruperški kraj, kjer so pobirali desetino po velikem delu šentruperške župnije, kar opišemo kasneje.

Župnije takrat niso plačevale desetine samo svojemu neposrednjemu cerkvenemu poglavarju, nego tudi samemu papežu. Razen desetinskega popisa iz l. 1296. se nam je ohranil tudi še drugi desetinski zapisek iz l. 1370., iz katerega izvemo, da je plačevala župnija sv. Ruperta v Marki (plebes s. Ruperti in Marchia) 20 mark solidov (marcas solidorum XX). Od tedanjih kranjskih župnij so plačevale papežu več desetine le ljubljanska župnija sv. Petra (60 mark), potem Loka (40 mark), Šmartno pri Kranju (35 mark), Št. Vid pri Zatičini (30 mark) in Kamnik (22 mark). Na Dolenjskem se je tedaj cenila šentruperška župnija po dohodkih kot druga.²

Važna je listina z dne 29. septembra l. 1354., ker se omenja v njej Št. Rupert prvikrat kot posebno selišče od Škrljevega. V tej listini potrjuje Leopold Čreteški, da mu je dal njegov svak gospod Hartneid Krajg kot doto za njegovo hčer 240 oglejskih mark, ter določi svoji ženi kot zalog za to vsoto med drugimi posestvi svojo desetino v Št. Rupertu pri Škrljevem (sand Rûprecht pei Kreilau). To desetino v Št. Rupertu, potem 15 kmetij na Ratežu in tri kmetije na Strmcu so bile izročene gospe Lizi (Espeten) kot zalog za doto, katero bi moral izplačati izdavatelj listine.³

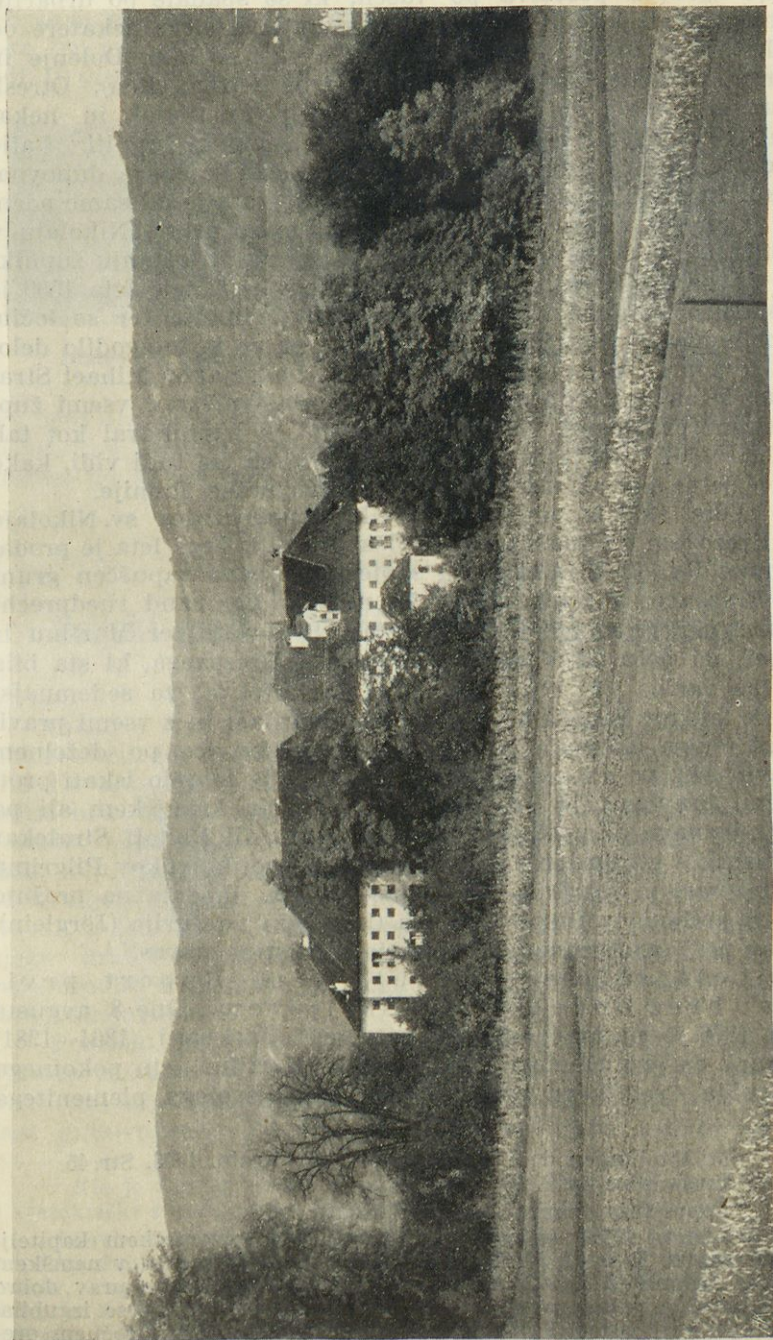
V listini iz l. 1364., izdani 1. marca, se navaja prvikrat podružnica šentruperške župnije v Boštanju, kjer je bila pa takrat že kuracija, omenjena sicer že leta 1296. v desetinskem popisu. Rudoif Kacijanar Begunjski (Katzenstein), kot naslednik l. 1306. izumrlih boštanskih vlastelinov,⁴ daruje po tej listini župnijski (?) cerkvi v Boštanju z dovoljenjem fevdnega gospo-

¹ Ibid. XI. 321.

² Schumi, Archiv für Heimatkunde. I. Str. 95—96. Plebes pomenja župnijsko cerkev, laški še zdaj pieve. Plebs je tehniški izraz za cerkev, ki ima svoj krstni kamen. (Thalhofer, Handbuch der kath. Liturgik. Freiburg 1883.) — Plebes vel plebs-fideles, qui episcopo vel sacerdoti proprio subsunt — Ugutio. Plebs collectio fidelium. Item ecclesia baptismalis... Ebrardus in Graecismum: Plebs hominum dicas, plebes Ecclesiarum. Du Fresne du Cange. Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis. Paris 1733. Vol. V. p. 559. — Glede vrednosti marke glej prejšnjo opazko.

³ Mittheilungen des Musealvereins für Krain. 1905. Str. 177.

⁴ Valvasor. XI. 493.

Grad Rakovník.

darja sledeča posestva po vaseh, ki so spadale po urbariju k njegovi gosposčini utrjenemu Boštanju, a sicer nekatere od njih tudi k župniji šentrupeški. Te vasi so bile: Dolenje in Gorenje Vodale, Artiče (Petricz), Družče (Druschen), Otresk (Otreskh), Jelen dol (Hierstal), Znogelj (Smailam) in nekaj kmetij na levem bregu Save v sedanji sevniški župniji. Dalje je določil, da tedanji župnik (?) Tomaž drži še enega duhovna, kakor tudi vsak njegov naslednik, ker do zdaj je bil samo eden, ki je moral enkrat na teden brati mašo pri sv. Nikolaju v trdnjavi.¹ V tej listini se imenuje duhovnik v Boštanju župnik; bil je pa le kurat, kakor v Polšniku, kajti šele leta 1509. je postala boštanska kuracija samostalna župnija ter se ločila popolnoma od šentrupeške. Bržkone pa se je to zgodilo deloma že poprej, kajti leta 1503. je potrdil naddijakon Mihael Stralekar Mihaela Dichpranta za cerkev Boštansko z vsemi župnijskimi pravicami. Mihael Dichprant je župnikoval kot tak še leta 1507.² Po zgoraj omenjenih vaseh se tudi vidi, kako daleč je še takrat zasegala meja šentrupeške župnije.

Leta 1373. je omenjena prvikrat podružnica sv. Nikolaja na Brezovem v današnji svetokriški župniji. Tega leta je prodal namreč Rudolf Stralekar od svojega posestva zapuščen grunt na Brezovem v šentrupeški župniji (in der sand ruedprecht pharr) cerkvi sv. Nikolaja na istem Brezovem ter Martinu iz Čepelj na potu od Vodice ter Mihaelu z Brezovega, ki sta bila ta čas variha in ključarja omenjene cerkve, za sedemnajst mark fenigov beneških šilingov³ v pravo last in z vsemi pravicami ter se obvezuje braniti jih vsake krivice po deželnem pravu. Ako pa on ne bi vršil svojih obljub, morejo iskati proti njemu pravice celo pri deželnem glavarju kranjskem ali pa pri njegovem namestniku. Vse to je potrdil Rudolf Stralekar na listini s svojim pečatom ter s pečati svojih svakov Pilgrima (Pilgreims) in Hertlina (Härtleins), ki sta jih dala na prošnjo bratov duhovnov Rudolfa, Ivana (Hanslein) in Jurija (Jörglein), sinov prej omenjenega Stralekarja na listino navesti.⁴

Leta 1376. se imenuje Šent Rupert prvikrat brez dodatka pri Škrljevem. Dne 8. avgusta leta 1376. je namreč oglejski patrijarh Markvard (1364—1381) priznal, da je plemeniti Hertil (nobilis Hertilus), sin pokojnega Leopolda Čreteškega prisegel zase in za svojega plemenitega

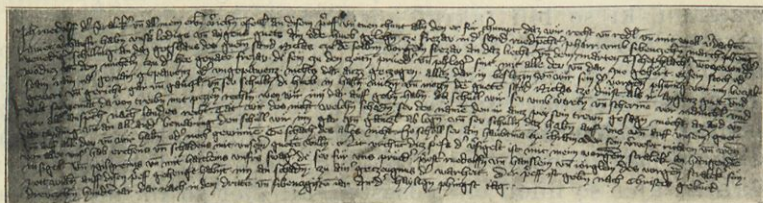
¹ Mittheilungen des Musealvereins für Krain. 1906. Str. 45.

² Izvestja m. dr. I. 1892. Str. 34.

³ Poprejšnja opazka o beneški marki.

⁴ Listina (28:9) se nahaja v izvirniku v novomeškem kapitelskem arhivu. Fasc. II. Nr. 1 (a). Pisana je na pergamentu v nemškem jeziku. Izdana je l. 1373. na same Binkošti. Listina je prav dobro ohranjena, le pečati manjkajo, in tudi dva priveska sta se izgubila, dočim je tretji ostal. Ta listina se je ohranila pa tudi v točnem prepisu v drugi listini iz l. 1453, o kateri še izpregovorimo.

brata Martina Čreteškega (condam Leupoldi de Reutinburch pro se et nobili Martino fratre suo de Reutinburch) v njegove roke ter mu potem dal v fevd velika posestva, med drugimi tudi 10 gruntov na Trsteniku (Rohrbach), ki leže v Johcaru (?)¹

Listina o podružnici sv. Nikolaja na Brezovem iz l. 1373.

pri Šent Rupertu (siti in Johcar ad sanctum Rupertum) in 30 gruntov, ležečih v Joharu (Jochar) v Grebenu (?) (siti in Grefen) ter še vrh tega desetino od 300 gruntov.²

VII.

Celjski grofi patroni šentruperške župnije leta 1393.—1456.

Omenili smo že, kako so gospodje Sovneški počasi svojo moč razširili ter si leta 1335. pridobili Celje in od cesarja Ljudevita Bavarca (1313—1347) tudi grofovski naslov. Od tedaj je rastla hitro njihova moč in kmalu so bili gospodarji obsežnih posestev nekdanjih svojih prednikov, pomejnih grofov Savinjskih. Njih moč se ni razširila samo po Štajerskem, nego tudi po Kranjskem, kjer je bil Friderik že leta 1332.—1341. deželni glavar, a leta 1367. Ulrik, potem Viljem od leta 1389.—1392. in njegov brat Herman II. od leta 1392.—1398. Podpirali so cerkvene uredbe, a za to so bili bogato nadarjeni, posebno od oglejskih patrijarhov.

Posebno jih je odlikoval patrijarh Ivan (1389—1395) za njihove zasluge na cerkvenem polju, ko so branili cerkve sovražnih napadov, ali pa popravljali porušene cerkve ter branili čast duhovnikov. Zato je omenjeni patrijarh podelil grofu

¹ Kje je Johcar, nisem mogel določiti. Morda je Rohrbach Rorje v svetokriški župniji, a ne Trstenik.

² Greben v svetokriški župniji blizu Vodic, kateri kraj je takrat pripadal šentruperški župniji. Blizu je vas Hohovca; morda je to Johcar. Ohranilo se nam je tudi ime enega izmed Grebenskih vlastelinov, in sicer Eberharda de Griffen, ki je podpisan kot priča na neki listini iz l. 1242. (Franc Schumi, Urkunden und Regestenbuch des Herzogthums Krain. II. 93.)

Hermanu II. cerkveni patronat tudi nad šentruperško župnijo. Ker so bili Celjski gospodarji Krškega, Kostanjevice, Radeča, Zibnika in Mirne, so bili tako bližnji sosede šentruperške župnije, ki je še takrat segala, kakor znano, pri Boštanju do Save. Že takrat so imeli opraviti s svojimi sosedi graščaki, posebno s Turjaškimi, ki so bili takrat gospodarji Rakovnika, a tudi s posestniki Škrljevega, Mokronoga in Novega grada, s škofi krškimi. Ker so bili Celjski tudi nasilni ter silno pohlepni za posestvi in imetkom, jim je bila seveda vsaka priložnost za prilastitev neizmerno mila. Zato so se tudi bržkone dobrikali oglejskim patrijarhom kot vrhovnim cerkvenim poglavarjem po krajih, kjer so imeli oni posestva, ali kjer so jih nameravali še razširiti. Tako so postali celjski grofi vazali patrijarhov po cerkvenih posestvih, ki so jih dobivali od njih. A patrijarhi, da si vzdrže prijateljstvo s tako mogočnim rodom, so mu poklanjali, kar so mogli, tudi patronate znamenitih župnij. Tako je podaril patrijarh Ivan leta 1393. že s poprejšnjim dovoljenjem papeža Bonifacija IX. (1389—1404) z dekretom iz Peružije z dne 5. julija leta 1393. ter z odobrenjem oglejskega kapitelnja z dne 25. februarja istega leta celjskemu grofu Hermanu patronat peterih znamenitih župnij, kot: sv. Martina na Laškem, sv. Martina v Ponikvah, blažene Device Marije v Krškem, sv. Marjete v Vodica, sv. Križa pri Rogatcu in sv. Ruperta poleg Mokronoga. Tukaj se nahaja prvič bližnja določba lege Šent Ruperta pri Mokronogu, kar je znamenje, da je Škrljevo postalo manj važno nego je bilo do zdaj in da je rasel ugled Mokronoga.

Listina, s katero je oglejski patrijarh Ivan podelil celjskemu grofu Hermanu v Vidmu 28. decembra 1393. patronat nad župnijo šentruperško, se glasi v prevodu tako-le: Ivan po božji milosti svete stolice oglejske, patrijarh prevzvišenemu gospodu Hermanu, poglavitnemu grofu Celjskemu, našemu vazalu in predragemu prijatelju, pozdrav z iskrenim spoštovanjem. Prijazne, neutrudljive in zveste pogodnosti vaših prednikov, katere so izkazovali naši oglejski cerkvi in našim prednikom, kakor smo natančno opazili in jih tudi vi nam in sami cerkvi ne prenehate najzvestejše izkazovati ter se nadjamo, da jih boste izkazovali vi in nasledniki vaši tudi nam, ako Bog da, v bodoče še odločneje; pa tudi pripravna zvestoba in težki trudi, katere ste neprimorani izvedli pri novi pridobitvi istih in drugih cerkev, nasilno porušениh od rok tiranskih, da jih osvojite za nas in samo cerkev, nas s pravom in premišljeno spodbujajo, da vam kaj povrnemo za ljubav in posebno naklonjenost, svobodni, neprisiljeni, tudi osebo Vašo, kolikor nam je po Bogu mogoče, s primernimi milostmi vzvisimo; zato imajoč pred očmi omenjene dogodke, pa da posebno Vašo osebo počastimo ter izkažemo posebej milost vam in vašim naslednikom, podeljujemo pravo patronata v šestih župnijskih

cerkvah ali župnijah — namreč sv. Martina na Laškem, sv. Martina v Ponikvah, blažene Device Marije v Krškem, sv. Marjete v Vodica, sv. Križa pri Rogatcu in sv. Ruperta poleg Mokronoga, katerih župnijskih cerkev prinos, obramba in vsako razpolaganje, kakor je znano, pripada nam s polnim pravom in naši cerkvi oglejski za sedaj in kadarkoli in kolikorkratkoli se dogodi, da se iste župnijske cerkve izpraznijo, ali bodisi katerakoli izmed njih v bodoče izprazni, da vi sposobnega duhovna ali sposobne duhovne, po nraavih in spoštljivosti vzorne ter po propisani starosti nameščene, in če pri tem ni na potu simonija ali kakšna druga hudobija, radi katere bi vašo in vaših naslednikov vest obtežili, z vašo lastno močjo najdete, izberete ter nam ali našim naslednikom za vselej predložite; — dalje podeljujemo svobodo in moč ter popolno mogočnost, da po istem načinu, kakor zdaj, izberete duhovna ali duhovne vi ali vaši nasledniki pri istih župnijskih cerkvah, kadarkoli že se katera izmed njih v bodoče izprazni ter ga, kakor rečeno, nam ali našim naslednikom predložite, samo da je ali so sposobni, kakor se predpostavlja, da tudi mi in naši nasledniki to držimo in da se drže iz dolžnosti brez kakršnegakoli odpora pri enakih pogojih potrdimo ter istega ali iste pri njih cerkvah ali pri kateri od njih umestimo ter dušno oskrbo in upravo vseh dušnih in posvetnih dobrin izročimo. Dano v naši patrijarhalni palači naše države avstrijske dne 28. decembra 1393, prve indikcije.» Latinski: Ioannes D. G. Sancte Sedis Aquileiensis Patriarcha Magnifico Domino Hermannno, spectabili Comiti Cillie, nostro Vasallo et amico percarissimo salutem cum dilectione sincera. Grata indefessa atque fidelia uestrorum predecessorum obsequia, que nostre Aquileiensi Ecclesie nostrisque predecessoribus promptissime, ut clare percepimus, impenderunt, nosque nobis et ipsi Ecclesie impendere fidelissime non cessatis, ac per nos et heredes uestros Nobis — impendi speramus, dante domino feruentius in futurum, prompta etiam fidelitas et magni labores, quos circa recuperationem istarum et aliarum Ecclesiarum per manus Tyrannicas, Nobis et ipsi Ecclesie occupare, indebite molientes, violenter detentarum merito et rationabiliter nos inducunt, ut nobis reddamur ad gratiam et singularem benevolentiam Liberales, et personam Vestram, quantum cum Deo possumus, congruis fauoribus et gratiis extollamus, nolentes itaque premissorum intuitu, eandem uestram honorare personam gratiamque facere specialem, nobis uestrique heredibus in sex parochialibus Ecclesiis, seu Plebibus — uidelicet Sancti Martini in Tiuer, Sancti Martini in Ponikl, B. Marie V. in Gurkfeld, Sancte Margarethe in Godic, Sancte Crucis prope Rohats et Sancti Ruperti prope Nassenfues, quarum Parochialium Ecclesiarum collatio, prouisio et omnimodo dispositio ad Nos et ipsam nostram Ecclesiam Aquileiensem pleno iure dignosci-

tur pertinere, ius Patronatus concedimus per Presentes ac quodocunque et quotiescunque ipse Ecclesie Parochiales uel earum aliqua de cetero uacare contigerit, Presbyterum seu Presbyteros idoneum uel idoneos, morum et honestate uenustos in etateque legitima constitutum aut constitutos aliaque simoniaque prauitas inde non interueniat, siue dolus, super quibus Vestram et heredum uestorum conscientiam oneramus auctoritate propria ad ipsas et ipsarum quamlibet inueniendi, eligendi, ac nobis uel nostris successoribus in perpetuum presentandi — licentiam et auctoritatem tenore presentium concedimus et plenariam facultatem, ita quod illum, uel illos presbyterum uel presbyteros, quem uel quos ad ipsas Parochiales Ecclesias, uel earum aliquam de cetero nos, uel heredes uestri, dum eas uel earum aliquam uacare contingerit, ut prefertur, elegeritis, nobisque uel ipsis nostris successoribus presentaueritis, dummodo sit seu sint idoneus uel idonei, ut premititur, Nos et prefati nostri successores teneamur et teneantur ex debito sine contradictione aliqua seruatis seruandis confirmare, ac eum et eos de ipsis Ecclesiis et earum qualibet inuestire, ac curam animarum spiritualium et temporalium committere. Datum in Nostro Patriarchali palatio nostre civitatis Austrie, die 28. Decembris. Anno 1393, indictione prima.¹

To patronatsko pravo, podeljeno grofu Hermanu Celjskemu, je potrdil 23. januarja leta 1415. papež Ivan XXIII., ko je bival na cerkvenem zboru v Kostnici.² Še poprej leta 1396. na dan sv. Janeza Evangelista je osvobodil vojvoda avstrijski in gospodar Kranjske Viljem, na Dunaju župnijske cerkve na Laškem, v Ponikvah, Rogatcu, Krškem, Št. Rupertu in Vodicaх vsakega davka in podajanja, če bi zahtevali on ali njegovi nasledniki take davke od duhovščine ali od cerkev samih.³ Tako so ostale te župnijske cerkve in duhovniki prosti davka, kar je brez dvoma povzdignilo njihovo blagostanje. Plačevala pa se je seveda desetina oglejskim patrijarhom in tudi papežu, kar je iznašalo na leto do 200 mark srebra.

V tem času, ko so postali Celjski patroni šentruperške župnije, je župnikoval v Šent Rupertu neki Volbenk (Wulfing). Omenja se v listini, s katero sta l. 1393. prodala Greif Lichtenberger in njegova soproga Dietmuta grunt na Brezovem, na katerem je prebival takrat Janko, krojač (der Sneyd) s svojim sinom, v šentruperški župi (in sand Rupercht pharr), bratovščini sv. Nikolaja za 18 in pol marke beneških fenigov, katere sta tudi prejela v polnem znesku od Martina Čepelarja (iz Čepelj), ki je ta čas upravljal bratovščino in tudi dobro svetega Nikolaja

¹ Mittheilungen des histor. Vereins für Steiermark. VII. zvezek. Str. 248—251. Izvirnik listine se nahaja v c. kr. državnem arhivu na Dunaju.

² Ibidem. Str. 266.

³ Das Dekanat Tüffer. Von Ignaz Orožen. Graz 1881. Str. 40—41.

na Brezovem. Bratovščina je dobila ta grunt v popolno last, le za vojdstvo nad njim je plačevala na leto gospodu Greifu en bokal ovsa in dva kopuna in nič drugega. Poleg samega Lichtenbergerja in njegove soproge sta podpisala to listino kot priči ter dala na njo svoja pečata častiti gospod Volbenk, tisti čas župnik šentruperški (vnd mit des Erbern man Herrn Wulding zu der zeiten pharrers zu sand Ruprecht) in pa Peter Stražperški (vnd mit Peterleins von Strasperg). V tej listini se spominja cerkev sv. Nikolaja na Brezovem v drugič; obenem izvemo, da je bila pri tej cerkvi tudi bratovščina sv. Nikolaja, ki je imela svoje premoženje, katero je upravljal ključar iste cerkve, že leta 1373. imenovani Martin iz Čepelj.¹

Župnik Volbenk je živel še leta 1411., ker se omenja tega leta v nekem zapisku v nadškofijskem arhivu v Vidmu.² Kdaj je umrl in kdo je bil njegov naslednik, pa ni zapisano.

Oglejski patrijarhi so dobro računali, ko so podelili patronat tako imenitnih župnij mogočnim celjskim grofom, katerih prijateljstvo in pomoč so ravno takrat potrebovali. Nastopili so hudi časi za naše kraje. Turki so zapretili po nesrečni bitki pri Nikopolju leta 1396. tudi slovenskim deželam. V eni prvih bitk na turški meji je poveljeval štajerskim in kranjskim vojakom deželni glavar kranjski Herman Celjski, a leta 1408. so prodrli Turki že na Kranjsko. Od tega časa so v 83. letih v večjem številu navalili štiriindvajsetkrat, v majhnih četah pa še večkrat. Pa ga ni skoraj kraja na Kranjskem, kjer ne bi bili divjali ti krvoloki. Tudi šentruperški kraj ni bil izvzet. Ljudstvo je moralo misliti na obrambo ter si je urejevalo takozvane tabore, kjer se je laglje branilo sovražnih napadov. V tem času, ko je dobil celjski grof Herman patronat nad šentruperško župnijo, je nastal tudi tabor okoli župnijske cerkve. Brez dvoma je bil tudi že takrat sezidan jaki zvonik pri cerkvi kot obrambeni stolp, in pa visoki zid okoli cerkve, kamor se je ljudstvo skrivalo za časa takih nevarnosti ter se tudi laglje branilo. Celjski grofi pa so bili kot patroni cerkve tudi dolžni, da poskrbe za varnost same cerkve in cele župnije ob nevarnih časih. A ne samo navali Turkov nego tudi razprtije v vladajoči rodovini so povzročile hude zmešnjave in nadloge, katere so občutili tudi prebivalci šentruperškega kraja.

Zgoraj omenjeni vojvoda Viljem je umrl l. 1406., a nasledila sta ga brata Leopold IV. in Ernest Železni. Toda Leopold IV. je kmalu umrl ter je potem vladal Ernest sam. Za njegove vlade

¹ Listina se ni ohranila v izvirniku nego v prepisu druge listine iz l. 1453., ki se čuva v arhivu novomeškega kapiteljna. O njej spregovorimo kesneje. Listina je napisana v nemškem jeziku ter je dobro ohranjena. — Grad Lichtenberg je bil blizu današnjega Wagensperga ter je že zdavnaj podrtina. Posestnik tega gradu je bil l. 1393. gradnik Bertold Lichtenberger, ki je imel za ženo Ano plemenito Teuffenbach in pa njegov stric Griffio Lichtenberger, ki je izdal omenjeno listino.

² Nadškofijski arhiv v Vidmu. 24, 211.

so leta 1416. prihrumeli roparski Mažari na Kranjsko tje do Polhovega Gradca, pa ni neverjetno, da so obiskali tudi šent-ruperški kraj. Njegov sin Friderik je postal cesar (1440—1493). S svojim bratom Albrechtom VI. je imel Friderik radi razdelitve posestev hude boje, v katere so bili zapleteni tudi Celjski kot privrženci Albrechtovi. Celjski grof Ulrich II. je imel v službi znamenitega vojskovodjo Ivana Vitovca, ki je znal s svojimi četami steči marsikatero zmago za svojega gospodarja.

Takrat so bili Celjski tudi gospodarji sosednje Mirne in Doba, ki je bil del graščine mirenske. To graščino je dobil po mirenskih plemičih že leta 1335. Friderik Sovneški, ki je postal v tem času grof celjski. Leta 1400. pa je dobil Mirno zopet Ivan Mirenski v svojo posest. Po nekih zgodovinarjih je bil ta grad še pred 14. stoletjem v oblasti oglejskih patrijarhov, češ da je leta 1335. patrijarh Bertrand podaril Frideriku Sovneškemu med drugimi posestvi tudi grad Mirno.¹ Bržkone je dobil patrijarh to graščino po Otonu Mirenskem ter jo podaril Frideriku Sovneškemu, kateri pa jo je zopet odstopil Ivanu Mirenskem z nekimi pogodbami. Kmalu potem pa so dobili Celjski Mirno v pravo last. Tudi Dob je bil njihov. V nekem zapisku iz arhiva v Inomostu, ki ga je priobčil Karol Kovač,² se obvezuje leta 1431. Herman Celjski, da je pripravljen podvreči se razsodbi komisije, ki je bila določena, da sprejme od njega za vojvode Friderika starejšega in mlajšega ter za Albrehta posestva Štatenberk, Višnjo goro, Dob (Aych), Archawicz, Metliko, potem mesta in trge: Kostanjevico, Novo mesto, Litijo in Šent Vid. Leta 1458. potrjuje cesar Friderik, da je grof Herman Celjski zares povrnil gradove Kostanjevico, Višnjo goro, Štatenbreg in Novo mesto,³ ne omenja pa Doba,³ kar je dokaz, da je ostal v oblasti Celjskih. V tem času so se Celjski učvrstili na Kranjskem povsodi, kjer so le mogli. Zidali so trdnjave na raznih mestih, kar seveda ni bilo po volji vladajočim vojvodom ter so jim to branili z raznimi zaprekami. Tako so si hoteli Celjski sezidati nekje na Dolenjskem čvrst grad. Vojvoda Friderik mlajši je to sporočil Frideriku starejšemu in le ta je Celjskim strogo zabranil vsako tako zidavo. Ker je pa grof Friderik prezrl zapoved vojvode, je le ta naložil deželnemu glavarju kranjskemu Prennerju in vicedomu Jakobu Lambergu, da jim to zidavo onemogočita; sicer pa bode sklical deželni zbor v Maribor ter tudi o tej zadevi spregovoril.⁴

¹ Izvestja muzejskega društva l. 1892. Str. 70.

² Karl Kovač, Beiträge zur Geschichte Krains. Carniola. 1911. Str. 163.

³ Ibidem. Str. 166.

⁴ Ibid. Str. 164—165. Stari Dob je stal ne daleč današnje rakovniške železniške postaje na levo. Ko so grad, pravzaprav le jak stolp, l. 1621. kupili baroni Wazenbergi, so ga podrli ter na to sezidali današnji grad Dob, ki se je tudi po njih nazval v nemškem jeziku Wazenberg, dočim je slovensko ime ostalo isto. (Valvasor. XI. 625—626.)

Ker so bili Celjski v nastali borbi med Albrechtom VI. in Friderikom starejšim privrženci prvega, so povsodi nastopali proti zaveznikom Friderikovim, med katerimi so bili poleg Ljubljčanov tudi grofi Turni in Turjaški, a med cerkvenimi velikaši krški škof, posestnik graščin Mokronoga, Škrljevega iz Novega grada. Prišlo je do očitnega boja. Že ko je leta 1372. povzdignil cesar Karol IV. (1347—1378) celjske grofe na čast državnih grofov, se je njihova moč silno razširila, a ker so zahtevali vladarsko moč na svojih posestvih, je že takrat nastala huda protivščina proti njim od strani Habsburžanov ter je slednjič prišlo do očitnega boja. Vendar pa je vso to neugodno zadevo poravnal s celjskimi grofi vojvoda Albrecht V. leta 1430. na Dunaju, največ z ozirom na cesarja Žigo (1410—1437), katerega druga soproga je bila Barbara Celjska. Takrat je Herman Celjski odstopil avstrijskim vojvodom že zgoraj omenjena posestva razen Doba in Mirne brez vsakega naplačila. Ali ko je cesar Žiga leta 1436. povzdignil celjske grofe med državne kneze, je prosvedoval proti temu vojvoda Friderik, češ, da je pogazil cesar s tem njegovo pravo kot deželnega kneza; toda na to pritožbo je dobil vojvoda od cesarja le oster odgovor. Vojvoda Friderik je slutil, kaj ga čaka, pa je zato sklenil z deželnim glavarjem kranjskim Štefanom Modruškim, knezom krškim (1436—1444) in njegovimi brati zavezo, po kateri mu bodo oni pomagali v bojih, če nastanejo, s tisoč vojaki na svoje stroške.¹ Ta zaveza je bila naperjena predvsem proti grofom Celjskim. Le ti so se zato v nekem prepiru z grofom Modruškim grozno osvetili po posestvih vojvodskih na Dolenjskem, posebno v Kostanjevici in okolici, kjer je ljudstvo mnogo pretrpelo od celjskih čet. Vendar pa vkljub temu napadu ni prišlo do daljnjih borb vse do leta 1439. Ko se je pa tega leta sprl krški škof Ivan Solderman radi svojih posestev pri Celju, kjer so mu delali Celjski škodo, se je vmešal v te prepire tudi vojvoda Friderik. Takrat so pa udarile čete celjskih grofov pod glasovitim Janom Vitovcem na posestva krškega škofa na Dolenjem Štajerskem kot zvestega privrženca Habsburžanov, ter vse zaporedoma osvojile. S Štajerskega je udaril Vitovec na Turen ob Kokri, na Šent Peter pri Kranju in potem na Novi grad na Dolenjskem. Semkaj je prodril Vitovec skoz Radeče po stari cesti, ki je vodila ob Savi in dalje čez Novi grad proti Mokronogu. Novi grad je imel takrat v najemu neki Neidberg od krških škofov. Vitovec ga je popolnoma razdjal in krški škofje ga niso dobili menda nič več pod svojo oblast.² Od tukaj se je podal Vitovec proti Mokronogu in Škrljevemu. Krški škof se je pripravljajl za boj in vojvoda Friderik mu je poslal v pomoč nekaj čet. Celjski grofi so imeli takrat v svoji oblasti čvrsti grad Mirno z Dobom

¹ Dimitz, Geschichte Krains. I. 265.

² Valvasor. XI. 416—417.

ter Šent Rupert s trdnjavskim stolpom. Friderik in škof sta imela zbrane čete pri Mokronogu. Vitovcu je prišla med tem nova pomoč iz Krapine. Ko je med potjo izvedel, da se je podala sovražna četa iz Mokronoga loviti ribe v bližnji ribnjak pod Mirno, je bil željen tudi on lova, toda ne na ribe, nego na ljudi. Zato pohiti k ribnjaku. Ribiči so se seveda prestrašili, vendar pa se precej postavili v bran. Toda Vitovec je bil jačji ter jih je začel preganjati. Mnogi so bili ranjeni, med njimi tudi vojskovodja Dierenpacher, kateremu je presekala neki Bošnjak lice. Vitovec je dal vse ujetnike odpeljati v Krapino ter jih tukaj zapreti v trdnjavski stolp.¹ Po sklenjenem miru je dobil krški škof zopet Mokronog s Škrljevim, ki je ostal v njegovi oblasti do leta 1616., ko ga je kupil neki gospod Mohorčič ter je od tega časa ostal v posvetnih rokah. Škrljevega pa so se bržkone polastili Turjaški kot posestniki Rakovnika, vsaj Valvasor omenja, da je bil grad v njihovi posesti. Valvasor celo dostavlja, da so gradu postavili temelj Turjaški, kar pa ni resnično. Mogoče je, da so grad kasneje dozidali, ker Valvasor sam pravi, da je bil grad šele pred nedavnim popolnoma urejen.² Radi tega gradu so imeli bržkone tudi celjski grofi marsikatero prepire s Turjaškimi. Kaj se je zgodilo z desetino in posestvi, ki jih je imel leta 1234. utemeljeni kostanjeviški samostan v Škrljevem, nam ni znano, bržkone jo je še dalje pobiral, kakor tudi v Glineku in na Podgorici, kjer je dobil v prvi vasi tri, v drugi pa dve posestvi od Henrika Koroškega, ki je prijateljeval z opatom Ivanom (1320—1333), z bivšim svojim kaplanom.³ Tudi kartuzijanski samostan v Pleterjih, utemeljen po grofu Hermanu Celjskem leta 1407., je imel desetino in posestva v šentruperški župniji. Že leta 1414. je podelil grof Herman temu samostanu posestvo Slepščjek s 6 kmetijami in dva travnika pri Mokronogu, Ribjek (Bibrachg) z desetino od 4 gruntov, v Pogleku 1 grunt in 1 mlin, potem nekaj posestva pri Lipi na Debencu, Prampachu (?) ter v Zabukovju; žitno desetino pa na Logu, v Konopnem dolu, Ostrožniku (Astrosse), Slepščjeku, Ribjeku in Pogleku. 1. marca leta 1451. pa je prodal Ivan Mokronoški priorju Hilariju (1450—1461) in samostanu za neko vsoto od posestva svojega eno njivo v mokronoški sodnji pri Mirni, imenovano v Zaklepih, dalje vrt v Mokronogu pri gorenjih vratih, koder se gre proti Čretežu, potem nekaj njiv, med njimi eno zvano Ovsiše (Aussiczen) na marofu pri Bruni vasi. Pogodbo sta podpisala kot priči Ivan Dürr in Friderik z Mosta (Friedrich der Pruger). Ta Friderik je moral biti kak mali vlastelin

¹ Valvasor. XV. 337.

² Valvasor. XI.224.

³ Carniola I. 1911. Str. 55—56. Listina se nahaja v c. kr. državnem arhivu v Innsbrucku. Karl Kovač, ki je priobčil to listino, postavlja Podgorico k Savi. Ker je pa Glinek v bližini Št. Ruperta, bo to bržkone Podgorica v šentruperški župniji.

blizu Mosta.¹ A 13. marca istega leta je prodal Ivan Mokronoški (sin pokojnega Andreja upravitelja) istemu samostanu in priporju od svojega lastnega imanja žitno desetino v dveh delih raznega žita in proseno desetino v šentruperški župniji, potem 7 kmetij v vasi Vini vrh, 3 kmetije pod Šent Jurjevo goro, eno kmetijo v Kotu, 2 kmetiji na Mostu (Pruk), od katerih ima ena gorsko pravo in vinsko desetino v Žalovičah (Sakawicz) v šmarješki župniji, katero sta pa založila njegov oče Andrej in mati Marjeta (Gretel) pokojnemu Jurju Pibru in njegovim naslednikom, kar je zdaj Ivan odkupil. Priči na listini sta bila plemeniti Jurij Višnjanski, vicedom (victum) kranjski in Henrik Stauthamer, meščan ljubljanski.² Založena pa je bila tudi žitna desetina v šentruperški župniji, kakor se nahaja zapisano že 19. novembra 1426. v pismu o Žalovicah, katero je potrdil Hajman iz Loke, sodnik ljubljanski. V tem pismu izroči Jurij Piber svoji ujni Katarini, ženi ljubljanskega krojača Matevža in njunim otrokom Janezu, Jurju in Marjeti zastavno pismo o tej žitni desetini v šentruperški župniji, potem o gozdni pravici in vinski desetini v Žalovičah, za katere pravice in desetino je posodil 50 cekinov.³ Ta desetina je morala biti znatna, ker vrednost denarja je bila takrat mnogo večja nego dandanes.

Poleg celjskih se je širila v tem času tudi moč Turjaških po šentruperški dolini. Dokaz za to sta nam dve listini iz l. 1425. Tega leta 14. februarja sta založila Elizabeta Turjaška, dvornica nadvojvodkinje avstrijske Cimbargise in Herbard, njen sin, gospe Katarini, ženi Herbardovi za njeno očetovo doto v znesku od 600 funtov dunajskih vinarjev črnega denarja,⁴ razen mnogih drugih posestev v sosednjih župnijah tudi en del žitne desetine v Šent Rupertu, potem 7 kmetij v Črešnjicah, en dvorec v Višnjah, tri kmetije v Križnem vrhu, štiri kmetije v Glini, 6 kmeti v Jeprgah in gorsko pravo, štiri kmetije v Stari vasi ter po eno kmetijo v Glavišu, Pavli vasi, Slančnem vrhu in Hrastovici, 4 kmetije na Mirni in en mlin ter en dvorec in eno kmetijo v Pungrtu.⁵ Vsa navedena posestva so se mogla odkupiti 14 dni pred ali pa po sv. Jurju. V drugi listini z dne 26. februarja leta 1425. pa je potrdil Herbard Turjaški, da sta prodala on in njegova mati posestvo Herbardove žene Katarine, ki ga je podeovala po svojem očetu Volbenku Plankensteinu, in ki se nahaja na Avstrijskem, opatinji v Solnogradu. Izkupiček v znesku od tisoč funtov vinarjev je izdatelj listine Herbard porabil zase, a svoji soprogi zato zapisal med mnogimi drugimi

¹ Ein Kartular der Karthause Pleterlach von Fr. Komatar v Mittheilungen des Musealvereins für Krain l. 1901. Str. 66—67.

² Mittheilungen des Musealvereins für Krain l. 1901. Str. 66—67.

³ Letopis Matice Slovenske l. 1883. Str. 410.

⁴ Wiener pfenig der swarzen müniez. Funt vinarjev se je računal 75 kr., včasih tudi 80 kr.

⁵ Mittheilungen des Musealvereins für Krain l. 1907. Str. 198.

posestvi tudi že v prvi listini omenjena posestva. Pečati na tej listini so od samega izdajatelja listine Herbarda Turjaškega, potem strica njegovega Jurja in plemenitega Pavla z Blagovice (Globiczner).¹ Prav verjetno je, da je bil Pavel Blagoviški v tem času župnik šentruperški ter ga je zato tudi vzel Turjaški za pričo.

1. septembra leta 1425. je potrdil Ivan Perneški, da mu je Herbard Turjaški izročil čvrsti grad Rukenstan (v današnji boštanjski župniji, zdaj podrtina), ki ga je imel v zastavi od grofov svibenskih.² Izza teh so dobili za nekaj časa to posestvo Vilanderi, ki so bili dobrotniki šentruperške cerkve. Pod Rukenstan je spadalo takrat mnogo vasi šentruperške župnije.

Žiga Mindorfer je založil Doroteji, hčeri Hermana Kozjaka, zakonski vdovi po Simonu Hladusu, 3 posestva v Mindorfu (?), na prvem je bil Jurij (Jurn), na drugem Martin (Marein), a na tretjem Zupan (Suppan), vsa posestva, ležeča v šentruperški župniji (sand Ruprecht pharr) za 33 dobrih dunajskih penozov.³ Ti grunti se se mogli odkupiti 14 dni pred ali po sv. Urhu. Listina je izdana 4. julija 1447. Na njej so pečati Jurja Kozjaka, Andreja Schafussena in Hermana Dürra (von der Dür).⁴ Morda je bil ta Herman Dürer tedanji župnik šentruperški. Kesneje se rodovina Dürrer večkrat omenja; med ostalimi je bil Jurij Dürrer tudi arhidijakon kranjski (in Carniola in Marchia; 19. marca 1478. do 2. aprila 1479. in 21. maja 1480.).

Iz istega leta se nam je ohranila izvirna listina, izdana na sv. Martina dan, po kateri je prodal Jurij Kozjak en grunt v Govejdlu v šentruperški župniji (zu Rinderthal in sand Ruprecht pharr, zdaj v šentjanški župniji); na tem gruntu je takrat prebival neki Martin s sinom, ki je odraštoval od njega o sv. Martinu vsako leto funt dobrih dunajskih penozov. Grunt je prodal Kozjak cerkvi sv. Jurja in bratovščini njegovi na Taverniku pri Ttrati.⁵ Pismo je potrdil Jurij Kozjak s svojim pečatom ter s pečatom svojega strica Nikolaja Kozjakarja.⁶

¹ Mittheilungen des Musealvereins l. 1907. Str. 198, 199.

² Ibid. Str. 201.

³ Glej zgorajšnjo opombo.

⁴ Mittheilungen des Musealvereins l. 1907. Str. 241.

⁵ To je današnja podružnica sv. Jurja na Šentjurjevi Gori pri Sv. Trojici.

⁶ Kozjak pri Mali Vasi je bil že za Valvasorja zapuščen; popravljali so takrat samo še strehe (Valvasor. XI. 314—315). Grad je bil učvrščen z zidovjem in stolpi. Tukaj so stolovali Kozjakarji, ki so imeli svoje kmete tudi po šentruperški župniji, kar nam dokazuje tukaj omenjena listina. L. 1422. je bil posestnik Kozjaka oče Jurja Kozjaka, grajskega kneza v Samoboru in Viljema arhidijakona Slovenske marke. Zgoraj omenjena listina (33:8 $\frac{1}{2}$) se je ohranila v izvirniku v novomeškem kapiteljskem arhivu. (Fasc. II., Nr. 2.) Pisana je na pergamentu v nemškem jeziku. Pismo je čisto pobledilo. Pečata se nista ohranila.

Skoraj ob istem času se omenja v tretjič podružnica sv. Nikolaja na Brezovem. Leta 1439. je prodal namreč Baltazar Lazer od svojega lastnega posestva en grunt na Brezovem v šentrupeški župniji (an pirk in sand Ruprecht pharr) Martinu in Matevžu Vidmarju, cerkovnikoma sv. Nikolaja na Brezovem (Czekmaister des lieben Herrn sand Nicla ze pirkh) za 36 gold. v dobrih cekinih v popolno in neomejeno last. Listino je potrdil

Cerkev sv. Jurja na Šentjurjevi gori pri Sv. Trojici.

s svojim pečatom in preprosil je tudi Petra Polca, tedanjega župnika moravškega in arhidijakona kranjskega, da je tudi on priložil na listino svoj pečat.¹

¹ Listina se je ohranila v izvirniku v kapiteljskem arhivu novo-meškem. (Fasc. II. Nr. 1 c). Pisana je na pergamentu v nemškem jeziku. Izdana je l. 1439. v petek po sv. Marjeti. Oba priveska za pečate sta ostala na listini, dočim sta pečata odpadla. Prepis iste listine se nahaja tudi v že omenjeni listini iz l. 1453. Izvirnik je bolje ohranjen

Kako so vršili Celjski svoje patronatsko pravo nad župnijo šentruperško, nam dokazuje listina, izdana 5. marca l. 1450. v Sovneku v soboto pred nedeljo Oculi v postnem času. V tej listini javlja Friderik Celjski častitljivemu možu in gospodu, kanoničnega prava doktorju Lenartu (*venerabili viro et domino decretorum licentiatu magistro Leonardo*), patrijarha oglejskega v krajih izven Furlanskega, vikarju v duhovnih stvareh ter generalu in župniku v Ponikvah, da je vsled dobrovoljnega (*discreti*) odstopa modrega Andreja Blagoviškega (*Glogauer*), duhovna bamberške škofije, svojega tajnika, predložil za izpraznjeno župnijo (*Pfarrkirche*) svetega Ruperta poleg Mokronoga Ivana Harerja, duhovna oglejskega, častitljivega moža gospoda svojega kaplana in družabnika (*honorabilem virum dominum Joannem Harer presbyterum Aquileiensis diocesis suum capellatum et comensalem*) ter ga prosil le tega postaviti za župnika v tej cerkvi.¹

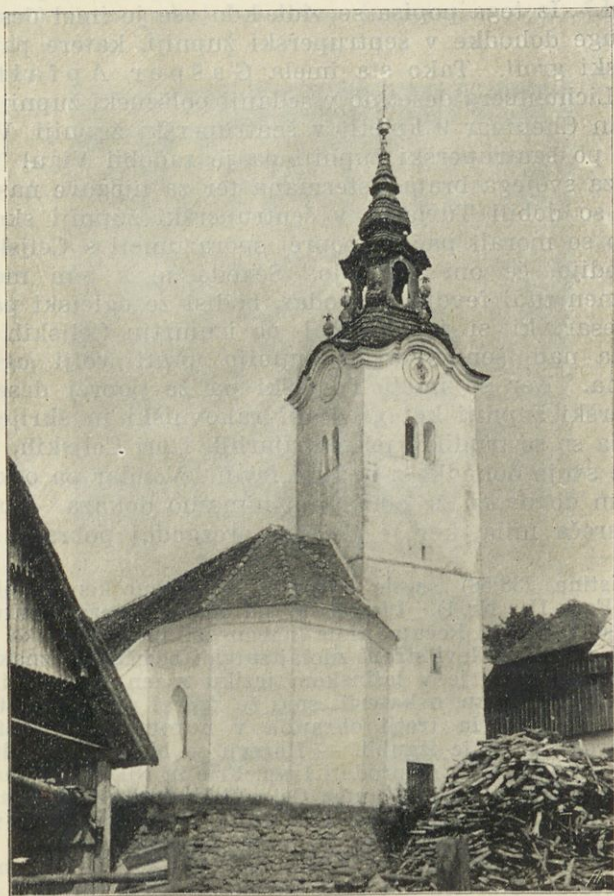
V tej listini imamo tedaj omenjena dva šentruperška župnika, namreč Andreja Blagoviškega (*Glogauer*), ki je l. 1450. odstopil, ter Ivana Harerja, ki je isto leto nastopil mesto župnika v Šent Rupertu. Kako dolgo je župnikoval Andrej Blagoviški in je li bil že zgoraj omenjeni Pavel Blagoviški njegov brat, ni nam mogoče določiti; za drugega pa imamo zapisano v nadškofijskem arhivu v Vidmu, da je umrl leta 1474.

O delovanju Ivana Harerja vemo prav malo. Omenja se prvič v ohranjeni listini iz leta 1453. To leto je prišel namreč v cisterciški samostan v Zatičini Martin škof Pičenski (1449—1456), generalni vikar in komisar v duhovnih stvareh izven pokrajine Furlanske patrijarha oglejskega Ludovika III. (1439—1463) po raznih opravilih. Semkaj se je odpravil tudi že takrat vmeščeni župnik šentruperški Ivan Harer (*constitutus honorabilis vir dominus Johannes Harer ecclesie sancti Ruperti prope Nassenfuss, Aquileiensis diocesis*) s cerkvenimi starejšinami, med njimi Janez iz Čepelj in Mihel z Brezovega, cerkve sv. Nikolaja na Brezovem, podružnice cerkve sv. Ruperta (*Janes de Tsthepel, Michael de Fresach laicis et vitricis filialis ecclesie tunc temporis sancti Nicolai in Fresau ad dictam ecclesiam sancti Rudperti spectantis*), da preskrbi prepis in potrdilo treh kupnih pisem o treh gruntih na Brezovem, tičočih se cerkve sv. Nikolaja. 3. maja leta 1453. so se zbrali v samostanski dvorani

nego prepis. — Lazerji so bili posestniki Belneka (*Wildeneck*) na moravškem polju ter so imeli posestva tudi v šentruperški župniji. Danijel Lazer Belneški je bil stotnik v Bihaču ter je padel v boju proti kmečkim upornikom pri Krškem l. 1573. To je bil poslednji Lazer.

¹ Na listini se nahaja navadni pečat izdajatelja Fridrika Celjskega. Na dolnjem kraju je stalo zapisano: Osebna zadeva gospoda grofa (*Comissio propria domini comitis*). Listina se nahaja v grajskem arhivu Turjaškem. (*Carniola* l. 1910. Str. 20. Kopialbuch Fol. 115a.)

škof Martin, opat Udalrik (1450—1478) in župnik Harer s cerkvenimi starejšinami in pričami, med njmi tudi Hermagor z Repenj (Hermachora de Repnach), Jakob iz Kranja (Jacobo de Krainburgo), duhovna pomočnika omenjenega župnika sv. Ruperta (diuinatorum sociis dicti parochialis sancti Rudperti)

Cerkev sv. Nikolaja na Brezovem.

ter Ivan Hansenstatt. Tukaj so se prebrali izvirniki pisem in potrdili ter potem na novo prepisali, da se tako ohranijo za vsak slučaj, če bi se izvirniki izgubili, na korist cerkvi. Oglejski duhovnik in javni beležnik Hermagor iz Lanišča (Hermachoras de Harland clericus aquileiensis diocesis publicus imperiali auctoritate Notarius literarum) je uredil ta prepis, preskr-

bel potrdilo s pečati škofa Martina, opata zatiškega ter drugih prisotnih in s svojim znakom na listini.¹

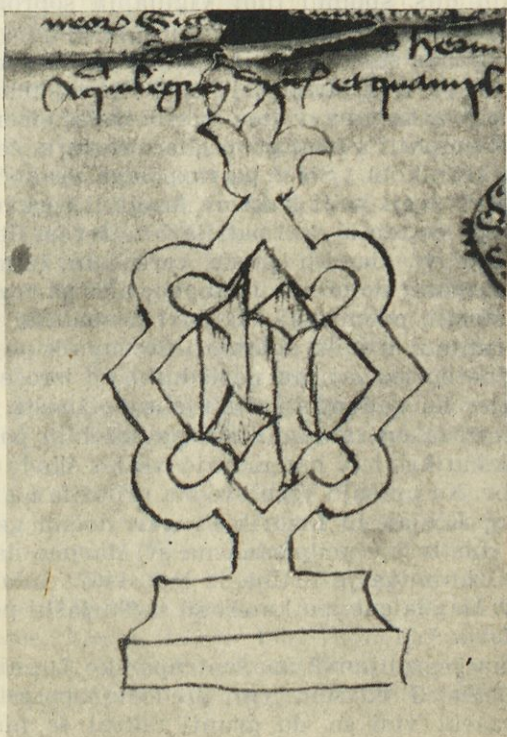
Posebno velike spremembe so se dogodile glede posestev in desetine po imanjih Celjskih po smrti zadnjega člana te rodovine Ulrika II. leta 1456. v Belgradu. V dunajskem c. kr. komorskem arhivu se je ohranil popis vseh fevdov grofije celjske, ki je bil bržkone sestavljen v zadnjih treh letih pred smrtjo Ulrika II.² Iz tega popisa se vidi, kdo vse je imel desetino in neke druge dohodke v šentruperški župniji, katere patroni so bili celjski grofi. Tako sta imela Gašper Apfalter in Nikolaj Lichtenberg desetino v sedanji polšenski župniji, potem neki Ivan Cheumar 9 kmetij v šentruperški župniji. Večji del desetine po šentruperški župniji pa je zadobil Vigul Turjaški zase in za svojega brata Ostermana ter za njegove naslednike.

Da so dobili Turjaški v šentruperški župniji skoraj vse fevde, so se morali pač že poprej sporazumeti s Celjskimi, da jih nasledijo, če oni izmrjejo. Seveda je s tem moral biti sporazumen tudi fevdni gospodar, bodisi že oglejski patrijarh, ali pa cesar, ki si je pridržal po izumrtju Celjskih pravico patronata nad šentruperško župnijo proti volji oglejskega patrijarha. Ker so imeli Turjaški pa že poprej desetino po šentruperški župniji kot graščaki rakovniški in škrljevski, ni čudno, da so se trudili i pri patrijarhih i pri Celjskih, da si še pomnože svoje dohodke z novimi fevdi. Vendar pa o kakšnem pismenem dogovoru že od poprej nimamo dokaza. Turjaškim je bila sreča mila, ker je Celjske prezgodaj pobrala smrt za

¹ Listina (38:56) se je ohranila v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fasc. II., Nr. 1). Pisana je na slabem pergamentu ter je deloma pokvarjena. Pečata nima nobenega, tudi privezka ne, dasi ima deset zarez. Na levi strani zdolaj se vidi beležnikov znak v obliki monstrance. Pisana je v latinskem jeziku razen iz izvornikov prepisanih kupnih pisem, o katerih smo že zgoraj pisali. Od teh izvornikov sta se prvi in tretji ohranila v novomeškem kapiteljskem arhivu, drugi pa se je izgubil. — Harerji so bili poznati vitezi že v srednjem veku. L. 1363. so prodali Ivan, Fric in Nikolaj (Hans, Friczel und Nikel) z Nikolajem in Ivanom Osilniškim šest gruntov ležečih pri Dolenjem Osilniku vlastelinom Turjaškim ter sporočili vojvodi Rudolfu IV., svojemu gospodu, da jih izroči Turjaškim v last. (Mittheilungen des Musealvereins für Krain 1906. Str. 43.) L. 1383. nahajamo nekega Fridrika Harerja kot pričo na listini (Ibid. Str. 122). Isti Fridrik Harer je bil velik dobrotnik zatiškega samostana (Valvasor XI. 511). Bil je posestnik Iškega Turna (Valvasor XI. 577). Kesneje so imeli Harerji Preddvor (Valvasor XI. 284). L. 1429. je prodal Jurij Harer v dobropoljski župniji več posestev (Mittheilungen des Musealvereins für Krain I. 1907. Str. 204). Pri velikem naboru vojske za Fridrika III. l. 1446. je bil prisoten Gašper Harer, a l. 1475. je padel v boju proti Turkom N. Harer (Valvasor XV. 611). L. 1456. je zamenil Vilim Harer Rašico Engelhardu Turjaškemu za neko drugo posestvo (Carniola I. 1910. Str. 24). Mihel Harer pl. Adelsbüchel je bil višji sodnik za rudokope in obenem kranjski deželni svetnik l. 1593. (Valvasor III. 383). Harerji so bili v rodu s Turjaškimi.

² Ein Lehenbuch der Grafschaft Cilli. Fasc. 18360 C¹/₆ na fol. 38b.

vselej. In od takrat so postali Turjaški pravi mogočnejši ne samo v šentrupeškem kraju nego po celem Dolenjskem, kjer jih nahajamo tudi v cerkveni službi na dveh imenitnih župnijah, in sicer Volkerja že okoli leta 1364. v Šent Jerneju in Jakoba l. 1474. v Šent Rupertu. Kot imenitni in premožni velikaši so bili tudi dobrotniki cerkev in samostanov, kjer so utemeljevali zaklade za pokoj svoje duše. Tako je Vigul Turjaški daroval v čast božjo in za pokoj duše svoje in pokojne svoje soproge Eli-

Znak Hermagora iz Lanišča na listini iz l. 1453.

zabete pokojnega Martina z Laškega hčeri tri svoje dobre grunte v Prapročah v šentrupeški župniji (zumffarm in sand Ruprechts pharr bey Nassenfueze gelegen), na katerih so takrat prebivali Križe (Crise), Andrej in Tomaž Kalcibe (Calzibe, Kolciber?). Vsak grunt je dajal pol funta dunajskih penězov (40 kr.). Te grunte je dobil Vigul v fevd od oglejskega patrijarha; a zdaj jih je poklonil častitemu gospodu Ivanu Harerju, župniku šentrupeškemu in svojemu dragemu ujcu in vsem njegovim naslednikom, in sicer tako, da jih uživa, dokler živi, Vigul sam,

po njegovi smrti pa jih dobi omenjeni župnik ali njegovi nasledniki z vsemi ljudmi in z vsem premoženjem. Zato pa je dolžan omenjeni župnik opravljati maše v korist Vigulove duše in njegove soproge Elizabete, in sicer slovesne obletnice na smrtni dan Vigulov, potem pa zaporedoma črne maše vsak dan skozi trideset dni pri oltarju sv. Nikolaja v župnijski cerkvi (auf Sand Niclas altar in sand Ruprechts Kirchen); če pride vmes dan, ko se ne smejo brati črne maše, naj se potem nadomestijo drugi dan. Tudi naj se na prižnici, kjer se spominjajo pokojnih duš, spomni tudi Vigula in soproge Elizabete po imenu. Ljudje na teh gruntih naj opravljajo vsako leto le tri dni tlako, kadar se zdi župniku najbolj potrebno; naslednikom Vigulovim pa naj odrajujejo ti ljudje od teh kmetij dva škafa óvsa in dva kopuna v ime oskrbníštva, sicer pa nimajo nasledniki nič opraviti s temi grunti, le v slučaju, če jih je treba braniti kot oskrbnikom. Sicer pa razpolaga vsakočasni župnik s temi grunti po svoji volji kakor z drugimi cerkvenimi dobri. Ko bi se pa dogodilo, da bi vzel patrijarh te fevde, jih naj prosijo nasledniki Vigulovi, da jih puste cerkvi in župniku v Šent Rupertu za že zgoraj določeno ustanovo; ako pa tega patrijarhi ne bi hoteli storiti, potem naj Vigulovi nasledniki nadomestijo župniku te grunte z drugim dobrom. Če župnik ne bi opravljal določene službe božje, naj mu nasledniki ne izroče obljubljene nagrade, dokler ne nadomesti zamujene dolžnosti. Nasledniki so dolžni braniti ta prava župnikova po deželnih postavah, a če mu store kakšno krivico, mu morajo vsako škodo povrniti od svojih sredstev. Na prošnjo Vigulovo sta priložila na listino svoje pečate Nikolaj Kozjak in Fridrik Pragar, dočim ga sam Vigul ni pritisnil.¹ Listina je podpisana na sv. Marjete dan leta 1461.

Posebno zanimiva je listina iz leta 1467., izdana 22. julija ali na dan sv. Magdalene, po kateri so si Turjaški podelili svoja posestva in fevde.²

Ta listina je zanimiva za šentruperško župnijo v marsikaterem pogledu. Predvsem nam predočuje posestveno stanje v tedanjih vaseh; vidi se, da grunti takrat še niso bili tako močno razkosani, kakor so bili tri sto let kasneje. Popis vasi nam tudi kaže, kako daleč je zasegala še takrat župnija šentruperška. Kakor se vidi iz popisa po boštanjski in polšenski župniji, Turjaški niso imeli desetine. Potem izvemo iz tega popisa, da je zasegala takrat župnija šentruperška čez vodo Mirno. Vas Zapuže (Snegkendorf) je stala na desnem bregu Mirne ter bila podložna sosedni graščini Zapuže, Šent Helena

¹ Listina (42:23) se je ohranila v izvirniku v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fasc. II., Nr. 3). Listina je napisana na pergamentu v nemškem jeziku ter je nepoškodovana. Pečata nima nobenega, pač pa zareze za priveske, ali prazne. Iz te listine izvemo, da so si bili Harerji in Turjaški sorodniki.

² Carniola I. 1910. Str. 123 sl.

pa je dobila ime, odkar je bila tukaj sezidana cerkev in posvečena sv. Heleni. Zdaj spada vas pod mirensko župnijo. Sicer pa je še v novejšem času plačal posestnik zapuške graščine desetino od svojega mlina na desnem bregu Mirne vlastelinu rakovniškemu, dokler se ni odkupil. Neke vasi, kakor Podgorica, Brinje, Draga itd. niso omenjene v popisu, ker je morda kdo drugi od njih pobiral propisano desetino. Po ponemčenih imenih naštetih vasi moremo sklepati tudi, kako hud je bil pritisk nemškega gospodstva na naš narod. Še lepih imen njegovih vasi mu ni hotel pustiti v prvotni obliki, nego mu je nekatera popačil tako, da jih komaj razpoznaš v teh starih spisih. Imena posestnikov pa je sestavitelj tega popisa izpustil ravno pri šentruperški župniji, dočim jih je pri drugih navel.¹ Škoda, kajti marsikaj zanimivega bi se nam bilo ohranilo v najstarejših prezimenih naših prednikov. Tako imamo namesto imen iz 15. stoletja zdaj imena šele iz 17. stoletja popisana v župnijskih krstnih knjigah, o katerih spregovorimo kasneje.

V listini iz leta 1482., izdani 6. januarja, so se nam pa vendar ohranila neka stara imena. Tega leta je prodal namreč Baltazar Blagoviški (Glowiczner)² od svojega lastnega svobodnega posestva en pust grunt na Pasjem vrhu (zu Hündtarn), na katerem je poprej prebival Martin Škrbec (Schkeruitz), potem pol grunta v vasi Ples, na katerem je gospodaril poprej Pavel Slana, in en grunt v vasi Ped v iški župniji nekemu Ivanu Šobi (Schoba) za 10¹/₂ dobrih ogrskih in zlatih goldinarjev.³

Tudi v samem Šent Rupertu so imeli Turjaški svoja posestva, kar izvemo iz dveh listin. Tako je prodal leta 1499. Osterman Turjaški Petru Kaligarju (Peter Caligar), čevljarju in njegovi ženi Heleni (Helina) domec in vrt v vasi Šent Rupert (im dorff Sand Ruprecht), med domcem in vrtom mojstra Mihela, krojača (Maister Michael Sneider), in Jakoba Šlandra (Jakob Slander) kletjo, ki je bila ravnokar postavljena. Ta domec je stal v kotu pod pokopališčem, kjer je stala kasneje župnijska klet s kaščo. Vse to je prodal Osterman Kaligarju

¹ Carniola l. 1910. Str. 235—236.

² Blagoviški so stari kranjski plemiči. Med njimi je bil Otokar župnik dobrniški, mengiški in kapelan krašenski eden najstarejših arhidijakonov (Carniole et Marchie) na Kranjskem; imenuje se že 10. decembra l. 1335., a zadnjič l. 1351. Pavel je utemeljil kapelo Matere božje v šentviški župnijski cerkvi; bil je tudi deželni sodnik kot namestnik deželnega glavarja okoli l. 1408. in deželni upravitelj okoli l. 1422 (Valvasor IX., 73). Če je bil ta Pavel oni, ki je podpisal listino iz l. 1425., potem po našem sklepanju ne bi mogel biti tudi župnik šentruperški. Jakob se omenja v pohodu iz l. 1446. (Valvasor XV. 349). Andrej je bil župnik v Št. Rupertu l. 1450. Pilgrim je bil velik dobrotnik stiškega samostana okoli l. 1470 (Valvasor XI. 354). Ivan je bil stražmojster med kranjskimi četami pred Dunajem l. 1529. (Valvasor XV. 428).

³ Ogerski cekin v denarjih je imel 80 krajcarjev deželne vrednosti, tedaj takrat en goldinar 20 krajcarjev.

za letno dačo 42 šilingov z vsemi pravicami; le pri prodaji mora biti na listino pritisnjen Ostrmanov ali njegovih naslednikov pečat. To listino pa sta potrdila poleg Ostrmana še Žiga Ajardachs, gradnik mokronoški, in velečastni gospod Fabian, kanonik novomeški.¹

V drugi listini iz leta 1500. pa je prodal Osterman Mihelu Ambrožiču, kaplanu šentruperškemu (geistlichen Herrn Micheli Ambrosiz der zeit gesellen zu Sand Ruprecht) domec, vrt in njivo, nazvano v Lisinah (Lyssina) poleg Šent Ruperta. Njiva se je nahajala med njivo Ruperta Juga in med travnikom Štefana mesarja (Steffan Fleischhakher), domec in vrt pa pri domcu mojstra Gregorja Krznarja (pey Maister Gregor Kher-snar) in potem ob grabnu, kjer je prebival nekdej Jurij Popek (Jure Popeg). Vse to je prodal Osterman z vsemi pravicami za pol funta denarja dunajskih penězov letne dače. Listino sta potrdila poleg Turjaškega Fridrik Gall in Fridrik Pammer.²

Turjaški so bili po vsem tem, kar smo do zdaj čuli, po smrti zadnjega celjskega grofa Ulrika II. najmočnejši vlastelini v šentruperški župniji. V tem času je župnikoval tudi en član njihove rodovine v Šent Rupertu, namreč J a k o b T u r j a š k i.

VIII.

Šentruperška župnija pod novomeškim kapiteljnom.

O Ivanu Harerju vemo, da je bil imenovan za župnika šentruperškega leta 1450. in že vmeščen leta 1453. Iz listine, ki je bila izdana leta 1463., pa izvemo, da je bil Ivan Harer tudi ključar bratovščine sv. Trojice pri cerkvi sv. Antona v Novem mestu.³ Po tej listini so priznali Jakob in Martin Stučič ter Martin čevljar (Schuster), ključarji in čuvarji zemljišča cerkve sv. Ivana na Mirni⁴ v imenu cele mirenške občine, da je plemeniti Krištof Mindorfer založil dva grunta v Leskovcu v šentruperški župniji (zum leskowitz in Sandruprechts phar gelegen), kjer je prebival na enem Gregor, na drugem pa dolgi Matevž (der lang Matheus) Ivanu Pomunderju za 68 mark dobrih dunaj-

¹ Listina (29:22) se nahaja v izvirniku v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fasc. II. Nr. 6). Listina je pisana na pergamentu v nemškem jeziku ter je dobro ohranjena, brez priveskov in pečatov. Listina je izdana v sredo po veliki noči l. 1499.

² Dobro ohranjeni izvirnik listine se čuva v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fasc. II. Nr. 7). Listina je pisana na pergamentu v nemškem jeziku. Priveski in pečati manjkajo. Listina je izdana v soboto pred nedeljo letare l. 1500.

³ Ivan Harer je bil ključar od l. 1457. do l. 1469.

⁴ Ta cerkev je stala že l. 1265. (Schumi, Urkunden- und Regestenbuch. II. 276). Sedanja župnijska cerkev je sezidana l. 1498.

skih penězov. Ta Pomunder pa je podaril oba grunta z založnim pismom cerkvi sv. Ivana na Mirni v korist svoje duše. Ker so pa ključarji mirense cerkve potrebovali za zidavo cerkve gotov denar, so omenjeno založno pismo izročili Ivanu Harerju, župniku šentruperškemu kot ključarju bratovščine sv. Trojice (Hansen Harrer pharrer zu Sandruprecht als einem Probst der Bruderschaft der heiligen vnd ungetailten Driualtigkeit) za posojenih 68 mark v gotovem denarju z dovoljenjem vseh članov bratovščine. Listino sta potrdila s pečati Nikolaj Kozjak in Fridrik Pragar.¹

Ivan Harer je župnikoval v Šent Rupertu celih 24 let; toda o njegovem delovanju ne vemo nič drugega nego to, kar smo omenili po že omenjenih listinah. Umrli je dne 14. aprila l. 1474., a nasledil ga je I v a n K r a u s, kaplan v Faëdisu na Furlanskem, duhoven avgsburške škofije in Nemec po rodu, ki je bil od patrijarha Barba (1465—1491) izvoljen tudi za naddijakona v Slovenski marki. Vidi se iz tega, kako ugleden je bil takrat župnik šentruperški, ko mu je patrijarh podelil tako visoko duhovno dostojanstvo. Župnikoval pa Ivan Kraus ni dolgo v Šent Rupertu, ker je bil že 10. januarja leta 1475. potrjen za župnika in naddijakona v Beljaku.² Ivan Kraus morda ni bil zadovoljen kot Nemec na svojem mestu med slovenskim ljudstvom, ali pa se je moral umakniti Jakobu Turjaškemu, ki je tudi po smrti Harerjevi prosil za šentruperško župnijo. Izročil je namreč že 6. maja leta 1474. svojo prošnjo patrijarhu, da ga potrdi in vmesti na župnijo šentruperško (ad Sanctum Rupertum in Carneola prope Nassenfuss in Marchia Inferiori), ker je imel od cesarja Friderika III. kot kolatorja reprezentacijsko pismo. A prišel je s cesarsko prezentacijo prekasno, ker je bil patrijarh že poprej oddal šentruperško župnijo imenovanemu Ivanu Krausu. Jakob Turjaški se je kot duhoven oglejske nadškofije pritožil notarju, da mu iz Vidma nočejo vrniti prezentacijskega pisma. Toda dobil je za odgovor, da ima nad Šent Rupertom prezentacijsko pravo patrijarh in ne cesar in da prezentacijsko pismo leži pri patrijarhu, ker je bilo njemu pisano. Po tem se vidi, da so si patrijarhi po smrti zadnjega celjskega grofa Ulrika II. (1456.) iznovič prisvajali patronatsko pravo nad župami, katere so bili podelili celjskim grofom leta 1393. Ali tudi cesar Fridrik III. je imel pravo na vsa posestva in pravice celjskih grofov kot deželni knez štajerski in kranjski, pa tako tudi na patronat nad omenjenimi župami. Da je imel Fridrik III. patronatsko pravo nad župnijo šentruperško, je tudi to dokaz, da jo je izročil novomeškemu kapiteljnu, ko ga je osnoval leta 1493. A navzlic tej protivščini med oglejskim patrijarhom

¹ Listina (39:26) se je ohranila nepokvarjena v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fasc. II., Nr. 4). Pisana je na pergamentu v nemškem jeziku. Pečati se niso ohranili, pač pa dva priveska.

² Nadškofijski arhiv v Vidmu; libri gestorum 31.

in cesarjem Fridrikom III. je uspel Jakob Turjaški s svojo prošnjo, kajti bil je potrjen precej izza odstopa Ivana Krausa 25. novembra leta 1474. za župnika v Šent Rupertu, in Volbenk, komendator nemškega reda, je bil pooblaščen, da ga je vmestil.¹ V turjaškem arhivu je bila izvirna podelitvena listina (pismo) Jakobu Turjaškemu za šentruperško župnijo (der Pfarr St. Ruprecht bey Nassenfuss). Zdaj je ni več; zapisano je le v oporočnem zapisniku (libelu) o tem.² Ker je prispelo to pismo v turjaški arhiv, je dokaz, da je bil ta Jakob tudi turjaškega rodu, dasi temu oporeka zgodovinar Ivan Vrhovec.³ Ker so Turjaški imeli v šentruperški župniji le desetinske pravice, ne pa tudi patronatske, zato ni tudi od nobenega šentruperškega župnika ne prej razen o imenovanju Ivana Harerja, niti kasneje nobene listine v tem arhivu. Gotovo je, da je postal Jakob šentruperški župnik in kasneje novomeški prošt le vsled svojih rodbinskih zvez kot član že takrat prav mogočne rodovine Turjaških. Krstno ime Jakob se sicer ne nahaja pri Turjaških, toda to ni odločilnega pomena. Gotovo je le to, da se Jakob ne bi bil mogel pospeti do visoke časti novomeškega prošta, ko ne bi bil poznat kot čislani član Turjaškega rodu.

Župnik Jakob Turjaški (Awersperger) se večkrat imenuje od 25. novembra leta 1474., ko je dobil župnijo šentruperško, do 18. novembra leta 1480., ko je sprejel poleg župnikove časti še dostojanstvo naddijakonata za Slovensko marko (Dolenjsko). 15. decembra leta 1477. omenja župnik Jakob Turjaški, da ima za druga duhovnega pomočnika (socius animarum) Matija Marina na Mirni.⁴ Leta 1480. je župnikoval v Dobrničah Kancijan. Vojnik Jurij Turjaški (Awersperger) se je bil polastil nekaj njegovega posestva in patrijarh Marko Barbo je naročil 3. julija leta 1480. Jakobu Turjaškemu, ki je bil naddijakon Slovenske marke, da naj stvar uredi, župniku Kancijanu pa dovoli, da sme za 2 leti z doma, če v Dobrničah postavi vikarja.⁵ 13. aprila leta 1491. je pisal šentruperški župnik in naddijakon Jakob Turjaški v Videm o Polšniku to-le poročilo: »Plemenita Kunegunda, hči vojnika Konrada Abfaltrerja, je predstavila kot patrona kapele Matere božje v Polšniku Petra Uliča (Vlitsch, in jaz naj ga postavim in vmestim. Branil sem se vkljub temu, da ste mi ukazali, ker se pričkata Kunegunda in Ivan plemeniti Abfaltrern, kdo da je patron te kapele Matere božje v Polšniku. Vsak mi je predstavil svojega. Ne vmestim nikogar, dokler se s pismi ne spriča pravica. Gregor Lamberger, sin Kunigundin,

¹ Nadškofijski arhiv v Vidmu. Chiese in parte imperii 49 in Collazioni del beneficii 42.

² Carniola I. 1910. Str. 232. Libel folio 24b.

³ Johann Vrhovec, Die Pfarrkirche St. Ruprecht in Unter-Krain und ihre Restaurierung. Str. 2.

⁴ Izvestja muzejskega društva I. 1891. Str. 18.

⁵ Ibidem. Str. 28 sl.

je pokazal nekoč pred patrijarhom pristno patronatsko pismo, meni pa je plemeniti Abfaltrern prinesel pokazat tako pravo staro pismo in trdil, da ima kot starosta rodovine Abfaltrern tudi patronatsko pravico, kakor je že pred petdesetimi leti neki njegov duhovnik prezentoval duhovnika za Polšnik šentruperškemu župniku Volbenku in ga je ta tudi potrdil. Imel sem sam to pismo v roki. Zdaj se je oglasil pa še deželni glavar v Ljubljani, trdeč, da ima samo cesar oddajati fevde, oziroma on

Kardinal in patrijarh oglejski Marko Barbo.

kot glavar. Dokler tedaj te stvari prav ne rešite, ne moremo nobenega vmestiti. Da pa ne bo treba za pravdo delati daljne poti v Videm, naj se v našem kraju postavijo razsodniki, za katere priporočam kranjskega, šmarijskega in žužemberškega župnika.«¹ Kako se je ta pravda izvršila, ni znano. Po navadi je imel pravo podeljevati patronat starejšina rodu, pa tako pravico so imeli bržkone tudi člani rodovine Abfaltrerjev kot

¹ Nadškofijski arhiv v Vidmu. Chiese a parte imperii. Izvestja l. 1893. Str. 82—83.

posestniki gradov Grmadiša in Pod Pečmi. Šentruperškemu župniku pa je ostala pravica vmeščevanja, dokler ni bila osnovana novomeška proštija. 18. maja leta 1507. je župnikoval v Polšniku neki Gregor (plebanus ecclesiae S. Mariae in Pilichperg), a dve leti kasneje je postala kuracija samostalna župnija (leta 1509.). Ker sta bila prva dva novomeška prošta tudi župnika šentruperška, je bilo pravo vmeščenja za polšensko župnijo zedinjeno v eni osebi; kasneje pa je vmeščal župnike v Polšniku prošt novomeški. Od kasnejših samostalnih župnikov polških so nam znani še Marko Janežič (5. maja leta 1597.). Patron župnije je bil tačas luteran Andrej pl. Abfaltrern; a 1. oktobra leta 1600. je bil župnik v Polšniku Mihel Butal.¹ Še leta 1671. se navaja Polšnik kot podružnica šentruperške župnije, in sicer v listini, s katero je bil vmeščen 29. aprila istega leta na to župnijo Pankrac Vozelin.²

Omenili smo že, da je bil Jakob Turjaški že 3. julija l. 1480. arhidijakon Dolenjske. Pred njim je opravljal to čast Jurij Dürer do 21. maja leta 1480. vse od 19. marca leta 1478. Oblast oglejskih patrijarhov je bila tako obsežna, da niso mogli sami opravljati vseh vizitacij po svoji nadškofiji. Pri cerkveni vladi so jim pomagali arhidijakoni. To so bili sicer po redu navadni duhovniki, ki so pa prejeli od patrijarha oblast, nadzirati duhovščino svojega okrožja (arhidijakonata), izpraševati tiste, ki so se pripravljali za višje redove, razsojevati malenkostne pravde in kaznovati z denarnimi kaznimi male prestopke. Imeli so torej slična opravila kakor sedanji dekanj.

Za razumevanje cerkvenih razmer v oglejski nadškofiji je potrebno, da jih v kratkem načrtamo. Slovenski kraji so spadali pod oblast oglejske nadškofije po odredbi Karla Velikega od l. 811. vse južno od Drave do Jadranskega morja. Od l. 1077. so dobili patrijarhi tudi še posvetno oblast nad temi deželami. Ta oblast jim je ostala z malimi presledki vse do l. 1365., ko je prešla na Habsburžane; duhovna oblast pa je ostala v njihovih rokah do l. 1751., razen župnij ljubljanske l. 1463. osnovane škofije. Že izpočetka so izprevideli oglejski patrijarhi, da je njihovo okrožje za uspešno pastirovanje preveč obsežno in da bo treba za slovenske pokrajine določiti posebne pokrajinske škofo; toda od njih se ne omenja nobeden, ter jih bržkone tudi ni bilo. Kasneje se je mislilo na ustanovitev posebne škofije za te kraje ter je l. 1237. patrijarh Bertold (1218—1251) iz roduvine Andechsov Meran izročil celo prošnjo za to pri papežu. V svoji spomenici omenja, da se oglejska nadškofija razteza deset dni hoda proti ogrski meji in da vsled tega ne more redno obiskovati vseh župnij. »Duhovnikov,« pravi, »zelo primanjkuje in mnogo ljudi umira brez svetih zakramentov. Bati se je

¹ Izvestja l. 1893. Str. 80.

² Novomeški kapiteljski arhiv.

tudi, da ljudstvo ne zabrede v krivoverske zmote, iz katerih bi ga bilo težko osvoboditi.« Zato je predlagal, naj se v Gornjem Gradu ustanovi nova škofija, ali pa naj se tje kaj prestavi škofija iz Pična, ki je itak zapuščena in nima skoraj nobenih kanonikov. Papež Gregor IX. je dal vso zadevo preiskati; toda do izvršitve ni prišlo. Medtem pa so patrijarha zastopali po njegovi nadškofiji njemu podložni škofje, kot oni iz Konkordije, Trsta, Novega Grada (Citta nuova) in Pična, katere nahajamo pogostoma v listinah patrijarhovih. V kesnejšem času srednjega veka se imenujejo ti škofje kot generalni vikarji patrijarhov. Tako se omenjata kot izvršitelja škofovskih opravil na Kranjskem: Kancijan škof iz Novega Grada l. 1325. pod patrijarhom Paganom (1317—1333) in Martin škof iz Pična l. 1450. pod patrijarhom Lovrencem, bivšim škofom labodskim.

L. 1365. so izgubili patrijarhi vso Kranjsko, a l. 1445. pa tudi še svoja zadnja posestva na Furlanskem, katera so morali odstopiti Benečanom. Ker je tudi mesto Oglej hitro propadalo, so se patrijarhi preselili naprej v Kormon, l. 737. v Čevdad (Cividale) in l. 1218. v Videm (Udine). Ker so bili odvisni od Benečanov v marsičem, celo v cerkvenih zadevah v svoji nadškofiji po avstrijskem delu, so vsled tega nastopile marsikatero zmede celo v cerkveni upravi. Zato je cesar Friderik III. l. 1461. utemeljil novo ljubljansko škofijo, katero je potrdil papež Pij II. l. 1462. ter si podvrgel škofa in škofijo neposredno pod svojo oblast navzlic prosvedu patrijarhovemu. Prvi škof je bil Žiga Lamberg, a pod njegovo škofijo so spadale sledeče župnije: sv. Petra in sv. Nikolaja v Ljubljani, Št. Vid nad Ljubljano, Šmartno pri Kranju, Naklo, Vodice, Radovljica, Svibno in Šent Jernej z vsemi cerkvami in kapelami. Cesar Maksimilijan I. je dodelil še l. 1507. župnijo Kranj in l. 1518. Dob. Potem je imela še na Koroškem župo sv. Nikolaja pri Beljaku in sv. Mihela pri Bleiburgu; potem na Štajerskem Gornji Grad, Braslovče, Škale, Pilštajn in od l. 1533. tudi Slovenji Gradec.

Ostale, patrijarhu oglejskemu podrejene župnije na Kranjskem kakor tudi na Koroškem in Štajerskem, so ostale še nadalje pri tej nadškofiji, katero je ob času utemeljenja ljubljanske škofije ravnal patrijarh Ljudevit III. Scarampus (1440—1465). Ker so pa patrijarhi stolovali v Vidmu, stolna cerkev njihova pa je bila v Ogleju na avstrijskem zemljišču, so se ponavljale vedne pritožbe radi cerkvenih zadev v župnijah na avstrijskem delu oglejske nadškofije, saj so patrijarhi bili dolgo časa proti samostalnosti ljubljanske škofije ter jo priznali šele leta 1627. Da se ogne vsem tem neugodnostim, se je določilo, da upravljajo te župnije le tostranski (avstrijski) škofje kot generalni vikarji oglejskega patrijarha. Tako je vršil to duhovno oblast l. 1482. škof Paškal, leta 1497. škof Sebastijan, oba iz Pična; leta 1520. Daniel de Rubeis, škof kaprulanski; Ursinus, škof tržaški, l. 1603. Ravno tako so bili postavljeni samostalni komisarji v cerkve-

nih zadevah za Kranjsko, Koroško in Štajersko. To službo so opravljali proštje novomeški Polidor Montagnana (1582—1604), in sicer leta 1587., Marko Kuhn leta 1599., Nikolaj Mrav l. 1653., Mihel Kummer pl. Chumberg l. 1650., Ivan Andrej Stenberg l. 1653., Jurij Ksaver de Marotti l. 1716. Le ti vsi so mogli zastopati patrijarha tem laglje, ker so bili nekateri med njimi pravi škofje.

Posebno sta se trudila nadvojvoda Karol in Ferdinand v letih 1590—1623., da utemeljita novo škofijo v Gorici ter je v to svrhu novomeški prošt Albert Pressler kot poslanec obeh nadvojvod od leta 1615. živel v Rimu.¹ Toda republika beneška je preprečila vse te avstrijske nakane, ker jih je pri tem delu še posebno podpiral patrijarh Fran Barbarus (1592—1615). Zato je izdal leta 1609. nadvojvoda Ferdinand odlok, po katerem je bilo zabranjeno duhovnikom oglejske nadškofije v avstrijskem delu o prepirih in tožbah razpravljati pred beneškimi duhovniki, nego le pred arhidijakoni v sami zemlji. Tudi je naložil cesar Ferdinand III. leta 1657., da se imajo v bodoče prošnje za vse izpraznjene duhovne službe pošiljati le rimskemu papežu ali papeževemu poslancu na Dunaju, ne pa patrijarhu ali generalnim vikarjem na Beneškem. Poskusi cesarja Leopolda I. in Karla VI. v letih 1687. in 1718., da izposlujeta boljši red v župnijah oglejske nadškofije na svojem zemljišču, tudi niso uspeli. Zato je izdal l. 1719. cesar Karol VI. iznovič odlok, da ne smejo v cerkvenih zadevah nič več določevati in odločevati na Beneškem stolujoči patrijarhi in njihovi vikarji, nego le apostolski poslanec na Dunaju. Slednjič je vendar uspela cesarica Marija Terezija, dasi se je odločno upirala republika beneška, da je postavil papež Benedikt XIV. leta 1747. samostalnega apostolskega vikarja za cerkve oglejske nadškofije na Avstrijskem ter utemeljil novo nadškofijo v Gorici leta 1751. Tako je prenehal oglejski patrijarhat. Vse dosedanje oglejske župnije pa so prišle pod goriškega nadškofa Karla Mihela grofa Atemsa.²

*

Leta 1493. je postal Jakob Turjaški novomeški prošt. Tega leta so prosili bratovščinski kaplani novomeški, na čelu jim Jakob Turjaški, tedanji župnik šentruperški in arhidijakon v Slovenski Marki ali na Dolenjskem ter ključar (Zech probst) bratovščine sv. Rešnjega Telesa v Novem mestu, cesarja Friderika III., naj bi jim dovolil ustanoviti kapitelj. Da bi mogli shajati, so dostavili tej prošnji še drugo, naj bi cesar združil s kapiteljnom župnije Šent Rupert, Mirno Peč in Ponikve na Štajerskem. Cesar Friderik III. je uslišal prošnjo 27. aprila l. 1493.,

¹ Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta. Ljubljana 1894. Str. 222—226.

² P. Hizinger, Die kirchliche Eintheilung Krains seit der ersten Einführung des Christentums bis zur Gegenwart. Str. 97—106.

a cesar Maksimilijan I. je potrdil ustavno listino na sv. Tomaža dan leta 1493. Izvršitev tega cesarskega dovoljenja pa je izročil papež Aleksander VI. 30. aprila 1494. zatiškemu opatu ter mu zapovedal, naj uredi kapitelj tako, da bo štel trinajst kanonikov. Prvi med njimi naj bo prošt, drugi pa dekan. Proštu je dal pravico nameščati po župnijah, kapiteljnu podložnih, župnike popolnoma po svoji volji.¹ Imenovanje prošta si je pridržal cesar, druge kanonike pa si je volil kapitelj sam, a potrjeval patrijarh. Dekana je izvolil prošt v soglasju s kapiteljnom. Kapitelj si je izvolil tri kaplane in jih tudi potrjal.² V cerkvenih zadevah pa je ostal kapitelj pod oblastjo oglejskih patrijarhov, dasi je hotel cesar Fridrik III. s to cerkveno uredbo iztisniti moč patrijarhov tudi iz tega kraja; toda ta namera Habsburžanov zdaj še ni uspela. Leta 1495. se je pridružila kapiteljnu Mirna Peč in Šmihel, potem Sv. Križ v Poljanah, beneficij špitalske cerkve in cerkve sv. Antona v Novem mestu ter župnije v Šent Jurju, Šmarju, Zibiki in Lembergu na Štajerskem.³

Tako je obnašal od zdaj Jakob Turjaški tri odlične duhovne službe, namreč: arhidijakonsko, proštovsko in župniško. Pod njegov arhidijakonatski dolenski so spadale doline Kolpe, Krke z njenimi pritoki in Mirne. Poleg belokranjskih župnij so mu pripadale še Sv. Križ pri Kostanjevici, Krško, Št. Jernej, Raka, Škocjan, Bela Cerkev, Mirna Peč, Krka, Št. Rupert, Trebelno, Trebnje, Šmarije. Nekaj župnij je spadalo pod zatiški arhidijakonatski, dokler ni prenehal l. 1596. Odkar je bil utemeljen novomeški kapitelj, so se zbirali duhovni dolenskega arhidijakonata na svojih zborih v Novem mestu. So se li kdaj zbrali v Šent Rupertu, nimamo nikjer zapisano. Enako so imeli ribniški svoje zборе v Ribnici.⁴

Jakob Turjaški je moral biti pač najuglednejši duhovnik na Dolenskem; po svojih rodbinskih zvezah je imel prednost

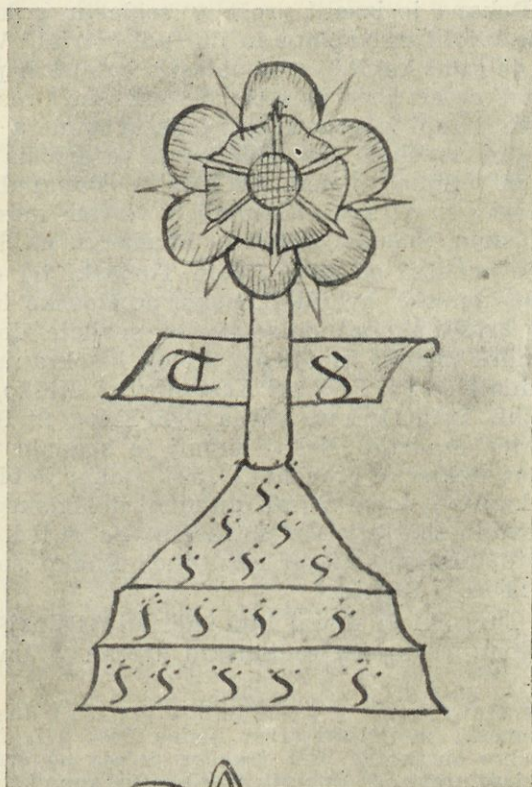
¹ Ta papeževa lista se je ohranila v prepisu z dne 16. januarja l. 1495. (Novomeški kapiteljski arhiv lista Fasc. VII., Nr. 2b, 41:88). Lista je dobro ohranjena brez vsakega pečata na čvrstem pergamentu. Po izjavi prepisača Tomaža Sterlekarja, župnika šmarijskega, in javnega beležnika je potrdil prepis s pečatom Ivana, opata kostanjeviškega, ter tudi on s svojim znamenjem. Listino je podpisal tudi s svojim znamenjem Fabian Paroll, tedanji vikar (župnik) šentruperški, ki je bil obenem javni beležnik, a kasneje kanonik novomeški. Prepis se je obavil v novomeškem kapiteljnu, kjer so prisostvovali tudi še priče Gregor Zagorec, duhovnik ljubljanske škofije in kapelan šentruperški, potem Peter Merkuša in Matija iz Loža, oba duhovna oglejske dieceze. Zanimivo je, da je bil Gregor Zagorec (Gregorio Zagoriz apud sanctum Rupertum) priča tudi pri prepisu ustanovnih listin vladarjev Fridrika IV. in Maksa I. o novomeškem kapiteljnu, kar se je zgodilo v stičenskem samostanu 28. febr. 1494.

² Izvestja muzejskega društva l. 1895. Str. 36.

³ Mittheilungen des historischen Vereins für Krain leta 1866. Str. 22; Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta. Str. 393 sl.

⁴ Izvestja muzejskega društva l. 1893. Str. 77.

med drugimi ter je tudi tako dosegel čast novomeškega prošta. Opravljal pa je vse omenjene časti do smrti. Župnik šentruperški je bil od tega časa po navadi član novomeškega kapitlja, ki je imel za upravo same župnije nameščenega vikarja; vendar pa so nekateri tudi sami upravljali župnijo. Jakob Turjaški se omenja večkrat kot prošt novomeški in arhidijakon Slovenske Marke.¹ Navaja se tudi 19. maja leta 1495., potem

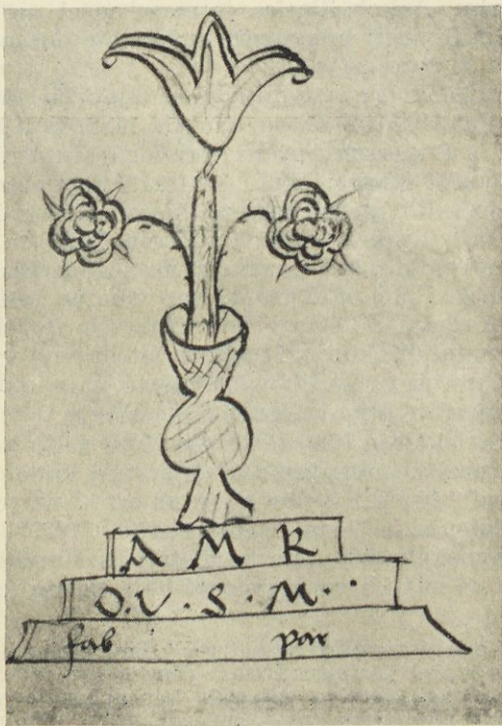
Znak Tomaža Sterlekarja, javnega beležnika, na listini l. 1494.

30. maja leta 1495., 25. novembra leta 1496. (archidiaconus Inferioris Marchie in Carniola); 28. jan., 23. februarja, 4. marca, 7. aprila 1497, 10. marca 1498, 15. aprila 1499.² Tako je vmestil kot arhidijakon Dolenjske Nikolaja Dürrerja, ki ga je prezentiral po smrti župnika Jakoba Zobelspergerja za župnijo leskovško v Celjski grofiji (B. M. V. in Halspach in comitatu Cilie)

¹ Že omenjena papeževa listina v novomeškem kapiteljskem arhivu.

² Nadškofijski arhiv v Vidmu 18, 69, 94, 218, 228; 16, 342; 18, 232, 237; 22, 158.

kralj Maksimilijan 23. februarja 1497.¹ 14. novembra se je po-
tožil Jakob Turjaški, naddijakon Slovenske Marke, proti Mihaelu
Strlekarju, ker je bil pod se spravil kot naddijakon Gorenjske
šmarijsko župnijo.² 7. aprila pa je dobil Jakob Turjaški od
oglejskega patrijarha ukaz, da naj prime s svibenjskim gla-
varjem Andrejem Turnskim (a Turn) višnjanskega glavarja
Ivana Langeramerja, ker je odvel Ambrožu plemenitemu
Repiču njegovo ženo Anico.³ 18. marca 1497. je služil Langen-

Znak Fabijana Parolla, vikarja šentruperškega, na listini l. 1494.

hamer za vojnika pri višnjanskem glavarju, in to je bržkone
oni Langeramer.⁴

Novomeški kapitelj je težil za tem, da si pridobi čim več
bližnjih župnij. Ker je imel že Mirno Peč in Šent Rupert, je
želel posedovati tudi sosedno trebanjsko župnijo. V to svrho se
je zbral ves kapitelj, na čelu mu sam prošt Jakob Turjaški z

¹ Izvestja muzejskega društva l. 1903. Str. 60.

² Nadškofijski arhiv v Vidmu. Chiesa a parte imperii 49.

³ Nadškofijski arhiv v Vidmu. Libri gestorum 18, 362.

⁴ Izvestja muzejskega društva l. 1894. Str. 27.

dekanom Mihelom Strilekom in vsemi kanoniki v prisotnosti javnega beležnika ter prič Gregorja Zagorca, kaplana šent-ruperškega, in kaplana Petra šmihelskega. Tukaj so sklenili, da pošljejo k vladarju Maksimilijanu I., utemeljitelju kapitelnja, Jakoba Zlatico (Szlat), kanonika, kot svojega pravega, vernega, pooblaščenega činitelja in donašavca vseh kapiteljskih zadev kot posebnega poslanca, da izposluje utelovljenje župnije trebanjske posredovanjem vladarjevim v Rimu ter podelenje arhidijakonata novomeškemu kapiteljnu za večne čase pri oglejskem patrijarhu. Jakob Zlatica je sicer odšel na Dunaj, toda navzlic svoji spretnosti in zgovornosti ni nič dosegel, zakaj ne, tega seveda niso povedali.¹

Jakob Turjaški se spominja dne 17. aprila 1481., 2. marca 1482., 21. junija 1485. in 15. septembra 1488. kot župnik šent-ruperški (ad s. Rupertum prope Greiloch) in tudi kot arhidijakon Slovenske Marke. Tudi še l. 1494. je upravljal šent-ruperško župnijo.² Kot prošt novomeški je ostal tudi še župnik šent-ruperški, ali je imel kaplana vikarja. Tako se nahaja leta 1496. dne 14. novembra kot njegov kaplan neki Bernard.³ Omenili smo tudi že Fabiana Parolla kot vikarja šent-ruperškega. Neki Jurij, sin mesarja Petra v Novem mestu, je dobil 31. marca 1498 v Beljaku subdijakoniat, 14. aprila istega leta v Ogleju dijakonat, a že 9. junija v Čevdadu mašništvo na naslov prošta Jakoba Turjaškega in dekana Mihela Strlekarja.⁴ Že poprej omenjeni Mišel Strlekar je imel dekansko čast že gotovo 15. junija 1499, dasi ga prej ne nahajamo med prvimi kanoniki. Bival je namreč na svoji župniji; vedel se je pa že 12. marca l. 1499. kot naddijakon dolenski. Toda šele 11. aprila l. 1499. je pisala duhovščina Slovenske marke (clerus districtus Marchie slavonice), da si je po stari navadi enoglasno izvolila novega naddijakona,

¹ Listina o tem dogodku se nahaja v novomeškem kapiteljskem arhivu. Izdana je dne 28. julija l. 1497. v latinskem jeziku. Napisal jo je bržkone hrvaščine zmožen beležnik, kar dokazuje oblik Szlaticu, t. j. Zlatico (Nuncium speciale et generale . . . dominum Jacobum Szlaticu). To je bil kanonik Jakob Zlat (Szlat), a zvali so ga bržkone radi priljubljenosti Zlatico. Prof. Vrhovec je zamenil v svoji zgodovini Novega mesta (str. 220) Jakoba Zlatico z Jurjem Zlatkonjem ter navaja krivo Zlatico kot dekana novomeškega kapitelnja. Jakob Zlat je bil le kanonik, in sicer že l. 1495., ter se imenuje tudi še l. 1507. le kot kanonik Jakob Zlatič (Izvestja muzejskega društva l. 1892, str. 76). Navaja se tedaj trikrat, a vselej drugače. Vendar pa je izključeno, da bi se mogel ta Jakob Zlat poenačiti z Jurjem Zlatkonjo. Verjetno pa je, da sta si bila ta dva moža v rodu, in da se je tudi Jurij zval prej, nego je dobil od vladarja grb, le Zlat. Na ta način si moremo tudi raztolmačiti, da je kapitelj poslal ravno Jakoba Zlatico na Dunaj, kjer je takrat prebival Jurij kot že prav vpliven mož, pa si je mislil tako z njegovim posredovanjem pomoči pri vladarju.

² Nadškofijski arhiv v Vidmu 4, 10.

³ Nadškofijski arhiv v Vidmu. Chiese a parte imperii 49.

⁴ Izvestja muzejskega društva l. 1894. Str. 248. Chiese a parte imperii 49.

ker je umrl novomeški prošt in naddijakon Jakob Turjaški. Izbrali so si novomeškega dekana Mihela Strlekarja ter prosili patrijarha, da bi ga potrdil.¹ Iz tega podatka izvemo, da je Jakob Turjaški ostal župnik šentruperški in naddijakon tudi kot prošt in da je umrl početkom leta 1499.,² ker se je Strlekar vedel kot arhidijakon že 12. marca istega leta. A tudi proštija je bila kmalu izza smrti Jakoba Turjaškega popolnjena.³ Tedanji ljubljanski prošt Jurij Zlatkonja, pevec (cantor) in dvorni kaplan kralja Maksimilijana I. je bil predložen že 28. aprila 1499 od kralja za proštijo novomeško in župnijo šentruperško, priklopljeno (annexa) proštiji in patrijarh ga je potrdil 23. julija 1500.⁴ Jurij Zlatkonja je postal tedaj mnogo prej novomeški prošt, nego je to zapisal Valvasor (XI. 482) in po njem Vrhovec (Zgodovina Novega mesta str. 220). Po rodu je bil Zlatkonja Ljubljčan, izvrsten muzik in prijatelj lepih znanosti. Znan je bil kot pobožen, nravit in pošten mož. Morda ravno zato, ker je bil prijatelj humanizma, je postal dvorni kapelan Maksimilijana I. na Dunaju, odkoder je prišel v Ljubljano ter postal tukaj kanonik. L. 1499. je postal župnik dobrnški ter nasledil Jakoba Turjaškega na proštovski stolici novomeški. L. 1503. je postal prošt ljubljanski in župnik žužemberški. L. 1506. je bil izvoljen za škofa v Pičnu v Istri, ostal pa je obenem prošt novomeški in župnik šentruperški, kar se je to zgodilo v enakem slučaju temu in onemu njegovih naslednikov. Istega leta je dobil župnijo svetega Petra v Ložu, a kesneje mu je bil podeljen še beneficij pri oltarju sv. Jurja v ljubljanski stolnici in pa župnija sv. Martina v Moravčah. Združil je v svoji roki do enajst beneficijev. Od vseh teh služb pa ni imel mnogo dohodkov, ker so bile vse kanonično obvezne ter je moral imeti povsodi svoje namestnike, katere je moral plačevati. Nekaj teh beneficijev mu je pustil papež Leo X. tudi tedaj, ko je postal škof dunajski, kar se je zgodilo l. 1514. Umrl je 26. aprila l. 1522. Pokopan je v cerkvi sv. Štefana na Dunaju, kjer se nahaja tudi njegov nagrobni spomenik z grbom, na desno obrnjen zlat konj na belem ščitu ali polju, ki ga je dobil od Maksimilijana I., ko je postal novomeški prošt.⁵ Verjetno je, da je dobil novomeški kapitelj s posredovanjem samega Zlatkonja l. 1509. svoj grb, ki ima v sred-

¹ Izvestja muzejskega društva l. 1893. Str. 103.

² Izvestja muzejskega društva l. 1894. Str. 74—75.

³ O delovanju Jakoba Turjaškega kot župnika šentruperškega spregovorimo še pri zgodovini šentruperške župnijske cerkve. V obednici novomeškega prošta se nahaja slika Jakoba Turjaškega z napisom: Jacob Auersperger Rudolfswerth. praeposit. Primus In Carnioli March. Po. Av. Archidia. Fact. Praepositus 1493. usque oktob. 4. 1512. Prva letnica stoji; tega leta je postal prošt. Druga letnica je pa kriva, ker je umrl že l. 1499., kakor je dokazano.

⁴ Izvestje muzejskega društva l. 1893. Str. 62.

⁵ Jurij pl. Slatkonja. Napisal dr. Jos. Mantuani. Dom in Svet. L. 1907. Str. 301, 359, 398.

njem polju tudi zatega neosedlanega konja s privzdignjeno prednjo nogo in privzdignjenim repom, polje pa je zeleno.¹ V Šent Rupertu je imel Zlatkonja kakor Turjaški svoje župnijske oskrbnike provizorje. Za leto 1502. se navaja kot oskrbnik župnije (derzeit gemains Capplan) novomeški kanonik Fabijan Paroll. Le temu župnijskemu oskrbniku sta založila l. 1502. na

Jakob Turjaški, župnik šentruperški in prvi prošt novomeški.

Jurjevo Pavel Šustar in njegova žena za 9 goldinarjev, ki sta jih bila dolžna pokojnemu Mihelu Ambrožiču, kaplanu šentruperškemu (gesell zu St. Ruprecht), in pa za en goldinar drobiža, hišo in domec v Šent Rupertu. Kot priči sta bila Ivan Tzandorfer, tedanji šentruperški kaplan (die zeit gesell) in pa pl. Krištof Turjaški.²

Za Parollom se omenja l. 1507. kot provizor Pavel Čevljič (zceulich, Zaytlich). To je bil tudi novomeški kanonik, ki se

¹ Ivan, Vrhovec. Zgodovina Novega mesta. Str. 201.

² Listina v novomeškem kapiteljskem arhivu.

navaja že med prvimi kanoniki l. 1495. Živel je še l. 1507.¹ Kdo je bil njegov naslednik, ne najdemo nikjer zapisano. Sicer pa se o delovanju Jurja Zlatkonja kot prošta novomeškega in župnika šentruperškega ne ve nič. Zlatkonja ni niti stoloval v Novem mestu, niti zahajal v Šent Rupert, zato se ni ohranila niti ena listina o njegovem delovanju kot prošta novomeškega in župnika šentruperškega. Nosil je le naslov obeh časti, a opravljal druge službe pri vladarju Maksimilijanu I. V dveh listinah, izdanih po novomeškem kapiteljnu, ena na sv. Gregorja dan l. 1500., druga na sv. Lucije dan l. 1502., tedaj ob času, ko je bil že Zlatkonja novomeški prošt, se izrecno navaja odsotnost proštova (in abwesen des Brobstes zu Rudolfswerd).²

Iz tega časa imamo zapisana dva šentruperčana kot duhovna, in sicer Bernarda, sina pokojnega Juga, in Gregorja Marolta, sina pokojnega Jurja »de S. Ruperto«. Postala sta 14. aprila l. 1500. v Čevdadu subdijakona: prvi na mizni naslov predstojnika mokronoškega gradu Žige Mordaksa, in drugi na mizni naslov škrljevskega gradnika Ostermana Turjaškega. 18. aprila l. 1500. sta dobila dijakonat in 13. junija istega leta mašništvo. To sta pač najstarejša po imenu poznata duhovnika šentruperčana. Da jih je bilo tudi že poprej, je gotovo, saj so duhovniki sami pripravljali nadarjene mladeniče za duhovski stan. A ker je bilo v Šent Rupertu več duhovnikov, je bilo gotovo tudi takih učiteljev med njimi.³

*

Mihel Strlekar se je med tem trudil, da vzdrži v svojem arhidijakonatu propisani red ter je 15. maja l. 1507. pozval z okrožnico vse duhovne svojega naddijakonata, naj pridejo 8. julija l. 1507. pred patrijarha Dominika Grimanija (1505—1523) na Furlansko, da slišijo njegove opomine za dušno pastirstvo in se izkažejo z izvirnimi pismi, s katerimi so dobili svoje nadarbine (beneficije).⁴ Od tega časa pa vse do 1582. nahajamo veliko praznino v zgodovini šentruperške župnije. Izza Jurja Zlatkonja, ki je bil prošt novomeški do l. 1514., a kot župnik šentruperški pa bržkone užival tudi dohodke te župnije do svoje smrti, so sledili proštje Jakob Nikolaj, potem Sebastijan Kolpek (1526 do 1543), Leonard (1543—1545), Krištof Graff (1545—1562), potem Jurij Graff (1562—1572), Jurij Petrovinaj (1572—1581). O nobenem teh proštov se ne omenja, da so bili obenem tudi župniki šentruperški. Le iz dobe proštovanja Krištofa Graffa imamo omeniti dveh dogodkov, ki se tičeta tudi šentruperške župnije.

Omenili smo že, da se je smatral cesar Friderik III. za patrona šentruperške župnije in da jo je kot tako poklonil in

¹ Izvestja muzejskega društva. L. 1893. Str. 199.

² Obe listini v novomeškem kapiteljskem arhivu.

³ Izvestja muzejskega društva. L. 1893. Str. 198.

⁴ Nadškofijski arhiv v Vidmu. Chiese a parte imperii 47.

priklopil novomeškemu kapiteljnu, ki je potem užival vse dohodke te župnije ter jo upravljal po svojih vikarjih. Po smrti Jakoba Turjaškega in Jurja Zlatkonje so si bržkone prilastovali neke pravice na to župnijo Turjaški, ki so bili takrat še gospodarji Rakovnika, Doba in Škrljevega ter obenem pobirali tudi desetino po celi šentruperški župniji. Tedanji c. kr. stotnik vojaških čet na Kranjskem Viljem Turjaški se je sprl očitno

**Jurij Zlatkonja, župnik šentruperški, prošt novomeški
in škof dunajski.**

radi šentruperške župnije s proštom in kapiteljnom novomeškim, le ta pa sta se pritožila radi storjenih krivic na Dunaju pri kralju Ferdinandu. Tačasni c. kr. stotnik, namestnik in regent na Dunaju je poslal to pritožbo prošta in kapiteljna zapečatenno (verslossen ain Supplication vns durch den wirdigen Herrn den Probst vnd das Capitel zu Rudolfswert die pharrkirche zu sand Ruprecht bey Nassenfues gelegen berürend fürbracht). Obenem je pisal namestnik o tej zadevi kralju ter pravi, da pričakuje v kratkem odgovora. Nato svari Viljema

Turjaškega, da ne stori nobene krivice in sile proštu in kapiteljnu glede župnije šentruperške, ker je to tudi kraljeva želja, katero naj tako izpolni dobrovoljno in brez odpora. Turjaški so se bržkone sčasoma potolažili in pomirili ter pustili proštu in kapiteljnu mirno uživanje vseh dohodkov šentruperške župnije.¹

Skoraj ob istem času se je začela dolgotrajna pravda novomeškega prošta in kapiteljna proti Andreju Majerju, oskrbniku svibenske graščine, radi nasilstva. Oskrbnik Majer je namreč napadel okoli sv. Jakoba leta 1550. posestnika Jurja Vidmarja na Brezovem ter mu po sili vzel z njive dva njegova vola radi neke neporavnane vinske desetine. Ker je bil pa Vidmar podložen šentruperškemu župniku, odnosno novomeškemu kapiteljnu, se je le ta zavzel zanj radi storjene mu krivice. Majer se je pozival na svoje priče, da so dokazale pri svibenski deželni sodniji, češ, da je dotični grunt, na katerem prebiva Vidmar, občinski, njiva pa last cerkve sv. Nikolaja na Brezovem. Proti temu je novomeški prošť z dekanom in kapiteljnom izročil pritožbo na deželno sodnijo v Ljubljani, kjer je bil takrat sodnik Jakob Lamberg. Svojo pritožbo je potrdil z izjavo drugih prič, ki so dokazale, da je omenjeni grunt Vidmarjev od nekdanj spadal pod šentruperškega župnika in da je storil Majer s svojim nasilstvom veliko krivico. Ta izjava je bila napisana 1. novembra leta 1550. v Šent Rupertu. Med drugimi pričami sta bila tudi oba duhovna pomočnika šentruperška Gregor Rössler in Krištof Artel (Herr Gregor Rössler et Cristoff artel: gesellbriester daselbst zu S. Ruprecht); potem mojstra Luka Šalohar in Tomaž Pust (auch maister Lucas Schallochar, maister thomas pust. Nachparn daselbst gen Vntternassenfues gehörig). Na razpravo v Ljubljano je bil poslan kot namestnik prošta in kapiteljna tedanji šentruperški vikar Ivan Dorneker, novomeški kanonik že od leta 1531. Ker oskrbnik Majer ni prišel na to razpravo, je bil obsojen na povrnitev stroškov.² Potem je nastala nova tožba radi stroškov.

¹ Listina (22:26) se je ohranila v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fasc. XXIII. Nr. 1.). Izdana je na Dunaju na Vnebovzetje M. D. l. 1548. Listina je dobro ohranjena brez vsakega pečata. Napisana je v nemškem jeziku na čvrstem papirju v četverki. — Turjaški so imeli v tem času tudi še v samem Št. Rupertu svoja posestva. Tako so l. 1530. bratje Sebastijan, Žiga in Adam Turjaški, viteza Andreja Turjaškega sinovi dali v najem Primožu Stupniku, kapelanu na Trebelnem. domec v Št. Rupertu. Listina o tem dogodku se je izgubila. Mittheilungen d. h. Vereins für Krain 1865. Str. 88.

² Zanimiv je troškovnik vikarja Ivana Dornekarja. Potrošil je na dva konja za dva dneva v Ljubljani in tri dni na potu 3 gold. in 20 kr.; zase pa 1 gold. 40 kr.; prokuratorju za pomoč je plačal 20 kr.; za prepis in vročitev računa 12 kr.; za obsodbo proti Majerju 12 kr. Vsi stroški tedaj 5 gold. 44 kr.

Pri novi razpravi je bil Majer oproščen, ker vikar šentruperški, ki je zahteval obnovitev pravde, ni imel za to pooblastila od prošta. Šele nato je izdal prošt 28. novembra leta 1550. Ivanu Dornekerju (dem Wirdigen vnd gaistlichen Herrn Dornegkher Vnsern Vicarius zu Sand Ruoprecht) pravo pooblastilo, da ga more zastopati v vseh slučajih tega procesa. Na tem pooblastilu se nahaja mali pečat novomeškega kapiteljna s sliko sv. Nikolaja. Kesneje je namestnik dežel. glavarja Lamberg razsodil, da prošt ni vložil proti Majerju tožbe v določenem času, pa mu je vendarle dopustil dokaz resnice. Majer pa je pri tem vse zanikal. S to odloko pa prošt ni bil zadovoljen, in ker se Majer tudi ni hotel z njim poravnati po dogovoru, je zahteval novo razpravo, na katero bi moral priti pa tudi Majer. Razprava je bila razpisana na 11. maja leta 1551., potem pa preložena na dan 1. julija. Prošta in kapitelj je zastopal pri tej razpravi prokurator Lovrenc Schramer. Kako se je pravda končala, nisem našel zapisano.¹

Šentruperško župnijo so tedaj v tem času upravljali vikarji, namestniki kapiteljna novomeškega, kateremu je bila župnija priklopljena. Ni li ta odnošaj imel slabih nasledkov za samo župnijo, se ne more zanikati. In ravno ta čas je bil jako buren i radi borb s Turki, pa tudi radi novega verskega nastopa (luteranstva), ki se je začel na Kranjskem hitro širiti posebno med nemškimi graščaki, pa tudi med njihovimi podložniki. Na Kranjskem se je pomnožilo število privržencev nove vere tako, da so dobili leta 1569. svojega lastnega luteranskega škofa (superintendenta) Spindlerja. Po celem Kranjskem je bila razširjena nova vera, pa ni čudno, da je bila zanešena tudi v šentruperški kraj, kjer je bilo toliko grajske gospode. Ta nova vera se je tem laglje širila, ker je bila oblast oglejskih patrijarhov celo v cerkvenem pogledu močno oslabela. Patrijarhi so sicer razglašali vse zapovedi avstrijskih deželnih knezov kakor tudi svoje lastne v obrambo katoliške vere, toda brez posebnega uspeha. V tem sta se odlikovala še posebno patrijarha Dominik Grimani (1505—1523) in Ivan Grimani (1545—1592). Toda šele, ko je začel nadvojvoda Ferdinand Avstrijski s sekovskim škofom Martinom Brenerjem ter Tomažem Hrenom, škofom ljubljanskim, protireformacijsko delo, so bile zopet vzpostavljene pravice katoliških poglavarjev okoli leta 1600.

V tem času je bil znamenit novomeški prošt Polidor de Montagnana (1582—1604). Bil je spočetka župnik na Laškem, potem leta 1567. pa v Krškem, kjer se je odlikoval kot hud

¹ Vseh spisov o tej pravdi je 20 komadov. Zbral sem jih izmed starih neurejenih spisov v novomeškem kapiteljskem arhivu. Pisani so vsi na čvrstem papirju v nemškem jeziku. Med urejenimi spisi se je ohranil (Fasc. X. Nr. 31.) zapisnik o izjavah prič obeh strank na razpravi dne 15. marca 1.1551. na Brezovem. Zapisnik je pisan v nemškem jeziku na čvrstem papirju ter obsega šest pol.

zatiravec luteranstva. Od leta 1561. je bil komisar (dekan) v Savinji in na Kranjskem, kjer je bržkone v tej časti nasledil Krištofa Graffa, ki je bil arhidijakon obeh Kranjskih (utriusque Carniolie).¹ Toda z njim bržkone ni bil zadovoljen oglejski vikar Jakob Maracco, ki je upravljal te kraje oglejske nadškofije od l. 1563.—1576. Zato je postavil namesto njega Gregorja Gradija za arhidijakona Štajerske in Savinje (Stiriae et Savniae) proti Polidoru Montagnanu, katerega pa je moral iznovič vzpostaviti, a menda samo za Štajersko in Savnijo, ker je bil takrat na Kranjskem arhidijakon Jurij Graff. Ta Maracco ni bil priljubljen niti na cesarskem dvoru niti na Slovenskem, posebno ne pri luteranih, katere je hudo pestil. Polidor de Montagnana je bil izza tega celo nekaj časa generalni vikar oglejskega patrijarha za Štajersko, Koroško in Kranjsko, in tudi prošt v Ljubljani (1563—1564). Leta 1882. je postal prošt v Novem mestu in kot prošt je ostal še dalje arhidijakon za Štajersko. L. 1594. ga je obiskal na svojem vizitacijskem potovanju patrijarh Francesco Barbarus (1594—1622). Je li ta patrijarh prišel tudi v Šent Rupert, se ne ve. Tudi ne vemo, koliko je prošt Polidor de Montagnana vplival na upravo šentrupeške župnije. Zanimiva je opazka generalnega vikarja Maracca v poročilu v Videm, »da zdaj po Kranjskem posvečuje duhovne povsod ljubljanski škof Hren, in da patrijarh sploh nima nobenega ugleda in moči v svoji škofiji na Kranjskem«. Poslal je patrijarhu tudi popis vseh duhovnov, ki so do takrat poslali v Benetke svojo veroizpoved. Od nemških in slovenskih ni bilo nikogar. Iz tega moremo sklepati dvojje, ali duhovniki niso zares nič več cenili oblasti patrijarha oglejskega, svojega duhovnega poglavarja, ali pa so bili pogreznjeni tako v novotarijah verskih, da niso smatrali za vredno, da se pokore patrijarhu.² Vikar Maracco se je odpovedal svoji službi leta 1577. in patrijarh Ivan Grimani je postavil škofa kotorskega Bizancija za generalnega vikarja. On je vodil upravo od leta 1577. do 1585. Zanimivo je njegovo vizitacijsko poročilo iz leta 1585.³ O cerkvah pripoveduje, da so bile sploh zapuščene, ljudje so spravljali v njih žito in drugo svoje premoženje. Vsak duhoven skoraj je obtožen radi raznih nerednosti in mora zato plačati kazen. Vsega skupaj bo od teh kazni do 25.000 cekinov. Dalje pripoveduje o nevednosti in nerednosti tedanjih duhovnikov ter o vseh odredbah, ki jih je izdal glede zanemarjenih cerkev in bogoljubnega življenja duhovnov ter službe božje.⁴ V tem poročilu se govori splošno o vseh župnijah na Kranjskem, kar jih je

¹ Izvestja muzejskega društva l. 1907. Dr. Gruden, Doneski k zgodovini protestantizma na Slovenskem. Iz furlanskih arhivov povzel in objavil.

² Izvestja muzejskega društva l. 1907. Str. 10.

³ Ibid. Str. 55.

⁴ Ibid. Str. 60.

pregledal in kolikor je spoznal pri tem tudi duhovnov. Zanimive pa so posebno drobtine, ki jih je priobčil glede luteranstva po naših krajih v svojem popisu, ki se nahaja v nadškofijskem arhivu v Vidmu.¹ V tem poročilu pride na vrsto tudi Šent Rupert. Takrat je župnikoval tukaj Martin Fermentario (Žitnik) iz Novega Grada (de Citta Nuova), kaplani pa so bili Matej Debeljak (Crasso) iz Cerknice, Jurij Arde iz Novega Grada, Jakob Feldir iz Trebnjega. Župnik in en kaplan sta bila iz Istre. Vidi se, da je patrijarh rad nameščal po svoji škofiji tudi po čisto slov. krajih ljudi, katere je smatral za Lahe. Obhajancev je bilo v šentruperški župniji skoz celo leto 4200. Trije gradovi so bili v posesti luteranskih plemičev. Ti gradovi so morali biti sledeči: Škrljevo, takrat last Wernekerjev, Rakovnik, last Abfaltrejev, in Dob Turjačanov, če mu niso bili morda že takrat gospodarji Schränklerji (Dyonis), katerim je odstopil ta grad Vuk Turjaški, ker so ga podpirali z denarji, ko je bil vjet l. 1575. od Turkov pri Budaškem. Pa tudi v sam župnijski dvorec so se vtihotapile mnoge luteranske knjige, katere je dal vizitator popisati in zapleniti.² Iz tega popisa vidimo tudi, da so se tedanji duhovniki po naših krajih posluževali laških in slovenskih knjig; slovenske so rabili bržkone tudi v cerkvi, iz katerih so brali in propovedovali narodu ter tako nehote širili v narodu luteranski verski duh. Sicer se pa po šentruperški župniji ni razširila luteranska vera med preprostim narodom, kajti že samo število obhajancev nam to dokazuje. Grajska gospoda je pa sploh sprejela novo vero, ker ji je v vsakem pogledu ugajala. Toda tudi iz gradov je počasi izginila. A ko je leta 1615. protireformacijska komisija poklicala še zadnje luteranske privržence v Ljubljano, da se odpovedo novi veri, so bile v šentruperški župniji le še štiri osebe luteranske vere, in sicer dva moška in dve ženski.

Naj omenimo še po istem poročilu, kako je bilo takrat v sosedstvu Šent Ruperta s protestantsko vero, da si moremo

¹ Ibid. Str. 127 sl. Chiesa a parte imperii. »Descrizione delle pieve, pievani e capellani, filiale e communicanti della provincia del Cragno, fatta dal Rmno Paole Bisantio suffraganeo e vicario generale del Illmmo et Rmno patriarcha di Aquileia.«

² Te knjige so bile: La »Geomantia« Giovanni Antisberger; Po stile sopra li Evangelii di Gasparo Guberino; Biblia Georgii Dalmatini; prediche sopra li Evangelii di Leonardo Culmanno; Joanne Agricola, Primo Trubero in novum testamentum d'un incerto autore. K tem knjigam dostavlja dr. Gruden sledeče opazke: »Prvo delo je bilo menda praznoversko in naslovljeno »Geomantia«, vedeževanje iz zemeljskih znamenj. Guberinus in Culmanus sta nam neznana pisatelja. Joannes Agricola je bil pridigar v Eislebenu na Nemškem, pozneje lutrovski pridigar v Berlinu † 1566. Biblia Dalmatini pomenja tu njegov prevod Mojzesovih knjig za l. 1578. Kaj pa naj bi bile Trubarjeve knjige o evangelijih? Njegova postila je izšla šele leta 1595. Menda je misliti na »Ta prvi del tiga noviga testamenta. Ta prvi iz l. 1557.«

potem predočiti pravo sliko tedanjega verskega stanja po naših krajih. Bizancij piše¹ o Trebelnem (v zapisniku pravi Unternassenfuss, kar pa ni misliti na Mokronog, ki je bil takrat še majhen vikarijat), da je bil takrat župnik Ivan Plantarič s Trebelnega, kaplani pa Caharija Perič iz Novega mesta, Ivan Mucen iz Ljubljane in neki kaplan, ki se zove Bolfenk. Obhajancev je bilo v vsem le 300. Dva gradova sta v posesti luteranov: Čretež (Ceretes) in Hmelnik (Cmelnic). Prvi je bil v posesti Lambergov, Hmelnik pa so imeli Turjačani. — V Trebnjem je bil župnik Caharija Dorneker iz Trebnjega; kaplani pa Boštjan Singer iz Gorice, Marko Tomažič iz Loža ter Šimen Češarek iz Ribnice. Obhajancev je bilo 3000. Šest gradov so imeli v svojih rokah luteranci, in sicer Trebnje, Šent Jurjevo Goro (Sentiroperk), Grič, Lanšprež, Zapuže, Gutenstein. Grad Trebnje so imeli Sauerji, Grič plemeniti Gali, Lanšprež Pečaviči, ki so ga za časa reformacije prodali Kirschbergom;² Šent Jurjeva Gora je bila za Valvasorja že razvalina; kje je stal Gutenstein, ni določeno. V gradu pri Vidmu je prebival luteran Henrik Paradajzar. Pri župniku so se našle tudi luteranske knjige. — V Št. Vidu, vikarijatu zatiške opatiije, je bilo obhajancev samo 1200. Šest plemiških rodovin je bilo luteranskih, in sicer v gradovih Grundelhof (pri Selu) Turjaški, Kravjeku Ravbarji, Šumberku Turjaški, Mali Loki plemeniti Gali, Zagradcu plemeniti Lambergi. Stiški opat Lovrenc Rajner (1580—1601) je bil poleg škofa Hrena najhujši nasprotnik luteranov.³ — V Šmartnem pri Litiji je bilo obhajancev 1200, birmancev 151. V okolici so bile štiri luteranske družine in so se našli Melanchtonovi spisi o evangelijih. Po bližnjih gradovih so živele luteranske rodovine, in sicer v Lichtenbergu Švabi, v Vagensbergu in Litiji plemeniti Vageni, Grmadišu plemeniti Abfaltrerji, Poganiku in Selu Wernekerji, Slatini in Črnem Potoku Pelzhoferji. — V Loki pri Zidanem mostu je bil župnik Dominik Serpentino, Lah, doma iz Napolja. Imel je dva kaplana. Obhajancev je bilo samo 300 in 111 birmancev; mnogo jih je bilo sumljivih krivoverstva. — V Sevnici je bil neki župnik Osvald Pernauer iz Sevnice, ki je bil še dijak v Gradu, župnijo pa sta vodila dva kaplana. Obhajancev je bilo samo 150, birmancev nič; mnogo jih je bilo sumljivih krivoverstva. — Na Raki je bilo obhajancev 800. Grad Rako je imel v posesti luteran. — V Škocjanu je bilo obhajanih 300, v Šmarjeti pa 900. Dve hiši sta bili luteranski. Zanimivo je, da sta bila kaplana v Šmarjeti Prevec in Anton Dunšinič z otoka Krka. Morda sta bila celo glagolaša.⁴ — V Novem mestu so bili takrat

¹ Izvestja muzejskega društva l. 1907. Str. 140.

² Valvasor. XI. 323.

³ Milkowicz, Die Klöster in Krain. Str. 74—76.

⁴ Duhovniki, ki rabijo staroslovenski jezik pri službi božji še dandanes v senjski, krški in dalmatinskih škofijah.

prošt Jurij Petrovina iz Zagreba, Jurij Gusič, »Oger« iz Strnišince, Jurij Gozdar (Silvano), dekan; neprisotni (non residentes): Šimen Ling iz Kostanjevice, župnik v Šmarju; David Rajfperger, župnik v Poljanah; Anton Vuranec iz Zagreba; Ladislav Djiven iz Zagreba; Andrej Perle iz Novega mesta; kaplani: Mihel Petričič iz Šent Ruperta; Martin Mikec iz Novega mesta; Jakob Ling; Gašper Gorišič iz Strnišince, »Oger«. 30 družin je bilo v mestu luteranskih. Hrvati izginejo iz novomeškega kapiteljna že l. 1593.; le Martin Mikec je ostal izza vizitacije patrijarha Frančiška Barbaro leta 1594.

Iz tega poročila vidimo, da se je bila luteranska vera jako razširila med plemstvom in tudi med samim preprostim narodom; celo duhovni so radi rabili luteranske knjige. V samem Šent Rupertu pa ni moglo biti mnogo privrženecv nove vere, sodeč po velikem številu obhajancev, dasi je takrat spadala ta župnija med največje na Dolenjskem. Šentviška župnija, ki ni bila manjša od šentruperške, je močno zaostala s svojimi 1200 obhajanci. Škoda, da vizitator ni zapisoval pri vsaki župniji tudi števila birmancev. Sodeč po vseh omenjenih podatkih pa je bilo najslabše s katoliško vero v Loki pri Radečah. Čudno to sicer ni, saj je tukaj širil novo vero sam župnik Primož Trubar. V šentruperški kraj so dohajali luteranski propovedniki iz Ljubljane in Novega mesta. Graščaki so jih sprejemali na svojih dvorih, kjer so ostajali toliko časa, da so poučili svoje privrženecv v novi veri. Delovanje njihovo je bilo tedaj omejeno le na graščinske dvorce, v same cerkve niso prihajali oznanjevat nove vere, vsaj za Šent Rupert se more to trditi z vso gotovostjo. Spočetka se je tem luteranskim propovednikom dovoljevalo brez vsake zapreke širiti novo vero, deželni stanovi kranjski so jih celo na mnogih mestih vzdrževali na deželne stroške, za časa protireformacije pa so jih začeli povsod hudo preganjati. Takrat so se skrivali po raznih dvorcih, kjer so jih branili novi veri vdani vlastelini, dokler se je dalo, dasi so mnogi radi tega plačali velike denarne kazni. Tako je plačala gospa Sabina Lambergova, ker je skrivala propovednika Ivana Znojilška, 2000 cekinov kazni. Ta Ivan Znojilšek je prišel iz Karlovca. Ker so ga zasledovali, je pobegnil v Lanšprež k gospodu Pečaviču. Toda deželni sodnik ga je tudi tukaj zasledil. Prišel je zato v Trebnje k župniku, da z njegovo pomočjo ulovi Znojilška. Sodnik je postavil na skrivno mesto svoje vojake. Ko ga je Pečavič vprašal, po kaj je prišel, ga je izvabil k sebi ter malo pogostil. Med tem pa je hitro zbral svoje podložne ter pregnal sodnikovo stražo. Znojilšek je tako lahko pobegnil v Čretež k Lambergu. Tudi Felicijan Trubar je našel pribežališče pri Lambergovih; Krištofa Slivca, ki je bil propovednik v Žužemberku, so pa ujeli ter odpeljali v zapor.¹ Najbolj so podpirali luteranske propo-

¹ August Dimitz, Geschichte Krains. III. 299—300.

vednike Turjačani. Pravo pribežališče za te može je bil Turjak pri Škocjanu, kjer so se večkrat shajali. Od leta 1564.—1600. so razširjali novo vero po Dolenjskem Andrej Savinec, Marko Lesnik, Benedikt Pyroter, Ivan Wolfinger, Nikolaj Burič, Ivan Znojilšek, Ivar Gočeverčič, Jurij Maček, Boštjan Prašnik, Jagodič in Gregor Sitarič. Ko se je začela protireformacija, so begali ti propovedniki od graščine do graščine, a če je bila sila, tudi črez deželno mejo, posebno na Hrvaško, kjer so jih sprejemali grofi Zrinjski na svojem gradu Ribniku, ne daleč Metlike, odkoder so se zopet na skrivaj povračali na Kranjsko. Eden zadnjih teh propovednikov je bil Miha Vrbec, ki je tudi semkaj pribežal, ko so ga leta 1609. pregnali iz Zapuž, kjer je prebival nekaj časa pri miadem Pelzhoferju ter po bližnjih gradovih, posebno na Dobu, grajski gospodi tolmačil novo vero. Znojilšek in Vrbec sta dlje časa širila novo luteransko vero po šentruperškem kraju; poslušala jih je le gospoda, na preprosto ljudstvo nista imela nobenega vpliva. Izza leta 1610. so izginili ti propovedniki nove vere za vselej iz šentruperškega kraja. Sicer pa je zasledovala protireformacijska komisija še vedno vse krivoverstva sumljive osebe ter zahtevala od arhidijakona za Dolenjsko, da jih prijavlja, kjerkoli jih najde. 26. oktobra 1615. je pozvala protireformacijska komisija v Ljubljani, da se zglasijo v škofijski palači proti kazni 100 cekinov vsi krivoverstva obdolženi. Iz šentruperške župnije sta bila pozvana Baltazar Golčan in mojster Toman Pipacher, krojač pri Škrljevem, z ženo in hčerjo. O prvem se je izjavila njegova žena, da je (izbrisano), drugi pa se je podal. Iz Trebnjega pa jih je bilo poklicanih deset. Toman Pipacher pa ni prišel ob določenem času v Ljubljano, zato je bil iznovič poklican 20. novembra 1615. pod kaznijo 200 cekinov. Prišel je in se spreobrnil z ženo in hčerjo. Od 7 Trebanjcev pa se je povrnilo h katoliški veri 6.¹ Tako sta zahtevala tudi ljubljanski škof Hren in kranjski vicedom Ivan Panizol od novomeškega prošta Alberta Peslerja leta 1622., da vrši točno svojo dolžnost kot arhidijakon za Dolenjsko v tem pogledu.² So li našli izza tega časa še katerega luterana v šentruperški župniji, nisem našel zapisano.

Je li ostal izza vizitacije leta 1585. Martin Fermentario še v Šent Rupertu, ni nikjer zapisano. Bržkone je odšel, ker je 25. oktobra leta 1592. zapisan kot župnik šentruperški Waldner; omenja se tudi še 8. novembra leta 1597., 20. avgusta l. 1598. in 7. oktobra leta 1600. Bil je obenem dekan novomeški.³ Umrli je v Novem mestu meseca marca leta 1603.⁴ Župnik Waldner

¹ Mittheilungen d. h. Vereins für Krain l. 1867. Str. 120.

² Izvirnik tega poziva, pisan v nemškem jeziku, se je ohranil v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fasc. X. Nr. 45.).

³ Izvestja muzejskega društva l. 1893. Str. 97. Chiese parte imperii 49.

⁴ Ibid. Str. 78.

je imel koncem 16. stoletja štiri kaplane v Šent Rupertu. Bili so Matija Driac, Ivan Butalec, Andrej Parizovič in Jernej Hass. Župnija pa je takrat štelale te-le podružnice: sv. Barbare na Okrogu, sv. Marjete na Gori, sv. Petra na Žunovcu, sv. Nikolaja na Brezovem, sv. Jerneja na Javorju, sv. Mihela na Gobi, sv. Janeza Evangelista v Šent Janžu, sv. Križa na Cirniku, Matere božje v Tržiču, sv. Lovrenca v Prelesji, sv. Martina na Kalu, sv. Nikolaja v Budni vasi, sv. Kancijana v Škocjanu, sv. Lenarda v Gabrjelah, sv. Jurja na Šentjurjevi Gori, presvete Trojice, sv. Marjete na Kamenci, sv. Janeza Evangelista (in Pavla po Valvasorju) v Jelenju, sv. Primoža (in Felicijana po Valvasorju), sv. Duha na Vihru, Matere božje v Leskovcu. Takrat ni bilo še podružnic sv. Nikolaja v Martinji vasi, sv. Neže v Zaloki, sv. Roka pri Zagorici in sv. Frančiška Ksaverja na Veseli Gori mesto sv. Marjete; pač pa je stala že podružnica Matere božje Snežne na Doleh, dasi se ne nahaja v popisu. Vemo pa, da je stala cerkev na Doleh že leta 1550., ker se imenujeta med pričami v že omenjeni Majerjevi pravdi tudi Urh in Pavel iz Čepelj kot podložna cerkve na Doleh. Sto let kasneje jih je zapisal Valvasor (III. 797.) v svojem popisu vse razen sv. Frančiška Ksaverja, katere tudi še takrat ni bilo. Izpustil pa je v tem popisu podružnico sv. Kancijana. Ima jih potemtakem navedenih le 23 mesto 24.

24. septembra leta 1596. je bil odpravljen kranjski nad-dijakonat in odvzet Polidoru Montagnanu zaradi starosti in nesposobnosti. Tudi zatiški opat se je odpovedal naddijakonski časti, in tedaj je patrijarh postavil trebanjskega župnika Friderika Klemen za naddijakona dolenjskega, to je nad dva dela Dolenjske, katera sta doslej imela novomeški prošt in zatiški opat. Klemen je prevzel to čast koncem leta 1596.¹ Novega nad-dijakona je takrat dobila tudi Ribnica.² Takrat je obsegal dolenjski naddijakonat (Infer. Carniolae nunc Praepositus Novamestensis) sledeče župnije: Novo mesto, Krško (župnija in beneficij sv. Martina v Krškem gradu), Žužemberk, Krko, Toplice, Sotesko, Trebnje z vikarijatom sv. Križa v Gabrniku in na Mirni, Šent Jurij na hribu, kaplanijo Podpeč, Šmarje, kaplanijo Višnja Gora, Prežganje, Šent Vid, Šmartno, Čatež pri Kostanjevici, Kostanjevico mesto, Rako, Škocjan, Mokronog, Šent Rupert, Mirno Peč, Šmihelj, beneficij novomeški, Zagorje, Belo Cerkev, Dobrniče, Polšnik, Radeče, Trebelno, Šmarjeta, Sv. Križ pri Kostanjevici Šent Peter pri Novem mestu, Boštanj.³

Friderik Klemen se omenja kot naddijakon Dolenjske (Inferioris Carniolae) 5. decembra l. 1597. in l. 1599.⁴ Tako je

¹ Chiese a parte imperii 34; Collazzioni di beneficii 2.

² Izvestja muzejskega društva l. 1893. Str. 77.

³ Extractus ex codice Archidiaconatus Inferioris Carniolae (Novomeški kapiteljski arhiv Fasc. X. Nr. 9.)

⁴ Izvestja muzejskega društva l. 1891. Str. 38.

leta 1597. sklical zbor v Novo mesto, kjer so se po navadi shajali vsi duhovni Dolenjske, potem ko je bil odpravljen kranjski naddijakonat. Zanimivo je, kar je poročal naddijakon Klemen patrijarhu Frančišku Barbaru (1592—1615) o tedanjih duhovnikih dolenjskega naddijakonata, tedaj tudi o duhovnikih šent-ruperske župnije: »Nihče ne mašuje in ne moli brevijarja po novem rimskem načinu, razen žužemberškega in dvojice drugih župnikov, ampak po starem oglejskem obredu. Sv. poslednje olje je prišlo iz navade, in če je pot daljša, se ne jemlje s seboj svetilnica, kadar se nese bolniku popotnica. Nihče po sv. obhajilu ne daje ljudem ablucije (izpiranja) iz steklene posode, ampak iz keliha. Duhovniki so nevedni v svojem poslu. Večna luč gorí po cerkvah komaj o velikih praznikih itd. Potrudil se bodem,« piše dalje, »da bodo vsi duhovniki maševali po rimskem obredu. Tabernakelj (sacrarium), ki je v stranski steni župnijske cerkve (v Trebnjem), bom postavil nekoliko više.«¹ Tedaj so še takrat imeli Najsvetejše v izdolbini v steni. V Šent Rupertu so imeli, kakor je znano, za to zakramentalno ali božjo hišico, ki še zdaj stoji. 15. marca leta 1598. naznani naddijakon Klemen patrijarhu, da je dobil od nadvojvode ukaz, kako naj postopa zoper nevedne duhovne in dalje veleva, da naj se odrpavijo po naddijakonatu vse stare oglejske cerkvene obredne knjige ter nadomeste z rimskimi.² Zato je Klemen pisal patrijarhu (16. maja leta 1598.), da so stare oglejske obredne knjige polne pomot, zato naj se sploh uvedejo rimski obredniki, da ne bode v cerkvi zmešnjave.³ Nato je pisal sam nadvojvoda Ferdinand patrijarhu (22. februarja leta 1599.) in ga silil izdati ukaz, da bi se odpravili po Kranjskem stari oglejski misali, graduali, antifonali in brevijari ter kupili drugi z rimskim obredom. Kar je starih duhovnov, naj bi ostali do smrti pri starih knjigah, da ne bode nereda, mladi duhovni pa naj se izuče po rimskem obredniku.⁴ Iz tega poročila se vidi, da se je avstrijska vlada mešala tudi v notranje zadeve oglejske cerkve, ker ji je bila samostalnost te nadškofije tudi v cerkvenem pogledu tako na potu, kakor poprej posvetna oblast patrijarhov, samo da posta-

¹ Nadškofijski arhiv v Vidmu. Chiese a parte imperii 47.

² Ibid. Str. 44.

³ Ibid. Str. 48.

⁴ Ibid. Str. 48; Extractus ex codice Archidiaconatus Inferioris Carniolae (Novomeški kapiteljski arhiv. Fasc. X. Nr. 9). Na 7. strani se omenja, da je pozval k sebi v Trebnje arhidijakon na odgovornost župnike iz Št. Ruperta, Rake, Šmarjete in Škocijana dne 14. marca 1597. Župnikov pa se ne navaja po imenu. Ves ta izpisek, ki obsega 14 popisanih strani, je vrlo zanimiv za kulturno zgodovino tedanjega časa. Ravno tako zanimiva je tudi »Instructio pro Archidiaconis« od oglejskega patrijarha Frančiška Barbaro (Novomeški kapiteljski arhiv Fasc. X. Nr. 41). Pisana je v latinskem jeziku na 7 straneh slabega papirja, ali sicer dobro ohranjena. Po tem napotku se je moral ravnati tudi arhidijakon za Dolenjsko pri svojih vizitacijah. Izdana je 6. februarja 1602.

nejo popolni gospodarji v teh krajih. Razume se, da je slednjič zmagal avstrijski vpliv tudi v tem pogledu, iztisnivši moč oglejskega patrijarha tudi iz cerkve. A sam Klemen ni bil protivnik oglejskega patrijarha, marveč je branil njegovo oblast. To vidimo iz sledečega poročila. Že 3. januarja leta 1599. je sporočil Klemen, da mori kuga na Kranjskem, da so vsa pota zaprta in da ne more nobeden v Videm,¹ a 16. maja istega leta se toži o pomanjkanju duhovnov. Zaradi kuge postavljajo ljudje kužna znamenja, križe in kapele, a ni ga, ki bi jih blagoslovil, zato namerava nadvojvoda ustanoviti v Gorici škofijo. Da se to zabrani in Dolenjska ne odtrga od Ogleja, naj postavi patrijarh pomožnega škofa ali generalnega vikarja na Dolenjskem, na primer v Novem mestu.² 26. septembra 1600. je napovedal arhidijakon Klemen, da naj se vsi dolenjski duhovniki udeleže bližnje škofijske sinode in darujejo po eno sv. mašo na čast sv. Duhu. Na tej sinodi se je imelo gotovo tudi razpravljati o pomožnem škofu za Dolenjsko na predlog Klemenov. Klemen je bil tudi hud protivnik luteranov. To sklepamo iz njegovega poročila patrijarhu z dne 20. septembra leta 1598. o grofu Ursinu Blagaju, ki je padel v boju proti Turkom pri Karlovcu, kjer so bili kristjani hudo tepeni. Blagaj je bil luteran in Klemen pravi zato o njem, da je plačal kazen za krivoverstvo; o njegovem bratu pa, ki je nastopil dediščino, omenja, da je zelo katoliški in da je bil v mladosti odgojen obenem z deželnim knezom Ferdinandom.³ A še huje je obsodil luterane, s katerimi je imel opraviti med dolenjskim plemstvom, v svojem razglasu, ki ga je razposlal 12. februarja leta 1601. na vse župnije svojega nadbijakonata radi luteranstva: »Vinograd Gospodov pustošijo zveri, divji prešiči in lisice, namreč Turki in luterani, prvi s silo, drugi s krivimi nauki. Zaradi poslednjih gotovo prvi še huje udeležujejo. Zato je sklenil nadvojvoda Ferdinand potrebiti luterane iz svojih dežel. Naznanite tedaj župniki, ki ste na kmetih, meni vse krivoverce in krivoverstva sumne, kateri stanujejo v vaših župnijah; vi pa, ki stanujete po mestih in trgih, napravite o luteranih zapisnike, da jih predložite verskim komisarjem, kadar pridejo. Populite tudi plevel slabega življenja.«⁴ To je bila pa zadnja poslanica naddijakona Klemena, ki se je odpovedal trebanjski župniji ter nastopil 17. aprila župnijo kranjsko.⁵

Naddijakon Klemen je delal, kakor smo videli, za nadmoč patrijarha v avstrijskem delu oglejske nadškofije. Protivno je delal nekaj let kasneje novomeški prošt Albert Pessler (1622—1629) s svojim poročilom o verskem stanju na Dolenj-

¹ Izvestja muzejskega društva l. 1892. Str. 251—252.

² Chiese a parte imperii 34.

³ Ibid. Str. 48.

⁴ Izvestja muzejskega društva l. 1894. Str. 13—14.

⁵ Izvestja l. 1893. Str. 13.

skem. V tem poročilu je iznesel vse pomanjkljivosti patrijarhove cerkvene uprave ter zahteval, da se izloči Dolenjsko iz cerkvene oblasti oglejske. Trije nedostatki so se zdeli Pesslerju posebno veliki: 1. nezaupanje avstrijskih vernikov in deželnih knezov do patrijarha kot benečanskega patricija (plemiča); 2. velikost njegovega patrijarhata, v katerem je živelo takrat do 800.000 duš in 3. ker patrijarh ni znal treh neizogibnih jezikov, nemškega, slovenskega in hrvaškega, a med 800 njegovimi duhovniki je bilo komaj 50 domačinov iz teh krajev in komaj 50 jih je patrijarh posvetil. Vsi drugi so bili tujci, ki so po navadi le za silo lomili slovenski jezik.¹ Toda Pesslerjev trud je bil zastonj; tudi njegovo prebivanje v Rimu v to svrho ni nič izdalo. Patrijarhova moč je bila zdaj še dosti jaka in se ni dala tako lahko zatreti.

Župnika Waldnerja je nasledil Krištof Plankel. Ostal je v Šent Rupertu do leta 1610., ko je odšel v Ribnico za župnika. V nekem listu na prošta Kuhna piše, da je prosil za župnijo v Celju, katero pa je dobil nek drug duhoven. Sicer pa je zdaj dobro oskrbljen ter mu ne bo treba več s prošnjami nadlegovati drugih ljudi.² Leta 1619. je bil župnik v Kamniku. Leta 1625. se je odpovedal tej župniji, ker je postal župnik na Laškem, naddijakon in protonotar. Leta 1634. se je povrnil v Kamnik, kjer je umrl leta 1639. Bil je tudi cesarski svetnik in kanonik starosta novomeškega kapiteljna.³ Njegov naslednik je bil Mišel Bartol, ki nam je znan po neki pravdi, ki jo je imel z nasledniki pokojnega Maksimilijana Gala z Rožeka radi nekega grunta v Budni vasi. Ta pravda je trajala dolgo let. 13. oktobra 1613. je pisal pravni zastopnik Galovih naslednikov šentruperškemu župniku Bartolu, da je našel v urbarjih in drugih spisih pokojnega Gala zapisano, da je grunt v Budni vasi, na katerem je prebival Jakob Križman, spadal pod graščino Moravče, kamor je plačal davka 3 gld. 4 kr., 2 kopuna in dvoje jajc. Ta grunt so imeli Galovi predniki do leta 1601., ter ne ve, na kakšen način so si ga prilastili šentruperški župniki po smrti Maksimilijana Gala. Zato prosi zastopnik Galovih naslednikov župnika Bartola, da mu odstopi ta grunt ter mu povrne tudi izgubo, kolikor je je imela rodovina Galovih v tem času pri tem gruntu. Prosi ga tudi, da mu dokaže, s kakšno pravico so dobili šentruperški župniki ta grunt v posest. Pravni zastopnik je izrazil celo nado, da mu bode župnik povoljno odgovoril, pa da mu ne bo treba iskati pravice pri sodnji ter delati novih stroškov. Toda prevaril se je. Župnik Bartol mu je odgovoril že 16. oktobra 1613.; da sicer ne ve, kako je prišel ta grunt v Galov urbar, ali da ga tudi ni v župnijskem urbarju

¹ Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta. Str. 223—226.

² Arhiv novomeškega kapiteljna.

³ Izvestja muzejskega društva l. 1891. Str. 52.

šentruperškem; pač pa je našel zapisano v cerkvenih registrih, da je grunt last cerkve sv. Nikolaja v Budni vasi. Tudi ne more on grunta odstopiti, ker so ga uživali njegovi predniki in tudi on že skoraj leto dni. Na to je bila predana tožba pri deželni sodnji in tedanji deželni upravitelj Jurij Andrej Kacijanar je izdal v ponedeljek po Vseh svetih pismo, v katerem je določil dan za razpravo, in sicer ponedeljek po nedelji quasimodo leta 1614., ker se ne da župnik z lepa nagovoriti, da povrne Galovim dotični grunt. V pismu se je upravitelj celo zagrozil župniku (Pfarrherrn zu St. Ruprecht), da bo videl, kaj je pravica in kdo bo imel prav.

Pri deželni sodnji je bil dotični grunt zares dosojen zopet Galovim naslednikom, kar sklepamo po tem, da je prišel 14. oktobra 1614. v Šent Rupert deželni glasnik Gašper Kušlan (Casper Kuschlan einer Ersamen in Crain geschworener Post) ter pustil župniku odlok za obustavo (Panungs Zettel), ker ga ni našel doma. V tej izjavi se svari župnik, naj se ne obotavlja izvršiti sklepa sodnije ter izročiti dotični grunt pravnemu zastopniku Galove rodbine nekemu Heinigu.

Ta pravda je trajala še dalje radi vplačanega davka. Kmet Križman je zahteval povračilo tega davka, in sicer od prejšnjega vikarja Krištofa Plankelja, kateremu je plačeval devet let davek. Križman je hotel iti radi tega v Ribnico, kjer je bil takrat Plankel župnik. Vendar pa mu ni bilo treba iti, ker je prišel Plankel slučajno v Šent Rupert, ko se je vračal iz Gradca. Ostal je radi bolednosti nekaj dni v hiši vlastelina¹ Gusiča, s katerim je bil znan še za svojega župnikovanja v Šent Rupertu. Semkaj je prišel Križman in z njim še nekaj drugih mož radi omenjenega davka. Toda nič ni opravil; Plankel mu je odgovoril, da naj toži radi davka najprej Waldnerja, potem njega in slednjič vikarja Bartola.²

Stvar je prišla slednjič seveda tudi pred novomeškega prošta Marka Kuhna (1604—1622), kateremu je vso to zadevo prijavil Bartol; a tudi Plankel je poslal o tem svoje poročilo že 27. maja 1618. iz Ribnice. Dokazoval je, da je bilo zapisano v navadnem ročnem urbarju Waldnerjevem o vplačevanju davka od grunta Križmanovega, kakor tudi v kapiteljskem urbarju in

¹ Gusiči so bili takrat posestniki Rakovnika; v Št. Rupertu pa so imeli hišo in mlin.

² To pravdo je imel že Krištof Plankel. Ker ni bil podučen natančno o desetinskih razmerah svoje župnije, je vprašal škofa krškega Ivana Jakoba glede nekih posestev, o katerih je dvomil, je li so to lena krškega škofa. Škof mu je odgovoril iz Strassburga na Koroškem dne 10. junija 1610 ter natančno določil vsa posestva po vaseh, kjer je imel on pravico desetine. V Budni vasi (Wundendorf), radi katere je tekla pravda, je imel škof vinsko desetino. Sicer pa je imel krški škof, kolikor se razpozna iz tega popisa, še takrat desetino skoraj po vseh vaseh šentruperške župnije. (Mittheilungen des historischen Vereins für Krain. L. 1865. Str. 88.)

drugih zapiskih o dohodkih, ki so bili priznani in izplačani šentruperškemu vikarjem. Tudi je resnica, da so bili šentruperški vikarji v posesti tega grunta že toliko let (vnd also vil vil vil Uber Jar vnd tag die vicary zu St. Ruprecht in ruhiger posses geblieben), a da niso bili napadani niti oni niti kapitelj. Zato se čudi (če ni pokojni Waldner naredil kakšne napake glede tega kmeta) radi večnih prošelj, da se zopet ta pravica odvzame, katero so nepretrgoma uživali šentruperški vikarji skozi 20 let. Če pa niso bili v pravem posestvu, kar se mora pa šele dokazati, potem naj se povrne vplačani davek. Ko je nato zahteval novomeški prošt cerkvene registre cerkve sv. Nikolaja v Budni vasi, mu je vikar Bartol odpisal, da mu jih prinese sam kmet Križman o Binkoštih. Iz njih se bo lahko prošt prepričal, da je pobiral dotični davek za l. 1612.—1616. on sam in da ga pri tem ni nobeden motil; za preteklo leto pa je moral odstopiti ta davek pobiraču vsled odloka za obustavo, ki mu je bil izročen v njegovi odsotnosti. Od tega časa ni prišel nič več Križman vprašat za svet. Urbarijev Waldnerjevih niti Plankeljevih ni videl niti jih sprejel, nego samo urbar prošije, kjer pa Križman ni bil zapisan (einverlaibt). Križman je imel le majhen listek, kamor se je zapisovalo potrdilo o vplačanem davku. 4. junija istega leta je pisal Bartol proštu po Križmanu, kateri je nosil registre v Novo mesto. Ti registri so bili pa neurejeni in Bartol je obljubil, da jih uredi v štirinajstih dneh. 10. decembra 1618. se toži Bartol proštu na svoje prednike radi netočnih računov in slabega gospodarstva s premoženjem cerkve sv. Nikolaja v Budni vasi. Krivično je, pravi v svojem pismu, če se zdaj zahteva od njega, da plača zaostali dolg in povrne že vplačani davek. Prosi prošta, naj ukrene drugače ter ga reši teh težav, kajti on nima nobenega premoženja, plačil pa na vse strani, posebno zadnjih par let. Bržkone se je hotel vikar Bartol še dalje upirati plačanju, toda brez pomoči kapiteljna to ni šlo, a le ta menda ni hotel pravde. (Unsere Vicary haben nicht recht ohne Capitel die Rechtsschörungen anzufechten.) Bartol je moral seveda vse plačati, na kar je bil obsojen.¹

V pismu z dne 4. junija 1618.² se toži Bartol na svoje podložne, da so mu nepokorni. Hotel je namreč popraviti župni dvorec, ki je bil že prav slab. Potreboval je za to apna ter določil za to delo podložne z Dobrave. Ti pa sploh niso prišli na delo. »Ne vem, če sem si sam kriv radi moje dobrote, ali pa jim je morda Vaša milost zabranila delo, kar pa ne verjamem.« Nato

¹ O tej pravdi se je ohranilo v novomeškem kapiteljskem arhivu devet spisov, katere sem izbral izmed drugih papirjev. Štiri listine so označene (Fasc. XXIII., A Nr. 3, potem samo z Nr. 11, 12, 34), druge so pisma, pisana v tej zadevi novomeškemu proštu. Tudi odlok za obustavo (Panbrief), spisani v št. Rupertu 14. oktobra 1617 je brez signature. V vseh pismih na prošta se podpisuje Bartol, »pokorni kapelan«, prošt ga imenuje vikarja, a posvetne oblasti župnika.

² Med navedenimi pismi števil. 11.

je zahteval, da se prisilijo kmetje na delo. Sploh pa tudi cerkev ni imela apna. Ko bi bili prišli neposlušni kmetje (ungehorsame rebelanten), bi bilo lahko že vse urejeno. Nekaj pa je bila kriva tudi njegova bolezen, da je vse zaostalo. Bartol je bil vikar s polno oblastjo tudi v gospodarstvu in ne samo v cerkvenih stvareh (E. G. die haben mir diser Pfarr Seelsorge sambt deroselben temporalitet aus Gnade vnd gegen mir vatterlich tragenden lieb eingewantwortet, darüber ich mich auch gegen E. G. reuersirt, die stiftt: vnd beülich zu halten recte mir auch die Unterthanen, weliche dazzu gehören in die gelübde geben) ter se zato obvezal gospodarstvo in gospodarska poslopja v redu držati, kar je hotel izvesti tudi pri župnijskem dvorcu.¹ V istem pismu omenja tudi o ženitbi svojega šolmaštra, imena njegovega pa ne pove, kar bi nas bolj zanimalo. Vendar pa izvemo iz teh vesti, da je bil že takrat nameščen učitelj v Šent Rupertu. Obenem je sporočil proštu, da je zapustil mežnar pri Sv. Jurju cerkvi sv. Trojice vinograd in da je dolg, ki ga ima Erazem Schwab Lichtenberg, oskrbnik Čreteža, pri cerkvi sv. Trojice v znesku od 40 gld., drugje zapisan.²

Kako dolgo je župnikoval Bartol v Šent Rupertu, se ne da določiti. 10. decembra leta 1618. je bil še na svojem mestu. Je li se je vrnil kot kanonik v Novo mesto, ali je umrl kot vikar v Šent Rupertu, ni znano. Nasledil ga je Baltazar de Albertinis, katerega omenja Valvasor³ kot prednika Adama Gospodariča. Ne pove pa nam, kdaj je prišel v Šent Rupert. Tukaj imamo tedaj malo praznino, ki nam jo pomagajo izpolniti stare krstne knjige,⁴ ker nam manjkajo druge listine. V prvi najstarejši knjigi sem zares našel zapisano prvikrat in zadnjikrat ime župnika Baltazarja de Albertinis. Dne 26. junija 1644. je Baltazar de Albertinis in z njim Adam Gospodarič kumoval nekemu Ivanu, sinu Jerneja Šklandra iz Šent Ruperta, a že

¹ Ibid.

² Da je imel novomeški kapitelj takrat vse pravice razpolagati z imetkom šentruperške župnije, je nam za dokaz prodajni list iz l. 1612., ki se je ohranil v kapiteljskem arhivu (Fasc. II., Nr. 9), pisan v nemškem jeziku na čvrstem pergamentu, dolg 39 cm, visok 7 cm, z nepoškodovanim kapiteljskim pečatom v ploščnati zaklepnici. Po tem listu, izdanem 22. januarja 1612, je prodal prošt dekan s kapiteljnom zidano klet, k svoji šentruperški župniji spadajočo, zraven pokopališča, na zgornji strani cerkve Martinu in Mihelu Miklavčiču in njunim naslednikom za neko svoto denarja, kar je bilo v gotovem izplačano, z vsemi pravicami in dolžnostmi. Kesneje je stala na tem mestu župnijska kašča. Ravno tako sta prodala Matija Jerni in Andrej Kauč svojo klet v Št. Rupertu le z dovoljenjem novomeških kanonikov, odnosno šentruperškega vikarja, Marjeti Mertlink iz Kamnika po dogovoru 1. maja 1609. Tako je tudi Tomaž Hrastnikar prodal svojo hišo v Št. Rupertu Jakobu Javoršku, a le ta je moral dajati desetino novomeškemu kapitelju. (Mittheilungen des histor. Vereins für Krain l. 1865. Str. 85.)

³ Valvasor. VIII. 797.

⁴ Župnijski arhiv.

29. avgusta istega leta je zapisan Adam Gospodarič kot župnijski vikar v Šent Rupertu. Bržkone je Baltazar de Albertinis med tem časom umrl, dočim nahajamo koncem istega leta zapisanega kot kuma Jurja de Albertinisa, ki je moral biti brat Baltazarjev. Po tej beležki sodeč, je bil v Šent Rupertu naslednik Mihela Bartola Baltazar de Albertinis, ki je upravljal župnijo do leta 1644. Moral je biti kanonik novomeškega kapiteljna, ker se navaja za leto 1643. njegov vikar Gregor Prosenik, ki je podpisan prvi v najstarejši krstni knjigi dne 24. avgusta 1643., ko je krstil sina Alojzija Šusterja in njegove žene Jere na ime Bartola, a kumovala sta Andrej Sluga in Urša Bernečica. Imel je za kaplana Ivana Železnika in Gregorja Delosta. Od l. 1644. pa je upravljal šentruperško župnijo Adam Gospodarič, ki je bil večkrat tudi še kot župnik kum (od l. 1644.—1655. je zapisan enajstkrat). Adam Gospodarič je zapisan v krstnih knjigah prvikrat kot župnik šentruperški 11. novembra l. 1651.; do takrat je bil vikar, a l. 1652. se podpisuje župnik šentruperški in kanonik novomeški (parochus et canonicus rudolfswerthensis). Tega leta je sestavil tudi register (registerium) za cerkev sv. Marjete na Gori. Izvirnik tega registra se je pa izgubil, imamo v prepisu ohranjenih le nekoliko izpiskov iz njega po zaslugi kesnejšega župnika Ivana Jurgliča. 19. marca 1654. je zapisan Adam Gospodarič kot kum sinu organista šentruperškega Ferdinanda Riedingerja. Zadnjikrat je zapisan v krstni knjigi 23. novembra leta 1657. Iz nekega pisma, ki ga je pisal njegov naslednik Štefan Belčič novomeškemu proštu, izvemo, da so še za župnikovanja Adama Gospodariča oblasti poizvedovale o protestantih. Tako so vprašali tudi Adama Gospodariča pri priložnosti cerkvene vizitacije, koliko protestantov živi v njegovi župniji; a le ta je odgovoril, da drugi ne, nego oni, ki se niso izpovedali o Veliki noči.¹ Protestantov tedaj ni bilo takrat več v šentruperški župniji, pač pa nekaj takih, ki niso opravili velikonočne izpovedi. Adam Gospodarič je bil bržkone Šentruperčan.²

¹ Pismo z dne 11. januarja 1660 v novomeškem kapiteljskem arhivu.

² Tudi Adam Gospodarič je bil le upravitelj šentruperške župnije; zastopal pa jo je vedno še novomeški prošt. Za dokaz sta nam tale dva slučaja. 4. aprila 1656 je župan posestnika mokronoškega gradu Ernesta Schererja Gregor Tomašič z nekimi slaboglasnimi podložniki napal grunt družbe rožnega venca, kateri je spadal pod Št. Rupert, ter Štefanu Faldigu odnesel dva panja čebel. Tedanji novomeški prošt Ivan Andrej Stenberg (1653—1666) se je seveda radi tega precej pritožil ter zahteval od Ernesta Schererja zadovoljščino in odškodnino. Ker je pa le ta dokazal, da ni sam nič kriv, se je prošt zadovoljil s tem, da sta se Faldigu povrnila oba panja. Obenem je izdal Scherer proštu pismeno izjavo s pečatom, da nima on nobene pravice pri omenjenem gruntu bratovščine rožnega venca v Št. Rupertu. (Izvirna listina v novomeškem kapiteljskem arhivu [C Nr. 23].)

Ob istem času se je dogodil drugi temu podoben slučaj. Prošt Stenberg je prijavil 2. oktobra 1656, da je gospa Judita Scherer,

Gospodaričev naslednik je bil Štefan Belčič, ki je prevzel župnijo 8. maja 1658., a je zapisan prvikrat v krstni knjigi 1. junija istega leta. Belčič je upravljal svojo župnijo bolj neodvisno od novomeškega prošta nego dosedanja upravitelji, to pa zato, ker je bil sam ugleden član novomeškega kapitlja. Precej na početku svojega službovanja je imel rešiti neko vrlo neugodno stvar. Koncem leta 1659. je umrl na bližnjem Dobu baron Vuk Vincenc Wazenberg, ki ni vršil svojih krščanskih dolžnosti. Sicer je pisal njegov sin Vincenc dan pred njegovo smrtjo Belčiču,¹ da bi prišel v grad, češ, da želi

posestnica mokronoškega gradu, po gospodu Ivanu Epihu in njenem graščinskem županu napala mesarja Ivana Šmica na gruntu, ki je spadal pod šentruperškega župnika odnosno novomeškega prošta. Na tem gruntu je stala tudi mesnica, iz katere so vzeli napadači s silo eno četrt ovna. S tem se je zgodila proštu kot posestniku grunta velika škoda. Ker ni hotela gospa Scherer na prvi opomin poravnati škode, je prošt izročil tožbo deželni sodnji. Bržkone je prišlo do mirne poravnave, ker je prošt še dvakrat potem prosil gospo Scherer, da se z njim poravna, da ne bo treba iskati pravice pri sodnji. (O tej pravdi so se ohranile tri listine brez vsake signature v novomeškem kapiteljskem arhivu.)

Še dlje je trajala pravda radi vinske desetine v Apneniku. To pravdo je začel posestnik Škrljevega Gašper Kajzel (Kaysell) še za prošta Franca Mrava (1639—1650) ter jo nadaljeval za prošta Mihela Kummerja pl. Chumberga (1650—1653). Ivan Kajzel, sin Gašperja, jo je začel iznova proti proštu Ivanu Andreju Štembergu. Že 6. septembra 1657 pozivlje deželni glavar prošta na razpravo, ki bi se imela obaviti 1. decembra istega leta. Med tem pa je zabranil vsake pregovore. Na ta poziv je pisal prošt Štemberg tedanjemu šentruperškemu župniku Štefanu Belčiču, da pošlje zastopnika h Kajzlu v Škrljevo ter nemudoma prijavi, naj si vzame desetino, samo da ne pride do izvršenih stroškov, a da si pri tem obdrži pravico poiskati svoje pravo na višjem mestu. O tem je zahteval Kajzel pismeno izjavo, katero je tudi dobil, ali si je prošt tudi v njej pridržal pravico dalje nastopati po volji za svoje pravo, kar je priobčil tudi deželnemu glavarju. Svojemu pravnemu zastopniku je naložil prošt, da vodi pravdo naprej. In to se je tudi zgodilo, ko je Franc Vaccano, deželnega glavarja namestnik, z dne 8. novembra 1658 dovolil dogovore med obema strankama radi nagodbe. Že 30. decembra 1658 piše župnik trebeljski Bartol Gril proštu Štembergu, da se bo vršila nova razprava radi desetine 28. januarja 1659 v Škrljevem, kamor naj pošlje svoje zastopnike. Ker se stranki niste sporazumeli niti pri tej niti pri drugi razpravi 30. septembra 1659, se je pravda nadaljevala v Ljubljani, katero pa je slednjič prošt Štemberg izgubil. Na zadnji razpravi 3. septembra 1664 je bilo Štembergu naloženo, da odstopi vso desetino v Apneniku Kajzlu, ali pa ga bode mogel on pleniti, če tega ne stori v treh dneh, kakor se glasi zahteva Kajzlova z dne 7. septembra 1664. Na to je prošt Štemberg 9. septembra 1664 odstopil Kajzlu vso desetino in tudi letino, pridržal pa si je še nadalje vse pravice na desetino v Apneniku, in sicer na tretji del, kakor ga ima po celi župniji, in sicer od žita in vina. Prošt Štemberg pa je moral povrniti tudi še vse pravdne stroške v 14 dneh, kar je Kajzel tudi dosegel pri razpravi 4. marca 1665. (O tej dolgotrajni pravdi se je ohranilo v novomeškem kapiteljskem arhivu 18 spisov brez vsake signature.)

¹ Pismo z dne 22. decembra 1659 v latinskem jeziku v novomeškem kapiteljskem arhivu.

z njim govoriti stari baron. Toda prej nego se je moglo to zgoditi, je umrl stari gospod brez izpovedi. Vsled tega mu je bil zabranjen cerkveni pogreb; rodbina pa je zahtevala, da se ga pokoplje cerkveno in da se mu zvoni vsaj na Gori. Odločiti je imela o tem le višja cerkvena oblast. Posredoval je sam Belčič pri proštu,¹ pri katerem je prosila rodbina, da bi se smelo postaviti truplo pokojnikovo v cerkvici sv. Marjete na Gori, dokler ne izposluje cerkvenega pogreba na katerikoli način. Obvezali so se, da vzamejo truplo nazaj, če ne dobe dovoljenja za pogreb. Belčič je zagovarjal to prošnjo, češ, da se ne bodo dolgo časa služile maše na Gori in da bi bilo to rodbini vendar neka tolažba. Cerkev se bo morala pa itak kesneje blagosloviti. Ker je rodbina pokojnikova prigovarjala župniku Belčiču, da ima prošt, četudi ni naddijakon, vendarle vso moč nad šent-ruperško župnijo, pa da more tudi glede pokopa določiti vse po svoji volji, jim je odgovoril Belčič, da ni tolmač mnenja svojih predpostavljanih nego le izvrševavec njihovih zapovedi.

Ker se je medtem prošt obrnil radi pokopa do pičenskega škofa, se je vsa stvar zavlekla. Truplo pokojnikovo ne bi moglo dlje časa ostati v cerkvi na Gori, zato so hoteli dobiti sorodniki, posebno Ravnahi, nekakšno izjavo od župnika Belčiča, da bi se moglo truplo prepeljati v Ljubljano ter tamkaj pokopati. Ta izjava naj bi se ujemala z ono dr. Brekerfeldta, ki je posredoval v tem pogledu pri proštu. Toda Belčič jim je odgovoril, da to ni mogoče, kajti on nima v Ljubljani predpostavljanih, četudi so škofje. »Ako mi to zapovedo višji, storim, sicer pa ne storim nikdar kaj takega, kar mi ni bilo dovoljeno.« Izjavil se je celo, da tudi ni protiven, da bi se mogel čez nekaj časa, ko bi se v narodu vse pozabilo, obaviti pokop. Medtem je ostalo truplo pokojnikovo na Dobu ter so ga postavili v ozek hodnik, skrit v kotu grada. Slutili so, da se vsa ta zadeva ne bo tako hitro rešila in da bi imeli le neugodnosti s prenašanjem trupla na Goro in nazaj. V svojem listu z dne 4. januarja 1660. se toži Belčič proštu, da ga skušajo prisiliti sorodniki pokojnega barona z grožnjami in obljubami, da jim dovoli pogreb, češ, da je samo on kriv, da se ni to že zgodilo.² 11. januarja 1660. pa je pisal Belčič proštu,³ da zahteva od njega vdova pokojnikova, naj vzame v ozir življenje pokojnikovo, češ, da bi se bil rad izpovedal, toda zatekla ga je prenagla smrt. Belčič pa pravi, da to ni vse, nego da pokojnik sploh ni vršil krščanskih dolžnosti. Če se vse to natančno pove, potem ne more biti pokopan brez višjega dovoljenja; če se pa zamolči, potem morejo duhovnike obdolžiti neznanja in nemarnosti v službi. Gospa vdova, tako poučena, je opominjala sama svoje sorodnike, naj molče, da se vsa

¹ Pismo z dne 25. decembra 1659 v latinskem jeziku v novomeškem kapiteljskem arhivu.

² Pismo v latinskem jeziku v novomeškem kapiteljskem arhivu.

³ Pismo v latinskem jeziku v novomeškem kapiteljskem arhivu.

stvar malo pozabi, potem se bo že našel način, da se truplo pokojnikovo pokoplje po cerkvenih obredih. To je bilo mnenje Belčičevo. Vidi se, da je bil strpljiv. Kdaj in kako se je izvršil pokop pokojnega Wazenberga, pa nisem našel nikjer zapisano. Bržkone se je zgodilo tako, kakor je slednjič Belčič določil. Po ustnem izročilu je bil pokopan ta Wazenberg v grajski kapeli, ki je stala na iztočni strani današnjega Doba. Gotovo je bila ta zdaj do temelja podrta kapelica protestantska bogomolja za ves šentruperški kraj, saj so bili poprejšnji posestniki Doba Turjaški in Schränklerji znani protestanti, a ravno tako bržkone tudi prvi Wazenbergi. In zadnji privrženec, četudi morda ne pravi protestant, je bil omenjeni in tukaj pokopani Vuk Vincenc Wazenberg.

Belčič je bil strpljiv tudi nasproti svojim duhovnim bratom. V istem pismu z dne 11. januarja 1660. se je zavzel za vikarja Luko Jeriča iz Sv. Križa pri Litiji, ki je bil poslan za nekaj časa v samostan v Zatičino. Belčič se je izjavil v Novem mestu, da bi se mogel vrniti v svojo župnijo; temu predlogu se je uprl Gladič (menda kanonik). Vendar je bil izpuščen. Kmalu nato pa je isti Jerič napisal Belčiču ostro pismo proti nekemu njegovemu župljanu. Ker se je šlo pa pri tem za neko dušno zadevo, pri kateri pa ni imel Jerič nobene oblasti, mu Belčič ni odgovoril, kajti ko bi to storil, bi mu Jerič gotovo oponesel: »O, kako je bil srdit!« Isti Luka Jerič je bil nereden pri oklicih. Večkrat je dovolil poroko, ko še tisti, ki je vzel nevesto pri Sv. Križu, v Šent Rupertu ni bil oklican. Ljudstvo je bilo s tem nezadovoljno. Jerič se je moral opozoriti na sklepe tridentinskega zbora glede poroke.

Odkar je prošt Stenberg izgubil pravdo glede vinske desetine v Apneniku, je prepustil vse take sodnijske zadeve samemu župniku Belčiču. Tako se je Belčič poravnal z Ivanom Henrikom Wazenbergom radi nekega svojega podložnega kmeta Kovača, ki je po sili vzel mernik ajde iz hiše Primoža Bedenka na Dobravi, podložnega šentruperškemu župnišču. Čin se je dogodil 8. julija, a 20. julija je bila stvar že poravnana.¹

Dalje je trajala pravda glede nekega Jakoba Zorca, ki je bil obdolžen tatvine. Ker se mu pa tatvina ni mogla dokazati, mu je župnik Belčič zaplenil mošt za l. 1678. in 1679. V to pravdo se je vmešala gospa vdova Marija Margareta Kajzel ter pozvala Jakoba Zorca in tožnika, njegovega brata Martina, pred graščinsko sodnijo mokronoško, češ, da sta oba brata njena podložna, kot posestnice Mokronoga. Belčič se je uprl temu tolmačenju,

¹ Pismo župnika Belčiča z dne 20. julija 1677 v nemškem jeziku v novomeškem kapiteljskem arhivu brez signature. Belčič se podpisuje na nemških spisih Weltschitsch, na latinskih pa Beltschitsch. Belčič imenuje Ivana Henrika Wazenberga že grofom; toda grofovski naslov so dobili šele leta 1693. Takrat so bili Wazenbergi posestniki Doba, Mirne, Lanšpreža in Slateneka; Ivan Henrik je bil tudi stotnik v Metliki.

češ, da sta oba brata Zorca podložna cerkveni gorski direkciji v Strasperku, ki spada pod župnijo šentruperško. Gospa Kajzel se pa na to ni ozirala, nego je dovolila, da je Jakob Zorc prisegel, da ni nič kriv in da ga je brat po krivici obdolžil. S to obsodbo je prišel nato Jakob Zorc k župniku Belčiču ter zahteval od njega, da mu prepusti zaplenjeni mošt, a da naj si vzame Martinov. Toda Belčič je sporočil gospe Kajzel, da si poišče pravico pri višji oblasti v tej zadevi. Ker Belčič ni hotel popustiti, se

Poslednji grof Wazenberg.

je gospa Kajzel premislila ter svetovala Jakobu Zorcu, naj se spravi z župnikom Belčičem. Zorc je spočetka še vedno tajil svoj čin, slednjič pa je priznal, da je pokral nekoliko butar svojemu bratu. Župnik Belčič je pozval nato priče, pred katerimi je še enkrat vse priznal. Potem je bil Jakob Zorc izročen sodnji radi krive prisege. Pravda je trajala od leta 1678. do leta 1680.¹

¹ V nemškem jeziku sestavljeni spis o tej pravdi, podpisan od župnika Belčiča, se nahaja v novomeškem kapitelskem arhivu brez signature.

Župnik Belčič je znal braniti svoje pravice prav odločno. Ko mu je Ivan Henrik Wazenberg prenehal dajati $\frac{1}{3}$ prejske desetine, mu je Belčič radi tega precej obesil pravdo pri deželni sodnji. Slednjič pa sta se vendar poravnala radi sloge in prijateljstva in da se oba izogneta večjim pravdarskim stroškom. Sporazumela sta se, da se bode odrajtovala desetina po starem običaju.¹

Župniku Belčiču pa se je dogodilo, da je bil tudi on tožen. Neki Baltazar Javoršek, podložnik šentruperške cerkve, je pretepel škrljevskega podložnika Pelkota, češ, da je ničvreden. Vdova Margareta Kajzel se je zavzela za svojega podložnega ter je pozvala Javorška po sodniku Adamu Raku na Dob, da se opravi. Vkljub trem pozivom se ni zgasil. Nato je baronica Kajzel tožila Belčiča pri deželnem glavarju, da ni storil nič s svojimi cerkvenimi ključarji proti Javoršku, dasi je ona to proсила. Stvar je prišla zdaj pred deželno sodnijo. Deželni odbornik Žiga plemeniti Stroblhof je naložil 31. julija 1688. župniku Belčiču, da izroči Javorška pristojni sodnji. Toda Javoršek se je tudi zdaj uprl ter izročil vso zadevo svojemu pravnemu zastopniku Ivanu Mugerlu v Ljubljani, ki je vodil pravdo dalje v njegovem imenu. Zadnja pritožba je bila predana 16. septembra 1688. Izid pravde pa ni znan.²

Ko je prevzel Štefan Belčič upravo šentruperške župnije, se je napisal pri tej priložnosti tudi inventar, ki mu je bil izročen. Sodeč po spisu, ki se nam je ohranil o tej izročitvi, je bil precej siromašen tudi za tiste čase v gmotnem pogledu, pa tudi duševnem. Župni dvorec je moral biti pač slabo urejen, a tudi knjižnica je bila precej prazna.³ Ni čudno, da se je Belčič tožil večkrat v svojih že zgoraj navedenih pismih novomeškemu proštu na prebivanje v Šent Rupertu, posebno v zimskem času,

¹ Vergleichscontract wegen des von dem neuaufgeworfenen Pausals zu Wazenberg zum Pfarrhof St. Ruprecht reichendere $\frac{1}{3}$ garn Zehent. Dogovor je bil sklenjen v Ljubljani 6. aprila 1683 z dovoljenjem deželnega glavarja Vajkarda Turjaškega. Podpisana sta Štefan Belčič in Ivan Henrik Wazenberg. Listina v kranjskem dež. arhivu (Lit. R. Nr. XXI.).

² O tej pravdi se je ohranilo v novomeškem kapiteljskem arhivu osem spisov v nemškem jeziku brez vsake signature. Med njimi so štirje z vtisnjenim kolekom, ki ima v sredini krono, od zgoraj napis »Drites Sigill«, od zdolaj pa »Drey Kreuzer«.

³ Inuentarium parochiae S. Ruperti traditum Domino Stephano Beltschitsch Decano Rudolphsvertensi in traditione eiusdem Parochiae die 8. Maij Ano. 1658. Listina pod signaturo C Nro 11. v novomeškem kapiteljskem arhivu. Župniku se izroči pred vsem domače obdelano polje; potem tri mize, dve postelji, pet vinskih sodov, dve kadi za zelje, en plug in ena brana. Sledijo knjige: Jacobi Lobety opera omnia in folio; Jacobus Marcantius in Dominicas et Festa; Hortus Pastorum Jacobi Marcanstij; Della Nura medulla Cedri Libani; Eiusdem Tractatus Evangelicus; Eiusdem pars posteriora; Calamati Auctuarium; Eiusdem Tractatus Adventualis; Lux Evangelica pars 1a; Lux Evangelica pars 2da. Podpisan je prošt Ivan Andrej Stemberg.

ko ga je mučila putika. Želel si je večkrat Novega mesta, toda župnijska opravila so mu jemala ves čas, kolikor ga je imel za odmor določenega. Pri vsem tem je bil v svojih pismih včasih dovtipen, pa se ne ujema s tem njegova tožba na melanholijo. Z veseljem pripoveduje, da mu je o novem letu veselo zagodel nek muhast krojač, potem pa se toži na konjuha, ki ni nikdar zadovoljen in ki bi rad nekaj višjega dosegel. Na kapitelj pa ni pozabil, nego se ga je večkrat spomnil s kakšnim darom svojih pridelkov.

Štefan Belčič je vodil upravo šentruperške župnije sam ter je prebival tudi večidel v Šent Rupertu, kar vidimo iz zapiskov po krstnih knjigah. Skrbel je za red v župniji ter določil, da se od leta 1673. krstne knjige vodijo tako, da se z desne pišejo zakonski, z leve strani pa nezakonski otroci (anno 1673. renovatus est praesens liber Baptizatorum pro parochianis S. Ruperti legitimo thoro natis, ex hac parte (od zadaj z leve) scribantur illegitime nati). Meseca januarja leta 1674. pa opominja Belčič svoje kaplane, da zapisujejo točno vse, ki se bodo krstili v Šent Janžu, kakor da so bili krščeni v župnijski cerkvi. To se je pa zgodilo zato, da je bil boljši pregled krščenih, ker se je od nezakonskih krščencev plačevalo. K letu 1685. nahajamo namreč v krstni knjigi opombo, s katero opozarja župnik Belčič kaplane, da naj zapisujejo pri krstu, če se je kaj plačalo in komu, ali če se ni plačalo. Da so ljudje neradi plačevali, se vidi iz opombe, da je ostalo na dolgu od tega plačila 89 kron. Ta denar se je porabil bržkone za odgoj nezakonskih otrok.¹

Štefan Belčič je bil velik dobrotnik svoje občine, ustanovivši pri šentruperški cerkvi večne maše in položivši v to svrho 2000 gld. beneške vrednosti² za izveličanje svoje duše. Dal pa je v to svrho dolžno pismo nekega Kapusa z dne 16. marca, glaseče se na 2500 gld., in sicer od te vsote 1500 gld. ter 500 gld. v gotovem denarju. Dolžno pismo je bilo cesirano 1. marca 1670. Francu Krištofu Turnu Iškemu, deželnemu odborniku in blagajniku. Obljubljeno je bilo Belčiču in njegovim naslednikom, ki se bodo izkazali z izdanim pismom črez eno leto pri odpovedi enih kvater, da se jim bodo izplačale 6 % obresti brez odbitka, oprostivši tako Belčiča in njegove naslednike vseh odbitkov pri procentih. Za obresti se vračunajo ali odbijajo davki, ki jih ima plačati župnijska gosposčina, dokler imajo nasledniki posestvo v svoji oblasti, če ga pa izgube, se jim plačajo obresti v gotovem denarju pri glavni davkariji v omenjeni kranjski

¹ Župnijski arhiv. Beneška srebrna krona je veljala takrat 2 gold. 6 kr.; na Beneškem pa le 1 gold. 48 kr.; v različnih letih je imela po navadi različno vrednost. Beneška srebrna krona je imela 10 liber, 1 libra 20 solidov; 1 libra je veljala po navadi 13³/₄ kr.; zlata krona jednotera je iznašala 1 gold. 50 kr., pol krona 55 kr.

² Po beneški vrednosti je imel goldinar 15 reparjev po 4 krajcarje ali 60 krajcarjev dobre kranjske vrednosti.

vrednosti. Zagotovljeno je bilo tudi varstvo pri deželni zvezi. Potrdilo je izdano v Ljubljani s pečatom in podpisi. Za pergament se je računalo 1 gld. 44 kr., 12 kapic za pečate 1 gld. 12 kr. V vsem se je plačalo 2 gld. 58 kr. pisarju, knjigovodju Sebastijanu Rakovcu.¹ To ustanovo sta potrdila kesneje prošt in dekan novomeški ter nadškof goriški Mihael grof Atems (1756—1774) in pa dekan Anton Matek (Matteg) 3. januarja 1759.² Potem je potrdil to ustanovo Belčičevo, ki je spala na 1600 gld., 18. maja leta 1793. prvi nadškof ljubljanski Mihael Brigido Mahrenfels iz Brezovice in 29. septembra 1794. deželno glavarstvo. Najprej pa je potrdil ustanovo novomeški prošt Žiga Krištof Herberstein (1679—1683). V ustanovi je bilo določeno, da se čitajo maše v župnijski ali kateri drugi cerkvi šentruperške župnije. Obletnica smrti se ima opraviti svečano z leviti. Število čitanih maš se je določevale po dohodkih od denarne ustanove.³

Štefan Belčič je zapustil tudi novomeški kapiteljski cerkvi od leta 1693. izplačljivo ustanovo za dve maši na teden ter je določil v ta namen štiriodstotno obveznico v iznosu od 850 gld.⁴

¹ Izvirna ustanovna listina, pisana v latinskem jeziku, je v župnijskem arhivu.

² Fundationales s. missarum hebdomalium ad S. Rupertum per capitulum Rudolfswerthense legaliter exactae juxta mentem Dni. Stephani Welzich olim collegiatae hujus Decanus et ad S. Rubertum Parochi dictarum missarum fundatoris. Listina v župnijskem arhivu.

³ 2000 gold. kranjske vrednosti je takrat iznašalo le 1700 gold. nemške vrednosti, ker je vsled davka na premoženje 100 kranjskih gold. veljalo le 76 gold. nemške vrednosti; zato je bilo položeno za 208 maš le 61 gold. 12 kr., a za 52 maš 15 gold. 18 kr. nemške vrednosti; ostanek od 15 gold. 18 kr. se je imel razdeliti po dovršeni obletnici med siromake, ki so molili pri tem opraviu v cerkvi. Župnik je dobil za obletnico 3 gold. 49 kr. 2 v., organist in mežnar po 1 gold. 3 kr. in 3 v.; za obed na dan obletnice župniku, levitoma, organistu in cerkvenim ključarjem 2 gold. 17 kr. in 3 v. Kar je preostajalo denarja, je dobivala cerkev. Ta ostanek je iznašal 7 gold. 39 kr. Ves iznos je bil potem 76 gold. 30 kr. Spodaj na listini je zapisano, da je ves denar zavarovan pri deželni zvezi, a kadar preneha davek na premoženje, se bode plačalo zopet vse po starem računu. Pod župnikom Štefanom Videčičem se je zmanjšal kapital Belčičeve mašne ustanove na 1600 gold., ker je bilo 100 gold. izločenih za siromake kot posebna ustanova; zato se je od tega časa čitalo le 59 maš in obletnica, in sicer počenši od l. 1793. Za obletnico je dobival od zdaj župnik le 2 gold., sicer pa je dobival duhovnik za mašo 59 kr., organist 1 gold. 14 kr., cerkvi pa je ostalo 1 gold. 46 kr. Listina o Belčičevi ustanovi za siromake se nahaja tudi v župnijskem arhivu. Na njej so podpisani guverner, podpredsednik in svetniki c. kr. notranjeavstrijskega gubernija v Gradcu, kjer je bila ustanova potrjena 15. aprila 1789. Listina je bila poslana 1. septembra istega leta šentruperškemu župniku.

⁴ Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta. Str. 214. Vrhovec ne pozna Belčiča. Zove ga neki Velčič.

Štefan Belčič je bil vrlo ugleden duhoven. Že kot dekan novomeškega kapiteljna je prevzel še upravo šentruperške župnije. Kesneje je postal celo protonotar apostolski.¹ Med tedanjimi velikaši na Dolenjskem je bil dobro znan, zato ga nahajamo tudi na raznih listinah kot pričo med drugimi odličnimi osebami, a posebno na onih listinah, ki se tičejo cerkvenih zadev, in katere je podpisoval kot dekan novomeškega kapiteljna.² V starem inventarju župnijske gosposčine sem našel tudi celi naslov župnika Belčiča; moral je to biti ovoj pismu, ki mu ga je pisal kakšen duhoven. Iz tega naslova izvemo, da je bil Štefan Belčič doktor modroslovja, dekan novomeški in župnik šentruperški ter papežev protonotar, kakor smo že zgoraj omenili.³

Štefan Belčič je umrl 1. decembra leta 1689. Izza njegove smrti se je vnela radi zapuščine huda pravda med tedanjim novomeškim proštom Friderikom grofom Lanthierom (1684 do 1696) in tedanjim kranjskim vicedomom⁴ Žigom grofom Gallenbergom. Prošt Lanthieri je namreč ugovarjal proti tedanjemu vicedomu, da se meša v inventar izza pokojnega Štefana Belčiča, župnika šentruperškega, ter se je nadjal, da se bodo ozirali na njegov ugovor. Trdil je, da je hotel vicedom izvesti inventarno razpravo proti pravu, katero ima gotovo le prošt novomeški kot patron šentruperške župnije. Prošt je vprašal, zakaj se tako ne godi tudi pri drugih župnijah in s kakšno pravico bi se to smelo vršiti ravno pri šentruperški župniji. Sporočil je, da bo tudi on po svojem pravu vodil inventuro kot prošt (*jus praepositurae*).⁵ Nato je bila izročena tožba na cesarja proti vicedomu Žigi grofu Gallenbergu, češ, da zatira podložne v finančnih in civilnih pravicah (*jura cameralia et civilia*) in da je v tem slučaju prekršil tudi pravo patronatsko (*jus patronatus*) izza smrti Belčičeve, ker je provel inventar v župniji, ki je neposredno vtelovljena vsled cesarskega odloka novomeški proštiji. Vkljub vsem ugovorom je bila vendar

¹ V iztočni cerkvi je bil protonotar prvi duhovnik za patrijarhom v Carigradu, v Rimu pa je ugleden duhovnik, ki z enajsterimi drugimi opravlja papeževe uradne zadeve. Ta čast se podeljuje tudi drugim duhovnikom za posebne zasluge kot odlikovanje.

² *Mittheilungen des Musealvereins* 1893. Str. 11. Listina z dne 6. nov. l. 1657., po kateri zastopa Štefan Belčič kot dekan novomeški kapitelj proti Doroteji grofinji Paradajzar roj. Frankopan radi nekih nasilstev. (Novomeški kapiteljski arhiv štev. 156/148.)

³ Latinski naslov Belčiču: *Perillustri, reverendissimo Domino Stephano Belchich A. A. L. L. phlia' Doctori Protonotario Ap'lico Decano Rudolfswerthensi ac Parocho ad S. Rupertum Patrono suo gratiosissimo. Ad S. Rupertum.*

⁴ Vicedom je bil zastopnik deželnega kneza; v deželi je imel posebni nadzor nad dvorskimi dobri.

⁵ Izvirna listina je v deželnem arhivu, izdana 4. januarja 1690. *Überschreib Copie an her Graffen Landsvogt von her Gnaden von Lanthieri Probst zu Rudolfswert.*

izvedena inventura po komisiji. Jošt Andrej baron Gal je vzel 100 tolarjev za davek in inventuro (pro regale et inventura). Zato naj se ta inventura kot nezakonita zavrže in odstrani (tamquam actum nullitatis ipso facto) ter od komisije pri inventuri vse vzpostavi, da se iz tega ne izcimi kakšna pravna zahteva.¹

Prošt novomeški Lanthieri je tožil iznovič 11. marca 1690. cesarju Žigo grofa Gallenberga, vicedoma kranjskega ter prosil, da se zavrže izvedena inventura do nove odredbe (resolucije). Na temelju pravic se do zdaj ni nikdar mešala oblast v inventure tudi ne na Štajerskem. Za dokaz so taki zapisniki po arhivih. Zdaj pa se je vmešal vicedom kranjski pri inventuri v Šent Rupertu ter ne more dopustiti po prisegi svoji kot prošt to vmešavanje v njegov delokrog; zato prosi še enkrat, da se zavrže inventura do nove resolucije.² Na to odgovarja 16. februarja 1692. Žiga grof Gallenberg, deželni upravitelj, da je ustavil inventuro, čim se je bil pritožil prošt. Obenem pa dokazuje, da je imel pravo po postavah, izvesti to inventuro, in da je dal Maks Valerij grof Barbo zapečatiti vse premoženje, da se ni razneslo, pa da se mora inventura провести v prisotnosti prošta ali pa njegovega zastopnika. Na zapuščino imajo pravo po njegovem mnenju tudi sorodniki, seveda le na ono imovino, ki je bila prava last župnikova. Nato je odgovorila komora v Gradcu 12. novembra 1692. Francu Ursiniju Blagaju, vicedomu kranjskemu, da pošlje o tej stvari vse spise notranjeavstrijski in dvorski komori, pa da še čaka na odgovor. 20. decembra 1693. je prispel odgovor, po katerem se branijo deželne pravice na premoženje umrlih duhovnov; odobril se je tudi predlog vicedomov glede pravice svetne deželne vlade pri oporokah in inventurah glede premoženja (temporalia) duhovnikov. Po dolgi borbi je slednjič izgubil pravdo prošt Lanthieri in inventura izza pokojnega Belčiča je bila potrjena, kakor je bila prvotno izvedena.³

Štefana Belčiča je nasledil Mihael Anderlič, katerega nahajamo podpisanega v krstnih knjigah od l. 1689.—1693., a tudi v viherškem urbariju je omenjen prvič 18. oktobra leta 1691., a zadnjikrat 16. februarja 1693. Je li župnik Anderlič umrl ali odšel iz Šent Ruperta, ni nam znano. 23. oktobra leta 1693. že ni bil več župnik v Šent Rupertu, ker ta dan je bil

¹ Listina v deželnem arhivu z dne 26. januarja 1690. Bericht-concept ergo den Landverwalterischen Pfar und Inventur zu St. Ruprecht in Unterkrain.

² Izvirna listina v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fascl. X. Nro. 61). Listina je pisana v nemškem jeziku na dveh polah papirja; nima nobenega pečata. Nekdo je zapisal na kraju, da je listina izdana l. 1683., kar pa ne more biti resnično, ker je Belčič umrl šele l. 1689., a pravda se je začela po njegovi smrti.

³ Listina se nahaja v deželnem arhivu. Inventar sam pa, ki bi nas bolj zanimal, se ni ohranil.

vmeščen za šentruperškega župnika Rajko grof Lanthieri, nečak novomeškega prošta Friderika grofa Lanthierija (1684–1696), ki je pa to čast radi bolezní odstopil svojemu nečaku.¹ Prigodom vmeščanja je bil sestavljen nov inventar, ki se ne razlikuje mnogo od Belčičevega. Nekaj stvari se je nabavilo iz premoženja bivšega župnika Anderliča.² Je li Rajko Lanthieri prebival kot župnik v Šent Rupertu, ni verjetno, ker ga ne najdemo nobenkrat zapisanega v krstnih knjigah, pač pa enkrat v viherškem urbariju, kjer je podpisan pod računom 20. aprila leta 1694. s kaplanom Jakobom Schnelom in Ivanom Počervino.³ 9. aprila istega leta pa je bil podpisan Ivan Počervina že kot vikar in kot takega ga nahajamo še 10. februarja leta 1700. Župnik je postal šele leta 1701. Rajko grof Lanthieri je prebival tedaj prav malo v Šent Rupertu nego večidel v Novem mestu pri svojem stricu, kjer je postal gotovo tudi kanonik in leta 1696. pomočnik (coadiutor) svojega strica Friderika, od katerega mu je bilo zagotovljeno, da ga bo tudi nasledil v proštovski časti,⁴ kar se je res zgodilo 21. decembra leta 1698.⁵ Bil je tudi kanonik olomuški, in kmalu potem je postal celo arhidijakon za Dolenjsko. Radi teh raznih služb seveda ni mogel upravljati šentruperške župnije, nego je imel tukaj svojega vikarja, in ta je bil, kakor smo že omenili, Ivan Počervina, kaplan v Šent Rupertu, od leta 1685.

Župnik Rajko grof Lanthieri je nadaljeval tožbo, katero je bil začel že pokojni Štefan Belčič⁶ proti Ivanu Zupanu z Gradiša radi 316 gld. in 24 kr., katere si je le ta posodil z dovoljenjem ključarjev pri cerkvi sv. Lovrenca v Prelesji. Sodnik

¹ Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta. Str. 230.

² Inventar, napisan v latinskem jeziku na celi poli papirja, se je ohranil v novomeškem kapiteljskem arhivu (C Nro. 12). Inventarium Parochiae S. Ruperti traditum Ill. mo D. D. S. R. Imp. Comiti infra scripto in Installatione ad dictam Parochiam die 23. Octobris 1693. Od knjig so bile na novo kupljene: Psalmorum expositio Martini Sebaldi; Varia practabilium rerum Resolutiones Marij Antonij; Maceraten I. V. D.; Thesaurus Sacrorum Rituum Cauanti. Razen onega skromnega pohoštva v Belčičevem inventarju je tukaj pripisano še nekaj komadov. Ta del je pisan v nemškem jeziku. Našteva se: modra postelja; pernica; blazin 5; par rjuh; stara odeja; puranov 12; gosi 6; okovan voz; tri stara okovana kolesa, a 4 neokovana. Ko je postal izza grofa Rajka Lanthierija župnik v Št. Rupertu Ivan Počervina, mu je poslal v Novo mesto vse, kar je bilo v inventarju popisane. To se je zgodilo 10. junija 1702, kakor je zapisano na zunanji strani Belčičevega inventarja. — Ta inventar je podpisal novi župnik sam: Raimundus Com. de Lanthieri Parochus ibid. Na levi strani je pečat z njegovim grbom.

³ Župnijski arhiv.

⁴ Novomeški kapiteljski arhiv. Fasc. X. Nro. 20 a.

⁵ 5 Ibid. Fasc. X. Nro. 21.

⁶ Na malem lističu, ki sem ga našel med pismi Ivana Počervine, je napisano v nemškem jeziku, da je tožil Belčič tudi ključarje cerkve sv. Lovrenca, ker so dovolili posojilo, a niso skrbeli, da se odplačuje dolg z obrestmi.

Franc Semenič¹ je naložil, da se za glavnico in zaostale petletne obresti vknjiži cerkev sv. Lovrenca na vinograd Zupanov na Strmcu, pa da dolžnik odplačuje počasi po 10 gld., ker tudi dolga ni naenkrat naredil. Na ta vinograd pa se je vknjižil z lastno pravico (*propria auctoritate*) Franc Engelbert Čečkar.² Proti njemu je izročil tožbo župnik Lanthieri kot predstojnik župnije

Rajko grof Lanthieri, župnik šentruperški in prošt novomeški.

šentruperške³ s ključarji cerkve sv. Lovrenca v Prelesji na deželnega upravitelja radi nasilstva (*spolium*), kakršnega se v kranj-

¹ Posestnik graščine Dole. Semeniči (Zemenitsch) so bili plemiči že v 14. stoletju, deželni odborniki od l. 1571.; vitezi so postali v 17. stoletju.

² Čečkarji (Zezeker) so bili baroni in posestniki Gomile (Unter Erckenstein).

³ Popolni naslov Lanthierija se je glasil v nemškem jeziku: Hochwürdig auch Hoch: vnd wolgeboren Herr Herr Raymundt Graff von Landtery vnd Paradigo, Freyherr zu Schönhaus, Herr zu Wippach vnd Paumbkirchenturm, Erbschenken der Fürst. Grafschaft Görz, vnd Pfarrer zu St. Ruprecht.

ski deželi ne sme trpeti. Pravda je bila izročena odvetniku Ivanu Mugerleju, katerega prosi z dne 27. maja 1696. Ivan Počervina kot vikar Lanthierijev, da naj se potrudi ter reši cerkvi vinograd, da se more tako izplačati dolg Zupanov od tega posestva. Čečkar in Počervina pa se nista trpela, ker je Čečkar zatožil 22. septembra leta 1695. Počervino, da je vzel konja nekemu Gričarju brez njegovega dovoljenja. Deželni glavar je opozoril nato župnika Lanthierija, ki je izposloval, da se je ta prepir poravnal. To je vendar vplivalo na to drugo tožbo, katero je zdaj gnal Počervina tem odločneje proti Čečkarju. 19. julija leta 1696. piše Počervina Mugerleju, da je menda prejel 45 kr., ki mu jih je poslal v Ljubljano za nalog proti Čečkarju iz Gomile radi vinograda, ki ga je vzel s silo cerkvi sv. Lovrenca. Obenem mu je poslal tudi napotek (information), po katerem se ima izdati ta nalog. Kako se je izvršila ta pravda, ni zapisano.

Ob istem času je začel župnik Lanthieri pravdo proti Ivanu Andreju Semeniču radi 100 gld., ki jih je zapisala Marija Kacijanar šentruperški cerkvi in tamošnji bratovščini rožnega venca. Ko se je prodala graščina Kot, pri kateri je bila ta vsota vknjižena, je dal župnik Lanthieri pri Maksu Valeriju grofu Barbo, ki je kupil to graščino, zapleniti omenjenih 100 gld. Ivan Andrej Semenič je hotel pri prodaji utajiti ta dolg, da ga ne bi moral izplačati. Razprava o tej zadevi je bila določena na dan 2. aprila l. 1696. v Ljubljani, ali ni bila dogotovljena, ker je naslednik Lanthierijev vikar Janez Počervina 27. maja l. 1696. pisal pravnemu zastopniku Mugerleju, da se odločno zavzame pravde na korist šentruperške cerkve glede zapisanih 100 gld., katere bi Semenič rad zase pridržal. Semeničevi dokazi so krivi, ko trdi, da ni prodal graščine kot dedič. Zakaj je pa Lubiju, ki je oženil Kacijanarico, izplačal propisano doto, ki je bila tudi na tej graščini vknjižena. Slednjič je obljubil Ivan Počervina Mugerleju znatno nagrado, če bo povoljno izvršil pravdo za njega in cerkev, kar se je bržkone tudi zgodilo.¹

Ivan Počervina je župnikoval v Šent Rupertu do leta 1723. Njegovo gospodarstvo je bilo slabo ter so se njegovi dolgovi še po njegovi smrti plačevali, kar nahajamo zapisano v urbariju šentruperške župnijske cerkve.² Tako je posodil od cerkve sv. Duha z dovoljenjem grofa rakovniškega (consensu Illmi Dni Cemitis) 67 gld. 6. septembra l. 1710. je posodil v prisotnosti ključarja Udoviča 7 gld. 25. oktobra l. 1910. je prejel 30 križevcev, 13. januarja pa je plačal ključarju 25 gld. Dne 2. maja je prejel Ivan Počervina z Dol v prisotnosti ključarja Vovka

¹ V novomeškem kapiteljskem arhivu se je ohranilo sedem spisov (med njimi tri pisma Ivana Počervine) o teh pravicah. Pisano je vse v nemškem jeziku. Spisi nimajo nobene signature.

² *Urbarium parochialis ecclesiae sancti Ruperti. Debita ex antiquo urbario extracta et huc translata.* V župnijskem arhivu.

200 gld.; 17. oktobra je dobil 100 gld. v prisotnosti ključarja Gregorja Novaka za plačo kapiteljnu. 1. maja je vrnil sam Počervina 37 gld. Tudi od cerkve v Šent Janžu je posodil nekaj denarja, a od cerkve sv. Križa na Cerniku je vzel na posodo 93 gld. kranjske vrednosti (*patria moneta*) v prisotnosti ključarja Starihe. Kesneje je posodil še enkrat 60 gld., drugikrat pa 48. Vsega dolga je bilo 1046 gld. 44 kr. Za tiste čase je bila to velika vsota. Za njim je plačeval te dolgove župnik Franc Stanz, pa bržkone ni vseh poplačal. Zapisano je, da je plačal v prisotnosti kaplana Lužarja enkrat 8 gld., drugikrat pa 35. Na račun za zgoraj omenjeni dolg z Dol je povrnil župnik Stanz 35 gld., 26. februarja pa je plačal v prisotnosti kaplana Josipa Locatelija in ključarjev Matije Avšica in Ivana Sovana od vsote za prodane vole na račun dolga 18 gld. 41 kr. Kako se je poravnal ostali dolg, ni nikjer zapisano.¹ Sicer pa je vodil Ivan Počervina točno svoje gospodarske urbarije, od katerih se je ohranilo v kranjskem deželnem arhivu sedem. V enem so zapisani vsi zaostanki davkov od leta 1701.—1723. Iz inventarja izza pokojnega Ivana Počervine izvemo, da je bilo v vsem 22 urbarijev (takozvanih ročnih urbarijev). Ohranili so se od let 1694., 1695. ter od let 1697.—1700., tedaj od let, ko je bil Ivan Počervina vikar v Šent Rupertu. O podatkih iz teh urbarijev govorim na drugem mestu. Kako težko in slabo so plačevali davke v teh časih, se vidi iz omenjenega urbarija o zaostalih davkih. Od leta 1701. do 1720. je bilo izračunanih zaostankov 2975 gld. 16 kr. nemške vrednosti. To je bila za one čase prav velika vsota, pa je tudi ni mogel izterjati, posebno ne od gruntov, ki so ostali prazni in pusti. Tako je bilo v Črešnjicah praznih kar deset gruntov, v Leskovcu pa eden; tudi v Šent Rupertu je bilo praznih več domcev in zemljišč, od katerih ni dobival nobenih dohodkov. Vseh dohodkov je imela župnijska gosposčina z desetino, ki se je takrat pobirala tudi še po polšenski župniji leta 1720., okoli 2446 gld., stroški pa niso zapisani.²

Za župnikovanja Ivana Počervine je obiskal in pregledal župnijo šentruperško dvakrat novomeški prošt in pičenski škof Jurij Franc Ksaver de Marotti (1715—1740). Prvikrat je prišel 11. avgusta leta 1717. kot arhidijakon za Dolenjsko, v drugič pa 8. julija leta 1721. Pri tej priložnosti je pregledal tudi krstne knjige, pa je omenil, da naj se pišejo bolj čitljivo in točneje kakor do zdaj (8a. jul. 1721. in *visitatione revidi et in postero mundius describi et accuratius adnotari decrevi*). Istotako je zapovedal zapisovati poroke po propisih, namreč s pričami in s podpisom dotičnega duhovnika. Pregledaval je tudi računske knjige, o katerih je zapisal v viherškem urbariju: »Pri pregledovanju 11. avgusta 1717. sem določil, da se računi naredo in

¹ Ibid.

² Iz urbarija davčnih zaostatkov. V kranjskem deželnem arhivu.

zapišejo vsako leto. (In visitatione facta per me die 11. aug. 1771. decrevi, singulis annis fieri rationes et adnotari.)¹

Vrlo zanimivi so podatki iz inventarja izza pokojnega Ivana Počervine. Sestavljal ga je leta 1730. Ivan Matek, kanonik in župnik novomeški, ki je bil posebej za to določen (ad efficiendum inventarium specialiter deputatus). Prisotna sta bila Ivan Kr. Jurglič in Anton Drčar, oba domača kaplana. Pri popisu so našli škatlo, polno različnih pisem, katerih pa niso pregledali po vsebini. Denarja so našli v gotovini 19 gld. 48 kr. in nekaj starega denarja. Raznega zlata in srebra je bilo 23 $\frac{1}{2}$ lotov, vlitega srebra 16 $\frac{3}{5}$ lotov; pol tucata srebrnih nožev iz starega srebra, 22 ročnih urbarijev, nekaj pergamenta, majhne slike, dva noža z nožnico in dva brez nožnic, škatlica s srebrnimi gumbi in drugo drobnarijo. V drugi skrinji je bilo nekaj obleke in preje; v tretji skrinji platno, en tucat lanenih prtičev, obrisačev s snutkom (mit Schiz), pet tucatov grobih obrisačev s franžami, en tucat bolj belih, en tucat od dvošrta (cviliha), en tucat izrabljenih, trije prti od dvošrta, pet platnenih prtov s snutkom, štiri otirače od dvošrta, štiri otirače s franžami; v četrti skrinji se je nahajalo razno platno in flanel, nogovice, robci in preja; v peti skrinji zopet razno platno, kamižole, tabakere in druge stvari; v šesti skrinji se je nahajala preja, kresalo, marmornata krogla za prigrevanje; sedma skrinja je bila polna platna in preje; v osmi skrinji se je našlo 5 $\frac{3}{4}$ tucatov prtičev in druge platnene robe. V sobi je bila spravljena razna roba, obleka, dva samokresa, štiri puške, ena solčna ura, meh, stara valencija, hrvaška bisaga (torba) s kožo podstavljena, mlin za poper in druge razne stvari. Pod obokom v shrambi je bila razna posoda od kositra, cela kovaška oprava brez nakovala in drugih stvari. V ormari (ollmar) se je nahajala razna posoda od stekla za žganje in vino; majolik je bilo pod streho 18, 2 veliki in 9 malih skled, potem sedla, šebrake, ostrogi, vrvi in druga ropotija. Knjige so bile večjidel latinske in le prav malo nemških, slovenske pa nobene. Župnijska gosposčina je imela vinograde v Kroharjih, Zadrugi, Goleku in Homu; prvi je spadal pod oblast na Dobu, drugi trije pa pod Mokronog. V sameni Šent Rupertu je imel župnik hišo in štacuno na župnijskem zemljišču, ki se je bilo nedavno kupilo. Tudi živina je bila popisana, kolikor so jo imeli razni gospodarji po trebanjski župniji, podložni Lanšprežu, potem podložni Mokronogu, Mirni in Dobu.²

Ivan Počervina je odstopil kot župnik leta 1723. ter je živel menda v pokoju v župnem dvorcu do svoje smrti, 12. julija 1730. Pokopan je bil v kripti župnijske cerkve. Župnijska opravila je prevzel Torta Anton baron de Grienthal, ki je bil

¹ Župnijski arhiv.

² Kranjski deželni arhiv.

kaplan v Šent Rupertu. V viherškem urbariju se podpisuje kot župnik že 16. maja 1723., dočim je v krstni knjigi podpisan prvič kot župnik v mestu (parochus loci) šele 25. julija 1724. Torta je bil točen duhovnik ter opominja 20. oktobra l. 1725. svoje kaplane, da zapisujejo točno krščence in da se podpiše vselej dotični duhoven, ki je krstil, v krstni knjigi in v mrtvaški knjigi, kdo je bolnika previdel in mrliča pokopal. Imel pa je takrat pri sebi v Šent Rupertu štiri duhovnike, in sicer: Ivana Kr. Jurgliča, Marka Nerodna, Franca Dušiča (sacerdos loci), Ivana Kr. Lužarja ter vikarja Ivana Kr. Stariho v Šent Janžu in Nikolaja Resmona na Doleh. Ko je postal Franc Torta de Grienthal leta 1732. vikar in vizitator kapiteljna, je bil postavljen za župnika v Šent Rupertu Franc Ksaver Stanz, ki je bil že leto prej kaplan šentruperški. Stanz je imel za kaplane Ivana Jurgliča, Josipa Antona Locatelija, Josipa Ruperčiča, Ivana Lužarja in Franca Dušiča. Leta 1734. je prišel Torta de Grienthal kot vizitator (vicarius et visitator ecc. Rudolfswertensis) v Šent Rupert, kar je zapisal v krstne in poročne knjige ter v viherški inventar. Kaplane je opomnil, da se morajo pri porokah točno držati rimskega obrednika. Kakšnega drugega posebnega poročila o stanju šentruperške župnije pa ni izdal, a ravno to bi nas najbolj zanimalo. V krstni knjigi imamo zapisano iz leta 1735., da je krstil 29. oktobra radi velike povodnji enega otroka iz Vodal škocjanski župnik Ignacij Šalehar, ker niso mogli s krščencem v Šent Rupert. Krstil je večkrat tudi mokronoški kaplan Anton Koch ter Avguštin Vidic, kaplan iz Polšnika; včasih tudi Mihael Walli, kurat na Veseli Gori, kadar so bili šentruperški duhovniki po drugi službi zaprečeni. Kaplani pa so bili tega leta v Šent Rupertu Nikolaj Gruden, Ivan Adam Lakner, Matevž Štrukelj, Baltazar Eisner in Ivan Jurglič. Župnik Stanz je imel dosti skrbi, da je poravnal dolgove izza pokojnega župnika Ivana Počervine, kar smo že omenili.¹

Franca Stanza je nasledil že l. 1736. Ivan Kr. Jurglič, ki je bil od leta 1720. kaplan v Šent Rupertu. Prvič je podpisan kot župnik 30. septembra 1736. v župnijski krstni knjigi, a na računih viherškega urbarija že 10. marca istega leta. Dne 10. julija leta 1737. je Franc Anton baron de Grienthal pregledal po nalogu škofa in prošta novomeškega kot vikar in vizitator novomeški župnijo šentruperško.² Kako velika je bila takrat ta župnija, se more presoditi po številu krščenih, ki jih je bilo to leto 201. Župnik Jurglič je sestavil tudi urbarij župnije šentruperške, o katerem spregovorimo na drugem mestu. Vendar pa župniku Jurgliču ni bilo sojeno, da župnikuje dolgo v Šent Rupertu. 7. septembra 1738. je umrl ter bil pokopan v kripti

¹ Župnijski arhiv.

² Župnijski arhiv.

župnijske cerkve. Bil je župnik le tri leta, kaplan pa celih 14 let. Jurglič je moral biti, sodeč po imenu, Šentruperčan. Zanimiva je njegova oporoka z dne 24. julija 1738., ki se nam je v celoti ohranila.¹

Naslednik Jurgličev je bil šentruperški kaplan Ivan Andrej Lackner, ki je služil tamkaj že od leta 1735. Do župniške časti mu je pomoglo, ker je bil doktor modroslovja in bogoslovja ter apostolski protonotar, pa se je tudi tako podpisaval.² Župnik je postal 23. septembra leta 1739., a vmeščen je bil 29. aprila leta 1741. Precej po smrti Jurgličevi je upravljal on veliko župnijo. V tem času (18. septembra 1739.) je obiskal in pregledal šentruperško župnijo Anton Gotthard ab Erben, ljubljanski župnik in generalni vikar Marottijev. Škof in prošt Marotti je ostarel ter ni mogel več sam opravljati težavne službe ter je umrl že sledečega leta meseca avgusta. Generalni vikar Gotthard je pri vizitaciji strogo naložil, da se morajo duhovniki strogo držati propisov pri zapisovanju pri poroki. Med starimi spisi v župnijskem arhivu se nahaja pismo, s katerim je župnik Lackner sprejel med svoje podložne nekega begunca Ovaiša iz Rake ter mu dovolil, da more stanovati v Šent Rupertu, dokler bo plačal točno določen davek. Isti župnik je dal 15. maja 1741. na tri leta v najem $\frac{1}{3}$ desetine, ki je pripadala šentruperškemu župniku v trebanjski župniji, beneficijatu v Soteski Ivanu Županu za 31 gld. ali 15 kron; a 28. aprila istega leta je vzel od župnika Lacknerja v najem $\frac{1}{3}$ dohodkov celega grunta v Dolenji Občini, ki je spadal k cerkvi v Jelenju, za 2 gld. 7 kr. neki Fischer. 6. maja pa je dobil v najem $\frac{1}{3}$ desetine šentruperški župniji podložnih posestnikov v mirenskem vika-

¹ Za pogreb, sveče in maše v župnijski cerkvi je zapustil 105 gold., ki so bili posojeni baronu Jakobu Ravbarju v Kotu po 5 % in od katerega naj se izterjajo za cerkev. Denar se je računal po nemški vrednosti (germanica moneta). Obleko in knjige zapušča tudi za maše. Bratovščini rožnega venca, ki se je za njegovega župnikovanja iznovič utemeljila, je zapustil razen par knjig tudi še par volov, katere je imel pri nekem podložnem kmetu na Dobravi. Tudi cerkvi na Veseli Gori je zapisal svojo črno kravo, a ostalim podružnicam je poklonil vse, kar so mu bile dolžne. Kmetom, podložnim župnišču, je pustil 200 gold., ki so mu jih bili dolžni na davku. Ostalo svoje premoženje je podelil med svoje sorodnike. Tako je podelil svoje tri njive pri Dragi, od katerih je imel eno v najemu Fortunat, tedanji organist, svojima bratoma Josipu in Andreju ter sestri Mici in njenemu možu Gnetecu; za to naj le ta izplača apoteki v Novem mestu za zdravila 20 gold. Za glavnega dediča in izvršitelja oporoke je določil Luko Gneteca in Mico, ki sta mu bila pri gospodarstvu privržena. Za siromake je določil 9 gold. v kranjski vrednosti (patria moneta). Priče so bile: Ivan Andrej Lackner, Matevž Štrukelj in Nikolaj Gruden, kapelani. Oporoka je napisana v latinskem jeziku ter dobro ohranjena v novomeškem kapiteljskem arhivu brez signature.

² A. A. L. L. et philosophiae ac sacrosanctae theologiae baccalaureus licentiat. Protonotarius apostolicus pfarrer allda.

rijatu neki Andrej Turk, drugače Kartinar iz gore Straže, za 15 kron, in sicer za leta 1745.—1747.¹

Ivan Andrej Lackner ni ostal dolgo v Šent Rupertu. Radi neke nerednosti v župnišču je bil poklican v Novo mesto pred prošta, da se opraviči. Pri preiskavi 9. julija 1745. ni priznal, da je kaj zagrešil; zato je moral ostati v kapiteljski zgradbi do 14. julija, da se dokaže s pričami, je li kriv ali ne. Ker se ni nič dokazalo, je bil izpuščen. L. 1746. pa se je tožba ponovila in župniku Lacknerju so sporočili iz Novega mesta, da bode odstavljen, če se ne pokori nalogu novomeškega prošta.² Še istega leta je zapustil župnik Lackner Šent Rupert. Odšel je za župnika v Dobrepolje, kjer je l. 1747. nastopil službo. Meseca decembra l. 1746. se navaja že Nikolaj Gruden kot vikar šent-ruperški, ki je upravljal župnijo do spomladi l. 1747., ko je prevzel upravo bivši župnik šentjernejski, Vincenc Mlakar, kanonik in dekan novomeškega kapiteljna. Veselogorski kronist Walli ga omenja že 23. aprila leta 1747., dočim je podpisan na računih viherškega urbarija šele 15. marca 1748., a v krstni knjigi celo šele l. 1752. Bržkone je tudi župnik Mlakar malo zahajal v Št. Rupert vsaj prva leta, ker je ostal Nikolaj Gruden še nadalje vikar, dokler ni odšel meseca marca 1750. v Pišetke na Štajerskem. Služil je v Šent Rupertu celih 15 let, in sicer 11 let kot kaplan, a štiri leta kot vikar. Mesto njega je postal vikar Andrej Sporer, a ko je odšel le-ta na Veselo Goro, ga je zamenil Matija Kozlevčar l. 1751. V urbariju župnijske šent-ruperške cerkve je podpisan Vincenc Mlakar 8. marca 1752. z župnijskimi cerkovniki, kaplanom Gregorjem Ratkovičem kot prvim svetovalcem ter Lukežem Gnetcem, kaplanom Matijo Kozlevčarjem ter duhovnim pomočnikom (coadiutor) Tomažem Jakijem.³

L. 1753. je prispel v Šent Rupert prvi nadškof goriški Karl Mihael grof Atems, ki je postal l. 1750. upravitelj vse velike škofije oglejske, ki je takrat prenehala. Streli so doneli iz topičev in zvonjenje je odmevalo od vseh cerkev. Ostal je v Šent Rupertu dva dni ter opravil točno vizitacijo. Imel je s seboj pobožne duhovne, ki so propovedovali kot misijonarji na veliko korist naroda. Tudi sam nadškof je pridigoval, kakor vsi poprejšnji škofje, bral vsak dan mašo in obhajal sam ter birmal mnogo ljudstva. Bil je to jako pobožen in goreč duhoven.⁴ L. 1755. je podpisan na župnijskih računih Vincenc Mlakar s kaplanom Šenevicem, ki je bil obenem vikar, ko je odšel Gregor Ratkovič; a istega leta je bil že drugi vikar Ferdinand Purger, kmalu za njim pa Franc Malič. Leta 1758. je bil vikar Franc Marno (Lah), l. 1759. Simon Kordiš, a l. 1760. Jurij Carl-

¹ Župnijski arhiv.

² Novomeški kapiteljski arhiv.

³ Župnijski arhiv.

⁴ Wallijeve veselogorska kronika.

steter. L. 1756. je izplačala šentruperška župnijska cerkev ves zaostali dolg podružnici sv. Mihaela na Gobi. L. 1757. je podpisan župnik Vincenc Mlakar na računih s Štefanom Videčičem, ki je prišel v Šent Rupert za kaplana l. 1754. Za l. 1758. je sestavljal račune Andrej Miklošič, a 15. septembra istega leta je videl te račune vizitator in arhidijakon dolenski, dekan novomeški Anton Matek, a 17. istega meseca je bila druga vizitacija, kakor je zapisano v krstnih knjigah.¹ Še poprej, 19. julija 1757. je prispel ob sedmih zvečer iz Mokronoga v Šent Rupert nadškof goriški Mihael grof Atems, prošt novomeški, spremljan od mnogih duhovnikov. Vsi so jahali, tudi nadškof. Škofa so pozdravljali s streli in zvonjenjem ter ga spremili v cerkev pod nebom. Tri dni je vizitiral župnijo; ob osmih vsak dan bral mašo, obhajal, potem imel sredi cerkve nagovor, a popoldne je birmal. Imel je s seboj kapucine, ki so pridigali o pokori. Za vse tri dni je bil dan popolni odpustek. Obiskal je tudi Veselo Goro, a v četrtek je odšel v Boštanj. Veselogorski kronist Walli ga imenuje moža posebno vrlega in gorečega (vir maxime eximius et zelosissimus).² L. 1761. je imel Blaž Zaplotnik, član družbe Jezusove, katehetični misijon. Skozi osem dni so bile tri pridige na dan iz krščanskega nauka ter je bila tukaj utemeljena tudi bratovščina krščanskega nauka, o kateri pa nisem našel kasneje nič zapisanega.³ Vincenc Mlakar je poklonil za svojega župnikovanja v Šent Rupertu svojemu stricu Vincencu Mlakarju, ko se je le-ta oženil, posestvo (Gült) na Trati. Določil pa je, da dobi to posestvo, če izumre bratov rod ali če se njegove zahteve ne izpolnijo, cerkev na Žalostni Gori za letnih 12 maš in obletnico za rodovino Mlakarjevo. L. 1797. je bila ta ustanova vknjižena na to posestvo, ki je bilo tudi fideikomis. Leta 1803. je bilo v to ime naloženo 1225 gld. zaklade.⁴ Ob tem času, ko je župnikoval Vincenc Mlakar, se je začela huda vojska s Prusi; zato so se pogostoma cpravljale v župnijski cerkvi razne pobožnosti za zmago nad sovražnikom. Vojska je trajala od l. 1756. do 1763. ter se je končala nepovoljno za Avstrijo, ker je morala Prusom odstopiti velik del lepe pokrajine Šlezije. Hude posledice te vojske je čutilo prebivalstvo cele države, pa tudi slovenski narod, ki se je še dolgo časa potem spominjal v narodni pesmi vojaških nadlog.

Meseca julija leta 1761. se je podal Vincenc Mlakar v pokoj po 14letnem župnikovanju ter odšel na svoj dom v Mokronog, kjer je imel blizu cerkve svojo hišo. Pri tej priložnosti se je sestavil tudi inventar, v katerega se je zapisalo, kar je Mlakar prevzel od svojega prednika in kar je on spopolnil pri gospodarstvu in pohištvu. V celem inventarju ni nič posebnega, le

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

tedanje cene raznih tukaj naštetih predmetov, posebno živine in raznih prirodnin, bi mogle nas zanimati.¹ Župnik Mlakar je po izpisku znatno pomnožil inventar. Vse to pa sestavljačem inventarja Antonu Mateku, arhidijakonu in dekanu, Štefanu Videčiču, župnijskemu upravitelju in Antonu Josipu Snideršiču, beležniku (*notarius juratus*), ni bilo dosti. Opozorili so župnika Mlakarja, da leze župnijski dvorec na kup, da je podrt in da je treba novega sezidati. Zato naj žrtvuje tudi on za dobo svoje župnijske uprave 120 gld. za zidavo. Župnik Mlakar pa jim je odgovoril, da je za to že dosti storil, napolnivši jamo s 350 merniki apna in navozivši visok kup peska, kar je najmanj vredno tudi 150 gld.

Župnik Mlakar ni ostal dolgo v Mokronogu, nego se je povrnil zopet v Šent Rupert, kjer je umrl v župnem dvorcu 22. januarja 1762. Bil je v vsem 16 let župnik in dekan (*commissarius archiepiscopalis*). Bil pa je duhoven ljubljanske škofije (*sub officio Labacensi*).²

Štefan Videčič je bil postavljen za upravitelja šentruperške župnije meseca julija 1761., ko se je Mlakar odpovedal službi. Leta 1762. je postal novi arhidijakon za Dolenjsko Martin Jabačin, ki je prišel to leto tudi v Šent Rupert in na Veselo Goro. Kot administratorja nahajamo Videčiča podpisanega na cerkvenih računih šentruperške cerkve za leto 1761., a podpisana sta z njim tudi kaplana Tomaž Vukovič in Matej Petrič. Štefanu Videčiču so bile razmere v Šent Rupertu dobro poznate, ko je prevzel upravo župnije, in vendar je čakal na imenovanje za župnika do l. 1763. Vmeščen je bil šele 16. oktobra istega leta. Prvikrat ga nahajamo podpisanega kot šentruperškega župnika 21. januarja 1764. Videčičevo delovanje kot župnika šentruperškega je bilo mnogostransko. Leta 1763. se je dalo slikarju za božji grob in za sliko na banderu sv. Ruperta 38 gld., a za damasceno novo bandero 81 gld. 41 kr. Slikal je bržkone oboje Anton Tušek, ki je poslikal ob istem času tudi cerkev na Veseli Gori, ali pa Anton Postl, ki se je nastanil v Šent Rupertu. Na tem računu, ki se je ohranil, je podpisan Štefan Videčič še kot upravitelj s kaplanoma Josipom Purgerjem in Martinom Petričem.³ Leta 1764. je prišel delit sv. birmo že tretjič goriški nadškof Mihael grof Attems. Stroški so zna-

¹ Inventar Mlakarjev se je ohranil v novomeškem kapiteljskem arhivu (Nro. 32). Pisan je v nemškem jeziku na celi poli čvrstega papirja. Po tem inventarju je bila cenjena takrat boljša krava 7 gold. slabejša pa 5 gold. 37 kr.; 2 prešička 1 gold. 8 kr.; 1 mernik zmesi 25 kr., prosa 30 kr., ječmena 30 kr., ovska 36 kr., fižola 1 gold. 11 kr., 1 funt preje 6 kr., 6 cinastih krožnikov, 2 slanika, 3 cinaste sklede in 1 taca, vse 4 gold. 48 kr.; 1 prtič 4 kr., 1 rjuha 17 kr., 3 sodi eden po 25 druga dva po 12 veder 5 gold. 57 kr., 3 motike 25 kr., sekira 10 kr., žaga 10 kr., zagvozda 12 kr., ražen in trinog 17 kr., 30 veder vina 22 gold. 30 kr.

² Župnijski arhiv.

³ Ibid.

šali za te svečanosti 6 gld. 25 kr. Račune tega leta je podpisal tudi Martin Jabačin v imenu proštije in kapiteljna novomeškega (nomine praepositurae et capituli Rudolfw.). Takrat je bil Videčič¹ že župnik. Tudi sledečega leta je podpisal Martin Jabačin račune in za leto 1768., ko je bila 7. marca določena župniku taksa 12 gld. 34 kr. za razne gostbe. Leta 1769. najdemo zapisano takso za kaplana, ki je vodil procesijo na Kum. Le ta je znašala 41 kr. Cerkvena ključarja sta bila tega leta Mihael Zorc in Bartol Majcen.² 14. julija 1771. je prispel od Šent Janža zvečer škof Rudolf grof Edling, sufragan goriškega nadškofa, z veliko procesijo, a v cerkvi je na kratko razložil ljudstvu, zakaj je prišel. Drugi dan je že ob petih zjutraj spovedoval, potem obhajal, imel dva živa nagovora o sv. Rešnjem Telesu, birmal do 400 ljudi, in potem še s prižnice govoril dolg govor. Obiskal je tudi Veselo Goro. Kronist Walli ga imenuje svetega in pregorečega moža (vir sanctus et zelosissimus). Stroškov za to vizitacijo je bilo 9 gld. 27 kr. Pri takih svečanostih se je takrat močno streljalo, kajti leta 1772. nahajamo v cerkvenem računu samo za smodnik (pro pulveribus tormentosis) 20 gld., a l. 1773. še celo 23 gld. 5 kr., za mlaje (pro pyramidalibus) celo 40 gld. Potem ni čudno, da je javna oblast zabranila streljanje v predvečerih praznikov.³ Takrat je bila iznovič določena župniku taksa za štiri obede v vsem 12 gld. 34 kr., dočim je kaplan dobival za procesijo na Kum le 41 kr., a leta 1775. kaplan in organist, oba skupaj le 58 kr. Leta 1775. je prišel zopet škof Edling v Šent Rupert, kjer je ostal pa le en dan; sicer pa je birmal na Veseli Gori, kjer se je bil tudi nastanil. Od tukaj je odšel na Dole, poprej obiskavši v Škrljevem gospo baronico Langemantel.⁴ Stroški te vizitacije so stali Šent Rupert 5 gld.

Leta 1780. je dobil Štefan Videčič, župnik nadškofije goriške, po kardinalu Razzenigu od papeža Pija VI. (1775—1799) dovoljenje dvakrat v kateremkoli tednu pri privilegiranem oltarju brati mašo za župljane (indultu parochiali) ter tudi blagosloviti svetinjice sv. Brigite za pridobivanje odpustkov.⁵

Za župnikovanja Štefana Videčiča se je dogodila zopet velika cerkvena sprememba v tem, da je prišla šentruperska župnija pod ljubljansko škofijo že leta 1784. Škof knez Karel grof Herberstein (1772—1787) se je trudil, da se vsa kranjska dežela spravi pod eno škofijo, kar se je leta 1787. pa le deloma zgodilo; vendar pa je dobila ljubljanska škofija večji del župnij, ki so do zdaj spadale pod nadškofijo goriško. Tako povečana in

¹ Frančišek Pokorn (Šematizem ljubljanske škofije l. 1788. V Ljubljani 1908) piše Videtič, kar pa ni pravilno naproti stari pisavi Videtschitsch.

² Župnijski arhiv.

³ Wallijeva kronika.

⁴ Ibid.

⁵ Župnijski arhiv.

urejena ljubljanska škofija je bila povzdignjena leta 1788. na nadškofijo, in prvi in zadnji nadškof je bil Mihel de Brigido (1788—1806) ter je imel pod seboj škofijo goriško, tržaško in senjskomodruško. Leta 1806. je prenehala ljubljanska nadškofija ter je prišla s tržaško in goriško neposredno pod papeža. Za časa francoske vlade (1809—1813) je dobila ljubljanska škofija še beljaško okrožje, razen Kanalske doline, ter še tri tirolske dekanate; leta 1814. pa je te kraje zopet odstopila. Leta 1830. je dobil škof Anton Alojzij Wolf (1824—1859) od tržaške škofije dve dekaniji Hrenovice in Trnovo ter dekanijo Vipavo od goriške škofije, a leta 1833. še Motnik od labodske škofije. Tako je obsegala škofija ljubljanska zdaj vso kranjsko deželo. Obenem pa je goriška škofija postala zopet nadškofija, a pod njo so prišle ljubljanska, tržaško-koperska, poreško-puljska in krška.¹

Ko je bila meja škofije ljubljanske leta 1787. urejena, se je spremenila tudi njena notranja uredba; arhidijakonati so bili odpravljeni ter uvedeni dekanati, in sicer za Gorenjsko 12, za Dolenjsko 14 in 2, kesneje 3 za Notranjsko. Med dolenjskimi dekanati se je nahajal tudi šentruperški, pod katerega so spadale vse one župnije, ki so nekdanj bile del veležupnije šentruperške, namreč: Polšnik, Dole, Šent Janž, Boštanj, Sv. Trojica in Mokronog; pridružila se je temu dekanatu tudi še trebeljska župnija. Štefana Videčiča nahajamo kot dekana najprej podpisanega v razglasu z dne 24. februarja 1789., v katerem se zapoveduje iz nadškofijske pisarne v Ljubljani, da se imajo prebrati s prižnice vsi starejši spisi, ki branijo kmeta pred nasiljem vlastelinov, če so nastale kakšne tožbe v tem pogledu. Če se pa radi tega nočejo duhovni zameriti gospodi, naj se pritožijo proti njim pri kresiji, ki bo znala potem dotičnim krivcem predočiti omenjene odredbe.² Za nove dekane je bil izdan tudi še poseben razglas iz nadškofijske pisarne z dne 9. decembra leta 1789., po katerem naj dekani pazijo pri letnih dekanijških vizitacijah na stanje cerkev in drugih cerkvenih poslopij, so li potrebna poprave. Sicer so pa zgoraj omenjene župnije in vikarijati spadali že poprej pod šentruperškega župnika kot takozvanega duhovnega komesarja. Tak komesar je bil že župnik Vincenc Mlakar, a morda še kateri drugi pred njim, za kar pa nimamo dokaza. Sicer so pa že dolgo časa prej nego so bili uvedeni dekanati, podpisovali razne škofijske ali arhidijakonske naredbe predstojniki zgoraj omenjenih župnij in vikarijatov, na čelu jim župnik šentruperški. Ko je izdal leta 1782. vikar in arhidijakon Martin Jabačin okrožnico glede zmanjšanja tlake in osvobojenja podložnih ter glede popisa vseh cerkvenih ustanov za porabo v prošnji, glede obiska šole in glede

¹ P. Hitzinger, Archiv für die Landesgeschichte des Herzogtums Krain. Str. 111—113.

² Župnijski arhiv.

zarok, so podpisali to okrožnico duhovni Anton Pleskovič iz Polšnika, Ivan Vrhovec z Dol, Jurij Batig iz Boštanja, Martin Zeppe iz Šent Janža, Matija Mervic iz Sv. Trojice, Franc Berneker iz Mokronoga in Jakob Pečnik s Trebelnega, na čelu pa je podpisan Štefan Videčič iz Šent Ruperta.¹ Zanimiva je tudi naredba o cerkvenih govorih iz l. 1783., katero so dobili dekani goriške nadškofije. Po tem propisu se je moral držati govornik le evangelija in nikakršnih dvomljivih postranskih razprav; iz knjig, tudi za tisk dovoljenih, ni smel nič navajati, niti o novih postavah razpravljati in razsojati, ali nove uredbe grajati; le resnice evangelija so se morale v potrebi dokazovati, ali se pri tem ne spuščati v protidokaze. Vse praktične nauke z uporabo na dnevno življenje je moral govornik v enem letu obdelati, počenši od adventa. Propovedi pa niso smele biti samo za razsvetljenje uma, ampak tudi za ublaženje srca in za probujenje čednosti. Pridige na deželi so morale biti bolj podobne prijateljskim razgovorm nego pravim govorom, in vse so se morale napisati ter o njih tudi omeniti, kdaj in kje so bile govorjene; tudi se je moral omeniti vir, odkod so bile vzete. Pridigar se po možnosti ni smel menjati med letom, če je začel v adventu pridige.²

V Wallijevi veselogorski kroniki sem našel zapisano k 1. januarju leta 1781.: »Danes se je povrnil župnik Štefan Videčič v šentruperško župnijo, kateri se je bil odpovedal pred tremi leti.«³ Kaj je bilo vzrok tej odpovedi, se ne more iz spisov poznati. Bržkone so bile gospodarske težave, ki jih je imel ta čas prenašati kot župnik. Ker je moral leta 1771. sezidati nov župnijski dvorec, ker je bil stari že prava podrtina, se je bržkone zadolžil ter prišel potem navzkriž morda tudi z novomeškim kapiteljnom, ki ga je takrat upravljal Martin Jabačin kot namestnik škofa Attemsja. Čudno je, da se je cela tri leta čakalo, a da se ni imenoval drugi župnik. Morda je bila kakšna pravda, ki se je tako dolgo vlekla in slednjič morda rešila v korist župniku Videčiču. Gotovo so se obrnile zanj okolnosti na bolje, da je mogel zopet prevzeti župnijsko upravo. Imel je pa še nadalje dosti borb z državno oblastjo. Tako se je protivil, da se odstrani pokopališče okoli cerkve, kar pa je moral slednjič vendarle storiti leta 1785., ker je oblast zaprla pokopališče ter zapovedala, da se mora drugo odpreti v štirih tednih, do takrat pa naj se mrliči pokopujejo pri podružnicah. Že leta 1777. je državna oblast določila, da mora biti pri vsakem pokopališču mrtvašnica; pa tako je zahtevala večkrat tudi že za šentruperško pokopališče. Toda župnik Štefan Videčič se je branil zidati mrtvašnice, češ, da župnija za to nima denarja, a mrtvi se nosijo itak v cerkev. Slednjič je oblast leta 1804. zabranila

¹ Ibid.

² Ex consilio capitulari v župnijskem arhivu.

³ Župnijski arhiv.

nositi mrtve v cerkev ter prisilila tako župnika, da je dal sezi-dati mrtvašnico na novem (sedanjem) pokopališču, ki je bilo odprto že 1. novembra leta 1785. Prvi je bil pokopan na novem pokopališču neki Josip Kramžar iz Trstenika.¹

Kadar so bile slabe letine, je bila dolžnost graščaka, da je poskrbel za svoje podložne. Tako se je zgodilo tudi leta 1787. Štefan Videčič je izdal 16. septembra istega leta dolžno pismo na 125 gld. 58 in pol kr., katere je potreboval za žito za svoje siromašne podložne, iz kameralne blagajne na tri leta, a z vknjižbo na župnijsko posestvo. Dovoljenje za to je dobil od novomeškega kapiteljna kot patrona in zaščitnika šentrupeške župnije. Podpisani so na zadolžnici Martin Jabacin, prošt (1775—1789); Štefan Videčič, župnik s svojim pečatom ter Dizma Kunz in Matija Povše kot priči.²

Pod Jožefinsko vlado so imeli župniki vedno dosti uradnega opravka; zahtevali so marsikaj od njih, kar ni bilo v skladu s cerkveno oblastjo, ali se je moralo vršiti. Tako je bilo zapovedano leta 1786., da se je moral na cerkvena vrata pribiti en iztis štolne pristojbine, češ da bo tako vsak najbolje obveščen o plačilih. Tako se je morala opravljati tudi služba božja točno po propisih Jožefinskih; blagoslov z monstranco se je smel dati samo enkrat, in tako ste smeli biti le dve maši v eni uri v isti cerkvi.³ Zvonjenje v predvečer nedelj in praznikov je bilo odpravljeno že poprej, a se je moralo poročati, če se točno drži. Leta 1795. se je moral poslati točen izkaz vseh maš iz vseh župnij šentrupeške dekanije. V poročilu pravi Štefan Videčič, da v nobeni župniji in lokaliji ne sprejemajo maš, plačanih iz verskega zaklada, če nimajo obveze po ustanovah; sicer pa zdaj nobeden ne zahteva takih maš, ker jih imajo dosti. Leta 1799. pa je dobil dekan Videčič iznovič poziv, da sporoči, katere cerkve imajo iz verskega zaklada maše, in če jih točno opravljajo. Takih maš niso imele cerkve na Trebelnem, v Boštanju, Šent Janžu, Polšniku, na Doleh; imele pa so jih cerkve pri Sv. Roku, Mokronogu, pri Sv. Trojici in na Kalu.⁴ Tudi je bilo strogo zapovedano, da morajo podpisati vsi duhovniki vsako okrožnico v celi dekaniji in da mora vsak duhoven opravljati dolžnosti kateheta. Takrat je dobivala duhovščina opomine, naj se upira povsod načelom francoske revolucije, a

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Takrat so bili v šentrupeški dekaniji ti-le duhovniki: v Št. Rupertu dekan Štefan Videčič in kapelana Štefan Modic in Mihel Martinec; pri Sv. Roku lokalist Arhangel Romuald; v Mokronogu župnik Franc Berneker in Josip Burger ter Lovrenc Medic; na Trebelnem Aleš Knez in Peter Stareševič; pri Sv. Trojici Martin Horvatič; v Boštanju župnik Zepe in Anton Gorišek; na Kalu lokalist Anton Černigoj in Matej Piškur; v Polšniku Anton Pleškovič; na Doleh Franc Gril.

duhovnim, bežečim iz Francoske, naj se pomaga po možnosti. Ker so Francozi zmagovito napredovali leta 1796. na Laškem, se bodrita duhovščina in ljudstvo, da naj jih ne plaši ta napredek francoske vojske. A ko so Avstrijci premagali en oddelek francoske vojske pri Landarju na Beneškem, se je morala zato opraviti služba božja po vseh župnijskih cerkvah.¹

Dosti opravljanje je imel Štefan Videčič tudi z urejanjem tedanjih sosednih župnij in lokalij. Pred vsem se je Štefan Videčič potrudil, da dobi za svojo župnijo zopet cerkev sv. Urha na Slančnjem vrhu z vso okolico in kmetijami ter nekoliko hiš in kmetij v mirenski župniji, ki so nekdanj spadle pod Šent Rupert. Slančni vrh je spadal takrat pod župnijo Škocjan. Kdaj se je odločil od šentruperške župnije, ne moremo določiti. Šentruperška župnija se ni odrekla temu posestvu, nego ga je zahtevala, ko se je csnoval vikarijat svetotrojiški, za novega vikarja. Ko je leta 1760. in 1763. izdal nadškof Atems prigodom vizitacije odlok, da se iznovič izloči Slančni vrh iz župe škocjanske in dekanije stiške ter prideli vikarijatu pri Sv. Trojici, a ravno tako tudi omenjene kmetije iz mirenske župnije, povrnjene župniku šentruperškemu, je Videčič s posredovanjem novomeškega prošta Martina Jabacina odločno zahteval od novega nadškofa goriškega Edlinga, da se izvrši nalog pokojnega nadškofa. To se pa vendar ni zgodilo, nego je ostalo vse pri starem.²

Tudi glede mokronoške župnije so nastopile znatne spremembe. Nekdanj je spadal večji del današnje mokronoške župnije pod Šent Rupert. Leta 1509. je bil utemeljen vikarijat, ker tega leta je že stala vikarijatna cerkev sv. Egidija v Mokronogu. Leta 1649. je postala iz vikarijata župnija vsled zaklade graščaka Ernesta Scherenburga. Tri leta prej, namreč 29. aprila leta 1646., je zahteval kostanjeviški opat Jurij Zagošen (1641 do 1660) vse pravice v duhovnih zadevah nad mokronoško župnijo od tedanjega novomeškega prošta Franca Mrava, katerega so prosili mokronoški župljani pomoči proti opatu, ker jim ni hotel potrditi novega župnika M. Voleta.³ Sicer pa kostanjeviški opat ni imel nobene pravice na mokronoško župnijo, ker se je le ta izločila iz šentruperške župnije, ne pa iz trebeljske, katera je spadala sicer že od leta 1331. pod kostanjeviški samostan.⁴

Župnija mokronoška je bila po obsegu jako majhna, tako rekoč le skoraj sam trg z najbližjo okolico. L. 1721. je izdal škof in prošt ter arhidijakon za Dolenjsko, Marotti, listino, po kateri

¹ Župnijski arhiv.

² Novomeški kapiteljski arhiv. Prošnja prošta Martina Jabacina na nadškofa Edlinga se je ohranila nepoškodovana. Brez signature.

³ Izvirno pismo opata Gregorja Zagošena novomeškemu proštu Francu Mravu se je ohranilo v novomeškem kapiteljskem arhivu (Q. Nr. 2). Na zunanji strani listine je zapisano, da ugovor opatov nima nobene vrednosti, ker je v protislovju z raznimi pravicami.

⁴ Wladimir Milkowicz, Die Klöster in Krain. Str. 91.

pripada izvolitev vikarja (župnika), ki je podložen novomeškemu kapiteljnu, Karlu Josipu grofu Danielu, gospodarju mokronoškega grada. Ta pravica je ostala tudi nadalje pri mokronoški graščini, dasi so poskušali tržani pridobiti zase to pravico,

Župnijska cerkev svetotrojiška.

ali niso uspeli.¹ Dekan Štefan Videčič je dobil od nadškofijskega urada dopis z dne 14. januarja 1794. glede urejenja mokronoške župnije.² V tem dopisu se omenja najprej, da je bila cerkev

¹ Tako se je 1. 1752. pritožila Marija baronica Formentini novomeškemu proštu Antonu ab Erberg (1741—1755), da si prisvajajo mokronoški tržani pravico pri prezentaciji novega župnika zaeno z gospodarsko oblastjo mokronoške graščine. Ona sicer dovoljuje, da more občina mokronoška sodelovati pri izvolitvi, nikdar pa ne pri prezentaciji novega župnika. Ugovor, pisan v nemškem jeziku, se nahaja v novomeškem kapiteljskem arhivu (Q. Nro. 12).

² Župnijski arhiv.

mokronoška še pred sto in petdeset leti šentruperška podružnica in da je službo božjo opravljala šentruperška duhovščina.¹ Radi daljave do župnijske cerkve pa sta hoteli trška občina in gosposčina imeti lastno župnijo. Gosposčina in trška občina sta utemeljili cerkev in preskrbeli obilnih dohodkov za vzdrževanje župnije, ali se čudita, da morajo radi nekih vasi, ki so se priklopile tej župniji, stari župljani zdaj več plačevati; zato se tudi branita novih župljanov, ker bi imel župnik na ta način več opravila brez večje nagrade, pa bi mogel vsled tega tudi službo odpovedati. Tako bi mogla samostalna župnija propasti. L. 1791. so bile namreč mokronoški župniji dodeljene od mirenškega vikarijata tele vasi: Slepšček, Sv. Križ, Ribnik, Pogled, Križni vrh, Gorenja vas, Ostrožnik, Podlog, Log in Bačje. Biro so dajale te vasi pa še Mirni. Za toliko ljudi pa je bila tudi stara cerkvena premajhna, a da bi hodili radi tujih župljanov k službi božji na hrib (Žalostno Goro), bi bilo krivično za stare župljane, dasi sicer nimajo nič proti temu, če jim župnik po svoji volji deli sv. zakramente v potrebi in če se udeležujejo službe božje. Proti združenju Martinje vasi, Sv. Križa in Brune vasi ni bila samo mokronoška gosposčina z občino, nego tudi sam dekan Štefan Videčič, ker te vasi niso bile oddaljene od svojih poprejšnjih župnij po eno uro in so bile vedno dobro oskrbljene v duhovnih zadevah. Tudi so bili proti združenju Dolenjega Debenca z mokronoško župnijo, kajti prebivalci te vasi imajo radi daljave iste zapreke v Mokronog kakor v svojo staro župnijo na Trebelnem, kadar je slabo vreme. A če so župniki teh vasi pripravi, da jih odstopijo mokronoški župniji, tudi to ni noben razlog, kajti kdo ne odda rad dela, če si pridrži le svoje dohodke. Če je pa mokronoški župnik privolil na to, je to njegova stvar; za naslednika ni mogel tega storiti. Kako neopracdana je izločitev Dolenjega Debenca iz trebeljske župnije, se more presoditi iz tega, da bo moral od zdaj mokronoški župnik hoditi celo uro čez župnijo trebeljsko, kadar bo moral v to vas s svetimi zakramenti. Dekan Videčič in nadškofijski urad sta kmalu izvedela, kakšni prepiri so nastopili vsled te podelitve in radi dohodkov, posebno bire, kar je moglo ugledu duhovščine le škodovati. Zato nista bila mokronoška občina in gosposčina samo proti združenju vasi Dolenjega Debenca, nego sta celo zagovarjali predlog, da se že združene vasi povrnejo

¹ Da je spadala mokronoška župnija pod novomeški kapitelj, je dokaz tudi to, da je šentruperški župnik (komesar) vizitiral to župnijo. Ohranil se je v novomeškem kapiteljskem arhivu zanimiv zapisnik (Q. Nro. 3) o taki vizitaciji, ki sta jo opravila dne 3. julija 1702 župnik Ivan Počervina in njegov kapelan Adam Lubi. Še okoli l. 1750. sta opravljala službo božjo na dan sv. Simona in Judeža oba šentruperška kapelana ter ta dan ostala na obedu pri mokronoškem župniku, ki je pa težko izhajal ter zato poslal novomeškemu proštu devet vprašanj, da mu jih razjasni glede dohodkov te župnije. (Novomeški kapiteljski arhiv [Q. Nro. 21.])

starim župnijam, saj je bil šentruperški dekan itak pripravljen, vzeti zopet v župnijsko zvezo že odcepljene vasi.¹ Tudi novomeška kresija se je izjavila 18. februarja 1794., da naj ostane vse pri starem. Na te določbe pa je odgovoril nadškofijski urad iznovi 2. marca 1794. novomeški kresiji, da je sicer dobil dekan Videčič že leta 1790. nalog, da združi omenjene vasi z mokronoško župnijo, toda po dosedanjih izkušnjah bi bilo zares bolje, da ostane vse pri starem. A ker se v zapisnikih mokronoške in mirenske gosposčine razlikuje navedena oddaljenost omenjenih vasi od starih župnijskih cerkev, naj se sestavi nepristranska komisija, in sicer pod vodstvom trebanjskega dekana, da se določi prava daljava, ker bi potem odpadli oni razlogi proti združenju omenjenih vasi z mokronoško župnijo, za katero je že itak določena dne 29. julija 1790. kongrua iz verskega zaklada vkljub protivščini mokronoške gosposčine, da se olajša dušno pastirstvo.² Vsa ta zadeva se je uredila tako, da je ostalo pri prvi razdelitvi iz l. 1791., le vas Debenec je prišla pod mirenski vikarijat.

Štefan Videčič je razpolagal z župnijskim imetkom po svoji volji ter ni bil vezan na določbe novomeškega kapiteljna. Tako je prodal 22. aprila 1767. gospodu Josipu Jakošu, ki je njemu in njegovim prednikom storil mnogo dobrega, domec v Šent Rupertu, ki je bil pogorel l. 1752. ali bil iznovi sezidan, z obokano kletjo in malim vrtičem pri hiši ter z zidano kletjo preko ulice. Ta klet za zelje je stala med kletjo Ivana Teksterja (Tekavca) in Franca Pleškoviča. Vrhtega mu je dal še malo njivo pri župnijskem domu. Ta domec je imel prej Jakob Kunc. Moral je prevzeti vse dolžnosti podložnega ter plačati točno vse propisane davke. Na kupni pogodbi je podpisan župnik Videčič kot zemljiška gosposka.³

Voditi in upravljati tako veliko župnijo, kakor je bila šentruperška, ter zraven tega opravljati še dekanijske posle v takih nemirnih časih, kakor so bili tedanji, je bilo vrlo težavno. Da je imel Štefan Videčič mnogo neugodnosti v svojem župnikovanju, je najboljši dokaz, da se je župniji odpovedal in se dal bržkone le s težavo pregovoriti, da je prevzel iznovi upravo. Pri vsi svoji starosti pa je vendar ostal do smrti župnik in dekan na svojem mestu. Le zadnja tri leta je imel vikarja, da mu je pomagal pri cerkveni upravi. Že sledečega leta po nadškofijski vizitaciji, ki je bila 22. avgusta 1802., je dobil Štefan Videčič vikarja Franca Jerasa, a ko je le-ta odšel v labodsko škofijo, je prosil Videčič, da mu pošljejo drugega, češ, da je on že tako star, da le s težavo opravlja svojo službo. Poslali so mu 4. septembra 1803. kaplana Ignacija Božiča z Dola pri Ljub-

¹ Škofijski arhiv.

² Ibid.

³ Parochus loci qua Grundobrigkeit. Prepis kupne pogodbe v novomeškem kapiteljskem arhivu.

ljani. Tudi le-ta ni vztrajal dolgo. Vsled tega so iznovič zaostali posli, in nadškofijski urad je odpisal 9. avgusta 1804. Štefanu Videčiču, da potrebuje dobrega vikarja, ki bi izvrševal vsa opravila v duhovnih stvareh in tudi dekanijaska, katera se je sicer mislilo izročiti trebanjskemu dekanu. Tudi kaplani trpe preveč ter se ne morejo izobraževati, ker so vedno od doma. Z upravo posestva se ne bi baval vikar, nego bi ostala v rokah dekana samega. Vikar pa naj dobi zato v župnišču vso oskrbo in vrh tega še 200 gld., ker bere na nedelje mašo za ljudstvo. Dekan naj se zato izjavi o tem predlogu, kako misli, a naj bode prepričan, da ga ordinarijat ne misli v nobenem pogledu ponižati. A potrebna je bila ta uredba zato, ker se je namenila uprava ljudske šole predrugačiti ter dekane postaviti za nadzornike. Tako bi Videčič, ki je bil bolehen, dobil vicedekana.¹ Štefan Videčič je pristal precej na vse zahteve nadškofijskega ordinarijata. Nato je bil imenovan 17. septembra 1804. Pergentin Gabrič, administrator na Doleh, radi svojih vrlin za vikarja v cerkvenih stvareh in obenem za upravitelja šentruperške dekanije. Nadškofijski ordinarijat je obvestil dekana Videčiča 28. septembra 1804., da je dobil v osebi Pergentina Gabriča izvrstnega vikarja, pa zato ordinarijat ne dvomi, da mu bode dekan nadomestil dohodke tako, da ne bodo manjši od kaplanovih. Pergentin Gabrič je bil prav delaven duhoven, a posla je imel dovolj v vsakem pogledu. Meseca januarja l. 1805. je prosil ordinarijat, da bi se smelo še naprej oznanjevati s prižnice o pobiranju desetine. Od tega leta naprej se je smelo namreč oglaševati le ono, kar se je dobilo od ordinarijata ali od kresije z opombo, da se oglasi s prižnice (promulgatur ex cathedra). Ker je bila pa dozda v Šent Rupertu navada, da se je oznanjevalo s prižnice o pobiranju desetine, zbiranju, licitacijah in drugih gospodarskih stvareh, so se tamošnji graščaki obrnili na vikarja, da izposluje pri ordinarijatu, da bi se smelo oglaševati vsaj o pobiranju desetine. Ker je bil tudi sam dekan vlastelin, je nadškofijski ordinarijat ustregel prošnji vikarjevi 8. februarja 1805.² Pergentin Gabrič je posegel pa tudi v samo življenje ljudstva. Hotel je odstraniti neke stare navade, ki so ostale še od starodavnih časov in se niso več ujemale z duhom tedanje dobe. Tako je bila navada v Šent Rupertu in okolici, da se je na kresni večer pri prvem mraku zvonilo v vseh cerkvah z vsemi zvonovi in zraven streljalo, kres kurilo in do zore uganjalo razne burke. Upravitelj Gabrič je zato opominjal ljudi v nedeljo pred kresom, naj opuste to navado; obenem je zabranil zvonjenje in streljanje. Toda ta opomin ni koristil; dogodilo se je ravno protivno, ljudje so še huje razsajali in celo pod njegovim oknom dvakrat ustrelili. Znamenje se je dalo na Veseli Gori, in potem

¹ Škofijski arhiv.

² Škofijski arhiv.

je šlo dalje. Zvonilo in streljalo se je kakor vsako leto dozdej. Seveda je to bila razžalitev za upravitelja Gabriča, dasi je to delalo le nekaj nemirnežev, ki se niso dali poučiti in ki popustijo le tedaj, če se jim zagrozi s kaznijo. Zato tudi ni redarstvo prav ravnalo, ker ni nastopilo proti tem prekršiteljem zapovedi. Škofijski ordinarijat je zato prepustil vso to zadevo sami posvetni oblasti ter jo opomnil, da se pripravi v bodoče na vse boljše ter zatre te stare navade. Novomeška kresija je s svojim dopisom z dne 9. oktobra 1805. opomnila rakovniško gosposčino na redarstvene predpise, po katerih je kaj takega, kar se je zgodilo nedavno v Št. Rupertu, strogo zabranjeno in da proti izgrednikom nastopi najstrože. Za zdaj se višja oblast zadovoljava s tem, da sta ona dva, ki sta streljala pod oknom šentruperškega župnišča, vzeta v vojake, kakor je sporočila rakovniška oblast za novačenje. Obenem pa omenja še dotična oblast, da sam upravitelj ni prijavil dotičnemu uradu tega dogodka, pa se more iz tega sklepati, da nima dovolj ugleda pri ljudstvu, ker se je moglo kaj takega zgoditi.¹

Štefan Videčič je še pred svojo smrtjo določil 13. avgusta 1803 v svoji oporoki 1000 gld. za 40 maš v šentruperški župnijski cerkvi, a sami cerkvi je zapisal 100 gld. Medtem je Štefan Videčič 30. septembra 1805 umrl, star 80 let. Ker je bil že Pergentin Gabrič upravitelj v duhovnih zadevah, je zahteval zdaj novomeški kapitelj tudi upravitelja za gosposčino. 21. januarja 1806 se je določilo, da vodi župnijo v duhovnih stvareh še dalje dosednji upravitelj, gospodarstvo pa prevzame kapitelj sam, dokler se ne reši vprašanje glede prinosa te župnije novomeškemu kapiteljnu.² Medtem je Pergentin Gabrič upravljal župnijo v duhovnih zadevah, a kot vicedekan tudi v šolskih stvareh. Za to mu je bila določena 10. julija 1806 nagrada od 300 gld. na leto, kar naj ostane tudi njegovemu nasledniku; vrh tega je dobil še 80 gld. za vse, kar je potreboval za življenje, ker je bilo župnijsko gospodarstvo v drugih rokah.³ Toda škofijski ordinarijat je zahteval 21. februarja 1806., da se razpiše precej natečaj za izpraznjeno šentruperško župnijo, ker upravitelj vendar ne more vsega tako odločno voditi kakor pravi župnik. Če se zahteva v natečaju reverz, ker se je mislilo takrat o tem, da plača šentruperška župnija novomeškemu kapiteljnu večji letni prinos, naj ne bo to zapreka novemu imenovanju župnika. Vlada pa ni bila tega mnjenja, da se imenuje župnik z reverzom, nego je odgovorila 25. februarja 1806, da se počaka na rešitev z višjega mesta glede večjega prinosa, a natečaj se more razpisati, da se ne izgubi preveč časa. Novomeški kapitelj pa je odgovoril 26. februarja 1806 škofijskemu ordinarijatu, da ne misli predlagati imenovanja z reverzom glede cerkvene

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Ibid.

uprave, kar se tiče pa uprave župnijske gosposčine po kapitelnju, se pa ne dá izvesti, ker so vsi kanoniki vezani na službo v Novem mestu.¹ Iz dopisa šentruperškega upravitelja Pergentina Gabriča z dne 2. januarja 1806 je razvidno, da se je mislilo postaviti za šentruperškega župnika Mihaela Hofmana, prošta novomeškega. Ker pa še ni bila njegova odpoved na proštovsko čast odobrena, ni bilo mogoče, da pride on za župnika v Šent Rupert. Ta Mihael Hofman je imel biti naslednik prošta Rudolfa Zierhaima, ki je umrl 26. maja 1802. Ker so nastali ob tem času prepiri med kanoniki in proštom, je delal ljubljanski škof na to, da se kapitelj sploh razpusti. V ta prepir so se vmešali še meščani novomeški ter oponesli v svoji prošnji na vlado duhovščini medsebojno neznosnost ter zvalili krivdo na njihove glave, če se bode odstranil kapitelj. Meščani so s svojo pravdo za kapitelj zmagali. Kapitelj je ostal, toda radi slabih dohodkov je štel l. 1807. le še tri kanonike. Francozi so potem l. 1810. kapitelj popolnoma odpravili.² Vrhovec trdi, da je bilo po smrti prošta Zierhaima to mesto prazno.³ V zgoraj omenjenem dopisu šentruperškega upravitelja Gabriča pa se izrecno omenja, da dela velike zapreke Hofmanovemu imenovanju za župnika v Šent Rupertu ravno to, da ni bila še takrat (2. junija 1806) njegova odpoved sprejeta. Prošt Hofman je bržkone radi hudih prepirov v tedanjem kapitelnju odstopil ter se hotel umakniti v Šent Rupert, kjer bi mogel mirno živeti. Upravitelj Gabrič je opisoval v svojih dopisih, kako potreben bi bil nov župnik v šentruperški župniji, ki šteje do 4000 duš, je vrhtega dekanija in dekan šolski nadzornik, dočim zdaj ostaja vsa služba na dveh mladih kaplanih. Bilo je pa ravno takrat tem težje za šentruperške duhovnike, ker je tudi Kal izgubil svojega lokalista, ki je bil prestavljen k špitalu v Zatičino, a pri Sv. Trojici ni bilo duhovna že od 20. novembra 1805, pa so morali šentruperški duhovni opravljati službo božjo tudi v teh cerkvah. Razen tega sta morala kaplana sama opravljati še vse ostale ekskurzije, ker je imel upravitelj Gabrič kot poddekan in šolski nadzornik premnogo uradnega opravila. Tako je trpelo vse v cerkvi in šoli. Škofijski ordinarijat se je izjavil, da bi rad poslal sposobnega moža za župnika, toda na take dohodke ne gre nobeden. Vrhtega pa je župnijski dvorec čisto prazen in pust ter bi se moral župnik sam preskrbovati; naj se dá zatorej novemu župniku primerna plača, potem bo že dobil ordinarijat sposobnega duhovnika za to mesto.⁴

Upravitelji šentruperške župnije so bili v vrlo neugodnem položaju ter so se zato hitro menjavali. Tudi za plačo njihovo se je slabo skrbelo, kajti še 6. septembra 1806 ni dobil Gabrič

¹ Škofijski arhiv.

² Ivan Vrhovec, Zgodovina Novega mesta. Str. 215—216.

³ Ibid. Str. 232.

⁴ Škofijski arhiv.

določene plače; od oblasti se je zatorej zahtevalo, da se mu nemudoma izplača, preden odide iz Šent Ruperta. 14. septembra je bil imenovan za Gabričevega naslednika lokalist na Čatežu Mihael Martinec ter so mu pustili tudi dohodke s Čateža, dokler ostane upravitelj. Toda Martinec je ostal v Šent Rupertu le do 11. oktobra istega leta, ko je bil postavljen mesto njega za upravitelja Gregor Kuralt, kateremu so dali za pomoč še duhovnika Ivana Masulinija iz Žužemberka. Za duhovnika Masulinija je bila določena plača 200 gld., ali pa kolektura tako dolgo, dokler se ne uredi stalna plača; a dasi je proti temu bila rakovniška gospoščina, posebno komesar za novačenja, se je vendar predlog odobril. To se je zgodilo pa zato, ker je moral upravitelj kupovati vse, kar je trebal za hrano; župnijsko gospodarstvo je vodil namreč sam kapitelj po svojem uradniku.¹

Slednjič se je pa vendar moralo rešiti vprašanje glede novega župnika. Novomeški kapitelj, ki je bil takrat v popolnem razsulu, je pri tem branil svoje pravice. Šlo se je za pravico imenovanja župnika in za pobiranje vmesnih dohodkov. Tudi se je kapitelj branil, da plača 300 gld. za pomožnega kaplana. Svojo pravico je iskal kapitelj na temelju ustanovne listine iz leta 1509., ki pravi: »Mi proštu, dekanu in kanonikom cerkve župnijske izročamo in poklanjamo« (Nos praeposito, decano et canonicis ecclesias parochiales assignamus et donamus). Tudi na bulo (pismo) papeža Aleksandra VI. iz l. 1494. so se pozivali, ker po tej buli je bilo dovoljeno proštu, dekanu ali kapiteljnu odrediti, da v patronatskih cerkvah opravljajo službo božjo in duhovno pastirstvo sposobni duhovni svetnega ali redovniškega klera. (Liceat praeposito, decano vel capitulo eidem parochialibus ecclesiis per presbiteros idoneos seculares vel regulares in divinis deserviri et curam animarum exerceri facere). Novomeški kapitelj je imel tedaj nedvojbeno pravico predlagati župnike tudi za Šent Rupert, in sicer tem večjo, ker je bila šentruperška župnija novomeškemu kapiteljnu vtelovljena (annexa).² Na razpisano prošnjo se se oglasili štirje kompetenti, med njimi tudi Mihael Hofman, takrat že samo kanonik, gimnazijski prefekt in vicedekan za šolstvo; potem Ignacij Berneker, doktor modroslovja in bogoslovja, takrat župnik v Mirni Peči; tretji je bil Josip Steinmetz, župnik v Sori, in četrti Ivan Modic, ki je bil deset let kaplan v Šent Rupertu. Berneker do takrat še ni imel župnijskega izpita, dasi je bil 30 let župnik v Mirni Peči. Prosil je, da se mu oprostí, kar se je tudi zgodilo radi njegove učenosti v bogoslovju in modroslovju (in Gottesgelehrtheit und Weltweisheit). Hud protivnik mu je bil Hofman, ki se je že dolgo poprej potegoval za to mesto, seveda brez uspeha. 29. maja 1807. je bil imenovan za šentruperškega žup-

¹ Škofijski arhiv.

² Ibid. Dopis z dne 28. februarja 1807 novomeškega kapiteljna škofijskemu ordinarijatu.

nika vendarle Ignacij Berneker ter mu določena plača v znesku 800 gld. Obenem so ga vprašali, če prevzame nadzor tudi nad šolo. Za to bi seveda moral predložiti pedagoško spričevalo.

Berneker ni precej prevzel župnije radi zaprek pri župnijskem gospodarstvu, ker še vsa stvar ni bila na čistem. Zato se mu je tudi sporočilo, da naj počaka na vmeščenje ter ostane še v Mirni Peči. 800 gld. letne plače je bilo za šentruperškega župnika brez dvoma premalo, pa se je radi tega zglasila tudi sama šentruperška občina, da se dá župniku dostojen dohodek, s katerim bo mogel sam živeti in tudi občini kaj pomagati. To je bil po mnenju občine dolžan storiti novomeški kapitelj, ker je bil že itak opozorjen, da naj ne prikračuje dohodkov šentruperške župnije. Če že ni drugače, naj se zviša malo župnikov prinos (mensale) za kapitelj, ali zato naj se prepusti gospodarstvo župnijske gosposčine župniku samemu, ki naj daje kapiteljnu svoje pridelke po določenih cenah.¹ Imenovanega župnika Bernekerja pa je silil novomeški kapitelj, da nastopi čim prej svojo službo, da more potem vmestiti novega župnika v Mirni Peči. Berneker je nato prosil kapitelj, da naj še nekaj časa počaka, dokler se reši vprašanje glede uprave župnijske gosposčine. To izjavo pa je smatral kapitelj za odpoved, češ, da se od njega ni zahtevalo nič drugega, nego da daje kapiteljnu navadni letni prinos, ter je zahteval v svojem dopisu z dne 4. avgusta 1807., da se razpiše v osmih dneh prošnja za drugega župnika. Berneker seveda ni mislil odstopiti, nego je le zahteval, da se mu razjasni, dobi li župnik pri svojem nastopu vse župnijske dohodke in bode li najemanje župnijskih posestev prenehalo, in če se bodo dohodki dajali pogojno ali nepogojno, a v prvem slučaju pod kakšnimi pogodbami. Po tem odgovoru z dne 17. avgusta 1807. se je podal Berneker v Ljubljano, da se prepriča in pouči o novem odloku novomeškega kapiteljna glede šentruperške župnije. Takrat (23. avgusta) si je priskrbel Berneker tudi pedagoško spričevalo. Za njegovo vmeščenje je bil že določen dekan iz Šent Vida za duhovne, novomeški kapitelj pa za posvetne stvari, kakor je bila do zdaj navada. Mislilo se je že, da je vsa ta stvar urejena in da prevzame Berneker upravo župnije. Zato je odšel v Novo mesto; toda tudi tukaj ni izvedel nič gotovega, le toliko se mu je povedalo, da se mu plača ne more zboljšati, dokler se ne reši vprašanje o dotaciji kapiteljnu. Vendar pa je med tem prosil kapitelj škofijski ordinarijat, da še počaka z dekretom za Mirno Peč, dokler se vprašanje glede šentruperškega župnika ne reši na višjem mestu. Tudi komesar vmestitelj je takrat odšel po opravkih v Gorico, a ni bilo nade, da se kmalu povrne. V Št. Rupertu pa je našel Berneker vse župnijsko posestvo v najemu do praga župnijskega

¹ Ibid. Dopis z dne 10. septembra 1807.

dvorca, gospodarska poslopja podrtá, nobene hrane, nobenega pohištva ni bilo v dvorcu, kakor da je vse razdjál sovražnik; vrh tega pa je vladala taka draginja za vse človeške potrebe, da je bilo človeka kar groza (*»dass die Theuerung bis zur Tyrannei an allen menschlichen Bedürfnissen wüthet«*). Ker z dozďaj določeno plačo zares ni bilo mogoče živeti v tem kraju, se je župnik Berneker odpovedal župniji ter se priporočil za kakšno boljše mesto. Na to izjavo z dne 4. septembra je pozval škof, kateremu je že bilo dosti tega prepíra, Bernekerja, naj nastopi službo pod istimi pogoji, kakor dosedánji župniki. Župnija je prazna že dve leti, in zdaj sloni vsa uprava na duhovniku Masoliniju, kateri pa tudi kmalu odide. Župnik je tedaj v Šent Rupertu neobhodno potreben.¹

Med tem prepirom je prešla dekaníjska oblast šentruperškega župnika 7. decembra 1807. na trebanjskega dekana. Škofijski ordinarijat je namreč pozval Ignacija Bernekerja, naj se izjavi, hoče li sprejeti šolsko nadzorništvo in da predloži pedagoško spričevalo. Berneker se na ta poziv ni niti zglašil. Tedaj je škofijski ordinarijat odpravil šentruperško dekaníjo ter jo združil s trebanjsko, ker je že tako v šolskih zadevah vodil nadzorništvo trebanjski dekan še za bolnega Štefana Videčiča; obenem je pozval vso duhovščino, da se podvrže trebanjskemu dekanu Mihaelu Musiču.² Še 20. januarja 1808. je zahteval novomeški kapitelj, da se gospodarstvo župnijske gosposčine ne izroči novemu župniku, nego da se še vedno čaka na potrditev poslanih štatutov; toda vlada je določila, da se ima izročiti vsa uprava župniku in da mora ta izplačati le letni prinos kapiteljnu, kakor je bila do zdaj navada. Novemu župniku pa naj se pove, da je odvisno uživanje vseh dohodkov od župnijskega posestva, od potrditve dotičnih štatutov. Na ta vladin odpis z dne 20. januarja 1808. je prevzel Ignacij Berneker šentruperško župnijo. O njegovem delovanju nimamo nikjer nič zapisanega. Le njegov naslov se nam je ohranil, zapisan na platnicah 12. krstne knjige, kjer izvemo, da je bil doktor modroslovja in bogoslovja ter župnik v Št. Rupertu od leta 1807. (*Sub adm. reverendo ac clarissimo Domino Ignatio Berneker A. A. L. L. et Philosophiae nec non SS. Theologiae doctore Archiparcho ab anno 1807.*).³

Ignacij Berneker je upravljal župnijo le bolj po imenu in malo časa, kajti že 23. julija 1808. poroča dekan trebanjski, da je umrl 22. julija šentruperški župnik Berneker ter prosi za novega upravitelja. V svojem poročilu se je dekan sam izjavil, da je šentruperška župnija zapuščena in razrovana (*zerrüttete Zustände und verlassene Pfarr*). Zato prosi odličnega duhovnika; toda župnik mora imeti tudi upravo župnijskega posestva

¹ Škofijski arhiv. Dopis z dne 20. julija 1807.

² Škofijski arhiv.

³ Župnijski arhiv.

v svojih rokah, četudi bi moral plačati večji prinos kapiteljnu, ker je sicer odvisen od župljanov in ne more dajati kaplanom hrane v redu, pa se zato tako pogosto menjajo.¹ Na to poročilo je bil že 9. avgusta imenovan za upravitelja kaplan Jurij Pater-noster le za duhovno upravo, gospodarstvo župnijskega posestva pa je bilo prepuščeno zopet novomeškemu kapiteljnu. Za razpisano mesto za šentruperško župnijo se je zglasilo tudi zdaj več kompetentov, in sicer Franc Likovič, župnik na Igu; Mihael Graselj, župnik v Cirkljah; Alojzij Kunze, kurat pri cerkvi sv. Petra v Ljubljani ter Arhangel Romuald, bivši lokalist pri Sv. Roku. Na prvem mestu je bil predložen Franc Likovič ter bil prezentiran kot župnik (parochus) za Šent Rupert s plačo letnih 800 gld. V prvem dekretu z dne 5. septembra 1809. se zove rektor in vikar (rector et vicarius). Franc Likovič pa je 20. oktobra odstopil, češ, da ni vedel, za kaj je prosil. Zanj je to tudi prevelika župnija; gospodarska poslopja so slaba, da jih ne bi mogel popraviti niti on niti kapitelj; hrane ni dobiti niti za denar. Moral bi narediti najmanj 2000 gld. dolga, ko bi hotel vse urediti. 800 gld. je premalo za družino s petimi ljudmi; sicer bi bil odvisen pa od župljanov, ker bi moral vse pri njih kupovati. I gospodarstvo i duhovno stanje te župnije je povsod na slabem glasu, celo sami njegovi župljani so mu odsvetovali, naj ne nastopi službe, četudi bi imel vse dohodke. Smatral bi si za neko kazen, ko bi moral prevzeti župnijo za 800 gld. letne plače, ker sploh ne kaže v teh nemirnih časih imeti dohodkov v denarju.² To odreko Likovičevo je poslal 20. oktobra 1809. škofijski ordinarijat novomeškemu kapiteljnu za razjasnitev tamošnjih župnijskih razmer, kajti težko se bo našel župnik, če je ta opis resničen.³ A našel se je vendarle kompetent, in sicer vikar iz Sodražice Josip Bučar za iznovič izpraznjeno župnijo šentruperško. Bučar je izvedel od kanonika Šešiga o dohodkih poprejšnjih župnikov. Po pismu Šešigovem z dne 2. januarja 1810. je imel šentruperški župnik 800 gld. letne plače v gotovem denarju; travnik za dva konja in dve kravi; potem setve za 20 mernikov; vinograd, kjer je dobival 30 do 40 veder vina, 130 maš po en gld. in navadno štolo. V celem se je mogel računati dohodek na 1500 do 1600 gld. Kapitelj novomeški pa je poslal ordinarijatu še točnejše poročilo o plači šentruperškega župnika. Imel je kongrue 800 gld.; vrt, sadovnjak in zelnik, kar je bilo vredno 12 gld.; njivo na Štukih posetve 15 ³/₄ vagana, vredno 66 gld.; travnik v Kramarjih za 12 maš ali 14 gld.; veliki travnik od 10. do 14. oddelka, od tega pripada kaplanom 12 centov sena, kar se ceni na 100 gld.; vinograd v Dragi, iz katerega se dobiva 30 do 40 veder vina, procenjen na 80 gld.; od tega vina mora dajati cerkvi za maše,

¹ Škofijski arhiv.

² Škofijski arhiv.

³ Ibid.

kolikor ga potrebujejo skozi celo leto, potem mora plačati davek in desetino; od 131 ustanovljenih maš dobiva 131 gld.; štolna pristojbina, poraba šume, paše, dračja, stelje, listja in drv pri gosposčini mokronoški in svibenski proti neki neznatni odškodnini v denarjih. Ves dohodek se je mogel računati na 1227 gld. Kanonik Šešig pravi v svojem poročilu z dne 8. januarja 1810., da Likovič poleg obilne plače ne bi trebal skrbeti za drugo nego da drži v redu župni dvorec in gospodarska poslopja, ki jih on rabi, dočim vse drugo že itak vzdržuje sam kapitelj, ter se mu tudi ni treba bati, da bi ga kdo vznemirjal v župnišču. Če bo kdaj kapitelj dal v najem svoje posestvo, bo skrbel za stanovanje svojega najemnika zunaj župnišča. Likovič bi postal rad gospodar vsega posestva, toda kapitelj ne sme nič odstopiti od svojih ustanov brez dovoljenja na višjem mestu, kajti posestvo je izročil kapiteljnu cesar Maksimilijan I. za vzdrževanje, ter imajo kanoniki svoje dohodke od tega. Posestva župnij Šent Ruperta, Šmihela in Mirne Peči so v zvezi z obstankom novomeškega kapiteljna ter imajo kanoniki od svojih dohodkov dajati svojim vikarjem le dotično kongruo.¹ Likovič se je pred vsem zahvalil ravno radi popravka gospodarskih poslopij, ker se kapitelj ni hotel izrecno izjaviti, da jih bo sam popravljaj. In ravno ta točka je še kesneje zadala dosti prepira med župnijo šentruperško in novomeškim kapiteljnom.

IX.

Šentruperška župnija postane samostalna pod patronatom novomeškega kapiteljna.

Josip Bučar je izročil svojo prošnjo za šentruperško župnijo ter bil imenovan za župnika z 800 gld. letne plače 26. januarja 1810., a dekret mu je bil izdan iz škofije (ex curia episcopali) 7. februarja.² Da je sledilo tako hitro to imenovanje, je dal povod dekan trebanjski Mihael Musič s svojim poročilom, da je neobhodno potrebno čim prej imenovati župnika za Šent Rupert, ker je župnija tako velika in ima samo dva kaplana, a vrh tega razsaja po župniji že dlje časa nekakšna kužna bolezen.³

Josip Bučar se zove v prvem dekretu še rektor ali vikar (rector nosterque respective vicarius) z vikarjevo plačo letnih 800 gld. in z drugimi dohodki, ki smo jih zgoraj omenili. V potrdilu pa se zove (8. februarja 1810.) že župnik (hinc te hicce paro-

¹ Ibid.

² Izvirni dekret se nahaja v župnijskem arhivu.

³ Škofijski arhiv.

chum ad S. Rupertum p. Nassenfuss constituimus). Od zdaj je ostal naslov župnik stalen; dokazano pa s tem ni, da se je inkorporirana župnija šele zdaj spremenila v patronatsko.¹ Ker kapiteljnu ni kazalo, da gospodari na župnijskem posestvu

Dr. Sebastijan Elbert, sedANJI prošT novomeškega kapiteljna.

sam, je izročil vse župniku Bučarju, ki je bil 20. februarja 1810. kanonično vmeščen proti reverzu, izdanem dne 21. maja 1810., po katerem plača letnega pavšala 400 gld. ter se obveže, da bode

¹ Vincencij Mlakar je bil zadnji župnik šentruperški, ki je bil obenem tudi kanonik novomeškega kapiteljna. Njega je nasledil Štefan Videčič kot samostalen župnik, toda o kakšnem reverzu med njim in kapiteljnom glede uprave župnijske gospoščine in drugih dogodkov ni nikjer nič zapisanega.

tudi gospodarska poslopja popravljaj sam brez vsake podpore od strani kapitelnja.¹ Toda po štatutih obnovljenega novomeškega kapitelnja iz leta 1819. ima po točki 12. isti pravico pobirati od šentruperške župnije letni prinos, kakor je bilo poprej v navadi (370 gld.), povečati ga pa brez dovoljenja višje posvetne in duhovne oblasti ni smel; tudi je imel po teh štatutih skrbeti, da se popravljajo gospodarska poslopja in v to svrho od svojih dohodkov vsako leto 500 gld. na stran polagati za vseh 16 svojih patronatskih župnij na Kranjskem in Štajerskem. Tako je imel kapitelj vse dolžnosti patrona glede gospodarskih poslopij, da jih vzdrži v dobrem stanju na svoje stroške; tudi je moral točno plačevati davke. Vendar pa so reverz Bučarjev podpisovali tudi njegovi nasledniki. To sta storila Ivan Zupin in Vincencij Vovk brezpogojno, Alojzij Košir pa se je sprl s kapiteljnom radi popravka gospodarskih poslopij leta 1886. ter dokazoval, da mora tudi kapitelj pomagati pri popravkih. Kapitelj se je seveda uprl tej zahtevi ter trdil protivno, češ, župnik šentruperški je dolžan sam popravljati vse, ker tudi sam uživa dohodke župnijskih zemljišč. Kapitelj je razložil vse tako-le: »Papež Aleksander VI. je dal šentruperško župnijo novomeškemu kapiteljnu in prvi prošt je bil župnik šentruperški Jakob Turjaški. Od tega časa je imel kapitelj pravico na uživanje vseh dohodkov imenovane župnije, ali je kapitelj prepuščal upraviteljem te župnije, ki so se proti koncu 18. stoletja začeli zvati župniki,² z reverzom te dohodke.³ Reverz župnika Bučarja z dne 21. maja 1810. sprejet, a 13. junija istega leta potrjen od kapitelnja, je bil temelj, po katerem je užival župnik vse dohodke, a kapitelj dobival svojo odškodnino. Po francoski okupaciji pa se je smatrala šentruperška župnija za popolnoma samostalno, vendar stoječo pod patronatom novomeškega kapitelnja. Oni dogovor z župnikom in kapiteljnom pa je veljal še zanaprej ter se ni mogel tako lahko spremeniti. Novomeški kapitelj je bil vzpostavljen že leta 1818., toda radi denarnih zadreg spopolnjen šele leta 1831. Od 2. januarja 1818. do 25. septembra 1831. je upravljala premoženje kapitelnja c. kr. uprava državnih posestev, ki je tudi odobrila Bučarjev reverz. Toda s tem dopisom pa ta zadeva še ni bila rešena. Kakor ni višja oblast odobrila dogovora med župnikom Bernekerjem in upraviteljem kapitelnja Šešigom, tako tudi župnik Bučar ni mogel sklepati veljavnih pogodb za svoje naslednike, ker vlada je smatrala njegov dogovor s kapiteljnom kot zasebno zadevo. Sicer pa je imel Bučar sam dosti neugodnosti radi podpisanega

¹ Izvirnik tega reverza je v novomeškem kapiteljskem arhivu.

² Zadnji pravi vikar je bil Mihel Bartol; vsi njegovi nasledniki se zovejo župniki, tedaj že prej nego koncem 18. stoletja.

³ Vikar Mihel Bartol omenja v nekem listu novomeškemu proštu Marku Kuhnu o reverzu, ki mu ga je predal za izročeno mu župnijsko gospodarstvo; toda izvirnik tega reverza se je izgubil.

reverza. Težko je plačal določene vsote ter zaostajal s plačevanjem posebno prva leta, ko je moral popravljati podrti gospodarska poslopja. V računih sem našel zapisano, da je bil ostal dolžan za leto 1814.—1818. celih 1840 gld. 56 $\frac{1}{4}$ kr., plačal pa je 1411 gld. 8 $\frac{1}{4}$ kr. Grozili so mu večkrat z eksekucijo, pošiljali mu glasnike, a on se je slednjič uprl, da ne plača nič več mensala, češ, da je podpisal reverz za uživanje vseh dohodkov, a vendar se mu petina ne zaračunava, ki je do takrat presegla gotovo že 400 gld. Oblast pa ni hotela priznati petine, nego ga je silila na plačanje, čemur se seveda ni mogel upreti, pač pa si je pridržal pravico radi petine nastopiti s tožbo.¹ Je li to storil ali ne, nimamo dokaza, imel pa je neugodnosti radi podpisanega reverza cel čas svojega župnikovanja. Le plačevanje so mu olajšali leta 1822. na ta način, da je mogel plačati mensale v dveh obrokih, in sicer 24. aprila in 24. avgusta vsakega leta, kar je ostalo v navadi še dandanes. Nič boljše se ni godilo njegovim naslednikom, dokler ni dokončal te pravde župnik Janez Mervec, ki ni podpisal dotičnega reverza. Pravno stran tega reverza je proučil Josip Smrekar, profesor bogoslovja, ter izrekel svoje mnenje 2. septembra 1891. v temeljitem spisu s sklepom, da bi se vsa zadeva najbolje tako rešila, da bi se kapiteljnu prinos malo povečal, a kapitelj pa pristal na prinos za popravek gospodarskega poslopja.² Toda ko so leta 1893. pogorela župnijska gospodarska poslopja, je zahteval župnik Janez Mervec, da plača za popravo pogorelega poslopja tudi novomeški kapitelj kot patron svoj del, namreč petino vseh stroškov. Kapitelj se je temu uprl. Vložil je priziv proti vladnemu cdloku, po katerem bi kot patron po postavi z dne 20. julija 1863 moral plačati svoj del, na upravno sodišče. Le-to pa je razsodilo dne 30. decembra 1897, števil. 6785, da mora novomeški kapitelj kot župnijski patron za vzdrževanje župnijskih gospodarskih poslopij plačevati petino vseh dotičnih stroškov.³ S to razsodbo je prenehala ta dolgotrajna pravda.

Župnik Bučar je prevzel župnijsko gospodarstvo v prav slabem stanju. Po sestavljenem inventarju je bilo vse siromašno; še to, kar je ostalo iz Videčičeve zapuščine, je razprodal od vlade imenovani upravitelj župnijskega posestva Andrej Gutman. Bučar je prevzel le eno kravo, nekaj vinske posode v Dragi in 14 veder vina, vedro po 2 gld. Vse popisano premoženje je bilo vredno 123 gld. 20 kr. Inventar so podpisali takratni upravitelj župnijskega posestva Ignacij Banko, Semen in Feichtinger. V inventarju je tudi omenjeno, da se je izgubilo mnogo starih spisov, med drugimi nekaj inventarjev in 8 urbarijev od l. 1760.—1809. So takrat pač slabo pazili na take stvari.⁴

¹ Novomeški kapiteljski arhiv.

² Škofijski arhiv.

³ Župnijski arhiv.

⁴ Novomeški kapiteljski arhiv.

Kakor z urejevanjem župnijskega gospodarstva, tako je imel župnik Bučar dosti opravka pri preuredbi svoje in sosednjih župnij. O Mokronogu smo že govorili; tukaj imamo omeniti še Sv. Trojico. Leta 1806. je bil izpraznjen vikarijat svetotrojiški, toda nobeden ni hotel prositi zanj radi slabih dohodkov. Takrat se je obrnil škofijski ordinarijat na upravitelja šent-ruperške dekanije, naj se dogovori z dekanom v Škocjanu,¹ ki ima neko novo osnovo glede tega vikarijata. Kakšna je bila ta osnova, o tem ni ostalo nikjer nič zapisanega. Vikar svetotrojiški je pobiral nedovoljeno biro še naprej, zato je bila preiskava pri mokronoški gosposčini ter bilo celo sklenjeno, da se morajo ključarji, ki so pobirali kolekturo, po postavi kaznovati (l. 1794.). Radi tega se ni dal noben duhoven postaviti tje za vikarja. Vlada je zahtevala l. 1806., da se popolni vikarijat in da se določi tudi večja kongrua, ker sicer vikar ne more izhajati. Že koncem tega leta je bil nekaj časa vikar Andrej Sova pri Sv. Trojici. 13. januarja 1807. pa je bil imenovan za vikarja Mihael Vertin, beneficijat na Vačah. Kongrua je bila takrat povečana na 300 gld., a cerkveni občini naloženo, da poskrbi za župnišče. L. 1809. pa je bilo poskrbljeno tudi za kapelana; kmalu potem je prišel za upravitelja Ivan Tonelli.

Dne 23. septembra 1810. je sporočil župnik Bučar, da prosijo vasi Pijavce, Polje, Gabrjele, Gorenje in Dolenje Mladotiče, da ostanejo pri Šent Rupertu, kamor dajejo tudi biro. Župnik Bučar jih je napotil, naj prosijo škofa, ki je bil ravno takrat na vizitaciji v Šent Rupertu. Toda škof jih je odpravil, rekoč, da se bode uredila ta stvar kesneje. Pri vsem tem so se ustavljali ljudje razdelitvi, češ da jih večkrat preči voda na poti k Sv. Trojici. Župnik Bučar je ostal v tem vprašanju neodločen, vendar pa je prosil, da se reši čim prej. Prošnja omenjenih vasi je bila odbita že 15. oktobra istega leta, češ, da imajo že od leta 1804. zidan most v Pijavcah čez Mirno, sicer pa še dobro brv pri rakovniškem mlinu. Bira v teh vaseh pa je ostala pri Šent Rupertu še do leta 1833. Leta 1810. je dobila Sv. Trojica od trebeljske župnije še tri vasi, in sicer Škovec, Pavlo vas in Trščino. Bira od teh vasi pa je ostala še nadalje pri trebeljski župniji, dasi je takrat dobila tudi Sv. Trojica svojega kapelana. Od leta 1820. je bil vikar pri Sveti Trojici Nikolaj Kramar.²

Josip Bučar je nastopil svojo župnijsko službo v burnih časih. Francozi so gospodarili takrat po Kranjskem, in tudi v Šent Rupertu. Šent Rupert je spadal takrat pod novomeško okrožje (distrikt), pod 10. kanton Mokronog, ki je imel 7 večjih občin (arrondissements), namreč: Škocjan, Šmarjeto, Mirno, Mokronog, Šent Rupert, Boštanj, Radeče. Tako je imel tedaj

¹ Dekanat škocijanski je takrat obsegal te-le župnije: Škocjan, Bučko, Rako, Studenec, grad Impolco, Šmarjeto in Belo Cerkev.

² Škofijski arhiv.

tudi Šent Rupert svoje županstvo (mairie) in svojega župana (maira). Le-ta župan je dobil važno opravilo v svoje roke. Zapisoval je namreč poroke, krste in mrličje v svoje županijske knjige, a od 1. decembra 1811. je dobil tudi pravico poročati. Duhoven je smel cerkveno poročiti le one, ki so bili poročeni že od župana, to je, ki so sklenili ženitno pogodbo pred županom. Vsaka taka ženitev se je oglasila javno z bobnom, a tako poročeni se niso morali še cerkveno venčati. Seveda se narod cerkveni poroki ni odrekel. Spočetka je vlada dovolila, da so še duhovniki zapisovali v poročne, krstne in mrtvaške knjige, ker ni bilo za to sposobnih županov. Vendar pa je višja duhovna oblast naložila tudi duhovnikom, da vodijo še dalje svoje uradne knjige. V šentruperškem župnijskem arhivu so se poleg župnijskih uradnih knjig iz tega časa ohranile tudi županijske poročne, krstne in mrtvaške knjige za leto 1812. in 1813. po dva komada. Pisane so vse v nemškem jeziku, ker tedanji župan (mair = mer) menda ni znal francoski. Sicer pa nisem našel v župnijskem arhivu nič zapisanega o francoskem vladanju, razen nekaj cerkvenih računov, ki so se tudi potrjevali pri županstvu (mairiji).¹

Nasledki francoskega vladanja so bili za Kranjsko prav hudi. Narod je trpel vsled velikih davščin najprej od avstrijske, potem od francoske in slednjič zopet od avstrijske vlade. Vedna državna posojila, izsiljena od kmeta, so ga do kraja uničila. Državni polom leta 1811. je imel tudi za Kranjsko slabe posledice. O povračilu posojenega denarja ni bilo mogoče dolgo časa niti misliti, a vrh vseh teh nadlog so prišle pa še slabe letine. Posebno hudo je bilo leta 1817., ker je bila v celi avstrijski državi slaba letina ter je cena žitu hitro poskočila. Ljudje so se hranili z najslabšo hrano, celo drevesno skorjo so mleli. Da se pomore nesrečnim ljudem v tej stiski, se je zaslotalo v to svrhu pomožno društvo za ves šentruperški kraj. Glavni odbor je bil na Mirni in pododbori po sosednjih župnijah, tako tudi v Šent Rupertu. Omenjajo se tudi glavni odborniki. Le-ti so bili: baron Ljudevit Mandl iz Mokronoga kot komesar; Anton Mesanu, okrožni predstojnik; Ivan Feichtinger, davkar; Benjamin Vizjak, pisar; gospa Marija plemenita Kalchberg, posestnica Mirne; Jakob Böhm, najemnik Lanšpreža; Josip Bučar, župnik v Šent Rupertu; Ivan Kramar, župnik na Mirni; Anton Merk, oskrbnih na Rakovniku in Ivan Hofer, posestnik Kota. Predsednik društva je bil plemeniti Kalchberg, a v pododborih dotični župniki. Sestajali so se na poziv novomeškega predstojništva. Koliko so storili dobrega za narod, ni ostalo nam nikjer zapisano.²

Takozvano francosko posojilo je dalo župniku Bučarju še posebno mnogo opravila. Od l. 1797. pa do l. 1810. so plačevali

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

ljudje najprej avstrijski, potem francoski vladi velike davke v denarju in tudi v pridelkih. Tudi prisilna posojila so sledila eno za drugim. Šele s padom Napoleona I. so prenehala ta težavna plačevanja. Za pridelke se je ponavadi sproti plačevalo ali so se pa dajale pobotnice, na katere se je moglo kasneje zahtevati plačilo; na povrnitev prisiljenega posojila se takrat seveda ni mislilo. Šele, ko so se začele urejevati avstrijske državne finance, se je zahtevalo z odpisom z dne 2. februarja 1824., da se vložje precej vse pobotnice za prodane pridelke od l. 1806. dalje, ker je francoska pavšalna zaklada izročila avstrijski vladi za poravnanje plačil iz leta 1810. vsoto 27.438 gld. Od te vsote je vzel ljubljanski magistrat 6174 gld.; za povrnitev na deželi je tedaj ostalo 21.263 gld. Založnika sta bila takrat Ivan Weiler in Franc Andrioli. Za l. 1816. izdane pobotnice za slamo, seno in oves so se morale položiti pri sodnji na Mirni. Že dne 9. maja 1824. so bile izročene za ljudsko odškodovanje obligacije pri sodnji na Mirni, in sicer ena na 344 gld., druga na 67 gld. in župniku Bučarju ena na 60 gld. Te pobotnice so napisane v francoskem jeziku po likvidacijskem komisarijatu. Za posojilo iz leta 1797., 1805. in 1806. se je bilo zglasiti do 31. avgusta 1826.; vsak je moral dobiti potrdilo o svojem podatku. Vsled tega poziva z dne 1. marca 1826. je izročil župnik Bučar že 1. julija spise o posojilih zase in za vikarijat Dole.

Dne 4. februarja 1829. so se izjavili župnikovi podložniki, naj se njemu izplača iznos za pridelke, za katere so morali oni v gotovem denarju plačati, in katere je podjetnik vozil v Ljubljano. Podložniki so verovali svojemu župniku, da jim bo on najbolj pravično podelil to odškodnino. Kar je dala bratovščina rožnega venca v pridelkih, sta dobila povrnjeno že dne 9. februarja Josip Pleškovič in Josip Zorc. O vseh teh podatkih je bila nova razprava dne 10. decembra leta 1829.; zahteval se je točen popis vseh, ki so dajali kaj pridelkov. Zdaj so izročili v drugič vsi podložniki pooblastilo svojemu župniku Bučarju, da vzdigne za njih in za podružnico sv. Lenarta za prisilno posojilo prvo obligacijo v iznosu od 223 gld. 15 kr. in drugo od 43 gld. 23 kr. Izdal se je tudi popis vseh, ki so imeli kaj dobiti od tega posojila. Tako je na primer v Šent Rupertu plačal Martin Pristov v banknoti (banco zettel) za leto 1809. posojila 12 gld.; od tega je dobil zdaj delež le 7 gld. 40 kr. Tako so bili izračunani deleži tudi za ostale posojevalce. Vidi se, da so pri tem prisilnem posojilu ljudje precej izgubili. Dne 28. septembra leta 1830. se je zahtevala od župnijske gosposčine izjava od vseh, ki so dali kaj posojila, hočejo li za posojilo obligacije ali razdelitev v denarju. Ta izjava je morala biti dana v treh dneh, dočim se je bil že dne 16. julija poslal oblasti izkaz in pooblastilo za izročitev posojilnih obligacij. Župnik Bučar se je izjavil dne 8. oktobra leta 1830., da ne želi obligacij, marveč denar za razdelitev v ime prisilnega posojila, a dne

13. novembra istega leta je izdano navodilo, kako se mora urediti spis za izplačevanje, in da mora imeti vsakdo pismeno potrdilo, koliko je plačal. Dne 3. aprila sledečega leta je dobil župnik Bučar denar v ime prisilnega posojila, ali se je moral njegov podpis overoviti; a dne 12. junija je bila vsota razdeljena v prisotnosti komesarja Pehanija, aktuarja Feichtingerja in župana Kajetana Schullerja. Dne 23. julija 1833. je zahtevala oblast od župnijske gosposčine izkaz o razdelitvi dotične vsote za podružnico sv. Lenarta v Gabrjelah, ter se grozi s kaznijo do 30 gld., če se to ne zgodi nemudoma. Isto se je zahtevalo dne 28. julija tudi za cerkev na Doleh. 16. novembra istega leta so dali podložniki župniku Bučarju novo pooblastilo, da vzdigne za njih posojilno obligacijo v iznosu od 250 gld. z obrestmi. Dne 20. aprila sledečega leta je izjavil župnik Bučar, da je poslal župniku na Doleh vsled izkaza o posojilu iz l. 1809. pet pobotnic za župnijo in štiri za podružnice ter v vsem izplačal enkrat 213 gld. 10 kr., v drugič pa 40 gld. 11 $\frac{1}{2}$ kr. Vrh tega je odgovorila oblast dne 20. aprila 1834. glede izkaza o Šent Rupertu in Doleh s podružnicami, da jim pripadajo tudi še obresti v iznosu od 88 gld. 11 $\frac{1}{2}$ kr. Vprašali so župnika, če je dobil ta spis in če ga je že rešil. S tem seveda še ni bilo popolnoma poravnano posojilo iz leta 1806., kajti še leta 1853. so prosili Franc Simončič, Josip Ruperšič in Franc Kurent cesarja, da se jim povrne posojilo iz tega leta. Je li bila ta prošnja uslišana, ni nam znano.¹

Za nemirnih časov francoskih vojsk so imeli prebivalci šentruperške župnije vedno silno prevažanje za vojsko, a ker večkrat tolikega podvoza niso mogli dajati, so se morali odkupovati. V župnijskem arhivu se nahajata dva spisa o tej vozarini. Tako pozivlja novomeška kresija gosposčino Renzenbergovo in Dolsko, da plačata zaostalo vozarino za leto 1804. v vsem 12 gld. 15 kr., za leto 1805. pa 24 gld. 3 kr. Za dobo od 1. novembra 1803. pa do 31. oktobra 1805. so plačali vsi podložni šentruperške župnijske gosposčine odkupnine za vožnjo 150 gld 10 kr. Na poedinca je tako prišla precejšnja vsota. Tako je plačal na primer Martin Pristov od svojega grunta 4 gld. 30 kr vozarine. Kakor se vidi, je bil to takrat prav hud davek.²

Šent Rupert s podružnicami je imel tudi nalog plačati svoj del ženitovanjskega dara, ki ga je dala kranjska dežela leta 1817. cesarici v iznosu od 674 gld. 3 vin. Ta del je znašal 34 gld. 40 kr. in 3 vin. Denar se je imel položiti v Novem mestu, kar se je tudi storilo. Za dokaz je pobotnica, napisana na drugi strani spisa, s katerim se je zahtevalo dne 29. julija 1820. izplačilo.³

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

Davek se je vedno težje plačeval in zaostatki so bili veliki. Župnik Bučar je moral zahtevati proti svojim podložnim celo eksekucijo. Dne 2. januarja 1843. navaja on vse svoje dolžnike. Dolžni pa so bili na davku ti-le posestniki v Šent Rupertu: Josip Pristov, Josip Ruperčič, Tomaž Apej, Martin Kurent, Ivan Močilar, Josip Kolenc, Matija Koren, Simon Marinc, Iv. Arhar, Marija Piškur, Josip Kvinc in Josip Jurglič; na Poštanji pa: Franc Sovan, Franc Cugel, Ivan Meserko, Ivan Golobič, Ivan Pristov, Josip Tiček, Matija Perše, Josip Kavšek, Josip Vovk. Največ dolga je bilo na posestvu Josipa Pristova; zaostatki od leta 1832.—1842. so znašali pri njem do 276 gld.; pri Francu Gospodariču v Praporčah 123 gld. in Matiji Kocijančiču 154 gld.; pri Jos. Resniku na Hudih Ravnih pa celo 179 gld. Vsi podložni župnikovi so bili dolžni okoli 1814 gld. Vsi ti dolžniki so bili predloženi oblasti za eksekucijo. Je li se je ta eksekucija izvajala ali ne, nimamo nič zapisanega. Najslabši plačniki so bili Resniki na Hudih Ravnih; župnik Bučar je dal že leta 1835. proti Lovrencu Resniku izvesti eksekucijo ter se je v to svrho sestavil tudi zapisnik o vrednosti procenjenih predmetov in posestva. Celi ta zapisnik, ki je zanimiv radi tedanjih cen, se je ohranil v šentruperškem župnijskem arhivu. Sestavljen pa je ta zapisnik dne 10. marca leta 1835. z dovoljenjem sodnije na Mirni na prošnjo šentruperške gosposčine. Procenitelj je bil Josip Kurent in prisednika Karl Kosem in Andrej Uhernik. Popisalo se je zemljišče, poslopje in gospodarsko orodje ter procenilo vse na 167 gld. 16 kr. Zaostalega davka pa je bilo skoraj še enkrat toliko.¹

Župnik Josip Bučar si je stekel še posebno velike zasluge za Šent Rupert s tem, da je uredil prostor okoli cerkve, odstranivši visoki cerkveni zid in nanj naslonjene kleti in mesnice. V svojem opisu šentruperške cerkve z dne 20. junija leta 1823. omenja župnik Bučar, kako je cerkev obdana z visokim zidom, ki je bil pa že leta 1819. za polovico znižan iz zdravstvenih obzirov.² Duh časa pa je zahteval, da se odstrani ves zid ter uredi prostor okoli cerkve. Povod temu je dal ljubljanski knez in škof Anton Wolf leta 1825., ko je prišel prvikrat na cerkveno vizitacijo v Šent Rupert. Že 15. julija 1825. je sporočil škof vladi, da je videl prigodom svoje vizitacije prvikrat staro, dobro vzdržano, veliko, lepo in radi zidave znamenito cerkev. Ravno radi tega je potrebno, da se stori vse, kako bi se ta starina vzdržala; ker spada pa pod novomeški kapitelj, mora gledati ta oblast, da se res kaj stori v tem pogledu.

Okoli cerkve se nahaja staro pokopališče, z visokim zidom obdano, a na ta zid so naslonjene okoli in okoli mnoge kleti in dve mesnici; lepa cerkev stoji tedaj obdana od zamazanih in grdih poslopij ter se ne bi mogla rešiti, ko bi se vnel ogenj

¹ Župnijski arhiv.

² Novomeški kapiteljski arhiv.

v eni teh kleti; nevarnost pa je še tem večja, ker so vsa ta poslopja krita s slamo. Škof je razgledal sam s cerkvenimi ključarji in občinskim odborom ta poslopja. Vsi, razen ene osebe, ki je imela mesnico, so bili složni s škofom, da je to stanje za cerkev nevarno in tudi celo nespodobno; izjavili so se celo, da bi jim bilo prav milo, ko bi se te kleti, katerih je bilo tudi nekaj cerkvenih in župnikovih, za vselej odstranile. Velika večina lastnikov teh kleti je bila celo pripravljena, da se odkupijo in odstranijo s pomočjo same občine. Sam župnik je bil za to. Škof je nato predložil radi varnosti cerkve od požara visoki vladi odkup omenjenih kleti, kar bi se moralo pa lepó in mirno urediti. Vso skrb o tej stvari je izročil škof župniku Bučarju, posebno da pospeši odkup. In zares je poslal župnik Bučar že 25. junija 1826. vladi poročilo, da je bila radi odkupa že mestna komisija ter so se župljani izrekli za odkup in da je mirenska sodnija izdelani odškodninski predlog že izročila novomeški kresiji. Toda od višje oblasti ni prišlo potrdilo, dasi so župljani to tem bolj želeli, ker bo treba tudi cerkveno streho popolnoma popraviti, česar pa župljani ne mislijo prejestoriti, dokler se ne odstranijo kleti. To župnikovo poročilo je priobčil škof deželni vladi dne 22. julija 1826.¹

Že meseca avgusta istega leta se je izdal gruntni posestni popis o kletih. Vse kleti so bile pri izpremembi posestnikov podvržene 10 % pristojbini ter vpisnini in prepisnini. Iz tega popisa izvemo nekaj posestnikov teh kleti v tem času. Tako je imel Marko Kurent, ali pravzaprav Ivan kot posestnik iz leta 1806. za 201 gld. ter je plačal od nje na leto 16 kr. in dva kopuna ali 32 kr.; drugo klet je imel tudi iz leta 1806. za 110 gld., od te je plačal pa le 16 kr. Ivan Feichtinger je posedoval klet od leta 1806. ter je plačal od nje 16 kr. Ignacij Skedl je kupil klet leta 1818. za 68 gld. ter plačal od nje 12¹/₅ kr.; stroškov je imel 10 % prepisne pristojbine 5 gld. 36 kr., prepis sam pa 2 gld. 30 kr. Od druge svoje kleti je plačal davka dva kopuna ali 32 kr. Od cerkvene kleti se je plačevalo na leto 16 kr. 1³/₅ v.; v cerkveni posesti je bila od leta 1791., mesto nje bi morala župnija pa drugo sezidati na drugem mestu. Peter Fabijan je plačal od svoje kleti 16 kr. Župnijska gosposčina je imela dve kašči pod eno streho; cerkvena občina bi morala drugo drugod sezidati. Ta kašča se omenja že leta 1499. kot klet ali osebenjščina. Matija Pogačnik je kupil od Mihe Jakija klet leta 1762. Prepisno pismo je bilo izdano dne 21. maja leta 1762., prvo od 4. maja ni bilo veljavno. Plačal pa je od kleti le 10 vin. Ruperčič je kupil na oglu pokopališča stoječo klet pokojnega Dizmasa Kunca na dražbi za 66 gld. nemške vrednosti, se prepisal ter obljubil, da jo bo dal v redu popraviti ter vsako leto župniku plačal 22 kr. davka in vršil

¹ Škofijski arhiv.

vse druge dolžnosti. Pismo je podpisal Štefan Videčič kot dekan in nadžupnik (Dekan und hauptpfarrer). Štefan Videčič je kupil na dražbi klet pokojnega Ivana Selana (poprej Kuncova) ter jo pridržal zase »ad dies vitae«; potem pa jo je prepustil svoji nečakinji Urši Videčič, kakor da jo je kupila pod pogodbo, da plača vsako leto 20 kr. in vrši vse druge dolžnosti. Ignacij Skedl se je prepisal na klet Pleškovičevo pri stopnicah v cerkev dne 14. februarja 1818. za 68 gld.; plačal pa je od nje davka 16 kr. in dva kopuna.¹

S tem izpiskom pa oblast ni bila zadovoljna, nego je odgovorila dne 29. avgusta 1826., da se mora sestaviti nov izpisek; sicer pa imajo pravico do odškodovanja samo oni, ki trpe škodo, ne pa gosposčine, radi katerih zaostaja vsa ta stvar. Imenovane kleti in mesnici se morajo podreti in trg izročiti kot splošno dobro občini Šent Rupert. Za gosposčine tako ni druge izpremembe nego to, da postane posestnik drugi, česar pa ne morejo zabraniti. V novem izpisku so se morale točno določiti parcele, ki so spadale h kletem ter vse vlastelinske pravice na njih.²

Prva procenitev omenjenih kleti se je izvršila dne 3. dec. leta 1825., s to pa posestniki niso bili zadovoljni. Zato je oblast iznovič sklicala stranke na dogovor na Mirno dne 24. oktobra leta 1826. Tudi ta razprava se je izvršila brez uspeha, ker so se našli ljudje, ki so podjarili posestnike, da zahtevajo veliko odkupnino (na tisoče goldinarjev!). Vlada je nato določila, da se bodo kleti sodnijsko procenile. Vprašala je obenem, koliko bi mogla dati za odkup sama cerkev in koliko škofijski ordinarijat. Tudi naj skušajo domači duhovniki pomiriti ljudstvo ter ga nagovoriti, da naj zahteva le, kar je pravično. Čim se vse to določi, se bo začel podirati zid okoli pokopališča, pa bodo potem tudi uporniki popustili.³

Tudi škofijski ordinarijat je pisal župniku Bučarju v tem zmislu. A le ta je odgovoril dne 12. maja 1827., da ni mogel trmoglavih protivnikov pregovoriti; le ti so iskali vse pravice le zase in mislili le na veliko odškodnino; drugi so pripravljeni, da se kleti podero precej in našli so celo med seboj enega, ki je bil pripravljen posoditi vsoto za odškodnino, ker cerkev ni imela toliko premoženja, da bi bila odškodnino založila. Župnik Bučar je predložil, naj se podere vse okoli cerkve radi nevarnosti ognja. Sicer pa imajo pri tem neko škodo le cerkev, župnišče in Ignacij Skedl, ki ima kar tri kleti in mesnico, vendar pa se dá vse to odkupiti za obče dobro. Vse druge kleti pa so zapuščene ali jih ne rabijo ter so velika nevarnost za cerkev radi ognja, kar se je pokazalo pred nedavnim, ko se je vžgalo smetišče ter skoraj zgorela cerkev in vsa vas. Vse te

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Škofijski arhiv.

kleti se ponujajo zdaj za neznatno odškodnino. Pri tem je važno tudi to, da hoče cerkvena občina delati streho le v onem slučaju, če se odstranijo kleti, a popravek cerkvene strehe je neobhodno potreben.¹

Že dne 25. junija leta 1827. je škof prijavil deželni oblasti poročilo župnika Bučarja ter prosil, da se izvede po mirenški sodnijski oblasti druga procenitev kleti, če ni prva odobrena. Pri novi razpravi naj se obvežejo pravno oni, ki so pripravljeni dati za odstranitev kleti denar, posebno oni, ki je obljubil v to svrho 600 gid. Potem more oblast precej izvršiti odkup ter podreti kleti, da se bo mogla tudi streha na cerkvi popraviti. A ker tudi na ta odpis škofa Wolfa ni bilo pričakovati hitre rešitve, je poslala sama šentruperška občina škofijskemu ordinarijatu prošnjo, da stori enkrat vendar kaj odločnega v tej zadevi pri deželni vladi.²

Vlada je odgovorila že dne 6. julija leta 1827., da se imajo sklicati še enkrat naprej mirne stranke, da se izjavijo, če so z vsem zadovoljne, kar se je do zdaj sklenilo pri občini glede odstranitve njihovih kleti. Pokličejo pa naj se tudi nezadovoljni ter naj se jim pove odločno, da bo vlada brez obzira na njihove zahteve odkupila kleti ter podrla zid. Okrožna oblast ne sme nič več dovoljevati popravka pri kletih in uporniki so odgovorni za vsako škodo, ki bi se mogla dogoditi vsled ognja. Oblast naj pazi na njih ter jih strogo kaznuje.³ Dne 3. avgusta leta 1827. je škofijski ordinarijat opozoril župnika Bučarja na ta odgovor deželne vlade. Vlada je bila prav zadovoljna ter je celo pohvalila pametne posestnike, da so se sporazumeli glede odkupa kleti. Zato naj se izjavijo še enkrat, če so zadovoljni z določeno odškodnino, v protivnem slučaju naj se to zapiše.⁴

Ta pravda radi kleti je mirovala zopet do 16. marca 1828., ko je škofijski ordinarijat zahteval iznovič, da se čimprej dovrši. Isto je zahteval tudi sam škof, ko je bil dne 6. septembra v Šent Rupertu na cerkveni vizitaciji. Župljani sami so ga prosili za posredovanje v tej stvari. Škof je mislil, da je kriva mirenska oblast, ker se pravda ni izvršila, kakor se je pričakovalo; zato je predložil, da se določi druga okrožna oblast za novo razpravo.⁵

Medtem so bili povabljeni na Mirno na odgovor župnik Bučar in cerkveni ključarji radi odškodnine za kleti. Vendar se tudi zdaj niso sporazumeli. Celi dve leti se je o tem dopisovalo in vedno brez uspeha. Leta 1833. so se zglasili zopet sami župljani z izjavo, da občina ne more za kleti in kašče župnikove v denarju nič izplačati, pač pa je pripravljena voziti

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Škofijski arhiv.

⁴ Župnijski arhiv.

⁵ Škofijski arhiv.

gradivo za nove stavbe ter dajati delavce pri zidavi. Tudi oblast je vprašala župnika, če je pripravljen sam kaj žrtvovati pri tem podjetju. Nato je odgovoril župnik, da so se občinarji obvezali v javni seji na denarno pomoč; a to so tudi dolžni storiti, če se pomisli, da popravlja on sam vse že celih 23 let, da se je za njih žrtvoval v marsičem, prehranil tesarje, ki so delali cerkveno streho in dajal zastonj hrano kaplanom ter tako občini prihranil mnoge stroške. Ni mu mogoče, da sam naredi novo kaščo, ker mora še vrh vseh stroškov, ki jih ima, vsako leto pošiljati novomeškemu kapiteljnu 400 gld. prinosu od gospodarstva. Zato prosi oblast, da ne podpira občine ter tako ne hrusti neke veljake proti njemu.¹ Župnik Bučar se je obrnil nato na svet škofijskega ordinarijata v tej zadevi na novomeško kresijo ter ji sporočil dne 17. junija 1833., da je občina sklenila popraviti streho na cerkvi ter sezidati šolo, zato je ključar Ivan Malenšek dal podreti dve cerkveni kleti in visoki cerkveni zid okoli starega pokopališča z dovoljenjem posvetne oblasti. Pri tem podiranju se je odtrgalo nekoliko kamnov od treh Skedlovih kleti, da se vidi od zgoraj natlačeno seno. Le ta se je ujezil, pohitel po komisijo ter izposloval, da se je zabranilo daljnje podiranje. Okrožni predstojnik je nato Malenšku zagrozil, da ga bo zaprl in telesno kaznoval, če ne popravi podrtega cerkvenega zidu; celo s prisilno delavnico je grozil ta uradnik in Ignacij Skedl se je radoval, da bo že znal preprečiti podiranje kleti. Do zdaj je podrta ena klet z zidom, drugi teden sledita še dve na trgu pred cerkvijo. Na tem posestvu bo sezidana nova prostorna šola in stanovanje za učitelja. Že zdaj je Šent Rupert lepši, zato prosijo župnik in župljani, da se podero čim prej tudi vse druge kleti. Zato je škofijski ordinarijat zahteval dne 28. februarja leta 1834. iznovič, da se podero vse kleti ter pisal župniku v Šent Rupert dne 18. marca, da je dobila oblast na Mirni nalog, da se mora podreti ves zid okoli cerkve; a ker izgube kleti z odstranitvijo zida zadnji del in se zato ne morejo rabiti za shrambe, in redarstvena oblast jim ne bi dovolila zidati, se bodo slednjič morale odkupiti. Ker se bo morala postaviti za župnika nova kašča in tudi klet, naj župljani pomagajo pri delu, župnik pa naj plača obrtnikom, da se čim prej izvrši vsa ta stvar.²

Dne 28. aprila leta 1834. je odločila novomeška kresija, da je odstranitev kleti javna potreba in da se morajo pokriti stroški za to z javnimi dohodki. Proti temu so prosvetovali Ignacij Skedl, Marko Kurent, Josip Koren, Matevž Jurglič in Avguštin Uršič. Toda vlada je ugovor odbila, ker je bila že leta 1833. odredila razpravo za odkup, a obenem sklenila tudi zidavo šole in župnikove kašče. Če pa omenjeni lastniki kleti ugovarjajo,

¹ Župnijski arhiv.

² Škofijski arhiv.

morejo to storiti radi cerkvenega zidu, na katerem ni nobene služnosti, a se mora vendarle odstraniti na vsak način, ker je prostor okoli cerkve premajhen. Ker se pa zadnji zid ne bo dovolil delati in so vsled tega kleti le podrtija, od katerih se bo pa vendar moral plačati davek, bo zato vsakdo rajši vzel odškodnino. Radi tega je bilo mirenski oblasti naloženo, da podre precej ves zid. Župnika Bučarja pa je prosila oblast, naj pri zidanju kašče in kleti plača vsaj obrtnike, ker župljani imajo že tako velike davke, pa bi jim bili pretežki še ti stroški.¹

Dne 18. maja 1834. je dobila mirenska oblast zapoved, da se morajo podreti tudi kleti in mesnice; občina se je namreč obvezala plačati odškodnino ter dati gradivo za klet in kaščo župnikovo. Župnik naj se z dobrim zgledom žrtvuje za občino ter plača obrtnike pri zidavi kleti in kašče. Župnik se pa toži, da občina nima prave volje izvršiti, kar je obljubila in podpisala. Ljudstvo misli, da izkazuje neko milost svojemu župniku, če vozi gradivo ter še za to zahteva jesti in piti. To pa je zakrivila popustljivost in neodločnost oblasti v tem vprašanju. Župnijska gosposčina je že tako dosti izgubila pri dohodkih od sedem kleti ter prosi oblast, da more izvesti vse po zapisniku, saj nista bila za to le ključar Malenšek in občinski svetovalec Ruperšič, sicer pa vsa občina. Radi tega se bo pritožil na višjo oblast. Obenem zahteva zidavo nove hiše za Grebenčevko, od katere so kupili hišo za šolo. Medtem so porušili vse kleti in mesnice.²

Oblast je hotela s silo dobiti od cerkve nekakšen prispevek za odkup podrtih kleti ter je naložila 24. novembra 1839., naj se posvetuje glede tega nadgledna gosposčina rakovniška z župnikom Bučarjem in cerkvenimi ključarji. Župnik in ključarji pa so se izjavili, da to ni mogoče, kajti cerkev ima le 26 gold. dohodkov od 850 gold., in sicer šele od l. 1834. Znano je tudi višji oblasti, da je mirenska oblast trikrat vabila posestnike teh kleti na dogovor, in da se je v zapisnikih obvezala občina, da plača odškodnino in napravi župniku potrebne zgradbe. Odškodnina pa ni bila poravnana še leta 1839., kakor se vidi iz dopisa na kresijo od župnika Bučarja, ko zahteva od mirenškega sodnika Pehanija, da to stvar uredi, ker mu je bilo največ do tega, da se poravnajo stroški za zidavo šole ter plača odkupnina za hišo Mariji Grebenčevi.³

Radi odkupnine za podrte kleti je bil zvan župnik Bučar na razpravo še l. 1840. Pri tej razpravi je odstopil župnik od zahteve za odškodnino zato, ker je imela občina velike stroške pri zidavi šole, ali pod to pogodbo, da sme podreti še eno klet, ki mu ni bila potrebna in ima le stroške pri popravi. To klet

¹ Škofijski arhiv.

² Župnijski arhiv.

³ Ibid.

rad odstopi za čisto majhno odškodnino, za katero misli kasneje prositi.

Mirenska oblast je zahtevala l. 1841., da se ji naznanijo vsi posestniki župnijske gosposčine radi odškodnine. Odredila je tudi, da morajo pomagati plačati stroške za podiranje kleti in ravnanje zemlje pred cerkvijo celo oni, ki nimajo posestva. Od gosposčine pa se je zahteval še enkrat izkaz vseh pravic do odškodnine za podrte kleti z izkazi vseh davkov, ki so se plačevali od teh kleti.

Računali so pa dolgo glede odškodnine za leta 1834. podrte kleti in mesnice. Okrožna oblast v Trebnjem je naložila 4. maja 1841., da plača odškodnino župnijska cerkev v Šent Rupertu s podružnicami svojimi, in sicer celi dve tretjini od 850 gold., tedaj 566 gold. 40 kr., drugih 283 gold. 20 kr. pa občina šentruperška. Če nima cerkev denarja, se mora le-ta dobiti po postavni konkurenci. Proti temu odloku pa se je moglo ugovarjati pri deželni vladi. Župnik Bučar je seveda izročil že 12. maja proti temu odloku odločen ugovor, češ da cerkveno predstojništvo ni nikdar v tem zmislu sililo na podretje cerkvenega zida ter kleti in mesnic, da bi župnijska cerkev plačala odškodnino, a najmanj pa podružnice, ki nimajo nobene koristi od tega. Če plača cerkev, plača občina, ki cerkev vzdržuje, a občina je silila, kakor se vidi iz zapisnikov, v to podjetje, naj ona tudi zdaj plača; saj je vendar to stvar občine, da se varuje ognja. Cerkve nimajo premoženja, in kjer ga je kaj, ga potrebujejo za svoje vzdrževanje, da jim ni treba vznemirjati s prošnjami cerkvenih občin. Zato naj plača odškodnino za podrte kleti in mesnice šentruperška občina, kar se je slednjič tudi zgodilo.¹

Ostala je še ena cerkvena klet. Glede te je prosil 22. decembra 1856. župnik Vincencij Vovk, da se proda ali poruši in skupilo porabi za popravek gospodarskih poslopij. Klet se je zares podrla, ali je župnik Vovk sezidal na tem mestu novo hišo, na drugi strani pa uredil cerkveno klet. Na ta način je bil prostor okoli župnijske cerkve razširjen in urejen.²

Bučarjevo delovanje je bilo neumorno in vsestransko; in če pomislimo, v kako hudih časih je nastopil precej zanemareno župnijo, so njegove zasluge glede zboljšanja duševnih in gmotnih razmer svojih župljanov še tem večje. V oporoki je zapustil za večne maše 200 gold. Umrl je ta zaslužni župnik 13. marca 1843., star 67 let ter bil pokopan na domačem pokopališču ob severnem zidu, kjer se nahaja še zdaj priprosta kamnita vzdana ploča s sledečim napisom v slovenskem jeziku: »Tukaj vstajenja v Kristusu zhaka, kar je telesniga gospoda Joshefa Buzharja Shentjernezhana. Rojen 15. sushza 1776., umerl

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid. Omenjeno hišo in vinograd v Markovcu je določil kasneje župnik Vincencij Vovk za beneficijata v Št. Rupertu.

12. sushza 1843. Je bil 33 let Shentrupersški fajmošter. Slovela je njegova brumnost, uzhenost, dobrotljivost in perljudnost.

Bučarjev naslednik je bil Ivan Zupin, potrjen že 8. maja, a vmeščen 13. istega meseca. Bil je do takrat župnik v Prečni. Od smrti Bučarjeve pa do vmeščenja Zupinovega je upravljal župnijo Gašpar Martinc ter mu je zato bila določena nagrada od dohodkov župnikovega posestva v vsem 25 gold. Martinc je upravljal le cerkvene stvari, novomeški kapitelj pa je moral poskrbeti za upravitelja župnijske gosposčine. Pomočnika pa si je moral župnik plačati sam. Pod župnikom Zupinom se je urejevala odškodnina za desetino, tlako in biro. Glede desetine in bire župnijske gosposčine je bilo določeno, da jo prevzame župnik ter deli kapelanom. Za l. 1848—1852 je iznosila odkupnina za biro od župnijskega posestva 40 kr., a za desetino 10 gold. 24 kr. na leto. Tudi se je slednjič določilo glede pobiranja bire v šentruperski, mokronoški in svetotrojiški župniji. L. 1852. je dajalo biro še 94 posestnikov iz mokronoške in svetotrojiške župnije kapelanom in učitelju v Šent Rupertu. Ker sta bila pa oba kapelana v Šent Rupertu dobro plačana, da sta mogla izhajati brez te bire, a učiteljevo mesto je bilo ravno takrat izpraznjeno ter se je dogovarjalo, kako naj se uredi plača za novega, je oblast dovolila, da pripade omenjena kolektura obema mežnarjema v Mokronogu in pri Sv. Trojici. Okrajno glavarstvo v Trebnjem je potem določilo, da preneha ta kolektura za Šent Rupert o sv. Jurju l. 1853.¹

Pod župnikom Zupinom so prišle vse podružnice pod privatnopravno predstojništvo dotičnega župnika. Tako se je zgodilo zdaj tudi s podružnico sv. Frančiška Ksaverija na Veseli gori, ki je do takrat spadala pod Rakovnik.²

L. 1845. je bila v Šent Rupertu utemeljena pod vodstvom župnika Zupina bratovščina kvaternih maš. Ustanove te bratovščine so bile sledeče: 1. pri vpisu plača vsak član 2 gold. 20 kr.; 2. obveže se, da bode vsak kvaterni četrtek pri sv. maši, ki se bo brala v namen za razširitev in vzdrževanje sv. rimskokatoliške cerkve, za češčenje Matere božje rožnega venca in za srečno smrtno uro; 3. če ne more biti član dotični dan pri sv. maši, naj obudi dobro misel v molitvi ter v duhu prisostvuje v cerkvi; 4. kar ostane od denarja, naj se plača za štiri maše, in sicer duhovniku po en gold. in mežnarju 20 kr., kar pa ostane, naj se porabi za ozaljšanje oltarja Matere božje; 5. maše, ki se morajo vedno opravljati, naj se oznanijo nedeljo poprej s prižnice ter omenijo pri tem tudi koristi za župnijo in župljane.³

Župnik Ivan Zupin je umrl 1. januarja 1855. Pokopan je poleg župnika Bučarja. Napis na kamniti ploči se glasi:

¹ Škofijski arhiv.

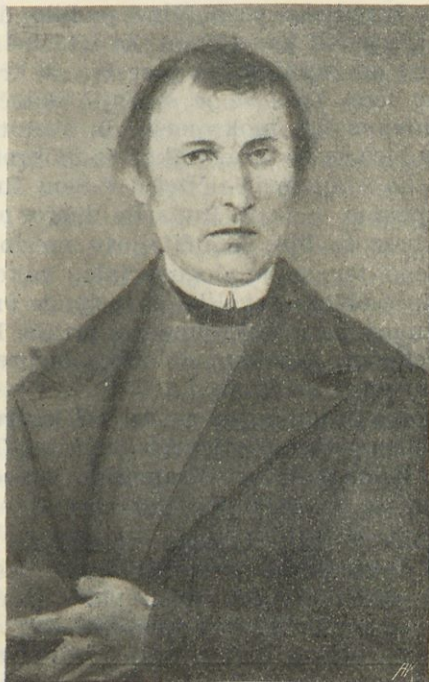
² Župnijski arhiv.

³ Ibid.

Tukaj počiva truplo častivrednega Gospod Janeza Zupin, rojen 2. Rožnika 1786. v Cerkljanski fari na Gorenjskem, v mašnika posvečen 11. kimovca 1814.; v Št. Rupertu je bil fajmošter 11 let, 7 mesecev in 9 dni; umrl 1. Prosinca 1855.

Naj v miru počiva!

Po smrti Zupinovi je bil postavljen za upravitelja župnije kapelan Gašper Gašperlin, a mesto njega je prišel za kapelana Jakob Indihar. Za razpisano župnikovo mesto v Šent Rupertu se je zglasilo zdaj kar 20 kompetentov. Med njimi je bil tudi

Župnik Vincencij Vovk.

Vincencij Vovk, rojen v Gradu 16. januarja 1796., posvečen 23. septembra 1820., kapelan na Raki od l. 1820. do 1827., župnik v Črnomlju $6\frac{1}{2}$ in v Metliki dekan $21\frac{1}{2}$ leta. Bil je že takrat v marsičem prav zaslužen duhovnik, a ker si je želel, da pride na župnijo, kjer bi imel manje skrbi nego na dosedanem mestu, se mu je prošnja ugodila. Bil je potrjen 16. marca 1855., a na Jurjevo potem prezentiran.¹

Ravno takrat je bila izžrebana odškodninska obligacija bivše župnijske gosposčine z zneskom 37.766 gold. Župniku

¹ Škofijski arhiv.

Vovku se je naložilo, da kupi za ta denar drugo obligacijo, kajti župnik nima samo zase skrbeti nego tudi za naslednika. Z dobičkom pa se je kupila še druga obligacija po nalogu škofijskega ordinarijata z dne 17. julija 1865. Pri tem pa je zahteval župnik Vovk, da se izda obligacija na župnikovo posestvo, a ne na cerkveno, ker bi sicer mogel izgubiti še rento. Zanimivo je pri tem tudi to, da je hotela graščina Vitanj pri Celju na Štajerskem na to obligacijo izdati sodbeni polog, češ da ima neke denarne zahteve pri sodnji v Konjicah od šentruperške župnije. Dekazalo pa se je, da je bila zahteva vitanjske gosposčine neopravičena in krivo vknjižena; zamenjalo se je namreč posestvo župnije šentruperške na Kranjskem s posestvom župnije sv. Ruperta pri Celju. So bili pač slabi uradniki!¹

Župnik Vovk je bil neumoren duhovnik. Kakor je uredil in preporodil metliško dekanijo po svojem 21letnem delovanju, tako je nadaljeval svoje delo tudi v Šent Rupertu. Ker je bil vnet za lepoto hiše božje, je začel obnavljati župnijsko cerkev, da jej da prvotno gotsko obliko tudi v notranji opravi. To je dosegel posebno z velikim oltarjem, ki je pravi okras cele cerkve. Sicer pa je pri obnovi nekih predmetov zgrešil pravo pot, kar omenimo pri opisu cerkve. Za večji sijaj službe božje je nabavljal krasne cerkvene paramente. Tudi pri cerkvenih podružnicah je mnogo popravljaj, posebno na Veseli Gori in na Okrogu, kar je omenjeno pri opisu teh podružnic. Zanimal se je tudi za zidavo cerkev v sosednjih župnijah, na primer na Doleh, a celo pri postavljanju priprostitih kmečkih hiš je veljala njegova beseda. Popravil in prezidal si je tudi župni dvorec ter uredil krasen vrt za zelenjavo in žlahtno sadje. Da je mogel to izvesti, je izposloval, da se je preložila stara cesta iz Šent Ruperta v Mokronog tako, da ni vodila več po jarku niti skoz njegovo dvorišče, nego naravnost iz vasi mimo kaplanije dalje. Tako je mogel lahko zapreti svoje dvorišče in svoja gospodarska poslopja; in postavivši še kozolec dalje na polje, je dobil dosti prostora za vrt. Župnik Vovk je bil tudi dober gospodar, ki je znal izrabiti zemljišče, da mu je obilno rodilo. Tudi kmet se je mogel tukaj kaj naučiti. Sicer pa je bil strog in odločen mož. Skrbel je za krščansko življenje v svoji župniji in strogo zatiraval nerednosti, če so se kje pojavile. Župljani so ga spoštovali in cenili radi njegove odkritosrčnosti in pravičnosti. Dasi odgojen po starih nazorih, je pristajal vendar le k slovenski stvari. Obiskovali so ga večkrat odlični možje, ki so se zanimali za umetne starine ravno radi župnijske cerkve. Za velike zasluge je bil odlikovan s Franc Josipovim redom. Umrl je ta zaslužni duhovnik 13. marca 1868. ter bil pokopan pred pragom lepe pokopališčne kapelice, katero je sam postavil. Nad vrati te kapelice mu je postavljen ta-le nagrobni napiš:

¹ Ibid.

»Vstal je.« Marko 16. 6.

Tako tudi mi verujemo v vstajenje mesa in večno življenje.

Vincenci Vovk

rojen v Gradu na Gorenjskem 16.dec.1796., v mašnika posvečen 25. sept. 1820., fajmošter v Šent Rupertu 12 let, 10 mescev, 18 dni, umrl 11. sušca 1868.

Lepota božjih hiš te bila vnela,
Najlepši je v nebesih te objela.
Ti lepšal vernim mrtvim tu grobišče,
Dosegel sebi vtrujen pokojišče.

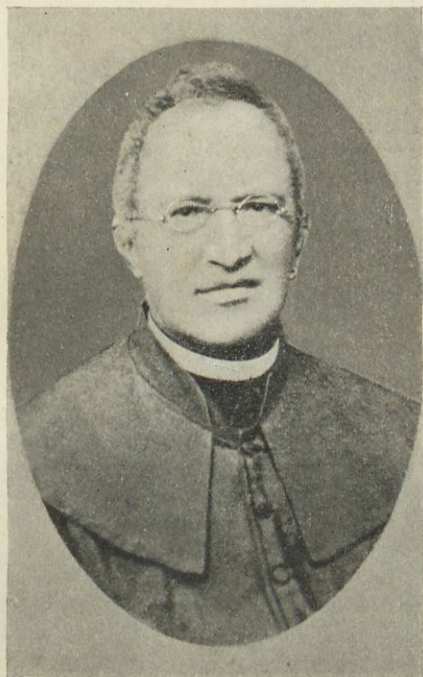
Izza pokojnega župnika Vovka je prevzel upravo župnije Ivan Müller, tedanji duhovni pomočnik šentruperški. Na razpisani natečaj za mesto šentruperškega župnika se je zglasilo 13 kompetentov. Župnijo je dobil Simon Peharc, župnik na Bledu; toda še prej, nego je mesto nastopil, je resigniral. Na mesto njega je bil prezentiran 19. junija 1868. Alojzij Košir, župnik iz Tržiča ter mu izdan dekret 2. julija 1868. Novi župnik je prevzel župnijo v dosti povoljnih okoliščinah; vsaj v prvih letih ni imel večjih skrbi radi popravil pri cerkvah in gospodarskem poslopu. Hud udarec je bil za župnijo grozni požar v Šent Rupertu 12. julija 1870., ko je zgorelo 22 rodovnam vse, kar so imeli. Sreča je bila, da so cerkev rešili. Župnik Košir je imel mnogo sitnosti in skrbi, da je vsaj deloma ublažil bedo ponesrečenih. Velike skrbi je imel tudi s popravkom cerkve na Veseli Gori, ki je pogorela, kakor tudi z zidavo kapelice božjega groba na Kalvariji. Za njegovega župnikovanja je dobil tudi zvonik šentruperške župnijske cerkve gotsko obliko, kar je znatno povečalo krasoto cele cerkve. Sicer pa je skrbel župnik Košir posebno za duševni preporod svojih župljanov. Uvajal je razne nove bratovščine in stare obnavljal, uvajal posebne pobožnosti, in sicer: tridnevno o pustu, misijone, procesije. Boril se je proti novemu brezverskemu duhu, ki je začel vedno bolj prodirati med ljudstvo ter slednjič tudi položil čast predsednika mestnega šolskega odbora. Urejal je stare spise, posebno o ustanovnih mašah. Alojzij Košir je bil prvi šentruperški župnik, ki je začel slovenski uradovati. Prvo slovensko vlogo je poslal škofijskemu ordinarijatu 9. novembra 1883. ravno o ustanovnih mašah. Tudi je prvi začel pisati župnijsko kroniko. Napisal je nekaj podatkov o svojem župnikovanju; toda že 20. julija 1880. je prenehal z zadnjim poročilom, da je ta dan huda toča pokončala en del šentruperške doline. Župnik Košir je bil vrlo pobožen in za čast božjo vnet duhoven, vendar pa mu je manjkala prava odločnost in krepak nastop pred svojimi župljani, kar je bilo tudi krivo, da mnogi njegovi naporji glede zboljšanja pravega krščanskega življenja niso imeli zaželjenega

uspeha. Po 23 letnem župnikovanju je umrl Alojzij Košir 26. avgusta 1891. ter bil pokopan ob severni zid pokopališča, kjer je vzdana priprosta kamnita ploča s sledečim napisom:

»Tukaj počiva preč. gosp. Alojzij Košir, knšk. svetnik, zlato-mašnik in 23 let župnik v Št. Rupertu, r. 25/3 1813 † 26/8 1891.«

Za administratorja šentruperške župnije je bil imenovan izza smrti Koširjeve kapelan Ivan Pelc.

Meseca novembra 1892. pa je prevzel upravo župnije Janez Mervec, dotedanji župnik v Stopičah pri Novem mestu, kate-

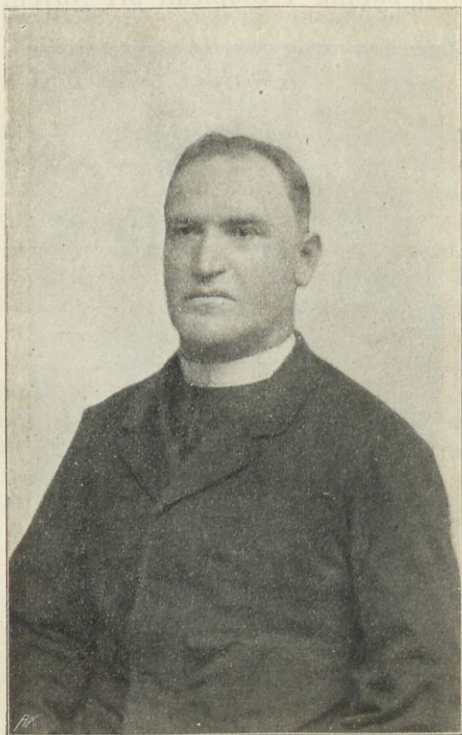

Svetnik in župnik Alojzij Košir.

rega je izvolil novomeški kapitelj izmed 10 prosilcev za župnika šentruperškega. Po izvolitvi je novomeški kapitelj zahteval od novoizvoljenega župnika, da podpiše reverz glede petine pri popravi župnijskih gospodarskih poslopij. Toda župnik Mervec ni hotel podpisati reverza, a je bil kljub temu vmeščen na župnijo. Vsa ta zadeva se je kasneje poravnala tako, kakor smo razložili že spredaj. * Župnik Mervec je delal od svojega nastopa pa do dandanes neutrudljivo in prav uspešno za duševni in gmotni blagor svojih župljanov. Veliko se je trudil, ali tudi srečno izvedel vse, kar je začel. Prva skrb mu je bila, da povzdigne duhovno življenje svojih župljanov. Zato je imel za

x p. 127.

svojega župnikovanja že trikrat sv. misijon, vpeljal l. 1898. družbo sv. Družine in l. 1901. bratovščino Matere božje Karmelske, a povečal vedno češčenje presvetega Rešnjega Telesa. L. 1903. se je ustanovila Marijina družba za dekleta. V cerkvi je uvedel cecilijansko petje ter skrbel, da se na ta način posebno povečuje služba božja. V to svrho je obnovil tudi orglje in razširil pevski zbor. Tudi je s svojim odločnim nastopom zatrl marsikakšne slabe navade med ljudstvom ter ga privel na

Svetnik in župnik Janez Mervec.

pravo pot. Da se pospeši med ljudstvom gospodarski napredek, je bila vpeljana hranilnica in odprta mlekarna, a da obe društvi tako lepo napredujeta, je posebna zasluga g. kapelana Ivana Štrajharja. V najnovejšem času se je ustanovila živinorejska zadruga in kmetijsko društvo.

Vnet za lepoto hiše božje in dober poznavavec cerkvene umetnosti, je želel župnik Mervec, da se že itak lepa župnijska cerkev uredi popolnoma po pravilih gotskega sloga. Bilo je veliko dela in veliko skrbi, dokler se ni obnovitev srečno izvela tako, kakor smo vse zadaj popisali. Tudi pri podružnicah se

je v tem času popravljalo, kar je bilo potrebno, tako da se nahajajo zdaj vse cerkve v največjem redu. Ta knjiga je napisana na njegovo spodbudo in večidel na njegove stroške. Radi teh zaslug je bil imenovan zdaj župnik Mervec za knezoškofijskega svetnika, a najlepše odlikovanje zanj je pa veliko spoštovanje in prava vdanost njegovi župnijski upravi izročnega mu ljudstva.

Šentruperški župniki:

Weriand 1163.	Adam Gospodarič 1644 do 1655.
Herman 1265.	Štefan Belčič 1655—1689.
Meinzel (?) 1307.	Mihael Anderlič 1689 do 1693.
Grifon 1330 (?) † 1336.	Rajko grof Lanthieri 1693—1701.
Konrad iz Gleisdorfa 1336 (?)—1338.	Ivan Počervina, vikar 1694 do 1701, župnik 1701—1723.
Volbenk (Wulfing) 1393 do 1411.	Torta Anton baron de Grienthal 1723—1732.
Pavel Glogauer Blagoviški 1425.	Franc Ksaver Stanz 1732 do 1736.
Herman Dürner 1447.	Ivan Krstnik Jurglič 1736—1738.
Andrej Glogauer Blagoviški 1450 odstopil.	Ivan Adam Lakner 1738 do 1745.
Ivan Harer 1450—1474.	Vincencij Mlakar 1745 do 1761.
Jakob Awersperger Turjaški 1475—1499.	Štefan Videčič, vikar 1761, župnik 1763—1805.
Fabijan Paroll, provizor 1495—1507.	Pergentin Gabrič, vikar 1803—1806.
Jurij Zlatkonja 1499 do 1522.	Ignacij Berneker 1807 do 1808.
Pavel Čevljič, provizor 1507.	Franc Likovič 1809.
Ivan Dorneker, vikar 1550.	Josip Bučar 1810—1843.
Martin Fermentario Žitnik 1585.	Ivan Zupin 1843—1855.
Waldner 1592—1603.	Vincencij Vovk 1855—1868.
Krištof Plankel 1603 do 1613.	Alojzij Košir 1868—1892.
Mihael Bartol 1613—1618 (?).	Ivan Mervec 1892. — + 12. 12. 1
Baltazar de Albertinis ?—1644.	

Šentruperški kapelani:

Hermagor iz Repenj 1453.	Mihael Ambrožič 1495.
Jakob iz Kranja 1453.	Gregor Zagorec 1495.
Matija Marin 1477.	Ivan Tzandorfer 1502.
Bernard, kapelan in vikar 1496.	Gregor Rössler 1550.
	Krištof Artl 1550.

- Matej Debeljak (Crasso) 1585.
 Jurij Arde 1585.
 Jakob Feldir 1585.
 Mihel Petričič, kapelan v Novem mestu iz Šent Ruperta 1587.
 Matija Driac 1592—1603.
 Ivan Butalec 1592—1603.
 Andrej Parizovič 1592 do 1603.
 Jernej Hass 1592—1603.
 Gregor Prosenik 1643.
 Ivan Železnik 1644.
 Gregor Delost 1644.
 Jurij Jeršetič 1650—1670.
 Jakob Kolšica 1654.
 Bartol Gril 1654.
 Marko Kavcin (Caucinus) 1659—1666.
 Jakob Žugelj 1659.
 Ivan Turk (ovič) 1661
 Franc L. Schreiber 1662, kesneje župnik v Svibnem, † 1699 pri Škocjanu.
 Jurij Ziegler 1663.
 Josip Janežič 1664.
 Mihael Jelovšek 1666.
 Peter Mihelčič 1668.
 Adam Skok 1668.
 Andrej Židanik 1668.
 Matija Pokleka 1671.
 Elija Lusnag (Lešnik ?) 1672.
 Matija Šuštarič 1673.
 Peter Rokner 1674.
 Martin Lipuš 1675.
 Nikolaj Ilačič 1675.
 Adam Lubi 1678.
 Tomaž Gril 1679.
 Ivan Kunstl 1681, benefician na Doleh 1716, kurat pri Št. Janžu 1717.
 Ivan Križ 1683.
 Bizijak 1683.
 Ivan Juhart 1685.
 Ivan Počervina 1685.
 Mihael Prpar 1686.
 Ivan Pernar 1688.
 Filip Jakob Schnell 1689.
 Jurij Köstner 1689.
 Tomaž Jeraj, kurat na Doleh 1690., 1700.
 Ivan Krst. Hostnik 1694.
 Matija Ročič 1699.
 Ivan Krst. Jenšak 1700.
 Maksim Rudolf Pehani 1701.
 Matija Plasar 1702, kurat na Doleh 1712.
 Lovrenc Kamnikar 1702.
 Franc Bartol Pichler 1709.
 Mihael Koželin 1710.
 Gregor Blaznik 1712.
 Ivan Krst. Verk 1714.
 Mihael Močivnik 1715.
 Mihael Ciuha 1716.
 Ivan Krst. Stariha 1717, benefician na Doleh 1727.
 Marko Noroden 1720, kurat pri Št. Janžu 1721.
 Ivan Krst. Jurglič 1720.
 Tomaž Repar 1722, kurat na Doleh 1722.; 1736—1746.
 Franc Dušič 1722, kurat pri Št. Janžu 1722.
 Anton Forlani 1722, kapelan Barbotov.
 Nikolaj Resman 1723, benefician na Doleh 1720., 1723., 1725.
 Ivan Krst. Lužar 1723.
 Anton Drčar 1727.
 Matija Fabijan 1728, benefician na Doleh 1728.
 Franc Ksaver Stanz 1731.
 Josip Locatelli 1731.
 Josip Ruperčič 1731.
 Blaž Vidic 1733.
 Matevž Štrukelj 1733.
 Baltazar Aisner 1733.
 Ivan Andrej Lakner 1735.
 Nikolaj Gruden 1735, kurat pri Št. Janžu 1736.
 Josip Polanc 1737.

- Florijan Šnideršič 1738.
 Filip Pugl 1738.
 Matevž Forlani 1739.
 Matija Kozlevčar 1741.
 Luka Maškon 1743.
 Matija Colorator 1746.
 Adam Šumic 1748.
 Ivan Jurij Vlaseti 1750.
 Andrej Sporer 1750.
 Lovrenc Žitnik 1750.
 Anton Svetlin 1751, prvi
 samostalni vikar na Doleh
 1754.
 Gregor Ratkovič 1751.
 Josip Rojc 1751.
 Anton Planquez 1751.
 Gregor Jenič 1752, prvi sa-
 mostalni vikar pri Št. Janžu
 1752.
 Štefan Videčič 1754.
 Andrej Igl 1754.
 Franc Šenovič 1754.
 Franc Kalinger 1754.
 Ferdinand Purger 1755.
 Anton Malič 1756.
 Franc Marno 1758.
 Tomaž Vulovič 1758.
 Simon Kordiš 1759.
 Jurij Debevec 1759.
 Jurij Karlsteter 1761.
 Matej Petrič 1761.
 Anton Šnideršič 1763.
 Marko Krajnic 1766.
 Franc Berneker 1767.
 Anton Pleškovič 1767.
 Ivan Žmavec 1767, kot duh.
 pomočnik že l. 1758.
 Martin Horvatič 1768.
 Matija Mervic 1768.
 Anton Zuppardi 1771.
 Karl Rupani 1777.
 Anton Perušič 1779.
 Josip Škrjanc 1779.
 Jakob Debeljak 1779.
 Marko Gros 1783.
 Ignac Berneker 1784.
 Ivan Žagar 1784.
 Franc Jenič 1785.
 Franc Krommer 1785.
 Andrej Sustig 1787.
 Franc Vernardis 1790.
 Ivan Modic 1790.
 Feliks Musič 1791.
 Mihel Martinec 1792.
 Martin Asu 1801.
 Josip Lokar 1802.
 Ivan Božič 1804.
 Franc Gabrič, upravitelj
 1804.
 Gregor Kuralt 1805.
 Jurij Paternoster 1806.
 Ivan Massolini 1806.
 Tomaž Grösznig 1807.
 Mihael Kutnar 1808.
 Primož Smolnikar 1809.
 Jurij Panian 1810.
 Mihael Zdešar 1811.
 Luka Berčič 1814.
 Martin Orehnikar 1814.
 Anton Eržen 1814.
 Ivan Rogel 1816.
 Gregor Apalig 1818.
 Bartol Miller 1820.
 Simon Jereb 1821.
 Lovrenc Lap 1822.
 Anton Kastelic 1822.
 Anton Grašič 1825.
 Ivan Hinek 1827.
 Lovrenc Stupica 1827.
 Bartol Vidmar 1828.
 Andrej Keržišnik 1829.
 Martin Urankar 1832.
 Andrej Svetlin 1833.
 Sebastijan Kokalj 1833.
 Valentin Engelman 1833.
 Bartol Pečnik 1834.
 Matija Erzar 1835.
 Ivan Kastelic 1837.
 Franc Zupančič 1839.
 Kajetan Huber 1840.
 Josip Bevk 1841.
 Gašpar Gašperlin 1841.
 Gašpar Martinec 1841.
 Miha Windischer 1841.
 Jakob Marolt 1843.
 Mihael Sluga 1846.

Danijel Trček 1852.	Ivan Brezovar 1878.
Matevž Markovič v po-	Andrej Šimenc 1879.
koju 1853.	Josip Resnik 1880.
Jakob Indihar 1854.	Franc Gornik 1881.
Ivan Koprivnikar 1855.	Matevž Ferčej 1882.
Ivan Müller 1855.	Franc Rozman 1885.
Ivan Žužek 1858.	Matej Pintar 1887.
Simon Lovšin 1861.	Ivan Pelc 1889.
Blaž Lenček 1863.	Ivan Šiška 1890.
Josip Grčar 1868.	Vencel Filer 1891.
Martin Meš 1868.	Ivan Dolinar 1899.
Josip Voglar 1869.	Anton Zorc 1902.
Anton Tramte 1871.	Jakob Ogrizek 1904.
Jurij Sterbenc 1873.	Ivan Štrajhar 1906.
Karl Jančigar 1874.	Leopold Erzin 1912.
Ignac Kutnar 1874.	

X.

Zgodovina in opis šentruperške župnijske cerkve.**1. Zgodovina cerkve.**

Omenili smo že v enem poprejšnjih poglavij, da so postavili prve cerkve v današnjem šentruperškem kraju brez dvoma oglejski misijonarji, ki so širili krščanstvo po teh krajih že koncem sedmega stoletja. Gotovo je stala blizu današnjega Škrljevega cerkev že za patrijarha Pavlina II. (787—802). Kate-remu svetniku je bila posvečena s početka, se ne more doka-zati, gotovo pa je, da so češčenje sv. Ruperta v tem času širili le solnograški misijonarji, in ker so imeli le ti v šentruperškem kraju takrat večji vpliv, so spremenili v tej cerkvi prvotnega patrona ter jo posvetili na čast sv. Rupertu. To se je moralo zgoditi pa še pred l. 796., kajti od tega časa je prenehalo po teh krajih misijonsko delovanje solnograških duhovnikov, kakor je poznato po določilih samega cesarja Karla Velikega iz l. 811. Do časov blažene Heme je bila ta cerkev bržkone lesena, ona pa jo je dala sezidati kot posestnica Škerljevega, ker je bil ves ta kraj njena last, a je tudi kot pobožna gospa žrtvovala mnogo za cerkve svojih podložnih. Takrat (1015—1045) so nastale po njeni požrtvovalnosti tudi še duhovnijske cerkve Matere božje v Liedingu, sv. Lovrenca na Gori, sv. Petra v Brežah, sv. Lam-berta in sv. Jurja v Trušnjah, sv. Mihaela v Pilštajnu in sv. Ru-perta na Vidmu za Savo.¹

V listini iz l. 1163. imamo šele prvi jasen dokaz, da je bila cerkev posvečena sv. Rupertu, in da je bila župnijska cerkev (apud Crilōg in ecclesia s. Rūberti). Cerkev je bila zidana in precej obsežna, pa tudi znamenita, ker se je v njej zbrala celo

¹ Dr. Josip Gruden: Zgodovina slovenskega naroda, 1. zv. Str. 79.

cerkvena skupščina. Stala pa je bržkone na istem mestu kakor današnja, le lega njena je morala biti druga. Stala je počez čez trg od zapada proti jutru. Ta bržkone od blažene Heme sezidana cerkev je ostala nespremenjena do konca 14. stoletja; vsaj ne najdemo zapisane nobene vesti o njej in tudi ne vemo, v kakšnem slogu je bila postavljena. Menimo samo, da so grofi Celjski, ko so postali patroni šentruperške župnijske cerkve, l. 1393. postavili temelj današnjemu stolpu ter spremenili ves prostor okoli cerkve v tabor. Mogoče je, da so tudi cerkev razširili, vsaj se je tako mislilo, a nahajamo celo zapisano v župnijskem inventarju iz l. 1811., da so cerkev sezidali grofi Celjski.¹ Seveda sedanje župnijske cerkve niso mogli sezidati grofi Celjski, ker je njih rod izmrl davno prej, nego je bila cerkev dogotovljena. Mogoče je, da so delali že grofi Celjski kakšne priprave za zidanje nove cerkve, toda smrt jih je preprečila, da izvedejo svojo osnovo. Sčasoma je postala namreč župnijska cerkev premajhna, a bila je bržkone tudi že ruševna ter je nastala potreba, da se sezida nova. Takrat je bila veležupnija šentruperška še vsa v svojem prvotnem obsegu. A ker se je prebivalstvo sčasoma pomnožilo, je bila vse-

Kamnoseško znamenje.

kakor potrebna tudi večja cerkev, nego je bila dosedanja iz Heminih časov.² To je tudi prisililo župnika Jakoba Turjaškega, da se je lotil zidave. Radi že stoječega stolpa je dobila cerkev novo smer od severozapada proti jugoiztoku. Zidarski mojster nam je neznan. Le nekakšno kamnoseško znamenje se je ohranilo na enostavnem neizklesanem kamnu, na severni strani blizu lope nad zidcem 1-15 m visoko. Ker je kamen, na katerem so vrezana znamenja, grapav, se ostali znaki razen treh ne morejo razpoznati. Po trditvi Valvasorjevi (XI. 487) se je zidala cerkev dalje časa; niso jo zidali župljani, nego bogati vlastelini. Kdaj se je začela cerkev zidati, pa nam tudi Valvasor ne ve povedati. Vendar pa moremo trditi, da je začel današnjo šentruperško župnijsko cerkev zidati in da jo je tudi dovršil župnik Jakob Turjaški. Le ta je postal župnik v Šent

¹ Župnijski arhiv.

² Zdaj živi na prostoru nekdanje veležupnije šentruperške do 16.000 duš. Če vzamemo za tedanje čase le tretjino tega prebivalstva, je štela tedanja veležupnija čez 5000 duš. Za toliko število vernikov je bila pač potrebna obsežna božja hiša. Sedanja cerkev ima prostora za 2000 ljudi.

Rupertu l. 1474., a l. 1482. je bil posvečen v novem koru (svetišču) novi veliki oltar na čast sv. Rupertu. To izvemo iz listine, ki se nam je ohranila v novomeškem kapiteljskem arhivu.¹ Jakob Turjaški je začel tedaj zidati svetišče kmalu po nastopu svoje službe ter ga dogotovil l. 1482. Ni verjetno, da bi se bil postavil v staro cerkev nov oltar, ker stari ni bil nič več poraben. A prav verjetno je, da je prišel posvečevati novi oltar sam škof Paskazij ravno radi novega svetišča. Ker je omenjena listina za našo župnijsko cerkev važna tudi še v marsikaterem drugem pogledu, jo priobčujemo tukaj v celoti v latinskem izvirniku in slovenskem prevodu: Nos Paschasius dei et apostolice sedis gratia episcopus Pettinensis necnon reverendissimi in Christo patris domini domini Marci episcopi Prenestini cardinalis tituli sancti Marci patriarche aquileyiensis dignissimi vicarius in episcopalibus et pontificalibus extra provinciam Foriulij. In ejus patriarchatu generalis etc.

Notum facimus per presentes, quod nos die dominica secunda mensis iunii in ecclesia parochiali Sancti Rudperti aquileyiensis diocesis Altare summum dicte ecclesie videlicet chori ad honorem et sub vocabulo sancti Rudperti confessoris et pontificis adhibitis et servatis solemnitatibus debitis et requisitis rite in nomine domini consecravimus cupientes igitur dictam ecclesiam et altare antememoratum a christifidelibus tanto frequentius congruis honoribus frequentari quanto dono celestis gratiis uberius se noverint refectos omnibus et singulis utriusque sexus christifidelibus ecclesiam et altare antedicta in die dedicationis dicti altaris quam futuris perpetuis temporibus. In die dominica infra octavam corporis Christi statuimus celebrari. In diebus Nativitatis domini circumcisionis ejusdem, epiphanie, passionis, resurrectionis, ascensionis, pentecosteos, Trinitatis, corporis Christi, singulis festivitibus Virginis Marie, duodecim apostolorum, quatuor evangelistarum necnon sanctorum et sanctarum, Rudperti confessoris et pontificis, Jacobi apostoli majoris, Andree apostoli, Christophori Martyris, Nicolai confessoris, Sebastiani Martyris, Barbare virginis et martyris, Katherine virginis et martyris, quorum reliquie ad (predictum altare) sunt recondite. Nec non sanctorum martyrum Hermachore et Fortunati aquilyensium patronorum singulis dominicis diebus sacrate quadragesime visitantibus devote manus porigentibus adjutrices etiam serotina pulsatione trina pro pace flexis genibus ter devote angelicam dicentibus salutationem de omnipotentis dei misericor-

¹ Listina (Fasc. II. Nro. 5) o posvečenju velikega oltarja v šent-ruperški župnijski cerkvi 2. junija 1482 je že precej poškodovana, vendar še čitljiva. Pisana je na pergamentu v latinskem jeziku. Velika je 29 : 20. Pečat manjka in tudi vsi priveski, za katere ima pet zarez. Nahaja se v novomeškem kapiteljskem arhivu.

dia confisi beatorum Petri et Pauli apostolorum auctoritate de iniunctis sibi penitenciis auctoritate nostri prescilatus dies quadraginta. Et ex parte vicariatus nostri antedictae similiter quadraginta diebus misericorditer in domino relaxamus. In quorum fidem et evidentiam presentes fieri fecimus sigillique nostri pontificalis oblongi apprehensione jussimus roborari. Datum dicto mense et loco, quibus supra anno domini millesimo quadragintesimo octagesimo secundo Indictione quindecima pontificatus sanctissimi domini Sixti pape quarti anno undecimo.

V slovenskem prevodu se glasi ta listina tako-le:

Paskazij¹ po božji in apostolskega stola milosti škof Pičenski ter prečastitljivejšega v Kristusu očeta gospoda Marka² škofa Prenestinskega kardinala z naslovom sv. Marka patrijarha oglejskega najvrednejšega namestnika (vikar) v škofijskih in papeških stvareh zunaj pokrajine Furlanske. V njegovem patrijarhatu generalni itd.

Dajemo na znanje po tem listu, da smo na nedeljo 2. junija v župnijski cerkvi sv. Ruperta oglejske dieceze veliki oltar imenovane cerkve namreč kora (svetišča) v čast in na ime sv. Ruperta, spoznavavca in škofa z dovoljenimi in propisanimi, dolžnimi in zahtevanimi svečanostmi po propisu v imenu gospoda posvetili, ker pa želimo, da verniki imenovano cerkev in omenjeni oltar tem bolj obiskujejo s primernimi častmi, čim obilnejše nadarjene se bodo čutili z darom nebeških milosti; tudi smo določili, da vsi in poedini verniki obeh spolov obhajajo posvečenje na poprej določeni dan posvete omenjenega oltarja za vse večne čase na nedeljo v osmini sv. Rešnjega Telesa. Na dneve rojstva Gospodovega, obrezovanja, razglasenja, trpljenja, vstajenja, vnebohoda istega, Binkošti, presvete Trojice, sv. Rešnjega Telesa, na poedine praznike Matere božje, dvanajsterih apostolov, štirih evangelistov, ter svetnikov in svetnic Ruperta spoznavavca in škofa, Jakoba aposteljna starejšega, Andreja aposteljna, Krištofa mučenika, Nikolaja spoznavavca, Sebastijana mučenika, Barbare device in mučenice, Katarine device in mučenice, katerih ostanki so položeni v omenjeni oltar, ter svetnikov mučenikov Mohorja in Fortunata oglejskih patronov in na poedine nedelje svetega štiridesetdanskega posta podeljujemo milostljivo po Gospodu vsem onim, ki pobožno obišejo cerkev ter kaj darujejo; tudi onim, ki pri trikratnem večernem zvonjenju za mir kleče pobožno molijo angelsko češčenje, odpustkov po usmiljenosti vsemočnega Boga ter v zaupanju na sv. Petra in Pavla v vseh

¹ Paskazij (Pascalis, Pasqualius, Pasquelinus), morda po imenu Martin, škof Pičenski (? — 1485).

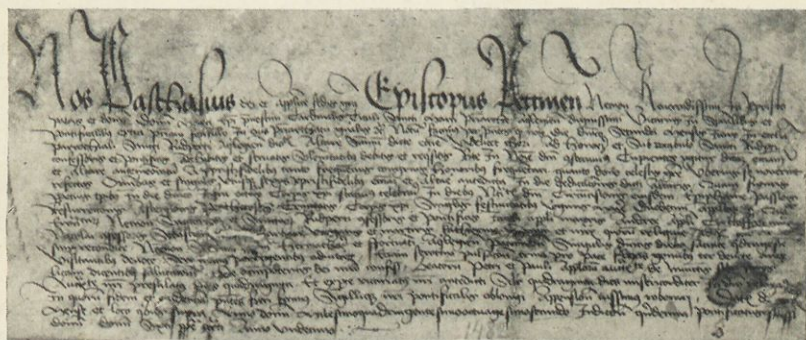
² Marcus Barbus patrijarh (1465—1490), škof v Vicenci, kardinal sv. Marka v Benetkah, kasneje škof Prenestinski.

oblastih našega škofovanja 40 dni, od strani našega vikarijata tudi 40 dni.

Da bode vse to verodostojno in očitvidno, smo dali napisati to pismo ter zapovedali, da se potrdi z našim škofovskim podolgastim pečatom.

Dano istega meseca in na istem mestu kakor zgoraj leta Gospodovega tisoč štiri sto osemdeset drugega, indikcije petnajste, a papeštva svetega gospoda gospoda Siksta¹ papeža četrtega v enajstem letu.

Razen o posveti velikega oltarja sv. Ruperta v svetišču izvemo tudi še iz te listine, kateri svetniki so se takrat še posebno častili v stari šentruperški cerkvi. Tukaj so stali še oltarji sv. Jakoba aposteljna starejšega, Andreja aposteljna, Krištofa mučenika, Nikolaja spoznavavca,² Sebastijana mučenika, Barbare device in mučenice, Katarine device in muče-

Listina o posvečenju velikega oltarja leta 1482.

nice ter mučnikov sv. Mohorja in Fortunata. Od vseh teh oltarjev sta se ohranila najdlje oltarja sv. Andreja in sv. Katarine; stala sta še l. 1823. na koru,³ kjer so ju namestili l. 1509. iz nove cerkvene ladje, kamor so postavili druge nove oltarje. Iz te listine izvemo tudi, da se je v tem času zvonilo angelsko češčenje zvečer za mir, ker so Turki vedno huje napadali slovenske dežele.

Župnik Jakob Turjaški je torej dogotovil svetišče l. 1482. Precej potem je začel zidati tudi ladjo. Moral je imeti veliko skrbi, dokler je spravil tako veličastveno zgradbo pod streho

¹ Papež Sikst IV. (1471—1484).

² Ta oltar se omenja že l. 1461., seveda v stari cerkvi.

³ V opisu šentruperške župnijske cerkve iz leta 1823. (v novo-meškem kapiteljskem arhivu) omenja tedanji župnik Josip Bučar, da sta stala ta dva oltarja na koru z letnico 1509, vrezano v kamen. Kdaj sta bila ta dva najstarejša oltarja za vselej odstranjena iz cerkve, mi ni znano.

dve leti pred svojo smrtjo. Vsa cerkev je bila tedaj dogotovljena l. 1497., kar nam dokazuje kamnita ploča z gotskimi letnicami nad glavnimi vrati. Zdaj bi se bila morala cerkev posvetiti. Toda Jakob Turjaški je kmalu potem umrl, njegov naslednik Jurij Zlatkonja pa je imel toliko drugih skrbi in dela, da ni mogel skrbeti za svojo župnijo, kakor je želel, nego je prepustil njeno upravo župnijskim vikarjem. Tako je bilo tudi, ko je postal Jurij Zlatkonja škof na Dunaju. Šele dve leti pred svojo smrtjo je izposloval, da se je nova župnijska cerkev posvetila. To se je zgodilo 14. oktobra leta 1520. Tudi o tem dogodku se nam je ohranila izvirna listina ter jo tukaj priobčujemo najprej v latinskem jeziku in potem v slovenskem prevodu.¹

Daniel de Rubeis Dei et Apostolice Sedis gratia episcopus Caprulanus in patriarchatu et diecesi Aquileiensi pro Rmo. in Christo patre domino domino Dominico miseratione divina episcopo portuensi sancte Romane ecclesie Cardinale s. Marci sancteque sedis Aquileiensis patriarcha dignissimo, suffraganeus generalis.

Universis et singulis christifidelibus tam presentibus quam futuris has nostras litteras inspecturis notum facimus quod nos anno nativitatis Domini millesimo quingentesimo vigesimo, indictione octava, die vero dominica quarta decima mensis octobris pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri Domini Leonis divina providentia pape decimi anno octavo spiritus sancti gratia suffulti iuxta ritum modum et formam S. Romane ecclesie consuetum consecravimus ecclesiam Sancti rudperti unacum sex altaribus, quorum primum in choro in honorem sancti Michaelis, secundum in sinistra parte in honorem beate Marie virginis, tertium in medio ecclesie in honorem sancte Anne, quartum in dextero cornu in honorem sancti Nicolai, quintum sub ambone in honorem sancti Rocchi, sextum sub basilica in sinistra parte in honorem sancti Bernardi et Antonij. In quibus reposuimus Reliquias Sancti Laurentij, Paulini patriarche, Affre et sodalium, item reconciliavimus duo altaria in ipsa ecclesia, quorum unum etiam in choro in honorem s. Rudperti et alterum similiter in choro in sinistra parte in honorem s. Hermacore et Fortunati. Ideo cupientes ut ipsa ecclesia cum dictis altaribus in suis structuris et edificiis debite reparentur, conserventur et manuteneantur, ac libris, calicibus, luminaribus et aliis ornamentis ibidem ad divinum cultum necessariis decentius muniantur et a christifidelibus iugiter venerentur debitis quoque frequententur honoribus, et ut christifideles ipsi eo libentius causam confluant ad eandem et ad reparationem, conservationem, ma-

¹ Listina (33:23) se nahaja v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fasc. II., Nro. 8). Pisana je na pergamentu ter dobro ohranjena in lepo pisana; pečat je odrezan in en del listine na dolnjem kraju.

nutentionem et munitionem hujus modi manus proemtius porrigant adiutrices, quos ex hoc ibidem dono celestis gratia noverint uberius se refectos omnibus et singulis utriusque sexus christifidelibus vere penitentibus et confessis qui dictam ecclesiam cum altaribus in natalis domini nostri Jesu Christi, circumcisionis, epiphanie, passionis, resurrectionis, ascensionis et pentecostes, in nativitatis beate Marie virginis, anuntiationis, visitationis, conceptionis, purificationis et assumptionis, omnium apostolorum, omnium sanctorum, commemorationis, mortuorum, s. Rudperti, Michaelis, Anne, s. Nicolai, Rochi, Bernardi, Antonii, s. Hermacore et Fortunatis nec non dedicationis huiusmodi festivitatum diebus a primis vesperis usque ad secundas vespas inclusive devote visitaverint annuatim et ad premissa manus quovis modo porrexerint adiutrices, pro singulis festivitatum earundem diebus, quibus id fecerint de omnipotentis dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi quadraginta dies auctoritate ordinaria patriarchali aquileiensi, et alios quadraginta dies auctoritate nostra pontificali de injunctis eis penitentijs misericorditer in domino relaxamus in forma ecclesie consueta. In quorum fidem presentes fieri et prelibati reverendissimi Domini Cardinalis et patriarche rotundi Sigilli appensione jussimus communiri. Datum in ecclesia s. Rudperti anno, indictione, die, mense et pontificatu ut supra.

Quam quidem consecrationem transferendam duximus et transferimus die dominica ante festum s. Luce. Leonardus Agricola de mandatu.

Danijel Rubejski¹ po božji in apostolskega sedeža milosti škof kaprulanski v patrijarhatu in diecezi oglejski za častiljivega v Kristusu očeta gospoda Dominika² po božji milosti škofa portuenskega sv. rimske cerkve kardinala sv. Marka ter sv. stolice oglejske patrijarha, najdostojnejšega, generalni sufragan (namestni škof).

Vsem in poedinim vernikom kakor sedanjim tako prihodnjim, ki bodo prebirali to naše pismo, dajemo na znanje, da smo leta rojstva Gospodovega tisoč pet sto dvajsetega, indikcije osme, in sicer na nedeljo 14. oktobra za papeštva v Gospodu svetega očeta in gospoda našega gospoda Leona,³ po božji previdnosti papeža desetega v osmem letu, okrepljeni po milosti svetega Duha po verskem obredu, propisu in obliku sv. rimske cerkve navadnem posvetili cerkev sv. Ruperta zaeno s šesterimi oltarji, med katerimi prvega v koru (svetišču) na čast sv. Mihaelu, drugega na levi strani na čast blaženi Mariji devici, tretjega v sredini cerkve na čast sv. Ani, četrtega na

¹ Daniel de Rubeis (Rubejski) je bil generalni namestni škof za avstrijski del oglejske dieceze.

² Dominik Grimanus patrijarh (1497—1523).

³ Leo X. papež (1513—1521).

desni strani ločilnega loka na čast sv. Nikolaju, petega pod ambonom (naslonom, prižnico) na čast sv. Roku, šestega pod baziliko (cerkveno ladjo) na levi strani na čast sv. Bernardu in sv. Antonu. V nje smo položili ostanke sv. Lovrenca, Pavlina patrijarha, Afre in družic; potem smo iznovič posvetili dva oltarja v isti cerkvi, od teh enega v koru (svetišču) na čast sv. Ruperta, in tudi drugega v koru na levi strani na čast sv. Mohorju in Fortunatu. Zato želeči, da bi se le ta cerkev in omenjeni oltarji v svojih uredbah in zidavah popravljali, kakor je treba, vzdrževali in ohranili; s knjigami, kelihi in drugimi ornamenti (okrasji) na tem kraju za službo božjo potrebnimi, čim dostojneje oskrbovali, a da bi se iz tega vzroka verniki tem rajši shajali ter za popravo, vzdrževanje, porabo in ohranitev tem pripravneje kaj žrtvovali, čim obilneje obdarovani bi se čutili po tem daru z božjo milostjo, podeljujemo vsem in poedincem obeh spolov vernikom, ki se prav skesajo in izpovejo, in ki omenjeno cerkev z oltarji obiščejo na dan rojstva gospoda našega Jezusa Kristusa, obrezovanja, razglasenja, trpljenja, vstajenja, vnebohoda in binkošti, rojstva blažene Marije device, oznanenja, obiskovanja, svečnice in vnebohoda, vseh aposteljniov, vseh svetnikov, vernih duš, sv. Ruperta, Mihaela, Ane, sv. Nikolaja, Roka, Bernarda, Antona, sv. Mohorja in Fortunata ter cerkvenega posvečenja, ter na dneve teh praznikov pobožno obiščejo od prvih (to je popoldne pred praznikom) do drugih večernic, in sicer vsako leto pa za zgoraj omenjeno na katerikoli način kaj žrtvujejo, za poedine dni onih svetkovin, na katere kaj takega store, po milosti vse-mogočnega Boga ter blaženega Petra in Pavla vsled svoje navadne moči odpustkov 40 dni, vsled moči oglejskega patrijarha drugih 40 dni, a vsled naše škofovske moči drugih 40 dni po navadnih propisih cerkve. Za verodostojnost tega smo zapovedovali to pismo napisati ter ga potrditi z okroglim pečatom preljubljenega častitljivega gospoda kardinala in patrijarha.

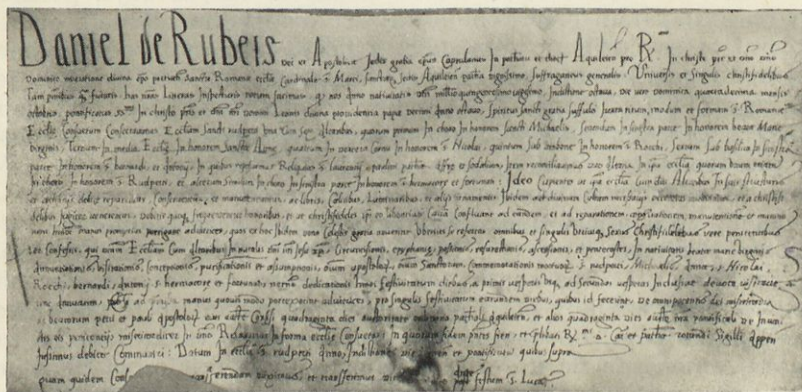
Dano v cerkvi sv. Ruperta leta, indikcije, dne, meseca in papeštva kakor zgoraj.

Ker smo sodili, da treba to posvečenje preložiti, preložimo ga na nedeljo pred praznikom sv. Lukeža. Lenard Agricola po nalogu.

Po tej listini je posvetil škof Danijel Rubejski novo župnijsko cerkev dne 14. oktobra leta 1520. ter določil, da se obhaja posveta vsako leto na nedeljo pred sv. Lukežem. Razen cerkve je posvetil isti škof tudi šest novih oltarjev in dva iznovič. V svetišču so stali štirje oltarji, ostali štirje pa v ladji; oltarja sv. Katarine in sv. Andreja, ki sta stala na pevskem koru, pa ne omenja. Mesto oltarjev sv. Jakoba, aposteljna starejšega, Krištofa mučenika, Sebastijana mučenika in Barbare device in mučenice, so bili postavljeni oltarji na čast sv. Mihaelu,

sv. Ani, sv. Roku ter sv. Bernardu in Antonu. Zanimivo je, da je stal takrat oltar sv. Ane sred cerkve. Poleg sv. Ruperta, patrona cele župnije, so se še nadalje častili, kakor poprej v stari cerkvi, sv. Nikolaj ter sv. Mohor in Fortunat; tudi oltar blažene Marije Device je ostal gotovo iz stare cerkve ter bil obnovljen ali na novo izdelan. Tako je imela tedaj šentruperska župnijska cerkev deset oltarjev, ki so bili bržkone vsi leseni, pa se zato ni nobeden do danes ohranil. Tudi nam ni znano, v kakšnem slogu so bili izdelani in kdo je naslikal za nje slike ter izklesal podobe.

Valvasor ima prav, ko trdi, da se je cerkev zidala dalje časa in da so jo pomagali dogotoviti premožni plemenitniki.

Listina o posvečenju sedanje župnijske cerkve v št. Rupertu leta 1520.

Taka veličanstvena in umetna cerkvena stavba se je zidala seveda počasi, kakor je dohajala pomoč od dobrotnikov. Vsekakor pa je moral biti Jakob Turjaški vztrajen župnik, da je izvel po njem zasnovano in začeto delo do kraja. Utemeljiteljem dobrotnikom so postavili v spomin na oboku svetišča njihove rodovinske grbe, in sicer: grofom Celjskim, vojvodom avstrijskim, plemenitim Turjaškim in Vilandrovim ter kesnejšim dobrotnikom grofom Barbom. Razen teh grbov nimamo zdaj v cerkvi nobenega spomenika iz prvega časa utemeljenja. Valvasor (XI. 487) sicer omenja, da je visel v cerkvi mrtvaški ščit in zastava v sami cerkvi pokopanega Žige Turjaškega, ki je umrl dne 8. septembra leta 1594.¹ Ta ščit brez zastave je

¹ Napis nad grobom se je glasil po Valvasorju tako-le: Hier liegt begraben der Edle und Vest Herr Sigmund von Auersperg, Ritter, der gestorben ist den 8. September An. 1594. Tukaj leži pokopan plemeniti in hrabri gospod Žiga Turjaški, vitez, ki je umrl 8. septembra 1594. Ta napis se nahaja tudi na mrtvaškem grbu. Na grbu Žige Gusiča pa je tale napis: Sigmund Gusitsch zu Pogan. vnd Kraiss. . . kay : A : Z : H : V : B : kay : Maÿ : H : K : R : 1627.

visel poleg pozlačenega grba gospoda Gusiča iz leta 1627. v cerkvi na desni strani grobnice Maksa Valerija grofa Barba še leta 1823.¹ Kesneje so prenesli oba ščita v grad Rakovnik, kjer se hranita še zdaj v grajski kapeli.² Valvasor (XI. 487) opisuje novo šentruperško cerkev tako-le: »Omenjena župnijska cerkev šentruperška je lepa in dragocena zgradba, ima visok obok, ki ga nosi šest slopov; polna je starih slikarij tako živih in svežih boj, kakor da so izvedene pred enim mesecem.« Kdo je cerkev poslikal in kdaj, ne najdemo nikjer nič zapisanega. Morda je slikarija župnijske cerkve v kakšni zvezi s slikarijo v cerkvi na Vihru, ki se nam je ohranila do današnjih dni. Slikarija je bila izvedena v gotskem slogu, kar se je pokazalo na malem ostanku, ki so ga odkrili v novejšem času, ko so cerkev popravljali.

Za časa reformacije in protireformacije so mnoge cerkve prezidavali ter jim tako prvotno obliko pokončali. To se po sreči pri šentruperški župnijski cerkvi ni zgodilo. Ostala je vsa zidava nespremenjena do dandanes, le okna so deloma zazidali na doljnem kraju, in sicer bržkone precej spočetka. Notranja oprava pa se je večkrat spreminjala, a seveda le na škodo umetnosti. Leta 1697. je dal postaviti Maks Valerij grof Barbo nad svojo grobnico na levi strani ladje lep oltar z umetno izdelano sliko sv. Družine. Ta oltar je stal v cerkvi še leta 1823.³ Na istem mestu si je postavil tudi v kamen vsekan nadgrobni spomenik z nemškim napisom, o katerem spregovorimo kesneje. Leta 1752., če ne morda že poprej, so pokončali po Valvasorju tako hvaljeno slikarijo. Tega leta so namreč cerkev pobelili in popravili okna, kar je stalo 10 gld. nemške vrednosti. V drugič je dal cerkev pobeliti župnik Štefan Videčič leta 1776. ter je tako bržkone do kraja pokončal slike tudi po oboku.⁴ Iz urbarija župnijske cerkve izvemo, da je bil l. 1752. postavljen nov veliki oltar, ki je stal 611 gold. 28 kr. nemške vrednosti. Isto leto so potlakali cerkev s kamenitimi pločami, za kar so plačali 125 gold. Obnovili so tudi oltar rožnega venca, postavili vanj kip roženvenške Matere božje, na kar se je potrošilo 115 gold. Imeli so tudi že uro v zvoniku, za katero so dali 70 gold. Sicer pa moremo lahko soditi po inventarju župnijske cerkve, da je bilo njeno stanje zanemarjeno. Iz računov l. 1763. izvemo, da so dali župljani naslikati nov božji grob in sliko na bandero sv. Ruperta, za kar je dobil slikar⁵ 38 gold.; bandero samo iz damasta pa je stalo 81 gld. 10 kr. L. 1776. so poprav-

¹ Opis Bučarjev.

² Mittheilungen der k. k. Centralkommission für Kunst und historische Denkmale. Dritte Folge I. B. Wien. 1902. Str. 325.

³ Opis Bučarjev.

⁴ Župnijski arhiv.

⁵ Morda je bil ta slikar Anton Postl, ki je živel ob tem času v Št. Rupertu. (Župnijski arhiv.)

ljali cerkev. Zvonik je dobil novo ostrešje ter so ga pokrili s ploščevino; postavili so nanj tudi križ. Les za zvonik je stal 78 gld. 10 kr., žebli in železo 65 gld. 52 kr.; železni križ 25 gld. 4 kr.; delavcem, ki so nataknili križ, 15 gold. 35 kr.; pokrivač 55 gold.; nova streha povzdignjena in postavljena 135 gold.; ploščevina 137 gold.; delo 205 gold. 36 kr.; belenje cerkve 67 gold. 52 kr.; delavci 22 gold. 44 kr.

Mrtvaški grb Žige Turjaškega iz leta 1594.

Leta 1805. je zapustil župnik Štefan Videčič v svoji oporoki neko svoto za cerkvene klopi. Tedanji župan Jakob Schuller jih je dal l. 1806. narediti ter plačal za nje 99 gold. 54 kr. Za sedeže se je oglasilo 36 oseb, ki so plačale za celo življenje po 2 gold., a še posebej vsako leto po 17 kr. za sedež. Po Bučarjevem opisu iz l. 1823. so pobarvali streho na zvoniku z rdečo barvo radi trajnosti ter postavili nanj pozlačena okrasja. L. 1819. so zbrali župljani med seboj 350 gold. ter za to svoto kupili

ново uro za zvonik. Takrat je dala narediti cerkvena občina tudi novo zvonišče za petero zvonov. Malo zakristijo na episteljski strani so takrat rabili za shrambo cerkvenega orodja, a veliki teden pa za božji grob. V cerkvi je bilo takrat šest oltarjev. Po opisu je bil veliki oltar prav veličasten radi svoje višine in radi umetno izdelanega kipa sv. Ruperta v škofijskem ornatu, kar je posebno poviševalo dostojanstvo notranjosti cer-

Mrtvaški grb Žige Gusiča iz leta 1627.

kve. Ko je leta 1865. ta leseni oltar odstranil župnik Vincencij Vovk ter ga nadomestil s sedanjim marmornatim, je bila spravljena podoba sv. Ruperta na cerkveno podstrešje. Kasneje (l. 1870.) ga je postavil župnik Alojzij Košir v kapelico, katero je sezidal v to svrho pri župnijskem vrtu, kjer stoji še zdaj. Ta podoba seveda ni niti najmanje odgovarjala umetniškim zahtevam in zgodovinski resnici, kajti sv. Rupert je postal škof že v svoji starosti, dočim ga je kipar tukaj predstavil kot

mladeniča v bujnem cerkvenem ornatu. Na pevskem koru so stale majhne orglje z 9 registri brez pedala, ki so imele pa precej dober glas. Na pevski kor sta vodili od znotraj na obeh straneh dve kamniti stopnici z železnimi držaji. Obok ladje je bil takrat še ves poslikan s podobami svetnikov, posebno še z raznimi napisi in grbi. V svetišču je bilo šest dolgih klopi, in sicer na levi strani dve, na desni pa štiri. Nad njimi je viselo 13 umetno izdelanih slik 12 aposteljnov in našega Odrešenika. Na levem kraju svetišča je stala mala neznatna prižnica, ki je bila pa sicer znamenita, ker je bila iz kamna izklesana. Po obeh straneh ladje so bile postavljene že poprej omenjene klopi. Leta 1812. so cerkev iznovič pobelili ter postavili na svetišče čisto novo streho. Vseh stroškov je bilo 200 gold. Toda tudi na ostalo cerkev bi se bilo moralo že takrat postaviti novo ostrešje, kar pa radi velikih stroškov ni bilo mogoče. Veščaki so izračunali, da bi stalo to ostrešje do 600 gold. Ker cerkev ni imela toliko premoženja, se je odločil župnik Bučar, da bode zbral to svoto po dobrovoljnih doneskih. Vendar se je čakalo še celih deset let s tem delom. Šele leta 1833. je bila postavljena na cerkev nova streha, ker se je občini obljubilo, da se odstranijo kleti in zid okoli cerkve. Občina se je takrat tudi obvezala, da bode sezidala šolo in mežnarijo, na kar je gubernij izrazil župniku Bučarju in občini zahvalo. Les za cerkev in šolo sta dala baron Mandl iz Mokronoga in grof Barbo iz Rakovnika.¹ Veliki oltar je bil prenovljen l. 1836., ker ga je bila strela poškodovala, kakor tudi že enkrat poprej l. 1796. Tudi nov tabernakelj je bil izdelan mesto starega, ki je bil odveč velik in ves pozlačen. Župnik Bučar je prosil škofa, da bi prišel posvetiti oltar; toda škof je pooblastil za to samega župnika.² L. 1844. so postavili pri velikem oltarju cbhajalno mizo. Grof Barbo je dovolil kot cerkvenega denarja. Obenem se je napravila železna ograja pred velikim oltarjem za 98 gold. 34 kr., kar se je izplačalo iz Bučarjeve zaklade od 100 gold.³

Najstarejši cerkveni račun se nam je ohranil iz l. 1752., in sicer v urbarju župnijske cerkve sv. Ruperta.⁴ Po tem računu je imela cerkev to leto stroškov do 1116 gold. 33 kr. Potrošilo se je za veliki oltar, in sicer kiparju 280 gold., slikarju 331 gold. 28 kr. nemške vrednosti; za kamenit tlak po celi cerkvi 125 gold. kranjske vrednosti; za popravo oken in belenje cerkve 10 gold.; kiparju za podobo Matere božje rožnega venca in slikarju obenem 66 gold.; za obleko podobi 15 gold.; za razsveto svetilk 9 gold.; za obnovo oltarja rožnega venca 40 gold. nemške vred-

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Urbarium parochialis ecclesiae sancti Ruperti v župnijskem arhivu.

nosti; za cerkveno uro 70 gold.kranjske vrednosti; za novo streho nad svetiščem z nadstrešnim stolpičem 40 gold.; za lavretanski zvon 39 gold.; župniku taksa za obede na sv.Rešnjega Telesa dan; na dan patrocinija sv.Rupertarja; na dan posvečenja cerkve in na praznik rožnega venca v vsem 12 gold.; trem kapelanom vsakemu po 51 kr., vkup 2 gold.33 kr.; organistu 6 gold.; mežnarju 3 gold.; nositelju velikega bandera 2 gold.; nositeljem malih bander po 1 gold.; davek kapelanov in mežnarja 9 gold.nemške vrednosti.

Dohodki pa so bili od pšenice od dveh let ter od skupička in prodaje krav 150 gold.kranjske vrednosti; od razprodanih sveč 15 gold.nemške vrednosti; od vina 30 gold.; od masla 20 gold.nemške vrednosti; od prediva so se prele vrvi za zvonove; ostali denar se je dobival od miloščine in od reje krav ter od onega, kar je ostalo od izplačanih računov. O tem se je dajal račun sledečega leta, in sicer za 54 mernikov pšenice, za 52 mernikov zmesi, za 25 veder vina, za sirovo maslo, katerega izkupiček je vložen v blagajno, za 8 stotov preje ter za živino, katere ima 79 komadov.¹ Ostalo je denarja v blagajni 168 gold.35 kr. Potem slede računi leto za letom; le leta 1761. ga ni bilo. Leta 1756. je izplačala cerkev sv. Rupertarja neki dolg cerkvi sv. Mihaela na Gobi. Iz tega se vidi, da so si cerkve posojevale druga drugi, kadar je kaj potrebovala.

Ti računi so se za vsako leto pregledovali in podpisovali po župniku, ključarjih in pri vizitaciji po arhidijakonu. Tako so bili podpisani pod računom za l.1751. Vincencij Mlakar, dekan novomeški in župnik šentrupeški, Gregor Ratkovič, kapelan in prvi ključar, Luka Gnetec, Matija Kozlevčar, kapelan, Tomaž Jaki, prisednik.

Po nekem drugem zapisniku² je imela šentrupeška župnijska cerkev l. 1771. dohodkov 359 gold. 40 kr., stroškov pa 347 gold. 34 kr. Cerkev je imela tretjino grunta ter je od tega dobivala 10 gold.14 kr., plačevala pa 6 gold.9 kr. Za l.1772. sem našel zapisano, da so imeli šentrupeški gospodarji na cerkvi škrinje za žito, od katerih je dobivala cerkev davka 4 gold.in 1 kr. Za predivo je dobila to leto samo 51 kr., l.1773. pa 2 gold.21 kr. Za bučele je izdala cerkev 21 gold.8 kr. L. 1775.—1776. je prodala cerkev 220 veder vina, vedro po 2 gold.59 kr.; 182 mernikov pšenice po 1 gold.42 kr., zmesi 209 mernikov po 1 gold.; meda 196½ funta po 6 kr.; voska 15¼ funta po 51 kr.; masla 115 funtov po 12 kr.; prediva 168 funtov po 7 kr. Tega leta je bilo vseh dohodkov 2431 gold., stroškov pa 2394 gold. L.1777.

¹ L.1782. je imela cerkev pri kmetih le 26 krav, katere so se po črez cenile po 10 gold.

² Rechnungen der landesfürstlichen Probstei und Capitel Rudolfs- und Vogtey unterwürffige Kirch S. Ruperti. Nebst Vicariat Kirch SSae Trinitatis und 10 Filialen, welche seits Monats November 1770 vorgestellt worden. (Župnijski arhiv.)

so prodali stari 302 funta težak zvon po 30 kr. Plačali pa so za obljubljeni procesijo na Kum kapelanu in organistu 58 kr.; za tovor vina iz Ljubljane 13 gold. 12 kr.; mitnina od vina 2 gold. 16 kr. L. 1778. je bila taksa za oba kapelana 2 gold. 16 kr., a leta 1779. za cerkveno glasbo 2 gold. 16 kr.; leta 1780. je bilo gosposčinskega in deželnega davka 4 gold. 49 kr. 3 v.; l. 1782. se je plačalo za vizitacijo nadškofa 13 gold. 19 kr. Račune je podpisal za to leto Alekš Drešar, beležnik proštov in arhidijakonov v imenu novomeškega kapiteljna. V tem letu je bil presežek; dohodkov je bilo 541 gold. 41 kr., stroškov pa 422 gold. 45 kr. V istem zapisniku se nahajajo računi tudi vseh podružnic in vikarijatnih cerkev, ki so spadale pod Šent Rupert, in sicer: sv. Neže v Zaloki, sv. Barbare na Okrogu, sv. Petra na Žunovcu, sv. Lenarta v Gabrjelah, sv. Križa na Cirkniku, sv. Duha na Vihru, sv. Nikolaja v Martinji vasi, sv. Roka pri Zagorici, sv. Kancijana pri Jesenicah, vikarijatne cerkve pri sv. Trojici, sv. Jurja na Gori Matere božje v Tržišču, vikarijatne cerkve Matere božje na Doleh, sv. Mihaela na Gobi, sv. Janeza in Pavla v Jelenju in sv. Jerneja na Javorju. Računi podružnic, ki so spadale pod vikarijat dolski in šentjanski, so se vodili v Šent Rupertu le do l. 1782., razen podružnic v Gabrjelah in Martinji vasi. Računi podružnice sv. Martina v Martinji vasi so se podpisovali v Šent Rupertu vse do l. 1831., včasih pa tudi v Mokronogu.¹ Po tem zapisniku je bila določena taksa župniku 12 gold. 34 kr., kapelanom 2 gold. 16 kr., mežnarju in šolmastru 14 gold. 33 kr.; za cerkveno glasbo je bilo določeno 4 gold. 32 kr. Za leto 1795. se nam je ohranil popolni račun vseh stroškov in dohodkov župnijske cerkve. Takrat je imela cerkev premoženja 1139 gold. 43 kr. Dohodkov je bilo 1114 gold. 49 kr., navadnih stroškov pa 145 gold. 5 kr. ter je še ostalo 969 gold. 43 kr. Ker je bilo pa to leto še nekaj posebnih stroškov, je ostalo cerkvi le 439 gold. 43 kr. glavnice.²

Po inventarju iz l. 1811. je imela župnijska cerkev svojo mežnarijo, katero je poklonila rakovniška graščina. Cerkvene ustanove, ki so štejele 2835 gold., niso takrat nosile nič radi državnega denarnega poloma. Cerkev se je takrat vzdrževala z darovi in kolekturo po celi župniji. Dohodkov je imela od tega do 300 gold. Tudi iz l. 1818. se nam je ohranil račun župnijske cerkve. Po tem zapisniku je imela cerkev mežnarijo brez dohodkov, vinograd od Elizabete Kolenc z dohodkom letnih 5 gold.; potem eno obligacijo, vredno 650 gold. z dohodki 3 gold. 47 $\frac{1}{4}$ kr. Skoz leto je dobila cerkev darov 20 gold.; za zvonjenje 20 gold.; za 25 mernikov soršice 25 gold., a za 20 mernikov pšenice 40 gold.; za vino po odbitih stroških 30 gold.; za maslo in predivo 15 gold.; od cerkvenih klopi 26 gold. V vsem je bilo dohod-

¹ Vsi ti računi se nahajajo v novomeškem kapiteljskem arhivu.

² Župnijski in novomeški kapiteljski arhiv.

kov 184 gld. 47 $\frac{1}{4}$ kr. Stroški pa so bili skoz leto ti-le: za 40 funtov sveč 53 gold. 20 kr.; za oljko 2 gold.; šolmaštru za cerkveno perilo 9 gold.; za 3 $\frac{1}{2}$ funta kadila 7 gold.; za davek na deželno šolsko naklado 2 gold.; za plačo cerkvenim računarjem 8 gold.; za potnino po sv. olje 2 gold. 12 kr.; za dimnikarja v kaplaniji 2 gold.; za dekanatske glasnike 4 gold.; za direktorij v zakristiji 40 kr. in še neki mali strošek za popravek cerkvenega perila. Vseh stroškov je bilo 170 gold. 16 kr. Ostalo je še 9 gold. 59 $\frac{1}{4}$ kr.¹ L. 1838. je bilo vsega cerkvenega premoženja z grunti in pravicami za 14.777 gold. To leto je bila odnešena z zlatom in srebrom vezena kazula (mašni plašč) iz Šent Ruperta v Novo mesto, a l. 1838. je bilo premoženja še 9252 gold. 47 kr. Cerkev je imela l. 1838. en zvon, težak 12 stotov, in štiri male, ki so vsi skup tehtali 9 stotov; dva zvana, težka 6 stotov 62 funtov, so župljani prodali za 455 gold. 12 kr. ter dali potem viliti v Ljubljani pri Samassi dva nova zvana, o katerih spregovorimo kasneje.²

Župnijska cerkev je imela dohodke tudi od dveh sejmov, od vsakega po 10 gold. Glede teh sejmov pa je nastala radi mestnine cela pravda. Deželna oblast je zahtevala od cerkvenega predstojništva dokaz, da ima pravico za ta dva sejma. Odgovorilo se je, da ima Šent Rupert sejme že od starodavnih časov, zapisane v deželnem izkazu sejmov na Kranjskem; a gotovo se nahaja še listina o dovoljenju sejmov. Posestnik Ignacij Skedl je rekel, da jo je videl pri mokrnoški gosposčini. Cerkvna občina se je potrudila, da dobi ta izvirnik. Potem so se posvetovali ter sklenili, da se oznani ta že leta 1752. v župnijski matici omenjeni Andrejev sejm. Leta 1840. dne 9. junija je bila komisija radi mestnine, katero je pobirala cerkev od sejmarjev. Vprašalo se je, na čegavem zemljišču se vrši sejm. Ker bi moglo priti do pravde radi zemljišča, je komisija svetovala, da bi bilo najpametneje, ko bi se župnijsko predstojništvo pobotalo o tem z občino. Župnik Josip Bučar pa se je izjavil, da je to zemljišče njegovo kot cerkvenega vlastelina. Dokler ni župnik Bučar vzdignil pravde proti poprejšnjemu najemniku mirenske graščine, Matiji Pehaniju, radi nepostavnega pobiranja mestnine pri novomeški kresiji, ni nobeden dvomil, da je ta prostor, kjer se drži sejm, posest župnijske gosposčine, kateri se je plačeval tudi davek od ravnokar podrtih kleti. Zatorej je zahteval župnik Bučar po točki 20. od visoke vlade z dne 23. junija 1814. izdanega propisa pobiranje mestnine zase. Zato je bil župnik dolžan v ime svoje in v ime novomeškega kapiteljna prosvedovati proti pobiranju mestnine ter zadržati najemnino in prepisnino teh zemljišč za zmiraj ali pa tako dolgo, dokler se mu ne povrnejo vsi dotedanji dohodki od sejmov. Župnik je

¹ Ibid.

² Župnijski arhiv.

vedel, da se protivno ne dá dokazati, a čudno je bilo vendar, da je kresija dovolila pobirati mestnino brez ugovora na župnijskih posestvih v Polšniku, na Doleh in pri Šent Janžu.

Karol Vašič iz Škrljevega se je izjavil kot vlastelin in župan (Oberrihter) šentrupeške občine, da ima tudi graščina škrljevska pravico zahtevati mestnino od svojih parcel, toda on odstopa te dohodke župnijski cerkvi. Vendar pa se je še zahtevalo, da se to vprašanje o mestnini ne meša z odkupnino podrtih kleti, ker so nakanili graščak škrljevski in drugi posestniki vprašanje o odkupnini poravnati posebej. Tudi rakovniški graščak kot nadglednik in vrhovni zemljišni gospodar se je vjemal s tem sklepom. Župnik Bučar je nato prepustil mestnino župnijski cerkvi. Na tej listini so podpisani Karol Vašič, graščak in župan ter občinski svetovavci Franc Bučar, Peter Fabiani, Jernej Sušteršič, Lovrenc Kolenc, Franc Simončič, vsi po Karlu Kurentu podpisani; potem Avguštin Uršič, Tomaž Apej, Josip Ruperčič, Ignacij Skedl.¹

Po navadi se je plačevalo na leto od sejma 5 gold. v denarju ter 8 parov podplatov (rothe Brandsohlen). Po računu z dne 20. avgusta l. 1838. se je naštelo mestnine od sejmov v letih 1827—1837 v vsem 158 gold. 17 kr. Stroškov je bilo 63 gold. 21 kr., in sicer za 2 briča po 40 kr.; dnevnic za uradnika 1 gold. 36 kr.; voznina sem in nazaj po 1 $\frac{4}{5}$ milje po 45 kr. Ostalo je čistega dobička 56 gold.²

Mestnino je pobirala cerkev ter jo zapisovala v cerkvene račune. Od mestnine, ki jo je pobiral Pehani od l. 1817.—1837., je bil po računu z dne 16. aprila l. 1840. čisti prebitek 89 gold. 56 kr. Od te svote se je odbilo na račun zidave šentrupeške šole 70 gold. 56 kr. ter je cerkev dobila od te svote 19 gold. Za l. 1838. in za vsako sledeče leto pa je bilo določeno, da se izroči račun po mirenskem uradu cerkvenemu predstojništvu in da le to sprejema denar ter vodi o njem račun po propisih.³

Ko je leta 1857. izvedel župnik Vincencij Vovk, da zahteva šentrupeška občina še dva nova sejma, in sicer na ponedeljek po beli nedelji in na ponedeljek izza roženkranske nedelje, pa da kani občina sama pobirati mestnino, se je temu odločno uprl. Sporočil je občini, da cerkev ne da zastoj prostora, saj uživa tudi že od nekdanj dohodke od Andrejevega sejma, kakor je po spisih iz l. 1840.—1842. mestnina le cerkvi določena. Tudi so bili vsi župljani za to, da dobiva mestnino le cerkev. Temu se je protivil samo župan Brcé ter zahteval dohodke za občino. Takrat se je župnik Vovk izjavil, da je pripravljen plačati prepis ustanovnega pisma o Andrejevem sejmu za dokaz, da ima le cerkev pravico pobirati mestnino. Tega prepisa pa bržkone niso mogli dobiti, vsaj v župnijskem arhivu se sedaj ne nahaja.

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

Nato je sporočil župnik Vovk, da v Šent Rupertu ni drugega prostora za ute in šatre razen cerkvenega, a javna oblast naj poskrbi, da ne bode cerkev trpela škode. Pravda se je rešila tako, da je dobila cerkev pravico za svoj prostor, občina pa za svoj.¹

Najstarejša ustanova pri župnijski cerkvi je mašna ustanova Ivana Ljudevita Gala s Podpeči, vlastelina rakov-

Maks Valerij grof Barbo.

niškega. Leta 1640. je zapisal župnišču travnik v Kramarjih pod pogodbo, da se opravlja zanj v župnijski cerkvi vsako leto 12 maš. Ustanovno pismo je bilo izdano 12. julija 1640., ali se ne nahaja v izvirniku v župnijskem arhivu nego le v prepisu. Dne 5. decembra 1784. sta potrdila to ustanovo novomeški prošt Jabacin in župnik Videčič; 3. februarja 1785. pa jo je odobril tudi Matija Godina, tajnik goriškega nadškofa. Dne 12. avgusta l. 1785. sta določila prošt Jabacin in župnik Videčič, da se bode bralo na leto 12 maš na račun darovanega travnika (ob rationem Prati legati infra Pratum Parochiale situm).²

¹ Ibid.

² Župnijski arhiv.

Belčičevo mašno ustanovo iz l. 1670. smo že omenili.

Maks Valerij grof Barbo je ustanovil 16. oktobra 1697. štiri maše v župnijski cerkvi ter v to svrho poklonil cerkvi sobenščino v Šent Rupertu (današnja mežnarija). Ta ustanova je bila sprejeta ter se je določilo, da se plačajo maše po 17 kr. iz cer-

Sv. Družina.

kvene blagajne.¹ Obenem je bilo napisano ustanovno pismo isti dan v Novem mestu med proštom Rajkom grofom Lanthierjem, takratnim župnikom v Šent Rupertu in kanonikom v Olomucu, ter Maksom Valerijem grofom Barbom za grobnico v župnijski cerkvi na določenem mestu,² kjer hoče grof postaviti lep oltar, na katerem se bodo brale omenjene maše vsako kvaterno sredo;

¹ Ibidem.

² Tam, kjer stoji zdaj njegov grobni spomenik.

a župnik je moral obljubiti, da ne dene nobenega drugega v rakev brez dovoljenja najstarejšega člana naslednika v grofovski rodovini. Podpisana sta na ustanovnem pismu grof Lantieri, tukajšnji župnik, in Maks Valerij grof Barbo.¹ Oltar, ki ga je dal tukaj postaviti Maks Valerij grof Barbo, je stal še l. 1823. Posvečen je bil sv. Družini, z lepo, umetno izdelano sliko.²

Razen teh mašnih ustanov jih je imela župnijska cerkev po popisu z dne 26. avgusta 1838. še 27 naloženih v obligacijah ali pa vknjiženih na posestvih.³

2. Opis cerkve.⁴

Le iz dozdam navedenih zgodovinskih podatkov moremo razumeti, kako je bilo mogoče, da se je postavila v tako mali, ali sicer čedni vasi, ki ni prišla v deželni zgodovini nikdar na glas, cerkvena zgradba s tremi ladjami, ki so vse enako visoke, in z nekoliko podolgovatim svetiščem z eno ladjo, ki je glede svoje umetniške vrednosti in znamenitosti prava redkost cele dežele. Vzdiguje se na nekoliko vzvišenem mestu. Zdaj je obdana od vseh strani z ličnimi hišami, dočim je bila še pred 80 leti podobna pravemu taboru.

Temelj je položil brez dvoma temu krasnemu božjemu hramu Jakob Turjaški, ki je bil šentruperški župnik od leta 1474. in novomeški prošt od leta 1493. Katerega leta je začel cerkev zidati, se ne da določiti; kakor smo pa že poprej dokazali, se je lotil zidave bržkone kmalu potem, ko je postal šentruperški župnik. Odgovoren za zgradbo pa je bil Turjaški tudi kot prošt novomeški, ker je obenem ostal še župnik šentruperški do svoje smrti.

a) Zunanost cerkve.

Po svoji zunanosti je cerkev, ki ni čisto pravilno orientirana,⁵ v nekih delih celo malo dolgočasna zgradba. To velja še posebej o ravnih, nerazvitih stenah ladje, sezidanih od mehkega peščenca, ki se lomi v bližini. Tukaj manjkajo celo pod-

¹ Ustanovno pismo se nahaja v izvirniku v župnijskem arhivu. Stifft Brief Herrn Graffen Max Valeri Barbo auf ein Hoffstatt zu St. Ruprecht ligundt und der Kirchen dasselbst gehörig.

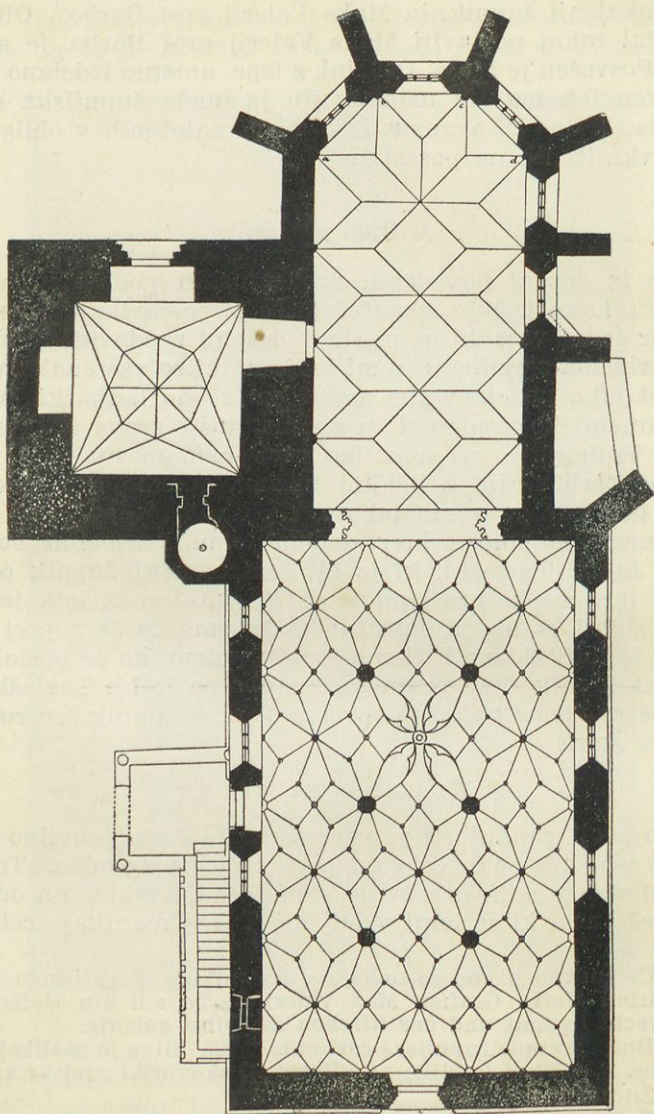
² Bučarjev opis župnijske cerkve iz l. 1823. Slika je naslikal l. 1690. Remaines. Zdaj stoji ta slika na oltarju v rakovniški grajski kapelj.

³ Župnijski arhiv.

⁴ Večidel po spisu pokojnega profesorja Ivana Vrhovca: Die Pfarrkirche St. Ruprecht in Unterkrain und ihre Restaurirung. Mitteilungen der Central-Commission.

⁵ Glavna črta cerkve je od severoseverozapada k jugojugovzhodu. Prof. Vrhovec si ni mogel raztolmačiti, zakaj ni cerkev pravilno orientirana, češ, da je imel graditelj vendar dovolj prostora sredi vasi. Po našem mnenju je to zakrivil stolp, ki je stal že poprej, nego se je začela zidati sedanja cerkev.

porniki, in niti zidec napustek ne veže praznih cerkvenih sten s streho, ki ni podobna niti po svoji višini, niti strmini gotskim vzorcem. Streha je pokrita z navadno opeko, ki se žge v deželi.

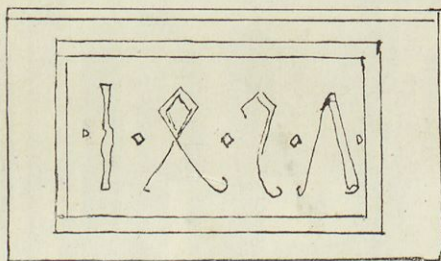

Tloris sedanje župnijske cerkve v št. Rupertu.

Najbolj priprosto in najmanje razvito je pročelje. Razen edinega tridelnega okna (krogovičje v obliki ribjega mehurja) nad glavnimi vrati se ne nahaja na pustem, širokem in visokem

pročelju nikakšen arhitektonski ali ornamentalni okrasek; če ne smatramo kot tako že poprej omenjeno, vendar prav priprosto izdelano pločo z gotsko letnico 1497. Okno pod podsreškom je ostalo neizdelano.

Ravno taki sta tudi obe postranski steni ladje, ki sta sezidani iz čisto navadnega lomljenega kamna. Edini okras so na vsaki strani po tri lepo izvedena šilasta okna. Z mejlnimi stebriči so okna razdeljena v tri dele s krasnim poznogotskim krogovičjem, v katerem se menjajo trilisti s četverolisti v obliki ribjega mehurja. Vsa ta okna so tridelna razen enega na evangeljski strani, ki je razdeljeno samo z enim stebričem na dvoje, in to radi širokega zvonika. Okna so 1.5 m široka in so bila spočetka 7.15 m visoka. Zdaj so kračja, ker so bila bržkone kmalu, ko je bila cerkev dozidana, od zdolaj zazidana na 2.14 m visoko. V tem zidu se nahajajo 1.3 m visoke prav ozke strelne

Ploča z gotsko letnico 1497.

line, ki same od sebe pokazujejo, zakaj so bile narejene. Saj so ravno v tem času trpeli slovenski kraji največ od turških napadov. Ljudstvo je živelo v strahu noč in dan za svoje življenje in premoženje ter je moralo biti pripravno za obrambo. Cerkev je bila v takih slučajih za njih edino pribežališče, pravi tabor. Vsled tega, ker so zazidali okna, se je seveda še bolj povečala praznота že itak nerazvitih sten. Zato so večkrat poskusili, ne bi li priprosto zidane stene ometali ter jih potem zbelili. Po sreči se to ni zgodilo; zid je ostal v prvotni obliki.

Tem bolj se je graditelj zavzel za zunanjo lepoto svetišča. Ta del cerkve je podprt od sedmih podpornikov, od katerih je prvi desni mnogo jači nego drugi, ker nosi tudi ločilni lok (Triumphbogen). Jako lepo izvedeni podporniki so trikrat stopnjevani. Prva stopnja se nahaja v višini zidca, ki se vije okoli celega svetišča. Nad drugo poševnostjo se vzdigujejo zale tristrane poševno postavljene fiale (gotški stolpiči), tako da samo dve strani štrlita iz zida podpornikov, tretja se pa naslanja ravno na podpornik. Okrajki fialnih stanov so okrašeni z okrožicami ter se končujejo z enakomernimi vrhi. Nad njimi se vzdigujejo na lastnih zidcih stoječe mične tristrane piramide,

ki se pa močno razlikujejo od sicer navadnih fialnih čelnih bokov. Na robovih njihovih drič se ne nahajajo grbe, zato so pa okrašene njih plohe na najbolj domišljiv način deloma z ravnimi, deloma pa s krivimi geometričnimi obrazci in arabeskami, ki so nenavadno med seboj zvite v dražestnem razporedu. Vsaka ploha ima svoj lastni načrtek brez ponavljanja. Vrhovi piramid so okrašeni s križnimi rožami, ki pa tudi nimajo navadne oblike; žal, da so skoraj vse večidel okrušene, mnogo

Pročelje svetišča in ladje šentruperške župnijske cerkve od jugo-zapadne strani.

pa jih je vsled vremenskih posledic popolnoma propalo. Ravno s takimi piramidami so ozaljšani tudi sami podporniki.

Na iztočni strani svetišča naproti jačemu zapadnemu podporniku stoji nenavadno čvrsti stolp, ki je visok do 60 m ter se daleč vidi po lepi dolini. V črtežu je stolp četverokoten; malo nad vrškom cerkvene strehe prehaja pa v osmerokotnik. Leta 1875. je dobil zvonik slogu primerno streho, ki je bila pokrita s pločevino, dočim je poprej imel zvonik čebulasto kapo.¹ V svojem doljnem delu, ki je obenem zakristija, kamor

¹ Po osnutku župnika Ivana Koprivnikarja izvedeni popravek na zvoniku in pri vratih v zakristijo je stal do 3000 goldinarjev. Župnik Alojzij Košir je prosil podpore pri cesarju; toda ta prošnja je bila odbita, ker se ni delalo po predpisano izdelanih načrtih državnega inženirja. (Župnijski arhiv.)

vodijo šilastoobla, priprosto razčlanjena vrata, je obokan z gotskim križnim svodom, čegar lepšalna rebra delajo zvezde. V vsen: je 20 reber in 16 trikotnih kap; rebra se končujejo s štirimi podstavki, od katerih sta dva angela, eden kroglja, eden pa človeška podoba.

Kakor stene ladje tako je tudi zvonik brez vsake člankovitosti; ni razdeljen niti po okrajkih, niti po kakšnih drugih staviteljskih črtah. Edina izprememba na enoličnem masivnem zidovju so četverooglate, ozke odprtine, ki se nahajajo pod linami na vsaki strani po dve, ki tako nekako zvonik delijo na nadstropja. Podnožni zidec ima samo na iztočni strani, pa se nam zdi zato zidovje še debelejše. Iz vsega načrta in nenavadne debljine zida, skoraj 3 metre, se more po pravici sklepati, da je bil ta stolp za časa turških napadov tudi trdnjava, kar smo že omenili na drugem mestu. To dokazujejo pa tudi široka, zdaj zazidana četverooglata vrata (ne šilasta) pod gotskimi linami. Skozi ta vrata se je moglo priti na lesen hodnik, ki je bil speljan okoli stolpa in odkoder se je moglo paziti na gibanje sovražnika ter ga odbijati.

V zvoniku visijo štirje zvonovi. Najmanjši okoli 6 stotov težine ima pod vencem ta-le napis: Sancte Ruperte, ora pro nobis (Sv. Rupert, prosi za nas); pod robom pa: Lucas Dimiz me fudit anno 1735 (Luka Dimic me je ulil leta 1735.). Dimic je bil ljubljanski zvonar. Drugi zvon ima napis: O rex gloriae Criste veni cum Tua pace amen 1474. (O kralj slave, Kristus, pridi s Tvojim mirom amen 1474.). Ta zvon je tedaj še iz srednjega veka ter je bil veliki zvon še v stari župnijski cerkvi. Oblike je podolgovate ter ima jak in jasen glas. S tem zvonom se zvoni zadnja ura ali tabelc.¹ Tehta okoli 12 stotov. Tretji zvon, težak 20 stotov, je ulit v Ljubljani pri Samasi z napisom: Antonii Samasa Labaci Anno 1845. Nro. 584. (Anton Samasa v Ljubljani leta 1845. Štev. 584). Ravno isti Samasa je ulil tudi četrti, 44 stotov, 25 funtov težki zvon z napisom: »Svetimu Rupertu patronu J. Supin in farmani, ulil A. Samasa v Ljubljani v l. 1845. Nro. 585«. Na severni strani zvonika je izveden slok ogelni stolpič, v katerem so še pred nedavnim vodile strme polžnice v zvonik; zdaj so vrata zazidana, a vhod v zvo-

¹ L. 1772. je bila vpeljana bratovščina sv. Rešnjega Telesa pod papežem Klementom XIV. V tej bratovščini je vsak ud molil eno uro v letu v čast presvetemu Rešnjemu Telesu pred tabernakelnom, ali pa doma. Navadno je prevzela cela župnija en teden v letu. Vsak ud je dobil majhno tablico, na kateri je bila podoba presvetega Rešnjega Telesa s podpisom: »Panis vivus et vitalis«. Spodaj je bilo zapisano ime in pa ura, kdaj naj vsakteri moli. Ko je kdo teh udov umrl, so tablico povrnili, da mu je zvonilo zadnjo uro ali tablico. Tudi v Št. Rupertu je bila takšna bratovščina, o kateri pa nisem našel nobene poročila razen računa o dohodkih in stroških njenih iz l. 1782. To leto je imela bratovščina dohodkov 154 gold. 26 kr., stroškov pa 25 gold. 20 kr.

nik je iz zakristije. Severno od zvonika je prizidano na iztočni strani ladje predvežje, pod katerim se pride ali v ladjo ali pa po stopnicah na pevski kor. Poprej so vodile na pevski kor dvoje stopnice od znotraj cerkve, kar smo že omenili. Župnik Vincencij Vovk jih je pa odstranil iz cerkve ter jih postavil od zunaj. Je li bilo predvežje sezidano že takrat ko cerkev, se ne more dokazati. Bržkone so ga postavili kesneje, in sicer v romanskem slogu. Podrto je bilo leta 1896. ter sezidano novo, malo nižje, slično vhodu na kor v gotskem slogu. Istotako je šele v 19. stoletju postavljen malo bolje uspeli mali stranski portal na zapadni steni med drugim in tretjim podpornikom. To so dvojna vrata s šilastim, malo stisnjenim lokom; njih ločna ploha je okrašena z okroglim oknom na pročelju. Spodnje ploskve obeh šilastih lokov kakor tudi glave treh stebričev, ki čine portal, so okrašene z arabeskami. Na jako poševnem zaniškem vratnem okrasu stoje tri male piramide, takšne kakršne so postavljene na fialah in podpornikih. Ta precej lepo izvedeni stranski portal pa je skažen po prav nespretnem prizidku iz novejšega časa med prvim in drugim podpornikom. Skoz ta prizidek je izveden pristop v oratorij grofovske rodovine Barbo. Bilo bi umestno, ko bi se ta prizidek popravil, kakor to zahteva ves ostali cerkveni slog.

b) Notranjost cerkve.

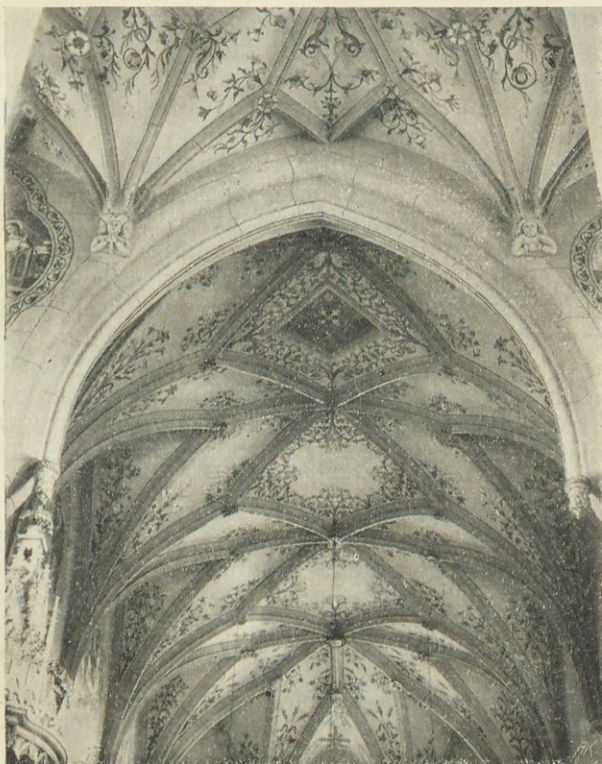
Ta priprosta zunanost ne da niti slutiti, kako krasna je cerkev od znotraj. Ko stopiš skozi priprosta, le z redkimi okrožicami in žlebi najenostavneje razčlenjena glavna vrata brez strmca in čela (tympanona), se odpre strmečim očem nenavadno mičen prizor.

Cerkev se deli na dva glavna dela, ki se lepo ujemata: na svetišče in tridelno ladjo.

Svetišče, ki je za eno stopnjo višje nego ladja, je dolgo 13'80 m, široko 7'17 m in visoko 12'30 m. Svetišče je toliko ožje od ladje, kolikor sta široka stranska oltarja pred veličanstvenim lepo razčlenjenim slavolokom, pod katerim je postavljena na levi strani prižnica z neumestnim mavriškim okrasjem. Svetišče ne stoji prav v cerkveni osi, ampak je nagnjeno nekoliko na levo, kar se pa težko razloči z golimi očmi. Temu je vzrok zvonik, ki je stal prej, nego se je zidala sedanja cerkev.¹

¹ Prof. Vrhovec si ni znal razjasniti tega pojava ter je mislil, da je stavitelj Jakob Turjaški to izvel po svoji volji, kakor pri novomeški kapiteljski cerkvi, kateri je tudi on položil temelj. Po našem mnenju je tega krivo vsekakor stavbišče. V St. Rupertu se je moral ravnati graditelj po že stoječem zvoniku. Sicer pa se ugiblje po vzrokih takšne zidave marsikaj, vendar pa se še dozdej pravi vzrok ni našel razen stavbišča. Če ni samo stavbišče dalo povod taki zidavi, potem mora imeti nekakšen simboličen pomen. Morda se je hotelo s tem

Svetišče je završeno s tremi stranami osmokotnika. Razsvetljuje ga pet visokih, vitkih, lepo izvedenih šilastih ločnih oken. Štiri od njih so tridelna, razdeljena po dveh stebričih; zadnje okno na levi strani pa je dvodelno, ker se radi debelega zvonikovega zidu ni moglo izpeljati tridelno okno. Le to je samo 76 cm široko, dočim so ostala široka po 1.22 m. Tudi ta okna so na doljnem delu zazidana za 1.54 m; strelne line so pa zazidane.

Slavolok in svod svetišča šentruperške župnijske cerkve.

Svetišče se odlikuje z bogatim križnim svodom od četverih svodnih polj. Sicer priprosta, ali lepo razčlenjena, hruški podobna rebra na koncu svetišča slone na polokroglih stenskih služnikih, ki se vzpenjajo brez podnožja. Kapiteli (ste-

pokazati na nagnjeno glavo Odrešenikovo na križu. Če je bila cerkev sezidana v podobi križa, se je razvijala vsa simbolika še dalje, da se pokaže vsa krvna žrtev tudi pri cerkvah, ki nimajo podobe križa. Posebno se to vidi pri župnijski cerkvi v Innichenu na Tirolskem, kjer je glavna apsida nagnjena najbolj, dočim je bližnja južna popolnoma ravna. (Karl Atz, Kunstgeschichte von Tirol. Innsbruck 1909.)

brove glave) služnikov so sanjarske spake, od katerih sta ostali pa samo dve celi, dočim sta oni dve na skrajnih stenah na grd način okrušeni in na doljnji strani od nastavka reber popolnoma pokončani. To se je zgodilo, ko so postavljali novi veliki oltar, ki je potisnjen čisto blizu do stene. Druga rebra (6), ki se razraščajo s sten, počivajo na podstavkih z rozetami, štiti in angelskimi glavicami. Vseh reber je v svetišču 56, kap 83 in sklepnikov 21. Od sklepnikov je štitov 9, rozete 3, živalski podobi 2, angelski podobi 2, grbov 5, vsi v relifu. Glavni sklepniki so naravno nekaj večji nego postranski ter predstavljajo v relifu grb grofov Celjskih, potem grb grofovske rodovine Barbo, angelsko glavo in rozeto. Razen že obeh omenjenih grbov so še trije na malih sklepnikih, in sicer avstrijski, turjaški in Vilandrove plemenite rodovine.¹

Še lepše je okrašena ladja, krasna, 12 m visoka, 10 m dolga cerkev, v kateri so vse ladje enako visoke, kakršne so se takrat zidale na južnem Nemškem in po avstrijskih deželah. Trije pari vitkih od prizmatičnih osmerovoglatih komadov (bobnov) sestavljenih slopov jo dele na tri enako visoke in, kar je tudi čudno, enako široke ladje, ki so presvodene z dražestno lepim, nenavadno gosto mrežastim svodom. Tukaj je mojster izvel v svoji bujni domišljiji tako lepo delo, kakršnega ni najti na celem Kranjskem. Že pogled na črtež potrjuje to popolnoma, in odločni privrženci rane gotike bi mogli celo v tem navideznem metežu rebresnih potez najti neko napako. Toda nam nepoznati mojster je vendarle navzlic navideznemu metežu rebresnih črt izvel delo po strogih propisih umetnosti. Po treh parih osmerovoglatih slopov je pred vsem ves svod prav vidno razdeljen na štiri čisto enaka svodna polja. Vsako od njih sestoji iz treh lepih, od rombov in romboidov sestavljenih osmerožarnih zvezd. Srednja rebra vsake take zvezde se strienjajo v glavnem sklepniku, katere je označil umetnik že po

¹ Prof. Vrhovec omenja v svojem opisu šentruperške cerkve, da se mu ne zdi verjetno, da bi mogel biti postavljen grb grofov Celjskih v šentruperški cerkvi l. 1497., češ, da je rod Celjskih grofov izumrl že l. 1456. V zgodovinskem oddelku sem opisal obsežno važnost grofov Celjskih za ves šentruperški kraj, in še posebej za župnijo šentruperško, katerej so bili patroni. Verjetno je, da so ravno Celjski zasnovali zidavo nove cerkve, a da je niso mogli izvesti, ker jih je poprej pobrala smrt. Zasluge Celjskih so bile za šentruperško župnijo tako znamenite, da se jih je spominjal še ves tedanji rod za časa zidave prav dobro ter jim postavil s tem grbom na svodu sicer neznamen ali trajen spominek za njihovo požrtvovalnost. Za Celjskimi so postali patroni šentruperške župnije avstrijski nadvojvodi, dokler niso l. 1493. odstopili župnijo novomeškemu kapiteljnu. Zato se dobili tudi oni svoj grb za spomin. Turjaški so imeli pa še za časa zidave cerkve posestva in desetino v šentruperški župniji, a istotako tudi Vilandrovi, ki so sloveli kot posebni dobrotniki samostanov in cerkev. Plemenita rodovina Barbov je prišla kesneje v šentruperški kraj, ko je kupila graščino Rakovnik. Postavili so jim grb kot dobrotnikom cerkve in kot čuvajem nadglednikom.

nenavadni veličini nasproti postranskim sklepnikom. Tako se navidezni metež spremeni v popolno pravilnost.

Pod celo četrto svodno polje je postavil umetnik pevski kor (pri glavnih vratih). Pa tudi srednjo svodno zvezdo je okrasil na poseben način. Mesto glavnega sklepnika je pustil malo odprtino, okrašeno z okrožico in okrožnim členom na četrtno kroga. Odprtina je toliko velika, da bi se videlo podstrešje, ko ne bi bila pokrita. Nadalje je spremenil štiri rombe,

Svod ladje šentruperške župnijske cerkve.

ki izhajajo iz slopov ter se pri omenjeni odprtini strinjajo v podobe, slične ribjim mehurjem ali plamenom, in sicer tako, da je nadomestil s krožnim izsečkom po dve strinjajoči se stranici ter uvrstil dve ukljuki (dva nosova). S tem je svod posebno okrasil.

Pravi nositelji tega križnega svoda so naravno trije pari slopov; iz njihovih okrajkov se razvijajo neposredno brez glav (kapitelov) glavna rebra. To se seveda zdaj ne opaža, ker je neka nesrečna roka pri prvi popravi cerkve pokrila rebresne

podstavke z grdimi, popolnoma neskladnimi stebrovimi glavami. V prvotni obliki so se vzdržali rebresni podstavki le še pod pevskim korom.

Slopovi v šentruperški župnijski cerkvi.

Rebra, ki se spuščajo na stene, počivajo vsa na podstavkih ter so oni, ki štrle iz cele stene in ki nosijo poljske oproge — če more biti o tem sploh govora — jačji nego oni nad okni izvedeni. Le ti so okrašeni z rozetami, prvi pa vsi z doprskimi

kipi pevajočih angelov, ki drže v rokah note. Na ta način je izveden prelaz k pevskemu koru.

Kakor rebra (272), tako umetno je razvrstil graditelj tudi sklepnike (118). Vsako svodno polje jih šteje 29, srednje (drugo) celo 31. V vsakem svodnem polju se poznajo trije glavni sklepniki po svoji veličini in svojem okrasu od drugih postranskih. V prvem svodnem polju se nahaja na glavnem sklepniku sv. Marija, sv. Rupert, patron cerkve, in sv. Andrej; v drugem nuna s ključi in knjigo (morda blažena Hema) in osel s kolobarjem v nosnici; v tretjem kraljevski pesnik David, sv. Barbara in sv. Jernej; nad pevskim korom dva svetnika in cvetlica v loncu. Drugi sklepniki so pa ali gladki, ker jim je morda nakit odpadel, ali so pa že s početka bili prazni; sicer pa je največ rozet v raznih oblikah, ščitov, grbov, moških in ženskih svetniških glav s sijem in brez njega, angelskih glav, zvezd itd.¹

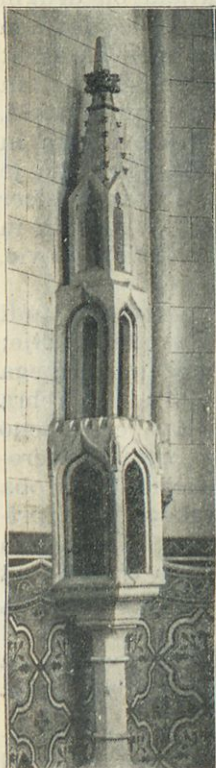
Ravno tako kakor glavni mrežasti svod je izveden tudi oni, ki nosi pevski kor in ki obsega eno celo svodno polje; samo je ta svod mnogo nižji, pa zato nima onega prijaznega izgleda kakor glavni svod nad pevskim korom. Tudi se rebra (54) ne razvijajo neposredno iz stebel slopovih, kar je storjeno naravno že iz statičnih razlogov, nego iz masivnih četverovoglatih stebrov, ki se naslanjajo kot pomožni nositelji na oba vitka slopa. Čudno je tudi, da ni pročelje pevskega kora primerno z okrašenim križnim svodom razčlenjeno. Le z eno okrožico in z enim žlebom se je dosegla neka vrsta obzidka od 30 cm višine. Pevski kor je pred nedavnim ograjen z umetno, v gotskem slogu izdelano železno ograjo.²

Oprava cerkve je bolj skromna nego bogata; vendar pa se nahaja v svetišču neprecenljiva dragocenost, glasovita božja

¹ Sklepniki po ladjah. Razen že navedenih glavnih sklepnikov se vidijo v ladji na epistelski strani: dva ščita, zvezda, cesarski orel črnožolt z inicijali F. J., srna na modrem ščitu, klešče in kladivo, svetnik s pozlačeno verižico, golobček s prstanom v kljunu, goska, sv. Notburga, zvezda, svetnica s palmo, ščit v sliki srca, vsi drugi so rozete. Na evangelijski strani: zvezda, vaga, na modrem ščitu zlat mesec, nepoznat svetnik k molitvi sklenjenih rok, osedlan osel, kelih, grb z zvezdo v svem polju in križ v rdečem polju počez razpolovljen, sv. Leopold, klešče in kladivo položeno po koncu druge ob drugem, nuna s knjigo in plaščem, sv. Boštjan, ključi, sidro, drugi so rozete. V srednji ladji: Kristusova glava, trije žebli na rdečem ščitu, bel osel s ščitom, angelska glava, štiri angelske glave, dve z napisom: »Pleni sunt«, a dve z napisom »coeli«. Štirje slikani angeli drže napis, in sicer prva dva: »Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaot«, a dva druga: »Pleni sunt coeli«. Na sredini pri odprtini z obeh monogram imena Jezusovega, na drugi pa Marijinega, tiara s ključi, goska, sv. Polona s kleščami in knjigo, nuna s pušico, zvezda, velika zvezda (rozeta) in na koru dve veliki rozeti.

² Svod pod pevskim korom ima 44 kap in 28 sklepnikov; od teh je 15 rozet, 13 pa raznih podob, in sicer angelov 6, svetniki 3, in sicer: sv. Peter, sv. Andrej in sv. Jakob; potem zvezda, rošt, plug, kosa.

(zakramentalna) hišica na evangelijski strani glavnega oltarja. Ne odlikuje se sicer po svoji umetni izdelavi, ki jo dela tako dragoceno, saj se nahaja v Avstriji mnogo lepših in bolj umetno izdelanih božjih hišic, nego ta okolnost, da se je le ta edina ohranila na celem Kranjskem kot nekaj prav posebnega. Ta božja hišica je izdelana iz mehkega peščenca, s kakršnim je zidana vsa cerkev.

Božja hišica v šent-ruperški župnijski cerkvi.

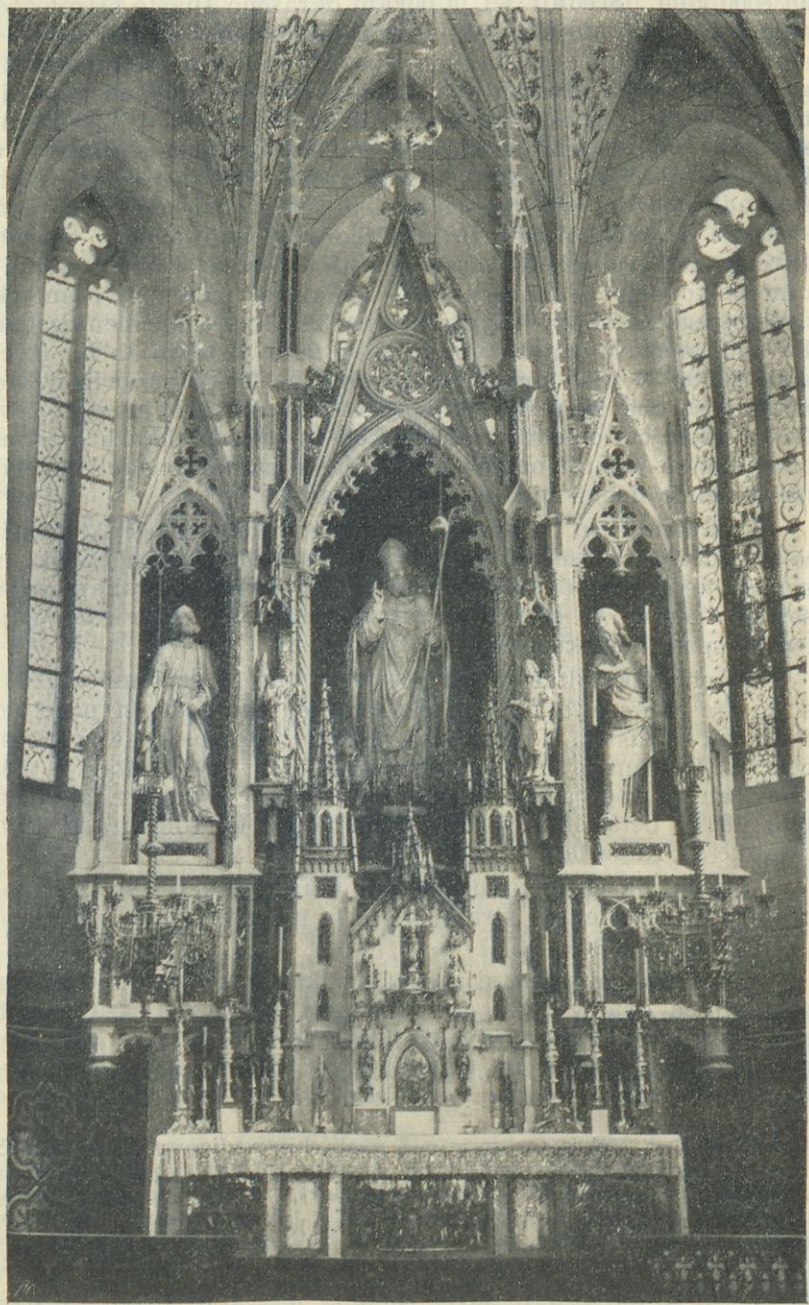
Pravi nositelj božje hišice je osmerostran steber, ki prehaja gori in doli v četverokot; stoji pa na podstavku s tremi stopnicami v obliki četverokota. Nad obvitim stebričem se vzdiguje božja hišica v tri priprosta nadstropja s hrbtičastimi loki, ki se zmanjšujejo postepno. Tudi le ta ima četverokoten načrt. Od vseh treh nadstropij ima samo najdoljnje neki arhitektonski okras, male s fiálami pokrite okrogle slopove. Da stoji bolj čvrsto, je z naglavnim tramom in z eno stransko ploho naslonjena na steno v svetišču. Spočetka se je tukaj hranilo Najsvetejše, kesneje pa sveta olja, ter je zaprta z jako umetno izdelanimi vratci od medi. Z enakinini vratci sta tudi obe drugi prosto stoječi strani zaprti.

Nad okrašenim vrhom prvega nadstropja se vzdiguje ravno za debljino tega okrasa ožje drugo nadstropje, ki stoji pa prosto na vse štiri strani ter je odprto. Preko ogelnice se vzdiguje za sklep tretje nadstropje, pravzaprav fiála s stanom, z dričo pokrito, z grbami in s križno rožo. Božja hišica je visoka 6,11 m.¹

Pravi biser svetišča pa je nadalje 10 m visoki, iz lepega kararskega marmorja v gotskih oblikah izklesani veliki oltar.

Toda to ni umetna starina, nego ga je izdelal leta 1865. klesarski mojster Ignacij Toman v Ljubljani. Vseh stroškov je bilo

¹ Božje hišice so se začele postavljati od početka 15. stoletja na evangelijski strani kot shramba za Najsvetejše. Od kamena pa tudi od železa se nahajajo prave umetnine v tem pogledu. Vzdrževale so se posebno do 17. stoletja, ko so začeli postavljati tabernakeljne. Kesneje so mnoge božje hišice odstranili, vendar so se še mnoge ohranile po drugih deželah, na Kranjskem pa samo v Št. Rupertu. Spočetka so imeli v steni lepo izdelano izdolbino, kamor so postavljali kelihe z Najsvetejšim. Vratca so bila po navadi prav lepo izdelana. Kmalu pa so začeli postavljati božje hišice. Spočetka so stale na podstavkih in se končavale z vrškom. Krasne so bile one hišice, ki so bile

Veliki oltar v šentrupeški župnijski cerkvi.

do 8000 gold. Srednji del je bogato okrašeno šilasto ostroločno okno s po eno fialo na vsaki strani; pod nebom teh fial stoji po en angel. V oknu je postavljen lepo izklesan kip sv. Ruperta, ki ga pokriva lepa premakljiva slika istega svetnika od glasovitega slikarja Wolfa. Srednjemu delu sta podobna oba stranska: dva na visokih podstavkih stoječa dolbinasta okrova, v katerih stojita dva svetnika nadnaravne veličine, sv. Peter in sv. Andrej. Prof. Vrhovec je zamenil v svojem opisu ta dva svetnika s sv. Nikolajem in sv. Urhom, ki stojita pa v enakih okrovi na evangelijski strani svetišča visoko v steni. Manj umetniško delo je tabernakelj, nekakšen izmišljen posnetek dvostolpega gotskega božjega hrama, ki je pa tukaj neumesten. Pa tudi njegove gotske oblike niso tako čiste in točno izvedene kakor v vseh drugih delih oltarja. Tako na primer sta neumestni obe štirjaški okni v tretjem nadstropju stolpičev. Če se natančno ogleduje tabernakelj in prisposablja z ostalim oltarjem, se pobudi nehote misel, da je za tabernakelj izdelal načrt nekdo drugi nego za ostali oltar.

Znamenite so tri umetno izdelane medene ploče, ki pokrivajo pročelje mense in na katerih se prikazujejo dogodki iz starega testamenta. Posebno je uspela daritev Abrahamova v sestavi in risbi. V celem je šentruperški veliki oltar eden najlepših in najdragocenejših na Kranjskem.

Novi veliki oltar je bil posvečen dne 30. septembra 1866., a na tretjo nedeljo meseca oktobra je v ta spomin podeljen 40dnevni odpustek. Umestili so takrat v oltar ostanke sv. Krescencija, Fortunata in Deodata mučenikov. Veliki oltar je privilegirani za vse čase s papeževim pismom z dne 21. januarja leta 1869. Leta 1871. so dobili za oltar iz Solnograda tudi ostanke sv. Ruperta.¹

Škoda, da se je pred več leti tako neumetniško predelal oratorij na epistelski strani, ki je le na kvar sicer tako lepo urejenemu svetišču.

Stranskih oltarjev ni v svetišču kakor nekdanj, pač pa sta postavljena dva v ladji pod ločilnim lokom na kraju obeh stranskih ladij. Postavljena sta bila leta 1860. od neke cementu podobne tvari. Oltar na epistelski strani je posvečen sv. Antonu puščavniku. Podoba je naslikal Tavčar iz Idrije; oltar na

postavljene na stebre ter se v več nastavkih vzdigovale kot stolpič. Posebno lepa je taka božja hišica v cerkvi Matere božje v Villu na Tirolskem pri Neumarktu; v cerkvi Primiero sega božja hišica skoraj do cerkvenega stropa. Lepe so take božje hišice v Sarnsu, Weissenbachu, Salleinsu, Eggu, a posebno v Röthisu iz l. 1481. V Eggu je postavljena l. 1497., kakor po priliki v Št. Rupertu. (Karl Atz, *Kunstgeschichte von Tirol und Vorarlberg*. Innsbruck 1909. Str. 606 sl.; Umetnost v bogočastni službi. J. Flis, korar. V Ljubljani 1908. Str. 29—30.)

¹ Župnijski arhiv.

evangeljski strani je pa posvečen Materi božji roženvenski. Podobo je naslikala Ana Skedl. Oba oltarja sta izvedena v gotskem slogu.

Klopi in spovednice (3) so izdelane tudi v slogu cerkve. Cerkev ima zdaj samo en grobni spomenik, in sicer na evangeljski strani ladje vzdano spominsko ploščo Maksa Valerija grofa Barba. Plošča je visoka 2.70 m in široka 1.15 m. Na gornji strani se nahaja v polrelifu izdelana podoba, ki predstavlja viteza z oklepom in dolgo kodrasto vlasuljo; v levi roki drži kacigo s perjanico, dočim desnica počiva na grbu Barbove grofovske rodovine. Napis pod njo se glasi v slovenskem prevodu: »To grobnico je postavil leta 1697. preblagorodni sv. rimske države gospod gospod grof Maks Valerij Barbo Waksensteinski, baron na Gutneku, Pasu in Zobelspergu, gospod na Kremenu, Rakovniku in Dragomelju. Rimskega cesarskega Veličanstva komornik in polkovnik slavne kranjske deželne uprave nad konjiško plačano četo, postavljeni konjiški stotnik in vojaški komesar na Dolenjskem, ki je umrl in kateremu naj bo Bog milostljiv, 16. oktobra 1699.«¹

Cerkev je dobila nov, lepo izdelan križev pot leta 1858.; toda te slike so brez prave umetniške vrednosti. Zato je dal postaviti leta 1911. poznati dobrotnik šentruperške cerkve, duhovni svetnik in župnik v pokoju Ignacij Šalehar, nov, krasen križev pot, ki je zares pravi okras župnijske cerkve, ker odgovarja vsem pravilom gotske stavbene umetnosti. Slike je naslikal Matija Koželj iz Kamnika, a okvire je izdelal Janez Vurnik iz Radovljice. Stari križev pot so prenesli na Veselo Goro. Leta 1870. je naredil Alojzij Košir iz Ljubna na Gorenjskem nov božji grob, ki se postavlja veliki teden pri oltarju sv. Antona puščavnika.² Krstni kamen stoji zdaj zopet pod pevskim korom na evangeljski strani, kakor je stal leta 1823. po opisu Bučarjevem, dočim je bil za nekaj časa postavljen ob steni desne ladje izpod oltarja sv. Antona. Tukaj nam je omeniti tudi škropilni kamen na epistelski strani pri zadnjem slopu v ladji. Pravijo, da je bil ta škropilni kamen nekdanji krstni kamen župnijske cerkve. Na zgornjem robu se nahajata odlomka železnega obroča, ki je nosil streho. Dal ga je narediti, sodeč po napisu okoli zunanjega roba, leta 1632. Andrej Rapicij,

¹ Dieses Ruhe Betlein Hatt Avfgericht. An. 1697. Der Hoch Und Wollgeborene Des H. Röm. Reichs Herr Herr Max Valeri Barbo Graff von Waxenstein, ein Freiherr Avf Guteneg. Paas Und — Zoblsperg, Herr Avf Kislingstein Krevsenbach Vnd Dragemel, Röm. Kay. May. Camrer Vnd Obrister Einer Löbl. Laa. In Crain Über Dero In Wartgelt Haltende Geriste Pferd, Bestellter Rittmeister Vnd Kriegs Comissarius in Vnter Crain, So in Gott Versiden ist, Deme Gott Gnedig Sein Wille Den 16. Octower Anno 1699.

² Župnijski arhiv.

posestnik Zagorice, katero je kupil od barona Freikirchena. Od kdaj se rabi za kropilnik, ni nam znano.¹

c) Obnovitev, odnosno slikanje cerkve.

Pred šestdesetimi leti je bila šentruperška župnijska cerkev v svoji notranjosti jako zapuščena. Celo šipe na oknih so bile potrte ter je bil pozimi tudi večkrat sneg v cerkvi. Nihče ni mislil na popravke. Ko je postal po smrti župnika Zupina njegovim naslednikom Vincencij Vovk, se je lotil vendarle popravka zanemarjene cerkve; žal, da se je pri tem delu tudi marsikaj pokončalo, kar je spominjalo še na prvotno urejenje te lepe gotske stavbe. Tako so pri tej priložnosti izginili ostanki gotskih slik popolnoma, ker so svod in stene do kraja ostrgali ter iznovič namazali z nekakšno temno bojo. Pa tudi mnogo kiparskih podob (spak), glav in zmajev so odbili s svoda in s sten. Pisatelj te knjige se še dobro spominja teh nenavadnih spak v cerkvi, a tudi v poročilu inženirja Leinmüllerja² imamo za to dokaz, ko piše, da je bila po izjavi tedanjega kaplana Ivana Koprivnikarja cerkev poslikana s spakami, celo s pohujšljivimi slikami. Bile so že pobeljene po našem opisu leta 1752. in leta 1771.; belež pa je sčasoma odpal ter so se slike deloma iznovič prikazale, pa so se zato pri najnovejši obnovitvi cerkve (okoli leta 1857. do 1860.) popolnoma odstranile. Takrat so dobili tudi slopi v ladji okoli kapitelov nov okras v mavriškem slogu, kar niti najmanje ne odgovarja ostalemu urejenju gotske stavbe.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je odredil knezoškofijski ordinarijat, da se tudi na Kranjskem bolj pripazi na cerkvene zgradbe in da se le te drže vedno v redu. Vsled tega se je zares nekaj cerkev v ljubljanski škofiji prav lepo obnovilo. Tudi župljani šentruperški so izrazili željo, da svojo že itak lepo cerkev še lepše okrasijo po novih umetniških zahtevah. Toda cerkvena blagajna se je izpraznila popolnoma, ko je morala leta 1865. izplačati stroške za veliki oltar, pa se ni moglo misliti, da bi se dalo še kaj potrošiti za kak nov okras v cerkvi. Vendar pa se je popravljalo. Pred vsem so dobila petera okna v svetišču pod župnikom Koširjem pravo gotsko ali slikano steklo, dočim so imela do takrat le navadne šipe. Seveda je tudi to delo priprosto, ali dosti čedno za cerkev na deželi.

Naravno je, da se je večkrat razpravljalo tudi o slikanju cerkve, posebno od ljudi, ki so se še spominjali, da je bil nekaj krasni svod poln slik v živih bojah. Toda ta želja se ni mogla dolgo izpolniti, kajti manjkalo je denarja. Ko je prevzel

¹ Latinski napis na škropilnem kamnu se glasi: BDAP. Ex LIBERA — D. AND RAPITII BONA ME ANO. 1632.

² Mittheilungen der Central-Commission 1. 1862. Str. 189.

župnijsko upravo leta 1892. sedanji župnik Janez Mervec, ni nehal, dokler se ni izpolnila želja župljanov leta 1896. in 1897. v spomin štiristoletnice ladje.

Začelo se je s svetiščem. Ko so postavili oder ter le površno pregledali rebra na svodu, se je precej opazilo, kako potreben je bil tukaj popravek. Mnoga rebra so bila tako razmaknjena, da so se morala precej zagvozdit. Le sreča je bila, da niso za hudega potresa leta 1895. popadala ter križni svod pokvarila.

Slikanje cerkve je bilo poverjeno M. Koželju iz Kamnika, ki je bil že dobro znan po slikanju nekih cerkva po Kranjskem. Poskrbel je najprej za dobro slikarsko podlogo. Omenili smo že, da se je pred petdeset leti vsa cerkev ometala in namazala s sivo barvo. Ta omet in belež je bil na mestih debel do 10 cm, pa ni bilo mogoče nanj slikati, ker se je odluščil od stene. Moral se je ves ta omet odstraniti ter nadomestiti z novim, dobro prirejenim. Za to se je porabila najboljša snov. Vzelo se je izvrstno, že pred desetimi leti pogašeno apno, kateremu se je primešalo malo cementa ter dobro opran svižec iz bližnje čiste Bistrice. Da se dobi enaka malta za slikarsko ploho, so presejali svižec ter s tako pripravljeno malto ometali stene čim tanje. Ker se je to delalo le kos za kosom, je mogel slikar slikati na pol presni steni.

Osnutke za slikanje je izdelal slikar M. Koželj sam. Bili so predloženi umetniškemu društvu v Ljubljani na presojo, a ko so bili odobreni, se je začelo slikati meseca maja leta 1896. Delo se je začelo v svetišču. Ko se je klepal belež ter pripravljala podloga za slikanje, se je ravnalo z največjo opreznostjo, ker se je mislilo, da se bodo morda našli ostanki prvotne slikarije; toda v svetišču se ni nič našlo. Na to so poslikali svetišče. Okoli celega svetišča je naslikano v svetli barvi pregrinjalo, kopija pregrinjala votivne cerkve na Dunaju, in nad pregrinjalom na evangeljski strani so naslikani simboli četverih evangelistov. Svodne kape so pa poslikane s stiliziranimi cveticami, kot nageljni, osat, lilijska, pasijonka, palma in dr. Na evangeljski strani je pregrinjalo prodrto z vrati, ki vodijo v zakristijo. Le ta v strogo gotskem slogu izvedena vrata z ravnim stožnjem ter lepim železnim okovom na istih so podobna popolnoma onim v Pleterjih.

Z ravno takšno natančnostjo se je postopalo pri slikanju v ladji, ko je bilo v svetišču vse dogotovljeno ter se je mogel oder tje kaj prenesti. Ko je slikar že skoraj izdelal osnutek za prvo svodno polje, so odkrili v tretjem svodnem polju neposredno pred pevskim korom čisto dobro ohranjeno prvotno slikarijo v eni celi svodni kapi. Kopirali so jo najtočneje, ker se žal ni mogla ohraniti. Slikar se je trudil na vse načine, da bi to najdbo — obsežen in izvirno izveden cvetlični šopek — uvrstil v svoj osnutek ter si ga vzel za vzorec pri svojih dalj-

njih delih. Slednjič pa je pripoznal, da se to ne da izvesti, ker je bil njegov osnutek za slikanje ladje že gotov, a delo v svetišču tudi že popolnoma končano. Vendar pa je porabil slikar neke arabeske iz tega cvetličnega šopka za svoje slikanje. Tako se razvijajo iz zaklinkov med rebri stebela navadnih rastlin in rož, kakršne se nahajajo po naših livadah in polju: osat, žitno klasje, male trsne mladike z grozdcem, poljske rože itd. Vse te slikarije so izvedene v naravnih živih bojah, pa je tako ves svod dobil nenavadno lep okras. Slike se v cerkveni ladji nahajajo razen že omenjenih angelov okoli odprtine v sredini križnega svoda le še na dveh mestih, in sicer na veličanstvenem ločilnem loku, na plohi, ki se nahaja med svetiščem in ladjo nad obema stranskima oltarjema. Na evangelijski strani je slika oznanenja Device Marije, na epistelski pa sv. Družina. Cerkvene stene so najenostavneje poslikane. Ker je cerkev zidana od lomljenega kamna, je bila zato od znotraj precej ometana in pobeljena. Potem so jo namazali z rumenkasto barvo, a da izgledajo stene lepše, se je izvela s tankimi črtami, ki se komaj vidijo, kockasta mreža-rustica (zid iz kvadrov, katerim so posneti robovi, da med dvema nastane žleb) brez sence po skladih. Tako so poslikani tudi lepi vitki osmoogladi slopi. Seveda bi bilo morda bolje, ko bi se bili od velikih, natančno izklesanih komadov zloženi slopi očistili večstoletnega beleža, da bi se videla njihova naravna sestava, kar bi bilo tudi mnogo lepše.

V spomin na obnovo cerkve so postavili nad vrata, ki vodijo iz cerkve v zakristijo, spominsko ploščo z napisom v latinskem jeziku: »A. D. MDCCCXCVII in festo nativitatis B. M. V. consecravit Jacobus Missia Princ. Episcopus Labacensis in honorem St. Ruperti ecclesiam hanc et altare maius imponendo in illud sacratissimas St. Cantii, Cantiani et Cantianillae S. Felicitatis SS. septem fratrum majorum reliquias.« (Leta 1897. je na praznik rojstva Matere Božje posvetil Jakob Missia, knez in škof ljubljanski, na čast sv. Rupertu to cerkev in veliki oltar ter položil vanj sv. ostanke sv. Kancija, sv. Kancijana in sv. Kancijanile, sv. Felicite in sv. sedmerih večjih bratov.) Cerkev z velikim oltarjem je smela biti v drugič za štiristoletnico posvečena radi tega, ker je bil poprejšnji slab omet ves oklepan in stene na novo ometane.

Cerkev je dobila pred nedavnim krasen tlak,¹ dar rojaka duhovnega svetnika in župnika Ignacija Šaleharja. Zdaj manjkajo cerkveni ladji le še slikana okna. S tem bi dobila cerkev šele pravi okras, ker bi tudi zdaj malo presvetla barva radi prejake svetlobe, ki dohaja skoz okna z navadnimi šipami, potemnela, kar bi odgovarjalo veličanstvenosti gotske cerkve.

¹ Pri pokladanju tlaka sta se zazidali dve rakvi v svetišču po nalogu c. kr. vlade.

Le zunanje zidovje cerkve je ostalo preveč zanemarjeno, tako da se je bati za ta krasni spomenik gotske zidave iz srednjega veka. Posebno hudo je trpelo zidovje svetišča. Podporniki so takorekoč tečajem stoletij kar spereli; velik del kapov (zidec pri gotskih podpornikih, raz katerega se odteka voda) in zidcev lepo izvedenih podpornikov je odpadel, na mestih so se celo celi komadi zida izpognili in na tla popadali. Zdaj je prva naloga pozvanih oblasti, da se izposluje državna podpora za vzdrževanje in popravek tega krasnega spomenika sredovečne gotske zidave.

Starih dragocenih cerkvenih oblek nima župnijska cerkev. Zapisano pa je ostalo, da je bil poslan v Novo mesto prav dragocen, z zlatom vezen mašni plašč. Bržkone se je v prejšnjih časih vzelo še kaj drugega iz šentruperške cerkve za novomeški kapitelj. Od cerkvenih posod se je ohranil lep pozlačen ciborij v baročnem slogu od župnika Štefana Belčiča iz l. 1685. Župnik Vincencij Vovk je zapustil župnijski cerkvi lep kelih gotske oblike; drugi trije gotski kelihi so iz novejšje dobe. Ohranil se je tudi še lep kelih baročne oblike. Knez in škof Jernej Vidmar je poklonil leta 1874. šentruperški župnijski cerkvi v spomin svojega službovanja v Šent Rupertu (l. 1828.) lepo gotično monštranco, vredno 750 gold.

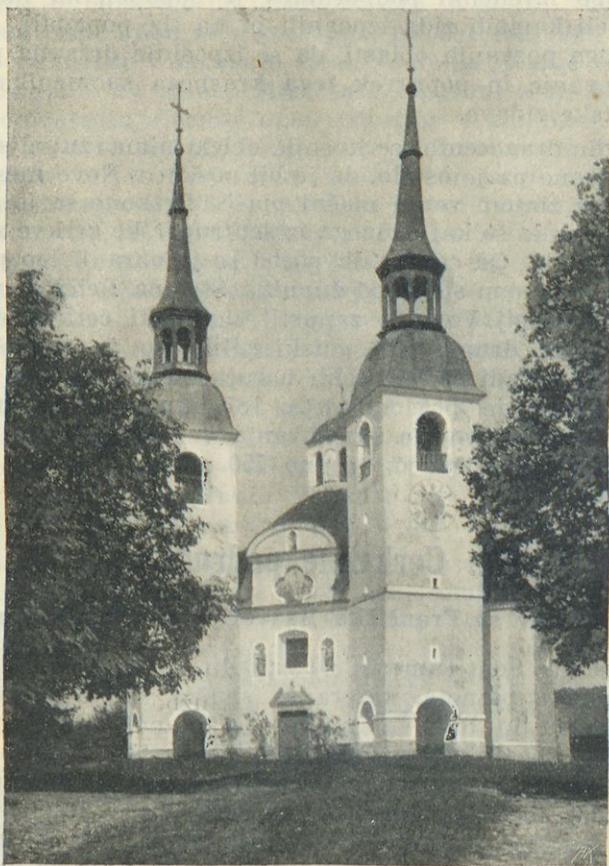
XI. Cerkevne podružnice.

1. Cerkev sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori.

Četrt ure Šent Rupertu na zapadu se vzdiguje do 324 m visoka gorska planota, katera se spušča strmo proti Straži, Šent Rupertu in Rakovniku. Na tej planoti stoji zdaj lepa podružnica, »bazilika« sv. Frančiška Ksaverija. Poprej je stala tukaj cerkvice sv. Marjete na Gori, in sicer na onem mestu, kjer je zdaj kapela sv. Marjete. Ta cerkvice sv. Marjete je bila bržkone najstarejša izmed današnjih podružnic šentruperške župnije. Vsaj zapisano imamo o njej, da je stala že prej, nego sedanja šentruperška župnijska cerkev, namreč že leta 1489. Ta cerkvice je imela vrlo star register (zapisnik), ki se pa ni ohranil v izvirniku, nego je le nekaj podatkov iz njega prepisal leta 1652. novomeški kanonik Adam Gospodarič, ki je bil obenem tudi župnik šentruperški. Na kraju novega registra,¹ ki

¹ Registerium ecclesiae S. Margaritae V. et M., qua filialis est Parochiae S. Ruperti, renovatum per me infra scriptum. Adamus Gospodaritius Canonicus Rudolf. et Par. ad S. Rupertum 1652. (Zapisnik cerkve sv. Marjete device in mučenice, ki je podružnica župnije sv. Ruperta, obnovljen po meni podpisanem. Adam Gospodarič, kanonik novomeški in župnik pri Sv. Rupertu 1652.) Se nahaja v župnijskem arhivu.

ga je sestavil Gospodarič, je bilo zapisano to-le: »Leta 1663. sem našel na desni strani znotraj cerkve sv. Marjete zapisan star napis te-le vsebine v nemškem jeziku: Po rojstvu Kristusovem leta 1489. je dal narediti podobo (znamenje) plemeniti in mo- gočni Osterman Turjaški, katero je utemeljil že pred dlje ča-

Cerkev sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori.

som njegov pokojni brat Vigil Turjaški, ali je bila od Turkov pokončana in potem zapuščena, zato je dal tudi en del žitne desetine za večno luč na čast naši ljubi Gospé.«¹ Potem je

¹ V nemškem izvirniku: Nach Christi geburt 1489 Jahr hat das Mäll lassen machen der edel und vest Osterman Auersperger, den vor Zeiten sein Bruder sel. Vigilius Auersperger gestüft hat, und von den türkhen verwüst, darnach waiß worden, dafür er auch einen trait Zehend geben hat in der Ehre unser lieben Frauen zu einem nachtlicht.

dostavil Gospodarič v latinskem jeziku, da zdaj noče nobeden nič vedeti o tej desetini; vsled tega je prenehala seveda tudi večna luč.

Vigil Turjaški je dobil desetino v šentruperški župniji zase, za svojega brata Ostermana in za svoje naslednike v zadnjih treh letih pred smrtjo zadnjega celjskega grofa Ulrika II., ki je umrl leta 1456. Po podatkih o tej desetini je mogel Vigil Turjaški postaviti omenjeno podobo (znamenje) Matere božje v kapelici sv. Marjete na Gori po letu 1456., tedaj po smrti zadnjega Celjskega, katerega fevde je sedaj dobil pod svojo oblast. Cerkev sv. Marjete je stala potemtakem že mnogo poprej. Katerega leta so jo potem Turki opustošili, se pa ne da dognati, ker so v teh časih večkrat divjali po Kranjskem. Tudi leta 1488. in 1489. so prihrumeli na Kranjsko¹ in so morda ravno takrat pokončali tudi šentruperški kraj; a Osterman Turjaški je po prestani nesreči popravil cerkvico sv. Marjete in sliko Matere božje ter dal tudi del žitne desetine za večno luč pred njo. V tem zapisniku imamo tedaj tudi dokaz, in sicer do zdaj edini, da so razsajali Turki tudi po šentruperški dolini. Vsi tedanji gradovi so bili zato utrjeni, a župnijska cerkev šentruperška je bila obdana s čvrstim zidom in jakim stolpom v sredini vasi kot mala trdnjava, pravi tabor.

Po zapisniku, ki ga je sestavil župnik Adam Gospodarič, je imela cerkev sv. Marjete njivo blizu Šent Ruperta, katero si je pa sčasoma prisvojila rakovniška graščina, a se ne ve, s katero pravico. Potem se v zapisniku naštevajo dohodki in stroški cerkve iz leta 1648., 1665., 1667., 1676., 1698., 1701., 1705., 1715. in 1719. Leta 1655. je bil cerkveni ključar Simon Breznikar, potem Matija Jurij, ki je odstopil leta 1677. Njegov naslednik je bil Anže Stoklasa, ki je opravljal službo ključarja do l. 1694. Cerkev je imela nekaj svojega v posojilih, denar se je pa slabo vračal ter ni bilo nobene nade, kakor je zapisal Gospodarič, da bi se kdaj povrnil ti dolгови.

Cerkve sv. Marjete so po Slovenskem prav stare ter so se posvečevale že v 7. in 8. stoletju po Kristusu.² Sv. Rupert je prvo kapelo, katero je sezidal poleg cerkve sv. Petra v Solnogradu, posvetil sv. Marjeti in zlasti je rad razširjal njeno češčenje v svojem apostolskem delovanju. Častili so sv. Marjeto že v 7. stoletju na Angleškem, odkoder so prenesli njeno češčenje

¹ Valvasor. XV. 381.

² Dr. Josip Gruden, Najstarejši cerkveni patroni na Slovenskem, njih pomen za kulturno zgodovino. Voditelj v bogoslovnih vedah. Letnik IV. Maribor. 1901. Str. 60—65. Mathias Ljubša, Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau. Graz und Wien. 1911. Str. 87—90. se je odločil proti Huberu, da je Undrimas Baumkirchen, a ne Knittelfeld.

tamošnji misijonarji med Nemce in neposredno v naše kraje, če se ni morda njeno češčenje razširilo po južnih krajih že iz Ogleja. Izmed treh cerkev, katere je škof Modest za slovanškega vojvodo Hotimira v Karantaniji posvetil okoli leta 760., je cerkev pri Undrimasu skoraj gotovo sv. Marjeta nad Knittelfeldom. Med cerkvami, katere Anonymus Salisburgensis našteva z imenom, da so bile od nadškofa Adalvina (859.—872.) v Panoniji posvečene, se nahaja tudi cerkev v čast sv. Marjete pri Spizzunu (ad Spizzun). Leta 975. se omenja cerkev v Lidingu na Koroškem, kjer je že gotovo prej stala kapela; v listini iz leta 1163. se omenja kapela sv. Marjete v Velesovem pri Kranju.¹ Poleg teh, ki so zapisane v aktih, je bilo pa gotovo še veliko drugih cerkev že pred letom 1000. posvečenih sv. Marjeti. Ni neverjetno, da je tako bilo tudi s kapelo sv. Marjete na Gori. To dokazujejo tudi izkopine starih gradišč in naselbin okoli Vesele Gore. Skoraj povsodi se nahajajo take starine v obližju šmarjetnih cerkev. Kako glasovite so izkopnine pri Šmarjeti, smo že omenili. Na takih krajih so tudi oznanjevalci krščanske vere postavljali nove cerkve. A ker naš kraj ni bil daleč od važne rimske ceste, ki je vodila iz Emone skozi Trebnje na Drenovo pri Krškem, se je tukaj pojavilo kmalu tudi krščanstvo; a razna znamenja tudi pričajo, da je bilo v dobi pokristjanjenja Slovincév še veliko več cerkev posvečenih sv. Marjeti, nego dandanes. Na nekaterih krajih so postale podrtine; na drugih pa so stopili v poznejših časih, ko so mesto prvotnih majhnih in lesenih cerkev nastale velike in zidane, drugi cerkveni patroni na njuno mesto, kar se je zgodilo tudi na Gori leta 1723.

Sv. Marjeta se je častila nad Dravo in pod Dravo, tedaj po celem Slovenskem ter je imela nad Dravo 44 cerkev, pod Dravo pa 59. V ljubljanski škofiji ima zdaj 32 cerkev (11 župnijskih in 24 podružnih). Sv. Marjeto poznamo v družbi s sv. Mihaelom in sv. Jurjem kot boriteljico z zmajem ter jo častimo kot zmagovalko pravice nad hudobijo. Češčenje sv. Marjete je bilo razširjeno že od prvih stoletij v iztočni in zapadni cerkvi, kar najbolj spričuje njeno zgodovinsko osebnost. V oglejski patriarhiji, tedaj tudi pri nas, se je obhajal praznik sv. Marjete 12. julija. Ko je patrijarh Rajmund I. 1282. določil, da morajo vsi njemu podložni škofje sv. Mohorja dan obhajati kot zapovedan praznik, je premestil leta 1291. praznik sv. Marjete za teden dni naprej, na dan 19. jul., dočim je sv. Mohorja postavil na 12. julija. Iz tega se vidi, da je bilo češčenje sv. Marjete starejše nego sv. Mohorja, a pri vsem tem se je moralo umakniti naraščajočemu češčenju sv. Mohorja. V latinski cerkvi se obhaja praznik sv. Marjete dne 13. julija, v grški

¹ Franz Schumi, Urkunden und Regestenbuch des Herzogtums Krain. I. Str. 120.

cerkvi in pa v nekaterih vzhodnih 17. julija pod imenom sv. Marine.¹

Cerkvica sv. Marjete je bila majhna in razpadljiva. Okolnosti so zahtevale zidavo nove cerkve. Od leta 1715.—1740. je bil v Novem mestu prošt, a od leta 1716. tudi obenem škof pičenski Jurij Frančišek Ksaverij de Marotti. Kot arhidijakon za Dolenjsko in kot vikar oglejskega patriarha je opravljal vsa škofijska opravila v oglejski diecezi na Kranjskem. Kot pobožen in za slavo božjo vnet duhovnik je obiskoval pogostoma svoje župnije, a tako je dohajal tudi v Šent Rupert. Takrat je posebno zaslovela glasovita božja pot na Straži pri Gorenjem Gradu na Štajerskem, kjer se je začela zidati leta 1721. nova cerkev na čast sv. Frančišku Ksaveriju po posebnem prizadevanju Ahacija Stržinarja, dekana gornjegrajskega. Leta 1728. je bila cerkev dogotovljena in že na sv. Jakoba dan istega leta se je zbralo do 25 tisoč romarjev s Kranjskega, Koroškega in Štajerskega.²

V istem času se je odločil tudi prošt Marotti, da se postavi na čast sv. Frančišku Ksaveriju na mestu stare kapele sv. Marjete na Gori nova cerkvena stavba. V bližnji okolici so stanovali po raznih graščinah pobožne odlične družine, ki so rade žrtvovali kaj v čast božjo, a ko jih je nagovoril za podporo tako odličen in pobožen mož, kakor je bil škof Marotti, potem ta pomoč tudi ni izostala. Oslanjaje se na obljube teh rodovin, je položil škof sam za novo cerkev sv. Frančiška Ksaverija temeljni kamen 1. septembra 1723., dočim se je cerkev začela zidati že meseca avgusta. Pri tej priložnosti se je izjavil škof Marotti, naj bi se odslej to mesto zvalo Vesela Gora (*mons gaudiosus*, *Freudenberg*). Cerkev se je zidala dlje časa, kajti šele leta 1732. meseca maja (25.) je postavil škof Marotti za direktorija (upravitelja) te cerkve na Veseli Gori Ivana Lužarja (*Lusher*), kapelana v Šent Rupertu, rodom Šentruperčana, a 19. septembra leta 1733. je dobil Lužar tudi pomočnika Mihaela Wallija iz Ljubljane. Pobožnosti so se začele že poprej, a posebno slovesno se je opravila pobožnost popolnega odpustka, ki ga je bil podelil papež Klement XII., drugo nedeljo meseca oktobra leta 1733. Pri tej priložnosti je pridigoval glasoviti govornik Simon Vačavnik iz Sore, znan na daleč kot goreč in pobožen duhovnik. Kasneje je bil vodja glasovite božje poti pri Sv. Joštu na Gorenjskem (1741.—1765.).³ Da je bilo že l. 1733. mnogo shodov in procesij na Veseli Gori, se vidi iz zapiskov Mihaela Wallija, ki nam poroča, da je bilo to leto branih maš

¹ Dr. Avgustin Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska. Maribor. 1905. Str. 211.; Josip Lavtižar, Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj. Ljubljana. 1908. Str. 301—302; Dr. Josip Gruden, Voditelj. IV. Str. 63—65.

² Dr. Avgustin Stegenšek, Dekanija Gornjegrajska. Str. 27—53.

³ Josip Lavtižar, Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj. Str. 248—251.

do 1623, a leta 1734. celo 1920; to leto je bilo od meseca maja pa do konca leta obhajanih do 6000 ljudi.

Cerkev še ni bila posvečena, in vendar se je razširil hitro glas o tej novi božji poti na daleč, a še glasovitejša je postala ta božja pot sledečega leta 1735., ko je škof Marotti blagoslovil cerkev sv. Frančiška Ksaverija, ki se je takrat že močno častil tudi po naših krajih kot zaščitnik v smrtnem boju in v nevihtah. Brez dvoma je na razvitek te božje poti mnogo vplivalo česčenje sv. Frančiška Ksaverija na Straži, kjer mu je bila božjepotna cerkev posvečena že leta 1728. in kamor so zahajali na božjo pot ljudje tudi iz naših krajev. Zdaj, ko je bila sezidana cerkev na Veseli Gori, so dohajali romarji s Kranjskega rajši semkaj, kamor jim je bilo bliže, a dobivale so se iste milosti kakor na Straži. S posvečenjem cerkve se je odprla prava božja pot tudi na Veseli Gori.

a) Posvečenje cerkve.

Dne 1. septembra, na četrtek leta 1735., se je pripeljal škof Marotti na Veselo Goro ter se podal naravnost v cerkev, da opravi svojo pobožnost. Že ta večer je bila pridiga in litanije sv. Frančiška Ksaverija. Drugi dan je delil škof zakrament sv. birme od osme ure zjutraj; potem je bila svečana služba božja, a od tretje ure popoldne je škof zopet birmal. Potem se je razvila procesija na bližnji križev pot, a zvečer je bila zopet pridiga in potem litanije. Tudi tretji dan je birmal škof popoldne. Popoldne je šla procesija od hiše, kjer je prebival škof, v cerkev. Škof je nosil ostanke svetnikov, pele so se litanije, in potem je pridigoval zunaj cerkve Bartol Basar. Po angel-skem česčenju se je opravila še pobožnost na križevem potu. Za nedeljo, 4. sept., je bila določena posvetitev. Pod obema zvonicama sta bila postavljena 2 oltarja, kjer so se v nedeljo zgodaj brale maše in potem okoli šeste ure začel slovesni govor. Med govorom je prišel škof v cerkev ter je začel posvečevati, kar je trajalo do 11. ure. Med tem so se brale maše zunaj neprenehoma. Po 8. uri so začele dohajati procesije iz Šent Ruperta, Mokrenoga, Boštanja, Polšnika, Novega mesta, Šmihela, Mehovega, Straže pri Novem mestu, Mirne Peči, Mirne in Sv. Križa. Ko so se zbrale vse procesije, je govoril zunaj cerkve pater Basar. Kesneje je bil tudi v cerkvi kratek nagovor, škofov blagoslov in zahvalna pesem. Škof je položil v oltarje sledeče relikvije: sv. Ampliata, sv. Iluminata, sv. Floride, sv. Krescencije, sv. Kristine, sv. Amate, sv. Celestine, sv. Konstancije, sv. Felicissime in sv. Ampliate. Po petih litanijah je škof še birmal, kakor tudi še v ponedeljek in torek, in šele v sredo se je poslovil od Sv. Frančiška ter odšel v Novo mesto. Te dni je birmal škof 1890 ljudi, in to je bil komaj tretji del vseh, ki so hoteli prejeti ta sveti zakrament, a ga niso mogli radi prevelike

stiske in navala ljudstva k pobožnostim. Do zdaj ni bilo še nikdar toliko ljudi pri tej cerkvi. Obhajanih je bilo do 1700. V dnevniku, ki ga je spisoval točno gospod Walli, so od tega časa dalje popisane vse pobožnosti, ki so se vršile v tej cerkvi dan za dnevom. Omenjajo se tudi duhovniki, ki so tukaj maševali in odličnejši romarji, ki so dohajali semkaj k pobožnostim. Leta 1735. je bil še vedno ravnatelj Ivan Lužar sam s pomočnikom Mihaelom Wallijem, ali so jima pomagali bližnji duhovniki pri večjih cerkvenih svečanostih.

b) Dobrotniki cerkve.

Omenili smo že, da je računal škof Marotti na podporo sosednih odličnih rodovin pri zidavi cerkve. Pred vsem se je moralo dobiti stavbišče za cerkev. Zemljišče pred cerkvijo je dal Daniel grof Barbo. To zemljišče je bilo poprej škrljevsko. V zameno zanj je odstopil grof Barbo baronu Ivanu Antonu Langenmantlu travnik pri Podgorici. Kesneje je poklonil grof Barbo tudi zemljišče, kjer se je sezidala hiša za duhovnike in vrt z leseno hišico proti Kalvariji. Vse to je odstopil s pismom z dne 5. julija 1732. brez vsakega naplačila in obligacije.¹ Vrh tega je daroval isti grof Barbo cerkvi srebrn ostensorij (posodo) za relikvije sv. Frančiška Ksaverija ter postavil oltar sv. Walburge z grbom grofovskim na zgornjem delu.

Baron Frančišek Langenmantel je dal kamen in stavbišče za cerkev in hribček za križev pot (Kalvarijo). Postavil je tudi oltar sv. Janeza Nepomuka.

Baron Ferdinand Gal je dal postaviti in pozlatiti veliki oltar. Njegova soproga pa je naredila obleko za soho blažene Device Marije; darovala je cerkvi tudi še lep plašč.

Grof Frančišek Lamberg je poklonil 60 gold. za zidavo; potem je utemeljil 12 maš ter položil v to svrho 200 gold. Tudi je še podaril dva svečnika od medi.

Grof Reisig je dal uro za zvonik; kesneje je postavil tudi oltar sv. Josipa.

Škof Marotti je poklonil krasen, z zlatom vezen mašni plašč in vse križe v cerkvi iz kostanjevega lesa. Anton Torta,

¹ Listina v novomeškem kapiteljskem arhivu (Fasc. XXIII., A. Nro. 4) je napisana v Rakovniku 5. julija 1732 ter podpisana po Danielu grofu Barbo z grofovskim pečatom in po soprogi Katarini Elizabeti rojeni grofinji Purgstall s pečatom njene rodovine. Podelil pa je grof Barbo cerkvi dva kosa od grunta, ki ga je imel v najemu Anže Zupančič s Podgorice. En kos je bil na bregu pri cerkvi; ta kos je mejil na eni strani na dobsko osebenščino, na drugi pa s šumo istega grunta 20 sežnjev na široko in 49 $\frac{1}{2}$ sežnja na dolgo do pota proti Straži, ki vodi k cerkvi. Drugi del pa je bil precej pod hribom proti Št. Rupertu nedaleč od Kalvarije tudi do šume omenjenega grunta 25 sežnjev v dolžino in 23 $\frac{1}{2}$ sežnja v širino, kar je določeno z mejniki. To zemljišče je dobila cerkev v popolno last; le ko bi bilo zopet kdaj na prodaj, naj se najprej ponudi poprejšnjemu posestniku.

kanonik, je podaril ostensorij, s srebrom ovit. P. Frančišek Ksaverij Göttner je daroval relikvijo cum autentico in pater Jernej Basar dva relikviarija. Bivši šentruperški župnik Frančišek Stanz je podaril črn plašč, a Kajetan baron Gal mokronoški je dal lepo albo. Grofinja Turjaška iz Lanšpreža je darovala cerkvi lep srebrn kelih in ravno tak kelih tudi neki neimenovani kmet. To so bili prvi darovi, kakor nam jih navaja Walli v svojem popisu. Cerkev je dobivala pa še kesneje znatne darove. Tako je zapisala Jera Gorenec cerkvi vinograd v Gobci leta 1738. Za zidanje cerkve se je porabilo tudi 11 gold. 40 kr., ki jih je darovala cerkvena občina viherška od prodanega vina leta 1723., kar nahajamo zapisano pri cerkvenih računih iz leta 1728.¹ Tudi kesneje so darovali cerkvi mnogi dobrotniki za vzdrževanje in okras bodisi denar ali pa druge potrebne stvari. Posebno mnogo darov je dobivala cerkev ob času večjih shodov. Med temi dobrotniki nahajamo pogostoma barona Abfalterna z Grmadišča, ki je poklonil mnogo skodl in drugega lesa za zidavo romarske hiše. Grof Žiga Galenberg s Turna je podaril cerkvi leta 1752. krasen mašni plašč iz rdeče svile (holoserico), z zlatom in srebrom bogato vezen. Baronica Dienersperg iz Rude na Štajerskem je poslala cerkvi podobo sv. Frančiška Ksaverija na platno slikano. Uvrstili so jo leta 1736. med milostljive relikvije. Ljubljanske uršulinke so naredile božične jaslince, ki so bile prvikrat postavljene leta 1763. v kapeli sv. Ivana Nepomuka. Po ohranjeni listini z dne 22. julija 1754. sta darovala baron Langenmantel in njegova soproga Terezija Smledniška osebenščino ob poti proti Škrljevemu, da se bero štiri maše na leto, in sicer tri za rodovino Langenmantlov, ena pa za vsakerega gospodarja v Škrljevem.² Cerkev sv. Frančiška Ksaverija je imela gorsko pravico na Ravniku od nekih vinogradov; tudi poklonjeno živino je dajala cerkev v najem ali rejo. Cerkev sv. Frančiška je imela sčasoma toliko dohodkov, da je mogla denar celo posojevati. V starem zapisniku imamo zabeleženo,³ da je vzel na posodo Jodok Wajkard grof Barbo 200 gold. po 5 %. Ta denar je dobil od glavnice, ki jo je bila cerkvi na Veseli Gori poklonila Izabela baronica Lichtenberg, rojena baronesa Gusič, v znesku od 300 gold., kót dolg pri grofu Reisigu v Mokronogu. Od te vsote je dobil zvonar za novi zvon 100 gold. 18. septembra 1734. Kesneje je vzel grof Barbo na posodo zopet 200 gold., katere je bil cerkvi sv. Frančiška podaril grof Frančišek Lamberg kot ustanovo za deset maš. Škof Marotti je določil, da se bere za to vsoto 12 maš. Mirenski graščak Ferdinand baron Gal je daroval cerkvi 60 gold. kot mašno ustanovo za pokojno Uršo Selžičin, a Jodok grof Barbo 40 gold. za maše za člane pokojne njegove rodovine. Tudi sta darovala

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

Ivan Pelko, kovač iz Škrljevega in Jera Rugelj, vsak po 20 gold. za večne maše. Vsega denarja je vzel na posodo Jodok grof Barbo v znesku do 1000 gold. z dovoljenjem novomeškega prošta Antona Erberga. Na to svoto je izdal dolžno pismo ter založil žitno desetino rakovniško; plačeval pa je točno obresti. Tudi Frančišek grof Lamberg je posodil od veselogorske cerkve 100 gold.¹ Leta 1768. je oprostila Marija Terezija Langenmantel veselogorsko cerkev vseh davščin od vinograda, ki ga je dobila v Apneniku od Valentina Matrutiča.²

c) Opis cerkve.

Že Walli je opisal cerkev sv. Frančiška na Veseli Gori leta 1735. Ta opis se glasi: Cerkev ima obliko rotunde, dve kapeli, pet oltarjev, štiri kupole z obokom, namreč nad svetiščem, nad obema kapelama, a v sredini cerkve je največja kupola. Stene so bele. Tudi pevski kor se nahaja nad velikimi vrati, ima 12 oken, štiri vrata, dva zvonika, pod katerima so dvojna vrata, a velika vrata izmed obeh zvonikov.

Veliki oltar sv. Frančiška Ksaverija je dobro pozlačen ter skoraj prenapolnjen s podobami angelov; tudi ima tabernakelj, kjer se hrani vedno evharistija in gori večna luč. Podoba sv. Frančiška Ksaverija predstavlja njegovo smrt, pa se more premikati, da se pokaže kip njegov s štolo in koretljem; njegove relikvije so shranjene v srebrni posodi. Mensa velikega oltarja je posvečena. Na stranskih stenah vise podobe, palice, voščene sveče in drugi darovi. Po zidu cerkve so postavljene slike devet korov angelov. V svetišču ob stenah sta dve klopi. Prižnica je lesena.

Na evangelijski strani ob steni dalje je oltar sv. Walburge, lesen, pozlačen, ima posvečeno menso. Dalje je kapela sv. Ivana Nepomuka; na epistelski strani pa je oltar blažene Device Marije brezmadežnega spočetja in sv. Vincenca Fererskega; potem je kapela sv. Marjete; vsi trije oltarji imajo posvečene mense. V novi kapeli sv. Marjete stoji oltar ravno tam, kakor nekdanj v stari kapeli.

V enem zvoniku je veliki zvon, v drugem pa trije manjši in ura.

Oglejmo si zdaj cerkev malo bolj natanko in poizvejmo, kakšne izpremembe je doživela od leta 1735.

Cerkve na Veseli Gori je zidana v obliki rotunde. Orientirana pa je nepravilno, kajti svetišče je obrnjeno na zapad. To se je zgodilo radi lege samega stavbišča, in zato, da se vidi glavno pročelje cerkve z obema zvonikoma od daleč, ker glavni dohod k cerkvi je od jugovzhoda in juga. In zares občuduje

¹ Župnijski arhiv.

² Listina v novomeškem kapiteljskem arhivu.

vsakdo, ki dohaja iz šentruperške doline proti Veseli Gori, že od daleč visoko pročelje cerkve z obema lepima zvonikoma. Cerkev je dolga 21 m in široka 22 m ter visoka z glavno kupolo 24 m. Prostora ima v njej 1500 ljudi. Zidovje cerkveno je ostalo neizpremenjeno do dandanes, razen srednje kupole, katero je dal župnik Vincencij Vovk predreti ter narediti nad njo stolpič s šestimi okni, tako da pada svetloba tudi od zgoraj v cerkev. To delo je mojstrsko izvedeno ter povečuje krasoto cerkve.

Veliki oltar je izdelan v baročnem slogu; na vsaki strani stoji velik angel, nagnjen nasproti tabernakeljnu. Letopisec Walli je dobro opazil, da je oltar prenapolnjen z angeli, a moral je še omeniti, da niso pravo umetniško delo, ker imajo vsi prevelike glave. Sicer je pa oltar lepo delo. Na podstavkih za omenjena velika angela se nahaja na vsakem latinski napis, iz katerega se razpozna, da je sedanji oltar postavljen leta 1735.¹ Ker se je v cerkvi že poprej opravljala služba božja, nego je stal sedanji oltar, je bila na mensi samo podoba sv. Frančiška, na steni pa je bil naslikan oltar, kar se še zdaj pozna. Oltar je bil, kakor pravi Walli, dobro pozlačen, a pozlatil ga je neki mojster iz Celja; njegov drug, slikar Danijel, tudi iz Celja, je prišel leta 1735. meseca novembra na Veselo Goro, da dobi plačo za oltar sv. Walburge; toda grof Barbo mu ni hotel plačati vse vsote ter je zahteval, da se še nekaj popravi na oltarju. V veliki oltar je bila postavljena soha sv. Frančiška Ksaverija, a ob istem času je morala biti nameščena tudi podoba umirajočega sv. Frančiška na oltar. To sliko je bržkone naslikal Valentin Mencinger. To je kopija prve slike umirajočega sv. Frančiška od Ivana Mihaela Reinwaldta, ki jo je izročil dekanu Stržinarju za cerkev na Straži leta 1715.² Slika je jako poškodovana. Bila je obžgana in neki nevešč slikar jo je hotel popraviti, pa jo je pokvaril z neumestno rdečo in zeleno bojo. Bilo bi potrebno, da jo obnovi kak spreten slikar. V atiki je nameščena podoba Matere božje. Dasi je bil oltar dobro pozlačen, ga je bilo treba vendar večkrat popravljati. Pozlačen je bil iznovič leta 1857. Delo je stalo 368 gold. Toda zlato je zopet

¹ Na evangelijski strani je napis: *Mirabilis Deus in suo Xaverio colatur* (Divni Bog naj se slavi v svojem Ksaveriju); na epistelijski strani pa: *Virtus De illo exivit ac sanavit omnes* (Iz njega je izšla čednost ter je ozdravil vse). Na slavoloku nad porto drži na evangelijski strani mali angel grb Barbov, na epistelijski pa drugi angel grb Galov.

² Po tej sliki so se izdelovale tudi male božjepotne podobice za romarje, ki so prihajali na Stražo. Gotovo so se prirejevale take sličice tudi za Veselo Goro. Stari ljudje se še spominjajo, da so jih videli, vendar pa se dozdaj ni še nobena našla. Še manje glasovita božja pot Sv. Frančiška Ksaverija pri Planini v današnji semiški dekaniji je imela take slike za romarje. Še zdaj se hranita dva taka klišaja za izdelovanje sličic v župnijskem arhivu na Planini. (Izvestja muzejskega društva. L. 1906. Str. 135.)

Veliki oltar v cerkvi na Veseli Gori.

potemnelo in leta 1911. se je moral oltar prenoviti. Delo je lepo izvel podobar Janez Vurnik iz Radovljice ter je zdaj veliki oltar zopet pravi okras že itak lepe cerkve. Relikvije sv. Frančiška so shranjene v majhni posodi, podobni monstranci, katere podstavek je bil del nekega keliha, kar sodimo po napisu od znotraj podstavka. Ta napis se glasi: 1636 Svetiga Lovrenca kelih. S breza Kodrez mata (Z Brezja Kodrež Mate) S breza Serse Jure (Z Brezja Srše Jure). Ta kelih sta gotovo podarila omenjena posestnika cerkvi sv. Lovrenca v Prelesji. Kako je došel na Veselo Goro, seveda nam ni znano. Tudi se nahajajo na istem oltarju v lepem ostensoriju ostanki sv. Notburge z izvirnim pismom goriškega nadškofa Karla Atemsa iz leta 1753. ter ostanki sv. Neže, sv. Helene, sv. Jakoba in še mnogo drugih svetnikov. Tudi se nahaja na oltarju relikvijarij z ostanki sv. Elizabete s posvetilnim pismom. Na evangelijski strani je visela precej čedna podoba sv. Frančiška Ksaverija iz leta 1722.,¹ a na epistelski strani pa prav stara (morda čez 400 let) madona z Jezusom iz škrljevske graščine. Ta slika je nedavno oprana in okvir pozlačen. Zdaj visi na steni pevskega kora, a poleg nje podoba sv. Frančiška Salezija, bržkone od Mencingerja, na levo od teh pa podoba sv. Frančiška Ksaverija na steni kapele sv. Ivana Nepomuka. Na evangelijski strani blizu prižnice se nahaja napis na črnem ozkem kamnu, iz katerega izvemo natančno, da je bila cerkev posvečena dne 4. septembra leta 1735. Napis se glasi v latinskem jeziku: Gregorius Xaverius Marotti Antistes istas aedes consecraverat die 4. septembris. (Gregor Ksaverij Marotti škof je posvetil ta hram dne 4. septembra.) Prižnica je tudi baročno delo iz leta 1744.; zdaj je obnovljena tudi po Vurniku ter se prav lepo ujema z velikim oltarjem. Pod veliko kupolo sta še zdaj dva oltarja, ali oba nova. Na evangelijski strani je zdaj mesto oltarja

¹ Ta podoba sv. Frančiška Ksaverija je bila postavljena že 17. oktobra 1722 na stranski oltar v stari kapeli sv. Marjete. Šele leto potem se je začela zidati sedanja cerkev, ker je ljudstvo želelo, da dobi sv. Frančišek dostojno mesto za svoje češčenje. Tako je zapisal prvi ravnatelj Ivan Lužar v mali knjižici, katero je napisal v nemškem jeziku ter jo izdal v Augsburgu l. 1749. pod naslovom: »Kurzer Bericht von Ursprung und Wachstum der Andacht in der Xaverianische Kirch' zu Freudenberg in Unter-Cräin. In Druck gegeben von jetzigen Director. Mit Guttheissung Hoher Geistlichen Obrigkeit. Augsburg. Gedruckt bei Josef Dominico Gruber kathol. Buchdrucker. 1749. Vsa vsebina te knjižice je pretiskana v »Mittheilungen des historischen Vereins für Krain« l. 1848. na strani 82—85. Knjižice same nisem mogel dobiti. Sicer pa je vsebina jako kratka ter ne pove o postanku veselogorske božje poti nič novega, ker nam je letopisec Walli vse obširneje opisal. Le razna ozdravljenja nam našteva ta knjižica, kolikor se jih je pripetilo na priprošnjo sv. Frančiška. Število je zares veliko. Tudi omenja, da so se zapisovala vsa ta ozdravljenja v posebno knjigo v sami cerkvi. Ta knjiga se je pa izgubila. Čudno je, da letopisec Walli molči o teh dogodkih; govori samo splošno o raznih milostih, ki so jih prejeli verniki na tem kraju.

sv. Walburge oltar lurške Matere božje, na episteljski strani pa oltar sv. Ane mesto Matere božje čistega spočetja. Oba oltarja sta izdelana v renesančnem slogu precej spretno po kiparju Vurniku. Slika sv. Walburge s starega njenega oltarja je močno pokvarjena. Bržkone je tudi ta slika delo Mencingerjevo. V stranskih kapelah tudi nista več stara oltarja iz leta 1735., nego nova, izdelana v renesančnem slogu. Na novem oltarju sv. Ivana Nepomuka je ostala stara slika tega svetnika od Breganta iz leta 1740.;¹ druga manjša slika v atiki je slika Matere božje od Bradaške. Leta 1872. je popravil oltar Martin Šubic, ki je izklesal tudi sohi sv. Antona Padovanskega in sv. Frančiška de Regis. Leta 1877. je kupil župnik Alojzij Košir lepo sliko Matere božje Pomočnice (de perpetuo succursu) ter jo dal slovesno prenesti na Veselo Goro. Tukaj so jo postavili v kapelo sv. Ivana Nepomuka. Slika je izdelana po rimskem izvirniku. Postavljena je v spomin petdesetletnice škofovanja papeža Pija IX. Župnik Košir je dal napraviti za spomin tudi tisoč malih podobic te slike. Leta 1878. je prigodom birme v Šent Rupertu šel knez in škof Ivan Krizostem Pogačar na Veselo Goro ter molil pred podobo Matere božje Pomočnice.²

V kapelici sv. Marjete stoji zdaj oltar sv. Josipa v renesančnem slogu, priprosto delo Štefana Čadeža iz Dupljan. Tem zanimivejša je velika slika v oltarju, ki predstavlja smrt sv. Josipa. Slika je delo glasovitega Mencingerja iz leta 1738., kakor kaže napis na plošči od zadaj oltarja.³ Slika je bila postavljena v oltar sv. Marjete dne 18. marca leta 1738. Tudi zgornja manjša slika sv. Marjete je delo Mancingerjevo in pa bržkone tudi slika sv. Frančiška Salezija, katero je dal postaviti leta 1752. Žiga grof Galenberg nad oltar sv. Walburge. Pri prvih dveh oltarjih se nahaja ob mensi lesen antependium, na katerem so naslikane cvetlice v baročnem slogu. Take slikarije so bile tudi pri obeh oltarjih v kapelicah. Na enem je bil naslikan beg Jezusov v Egipt. Kje se nahaja zdaj ta antependium, niso nam znali povedati.⁴

Pevski kor je nad velikimi vrati; strme in prav nespretno stopnice vodijo gor iz cerkve. Na prostornem koru so imeli orgle že leta 1737.; dne 12. aprila tega leta so prvičkrat igrali na nje. Že leta 1751. pa je naredil Marko Göll v Ljubljani nove

¹ Na sliki se vidi napis: peint par Wergant.

² Župnijski arhiv.

³ Jesus Maria Joseph De Votis In Obitu succurrite Vestris. (Jezus Marija Jožef, pridite v smrtnem času na pomoč, ki Vas časte.)

⁴ Frontalia, antependia, antemensalia so zakrivali spodnjo stran oltarja, ker je bil podstav oltarja čisto navaden zid brez vsakega okrasa. Ohranili so se še nekateri usnjati, večinoma pa leseni poslikani frontali. Leseni so domačega izdelka in kažejo včasih prav zanimive vzorce ljudske umetnosti v okrasnih, kakor le-ta na Veseli Gori in še dva na Vihru.

orgle za 124 gold. Te orgle s šesterimi registri se nahajajo še zdaj na koru.

Z obeh strani glavnih vrat stojita dva enako visoka štiri-voglata zvonika. Levi je zidan leta 1730., desni pa eno leto kasneje. Streha je izvedena na obeh v baročnem slogu. Nad glavnim vhodom stojita sohi sv. Petra in Pavla, a v sredini je napis, ki kaže, da je bila cerkev dodelana leta 1729.¹ Cerkev

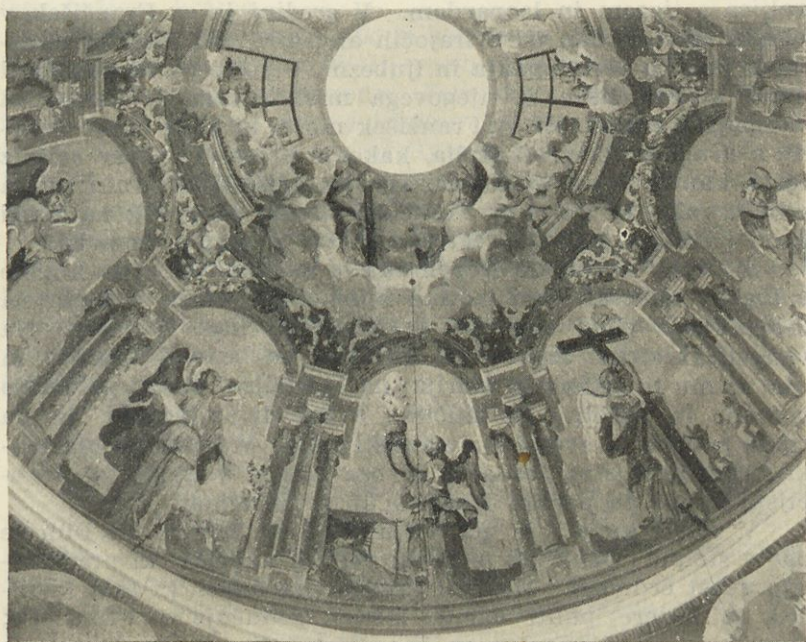
Kupola nad velikim oltarjem na Veseli Gori.

je bila spočetka pokrita gotovo s škodlami, a leta 1788. pa že s ploščevino, kakor beremo v inventarju dotičnega leta, a leta 1843. je bila streha iznovič popravljena.² Zvonika sta ostala pa še dalje pokrita s škodlami, kar je bilo pa za cerkev usodopolno, ker se je pri nekem požaru bližnje hiše utrgala iskra,

¹ Ecce refugium extat de votis peregrinis. (Glej pribežališče je nastalo iz zavetov romarskih.)

² Župnijski arhiv.

užgala zvonik in potem tudi še streho na cerkvi, da je vsa zgorela. Vsa sreča, da ni bila cerkev od znotraj poškodovana, le zvonovi so popadali raz zvonika. Cerkev in zvonika so bili pokriti še isto leto (1885) s pločevino, in tako se je ohranil ta božji hram nepoškodovan. Cerkev ima prav lepo ubrano zvonjenje. Veliki zvon, težak 12 stotov, visi sam v enem zvoniku, trije manjši po 8, 6 $\frac{1}{2}$ in 2 stota pa v drugem, kjer je tudi ura. Zvonove je prelil še tisto leto Albert Samassa v Ljubljani, kar dokazuje napis na zvonovih na eni strani v sredi: »Albert

Velika kupola na Veseli Gori.

Samassa, dvorni založnik v Ljubljani«, na drugi pa: »Ecce crucem Domini«, 1885. ter številke za veliki zvon 1514, za drugi 1515, za tretji 1516 in za četrti 1517. Majhna zakristija je prizidana poleg kupole glavnemu oltarju na desno na severni strani. Oba kropilna kamna sta bila postavljena in vzdana leta 1737.

Cerkev je bila poslikana leta 1760., kakor beremo v Wallijevelem letopisu. Po opisu iz leta 1735. je imela cerkev bele stene; po cerkvenem zidu so bile postavljene slike devet korov angelov. Kdo jih je naslikal, ne vemo; morda slikar Frančišek Jelovšek, ki je prišel leta 1736. na Veselo Goro. Je li tukaj kaj delal, ne oznanja letopisec nič. Ker je bil Jelovšek freskant

in slikar oljnatih slik, gotovo ni prišel semkaj samo na božjo pot, nego gotovo tudi po kakšnem delu. Mogoče, da je naslikal omenjenih devet korov angelov in pa morda prvi križev pot. Cerkev pa je ostala bela do leta 1760. Takrat je poklical presvetli gospod Filip Grebin, posestnik Hmelnika, slikarja Antona Tuška iz Škofje Loke, da poslika vso cerkev na njegov račun. To nam dokazuje tudi napis na glavni kupoli nad pevskim korom.¹ V kupoli nad velikim oltarjem so slike cesarice Marije Terezije z dvoglavim orlom, neka indijska kraljica s krokodilom, druga zopet z levom in slonom; potem neka zamorska kraljica s tigrom in leopardom. V sredini je sv. Frančišek v nebeški slavi, obdan od svirajočih angelov; nad velikim oltarjem je podoba vere, upanja in ljubezni. V kotih pa so naslikani čudeži sv. Frančiška iz njegovega misijonskega življenja. Na evangeljski strani reši sv. Frančišek moža, ki se je hotel usmrtiti, a druga slika predstavlja, kako je prinesel rak sv. križ iz morja, kamor je pal sv. Frančišku. Na epistelski strani vstaja mrlič iz rake, ko ga je sv. Frančišek obudil od smrti; na drugi strani pa kaznuje Bog pregrešno mesto z ognjem iz neba.

V kupoli sv. Janeza Nepomuka je naslikan na vrhu kupole sv. Ivan v nebeški slavi in nad njim angel varih; v kotih pa predstavljajo slike dogodke iz življenja tega svetnika. Na evangeljski strani izpoveduje sv. Ivan po legendi kraljico in kako se mu je prikazala Marija; na epistelski strani pa sodijo sv. Ivana in rabeljni ga mučijo. V kapeli sv. Marjete je na kupoli podoba te svetnice v nebeški slavi. V kotih na epistelski strani je rojstvo Jezusovo in beg njegov v Egipt, na evangeljski strani pa poroka Marijina in sv. Družina.

V veliki kupoli je na vrhu slika sv. Trojice, sv. Duh je zdaj v stolpu. Okoli pa je devet velikih angelov, ki predstavljajo devet čednosti. Modrost predstavlja angel, ki drži kadilnico, iz katere puhti ogenj, zraven podučuje sv. Frančišek; v ponižnosti stoji angel, a sv. Frančišek leži v kolibi na golem; pred angelom zatajevanja preganjajo hudobe sv. Frančiška; poleg angela daritve mašuje sv. Frančišek; pravico predstavlja angel z vago, a poleg njega sodi Kristus; angel z lilijo prikazuje čistost, a zraven časti sv. Frančišek Marijo; trpljenje predstavlja angel z bičem, a pokraj njega se bičuje sv. Frančišek; usmiljenost prikazuje angel, ki rešuje ljudi iz ognja; angel radodarnosti stoji poleg skrinjice, iz katere deli miloščino sveti Frančišek. Na doljnem delu kupole so naslikani čudeži, ki se

¹ Perillustris Philippus Grebbin ecclesiam sancti Xaverii ornavit et novi et pingi curavit. (Presvetli Filip Grebin je ozaljšal cerkev sv. Ksaverija ter jo dal obnoviti in poslikati). Filip Grebin je bil dvorni tajnik v Bruselju. Bil je prav pobožen in premožen mož, pa je dal naslikati tudi stransko kapelo na Trški Gori s podobami o sv. Izidorju. (Zgodovina šempeterske fare na Dolenjskem. Spisal Ivan Šašelj. Str. 23).

pripisujejo sv. Frančišku na Veseli Gori. Nad oltarjem Matere božje lurške prikazuje slika žensko z bergljo, in kako je zdrava odšla; nad oltarjem sv. Ane leži žena, a iz njenih ust leze kača, zraven nje stoji mož. Na pevskem koru na desno ozdravi sveti Frančišek bolnika, na levi pa bolnico. Pod prvo sliko je napisano *ex voto* (iz zaobljube). Vse te slike so pa slabo delo. Slikar je bil slab risar, a še slabši anatom, povsod se kaže tudi slaba perspektiva. Navzlic temu so slike zanimive, posebno one v veliki kupoli, ker nam predstavljajo tedanjo nošnjo našega naroda. Slike so se prav dobro ohranile ter so še zdaj lep okras tega božjega hrama.

Razen že omenjenih slik in soh pa je dobila cerkev v dar še drugih, ki jih omenja Walli v svojem letopisu. Tako je bila postavljena slika sv. Vincenca Fererskega na oltarju Matere božje leta 1740.; na oltar sv. Ivana Nepomuka pa so postavili leta 1752. kip sv. Ane, a kip sv. Antona na istem oltarju že leta 1738. Pri velikem oltarju je bila nameščena leta 1750. na epistelski strani pod velikim angelom slika sv. Tomaža z dvema svečnikoma. Blizu tamkaj sta bili postavljeni tudi sliki svete Neže in sv. Polone. Isto leto so darovali nekateri premožnejši kmetje podobo sv. Izidorja. Teh slik ni več v cerkvi, čas jih je uničil in odstranili so jih. So li bile kakšne umetniške vrednosti, se zdaj ne more razsojati, ker tudi ne vemo, kdo jih je izdelal.

d) Pobožnosti.

Še preden je bila cerkev sv. Frančiška na Veseli Gori posvečena, je bila že glasovita božja pot. 25. maja 1732. je postavil novomeški prošt in škof pičenski Marotti šentrupeškega kaplana Ivana Lužarja za ravnatelja cerkve ter ga obenem izločil izpod oblasti župnika šentrupeškega, a leta 1733. je dobil ravnatelj prvega svojega pomočnika Mihaela Wallija, ki je začel pisati letopis te božje poti. Začetek prave božje poti je bil na drugo nedeljo meseca oktobra leta 1732., ko je bil razglašen popolni odpustek papeža Klemensa XII. (1730—1740). Ta dan je pridigoval glasoviti govornik Simon Vačavnik, kar smo že omenili. Že leta 1733. je bilo branih 1623 maš, a leta 1734. pa 1910. Leta 1735. pa je bilo že na Veseli Gori 2034 maš, a obhajanih 15.600 ljudi, in potem vsako leto več. Največje število se je doseglo leta 1747.; takrat je bilo obhajanih 27.500. Pobožnosti so se obhajale po Wallijevem letopisu takole: Ob sobotah in dnevih pred prazniki so bile po navadi litanije s kratko pridigo, če je bilo kaj romarjev. Na nedelje in praznike je bila poleti, t. j. od posta ali sv. Jurija do sv. Mihaela, pa včasih tudi do Vseh svetih zjutraj pri vzhodu solnca, tedaj ob petih, odnosno ob šestih, maša in pridiga; a ravno tako tudi ob desetih. Pozimi pa se je opravljala služba božja ob sedmih

in potem ob desetih. Od prve nedelje v adventu pa do velike noči je bil tudi krščanski nauk ob dveh popoldne.

Slovesno se je praznovala vsako leto devetdnevnic sv. Frančiška Ksaverija. Začela se je na praznik sv. Katarine (25. oktobra) s tem-le redom. Ob deseti uri je bila peta maša z izpostavljenim sv. Rešnjim Telesom. Zvečer po zapadu solnca so bile litanije zopet z izpostavljenim sv. zakramentom. Tako je bilo vsak dan. Ob praznikih in na nedelje je bil nagovor med mašo. V predvečer samega praznika sv. Frančiška so bile pete večernice, litanije sv. Frančiška Ksaverija in govor. Na sam praznik je bila zjutraj ob petih maša zornica z nagovorom pred izpostavljenim sv. Rešnjim Telesom, ravno tako ob desetih, a popoldne večernice, litanije z blagoslovom in zahvalno pesmijo. Ob sobotah je bila v adventu zornica ob petih zjutraj s pridigo. Pri tej priložnosti je bila cerkev vselej krasno razsvetljena. Gorelo je na samem velikem oltarju do 60 luči ter je bilo v cerkvi svetlo kakor podnevi, a to le na prvi dan devetdnevnic in na praznike v tem času. Na god sv. Walburge se je opravljala slovesna služba božja pri njenem oltarju. Pri sostvovala je pri tej službi božji vsa rodovina Barbov in njihovi podložni. V postu, ko so bili že daljši dnevi, in če je bilo ugodno vreme, je bila ob nedeljah peta maša s pridigo ob sedmih zjutraj; v petek pa je bil obisk križevega pota, kjer je bila maša pri božjem grobu. Skozi leto se je križev pot prav pogostoma obiskoval, posebno veliki teden in prigodom velikih shodov. V svetem tednu so se opravljale vse predpisane ceremonije razen blagoslova vode. Praznik sv. Ivana Nepomuka se je slovesno praznoval s slovesno službo božjo in s primerno pridigo v nje-govi kapeli.

Od binkoštnih sobote pa do nedelje sv. Trojice se je opravljala devetdnevnic za odvrnitev hude ure. O Binkoštih je bil prvi večji romarski shod v letu skozi tri dni. Praznik sv. Marjete se je proslavljala slovesno. Ta dan je opravljala po navadi službo božjo šentruperška duhovščina kot v spomin na svojo starodavno podružnico. Na nedeljo pred malo mašo ali na angelsko nedeljo je bilo cerkveno žegnanje na spomin posvetitve cerkve. Ob tem času je bil največji romarski shod. Ob enem je pri tej priložnosti nastal tudi navadni semenj, ki se je vzdržal do dandanes na soboto pred angelsko nedeljo. Gregorjev semenj pa je nastal nekaj časa kasneje. Ta semenj je bil prestavljen od sv. Helene v mirenski župniji okoli leta 1760., ker se tamkaj ni mogel večkrat vršiti radi povodnji, pa tudi prostor je bil tamkaj premajhen. Ko je bila leta 1838. vprašana občina šentruperška, pod katero je spadala Vesela Gora, je li se more izkazati, da ima pravico za ta dva sejma, je odgovoril župnik Bučar z odborniki, da morajo biti o tem spisi v rakovniški graščini, kajti brez višjega dovoljenja se gotovo ne bi bila odprla sejma. Ker se je prvi teh sejmov vršil tudi na nedeljo,

ko je bila služba božja pri cerkvi, je seveda to preprečilo pravo pobožnost. Proti tej razvadi se je vzdignil prvi knez in škof Anton Wolf, ko je bil leta 1828. sam na Veseli Gori ter opazil, da se je na soboto meso kuhalo javno in semenj vršil tudi v nedeljo. Naložil je tedanjemu šentruperškemu župniku Josipu Bučarju, da odpravi čimprej ta nered. Ker se je župnik izjavil, da se je radi teh stvari že obrnil nekolikokrat na višjo oblast na Mirni, da se pa do zdaj ni nič storilo v tem pogledu, je škof sam prijavil vso to stvar novomeški kresiji ter pozval trebanjskega dekana, da mu sporoči o uspehu te pritožbe. Toda vse to ni nič pomagalo. Še odločni župnik Vincencij Vovk ni mogel uspeti proti tej razvadi. Za odpravo sejmov na nedeljo se je zavzel iznovič župnik Alojzij Košir ter slednjič vendar uspel. Sejmi na nedeljo so bili odpravljeni leta 1882.¹ Ker se je na angelsko nedeljo opravljala jutranja in predpoldanska služba božja na Veseli Gori, je bilo določeno, da se bere v župnijski cerkvi ob osmih tiha maša. Ko so bile leta 1882. odpravljene pri petih podružnicah maše z blagoslovom, a za Veselo Goro določena tudi samo maša brez blagoslova, se je zavzel župnik Košir za stari red pri tej cerkvi, češ da je cerkev na Veseli Gori božjepotna in da je imela nekdaj neodvisne duhovnike, ki so spadali neposredno pod oblast novomeških proštov in škofov pičenskih ter imeli privilegije za odpustke od papežev. Župnikovi prošnji se je ugodilo ter je ostalo vse pri stari navadi.²

Iz letopisa Wallijevega moremo tudi razsoditi, kakšen je bil tedanji opravljenik službe božje v tem delu oglejske nadškofije. Duhovnik Walli je opisal vsa duhovna opravila v veselogorski cerkvi za vsak dan skoz celo leto, kar se je ponavljalo leto za letom brez malih sprememb. Prazniki so bili takrat v oglejski nadškofiji ti-le: novo leto, sv. Trije Kralji, Svečnica, sv. Blaž, sv. Doroteja, sv. Polona, sv. Valentin, stol sv. Petra, sv. Matija, sv. Gregor (proslavljen na Veseli Gori kot spominski dan kanonizacije sv. Frančiška Ksaverija), sopraznik sv. Jera, praznik sv. Josip, Oznanenje Marije Device, sv. Rupert kot župnijski patron, veliki četrtek, petek in sobota, velikonočni ponedeljek in torek, sopraznik sv. Jurij, praznik sv. Marko, sv. Filip in Jakob, najdba sv. Križa, sv. Florijan, Vnebohod, sopraznik Pankrac, praznik sv. Ivan Nepomuk, binkoštni ponedeljek in torek, sopraznik sv. Urban, praznik sv. Rešnjega Telesa, sopraznik sv. Primož in Felicijan, sv. Anton Paduanski, sv. Vid, sv. Ahacij, praznik sv. Ivan Krstnik, sopraznik sv. Ivan in Pavel, praznik sv. Petra in Pavla, sopraznik obiskovanje Matere božje, praznik sv. Mohor in Fortunat, sopraznik sv. Alekš, sv. Elija, praznik sv. Jakob apostelj, sv. Ana, sopraznik sv. Ignacij Lojolski, sv. Peter v verigah, praznik sv. Lovrenc, vnebovzetje Marije, sv.

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

Rok, sv. Jernej, sopraznik sv. Egidij, praznik rojstvo Marije Device, sopraznik povišanje sv. Križa, praznik sv. Matevž, sv. Mihael arhangel, sv. Frančišek Serafinski, sv. Simon in Judež, Vsi sveti, sopraznik sv. Lenart, sv. Klement, praznik sv. Katarina, sv. Andrej, sv. Frančišek Ksaverij, sopraznik sv. Barbara, sv. Nikolaj, praznik čistega spočetja Marije Device, sopraznik sv. Lucija, praznik sv. Tomaž, Božič, sv. Štefan, sv. Ivan apostelj, nedolžni otročiči, sopraznik sv. Tomaž škof, praznik sv. Silvester. Ti prazniki se ujemajo večinoma s prazniki v ljubljanski škofiji, kakor jih nahajamo zapisane v cerkveni pratiki ali obredniku službe božje, ki ga je izdal l. 1665. ljubljanski škof Josip Rabata (1664—1683).¹ V ljubljanski škofiji takrat še niso bili prazniki sv. Blaž, sv. Polona, sv. Valentin, stolica sv. Petra, sv. Gregor, sv. Rupert (domači župnijski patron), sv. Jurij, sv. Marko, najdba sv. Križa, sv. Florijan, sv. Ivan Nepomuk, sv. Rok, sv. Frančišek Serafinski, sv. Katarina, sv. Nikolaj je bil sopraznik, sv. Frančišek (kot patron vese-logorske cerkve); v oglejskem patrijarhatu pa takrat ni bil še praznik spreobrnjenje sv. Pavla. V oglejski diecezi je bilo tedaj več praznikov nego v ljubljanski. Po pismu papeža Urbana VIII. (1623—1644) je bilo zapovedano, da se praznujejo tudi krajevni prazniki, nezapovedani prazniki pa naj se ne oznanujejo. Po omenjenem pismu sta se začela povsod obhajati praznika nedolžnih otročičev in sv. Silvestra. Po tem pismu je bila določena tudi nadalje procesija bratovščine sv. Rešnjega Telesa prvo nedeljo v mesecu, kjer so jo že ustanovili. Veliko soboto je bila določena procesija vstajenja Gospodovega, ki se je obhajala tudi na Veseli Gori, kar opišemo kesneje. Za veliko nedeljo ima obrednik pripomnjo: »Danes se pričenjajo nedeljske procesije zunaj cerkve pred slovesno sv. mašo. To je veljalo za Ljubljano; a tudi na Veseli Gori so se pri velikih slovesnostih opravljale take procesije. Od procesij so še navedene na sv. Marka dan, Križev teden prve tri dni in sv. Rešnjega Telesa. Vse te procesije so se vršile v župnijski cerkvi; na Veselo Goro pa je prišla procesija v nedeljo po sv. Rešnjem Telesu, a v župnijski cerkvi se je slovesno obhajala tudi osmina tega praznika s procesijo. Od 9. avgusta leta 1729. se je začela tudi v ljubljanski škofiji praznovati sv. Barbara kot sopraznik »ritu duplici« prav slovesno. Papež Klement XIV. (1769—1774) je določil s svojim pismom leta 1772., da se morajo od 1. januarja leta 1772. župnijski patroni praznovati kot zapovedani prazniki; obenem je uvel v ljubljanski škofiji praznik sv. Mohorja in Fortunata kot škofij-

¹ *Calendarium Romanum labacense sive ordo recitandi officium divinum ad romani breviarum et missalis recognitorium, ac proprii Labacensis normam accomodatam et pro dioecesi Labacensi editus. Ad annum MDCLXV. Iussu et auctoritate reverendissimi et illustrissimi principis ac domini domini Josephi ex comitibus de Ralatta principis episcopi Labacensis Graecii. Typis Widmanstadii 1665.*

skih patronov ter praznik sv. Josipa kot od cesarja izvoljenega patrona v vsi škofiji. Praznovanje župnijskega patrona je bilo določeno le za dotične župljane, za druge ne.

V drugi polovici 18. stoletja se je pa število praznikov skrčilo in tudi soprazniki so se odpravili. Narod se je sicer držal svojih starih navad, toda posvetna oblast je posegla večkrat vmes ter s silo zabranila obhajanje praznikov. Naš letopisec Walli molči o teh dogodkih, omenja le z veliko žalostjo odpravo jezuitskega reda leta 1773. Papež Benedikt XIV. je izdal že leta 1753. pismo, s katerim je dovolil, da se v avstrijski državi odstranijo neki prazniki, kar se je seveda tudi zgodilo. Od praznikov, katere je določilo pismo papeževo »Universa per orbem« iz leta 1642., jih je ostalo le 15, drugi so ostali kot soprazniki. L. 1771. je pa vlada dosegla, da so se tudi ti izbrisali iz cerkvenega koledarja. »Ob odpravljenih praznikih ostane cerkvena slovesnost kakor poprej,« se je glasilo poročilo škofa Karla grofa Herbersteina. Ljudje naj zato na zapovedane praznike žive po krščansko: Zjutraj naj bo katehetična pridiga, pri dopoldanski službi božji navadna pridiga, popoldne krščanski nauk, ki se ga morajo vsi udeleževati; izza tega sledi večernica in rožni venec, da bo takisto ljudska pobožnost dobivala hrano od solnčnega vzhoda do zatona.«¹

Ljudstvo se je seveda čvrsto držalo starih navad. Zato je izdala cesarica Marija Terezija leta 1780. strog ukaz, po katerem se niso smeli oznanjevati prazniki, niti zvoniti večernica, niti brati slovesne maše s pridigo in branjem evangelija, niti peti večernice in litanije. Za vsak tak prestop je bila določena kazen, in sicer 10 tolarjev v korist cerkvenega zaklada. Streljanje pred prazniki, posebno pri podružnicah, je bilo zabranjeno že leta 1773., kar omenja tudi letopisec Walli. Kmalu nato je odpravil cesar Josip II. tudi vse bratovščine, prepovedal vse izredne procesije (leta 1784.) in vse izredne cerkvene pobožnosti. Leta 1786. je bilo določeno po cesarjevem ukazu, da se je imel obhajati praznik cerkvenega posvečenja tretjo nedeljo v oktobru. Naš veselogorski letopis molči o vsem tem, saj so tudi ti ukazi zatrli glasovito božjo pot na Veseli Gori in z njo tudi popisovanje daljnjih dogodkov.

Leta 1800. so bili prepovedani tudi vsi blagoslovi, ki se niso nahajali v rimskem obredniku. Ko so zasedli leta 1809. naše kraje Francozi, so se vmešali tudi v cerkvene zadeve. Odstranili so vse zapovedane praznike, ali jih predstavili na sledečo nedeljo; le štirje so ostali, namreč: vnebohod Gospodov, Marijino vnebovzetje (Napoleonov rojstni dan), Vsi sveti in Božič. Procesija pri vstajenju Gospodovem se ne omenja; ona zatrtega praznika sv. Rešnjega Telesa pa je bila prenešana na sledečo nedeljo. Leta 1812. je bil izdan ukaz, da se moli pri vsaki veliki

¹ Cerkevna pratika ljubljanske škofije.

maši pod stopnicami molitev za cesarja Napoleona. Po odhodu Francozov so bili leta 1815. vpeljeni zopet prazniki, kakor so bili določeni pred tem dogodkom.¹

Veselogorski duhovniki so opravljali službo božjo tudi pri župnijskih podružnicah ob gotovih časih, če so bili povabljeni. To se je godilo posebno o Božiču, kjer so ostali ponavadi tri dni in opravljali službo božjo. V adventu so pri nekih podružnicah podučevali tudi v krščanskem nauku. Hodili so na Ćirnik, k Sv. Trojici, Sv. Roku, v Martinjo vas, na Kal, Gobo, Brezovo, Viher, Leskovec, Źunovec, k Št. Janžu, Sv. Lovrencu v Prelesji, v mirensko Źupnijo k Sv. Križu, Ševnico, Tihaboj; brali so večkrat maše v Rakovniku in Kotu; hodili so pomagat v Polšnik, Svibno in na Kum, celo na Lipoglav pri Ljubljani; pogostoma so jih zvali tudi na graščini Pod Pečmi in Turen, kjer so maševali v tamošnjih cerkvah. Ko je leta 1756. zapovedal goriški nadškof vsem Źupnikom svoje nadškofije, da se morajo Źupljani pred velikonočno izpovedjo izprašati iz krščanskega nauka, je bilo to izpraševanje dovoljeno tudi duhovnikom na Veseli Gori. Delili so tudi svete zakramente. Večkrat so hodili tudi obhajaj, ker je šentruperška duhovščina imela toliko opravila, da večkrat ni bilo doma nobenega duhovnika. Tudi otroke so podučevali v krščanskem nauku ter jih pripravljali na prvo sveto obhajilo na Veseli Gori mesto Źupnijske duhovščine. Na Veseli Gori se je delil redovit pouk v krščanskem nauku, a ko je bila mladeŹ do dobrega podučena, se je slovesno podelilo prvo sv. obhajilo v Źupnijski cerkvi. Potem so imeli otroci ponavadi še dvakrat isto leto skupno sv. obhajilo na Veseli Gori. Bilo je vselej čez sto otrok, dečkov in deklic. Bila pa je to posebna slovesnost v Źupnijski cerkvi, katero je opravljal ravnatelj veselogorske cerkve s primernimi nagovori staršem in otrokom. Obhajance je odpeljal potem ravnatelj s seboj na Veselo Goro, kjer jih je tudi pogostil. Leta 1780. pa je v Šent Rupertu 28. marca obhajal sam novomeški prošt Josip Jabacin otroke, ki so se prvokrat podučevali to leto tudi v Šent Rupertu po zapovedi istega prošta. To se je zgodilo brŹkone vsled novih strogih naredb, ki jih je izdal za ljubljansko škofijo knez in škof Karl grof Herberstein. Po tej naredbi so bile zabranjene maše polnočnice na sveti večer pri podružnicah, in na sveti dan se je smela brati le ena maša; tudi v adventu ob nedeljah in praznikih niso smeli najeti duhovniki opravljati službe boŹje brez Źupnikovega dovoljenja; le pri prav oddaljenih podružnicah je bilo dovoljeno, da se je smel za nekaj časa naseliti duhovnik, ki je podučeval krščanski nauk in vršil duhovna opravila; Źupnikova opravila: blagoslov vode in podob, delitev svetih zakramentov, pa so bila tem duhovnikom zabranjena. Po svetih Treh Kraljih so se morali vsi duhovniki povrniti na svoj dom.

¹ Cerkevna pratika ljubljanske škofije k dotičnim letom.

Tudi se je izrekla želja, naj duhovniki ne bodo več kumovi. Župnik mora strogo skrbeti za poduk v krščanskem nauku. Te naredbe je razglasil tudi novomeški prošt kot arhidijakon na Dolenjskem svojim duhovnikom ter strogo pazil, da so se vršili vsi propisi.¹

Omeniti nam je še nekaj posebnih za Veselo Goro **važnih** pobožnosti in obredov. Na Veseli Gori se je vzdržal obred, da so na dan svetih Treh Kraljev blagoslavljali hiše. Na svete Neže dan je bila slovesna procesija zaobljubljenih deklet (a devotis puellis) s slovesno službo božjo. Na cvetno nedeljo popoldne je bila vsako leto posebno slovesna procesija na Kalvarijo. Začetek je bil ob treh. Procesija je šla iz veselogorske cerkve mimo cerkvene hiše, kjer je prebival ravnatelj, potem po hribu v dolino na polje in od tukaj k prvi križni postaji. Tukaj se je zbralo tudi drugo ljudstvo, in pod vodstvom samega ravnatelja se je začela križevpotna pobožnost. Mnogi spokorniki so se bičevali, drugi so nosili težke križe, tretji pa trnjeve krone na glavi, in sicer moški in ženske. Po dokončani pobožnosti na Kalvariji je odšla procesija zopet v cerkev, kjer so bile pete večernice, potem nagovor romarjem, pete litanije in škropljenje z blagoslovljeno vodo. Na to nedeljo so se opravili zjutraj tudi vsi propisani obredi in blagoslov oljike.

Tudi veliki teden so se vršili vsi obredi. Na veliki petek so prenesli sv. Telo v kapelico sv. Ivana Nepomuka, kjer je bil postavljen božji grob. Obrede je opravljalo pet duhovnikov. Na veliki petek popoldne so se obavile propisane molitve (officium tenebrarum). Potem je prišla procesija iz Šent Ruperta po polju ter se zopet vrnila v župnijsko cerkev, kjer je imel potem po navadi veselogorski ravnatelj pridigo, med katero se je dvakrat bičal. Tudi na veliko soboto so se vršile vse ceremonije, le voda se ni blagoslovila. Ob petih popoldne je bilo vstajenje; procesija je šla okoli cerkve; prisostvovali sta po navadi tudi rodovini Barbov in Langenmantlov. Veliko nedeljo zjutraj je bil izza službe božje blagoslov mesa. Veliki ponedeljek popoldne je bila zopet procesija na Kalvarijo in od tukaj nazaj v cerkev. Kadar je bilo lepo vreme, je prišlo že ob teh praznikih mnogo romarjev iz raznih krajev. Poleti je bila zjutraj ob nedeljah maša na križevem potu, kjer se je potem opravila tudi pobožnost križevega pota. Na sv. Marka dan je prihajala procesija iz Št. Ruperta na Veselo Goro ter je službo božjo opravil po navadi šentrupeški župnik. Početkom maja se je brala maša za odvrnitev hude ure, posebno za Apnenik; po maši je šla procesija okoli cerkve z Najsvetejšim ter so se brali štirje evangelji. Na prošnje dni je prihajala procesija iz Šent Ruperta v torek. Binkoštni ponedeljek je bil prvi veliki romarski shod. Radi velikega števila romarjev so bile po navadi pridige zunaj

¹ Župnijski arhiv.

cerkve, če je bilo lepo vreme. Procesije so dohajale od vseh strani. Zanimivo je posebno, kar pripoveduje letopisec Walli o procesiji s Trebelnega. Ustavila se je pod goro okoli desete ure zjutraj, zaigrala najprej vrtec (*hortulo facto*),¹ potem je imel kaplan kratek nagovor, ter se nato podala v cerkev na Veselo Goro.

Posebna slovesnost pa je bila na velike maše dan. Ta dan so se brale maše že pred peto uro zjutraj; potem je bila pridiga zunaj cerkve radi velike množice romarjev. Popoldne ob treh je šla procesija iz cerkve proti križu na potu, ki vodi v Rakovnik. Tukaj je bila pridiga o smrti. Potem je šla procesija do hiše, kjer je stanoval ravnatelj; tukaj je bila druga pridiga o sodbi. Od tukaj se je podala procesija v dolinico pred cerkvijo, kjer je bila tretja pridiga o peklju. A slednjič je odšla procesija proti lesenemu križu ob potu, ki vodi proti Škrljevemu in na Ravnik; in tukaj je bila četrta pridiga o nebesih. V procesiji so nosili soho sv. Frančiška Ksaverskega štirje možje, ki so bili po licu črno namazani, češ, da so zamorci, med katerimi je sv. Frančišek širil sveto vero. Procesija se je slednjič vrnila v cerkev, kjer so se opravile še ostale pobožnosti, ki so se končale s pridigo o sv. Frančišku zunaj cerkve. Proti večeru se je podala procesija na križev pot. Med drugimi je nosil v tej procesiji težak križ in trnjevo krono na glavi tudi ravnatelj v lepo spodbujo vsem drugim prisotnim. Od tukaj se je povrnila procesija zopet v cerkev, kjer so se odpele litanije svetega Frančiška Ksaverija. Ta pobožnost je trajala po navadi do devetih zvečer. O Vseh svetih in na vernih duš dan so se opravile vse pobožnosti in molitve, kakor v župnijski cerkvi. O pobožnostih na praznik sv. Frančiška Ksaverija in o službi božji o Božiču smo že govorili. Le to nam je še omeniti, da je na badnik (sveti večer) po stari navadi pokadil in blagoslovil duhovnik cerkvene hiše na Veseli Gori. K polnočnici na Veseli Gori ni zvonilo. Vsak kvaterni teden so bile na Veseli Gori bilje za dobrotnike cerkve, posebno za grofa Jodoka in grofinjo Karolino Barbo in grofinjo Josipo Schrattenpach.²

e) Bratovščine in odpustki.

Bratovščina sv. Frančiška Ksaverija, utemeljena leta 1728. po papežu Benediktu XIII., je bila vpeljana na Veseli Gori že isto leto. Popolni odpustki so se delili na dan vpisa, na dan sv. Frančiška Ksaverija, sv. Marjete in na angelsko nedeljo. Oltar sv. Frančiška Ksaverija je bil privilegiran za člane in

¹ Na Žalostni gori se vidi ta običaj še dandanes ob Jernejevem shodu. Ne verujem, da bi bila ta šega ostala od flagelantov, kakor to trdi prof. Simon Rutar.

² Iz Wallijevega letopisa.

članice imenovane bratovščine na petek. Cerkev sv. Frančiška Ksaverija je imela popolne odpustke na sedem let za katerikoli dan v letu. Oltar blažene Device Marije je imel za Marijino bratovščino odpustke na vse zapovedane praznike Matere božje. Oltar sv. Ivana Nepomuka je imel tudi popolni odpustek na dan tega svetnika. Na Kalvariji so bili odpustki za vsak obisk križevega pota. Papež Benedikt XIV. je obnovil prvi popolni odpustek leta 1753. za vse one, ki se izpovedo na petek. Leta 1736. je omenil neki govornik na Kalvariji tudi bratovščino sv. Dizme, vendar pa nisem našel nikjer zapisano, da je obstajala na Veseli Gori.¹

f) Romarske procesije.

Redovite procesije, ki so dohajale vsako leto na Veselo Goro, so bile iz Šent Ruperta, Mokronoga, Polšnika, Sv. Križa, Trebnjega, Mirne, Žužemberka, Dobrniča, Mirne Peči, Novega mesta, Šmihela, Straže, Škocjana, Trebelnega, Boštjana, Sevnice, Loke na Štajerskem, Radeča, Svibnja, Mehovega. Razen teh rednih procesij pa so prihajale še mnoge druge ob raznih priložnostih. Romarji so dohajali tudi z Gorenjskega, iz vseh krajev Dolenjskega, Žumberka, Bele Krajine, celo s Hrvaškega od Zagreba in Karlovca. Tudi s Štajerskega ni manjkalo romarjev, dasi so imeli sami glasovito tako božjo pot na Straži. Mnogo je bilo romarjev iz Št. Jurija, Ponikve, Zibike in Gor. grada. Zanimivo je, da nazivlje naš letopisec Walli romarje od Kostanjevice, Brežic in Čateža Hrvate. Bržkone so ti prebivalci še takrat nosili belo obleko po hrvaškem kroju, kakor Beli Kranjci, a tudi govorica njihova je bila takrat bolj podobna hrvaški, posebno pri Belih Kranjcih, nego je to dandanes. Po Valvasorju² so ti prebivalci pravi Hrvati. Tudi je bila božja pot na Veseli Gori v zvezi z ono na Straži pri Gornjem gradu na Štajerskem. Posebno duhovniki obeh božjih poti so bili v prav tesni zvezi med seboj. Ker je ob istem času bila tudi znana božja pot na Žalostni Gori,³ so romarji prav radi obenem obiskovali tudi to cerkev, ki ni daleč od Vesele Gore. Tudi romarji na Kum so se gredoč zglašali prav številno na Veseli Gori. Kako živahno je bilo v poletnem času v teh krajih, posebno na Veseli Gori in v Šent Rupertu, koder so dohajale procesije, ki so štele po več stotin ljudi! Za toliko ljudi seveda ni bilo dosti prostora po onih majhnih hišah okoli cerkve, a tudi romarska hiša z gostilno je mogla tudi le redkim preskrbeti prenočišče. Ostajati so morali ljudje na planem in pa v cerkvi. Odličnejši romarji so prenočevali v duhovniški hiši, posebno odkar je bila

¹ Ibid.

² Valvasor, XI. 122.

³ Anton Žlogar, Trojna božja pot s svetimi stopnjicami na Kranjskem. V Ljubljani. 1881. Str. 21—31.

sezidana nova velika zgradba leta 1767. Ker je vsled prenočevanja številnih romarjev prišlo večkrat do neugodnih in morda celo pohujšljivih prizorov, je zabranil nadškof goriški Karl grof Attems leta 1751., da ne smejo procesije ostajati čez noč na božji poti, nego imajo dohajati in odhajati isti dan. Seveda je bil s tem storjen konec mnogim procesijam iz oddaljenih krajev ter so tudi zares mnoge izostale; in dohajalo je vse manje ljudi na božjo pot. Mesto v procesiji so dohajali romarji sami brez duhovnikov. Tako je božja pot na Veseli Gori počasi pojemala ter z letom 1782. tudi prenehala, ko je cesar Josip II. zabranil vse bratovščine, procesije in vse izredne cerkvene pobožnosti. Od tega časa je Vesela Gora opustela. Od zadnjih duhovnikov je odšel Anton Černigoj za lokalista na Kal leta 1789., a ostala sta še starčka Simon Kordiš in Ivan Žmavc v duhovniški hiši do svoje smrti, prvi 13. aprila leta 1800, drugi 16. oktobra leta 1801. Maše je opravljala od zdaj šentruperška duhovščina.¹ Velikih romarskih shodov ni bilo več. Le na angelsko nedeljo se opravlja še zdaj v spomin posvečenja cerkve slovesna služba božja.

g) Duhovniki na Veseli Gori.

Omenili smo že, da je škof Marotti postavil za ravnatelja romarske cerkve na Veseli Gori Ivana Lužarja, šentruperškega kaplana. Lužar je bil rojen Šentruperčan; njegov oče je bil mežnar šentruperške cerkve skozi celih 40 let. Umrl je 2. junija 1737. Lužar je ostal ravnatelj na Veseli Gori do svoje smrti. Bil je osem let kaplan v Šent Rupertu, a na Veseli Gori je opravljal kot ravnatelj romarske cerkve svojo službo skozi 27 let. V Wallijevelem letopisu je natančno popisana njegova neutrudljiva delavnost za blagor duš. Mnogo se je trudil tudi za lepoto hiše božje, kajti pod njegovo upravo se je cerkev dovršila ter oskrbela z vsemi potrebnimi stvarmi, večjidel po dobrotnikih. Umrl je 25. februarja leta 1759. Prenešen je bil iz cerkvene hiše v kapelico sv. Ivana Nepomuka v spremstvu mnogih duhovnikov in žalostnega naroda, kjer je bil po mrtvaških obredih pokopan. Bilje za njim je opravil šentruperški župnik Vincencij Mlakar.

Meseca marca leta 1759. je bil imenovan za novega ravnatelja Andrej Sporer, ki je bil skozi celih 16 let neutrudljiv duhovnik pomočnik na Veseli Gori. Sporer je ostal ravnatelj romarske cerkve do konca božje poti.² Ko je bila le-ta odprav-

¹ Frančišek Pokorn, Šematizem ljubljanske nadškofije l. 1788. V Ljubljani 1908. Str. 226—227.

² L. 1759. je dobil ravnatelj božje poti na Veseli Gori od goriškega nadškofa pohvalo za vzorno vodstvo, pa tudi grofu Vajkardu Barbo se izdaje zaslužen priznanje za njegovo radodarnost, ki jo je izkazal veselogorskemu svetišču. (Dotični spis v novomeškem kapitljskem arhivu).

ljena, je živel nekaj časa v Rakovniku, potem pa v Šent Rupertu, kjer je tudi umrl leta 1788. Glede njegove zapuščine je bilo dosti pravnih, dokler se niso njegovi dediči sporazumeli z rakovniškim komisarjem glede razdelitve.¹

Najzaslužnejši član ksaverijanskih duhovnikov je bil brez dvoma Mihael Walli, rojen Ljubljčan. Nekdaj je rodovina Wallijeva prebivala v Šent Rupertu. Prišel je na Veselo Goro za pomočnika 19. septembra 1733. ter ostal tukaj celih 44 let do svoje smrti 19. februarja 1777. Njegov drug Jakob Bizjak je napisal o njem v letopisu: »Danes (19. februarja) je umrl Mihael Walli, Ljubljčan, 69 let star, duhovni pomočnik na Veseli Gori 44 let. Mož iskrenega srca ter protivnik licemerstva in bogastva; vse je dal siromakom, da je posle tolikih let mašništva ostalo komaj nekaj goldinarjev za pogreb in maše.² Ljubil je samoto, ni rad izhajal razen k bolnikom ali na križev pot. Obiskoval ga je pogostoma še celo tedaj, ko so mu opešale sile že skoraj do kraja. S toliko vnemo je podučeval nevesče v krščanskih resnicah, da je dajal vprašanja celo revežem iz krščanskega nauka, preden jim je kaj podaril v bogaimi. Pred smrtjo ni dalje časa maševal radi slabosti, pa je bil zato doma večkrat obhajan. Danes zvečer pa je previden z vsemi tolažili krščanske Cerkve v prisotnosti ravnatelja umrl.« Drugi dan, v četrtek, so postavili krsto v novo zgradbo, kamor so ga hodili ljudje kropiti. V petek je imel za njim slovesne bilje šentruperski župnik Štefan Videčič. Pogreba se je udeležilo mnogo duhovnikov in ljudstva, ki je prišlo semkaj radi pobožnosti križevega pota. Pokopan je v kapeli sv. Ivana Nepomuka pred oltarjem. Za njim so žalovali posebno siromaki, katerim je razdal vse, tako da radi pokojnikovega siromaštva niso dobili v Ljubljani za njim nobene pristojbine.

Koliko je Mihael Walli delal v cerkvi, pridigal, spovedoval, hodil daleč na ekskurzije ob vsakem času; kako je bil priljubljen med narodom, da so ga imeli večkrat med seboj celo na svatbah, vse to se nahaja zapisano v njegovem letopisu, ki ga je marljivo pisal do svojega zadnjega časa. Poleg vseh svojih

¹ Sporer je naredil oporoko 29. junija l. 1788. Glavni dedič je bila cerkev na Veseli Gori. Z ostalim denarjem se je imel plačati zdravnik dr. Anton Lašan, ki ga je zdravil; ostalo so dobili siromaki. 500 gld., ki jih je posodil Sporer vlastelinu Hofferju v Kotu, je določil lokalistu na Kalu. Ura se je imela povrniti stičenskemu opatu, od katerega jo je sprejel za dar. Od pohištva si je mogel vzeti župnik, kar je potreboval, drugo pa sluga v enakih delih. Šoli je zapustil 3 gld., ubožni hiši 2 gld., a isto toliko za pupilarno hišo. Oporoko so podpisali dr. Lašan, Štefan Videčič, župnik in Anton Černigoj, takrat še beneficijant kurat na Veseli gori. (Župnijski arhiv.) Sporer je bil doma z Broda na Kolpi ter v rodu z rodoljubno rodovino Sporerjev v Karlovcu, kamor je večkrat zahajal na obiske.

² V novomeškem kapiteljskem arhivu se je ohranila Wallijeva oporoka napisana v latinskem jeziku. Iz nje se vidi zares siromaštvo pokojnega Wallija.

težavnih opravil je našel vendar še toliko časa, da je poročal o vseh zgodah, posebno pa pobožnostih v cerkvi sv. Frančiška Ksaverija in na križevem potu. Letopis se nam je ohranil ter se nahaja zdaj v šentruperškem župnijskem arhivu. Naslov mu je: Anno 1735. Diarium templi S. Xaverii a 1. octobris. (Leta 1735. Dnevnik templja sv. Ksaverija od 1. oktobra.) Dva debela zvezka obsega ta dnevnik. Prvi del je izpisan ves ter obsega 380 popisanih listov. Prvi naslovni list je iztrgan, ali od malega ostanka se vidi, da je bil z druge strani popisán. Na drugem listu nadaljuje letopisec neke podatke iz l. 1732., 1733. in 1734.; o božji poti, o čemer je bržkone začel pisati že na prvem, zdaj iztrganem listu. Potem opisuje na sledečem listu posveto romarske cerkve leta 1735. meseca septembra od 1. do 7., ko je prebival škof Marotti na Veseli Gori. Potem popisuje duhovne, ki so brali tukaj sv. maše. Šele na tretjem listu se začne pravi dnevnik. Dan za dnevom se opisuje točno služba božja v cerkvi sv. Frančiška. Navaja tudi tekste pridig, zapisuje, koliko je bilo maš, kdo je bral mašo, kdo pridigal, odkod so prihajale procesije in kdo jih je vodil. V tem dnevniku se naštevajo vsi duhovniki, ki so brali maše na Veseli Gori, a tudi vsi odlični romarji iz bližnjih in daljnjih krajev. Na koncu prvega leta opisuje cerkev, posebne pobožnosti v romarski cerkvi, o odpustkih, procesijah, dobrotnikih cerkve. Koncem vsakega leta našteva število branih maš in obhajanih. Tako je pisal Walli svoj dnevnik do leta 1745., izpočetka precej obsežno; potem je izpuščal poročila o dogodkih, ki so se sicer ponavljali vsako leto. Od leta 1745. pa je zapisoval le bolj važne cerkvene dneve in službe božje, posebno nedelje in praznike ter procesije. Že od leta 1742. so podatki krajši. Tako je pisan dnevnik dalje vse do leta 1770., s katerim letom se končuje prvi zvezek. V drugem zvezku se nadaljuje dnevnik v istem obsegu do leta 1777. Zadnji dan, ki ga je opisal Walli, je bil 25. december ali Božič. Potem je ostal januar leta 1777. prazen, a 19. februarja je opisal novi letopisec Bizjak smrt Wallijevo. Bizjak je napisal še nekaj kratkih podatkov za leto 1777. do 1781., vse na štirih listih; z 2. septembrom leta 1781. z opisom cerkvenega žeganja preneha dnevnik. Drugi zvezek obsega samo 42 popisanih listov, prva dva sta iztrgana, in sicer opis prvih pet mesecev leta 1771. Praznih listov ima pa 264. Zvezka sta uvezana v čvrsto kožo in tudi papir je trpežen. Popisani papir je dolg 40 cm in širok 15 cm. Letopisec je predvsem opisoval cerkvene dogodke, zato je tudi dal svojemu spisu ime dnevnik božjega hrama. Vendar pa je navzlic tej svoji odloki zapisal tudi marsikaj drugega posvetnega. Podatki so sicer kratki, a pri vsem tem vrlo zanimivi za poznavanje tedanjih kulturnih razmer. Večidel teh podatkov sem porabil pri opisu starega Šent Ruperta. Zanimivo je, da je letopisec na koncu vsakega leta zapisal, je li bila dobra ali slaba letina, in med letom je

zapisoval pogostoma vse vremenske pojave. Letopis je pisan v latinskem jeziku, a pisatelju se vidi v marsičem, da ni bil večč tedanje književne slovenščine iz pisave raznih slovenskih imen. Pisava je lepa in skoraj do kraja vedno enaka ter se prav lahko čita. Škoda, da njegov naslednik ni bil tako marljiv in da nam ni zapisal, kako je prenehala božja pot na Veseli Gori. Tako nam manjkajo točni podatki o začetku božje poti, ker je iz letopisa iztrgan prvi list, a zadnji letopisec se ni potrudil, da bi bil opisal konec te znamenite božje poti.

Na Veseli Gori je živel tudi puščavnik (eremit). To je bil Jakob Koren. Rojen je bil leta 1699. od poštenih staršev Martina Korena, nekdanj mežnarja na Cirkniku, in Urše iz Martinje vasi, župnije šentruperške. Že kot deček je bil pobožen. Služil je na Kalu pri županu Jakošu. Naučil se je ministrirati ter je kmalu pokazal, da postane jako pobožen mož. Ob času misijona, ki sta ga opravljala v Šent Rupertu patra Andrej Zamperger in Josip Opoznik, se je pokazal posebno pobožnega ter se spoznal s tamošnjim kaplanom Ivanom Lužarjem. Ker je znal mnogo pobožnih pesmi in litanij, je od tega časa pel med mašo ali pa glasno molil rožni venec in litanije. Meseca marca leta 1732. je bil uvrščen od frančiškanskega provincijala Maksima Resa v tretji red ter položil zavezo v roke patru Felicijanu Bratušu, reditelju tretjega reda v cerkvi sv. Lenarta v Novem mestu. 15. decembra leta 1734. je dobil cerkveno obleko od prošta in škofa Marottija ter je od tega časa črno oblečen služil cerkvi sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori. Bil je zakristan, pomagal pozimi mladino izpraševati iz krščanskega nauka ter imel posebno skrb za cerkev in križev pot. Trikrat na leto je pobiral kolekturo, ne zase, nego za cerkev; med tolikim delom in skrbjo se je hranil razen na nedelje, ko je imel obed pri duhovnikih, s sočivjem, zeljem in juho, zvečer pa s kruhom in vodo. Večkrat so ga našli v šumi ali v cerkvi z razprostrtimi rokami moliti ali razmišljati. Obnašal se je tako pobožno, da so ga spoštovali vsi duhovni, plemenitniki in ljudstvo. Ko je stopil v tretji red, je dobil ime Jakob, dočim se je prej zval Matija. 9. septembra leta 1749. je obolel; dvakrat previden s svetimi zakramenti je umrl 24. septembra 1749. ob 6. zjutraj. Pokopan je bil v cerkvi sv. Frančiška Ksaverija poleg kapele sv. Ivana Nepomuka. — Leta 1750. so dobili na Veseli Gori drugega eremita Ruperta Javoršeka, ki je služil tri leta pri ravnatelju, da se posveti od zdaj cerkvi sv. Frančiška, kakor poprejšnji.¹

V cerkvi na Veseli Gori, in sicer v kapeli sv. Ivana Nepomuka, so pokopali tudi velikega dobrotnika te cerkve Ivana barona Langenmantla, ki je umrl v Ljubljani 4. marca 1761., odkoder so ga prepeljali semkaj k večnemu počitku.²

¹ Po Wallijevem letopisu.

² Ibid.

Razen omenjenih duhovnikov, ki so bili toliko zaslužni za božjo pot na Veseli Gori, so bili še sledeči pomočniki: Josip Schneider iz Škofje Loke, že v oktobru leta 1733., potem Josip Widmayer, ki je odšel od tukaj leta 1738., Frančišek Firingner in Jakob Botalijski iz Kranja. Firingner je bil kesneje (leta 1740.) grajski kaplan v Kotu; Matija Forlani, glasovit pridigar, ki je govoril po dve uri; odšel je za kaplana v Šent Rupert, kjer je tudi umrl; Matija Kozlevčar, ki je odšel leta 1740. v Šent Rupert za kaplana mesto pokojnega Forlanija; Matija Colorator, po domače Berdajs, je odšel z Vesele Gore leta 1743. v Mokronog za kaplana, a mesto njega je prišel Andrej Sporer. Mihael Ciuha je bil kurat na Veseli Gori, kjer je umrl star 74 let. Leta 1748. je prišel za pomočnika Gregor Janič, a odšel je že l. 1750. za kaplana v Vavto vas. Leta 1750. je imel na Veseli Gori novo mašo Ivan Žmavec (Schmalz) z Mirne. V prvih znatnostih ga je podučeval ravnatelj Lužar, potem je odšel v bogoslovje ter postal mašnik. Nastanil se je na Veseli Gori v svoji hiši poleg cerkve ter so ga smatrali le za pomočnika (super-numerarius). Nova maša se je proslavila prav svečano 29. septembra. Po prvih mašah je šla procesija iz cerkve po hribu okoli cerkvene hiše in pred njenim pročeljem je imel Walli pridigo o češčenju angelov varihov; potem se je pomikal obhod z godci, ministranti in leviti poleg mnogoštevilnega naroda z novemašnikom iz cerkvene hiše proti cerkvi, kjer je bil postavljen oltar pod velikim zvonikom radi velike množice naroda, ki je želel prisostvovati novi maši. Leta 1756. je bil Ivan Žmavec pravi pomočnik na Veseli Gori. Andrej Sporer je odšel v Šent Rupert za kapelana leta 1750., a na njegovo mesto je prišel Lovrenc Drčar, vendar pa se je Sporer vrnil na Veselo Goro že leta 1751. Mesto Sporerja je postal v Šent Rupertu vikar Matija Kozlevčar, Matija Colorator pa grajski duhoven v Rakovniku. Tomaž Rezar je bil v Šent Rupertu pomočnik (subsidiarius) in na Veseli Gori v duhovni službi (operarius); tukaj je umrl leta 1759. Matevž Bogataj je prišel na Veselo Goro leta 1758. Potem so sledili Anton Žnideršič, Mihael Potočar, kapelan s Štajerskega, Andrej Mahinec iz Vipave; odšel je kmalu v Stopiče za kapelana, ali se je vrnil leta 1764. Anton Scholaris, Lah; poslal ga je nadškof goriški leta 1761., ali je odšel že leta 1762. na Štajersko. Luka Gebanc iz Ljubljane in Anton Lauscher iz Mirne Peči sta prišla na Veselo Goro leta 1762. Jakob Bizjak je imel na Veseli Gori novo mašo 19. oktobra 1766. Doma je bil iz Trebnjega. V prvih naukih ga je podučeval ravnatelj Sporer, kesneje je izučil bogoslovje v Gradcu ter postal mašnik. Pisal je izza smrti Wallijeve veselogorski letopis.¹ Frančišek Čenkelnj je odšel z Vesele Gore za kapelana v Polšnik leta

¹ Frančišek Pokorn, Šematizem ljubljanske nadškofije l. 1888. str. 146—147 ne omenja, da je bil tudi na Veseli Gori in da je pisal letopis.

1767. Bartol Jakolič in Ivan Vajc, oba pomočnika, poslednji je odšel že meseca maja v Stopiče, a mesto njega je prišel Jakob Renner iz Vipave. Ignacij Avbel je kot dosluženi kapelan v Zapužih prihajal pomagat na Veselo Goro. Mesto Rennerja, ki je odšel leta 1772. v Stopiče, je prišel Jakob Žagar, a mesto tega Anton Lojk iz Novega mesta. Leta 1779. je prišel na Veselo Goro Simon Kordiš, župnik iz Polšnika, da živi tukaj v pokoju.¹

Cerkveni ključarji so bili pri cerkvi na Veseli Gori tile: Adam Jaki iz bližine Šent Ruperta, Jurij Petrič, Bartol Vodin iz Drage, Matevž Koželj iz Okroga, Jakob Bevc iz Straže. Imeli so vsako leto račune v zakristiji po navadi meseca novembra. Ravnatelj jih je pridržal pri tej priložnosti pri sebi na obedu.² Organist je bil najprej stari Martin Starman, potem mladi Fortunat Ravnikar in tudi brat njegov Marko; kesneje pa Matija Gorenec, ki je stanoval v svoji hiši na Veseli Gori. Vrtlar je bil Valentin Jelen.

Odkar je bila postala Vesela Gora tako glasovita božja pot, so dohajali semkaj tudi mnogi duhovniki pomagat ob velikih shodih domačim duhovnom. Ob takih shodih je imel ravnatelj večkrat po dvajset duhovnikov pri sebi. Dohajali so pa tudi s procesijami ali pa sami, da opravijo tukaj pobožnost. Pri vsaki cerkveni vizitaciji, ki se je obavljala v šentruperški župniji, je obiskal dotični vizitator tudi cerkev na Veseli Gori. Tako so prihajali semkaj tudi škofje in proštje novomeški in drugi odlični duhovni, kesneje tudi nadškof goriški. Imena teh duhovnikov kakor tudi krajev, iz katerih so dohajali, nam najbolje pričajo, kako daleč se je razširil glas o božji poti na Veseli Gori.

Dasi je imela cerkev na Veseli Gori skoraj vedno tri svoje stalne duhovne, vendarle ti niso mogli opravljati sami vseh cerkvenih opravil, posebno ob velikih shodih. Takrat so hodili pomagat duhovni iz bližnjih krajev, a pri posebnih priložnostih tudi pozvani redovniki iz Ljubljane, Novega mesta, Krškega in drugod. Šentruperčan Franc Ksaverij Kunc, duhovnik v Ljubljani, kurat v Šmarji pod Ljubljano, je zapustil v svoji oporoki z dne 1. marca leta 1878. za četrtega duhovnika na Veseli Gori

¹ Po Wallijevelem letopisu.

² L. 1783. se je uprl grof Barbo ter ni hotel podpisati računov veselegorske cerkve iz l. 1781., češ da on ni bil prisoten pri polaganju; prisostvoval pa ni zato, ker si je novomeški prošt prisvojil vse pravice nadzora nad to cerkvijo. Po neki naredbi iz l. 1782. pa je bil grof kot najbližji vlastelin dolžan prisostvovati polaganju računov ter je zahteval, da se tudi v redu vodijo. Istotako je imel pravico kot najbližji vlastelin pregledati in podpisati račune župnijske cerkve in njenih podružnic. V isti svoji pritožbi pa pravi grof, da so se do zdaj ti računi netočno vodili, posebno oni o ustanovnih mašah. Tudi se toži, da se arhidijakon v nekem spisu odločno protivi vsakemu nadzoru posvetne oblasti pri polaganju cerkvenih računov, (Listina v novomeškem kapiteljskem arhivu.)

3000 gold.¹ On sam je bil večkrat na tej božji poti ter je videl, koliko opravila imajo tukaj ksaverijanski duhovniki, da ga večkrat sami niso mogli zmagati. Zato je želel, da dobe še četrtega duhovnika pomočnika. Toda ta njegova želja se ni izpolnila, kajti prej nego se je mogla njegova oporoka izvesti, je bila že božja pot na Veseli Gori po cesarski naredbi prenehala. Razšli so se kmalu še ostali duhovniki in Vesela Gora je ostala od zdaj pusta in prazna.

h) Služba božja.

Služba božja se je vršila na Veseli Gori v latinskem jeziku, vendar se pa pri tem slovenski jezik ni izključil. Da se je ljudstvu propovedalo v slovenskem jeziku, je čisto naravna stvar, pa so zato morali znati slovenski vsi duhovniki, ki so tukaj služili. Bili so med njimi tudi Lahi. Pošiljali so jih semkaj v službo iz Vidma in kesneje iz Gorice, da so se do dobrega naučili slovenščine. Kot občevalni jezik je bila slovenščina potrebna med priprostim narodom; med zapiski pa ne najdemo niti najmanjšega sledu, da bi se bilo kaj zapisovalo v slovenščini. V dnevniku veselogorske cerkve nahajamo na mnogih mestih omenjeno, da se je v cerkvi prepevalo v slovenskem jeziku (*cantu carniolico*). Tako se je pelo pri blagoslovu »pange lingua« in »genitori« v domačem jeziku (*vulgari idiomate*); tudi »miserere« se je pelo po slovenski ter »Te Deum laudamus« (*in cantibus carniolicis*). V postu se je pela slovenska pesem o muki Jezusovi, a tudi litanije o muki Jezusovi in žalostne Matere božje ter sv. Frančiška Ksaverija so se prepevale v narodnem jeziku. Da se je prepevalo tudi pri maši v slovenskem jeziku, ni dvoma. Razen slovenskih pridig se je tudi večkrat ljudstvu kaj bralo. Tako omenja letopisec Walli, da se je bralo iz knjižice (*ex libello*) o sv. Frančišku Ksaveriju. O tem svetniku je izšla že leta 1729. v Gradcu nemški pisana »Xaverianisches Ehr- und Gnadenbuch«, ki je doživela devet izdaj in iz katere je naredil Ahacij Stržinar kratek posnetek. Iz te knjižice so se potem brale najvažnejše zgodbe o tem svetniku tudi v cerkvi. Gotovo sta se rabili pa tudi na Veseli Gori Stržinarjevi knjigi: »Katoliš kršanskiga vuka peisme« iz leta 1729. ter »Peisem od teh velikih odpustikov te sv. Križove poti« iz leta 1730. Zapisano ni sicer nikjer nič o tem, pač pa se omenja v letopisu na več mestih, da se je pelo in molilo in bralo v kranjskem jeziku. Na veliki četrtek se je čitala muka Jezusova mesto pridige, dočim je imel ravnatelj na veliki petek pridigo v Šent Rupertu. Petje v cerkvi je vodil organist, a

¹ Razen teh 3000 goldinarjev je zapustil Kunc veselogorski cerkvi še nekaj manjših zapisov ter svojo knjižnico. Oporoka je pisana v nemškem jeziku. Izvirnik se nahaja v novomeškem kapiteljskem arhivu. (Fasc. XXIII. A. Nro 5.)

pomagal mu je tudi že omenjeni puščavnik, posebno pri pobožnostih zunaj cerkve. Celo izurjene pevke so imeli na Veseli Gori in letopisec Walli omenja, da so na Božič pele pri službi božji dekleta. Ravnatelj je skrbel, da se pri posebnih slovesnostih služba božja povelika z umetnim petjem in godbo. Tako imamo v letopisu zapisano, da je na sv. Frančiška dan l. 1739. igral pri slovesni maši glasoviti goslar (fidicen) Sior Antonio Bocelli iz Palme, ki je bival nekaj dni na Veseli Gori. Da so pri raznih slovesnostih, posebno pri novih mašah in drugih slovesnih obhodih sodelovali tudi domači godci, smo že omenili.

i) V a ž n e j š e u s t a n o v e.

Med prvimi ustanovniki nahajamo Ivana Krstnika barona Langenmantla, gospodarja Škrljevega, Tramina, Kostela in Kostelturna pod Rajhenburgom ter njegovo soprogo Marijo Terezijo, rojeno Smledniško, ki sta ustanovila za Veselo Goro štiri večne maše, in sicer za rodovino Langenmantlov tri, a za vsakratnega gospodarja Škrljevega po eno. V to svrho je daroval baron Langenmantel veselogorski cerkvi posestvo za cerkvijo ter zemljo, zaznamovano z mejniki do pota ali grabna od Straže gori do voznega pota, odkoder se pelje k cerkvi. To posestvo je izločil od škrljevske graščine ter prevzel na sebe vse davke in vse naklade mesto cerkve. Ko bi pa hotela cerkev kdaj prodati to posestvo, mora povedati najprej njemu ali njegovim naslednikom, posestnikom graščine škrljevske, in šele potem drugim. Podpisani so na listini sam Langenmantel in njegova soproga; potem Ivan Lužar, duhovnik in ravnatelj cerkve na Veseli Gori; Anton Gothard Erberg, prošt novomeški in Josip Jaklič, tajnik. Listina je izdana v Škrljevem dne 22. julija leta 1754.¹

Posebno znamenita je ustanova rodovine Barbo iz l. 1758. Jošt Vajkard grof Barbo je daroval 2000 gold.; Marija Šarlota grofinja Barbo 1000 gold. in Josipa Antonija vdova grofica Schrottenbach, rojena Gallenberg, 3000 gold. v ta namen, da se vzdrži na Veseli Gori začeta pobožnost, ker je tako koristna za izveličanje duš. Obresti naj se porabijo za vzdrževanje treh duhovnikov, in sicer enega ravnatelja in dveh pomočnikov, in če ti odidejo, morajo priti drugi. Duhovniki morajo živeti po propisih, ki jih je izdal ravnatelj Ivan Lužar. Pri njih se uriyo lahko tudi drugi mlajši duhovni, ravnatelj pa ima tudi pravico nevredne in nespodobne odpraviti. Ta ustanova se more rabiti, dokler se opravlja pobožnost po propisih, kakor jih je odobril ravnatelj in dokler se vrši bratovščina brezmažnega spočetja Marije Device. Ker so duhovniki na Veseli

¹ Župnijski arhiv. 3. oktobra leta 1890. je prosil dr. Artur Skedl, sedanji posestnik škrljevske graščine, da se zopet berejo maše za Langenmantle na Veseli Gori.

Gori izvzeti izpod oblasti župnika šentruperškega, jih le-ta ne more siliti, da mu pomagajo pri opravljanju službe božje; če so pa doma prosti, morejo pomagati župnijski duhovščini z dovoljenjem ravnateljevim. Omenjeni duhovniki naj opravljajo točno za njih določene maše v veselogorski cerkvi. Od dohodkov te ustanove dobiva ravnatelj na pobotnico zase 60 gold., a oba duhovnika po 40 gold. Kar ostane, gre v cerkveno blagajno, s čimur se vzdržuje uprava, razsvetljava, stanovanje in vse drugo, kar je potrebno za pouk otrok. — Če se vse točke ne izpolnijo, tudi ne na opomine, potem pripadejo dohodki ustanovi za vzdrževanje siromakov, posebno bolnikov. Kot varihi te ustanove so starešine v rodovini Barbov; a če izmrjo posestniki Rakovnika, potem deli dohodke te ustanove siromakom župnik šentruperški. »Slednjič,« pravijo ustanovitelji v ustanovnem pismu, »bi mogli zahtevati za dohodke od te ustanove 300 maš, a ker želimo tukaj vzdržati duhovno in božjo pot na čast sv. Frančišku, katerega tako časte romarji in dajejo za maše, želimo le, da bero za naše duše na kvatrne dni vsi trije duhovniki tihe maše in isti dan opravijo tudi koral (totum officium cum uno nocturno choral). Sicer pa naj vsak duhovnik, dokler uživa to ustanovo, pri vsakdanji maši kleče pred oltarjem moli glasno za naše duše, da čuje tudi ljudstvo; če bere duhovnik mašo v drugi cerkvi, naj opravi molitev natihoma. Če dobivajo pa podporo siromaki, naj tudi oni molijo. Nadškof goriški in prošt novomeški sta sprejela in potrdila to ustanovo.¹

Ko je leta 1782. prenehala božja pot na Veseli Gori in so se razšli duhovniki, je izgubila omenjena ustanova svoj prvotni namen; zato se je po določbi ustanovne listine mogel dohodek te ustanove porabiti za siromake, posebno bolnike, in sicer najprej za domače rakovniške in šele potem za ostale v župniji šentruperški. Dne 24. decembra leta 1783. se je prvič delila ta podpora siromakom, in sicer najprej pravim podložnikom rakovniške graščine, in potem onim, ki so bili naseljeni pol ure daleč okoli Rakovnika, ki so morali pa imeti izpričevalo od župnika. Oni, ki so bili bolni, so dobili zdravila in pomoč od zdravnika Tomaža Tischlerja. Spočetka je zdravil Tischler v Rakovniku, in sicer te siromake le na sredo; kesneje se je preselil na Veselo Goro v dolenjo hišo. Imel je tudi malo apoteko. Vsi drugi so morali zdravniku plačati majhen znesek za pregledbo, za zdravila pa nič. Vlastelinstvo rakovniško je prosilo župnika, da je oglasil ljudstvu odlok glede zdravnika tudi v cerkvi na Božič in na novo leto 1784.²

¹ Ustanovna listina v župnijskem arhivu.

² Ta oglas se nam je ohranil v slovenskem jeziku v župnijskem arhivu ter ga tukaj priobčujemo v celoti, da se vidi, v kakšni slovensščini so pisali takrat. »Na povelje gnad (gnadljive) Rakauske gosposke vam imam osznaniť le tu: Ob novim leitu se bode ta shtif-

Leta 1787. pa se je določilo, da se od obligacije pod števil. 46 v znesku od 6000 gold. 4% obresti porabijo v sporazumu rakovniškega vlastelina z župnikom šentruperškim predvsem za domače siromake, a če kaj ostane, še za druge siromake v župniji. Ker so dobivali včasih tudi siromaki iz mirenske župnije kakšno podporo, je moralo od zdaj to prenehati. Tudi za zdravnika in zdravnice se niso dajale več podpore. Razen tega je naložil predsednik notranjeavstrijskega gubernija grof Wurmbrand leta 1791., da se je moral predlagati vsako leto natančni izkaz o omenjenih podeljenih podporah deželni vladi kranjski.¹

Jošt Vajkard grof Barbo je utemeljil 14. januarja leta 1774. pa še drugo ustanovo v iznosu od 2000 gold. za rakovniške siromake. V ustanovni listini je bilo določeno, da se letne obresti, 80 gold., porabijo za vzdrževanje peterih podložnih kmetov rakovniških, ki so osiromašili, izgubili svoje grunte in si ne morejo nič zaslužiti. Vsakemu naj se da vsak mesec po en gold. nemške vrednosti. Pravico, deliti to podporo, je imel ravnatelj veselogske cerkve. Določeno je bilo obenem, da se porabi ono, kar ostane od obresti, za dve maši, vsaka po gold. za pokojne podložne rakovniške graščine, in sicer na Veseli Gori; kar pa še ostane, naj se potroši skoz leto na ostale vredne siromake. Če pa ni takih siromakov, naj ravnatelj denar porabi po svoji preudarnosti. Siromake, ki imajo dobivati podporo, naj določi ravnatelj z vlastelinom rakovniškim. O tej glavnici sta bili izdani dve obligaciji in štiri ustanovne listine, katere sta podpisala tudi prošt Martin Josip Jabacin in ravnatelj veselogske cerkve Andrej Sporer.²

Po nalogu višje oblasti se je 9. februarja leta 1788. izločilo od omenjene glavnice (2000 gold.) 50 gold. za dve maši, ker je morala biti ustanova za maše določena posebej. A istotako se je določilo že 19. januarja leta 1788. od omenjene glavnice 1500

tenga szhela (začela?), katera je billa poprej za shpendio, al ushiteg teh Duhovnih na Vesseli gori obrnena, sdej pak je sa reune Bolnike nameinena. Saramashki Bolniki susebnu taisti, kateri so she enkrat kakor Podloshni ti Rakoushki Graishini shlishali, ali pak she sdej slishijo; koker tudi drugi te sosseisske, kateri so v tim obseshku od pol ure okuli te Rakaushke Graishine ne snaidejo, imajo nagovor (ali pravico) h' le ti Dobruti, zhe bodo taisti, slasti pak ti nesnani enu Prizhovansku Pismu te Reushine od svoje Fare inu Rakounshke Graishine saboi pernesli. Ussi le ti bodo taku dobru te Arznije, kakor tudi to pershonsko Pomuzh od pres Denarja sadobili od g. Tomasha (s prdeukom) Tishlerja, Padarja, kateriga bodo usaki dan na Vesseli gori u ti doleini Hishi pod vertom is Apoteko red neshli kakor bersh bode ta istimu mogoche se gori presselit, da tiga malu pak le u sreido ussaki Teden. Ta isti pak, kateri ne morejo tim Reunim pershteiti biti, bodo samu te Arznije, ne pak tu Obiskuvanie tiga Padarja pres Plazhila pogirvat mogli, za tu Obiskuvanie pak bodo timu Padarju nekaj navadniga (ali kar se sraitna) odraitat, inu plazhat mogli.¹

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

gold. za petero siromakov rakovniških podložnikov in 450 gold. za ostale siromake v župniji. Potrdila sta odlok prošt Jabacin in ravnatelj Sporer, ki je bil takrat kurat v Šent Rupertu. Guvernij je odobril te izpremembe leta 1791. Istega leta je bilo določeno, da se vse omenjene zaklade, bodisi v gotovem denarju ali v obligacijah, položi v siromašni zaklad in da se ravna ž njimi po določenih propisih.¹

Omenili smo že, da je imel pravico podeljevati podpore od teh zakladov šentruperški župnik v sporazumu z vlastelinom rakovniškim, odkar je bil odpravljen veselogorski ravnatelj. Dne 25. maja leta 1835. pa je izročil Oto grof Barbo to opravilo popolnoma v oblast tedanjemu župniku Josipu Bučarju. Ker je pa takrat nameravala vlada urediti vse siromašne zaklade po ljubljanskem vzorcu, si je pridržal Oto grof Barbo vse dosedanje pravice pri podeljevanju ter pisal župniku Bučarju, naj mu precej naznani, ako bi vlada zahtevala kakšno izpremembo, da zna braniti svoje pravo.²

Leta 1889. je prišlo vodstvo siromašnega zaklada iz rok župnikovih v roke občine, le nekaj ustanov je ostalo pod upravo župnikovo, in sicer Barbo-Schrattenbachova iz leta 1758. v znesku od 6000 gold. ter Jošta Vajkarda grofa Barba za siromake in maše ter župnika Štefana Belčiča. Od cele siromašne zaklade je ostalo pri župnijskem uradu 6480 gold., občinski urad pa je dobil pod svojo upravo 3170 gold. Ker se pa sedanje meje šentruperške občine skoraj popolnoma ujemajo z obsegom same župnije, zato so izključene od deleža teh zaklad vasi, ki so nekdaj spadale pod šentruperško občino. Te vasi so v dolski župniji: Sadrče, Mlaka, Podstrmec, Strmec, Gradiše, Prelesje, Lovrenec, Predlog, Jelševce, Dobje, Bobneči vrh, Javorje, Nova Gora, Reka in Bizel; iz svetotrojiške župnije: Pijavce, Dolenje in Gorenje Mladotiče, Gabrjele, Polje. V vsem je manje deležnih omenjenih zaklad okoli 845 duš.³

Leta 1762. je izročila Frančiška Terezija baronica Moškon ravnatelju veselogorske cerkve 100 gold. za dve večni maši. Dotično listino so potrdili kot priče: Žiga grof Galenberg, deželni glavar; Karl Dizma grof Barbo, dekan ljubljanski; Franc Josip baron Smledniški; Andrej Sporer, ravnatelj; Martin Jabacin, arhidijakon; Štefan Videčič, župnik in komisar (dekan) pri Sv. Rupertu na Dolenjskem (parochus et comis. ad S. Rupertum in inferiori Carniolia).⁴

Frančišek grof Lamberg je utemeljil že ob začetku božje poti na Veseli Gori 12 maš ter je položil v to svrhu 200 gold. glavnice, kar smo že omenili. Iz inventarja cerkvenega premoženja veselogorske cerkve iz leta 1789. pa izvemo, da je isti

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Župnijski arhiv.

⁴ Ibid.

Lamberg daroval še dve drugi ustanovi, in sicer eno v znesku od 800 gold., drugo pa od 100 gold. Po popisu vseh ustanov iz leta 1835. je imela cerkev na Veseli Gori te-le zaklade: založnico državnega posojila, vredno 1640 gold., dve državni obljigi, eno po 100, drugo pa po 250 gold.; potem mašno ustanovo Antona Možine v znesku od 100 gold., ravno tako Terezije pl. Maškon, Jerneja Jerka in Matije Zavrla ter Martina Gričarja in barona Langenmantla; Urše Urbančič po 75 gold., a Josipa Kordana po 50 gold.; dve Lambergovi ustanovi, ena po 600, druga pa po 400 gold. Obresti teh ustanov so dajale letnih 107 goldinarjev 54 kr. Razen že omenjenih mašnih ustanov je imela cerkev sv. Frančiška še sledeče: Leopolda barona Gala; duhovna Ivana Lužarja; Regine Bernekar; Urše Pelko; Ivana Uršiča; Matije Goloba; Andreja Šepiča; Sebastijana Praha; Jerneja Lukeka; Marije Kožamel; Matije Kostanjevca; Ivana Stoparja; Lucije Kordan; Marije Lesjak; Ivana Abine; Antona Ruglja; Mihaela Kordana; Andreja Kožamela; Jurja Kralja; Ivana Brcarja; Jere Golob; Helene Gorenec; Martina Belca; Matije Zajca; Marije Poreberce; Marije Sladič; Ivana Zupana in njegove žene; Simona Kordiša.¹

Iz pripomnje, ki jo je dodal župnik Josip Bučar v svojem popisu o ustanovah iz leta 1838. glede povrnitve glavnice v znesku od 1500 gold. veselogorski cerkvi, kateri so jih bili odvzeli leta 1792. za lokalijo Kal, izvemo, da je od te glavnice pripadalo cerkvi 775 gold., a ostalo je bilo določeno za maše. Teh 775 gold. pa je dobila cerkev kot ustanovo za večno luč, in sicer od Izabele grofice Lichtenberg 400 gold., a od ravnatelja Ivana Lužarja 375 gold., dočim je 50 gold. določil za eno mašo v svoj spomin za vsako leto.²

j) Inventar o nepremičnem in premičnem imetku cerkve na Veseli Gori, sestavljen po nalogu novomeške kresije z dne 8. oktobra 1788.

Ko je bila leta 1782. božja pot na Veseli Gori odpravljena, je prevzel upravo cerkve kot podružnice šentruperški župnik. Ravno petdeset let je vodil popolnoma neodvisno ravnatelj te cerkve vsa opravila, bodisi že cerkvena ali gospodarska. Cerkev na Veseli Gori je dobila v tem času lepo premoženje, ki se je pa, žal, kmalu razneslo, ko je bila božja pot odpravljena. Cerkev je imela tudi precej lepih dragocenosti, ki so se kasneje razprodale izpod cene. Če primerjamo veselogorsko božjepotno cerkev z ono na Straži pri Gorenjem gradu na Štajerskem, moramo reči, da je bila veselogorska cerkev siromašna, posebno

¹ Ibid.

² Ibid.

glede umetnin. Pa še to, kar je imela lepšega, se je razprodalo. Cerkev na Straži je dobivala darove celo od kronanih glav, zato ima še zdaj krasne slike, monstrance, relikvijarje in cerkveno obleko.¹ Treba pa je omeniti, da je postala ta romarska cerkev župnijska, pri kateri so rabili dotične cerkvene predmete pri slovesnih službah božjih, dočim je veselogorska cerkev bila podružnica ter niso potrebovali pri službi božji niti onih dragocenosti, kolikor jih je bilo, in zato so jih tudi odnesli.

Že Andrej Sporer je sestavil dne 16. aprila leta 1772. kratek inventar veselogorske cerkve; v tem inventarju je zapisano le število cerkvenih predmetov brez opisa in cene ter se po njem tudi ne more sklepati, koliko premoženja je imela cerkev.² Inventar iz leta 1788. je pa prav obsežen in natančen, ker se je moralo takrat določiti premoženje cerkve. Iz tega inventarja, ki je napisan na peterih polah čvrstega popirja in se nahaja v župnijskem arhivu, sem izločil najvažnejše stvari ter jih tukaj priobčujem po istem redu, kakor so v izvirniku zapisane. Pisanje je seveda vse v nemškem jeziku. Podpisani so Štefan Videčič ter cerkvena ključarja Valentin Jelen in Franc Sovan. Sodeč po pismu, je pisal ves zapisnik Valentin Jelen.

Najprej so popisana cerkvena posestva in procenjena gotovo po najnižji ceni. Semkaj je spadala pred vsem velika zidana hiša z velikim vrtom, vredna 300 gold., potem zidana pritlična hiša poleg ceste z majhnim vrtom, v slabem stanju, procenjena na 30 gld.; poleg velike hiše na pol podrta lesena hiša z malim vrtom, vredna 32 gold., šobenščina pri cerkvi s tremi njivami, dvema travnikoma v Degelcih in z malim pašnikom, vse cenjeno na 60 gold.; vrh tega je imela cerkev še zelnik poleg trohnele kmečke koče, kar je bilo vredno 20 gold.; potem travnik v Zalogih, vreden 20 gold.; vinograd s kadjo v Apneniku je bil cenjen na 40 gold.; drugi vinograd v Gobci s prešo pa na 25 gold. Ta posestva so bila razprodana meseca aprila leta 1791.; zapisano pa ni, za katero ceno.

Gotovega denarja je imela cerkev koncem decembra l. 1788. v vsem 400 gold. 50 kr.; raznih cerkvenih ustanov z obvezo in brez obveze v celem 5856 gold. v raznih obligacijah; lastni cerkveni posojeni kapital tudi v raznih obligacijah se je računal na 1700 gold., vrh tega še zaostale obresti od državnega posestva zatičenskega od kapitala 600 gold. za leta 1785. do 1788., v vsem 96 gold. Gorsko pravo na Rakovniku je nosilo na leto 50 gold. Od cerkvenih klopí, raznih drugih dohodkov, od cerkvene živine, žita, vina in drugih pridelkov ni imela cerkev v tem času nobenih dohodkov.

Zanimiv je popis raznih cerkvenih posod in dragocenosti. Med drugim je imela cerkev srebrn kelih s pateno (božjo skle-

¹ Dr. Avguštin Stegenšek. Dekanija Gornjegrajska. Str. 39—52.

² Izvirnik v novomeškem kapitelskem arhivu.

dico) iz osemlootnega srebra, težek 26 lotov, z delom vreden 20 gold. 50 kr.; medena, vihrasta kuplja s srebrno pateno iz devetlotnega srebra, težka 26 lotov, z delom cenjena 25 gold. 20 kr.; gladka kuplja s pateno in pokrovom od srebra, iz desetlotnega srebra, težka 22 lotov, vredna 20 gold. 30 kr.; gladek ciborij s pokrovom, vreden 5 gold.; medena monstranca s srebrnimi okraski, težkimi 13 lotov, iz osemlootnega srebra, cenjena samo 23 goldinarjev 50 kr., daš se je za samo delo plačalo 18 goldinarjev; srebrna svetiljka, težka $3\frac{1}{2}$ funta, iz enajstlotnega srebra, cenjena 128 gold. 48 kr.; mala svetiljka, težka $1\frac{1}{4}$ funta, iz enajstlotnega srebra, vredna 33 gold. 20 kr.; različni srebrni darovi in dva srebrna pasa iz devetlotnega srebra, vredna 32 gold.; šest relikvijarjev, vredni 9 gold.; gladek srebrn kelih s pateno, iz enajstlotnega srebra, težek 47 lotov, z delom vreden 43 gold. 10 kr.; zlat prstan z dvema malima diamantom in brušenim karniolom opasan, vreden 6 gold.; 4 gladki zlati prstani, vredni 12 gold.; en zlat prstan z rubini, vreden 4 gold.; kadilnica s skledico (navicula), težka $2\frac{1}{2}$ funta, iz dvanajstlotnega srebra, cenjena 72 gold. 20 kr.; dve medeni kadilnici in skledici, vredni 4 gold.; stare srebrne porte in s srebrom vezeni komadi, iz desetlotnega srebra, vredne 11 gold. 30 kr.; dve srebrni škatljici za relikvije, z delom vredni 6 gold. Vsi ti predmeti so bili procenjeni na 373 gold. 30 kr. Med te cerkvene posode je bila uvrščena tudi skleda za juho s pokrovom in drugo srebrno posodje, ki ni bilo za vsakdanjo porabo; vse je tehtalo 2 funta 24 lotov iz trinajstlotnega srebra ter je bilo vredno 101 gold. 12 kr.

Cerkvenih paramentov in cerkvenega perila je imela cerkev vrlo mnogo, toda takrat že večjidel izrabljenega, vsaj po inventarnih cenah moremo tako soditi. Le pet mašnih oblek je bilo nekaj več vrednih in menda še ne izrabljenih. Inventar našteva med temi en rumen svilnat, lepo vezen in z dobrimi portami obšit mašni plašč, vreden 13 gold.; potem en rdeč baršunast, tudi vezen in s portami obšit, cenjen celo 52 gold.; drugi z zelenimi rožami, vezen in s portami obšit, vreden 20 gold.; potem še en plašč z uvezenim grbom (kakšnim?), vreden 20 gold., in en plašč, ki je samo v sredini vezen, a cenjen 26 gold. Vsa cerkvena oprava je bila procenjena na 223 gold. 11 kr. Med drugimi cerkvenimi predmeti, ki so bili procenjeni na 30 gold. 36 kr., se navaja tudi stara mašna knjiga (misal) s sklepi iz slabega srebra, cenjena 3 gold. 30 kr. Oltarje, orgle, tabernakelj, cerkvene klopi so cenili samo 38 gold. 54 kr.; zvonove pa 994 gold. 23 kr., in sicer veliki zvon sv. Ivana, težek 12 stotov, 400 gold., srednji sv. Josipa, težek 8 stotov, 266 gold. 40 kr., mali sv. Ksaverija, težek $6\frac{1}{2}$ stota, 216 gold. 40 kr., in najmanjši sv. Marjete, težek 3 stote, 100 gold., 5 oltarnih zvončkov 1 gold. in zvon na Kalvariji, težek 30 funtov, 10 gold. Tudi raznega stavbinskega gradiva so imeli v znatni zalogi. Samih

skodel je bilo do 4000 komadov. Kako poceni je bil takrat les, se vidi iz tega, da je takrat stalo 1000 komadov skodel le 4 gold.; velika deska za pod 17 kr.; mala po 7 kr.; 3 palce debele hrastove deske po 25 kr., kostanjeve pa po 15 kr.; opeka za streho po krajcarju en komad. Vse gradivo je bilo vredno 47 gold. 43 kr. Pohištvo, orodje za klet in kaščo ter drugo različno gospodarsko orodje, ki je pripadalo cerkvi na Veseli Gori za porabo tamošnjih duhovnov, je bilo po cenitvi vredno 310 gold. 55 $\frac{3}{4}$ kr. Vse premoženje je bilo procenjeno na 10.667 gold. 19 $\frac{3}{4}$ kr.; dolga pa ni imela cerkev nobenega.

Že poprej smo omenili, da so bile nepremičnine prodane leta 1791. Kdaj so se prodajale premičnine, ni zapisano. Vse dragocenosti in kar je bilo sploh kaj vrednega in kar se je dalo odposlati, so vse vložili v zaboje, jih zabili in zapečatili ter čakali na povelje, kdaj se bo vse poslalo na določeno mesto. In taka zapoved je prišla dne 29. julija leta 1792. od novomeškega prošta Frančiška Nikolaja Peršiča na tedanjega šentruperškega dekana Štefana Videčiča. V omenjenem dopisu mu nalaga, da pošlje za kolegiatno cerkev v Novem mestu z Vesele Gore stvari, ki so pripravljene v škrinji na koru. Tukaj je bila le ena škrinja z boljšimi paramenti, dve drugi pa z raznimi dragocenostmi v zakristiji šentruperške cerkve. Vse se je imelo izročiti mežnarju, ki ga je poslal prošt, a obenem naj se pošlje tudi popis poslanih predmetov novomeškemu okrožnemu uradu. Zanimivo je, da se v tem dopisu še posebej omenja lepa, 3 $\frac{1}{2}$ funta težka srebrna svetiljka. Dogodilo se je namreč, da so poslali že poprej drugo, bržkone manj vredno, ne pa ono, ki je v inventarju zapisana. Je li so dobili kdaj pravo v roke, ni nam znano in tudi ne vemo, kam je prava izginila. Dve srebrni svetiljki sta se pa vendar ohranili v veselogorski cerkvi do dandanes: ena se pred najstarejšo podobo sv. Frančiška iz leta 1722., druge pa pred oltarjem sv. Ane. Obe svetiljki sta prav lepo izdelani. Ono mašno knjigo s srebrnimi vezi so pa vendarle poslali v Novo mesto, dasi se je temu uprl prav odločno Simon Kordiš s Kala, češ, da je knjiga njegova. Prošt Peršič pa je naložil, da se mu dá kakšna druga mašna knjiga, a nikakor ne ona s srebrom okovana. Iz tega spisa tudi izvemo, da je bil na Kalu že poprej duhovnik, nego se je tamkaj utemeljila lokalija. To je bil Simon Kordiš, ki je prišel leta 1779. na Veselo Goro kot upokojeni župnik iz Polšnika; a ko je tukaj leta 1782. prenehala božja pot, se je namestil na Kalu. Kesneje je prišel zopet na Veselo Goro, kjer je umrl leta 1800.¹

Sv. Frančišku Ksaveriju je posvečenih v ljubljanski škofiji 11 cerkev, med njimi je samo ena župnijska.

¹ Župnijski arhiv.

2. Kapela žalostne Matere božje na križevem potu pod Veselo Goro.

Križevi poti so prišli v navado šele v 18. stoletju in so bile postaje prvotno zunaj cerkve. Tako so se odločili tudi na Veseli Gori za križev pot ter ga postavili leta 1730. na istem hribčku pod Veselo Goro, kjer se nahaja še dandanes. Svet je dal, kar smo že omenili, Ivan baron Langenmantel. Je li so bile postaje zidane precej s početka, ali postavljene samo slike, nam ne pove naš letopisec Walli, omenja le v svojem spisu razne slovesnosti in pobožnosti na Kalvariji pri treh velikih križih, kjer se je po navadi po opravljenih pobožnostih zbiral narod, da posluša

Kapela žalostne Matere božje na križevem potu pod Veselo Goro.

še pridigo. Stari kapelici z božjim grobom pa je bil položen temeljni kamen leta 1731. Obletnica križevega pota se je proslavila vsako leto dne 6. septembra, ker se je na ta dan l. 1730. prvič opraviła pobožnost na tem kraju. Na ta dan je šla vsako leto procesija iz cerkve sv. Frančiška Ksaverija z velikim banderom in s soho sv. Frančiška in dva duhovna s procesijo, od katerih je eden nosil relikvije sv. Ksaverija. Ta dan je bila tudi maša pri božjem grobu, a organist je molil z ljudstvom rožni venec. Po maši je imel eden duhovnikov pridigo pri velikih križih o muki Jezusovi. Potem se je vrnila procesija v cerkev na Veselo Goro, kjer se je brala še zadnja maša.

Ob poletnem toplem času je bila po navadi vsako nedeljo procesija z Vesele Gore k božjemu grobu.

V svojem letopisu je zapisal Walli, da je dal leta 1749. ravnatelj pokriti kapelico božjega groba s skodlami, katerih je imel vedno mnogo izdelanih. Samo to leto jih je dal naklati več tisoč komadov. Les je dobil zastonj od sosednih graščin, a kmetje so ga pripeljali.

Za obiskovanje božjega groba je bil podeljen vernikom odpustek za vsak dan. Ob velikih shodih je obiskovalo Kalvarijo na tisoče romarjev ter so tudi tukaj opravljali svojo pobožnost, kar smo že deloma omenili. Obiskovanje križevega pota pa je ostalo v navadi tudi še potem, ko je že prenehala božja pot na Veseli Gori. Posebno radi zahajajo ljudje ob nedeljah in praznikih popoldne na prijazni grič opravljat svojo pobožnost.

Kapelica božjega groba je ostala neizpremenjena do l. 1879. Župnik Alojzij Košir, goreč in pobožen duhovnik, je bil nakanil razširiti malo kapelico božjega groba ter dobil za to dovoljenje od višje duhovne oblasti dne 21. februarja leta 1879.¹ Še poprej je bil popravljen križev pot. 12 zidanih postaj je bilo treba iznovič sezidati, ker so bile skoraj že vse podrtе. Zadnjikrat so jih popravili leta 1825. ter za to izdali 3 goldinarje.² To se je storilo leta 1874. Nato je slikar Matija Bradaška prav lepo preslikal vseh 12 postaj. Slike so se prav dobro vzdržale do dandanes, razen v onih postajah, ki so obrnjene bolj proti vetru; treba jih bo zopet kmalu popraviti, ker odpada lep. Slike so lepe po sami kompoziciji in tudi po živih bojah. Tako dostojno popravljen križev pot je blagoslovil pater Bernard Vovk iz Novega mesta dne 26. oktobra leta 1874. Leta 1877. so kupili za kapelico 60 funtov težek zvon z Vihra. Ta zvon je zlit v Rimu leta 1514. ter ima sledeči napis: »Jesu fili David, miserere nobis« (Jezus, sin Davidov, usmili se nas). Večji zvon, okoli tri stote je iz leta 1722. ter ima napis: »S. Maria ora pro nobis« (Sv. Marija, prosi za nas). Najmanjši zvon je ulil Luka Dimic leta 1732. (Lucas Dimiz Goss mich anno 1732).

Začelo se je misliti še na povečanje kapelice. Župnik Alojzij Košir je zares položil novi kapeli temeljni kamen že dne 19. maja leta 1879. Od stare kapelice je ostal le božji grob na evangeljski strani. Namesto stare nizke kapelice se je postavila prav čedna zgradba v renesančnem slogu, dolga 6 m, široka 5 m, a visoka 9 m ter je orientirana pravilno. Kapelica ima en oltar, na katerem se nahaja kopija lepe Van Dykove slike žalostne Matere božje s Sinom (Mater Dolorosa cum filio), katero je dobil župnik Košir z Dunaja za 130 gold. Slikala jo

¹ Župnijski arhiv.

² Računi veselogske cerkve v novomeškem kapitelskem arhivu.

je Marija Christofek, rojena pl. Pagliaruzzi, rodом iz Kranja. Druga slika sv. Frančiška pa je delo gospodične Ane Skedl. Priprosti leseni oltar je iz stare sevniske župnijske cerkve, a oba angela pod sliko s starega tabernakeljna šentrupeškega velikega lesenega oltarja. Kapelica je prav čedno delo ter je stala 1600 gold.; sezidana je od samih milodarov domačih rojakov. Znatno vsoto je daroval dr. Ivan Semen, profesor bogoslovja v Ljubljani, rodом šentrupečan; Neža Vovk pa je zapustila kapelici leta 1887. svoj vinograd. Župnik Košir je kupil tudi grič okoli kapelice za 80 gold., tako da je kapelica od vseh strani obdana od svojega lastnega sveta. Kapelico je blagoslovil trebanjski dekan Ivan Kovačič dne 23. septembra leta 1879. Tako se je ohranil ta starodavni križev pot do danes kot spomin na nekdanjo slavno božjo pot sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori. V kapelici se bero pogostoma svete maše. Za božji grob je leta 1912. izklesal Janez Pavlin iz Radovljice jako lep kip Izveličarja iz lahkega belega hrvaškega kamna.

3. Cerkev sv. Barbare na Okrogu.

Na severozapadu od Šent Ruperta, na 521 m visokem hribu Okrogu, odkoder je krasen razgled vse do Gorjancev, se vzdiguje ponosno starodavna cerkev, posvečena sv. Barbari. V starem inventarju o tej cerkvi iz leta 1670. se omenja, da je sezidana ta cerkev med prvimi (in primis).¹ To velja pač za gotško svetišče, ne pa tudi za ladjo, kajti le ta je bila zidana šele leta 1651., kar nam kaže napis nad glavnimi vrati: 16LI M. B. = 1651 Martyri Barbarae (mučenici Barbari). Kdaj je bilo sezidano svetišče, ne moremo določiti, pač pa moremo, sodeč po slogu, uvrstiti to zidavo v pozno gotško dobo, kakor župnijsko cerkev. Bržkone je bila zidana ob istem času.

Sv. Barbara se je začela častiti na zapadu šele izza križarskih vojsk. Križarji so se namreč seznanili na vzhodu s tamošnjimi legendarnimi svetniki, ki se do teh dob še niso splošno častili. Med temi svetniki je bila tudi sv. Barbara, katero so v 14. stoletju slavili že tudi po naših krajih kot zaščitnico proti nagli in neprevideni smrti, ker so takrat prav pogostoma razsajale kužne bolezni. Posebno pa se je to češčenje pri nas razširilo v 15. stoletju ter je bila sv. Barbara v veliki časti kot zaščitnica proti vsem nezgodam. Bržkone ji je bil postavljen na čast tudi oltar v stari šentrupeški cerkvi. V listini o posveti velikega oltarja v župnijski cerkvi iz leta 1482. se omenja, da so položene v oltar med drugimi tudi relikvije sv. Barbare. In v tem času so postavili tej svetnici naši predniki svetišče,

¹ Inventar je napisal v latinskem jeziku kapelan Juri Jeršetič. Izvirnik se nahaja v šentrupeškem župnijskem arhivu.

kamor so se zatekali v hudih stiskah prosit pomoči. V ljubljanski škofiji ima sv. Barbara eno župnijsko cerkev in sedem podružnic. Sv. Barbaro so spoštovali tudi že od nekdanj kot zaščitnico proti gromu in ognju, pa so kasneje, ko so iznašli smodnik in začeli ulivati topóve, topničarji vzeli njo za svojo zaščitnico. Tudi rudarji so jo izbrali za svojo patrono. Dokler

Cerkev sv. Barbare na Okrogu.

se je kopala v našem kraju ruda, je bila 4. decembra vsako leto slovesna služba božja na Okrogu na čast sv. Barbari, in rudarski nadzornik Satler je potem rudarje pogostil na svojem domu v Dragi.

Cerkev sv. Barbare je pravilno orientirana. Dolga je 16 m 45 cm, in sicer ladja sama 9 m; presbiterij je širok 4 m 41 cm, ladja pa 6 m 5 cm; visoka je v svetišču 6 m 27 cm, v ladji pa 6 m 14 cm. Prostora ima za 300 ljudi. Svetišče je zidano, kakor

smo že omenili, približno v onem času ko župnijska cerkev, in sicer v gotskem slogu. Pet čvrstih podpornikov drži obokano svetišče v podobi peterokota. Spočetka so krasila svetišče tri lepa gotska okna, izvedena kakor pri župnijski cerkvi, ki so pa zdaj zazidana, in sicer eno popolnoma; pri srednjem se vidi še ves gornji del z omrežjem (ribji mehur kakor v Šent Rupertu); pri oknu na evangelijski strani pa je ostala le najgorenja odprtina. Na epistelski strani je bilo kesneje prodrto novo okno z lesenimi slopci, dočim so v zazidanih kamniti. Kdaj so bila zazidana ta okna v svetišču? Morda takrat, ko so dozidali ladjo, ki je dobila na epistelski strani dve okni, zdaj gotski s kamnitimi slopci. Na evangelijski strani je bilo v ladji samo eno štirioglato okno, ki je pa zdaj zazidano. Vsa tri sedanja okna so brez mrež.

V ljubljanskem škofijskem arhivu se je ohranil vizitacijski zapisnik ljubljanskega škofa Otona grofa Buchheima (1641 do 1664). V tem zapisniku so opisane tedanje cerkve v ljubljanski škofiji. Po tem opisu moremo izreči lahko isto sodbo tudi o cerkvah v oglejski diecezi na Kranjskem. Po tem opisu so bile cerkve male, v ladji ravnostropne, v svetišču obokane. Ta in ona ni imela niti zakristije. Tlakane so bile z opeko ali s stolčeno prstjo. V tleh so se nahajale včasi nagrobne ploče, tako da so verniki hodili po podobah mrličev, po vsekanih križih in napisih. Cerkve so bile večinoma temne in so imele ozka gotska okna; tudi niso bila narejena za odpiranje in večkrat brez steklenih šip. Vizitator je skoraj povsodi veleval ali okna razširiti, ali obstoječa zazidati in na drugem mestu nova in večja napraviti. Oltarji so stali sredi cerkve (v Šent Rupertu), ali celo pred vhodom,¹ v dveh v zakristiji, celo na pevskem koru (v Šent Rupertu). Vizitator je dal vse odstraniti. Cerkve so pa vendar še ostale v svojem srednjeveškem življenju ter se je dalo težko kaj popolnoma prenarediti. Po tem opisu sodeč moremo sklepati, da so bila gotska okna zazidana tedaj, ko se je prizidala svetišču današnja ladja s tremi okni ter je bila tako cerkev dovoljno razsvetljena. Da so tako lepo gotsko svetišče nagrdili, se seveda niso zavedali.

Obok, ki deli svetišče od ladje, je tudi gotsko izveden. Leta 1651. prizidana ladja je imela raven strop do leta 1861. Župnik Vincencij Vovk je presvobodil ladjo ter jo preustrojl na gotsko. Cerkev je zdaj znotraj prav lična. V svetišču je lep gotski svod z rebri in sklepniki. Vseh sklepnikov je sedem v podobi ščita; na prvem srednjem sta dva srpa, a na zadnjem plug. Reber je 18 in 10 kap brez slik. Rebra se končujejo z enostavnimi podstavki ter segajo do sredine cerkvenih sten. V ladji je narejen obok iz neke lahke tvarine, da ga more nositi

¹ Posebno pri cerkvah, kjer so se obhajali večji shodi kot na Šentjurjevi gori pri Tržišču.

stensko zidovje brez podpornikov. Rebra so tudi mnogo tanja nego v svetišču. Vseh je 18 s 13 sklepniki (8 zvezd in 5 ščitov); med njimi je 16 praznih kap. Rebra se končujejo na desetih podstavkih skoraj tako visoko kakor v svetišču. Pevski kor nosita dva osmerooglata slopa, in ob stenah stojita dva triogelna. Ostala oprava cerkve je kaj enostavna. Cerkev je imela po že omenjenem starem inventarju iz leta 1670. tri lesene posvečene oltarje. Na glavnem oltarju sv. Barbare so bili štirje svečniki in lepo vezen antipendium iz najbolje svile ter lesteneč za 18 sveč. Na evangeljski strani je stal oltar sv. Jakoba apostola, na episteljski pa sv. Polone. Na vsakem oltarju sta bila po dva svečnika. Vsi ti oltarji so stali še leta 1855. V inventarju iz leta 1838. je zapisano,¹ da so bili ti oltarji staro kiparsko delo (von uralter Bildhauerarbeit). Iz tega inventarja izvemo tudi, da je bila cerkev pokrita s škodlami ter tlakana z dlažbo, a drugi inventar iz leta 1823. nam pove,² da je cerkev dobila tudi uro za stolp od župnijske cerkve. Po inventarju iz leta 1807. je imela cerkev 2 zvana, eden je bil težak 2 stota, drugi pa, ki je bil ubit, 40 funtov. Po inventarju iz leta 1822. je dobila cerkev veliki zvon od zvonarja Samase težek 207 funtov za 186 gold. 18 kr. (Opus Josephi Reis Nomine Haeredum Vincentii Samassa Labaci anno 1822). Ta zvon visi še zdaj v zvoniku, a poleg njega drugi težek 103 funte, vlit leta 1831.; a najmanjši ima kakih 50 funtov.

Zdaj je v cerkvi samo en oltar, in sicer v svetišču, posvečen sv. Barbari; stranska sta pa že zdavnaj odstranjena. Oltar sv. Barbare je nov, lesen in izdelan v gotskem slogu, ali je sicer navadno priprosto delo. V sredini oltarja stoji soha sv. Barbare, na episteljski strani sv. Lucije, na evangeljski pa sv. Katarine. Stari lesteneč, ki je visel poprej v svetišču, je zdaj nameščen sredi ladje. Kjer je stal poprej v ladji oltar sv. Polone, visi zdaj podoba sv. Barbare, a na mestu oltarja sv. Jakoba podoba: Kristusa snamejo s križa. V ladji visi tudi slika Marije čistega spočetja, katero je prav čedno naslikal domačin Matija Knavs leta 1892. To je ves sedanji okras cerkve.

Cerkev gotovo ni imela zakristije, dokler ji ni bila prizidana današnja ladja. Noben inventar ne omenja zakristije ter je morala biti sezidana tedaj, ko je ladja že zdavnaj stala. Postavljena je bila na episteljski strani; vrata v njo so čisto navadna, kakor ona v ladji. Zvonik je bil dolgo časa lesen. Je li stal na istem mestu kakor zdaj, namreč na episteljski strani poleg zakristije, se ne da določiti. Omenja ga že inventar iz leta 1670. ter pravi, da pojeta v njem dva lepo ubrana zvonova. Leta 1823. je bil zvonik še lesen. Bržkone je sezidal mojster Končina leta 1837. sedanji jaki štirioglati doljnji in osmerooglati gorenji del zvonika, dočim je tretji, tudi osmerooglati ožji del

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

postavil župnik Vovk z gotsko streho. Poprejšnja zvonikova streha je bila nizka, podobna šlemu in pokrita s skodlami; zdaj je šiljat vrh pokrit s pločevino, ostali del pa še s skodlami. Gornja dva dela zvonika sta pobeljena, dočim je doljnji del, kakor tudi vsa cerkev, od zunaj neometana. Pri svetišču je od zunaj jako okršen lepi podnožni in venčni gotski zidec, a tudi podporniki se že razpadajo. Vse čaka na popravek, a bila bi škoda, ko bi se propustilo, da propade tak lep spomenik gotске zidave. Neka posebnost so mnogoštevilne luknje na zunanjem zidu ladje; zidarji so jih pustili nezazidane.

Cerkev je bila v poprejšnjih časih obzidana in okoli cerkve je bilo posvečeno pokopališče, ki ga omenja tudi najstarejši inventar iz leta 1670. V inventarju za leto 1823. stoji zapisano, da je cerkev obzidana, a iz inventarja za l. 1838. izvemo, da je dobila cerkev novo pokopališče, kamor so se po ustnem izročilu vozili iz Drage mrliči, ki so umrli od kolere. Kako dolgo so se mrliči tukaj pokopavali, ni nikjer zapisano. Gotovo pa je pokopališče že zdavnaj odpravljeno, ker tudi o zidu okoli cerkve ni več sledu, pozna se pa še, kje je stal.

Cerkev ni imela nič svojega posestva, pač pa neko ustanovo od 100 gold., kakor se najde zapisano v starih računih. To sta bržkone mašni ustanovi Martina Šaleharja in Josipa Kordana, za kateri se še dandanes bero maše na Okrogu. Ko je leta 1811. zadel Avstrijo državni denarni polom, so bile seveda tudi take ustanove brez vsake vrednosti, dokler se ni denarni položaj zboljšal. Vse stroške za vzdrževanje cerkve je morala nositi domača cerkvena občina. Potem tudi ni nič čudnega, če beremo v starih računih, da je bilo stanje cerkve slabo, tako na primer leta 1811., 1812. in 1849. Cerkev je imela dohodkov okoli 64 gold., stroškov pa 47 gold.

4. Cerkev sv. Duha na Vihru.

Poldrugo uro od Šent Ruperta proti severoiztoku se razprostira vinorodna viherška gora, a z njenega vrha (537 m) se blišči daleč na okrog lepa podružnica sv. Duha. Cerkev stoji prav na vrhuncu, odkoder je krasen razgled na vse strani. Cerkev je starodavna. Svetišče se je bržkone sezidalo v onem času kakor šentruperška župnijska cerkev. Kdaj je bila prizidana ladja, nam ni znano. Vsekakor se je to dogodilo pred letom 1669., ker bi nam bilo sicer ostalo gotovo zapisano v starem cerkvenem urbariju, v katerem nahajamo račune vse od leta 1669. dalje.¹ Po inventarju iz leta 1823. izvemo, da je imela cerkev že zidan zvonik, zakristijo ter ladjo z ravnim lesenim stropom,

¹ *Urbarium filialis ecclesiae S. Sp. in Vicher. Eccl. S. Sp. in Vicher. Rationes ab anno 1669 et sequentibus.* Ta urbarij se nahaja v župnijskem arhivu.

dočim je svetišče bilo obokano, tla pa potlakana z dlažbo, kakor so še zdaj. Napis na oboku izmed svetišča in ladje pomeni bržkone, da je dal ladjo presvoditi tedanji cerkveni ključar Anton Liuk leta 1836., dasi se v napisu to ne omenja.¹ Iz inventarja leta 1838. pa izvemo, da je bila cerkev vsa obokana (durchaus gewölbt), z dlažbo potlakana in s škrivljevcem pokrita.²

Cerkev sv. Duha na Vihru.

Cerkev sv. Duha na Vihru je pravilno orientirana. Sestoji se od gotskega svetišča in od ladje, čisto priproste zidave s pevskim korom. Dolga je 14·38 m, široka v svetišču 4 m in v ladji 6·70 m, visoka pa 5·15 m. Prostora ima za 600 ljudi. Svetišče je starinsko gotsko delo, in sicer tim zanimivejše, ker je slikano in so se nam tukaj ohranile izvirne gotske slike. Svetišče je

¹ U tem lejtju je biu Anton Liuk cirkmošter 1836.

² V župnijskem arhivu.

sezidano v peterokotu, med katerimi so se nahajala tri gotska okna, od katerih sta pa zdaj dve zazidani, dočim so na episteljski strani prodrli poslikano steno ter naredili navadno štirioglato okno. S tem delom so pokončali nekaj dobro ohranjenih gotskih slik in nagrdili svetišče. Vse to se je zgodilo bržkone ob istem času kakor na Okrogu in gotovo tudi pod istim župnikom. Svetišče je dobilo malo več svetlobe tudi iz ladje, kjer sta na episteljski strani dve večji okni ter je cerkev sploh dovolj razsvetljena. Še leta 1807. so bila vsa tri okna brez rešetk in mrež, cerkev pa je bila v dobrem stanju, kar pomeni, da je bila viherška cerkvena občina od nekdaj skrbna za lepoto svoje cerkve.

Svetišče je lepo gotsko delo s svodom in rebri. Na prvi sklepnik proti velikemu oltarju se zbira šest reber, na drugi proti ladji pa štiri; po sredini je še en pas čez cel obok. Rebra so iz lahkega kamna ter se končujejo z lepimi podstavki v sredini sten, dočim sta rebri v kotih pri oltarju odbiti precej visoko od tal, do koder sta poprej segali. Med rebri na stenah so naslikane podobe 12 aposteljniov, nad njimi pa štirje škofi na vsaki strani. Na episteljski strani se dobro razpozna sv. Rupert, a na evangeljski sv. Nikolaj. Na oboku izmed ladje in svetišča držita dva velika angela Kristusovo glavo, a na vrhu prek prvega sklepnika od svoda je podoba Boga očeta. Na kapah med rebri so simboli štirih evangelistov: vol, orel, angel in lev. Nad velikim oltarjem v treh kapah sta pa po dva angela, a od zadaj nad oknom podoba nekega škofa. Te gotske slike so se vrlo dobro ohranile ter so posebno zanimive zato, ker je bilo bržkone tudi šentruperška župnijska cerkev tako slikana. Ker na hajamo med temi slikami tudi podobo sv. Ruperta, moremo sklepati, da se je cerkev sv. Duha slikala kesneje nego župnijska, vendar pa bržkone v prvi četrtini XVI. stoletja. To sodimo po Kristusovi glavi, ki se je v tem času tako slikala, namreč s širokim čelom in z velikimi, mandelnom podobnimi očmi in ker nimajo svetniki sija okoli glav. Ime slikarja teh slik nam bo ostalo bržkone za vselej neznano. Že s tem, ko so prodrli okno na episteljski strani, so pokončali mnogo slik, a da so jih še več pokončali, so pred več leti pobelili svetišče visoko do postavkov reber. Da se odstrani belež, bi se gotovo našlo še kaj slik vsaj na episteljski strani, dočim jih je na evangeljski strani pokončala že vlaga do kraja.

Veliki leseni oltar je izdelan leta 1753. ter je slabo delo. Glavni kip v oltarju predstavlja 12 aposteljniov in Marijo med njimi, nad njimi pa sv. Duha. Na vrhu oltarja je soha Boga očeta, a z obeh strani dve slabi sohi, na episteljski sv. Jernej, na evangeljski sv. Jakob apostelj. Na podstavku mense, ki je narejena iz lahkega kamna, je lesen antependium, okrašen s slikarijami različnih rož. V sredini je naslikan sv. Duh. Vse je izvedeno v baročnem slogu. Sicer pa nima oltar nobene

umetniške vrednosti. Veliki oltar ima tudi tabernakelj in monstranco, katero je poklonil cerkvi Ivan Prijatelj, posestnik na Hrastnem. Monstranca je izdelana v gotskem slogu. Kot okrasek so urezani na držalu štirje evangelisti; sicer pa je vse delo priprosto. Staro monstranco, katero omenja inventar iz leta 1838., so bržkone zamenili pri zlatarju.¹

O dveh stranskih oltarjih pravi inventar iz leta 1838.,² da sta prastaro kiparsko delo (von uralter Bildhauerarbeit). Oba oltarja sta zares starinsko, ali lepo renesančno delo iz leta 1644.

Svod v svetišču cerkve sv. Duba na Vihru z gotskimi slikami.

Za ime mojstrovo ne vemo. Oltar na episteljski strani je posvečen sv. Ani, kar pokazuje lepa slika in napis na podstavku oltarja: *Ad honorem Dei genetricis et sanctae Annae ecclesia sancti Spiritus propriis sumptibus hoc opus erexit. Anno 1644.* (V čast Bogorodici in sv. Ani je postavila cerkev sv. Duha na lastne stroške to delo. Leta 1644.). Nad glavno sliko sv. Ane je podoba neke svetnice. Na episteljski strani je podoba sv. Polone, na evangeljski pa sv. Lucije; obe lepi podobi sta slikani na deski ter izborno vzdržani. Barve so še zdaj popolnoma

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

sveže, dasi sta sliki stari že čez 260 let. Oltar na evangelijski strani pa je trpel od vlage. Napis mu je razen letnice 1644. nečiten. Glavna podoba predstavlja 14 Pomočnikov, ki so: Krištof, Ahac, Vid, Erazem, Evstah, Magnus, Diakon (za Egidija), Pantaleon, Magnus opat (za Dionizija), Cirijak, Barbara, Katarina, Margareta, Blaž, Jurij.¹ Nad to sliko je podoba sv. Katarine, sliki na epistelski strani sv. Marjeta, na evangelijski strani sv. Barbara, slikani tudi na deski, sta od vlage skoraj popolnoma pokončani. Posebno lepo okrasje imata oba slopa na oltarjih, a vsak podstavek zaljša po ena krasno izdelana angelska glavica. Oba stranska oltarja sta že precej iztrohnela, posebno oni na evangelijski strani, vendar bi bilo vredno, da se čim prej popravita ter vzdržita. Prižnica je zidana. Cerkev je tlakana z dlažbo; v sredi ladje doni na nekem mestu, kakor da je od zdolaj votlina. Morda je rakev iz starodavnih časov. Zvonik je zidan in čvrst ter nedavno na novo pokrit s pločevino. V zvoniku so bili po inventarju iz leta 1838. trije zvonovi, in sicer eden težek dva stota, ulit v Celju leta 1757.; drugi težek en stot, ulit tudi v Celju leta 1669; tretji, težek le 60 funtov, je bil ulit v Rimu leta 1514. Po cerkvenem urbariju¹ se je manjši zvon ubil leta 1670. ter bil na novo ulit za 56 gold. 22 kr. Sedanji zvonovi so novi, razen najmanjšega. Veliki zvon ima napis: Curam animarum gerente A. R. D. Aloysio Košir, parocho A. D. 1871. Hilzer Neustadt 1871. (Ko je skrbel za duše velečastiljivi gospod Alojzij Košir, župnik. Leta Gospodovega 1871.) Drugi in tretji zvon z istim napisom in z letnico 1876. ter z napisom na drugi strani: Hilzer et Sohn, Hoflieferant. (Hilzer in sin, dvorni založnik.) Četrti zvon je star, ulit leta 1669. v Celju, z napisom: St. Antonio de Padua, ora pro nobis. (Sv. Anton Paduanski, prosi za nas.)²

Cerkev sv. Duha je imela po starem urbariju leta 1670. 353 gold. dohodkov, stroškov pa 191 gold. 41 kr. Kesneje so se dohodki zmanjšali, kajti leta 1770. je bilo dohodkov le 86 gold. 50 kr., stroškov pa 20 gold. 42 kr. Leta 1811. je bilo stanje cerkve precej slabo, vendar pa so občani postavili leseno mežnarijo in hram; sčasoma je oboje propalo, ker se je slabo popravljalo. Leta 1823. so se občani obvezali, da bodo cerkev po možnosti sami popravljali. Od 300 gold. ustanov ni dobivala cerkev leta 1811. in v sledečih letih radi državnega denarnega poloma nič obresti, kesneje pa le zmanjšane. Ustanovljene maše se bero za Gregorja Zupeta in Antona Umeka ter za Simona in Gregorja Marinca.

Cerkve na čast sv. Duhu so se zidale že v starodavnih časih in po vesoljnem krščanskem svetu. V ljubljanski škofiji jih je zdaj 28; od teh so tri župnijske, 25 pa podružnic.

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

5. Cerkev sv. Križa na Cirniku.

S prijazne višine (497 m) se blišči na daleč lepa cirniška podružnica sv. Križa z gotskim zvonikom. Cerkev je pravilno orientirana. Dolga je 20 m, široka 7.5 m, visoka 6.5 m in ima prostora za 900 ljudi. Zidana je v priprostem slogu ter ima tri

Cerkev sv. Križa na Cirniku.

okna na južni strani, dve na severni, pa je zato dobro razsvetljena. Cerkev je vsa obokana in s kamnom potlakana. Zakristija je prizidana na epistelski strani. Cerkev je posvečena. Oltarje ima tri. Veliki oltar je bil postavljen leta 1799. in prenovljen leta 1900. po Š. Čadežu. Stranski oltar Matere božje je bil prenešen iz Šent Ruperta in leta 1855. prenovljen. Drugi

stranski oltar je bil posvečen Kristusu, priklenjenemu k stebru. Vsi trije oltarji so priprosto delo, razen slike sv. Križa v velikem oltarju od M. Koželja, katera se more uvrstiti med boljše slikarske proizvode.

Podružnica sv. Križa na Cirkniku je sezidana v novem veku, za časa katoliške reformacije. Omenjena je ta cerkev že v popisu šentruperških podružnic iz leta 1600. Cerkve sv. Križa so se gradile posebno v dveh dobah. Iz časa križarskih vojsk so starejše, na primer župnijska cerkev v Svibnu. Križarji so se upoznali na iztoku z mnogimi legendarnimi svetniki, ki se dozda še niso splošno častili; seznanili so se tudi s češčenjem sv. Križa v Jeruzalemu. Od tod so prenesli to češčenje na zapad. V protireformacijski dobi, ko so stavili med Slovenci vrlo mnogo novih cerkev, so se razširili tudi naslovi sv. Trojice, sv. Križa, Loretske in Žalostne Matere božje. In v tem času je sezidana tudi podružnica na Cirkniku. Kdo jo je utemeljil in s kolikimi stroški, nimamo nikjer zapisano. Okoli cerkve se je odprlo leta 1763. tudi pokopališče. Kapelan Matevž Petrič je pokopal tukaj prvega mrliča Antona Tancarja. Od tega časa je ostalo tukaj pokopališče, ki je bilo leta 1890. celo razširjeno. Poprej so pokopavali iz teh krajev na župnijskem pokopališču ali pa pri Šent Janžu in Gaberjelah, kjer so imeli pokopališči že leta 1735. Tudi na Kalu ter (od leta 1740.) na Šent Jurjevi gori so dobili takrat pokopališči. Na severozapadni strani župnije pa so bila pokopališča na Okrogu od leta 1838. (iznovič), na Doleh in Gobi ter v Prelesji pri sv. Lovrencu od leta 1839.¹ Ohranili so se nam tudi računi cirniške cerkve iz leta 1770.² Takrat je imela cerkev dohodkov 233 gold. 51 kr., stroškov pa 545 gold. 18 kr., ker je imela cerkev dolg pri zvonarju Gašparju Schnitzerju (Schreiterju?). Po inventarju iz leta 1807.³ je imela cerkev klet blizu cerkve, katero je poklonila pred več kot 100 leti mokronoška gosposčina. Leta 1811. je bilo stanje cerkve dobro. Cerkev je imela dva vinograda in mežnarijo ter klet. Imela je ustanovo od 375 gold., od katere pa ni dobivala takrat nobenih obresti radi denarnega poloma. Cerkev je imela nekaj dolžnikov, ki so se vodili v zapiskih škrljevske gosposčine, kamor je plačevala tudi 24 kr. davka od svojih vinogradov.⁴ Leta 1819. je udarila strela v cerkev ter je pogorela streha, katero so le za silo popravili. Po inventarju iz leta 1825.⁵ je bila popravljena streha na cerkvi, a leta 1838. je bila cerkev presvoda in potlakana s kamnom. Takrat je imela cerkev tri oltarje, staro rezbarsko delo (von alter Bildhauerarbeit); zvonik je bil takrat pokrit s škodlami in rdeče pobarvan; v zvoniku je bila že ura

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Računi cirniške podružnice v novomeškem kapiteljskem arhivu.

⁵ Župnijski arhiv.

in trije zvonovi, težki 16 stotov. Cerkev je imela tudi monstranco. Iz inventarja iz leta 1838. izvemo, da je takrat zahtevala politična oblast tudi od cirkniške cerkvene občine kakor od šentruperške in veselogorske, da se izkaže, ima li pravico za sejm na Cirkniku. Najstarejši tedanji občinar Anton Kos je pripovedoval, da sta se začela oba sejma na Cirkniku brez višjega dovoljenja. V poprejšnjih časih je bila navada, da sta prihajali na Cirknik vsako leto dve procesiji. Pri tej priložnosti so se zbrali pri cerkvi tudi razni prodajalci in krčmarji ter se je tako počasi razvil pravi sejm. Ko so bile pa te procesije zabranjene, se sejmova pa vendar le nista zapustila in mokronoški graščinski upravitelj je dovolil sejmarjem trgovanje na graščinskem zemljišču, ko je dobil za to dovoljenje od novomeške kresije. Nato je celo razglasil oba sejma po vseh sosednih sodnijah. Ker se pa listina o dovolitvi teh sejmov ni mogla najti pri mokronoški gosposčini, je prosila cirkniška cerkvena občina iznovič za dovoljenje dveh sejmov na leto. 16. aprila leta 1841. jim je izdal cesar Ferdinand I. listino, po kateri sta cerkveni občini dovoljena dva sejma za vselej.¹

Leta 1844. je bila cerkev iznovič prekrita. Po inventarju iz leta 1855.² je imela cerkev pozlačeno monstranco, veliki oltar in še tri stranske, tri zvonove, težke 16 stotov. Sedanji veliki zvon je bil ulit leta 1876. v Wiener Neustadtu pri Hilzerju, tehta 666 kg ter je stal 985 gold. Napis ima: Anno Pontificatus Pii IX. 1876. K. K. Glockengiesser in W. R. Neustadt. 1876. (Leta papeštva Pija IX. 1876. C. kr. zvonar v Dunajskem Novem mestu 1876.). Drugi zvon je iz leta 1737. z napisom: Ecce cruce Domini, fugite partes adversae (Glejte križ Gospoda, bežite sovražne moči); spodaj na robu pa: Lucas Dimiz me fudit anno 1737. (Luka Dimic me je ulil leta 1737.). Tretji zvon ima napis: O crux ave, spes unica (o pozdravljen sveti križ, edino upanje); pod tem napisom pa stoji: Michael Remer me fecit Labaci 1649. (Mihel Remer me je naredil v Ljubljani leta 1649.). L. 1853. je blagoslovil križev pot pater Ehrenfried Pipan. Leta 1886. je bil popravljen zvonik ter je dobil gotsko streho. Isto leto je prosila cerkvena občina mašo z blagoslovom, in sicer 14. nedeljo po Binkoštih, kar je bilo tudi dovoljeno. Ker so bili stroški za popravek zvonika in cerkve veliki, je bilo dovoljeno pobirati milodare za cerkev po šentjanški, svetotrojiški in dolski župniji. Leta 1900. je bil dodelal nov veliki oltar Štefan Čadež. Ko so postavili v oltar še sliko sv. Križa od M. Koželja, so oboje slovesno blagoslovili.

V ljubljanski škofiji je 56 cerkev sv. Križa; med temi je 10 župnijskih in 46 podružnic.

¹ Listina v izvirniku pisana na pergamentu v nemškem jeziku z velikim rdečim pečatom v leseni škatljici se nahaja v župnijskem arhivu.

² Župnijski arhiv.

6. Cerkev sv. Roka pri Zagorici.

Cerkev sv. Roka je oddaljena od župnijske cerkve slabo uro proti iztoku. Stoji na prijaznem holmu (265 m) blizu ceste, ki vodi v Šent Janž in k Sv. Trojici. S holma je lep razgled proti Mokronogu in proti gradiču Zagorici. Cerkev je pravilno orientirana. Zidana je v priprostem slogu ter obokana. Nad

Cerkev sv. Roka pri Zagorici.

zakristijo na evangelijski strani se vzdiguje precej visok in jak zvonik, v katerem vise trije zvonovi, težki okoli deset stotov. Veliki zvon ima napis od zgoraj: Ecce cruce[m] Domini, fugite partes adversae. Lucas Dimiz goss mich Laibach anno 1733. (Glejte križ Gospodov, bežite sovražne moči. Luka Dimic me je ulil Ljubljana leta 1733.). Drugi zvon z istim napisom je bil ulit že leta 1719. Tretji zvon nosi napis: S. Maria, ora pro nobis.

Lucas Dimiz me fudit Labaci anno 1739. (Sv. Marija, prosi za nas. Luka Dimic me je ulil v Ljubljani leta 1739.). Cerkev je dolga 20·5 m, široka 8·20 m in visoka 6·20 m ter ima prostora za 1000 ljudi. Tlakana je s kamnom iz šentruperške cerkve v novejšem času, poprej je bil tlak od opeke in kamna. Zvonik je bil poprej pokrit s škodlami in rdeče pobarvan. Leta 1889. pa je bila postavljena nova gotska streha ter pokrita s pločevino. Da se pokrijejo stroški, je bilo dovoljeno, da se opravlja služba božja z blagoslovom eno nedeljo meseca oktobra.¹ V zvoniku se nahaja tudi ura, katera je bila postavljena že leta 1795. Cerkev je imela po inventarju iz leta 1838. tri oltarje kakor še zdaj. Veliki oltar je posvečen sv. Roku in je prav priprosto delo, le slopi so izdelani v baročnem slogu ter so še precej čedni; tudi glavice angelov izpod venca so boljše delo, dočim so sohe sv. Roka v sredini oltarja, potem sv. Josipa na evangelijski in sv. Ivana Nepomuka na epistelski strani ter sv. Ruperta in sv. Miklavža nad prvima in Matere božje na vrhu oltarja prav priprosto delo. Mali oltar na epistelski strani je posvečen sv. Valentinu, na evangelijski pa Materi božji, naši ljubi Gospé. Kakor je zapisano v cerkvenem inventarju iz leta 1823.,² je bil ta oltar posvečen sv. Rozaliji. Tudi pri teh oltarjih so slopi izvedeni v baročnem slogu, a vse ostalo delo je čisto navadno brez vsake umetnosti; zato se tudi omenja v cerkvenem inventarju iz leta 1838., da sta oba oltarja sicer starinsko delo, ali brez vsake umetniške vrednosti. Za velikim oltarjem na epistelski strani visi večja slika, ki predstavlja procesijo iz Mokronoga k Sv. Roku s prizori o kugi: kako duhoven deli sv. obhajilo bolniku od daleč, kako izpoveduje in kako hudi duh odvrča človeka od izpovedi. Na evangelijski strani se nahaja pa manjša slika tudi s prizori o kugi z napisom: *ex votis* (iz obljube) 1806. Kdo je slikal ti podobi, se ne ve. Cerkev ima tudi križev pot, kateréga postaje pa se začno s prizorom, kako Kristus poti krvavi pot na Oljski gori. Slike so precej lepe, v priprostih gladkih okvirih pod steklom, ali so iz janzenistiške dobe. Prižnica je zidana; od zunaj so podobe štirih evangelistov, v sredini pa Jezus. Na pevskem koru so stare orglje s tremi registri. V zakristiji stoji lepa omara, domače delo iz leta 1803. Škoda, da radi vlage trohni. V omari je shranjen pozlačen ciborij in monstranca, oboje navadno priprosto delo. Cerkveni inventar iz leta 1855. omenja antipendija pri velikem oltarju, ki je bil bogato z zlatom vezen.³ Leta 1855. je stal v cerkvi tudi še krstni kamen.

Zidanje cerkve sv. Roka je v zvezi z veliko kugo, ki je razsajala po Kranjskem še v 16. in 17. veku. V 15. stoletju se je častila sv. Barbara kot zaščitnica pred naglo smrtjo; v 17. sto-

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

letju pa sv. Rok, sv. Josip in sv. Boštjan. Vendar pa ima sv. Rok več cerkev južno od Drave, dočim sv. Boštjan nad Dravo. Posebno hudo je razsajala kuga po Kranjskem leta 1568. Priklatila se je z Goriškega. Takrat so jo imeli v Cerknici, ob Temenici, v Šent Rupertu, na Krškem, v Novem mestu in Kočevju. Iz Ljubljane so takrat gosposke pobegnile v Kamnik. Tudi sledeče leto so jo imeli v Šmarji in Šent Rupertu. Leta 1576. se je oglašila v Radečah. A ni bila še ugnana. Razsajala je leta 1578. zopet po vsem Kranjskem ter jih posebno mnogo spravila pod zemljo v Cerknici, Šent Rupertu, na Krškem, v Novem mestu in Kočevju. Leta 1599. poroča trebanjski župnik Ivan Fridrik Klemen, da je na Kranjskem tako huda kuga, da so vsa pota zaprta in da ne more nobeden v Videm. Tako je bilo tudi še leta 1600.¹ Leta 1626. je iznovič besnela kuga po Dolenjskem in vikarji cerkve v Šent Vidu pri Zatičini so prosili leta 1627., da se sme sezidati cerkev na čast sv. Roku v Radahovi vasi, kar se je tudi zgodilo.² Hudo je davila kuga leta 1645. po Štajerskem, odkoder je prišla zopet na Kranjsko, kjer se je niso znebili čisto do leta 1650. Najhujše je divjala v Dravljah pri Ljubljani leta 1645. Kanonik Marko Dolinar je sezidal cerkev sv. Roku na čast.³ Ob istem času, ko je razsajala kuga v Novem mestu, je sezidal Rudolf Paradajzar, graščak v Pogancih, cerkev sv. Roka ne daleč od svojega gradu. Cerkev sv. Roka pri Zagorici pa je bila sezidana leta 1651., kar se vidi iz napisa na ploči, vzdani nad glavnimi cerkvenimi vrati: Deo opt. Max Matri Virgini et S. Roccho A peste semper Defensori suo hanc Aedem inclita parochia S. Ruperti ex voto posuit et co'plevit. A: M. D. C. L. I. (Bogu najdobrotljivejšemu in vsemogočnemu, Materi Devici in sv. Roku, vednemu svojemu varihu proti kugi, je slavna župnija Sv. Ruperta vsled zaobljube postavila in dodelala ta hram leta 1651.). Na ravnem kamnitem podboju velikih vrat pa je vklesana letnica MDLVI (1656) z monogramom vere, upanja in ljubezni v sredini. Šentruperški župljani so tedaj iz zaobljube postavili to cerkev na čast sv. Roku kot zaščitniku proti kužnim boleznim.

Sv. Rok je stregel v Rimu in drugih laških mestih bolnikom ob času kuge v 14. stoletju. Ko je leta 1414. razsajala ta bolezen v Konstancu, kjer je bil zbran uprav cerkveni zbor, so zapovedali zbrani škofje, naj se nosi podoba sv. Roka v procesiji po ulicah, in kuga je kmalu nehala. Kmalu potem se je razširilo češčenje sv. Roka tudi na Kranjskem, kjer mu je bilo postavljeno sčasoma na čast 19 cerkev. Znamo, da je bil tudi v novi šentruperški cerkvi sv. Roku posvečen oltar leta 1520. Njegov god se obhaja 16. avgusta kot zaobljubljen praznik pri teh cerkvah. Tako so se vršile pobožnosti tudi pri Sv. Roku pri

¹ Izvestja muzejskega društva. I. Str. 13.

² Wladimir Milkowicz. Die Klöster in Krain. Wien 1889. Str. 76.

³ Izvestja muzejskega društva. I. Str. 50 sl.

Zagorici. V šentruperški župnijski matici se bere iz leta 1752. to-le: 16. avgusti festum s. Rocchi. Patrocinium S. Rocchi cum processione sacrum fundatum pro familia Simončič. (16. avgusta praznik sv. Roka. Patrocinijski sv. Roka s procesijo utemeljena maša za rodovino Simončič).¹ Procesija je nastala že v letih 1660.; 1667.—1670., ko je kuga iznovič besnela, ter se je vršila še leta 1752. in tudi še večkrat kesneje, kadar je razsajal hud pomor, posebno ob času kolere leta 1836. in 1855. Župnik Alojzij Košir je prosil leta 1890., da se te procesije obnove ter vrše vsako leto, pa da se obenem berejo utemeljene maše za rodovini Schweigerjev in Simončičev. Škofijski ordinariat je dovolil procesijo ter se od tega časa opravljajo pobožnosti vsako leto na dan sv. Roka, patrocinijski pa sledečo nedeljo.² Poprej so dobajale procesije tudi od Sv. Trojice; še leta 1832. so se opravljale; zdaj so prenehale.³ Nekdaj je bil na sv. Roka dan tukaj tudi sejm, ki se je pa že pred več leti opustil popolnoma.

Pri podružnici sv. Roka je bila tudi lokalija od leta 1789.—1809.

Ko so se za cesarja Josipa II. začele drobiti velike župnije ter ustanavljati iz njih manje župnije ali lokalije, da se ljudstvu olajša pristop v cerkev, se je namenilo tudi iz še vedno obsežne župnije šentruperške odcepiti nekoliko oddaljenih vasi. Spočetka so mislili ustanoviti lokalijo na Cirkniku ali pa v Gabrjelah. Cerkev na Cirkniku je bila najbolj pripravna za to svrho, ker stoji nekako v sredini izmed Šent Janža in Šent Ruperta. Toda vlastelin Gal v Zagorici je odločil ter dobil lokalijo pri Sv. Roku, oddaljeno le pol ure od Mokronoga in pičlo uro od Šent Ruperta. Precej potem pa so se zglasili prebivavci Kala ter prosili za lokalijo, kar so tudi dosegli. Seveda bi bilo v vsakem pogledu pametneje, da se je uredila lokalija na Cirkniku radi stroškov in pomanjkanja duhovnikov. Duhovna oblast je vprašala 1. avgusta leta 1789. dekana šentruperškega Štefana Videčiča, kaj misli o mestu nove lokalije. Dekan je odgovoril, da so spočetka smatrali kot najpripravnejšo cerkev na Cirkniku ali pa ono v Gabrjelah; toda ker zdaj ni več zaprek v denarnem pogledu za osnutek dveh lokalij, ni tudi on protiven temu predlogu. Dekan Videčič je bil takrat tudi zato, da se določi za župnijsko cerkev v mokronoški župniji cerkev na Žalostni gori, ker je že itak blizu župni dvor. Naj se zatorej izjavi mokronoški župnik, kaj bi izgubil s premestitvijo župnijske cerkve.⁴ Državna oblast ni bila zadovoljna z načinom, kako sta bili utemeljeni omenjeni lokaliji, pa je z dopisom iz leta 1802. zahtevala, da se v bodoče izroče vselej točni podatki o denarnih sredstvih pri utemeljevanju novih lokalij.

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Škofijski arhiv.

V to svrho sta bila določena posredovavca dekan Musič v Trebnjem in Jakob Schuller, tedanji posestnik Škrljevega. In ta dva sta predlagala, naj se dajo rajši kapelani v Šent Janž in k Sv. Trojici, nego da se vzdržujeta lokaliji na Kalu in pri Sv. Roku. Tako se je tudi zgodilo, kar omenimo kesneje.¹

Vikarijat je bil tedaj utemeljen pri Sv. Roku 21. decembra leta 1789. Z dopisom šentruperškemu dekanu Videčiču z dne 20. januarja leta 1790. se je vikarijatu določila meja ter vasi, ki so od zdaj spadale podenj. Te vasi so bile: Gorenje in Dolenje Mladotiče, Gabrjele, Pijavce, Polje, Gorenje in Dolenje Jesenice, Gorenje in Dolenje Vodale (iz Sv. Trojice), Hrastovca, Mali Cirnik, Sela, Podgoro (iz Sv. Trojice), Mostec (iz Sv. Trojice), Škocjan, Polje, Stražni breg, Vrhek (iz Sv. Trojice), Sv. Rok pri Hrastovici, Most, Lubija pri Gabrjelah, Nova Gora, Vrhi, Roj, Drašca pri Gabrjelah, Vrhe nad Seli, Žabjek pri Gabrjelah, Radež, Zagorica grad, Hine (iz Šent Janža), Kamnica (iz Šent Janža) in dve hiši iz Martinje vasi. Dekan Videčič se je izjavil dne 18. marca istega leta, da odstopi omenjene vasi v šentruperški župniji lokaliji pri Sv. Roku za večne čase.² Dne 30. avgusta pa je zahtevala oblast od dekana Videčiča poročilo o dohodkih novega lokalnega kapelana P. Arhangel Romualda. Leta 1791. se je celo dogovarjalo, da bi se svetotrojiški vikarijat zedinil z lokalijo pri Sv. Roku, kar pa višja oblast ni dovolila.³ Tako je bila cerkev sv. Roka z utemeljenjem lokalije urejena kot župnijska cerkev. Uvele so se krstne, poročne in mrtvaške knjige, ki so se ohranile v šentruperškem župnijskem arhivu. Krstne in mrtvaške knjige segajo celo do leta 1818., poročne pa samo do leta 1812. Krščevalo se je tedaj pri Sv. Roku še potem, ko je lokalija že prenehala. Krščeval pa ni samo lokalni kapelan, nego tudi vikarij iz Sv. Trojice ter duhovniki šentruperški. Mrliče so pokopavali pri Škocjanu ali pa v Šent Rupertu. V inventarju o škocjanski cerkvi iz leta 1838. se omenja, da je bilo pokopališče okoli cerkve takrat še deloma obzidano.⁴ P. Arhangel Romuald je služil pri Sv. Roku skoraj 14 let.⁵ L. 1803. je dobil župnijo mokronoško; leta 1810. pa je prosil za Šent Rupert, ali ga ni dobil. Po odhodu P. Romualda je opravljal službo pri Sv. Roku šentruperški kapelan Gregor Kuralt do leta 1807. in za njim drugi šentruperški duhovniki, dokler ni bila lokalija leta 1809. odpravljena. Še do septembra leta 1809. je prosil bivši lokalist kalski Černigoj za lokalijo Sv. Rok ter opisuje svojo bolehnost, radi katere je moral pustiti težavno

¹ Ibid.

² Župnijski arhiv.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Frančišek Pokorn. Šematizem ljubljanske škofije str. 240 pravi, da je bil Romald (Romuald) razfrančiškan in da je umrl v Trebnjem kot župnik 20. oktobra 1812.

službo na Kalu. Prošnja je bila odbita, ker je med tem prenehala lokalija. Černigoj pa je ostal še dalje pri Sv. Roku, kjer je tudi umrl dne 31. januarja 1814.; o njegovi smrti poroča trebanjski dekan škofijskemu uradu dne 24. februarja leta 1814. Vendar pa je še kesneje prebival tukaj upokojeni duhovnik Schmidt, bivši šentruperški kapelan in lokalist kalski, do leta 1823. Čital je mašo vsak dan in neke dni opravljal tudi krščanski nauk ter bral evangelij.¹ Po njegovi smrti je tudi to prenehalo.

Ko je bila leta 1809. odpravljena lokalija pri Sv. Roku, je dobila šentruperška župnija zopet vse one vasi, ki jih je bila odstopila leta 1789. razen treh hiš, v vsem 436 duš. Šent Janž je dobil 118 duš, pa je bilo potrebno, da dobi kapelana ter je bilo tudi že 200 gold. zanj določeno. Ravno tolika plača je bila namenjena tudi za kapelana pri Sv. Trojici, ker je vikarijat dobil 430 duš več. Ker je bila lokalija pri Sv. Roku odpravljena, s Kala pa lokalist Černigoj že zdavnaj premeščen, se je mogla nova razdelitev tudi precej izvesti, in sicer Kal med Šent Rupert in Šent Janž, Sv. Rok pa med Šent Rupert in Sv. Trojico. Nato je naložil dekan trebanjski z odpisom z dne 9. marca, odnosno 24. aprila, župniku v Šent Rupertu ter vikarjema v Šent Janžu in pri Sv. Trojici, da prevzamejo dotične vasi pod svojo upravo. Sv. Trojica je dobila od trebeljske župnije tudi še vasi Malkovec, Selo, Gornico, Pavlo vas, Skurševce in Škovec, ker so te vasi bliže Sv. Trojice nego Trebelnega. Te vasi so se imele združiti s svetotrojiškim vikarijatom, čim le ta dobi svojega kapelana.² Prebivalci iz Gorenjih in Dolenjih Mladotič, Gabrjel, Polja ter Pijavc pa niso bili zadovoljni, da pridejo pod Sv. Trojico ter so se branili proti tej naredbi. Prosili so, da ostanejo še pri Šent Rupertu; toda prošnja jim je bila odbita, kar smo že na drugem mestu omenili. Biro pa so dajali v Šent Rupert še nadalje. Šentruperškemu župniku je bilo naloženo, da poduči in potolaži prebivalce omenjenih vasi, pa se je tako mirno rešila vsa ta zadeva.³

Cerkev sv. Roka ni imela toliko dohodkov, da bi bil mogel z njimi izhajati novoimenovani lokalist. Dokler so trajali večji shodi, je dobivala tudi cerkev več dohodkov. Ko so prenehali shodi, je morala cerkvena občina sama skrbeti za cerkev. Po inventarju iz leta 1770. je imela cerkev sv. Roka dohodkov 98 gold. 29 kr., stroškov pa 55 gold. 14 kr. Od ustanov je imela cerkev za večne maše le eno od rodovine Schreiberjeve in Simončičeve, utemeljeno leta 1752., a potrjeno leta 1789., in sicer za eno mašo vsako leto. Župnik Alojzij Košir je uvel, kar smo že omenili, da se opravlja ta maša na dan sv. Roka. Ta usta-

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

nova je štela 50 gold. Cerkevna soseska je sama vzdrževala cerkev, ki se je nahajala po poročilu tega inventarja še v precej dobrem stanju.¹ Za novonameščenega lokalista pa se je moralo poskrbeti na drug način, da je mogel ostati na svojem mestu. Preskrbela mu je višja duhovna oblast z odpisom z dne 25. februarja leta 1791. sto plačanih maš, in sicer za pokojno Marijo Rab 86, za Volbenka Führenpfeila Pfeilheimskega pa 14. Ker je imel lokalist opravljati še mnogo drugih maš, je prosil, da bi se mu število omenjenih maš zmanjšalo. Nadškof Mihael Brigido mu je zares zmanjšal število že 5. decembra na 50, in sicer jih je ostalo 43 za Rabovko, za Führenpfeila pa 7. To se je zapisalo tudi v knjigo v zakristiji.² Po inventarju iz leta 1855. je pobirala cerkev tudi mestnino od dveh sejmov. Radi zemljišča okoli cerkve je trajala pa dolga pravda z graščino zagoriško, in ravno tako tudi radi zidanega župnišča, kjer so prebivali duhovniki. Po inventarju iz leta 1807. je bil pri župnišču vrtec, kjer je stala mežnarija, ki je bila pa podrta, ko je bil postavljen lokalist. Potem je bila pravda tudi radi kašče, če stoji na zemljišču mokronoške ali zagoriške gosposčine. Narejena pa je bila ta kašča s pomočjo lokalijske cerkvene občine, ki je dala vse gradivo, a postavil jo je na svoje stroške cerkveni ključar Matija Hribar. Tako dogotovljeno kaščo je poklonila cerkvena občina v sporazumu s ključarjem cerkvi.³ Sčasoma so se vendar posestniki Zagorice pobotali z občinarji ter je tako cerkev ostala v posesti vsega sveta okoli cerkve in tudi župnišča. Leta 1910. so to enonadstropno župnišče popravili in pokrili z opeko.

V tem času je bila utemeljena tudi lokalija K a l. Dasi Kal zdaj ne spada pod Šent Rupert nego pod Šent Janž, je vendar postanek te lokalije v tesni zvezi z zgodovino šentruperške župnije, pa smo zato opisali tudi ta dogodek.

Vas 'Kal s podružnico Sv. Martina⁴ se razprostira pod obronki Črne gore in Jatne visoko do 503 m. Ves ta kraj je spadal do leta 1752. pod šentruperško župnijo, a od tega leta pod novoutemeljeni vikarijat šentjanški. Ker je pa kraj gorovit ter pristop k Šent Janžu posebno v zimskem času vrlo težaven, so prosili prebivalci, da se osnuje za njih in za bližnje sosede vsega gorskega kraja posebna lokalija, in sicer takrat, ko so izvedeli, da se misli postaviti takšna duhovnija na Cirkniku, s čemur njim seveda ne bi bilo nič pomagano. Oblasti so se slednjič odločile vendarle za lokalijo na Kalu l. 1789. Za to lokalijo so se izločile sledeče vasi: Česnovec, Suha gora, Log, Gorenje

¹ Škofijski arhiv.

² Župnijski arhiv.

³ Novomeški kapiteljski arhiv.

⁴ V postranski kapelici se nahaja oltar posvečen sv. Antonu Paduanskemu. Že nekdanj je bila tukaj božja pot; v novejšem času se je obnovila ter zahaja zdaj semkaj mnogo ljudstva o Antonovem.

in Dolenje Svinsko, Srednik, Kostanjevica in Art iz šentruperške župnije; Osredek, Gaberje, Dobovec, Glaviše, Vodice, Kladje, Bransko, Doline, Nunski log, Brezje, Kij, Gradec in Kal iz šentjanškega vikarijata; Ješevce, Dobje in Prelesje iz dolskega vikarijata. Te tri vasi dolskega vikarijata pa se niso hotele pridružiti novi duhovniji, nego so ostale pri Doleh, kar jim je duhovna oblast tudi dovolila dne 6. avgusta leta 1793., kakor

Cerkev sv. Martina na Kalu.

tudi dvema hišama iz Dobovca in štirim hišam iz Gaberja dne 7. marca leta 1794., ker niso hotele pomagati pri zidavi novega župnišča na Kalu ter je imel šentruperški dekan Štefan Videčič dosti opraviti, da je ljudstvo pomiril radi prevelikih stroškov. Mnogi so se tožili, da jim je bliže v Šent Janž nego na Kal in da jih kalski vikar zanemarja v duhovnih stvareh. Duhovna oblast je strogo postopala v tej zadevi; dala je oglašiti v cerkvi na Kalu, da se to ne bo več zgodilo, a lokalist je

dobil še posebej opomin, da vrši vse svoje duhovske dolžnosti brez posebne denarne nagrade. Dekan Videčič pa je dobil še povrh ukor, ker ni pazil precej s početka na red v kalski lokaliji.¹ Ravno takrat se je dogodila še druga nespodobnost. Lokalist na Kalu je priporočil ljudem za obiskovanje v svetem letu tudi šentjanško cerkev, čemur se je pa uprl z vso odločnostjo šentjanški kapelan. To je bilo seveda veliko pohujšanje. Tudi to neugodno stvar je moral poravnati šentruperški dekan po višjem nalogu.²

Zadnji beneficijat na Veseli Gori, Anton Černigoj,³ je dobil lokalijo Kal z veselogorskimi cerkvenimi ustanovami. Vmestil ga je šentruperški dekan Videčič s posvetnim oblastnikom mokronoške gosposčine. Za vzdrževanje duhovna na Kalu so se predvsem porabile neke cerkvene ustanove z Vesele Gore. Kalska lokalija je dobila v vsem 1750 gold. veselogorskih ustanov, dočim je Veseli Gori ostalo le 1000 gold. za kapelana v Šent Rupertu, da opravlja ostale ustanovne maše, kar se pa ni zgodilo. To se vidi iz pritožbe ustanovnikovih naslednikov z dne 9. julija leta 1793. Pritožili so se tudi, da je vzel kalski lokalist s seboj pravi cerkveni register in še neke druge ustanove. Zahtevalo se je sicer, da povrne vse omenjene stvari, vendar tega ni storil. Nato so prosili sosesčani veselogorski, da se prisili kalski lokalist, da jim izroči vse odvzete spise. Sam škofijski ordinariat je naložil dekanu šentruperškemu 27. novembra leta 1794., da uredi to zadevo brez odlašanja.⁴ Vrh obresti od 1750 gold. pa so morali dajati šentruperški kapelani kalskemu lokalistu še 23 gold. 45 $\frac{1}{2}$ kr. v ime bire od onih vasi, ki so bile dodeljene lokaliji. Spočetka so se kapelani branili plačevati, kesneje so pa vendar privolili. 5. marca leta 1795. so se sosesčani veselogorski še enkrat pritožili višji duhovni oblasti, češ da je kalski lokalist pobral kar vse tako, da nima cerkev na Veseli Gori niti stanovanja za mežnarja, dasi je cerkev tako pripravna za službo božjo.⁵

Novi kalski župljani so vrh tega dali svojemu duhovnu tudi še pol grunta zemlje, ki je spadala pod mokronoško graščino, potem 20 mernikov pšenice, 20 veder vina in 40 voz drv.⁶ Župljani so postavili tudi župnišče. Ker pa vseh dohodkov vendar ni bilo toliko, da bi se bila pokrila propisana kongrua od 300 gold., se je gledalo, da se pokrije primanjkljaj z dru-

¹ Škofijski arhiv.

² Ibid.

³ Frančišek Pokorn: Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788. V Ljubljani. 1908.

⁴ Škofijski arhiv.

⁵ Ibid.

⁶ Dohodki grunta so se cenili na 30 gold., vrednost pšenice mernik po 1 gold. 40 kr. na 33 gold. 20 kr., vina vedro po 1 gold. 40 kr. na 73 gold. 20 kr. in drv voz po 10 kr. na 6 gold. 40 kr.

gimi dohodki od maš. Lokalist Černigoj se je zahvalil za službo že 10. januarja leta 1804. radi bolezní ter se je preselil najprej v Trebnje, potem v Žužemberk in slednjič k Sv. Roku. Še preden se je odpovedal Černigoj službi, se je razpravljalo, bo li ostala lokalija ali ne. Župljani so se bali, da preneha. Zato so prosili za obstoj ter obljubili z dovoljenjem mokronoške gosposčine novemu lokalistu še biro, od vsakega grunta pol mernika, a gorniki nekaj vina. V prošnji navajajo župljani potrebo lokalije, ki šteje sicer le 400 duš, ali zato zahajajo k službi božji tudi iz vasi Ješevca in Prelesja in dolske župnije, dasi niso pristojniki te lokalije, ker so se branili pomagati pri zidanju župnišča. Vse vasi so oddaljene od Šent Janža po $1\frac{1}{2}$ ure. Dohodke ima lokalist v denarju iz verskega zaklada in od veselogorskih ustanov, saj na Veseli Gori ni treba duhovnika radi bližine Šent Ruperta. Ko bi bili župljani vedeli, da ne bode trajne lokalije na Kalu, ne bi bili zidali župnišča. To prošnjo je potrdila cela kalska občina, podložna mokronoški gosposčini, potem vasi Gradec in Kladje, podložni graščini Turn pri Radečah; Franc Jakoš, svobodnjak z Branskega; prebivavci vasi Kostajnovice, podložni Kliviški graščini; gosposčina Grmadiše in vas Svinsko ter posestnik mokronoške graščine Storch pl. Sturmbrand kot principal lokalije Kal. Prošnja je bila predana 18. junija leta 1804.¹ 30. novembra leta 1804. pa so poslali kalski župljani novo prošnjo za drugega duhovnika za Kal, ker je bil Černigoj odšel. Spočetka se je zares govorilo, da je lokalija nestalna; zato so zidali župnišče šele takrat, ko se je v Šent Rupertu v glavni župniji s prižnice oglasilo pismo poročilo novomeške kresije in mokronoške gosposčine, da ostane lokalija na Kalu. Na to zagotovilo so sezidali več tisoč gold. vredno župnišče, potrebno za lokalista. V svoji prošnji nadaljujejo tako-le: »Tri do štiri ure daleč ljudje ne morejo hoditi k službi božji, kar lahko potrdijo duhovniki šentruperški in gosposčina mokronoška. Pripravljeni so dajati novemu duhovniku tudi še drva in kolekturo. Ker je bila novomeška kresija odgovorila šentruperškemu dekanu že 12. julija leta 1804., da ostane lokalija, so bili župljani pripravljeni vse storiti, dā dobe le svojega duhovnika.² Prišel je novi lokalist Ivan Čerin, ki je ostal na Kalu do leta 1809., ko je bila lokalija odpravljena začasno, vendar pa se je tamkaj nastanil kot lokalist bivši šentruperški kapelan Anton Schmidt, kjer je ostal do leta 1814., odkoder se je preselil k Sv. Roku. Ta odhod je naznanil tedanji šentruperški župnik Josip Bučar 14. februarja leta 1814. višji oblasti ter obenem prosil za nove duhovnike, češ da je Kal daleč od župnijske cerkve, a okoli Sv. Roka so večkrat povodnji, da ne morejo ljudje v Šent Rupert.³ Nato so prosili kalski soseščani

¹ Škofijski arhiv.

² Ibid.

³ Župnijski arhiv.

4. junija leta 1816. iznovič, da se jim postavi vsaj namestni kapelan, če se že ne vpostavi lokalija in da naj se radi vednega zahtevanja izločijo veselogorske cerkvene ustanove, a prepíše pol grunta na kaplanijo.¹ Že 14. junija leta 1816. je vzsledil gubernialni odlok, v katerem se omenja, da manjka do popolnih dohodkov za lokalijo še 73. gold. 52 kr., a ker ni nade, da bi to vsoto plačali kmetje, naj se postavi na Kalu namestni kapelan.² Že 7. septembra leta 1816. je prišel na Kal namestni kapelan Stucin, kar je sporočil trebanjski dekan šentruperškemu župniku. Sledečega leta je vprašal konzistorij vikariat pri Šent Janžu, bi li bil potreben vsekakor kapelan (nameščen že leta 1805.), ko bi se vzpostavila lokalija kalska. Vikar je odgovoril, da treba kapelana, ker k lokaliji pripada od Šent Janža le 169 duš, ostane jih pa še vedno 1521; vrh tega je vikar star in bolehen. Sicer pa tudi ni gotovo, da se še kdaj vzpostavi lokalija.³ In šentjanški vikar je imel prav. Šentruperški župnik Bučar je sicer dokazoval novomeški okrožni oblasti potrebo lokalije na Kalu z vso vnemo. »Vsi dosedanji kalski župljani so bili za to,« pravi župnik, »da se vzdrži ta lokalija. Ne pomeni nič, če so tri vasi iz dolske župnije, namreč Ješevec, Dobje in Prelesje izstopile. Za šentruperške duhovne je ta lokalija neobhodno potrebna, kajti zdaj gre kapelan iz Šent Ruperta obhajati zjutraj, pa pride zvečer domov, tako daleč so vasi in strašno težavna pota do njih.⁴ Na to poročilo je zahtevala višja oblast 21. oktobra leta 1817., da se izroče vsi spisi glede lokalije kalske do konca oktobra, kar se je tudi zgodilo. Na vse to je odgovorila dvorska kancelarija 10. marca l. 1818., da naj v zimskem času opravljata službo božjo na Kalu kapelana iz Št. Ruperta.⁵ Toda škofijski ordinariat ljubljanski ni v to privolil, kajti lokalija na Kalu je bila utemeljena ravno iz tega vzroka, da se olajša delo šentruperški duhovščini; zdaj pa še posebno ne moreta kapelana prevzeti te službe, ker morata opravljati službo božjo tudi pri Sv. Trojici radi bolezn tamošnjega vikarja. Naj se izroči to delo kapelanu šentjanškemu ali pa naj se pošlje kak upokojeni duhovnik na Kal, kakor je to predlagal že župnik Bučar.⁶ Nato se je zares obvezal kapelan šentjanški, da bo opravljal vsak mesec po eno nedeljo službo božjo na Kalu. Da se bode to pa tudi zares vršilo, je naložil škofijski ordinariat dekanu trebanjskemu, da pošlje o tem svoja poročila; obenem se v dopisu omenja, da ni nobene nade, da bi se še kdaj obnovila lokalija na Kalu. Medtem se je prijavil upokojeni duhovnik Anton Šnideršič za službo na Kalu, kamor je odšel 12. februarja leta 1820. Trebanjski dekan Musič ga je priporočil župlja-

¹ Škofijski arhiv.

² Župnijski arhiv.

³ Škofijski arhiv.

⁴ Župnijski arhiv.

⁵ Škofijski arhiv.

⁶ Ibid.

nom; obenem mu je naložil, da opravlja službo božjo ter poučuje otroke v krščanskem nauku, toda le v sporazumu z duhovniki v Šent Rupertu in pri Šent Janžu. Škofijski ordinariat je bil s to odredbo zadovoljen.¹ Kako dolgo je ostal Šnideršič na Kalu, nam ni znano.

Medtem se je imelo rešiti tudi vprašanje glede veselogorskih cerkvenih ustanov, ki so se bile porabile za ustanovitve lokalije na Kalu. Zahtevalo se je od župnika Bučarja, da poroča o vseh branih mašah na Kalu in da položi račune od obresti omenjene veselogorske glavnice od 1. junija leta 1814. do 1. aprila leta 1816., češ da se bo ta denar rabil za kapelana pri Šent Janžu.² Dopis, s katerim je bila lokalija na Kalu odpravljena (29. marca 1809.) in prenehala (24. aprila 1809.), je višja oblast slednjič popolnoma odobrila 11. marca leta 1818. ter zahtevala, da se glavnica in 198. gold. 39 kr. obresti, kar je bilo določeno za Kal, izroči verskemu zakladu, da se more vzdrževati kapelan pri Št. Janžu. Toda župnik šentruperški je dokazoval, da pripada ta glavnica Veseli Gori in vpraša se, je li bilo pravično, da se je porabila za lokalijo na Kalu. Radi te glavnice veselogorskih ustanov se je dopisovalo še dolgo potem, dokler se ni izjavil škofijski ordinariat, da je zahteva župnika šentruperškega pravična. Priznal pa ni, da se te ustanove vrnejo cerkvi na Veseli Gori.³ Nato se je za vso to stvar zavzel z vso odločnostjo dekan Mihael Musič ter razjasnil vso zadevo v obsežnem poročilu (16. marca leta 1825.), s katerim je poslal tudi vse spise o veselogorskih ustanovah, porabljenih za lokalijo Kal. Dokazal je iz doposlanih spisov, da so bile za lokalijo na Kalu zares vzete veselogorske ustanove in da je dobival lokalist od obresti te glavnice in od kolekture, ki so mu jo prepustili šentruperški kapelani, v vsem okoli 300 gold. na leto. Kuncova ustanova iz leta 1778. za četrtega kurata na Veseli Gori pa ni imela spisov. Zadnji beneficiat na Veseli Gori, Černigoj, je dobival kot vikar na Kalu od Kuncovega zaklada 108 gold., veselogorska cerkev pa 15 gold. 30 kr., kar je dokaz, da je bil en del te ustanove namenjen veselogorski cerkvi in da se ta ustanova sploh ni smela vzeti za ustanovitev lokalije na Kalu. Kesneje je dobivala cerkev le še 5 gold. 30 kr. Iz nobenih knjig se ne dajo dokazati brane maše, nego samo molitev za pokojnega Kunca kot dolžnost kalskega lokalista. In zadnji veselogorski kurat ni imel nič drugega nego sedem obligacij. Ko so bili kurati odpravljani, je bilo vse nepremakljivo in premakljivo premoženje določeno za veselogorsko cerkev. Je li se na ta način ni krivično ravnalo ter storila krivica cerkvi na Veseli Gori; naj se na to izjavi škofijski ordinariat.⁴

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Škofijski arhiv.

⁴ Ibid.

Do leta 1809. so bile brane maše za obresti od omenjenih ustanov. Za francoske vlade pa je propalo vse do leta 1817., ko so se začele vendar iznoviĉ izplaĉevati zmanjšane obresti od zmanjšane glavnice. Potemtakem se je skrĉilo tudi število maš, ker je v tem ĉasu tudi cerkev osiromašila. Lokalist kalski ni imel za Lambergovih 200 gold. nobenih maš, paĉ pa za Barbovih 50 gold. Od pokojnega lokalista pri Sv. Roku, Antona Schmidta, je ĉul dekan Musiĉ, da je imel kalski lokalist 82 kongrua-maš, a za Lamberga so se brale na Veseli Gori. Šele leta 1818. je dobil šentruperški ųupnik Buĉar s Kala omenjene obligacije, do katerih je imela vse pravice le cerkev na Veseli Gori. Ko je bila kalska lokalija odpravljena, so pobirali zopet šentruperški kapelani tudi biro v Kostanjevici in na Svinskem. Navzlic vsem tem jasnim dokazom, da ima le veselogorska cerkev pravico do svojih ustanov, in navzlic gubernialni naredbi z dne 24. marca leta 1825., da se mora vsa glavnica povrniti cerkvi na Veseli Gori, je vendarle škofijski ordinariat doloĉil 2. aprila leta 1825., da spada omenjena glavnica kranjskemu verskemu zakladu za vzdrųevanje kapelana pri Šent Janųu. Zato je zahteval ordinariat iznoviĉ, da pošlje šentruperški ųupnik novo poroĉilo o vseh veselogorskih ustanovah.¹ Drųavna oblast pa je 12. februarja leta 1826. iznoviĉ doloĉila, da se morajo vse omenjene ustanove povrniti veselogorski cerkvi in da dobijo šentruperški kaplani iz verskega zaklada v denarju povrnjeno biro, ki so jo bili odstopili lokalistu na Kalu. Vendar pa s tem to vprašanje še ni bilo rešeno, ker se je še vedno mislilo na vzpostavo lokalije na Kalu. Ker pa ni bilo moĉe dobiti propisanega pokritja za lokalijo kalsko, je gubernij konĉno 25. februarja leta 1834. doloĉil tako, kakor je zahtevala pravica. Vse ustanove so se imele porabiti za namene, za katere so bile utemeljene po dotiĉnih dobrotnikih. Tedaj je morala dobiti povrnjene vse ustanove Vesela Gora, a po dekretu dvorske kanĉlije z dne 28. februarja leta 1837. je moral šentruperški ųupnik opraviti tudi zaostale maše.²

ųe takrat, ko sta se utemeljevali lokaliji na Kalu in pri Sv. Roku, so svetovali izvedenci, da bi bilo boljše, ko bi se postavila dva kapelana, eden pri Šent Janųu, drugi pa pri Sv. Trojici. Razpravljalo se je tudi obenem glede dohodkov teh kaplanov. Ko se je videlo, da omenjeni lokaliji nimata obstanka, se je zaĉelo iznoviĉ razpravljati o tej zadevi. Ko so prosili ųupljani za kapelana pri Šent Janųu, je zahtevala vlada, da se ji sporoĉi, koliko duš je dobil Šent Rupert in koliko Šent Janų od odpravljene kalske lokalije. Po poroĉilu iz leta 1824. je pripadlo Šent Rupertu 130 duš, Šent Janųu pa 118 ter je potem imel v vsem 1570 duš.³ Medtem je obĉina Kal iznoviĉ prosila (10. marca

¹ Ibid.

² Škofijski arhiv.

³ Ibid.

leta 1825.) za vzpostavo lokalije, a je bila že 28. marca istega leta prošnja odbita. Vendar pa je občina še vedno mislila na svojo lastno župnijo ter iznovič dokazovala (5. marca leta 1827.), da ima občina Kal zase 12 vasi, ki štejejo 385 duš; le Ješovec, Dobje, Prelesje in Gradišče iz dolske župnije nočejo pristopiti h Kalu.¹ V poročilu trebanjskega dekana z dne 5. marca l. 1827. se tudi navaja, da za zdaj lokalija na Kalu ni potrebna, ker je nastavljen kapelan pri Šent Janžu in ker se mora itak župnijska cerkev prezidati in povečati. Na Kalu pa je cerkev slaba, župnišče majhno; le za vasi, ki spadajo pod Šent Rupert, bi bila potrebna lokalija, ker je od tukaj zares daleč in ker ima šentruperška župnija 3527 duš. Škofijski ordinariat je nato odgovoril 16. oktobra leta 1828., da bi tedaj, ko bi nastalo zopet vprašanje radi kalske lokalije, ne bi bilo za Kal, nego za katero drugo mesto, tako da bi vendar le ostala kapelana pri Šent Janžu in pri Sv. Trojici. Zato je bila odbita prošnja Kalčanov za lokalijo, kar je potrdila tudi vlada z dodatkom, da se mora čim prej poskrbeti za oskrbo omenjenih kaplanij pri Šent Janžu in pri Sv. Trojici.² Pri vsem tem se je še vedno mislilo, da pride do nameščenja novega lokalista na Kalu, ker je trebanjski dekan poizvedoval natančneje o vseh okolnostih kalske lokalije za tedanjega šentjernejskega vikarja Mihaela Zdešarja, bivšega kapelana šentruperškega, ki je bržkone mislil prositi za to mesto.³

Ker je bila cerkev pri Šent Janžu premajhna, odkar je bila odpravljen kalski lokalija, se je zahtevalo, da se razširi; toda mnoge vasi so ugovarjale, posebno one okoli Kala, ker so še vedno mislile na svojo lokalijo. Tedaj jim je odgovoril škofijski ordinariat, naj se radi tega obrnejo neposredno na gubernij za komisijo, ki naj potem določi o mestu in o potrebi lokalije. Gosposčine so bile vse za lokalijo, samo da ne bi morale prispevati za novo cerkev. Vlada je poslala na zahtevo kalske občine zares komisijo, da preišče vse okolnosti v bivši kalski lokaliji. Toda poročilo te komisije ni bilo pravično, ker se ni oziralo na nobene prošnje dotičnih prebivavcev. Šentruperški župnik Bučar se je ostro izrazil o tej komisiji. »Na lovski zabavi v Žagarjih,« pravi župnik, »jim je bilo več ležeče, nego obstanek lokalije. Še na Kal ni prišla, le od daleč ga je gledala ter določila, da ni potrebna lokalija.« Župnik Bučar piše dalje v svojem poročilu, da noče govoriti o slabih nasledkih, ki bodo nastali vsled odstranitve lokalije, nego omenja le daljave in težavnih potov v stare župnijske cerkve, posebno v zimskem času. Zato so prebivalci kalske občine pripravljeni vse žrtvovati, samo da se jim povrne lokalija. Sestavili so o tem tudi zapisnik v Rakovniku 2. januarja leta 1833. in grof Oto Barbo ga je izročil žup-

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Župnijski arhiv.

niku Bučarju za daljnje uradovanje.¹ Gubernij se je naslanjal na ta priposlani zapisnik, ko so se imele iznovič razdeliti vasi za lokalijo Kal, ko bi se vzpostavila. Po tem zapisniku naj bi se izločile od Šent Janža vasi: Osredek, Dobovec, Gaberje, Glaviše, Vodice, Kladje, Gradec, Bransko in Kal, vsega 336 duš; od Dol: Ješevec in Dobje do 60 duš; od Šent Ruperta: Česnovec, Suha gora, Log, Dolenje in Gorenje Svinsko, Srednik in Kostanjevica do 240 duš. Lokalija bi imela v vsem 639 duš. 16. februarja leta 1834. je potrdil gubernij poročilo škofijskega ordinariata glede prezidave šentjanške cerkve in glede komisije za vzpostavo kalske lokalije.²

Šentjanška župnijska cerkev.

V Šent Janžu je bila med tem (leta 1838.) cerkev povečana ter je tako v tem pogledu potreba kalske lokalije prenehala. In vendar so se še leta 1842. javili iznovič prebivavci s Kala s prošnjo za vzpostavo lokalije. Prošnjo z dne 22. maja je podpisalo 77 gospodarjev, a izročili so jo izvoljenim možem, ki so dobili pooblastilo za dogovore o tej stvari. Vsled tega je pozval 18. julija leta 1842. škofijski ordinariat dekana Božiča v Trebnjem, da pride h komisiji glede vzpostave lokalije na Kalu in da nepristransko brani obnovitev te lokalije.³ Nato je poslano poročilo o tej komisiji guberniju. V svojem poročilu z dne 23. avgusta leta 1842. omenja škofijski ordinariat, da nima nič

¹ Župnijski arhiv.

² Škofijski arhiv.

³ Ibid.

proti zahtevi, da ostane Nunski Log (2 hiši, 13 duš) pri Šent Janžu, in Prelesje (5 hiš, 38 duš) pri Doleh, ki nočeta pristopiti k novi lokaliji, nego ostaneta rajši pri svojih starih župnijah. Potem je treba od Šent Ruperta še izločiti Kostanjevico s Srednikom in Brezjem (11 hiš, 81 duš), Gorenje in Dolenje Svinsko (11 hiš, 72 duš), Česnovec (5 hiš, 60 duš), Suho goro in Log (12 hiš, 72 duš); iz Šent Janža pa Kal (18 hiš, 78 duš), Glaviše (4 hiše, 22 duš), Vodice (2 hiši, 13 duš), Kladje (5 hiš, 42 duš), Gradec (5 hiš, 36 duš), Svršov (5 hiš, 29 duš) in Lačenberg (5 hiš, 26 duš); iz Dol: Dobje (5 hiš, 38 duš) in Ješevce (4 hiše, 37 duš). Potem se je imela določiti oddaljenost vseh vasi od dosedanjih župnijskih cerkev in vse mestne okolnosti, ki prečijo prebivavcem dohod k starim župnijskim cerkvam. Tudi so se morali prebivavci pismeno obvezati, da bodo na Kalu popravili vsa župnijska poslopja in cerkev.¹ Škofijski ordinariat je nato 15. septembra leta 1843. izjavil, da prebivavci ne bi morali sami vzdrževati obnovljene lokalije, ker sta kapelana pri Šent Janžu in na Doleh plačana iz verskega zaklada, pač pa bi mogla ostati kolektura od vasi šentruperške župnije. Ker so pa vse vasi pripravljene biro odrajtovati starim župnijam, naj ostane 23 gold. 45 kr. od šentruperške župnije lokaliji na Kalu; potem manjka še v denarju 276 gold. 15 kr., da se izpolni propisana kongrua od 300 gold. Ker je pa ta lokalija tako potrebna, kakor le še morda katera kje na Metliškem, naj se žrtvuje ta vsota in lokalija obnovi.² Vlada je nato zahtevala 15. septembra leta 1843. izjavo od novih občin, ki so bile v zvezi z vzpostavo lokalije Kal, izkaz o dohodkih pri oblastih na Mirni in v Boštanju. Vikar v Šent Janžu je bil vprašan, je li sporazumen z izjavo v Boštanju pri Novem dvoru (21. junija leta 1846.), in je li se ujemajo podatki s tedanjimi cenami. Ravno ista vprašanja sta dobila župnik šentruperški in vikar dolski. Šentjanški vikar je odgovoril, da vasi Kal, Vodice, Kladje, Gradec, Bransko, Svršov in Lačenberg niso nikdar Šent Rupertu dajale bire, sicer so pa pripravljene vikarju v Šent Janžu in tudi kapelanu dajati eno merico (eine Maß), a to bodo dajale tudi, četudi se obnovi lokalija na Kalu. Vasi, ki so spadale pod Šent Rupert, so bile tudi pripravljene dajati še nadalje šentruperškim kapelanom vso biro. Vse te izjave so bile podpisane v šentruperškem župnišču in pri sodnji na Mirni. Toda škofijski ordinariat je odgovoril že 30. novembra istega leta, da ni točen popis bire iz župnije boštanske, češ da kapelan v Šent Janžu ne dobiva zakonite bire, pa bi se ta bira mogla lahko porabiti za Kal, kar naj se tudi čim prej uredi.³ Vsi ti spisi so prišli slednjič pred dvorsko kancelijo, ki je nanje odgovorila šele 12. marca leta 1848., da v njih ni dokazana potreba lokalije na Kalu in ker tudi

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Škofijski arhiv.

brez podpore iz verskega zaklada ne bi mogla obstati, ostane vse pri odloku z dne 24. oktobra leta 1818., s katerim je bila lokalija na Kalu za vselej odpravljena.¹

Še enkrat so predložili prebivavci Kala prošnjo na gubernij (3. oktobra leta 1848.); toda le-ta jo je vrnil škofijskemu ordinariatu. Le-ta je priporočil nato prošnjo ministrstvu na Dunaju (17. decembra leta 1849.); toda tudi ministrstvo ni uslišalo prošnje kalskih sosesčanov, kar jim je sporočila deželna vlada 13. januarja leta 1850. S tem odlokom je bilo vprašanje glede lokalije na Kalu za vselej neugodno rešeno.²

7. Cerkev sv. Kancijana pri Jesenicah.

Cerkev sv. Kancijana stoji v ravnini (246 m), oddaljena od Sv. Roka dobre četrt ure proti zapadu blizu ceste, ki vodi od Šent Ruperta na Pijavce. Cerkev je pravilno orientirana. Zidana je v navadnem priprostem slogu. Svetišče je obokano, ladja pa ima še raven lesen strop. Cerkev je dolga 12 m, a široka v ladji 5½ m. Cerkev je tedaj majhna in ima prostora komaj za 300 ljudi. Nad glavnimi vrati se vzdiguje zvonik, zidan v gotskem slogu; je osmeroočlat z osmerimi linami, med katerimi so štiri odprte, štiri pa slepe z lepimi gotskimi okraski. Tudi okna v cerkvi so na pol gotskega oblika.

Cerkev sv. Kancijana se omenja prvič v popisu šent-ruperških podružnic okoli leta 1600., dočim jo je Valvasor v svojem popisu izpustil. Tudi kesneje se nahajajo le kratke beležke o tej cerkvi po raznih inventarjih. Tako se omenja leta 1811., da je cerkev v slabem stanju. Iz inventarja iz leta 1819. izvemo, da je morala soseska sama vzdrževati cerkev. Po inventarju iz leta 1838. je imela cerkev tri oltarje: veliki sv. Kancijana in dva stranska sv. Vincenca in sv. Neže ter v zvoniku dva zvonova, težka oba 1 stot in 50 funtov. Po inventarju iz leta 1838. je bilo svetišče obokano, ladja pa je imela raven strop, kakršen je še zdaj. Ta strop se je prav dobro ohranil. Vezan je z železom na tramove, ki so položeni v podstrešju. Strop je bil poslikan modro, ali se je boja sčasoma izgubila. Strop je razdeljen na 24 polj, po 6 podolgoma in po 4 počez. V sredini vsakega polja se nahaja okrasek, podoben zvezdi. To je edina podružnica z ravnim stropom v šent-ruperški župniji; na Vihru, Okrogu in Zaloki so zamenili ravne stropove z oboki v prošlem stoletju.

Po istem inventarju je bila cerkev tlakana z dlažbo, kakor je še zdaj. Bila je pokrita deloma z opeko, deloma s škodlami. Bila je tudi obzidana, ker je bilo okoli nje pokopališče. Ves prostor je obsegal 48 kvadratnih sežnjev. Leta 1855. je dobila

¹ Ibid.

² Ibid.

cerkev dva nova zvonova, veliki težek šest stotov, mali pa štiri.¹ Cerkev je bila dokaj zapuščena; popravil jo je župnik Vovk ter naredil tudi gotsko streho na zvonik ter ga pokril s papirnatim lepilom, kar pa ni bilo trajno. Zvonik se je moral prekriti. Leta 1873. je dobil streho od pločevine. Leta 1874. je naslikal Matija Bradaška za stranska oltarja sliki sv. Blaža in

Cerkev sv. Kancijana pri Jesenicah.

sv. Neže.² Sliki sta precej slabi. Sv. Blaž v škofovem ornatu je slabo narisan. V atiki se nahaja majhna slika sv. Elija, ki je pa boljše delo od nepoznatega mojstra. Podoba sv. Neže predstavlja, kako se je ponoči prikazala svojim roditeljem. V atiki je mala slika sv. Izidorja. Slika sv. Kancijana v velikem oltarju je starinska in precej lepa. Venča ga angel z ven-

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

cem, na strani leži krona in žezlo na blazini; od zdolaj sta dve angelski glavici, a na levi ena. V atiki je mala slika, ki predstavlja sv. Kancijana in Pirota.

Cerkev je imela slabe dohodke. Leta 1770. je bilo vseh dohodkov 25 gold. 34 kr. L. 1811. je bilo stanje cerkve vrlo slabo. Imela je sicer neko ustanovo, vredno 100 gold., ali ni dobivala radi denarnega poloma nobenih obresti. Cerkev je imela tudi svojo njivo, katero je dajala v najem. Vselej, kadar se je dala njiva iznovič v najem, je o tem sporočil župniku oskrbnik rakovniške graščine, tako tudi leta 1836. oskrbnik Papič. Cerkev ima tudi leseno mežnarijo, katero so postavili sosesčani.

V Ljubljanski škofiji je 14 cerkev posvečenih sv. Kancijanu; od teh je 6 župnijskih in 8 podružnic.

Češčenje sv. Kancijana in tovarišev je prav staro, kajti že med spisi sv. Ambrozija se nahaja govor njim na čast. Razširilo se je pa to češčenje posebno po severnem Laškem, Francoskem in Nemškem, a tudi po Slovenskem, kjer imamo mnogo Škocjanov. Da je to češčenje zares staro, je dokaz tudi to, da je med cerkvami, posvečenih sv. Kancijanu, veliko število župnijskih. Cerkve podružnice so po navadi kesneje nastale, in tako je tudi naša podružnica sezidana, in sicer šele v protireformacijski dobi.¹ V novejšem času se zelo časti sv. Blaž, ob katerem dnevu se shaja pri tej cerkvi mnogo ljudstva, ki dohaja semkaj po Blažev blagoslov. Tudi je dobila cerkev v novejšem času manjši zvon od zvonarja Maksa Samasse, tako da ima zdaj cerkev tri zvonove.

8. Cerkev sv. Petra na Žunovcu.

Poldrugo uro od Šent Ruperta proti zapadu stoji na 446 m visokem hribu podružnica sv. Petra. Cerkev je prav lična; dolga je 13 m, a široka 4-70 m, visoka pa 5-60 m. Prostora ima za 600 ljudi. Orientirana je pravilno. Po inventarju iz leta 1819. je bila cerkev z vsem dobro obskrbljena, a po inventarju iz leta 1820. je imela cerkev 3 oltarje, prižnico in pevski kor; svetišče je bilo obokano in tlakano z opeko, ladja pa z dlažbo. 15. avgusta leta 1820. ob desetih zvečer je udarila strela v zvonik in ga vžgala; trije zvonovi so popadali, ali se niso jako poškodovali; cerkev so ljudje rešili, iztesali hitro lesen stolp za zvonove, dokler se ni zbralo toliko denarja, da so postavili nov zvonik. Zvonovi so ostali isti, in sicer veliki težek okoli 7 stotov z napisom: Opus Joánnis Jacobi Samassa Labaci anno

¹ Dr. Avgustin Stegenšek. Spomeniki lavantinske škofije. Dekanija Gornjegrajska. Str. 211—211. Opomba.

1803. (Delo Ivana Jakoba Samasse v Ljubljani leta 1803.) Drugi zvon, težek 3 stote, ima napis: Opus Vincentii Samassa Labaci 1807. (Delo Vincencija Samasse v Ljubljani 1807.) Tretji zvon tehta 60 funtov ter je ulit pri Ivanu Jakobu Samassi v Ljubljani leta 1792. Leta 1832. so prosili sosesčani, da se cerkev razširi za eno kapelico. Leta 1838. je bila cerkev le na pol obokana, s kamnom potlakana in s škodlami pokrita; zvonik

Cerkev sv. Petra na Žunovcu.

je bil rdeče pobarvan. Imeli so že takrat v zvoniku uro, ki je bila tudi četrti; nataknilo so na zvonik tudi strelovod, da se ne dogodi zopet kakšna nesreča od strele. Cerkev je imela tri starinske oltarje (von alter Bildhauerarbeit). Toda ti oltarji bržkone niso bili umetno izdelani. Sedanji veliki oltar sv. Petra je bil postavljen leta 1879. Že leta 1870. je naredil Alojzij Košir, podobar z Gorenjskega, tri kipe za cerkev, a leta 1871. je dobila

cerkev tudi monstranco, lepo delo Zadnikarjevo. Dne 25. septembra leta 1880. je bil posvečen križev pot. Zakristija je bila prizidana leta 1840. ter pokrita z opeko, a leta 1849. se je popravila slaba streha na cerkvi. Leta 1899. je bila vsa cerkev iznovič obnovljena, kar je na čast skrbnim soseščanom.¹ V zadnjem času je dobil zvonik novo streho ter se je temeljito popravil kakor tudi mežnarija iz dohodkov dobro osrbljenega vinograda. Vse delo je stalo do 1200 gold.

Cerkev je imela pičle dohodke. Iz inventarja iz leta 1770. izvemo, da je bilo letnih dohodkov 198 gold. 34 kr., stroškov pa 44 gold.² 21 kr. Ko so se ustanovljale lokalije, se je ponudila soseščanom veselogorskim lokalija na Žunovcu, kjer naj bi se brale maše mesto na Veseli Gori. Toda veselogorski soseščani so odločno odbili to ponudbo ter zahtevali od oblasti, da se opravljajo vse maše, ki so bile utemeljene za Veselo Goro, ravno tukaj, a ne drugje; zato naj se povrnejo Veseli Gori tudi one zaklade, ki so se bile porabile za lokalijo 'Kal.'³ In tako Žunovec ni postal lokalija, kakor se je nameravalo. Po inventarju iz leta 1811. je bilo stanje cerkve precej dobro.⁴ Takrat je imela cerkev 1 oral vinograda, leseno cerkveno hišo, leseno mežnarijo, 2 njivi; vsa poslopja so postavili sami soseščani. Dohodkov je imela takrat cerkev le 16 gold. na leto; obligacija na 150 gold. iz leta 1799. ni takrat dajala nobenih obresti radi denarnega poloma. Stroškov je bilo tudi 16 gold. Cerkev ni imela dolga, a kar se je dobivalo, se je tudi potrošilo. Cerkev je podedovala tudi obligacijo, vredno 15 gold. iz leta 1787. od Ivana Šege in Jurja Šinca.⁵

Sv. Petru kot glavarju sv. cerkve so postavljali svetišča od prvih krščanskih časov ne samo v Rimu, nego po vseh krščanskih deželah, a tako tudi po Slovenskem, kjer imamo najstarejše cerkve posvečene temu svetniku. V Ljubljani je najstarejša župnijska cerkev na Kranjskem sv. Petra; v našem kraju pa je bila na Trebelnem že leta 1248. župnijska cerkev sv. Petra. Leta 1803. je sezidana na drugem mestu župnijska cerkev posvečena sv. Križu, a stara cerkev sv. Petra je zdaj podružnica. Zraven te cerkve je zapuščena kapelica, sezidana v romanskem slogu, bržkone prvotna župnijska cerkev tega kraja. Naša podružnica sv. Petra na Žunovcu ni tako stara. Postavljena je v novem veku, kakor večji del šentruperških podružnic. Stala je že leta 1600., ker je omenjena v vizitacijskem spisu iz l. 1600.

V ljubljanski škofiji je posvečeno sv. Petru 41 cerkev, med njimi 12 župnih in 29 podružnic.

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Škofijski arhiv.

⁴ Župnijski arhiv.

⁵ Ibid.

9. Cerkev sv. Neže v Zaloki.

Od vseh šentruperških podružnic stoji cerkev sv. Neže v Zaloki na najvišjem mestu (551 m), a sama vas Zaloka še nekaj višje (571 m). Od župnijske cerkve je oddaljena dobre poldruge ure proti severozapadu izza Okroga. Cerkev je zidana v navadnem priprostem slogu. Dolga je 19·5 m, široka 6·5 m, a

Cerkev sv. Neže v Zaloki.

visoka 5·5 m. Orientirana je pravilno. Cerkev je zdaj vsa obokana. Iz starega inventarja iz leta 1819. izvemo, da je bila cerkev v dobrem stanju. Leta 1823. je imela cerkev tri oltarje: glavni sv. Neže, stranska pa sv. Matevža in sv. Josipa. V svetišču je bila takrat cerkev že obokana, ladja pa je imela še raven lesen strop; kdaj so jo obokali, nisem našel zapisano. Inventar iz leta 1837. omenja, da je imela cerkev svoj kelih in

mašno opravilo. Leta 1838. je bila cerkev tlakana z dlažbo, pokrita pa je bila s škodlami. Za oba stranska oltarja pravi ta inventar, da sta čisto priprosto delo (von gemeiner Tischlerarbeit). Leta 1849. se je popravila slaba streha na cerkvi z milodari, a leta 1855. je bil izdelan sedanji veliki oltar. Ker se je poprejšnji veliki zvon, težek 3 stote, ubil, je dobila cerkev drugi zvon, težek 4 stote, od Samasse, ki je vzel ubiti zvon v račun za 316 gold. Mali zvon, težek 50 funtov, je ostal od poprej.¹ V zvoniku imajo tudi uro, katero je poklonila šentruperška cerkev leta 1823. Zvonik je bil iznovič pokrit l. 1873.²

Dohodki cerkve se omenjajo prvič v inventarju iz leta 1770. Takrat je imela cerkev dohodkov 37 gold. 2 kr., stroškov pa 22 gold. 33 kr. Leta 1811. je bilo stanje cerkve srednje. Cerkev ni imela nobenega posestva, pač pa desetino od žita, in sicer v takozvanem rakovniškem velikem delu žitne desetine vkup z graščinami Rakovnikom, šentruperško župnijsko gosposčino, Škrljevim, Kompoljem, Črnim Potokom, Dobom in z Roglinovo gosposčino v Trebnjem, in sicer tako, da je dobivala cerkev vsako drugo leto 21 posnetih mernikov ajde in prosa; potem še okoli 10 funtov povese. Ta desetina je bila procenjena po odbitih stroških na 20 gold., kolikor daje obresti glavnic od 400 gold. Od kdaj je dobivala cerkev to desetino, se pa ne da določiti. Po inventarju iz leta 1838. pa je imela cerkev to desetino vsako drugo leto le z gosposčino kompoljsko; dobivala je le 14 mernikov slabe ajde, vredne 7 gold., kar je odgovarjalo glavnici od 140 gold. Pravico na to desetino je imela cerkev po pravu zastaranja (praescriptionis). Leta 1857. se je ta desetina odkupila, ali samo za 97 gold. glavnice.³

Cerkve sv. Neže v Zaloki je bila sezidana v dobi katoliške protireformacije. V vizitacijskem propisu iz leta 1600. vendar še ni omenjena. Postavili so jo malo kasneje. Sv. Neža se je na Slovenskem častila posebno južno od Drave. V ljubljanski škofiji ima zdaj 12 cerkev, in sicer eno župnijsko in 11 podružnic.

10. Kapela sv. Križa na pokopališču.

Na župnijskem hribu (291 m), pet minut od župnijske cerkve, se nahaja od leta 1785. župnijsko pokopališče, ki je bilo pred nedavnim (leta 1904.) znatno razširjeno. Na iztočnem kraju pokopališča stoji lična kapela, sezidana v gotskem slogu. Temelj tej kapeli je položil na velikonočni ponedeljek leta 1859. župnik Vincencij Vovk, a 22. nedeljo po Binkošti, 13. novembra istega leta, jo je že blagoslovil sam. Kapela je dolga 9 m,

¹ Podatke o zvonovih šentruperških podružnic je zbral Ivan Štrajhar.

² Župnijski arhiv.

³ Župnijski arhiv.

široka 4 m, a visoka 6 m. Kapela ima samo en oltar, posvečen sv. Križu. Svod je izprekrižan z rebri (14), ki jih veže 22 sklepnikov. 10 reber sega do tal, in sicer 4 v svetišču, 6 pa v ladji. Pri oltarju segata 2 do višine mense, a pri glavnem obloku izmed svetišča in ladje zopet 2 visoko 1-30 m od tal. Od teh reber se razvijajo potem tanja rebra po svodu. Podstavki reber imajo

Kapela sv. Križa na pokopališču.

razne okraske, in sicer v svetišču grozd in pšenični klas, 2 angelski glavi in 2 rozeti; v ladji pa angela s trobljo, mrtvaško glavo, rozeto s tremi angelskimi glavicami, dva leva in rozete. Svetišče je zdaj potlakano s keramitom, ladja pa z opeko. Tudi odprtina na pevski kor je okrašena z gotskim krogovičjem.

13. julija leta 1870. je udarila v kapelo strela ter jo precej poškodovala. Leta 1872. je bil potegnjen zid od pokopališča dalje okoli kapele. Takrat je kapelo poslikal Martin Šubic iz Škofje Loke s tremi slikami: v svetišču sv. Križ z Marijo in Ivanom pod njim, v ladji pa vice s škapulirsko Materjo božjo in Kristus prihaja k poslednji sodbi. Lične slike so se dobro ohranile. Kapela je prav svetla, ker ima šest gotskih enodelnih oken, in sicer 2 v svetišču, 4 pa v ladji.¹

Nad vhodom v kapelo se vzdiguje štirioglati zvonik, ki se svršuje z ravno ploho, iz katere se vzdiguje v sredini mala piramida in na vsakem oglu po ena manjša. V zvoniku visita dva majhna zvonova od Samase. Pod kapelo je grobnica grofov Barbov. Na zvoniku ravno nad vhodom, pod katerim je grob župnika Vincencija Vovka, je njegov že omenjeni nagrobni napis.

11. Druge kapele in znamenja (pili).

Po vseh gradovih, kolikor jih je bilo v današnji šentruperski župniji, so imeli svoje lastne kapele, v katerih so v poprejšnjih časih brali sv. maše sacelani (grajski duhovniki). Take kapelice so bile v Rakovniku, Škrljevem, Kotu in Zagorici. Od teh sta zdaj samo še v Rakovniku in Škrljevem. V Škrljevem je obnovil kapelico sedanji posestnik dr. Artur Skedl ter dobil dovoljenje od škofijskega ordinariata leta 1893., da se sme v njej brati maša le na delavne dni, ne pa na nedeljo ali zapovedane praznike.² V Rakovniku se pa kapelica ni nobenkrat opustila. Leta 1882. je dobil grof Josip Barbo celo dovoljenje, da se sme v tej kapelici brati maša vsak dan. To dovoljenje je moralo biti v kapelici javno pribito.³ Kapelica v Rakovniku je posvečena blaženi Materi Devici. Nahaja se v pritličju na iztočni strani gradu. Vhod v kapelico vodi z dvorišča. Na oratorij pa se dohaja s hodnikov. Na kapelici je majhen stolp z uro.

O kapelici v Kotu nimamo nobenih podatkov; le to vemo, da so imeli posestniki tega (starega) grada svoje sacelane. Za Zagorico pa imamo pismen dokaz, da je bila v gradu kapelica. Vajkard baron Gal je izdal 17. marca leta 1766. v Zagorici reverz, da bode vršil vse, kar je določil glede kapelice nadškof goriški kot »ordinarius loci« v svojem, njemu nedavno poslanem dekretu.⁴ Grajskega duhovna pa bržkone ni imel, ker se sploh nikjer ne omenja, da bi bil tukaj prebival kateri duhovnik.

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Omenjeni dekret, pisan na celi poli v nemškem jeziku, se nahaja v novomeškem kapiteljskem arhivu. Na levi strani od zgoraj je kolek za 15 kr., a proti sredini napis: *Lecturis salutem a Domino* (ki bodo brali, pozdrav od Gospoda).

Zdaj ni v Zagorici nobene kapelice, ker so grad deloma popravili in kapelico odpravili.

Prav starih znamenj ne nahajamo v šentruperški župniji. Stali so po navadi na stebru z lično hišico, v kateri je bila postavljena slika ali pa kip; vrh hišice je bila za streho piramida, po navadi pokrita s skodlami. Bila so to lepša znamenja nego sedanja, zidana od tal do vrha enaka z malimi izdolbinami za slike, in po navadi z nizko streho. Pri nas so štiri znamenja, bržkone starejša, in sicer eno na šentruperškem polju, drugo pa na preleškem, tretje na Bistrici in četrto v samem Šent Rupertu. Prvo na šentruperškem polju je morda kužno znamenje, ker so po navadi ob času hude kužne bolezni pokopavali mrliča zunaj pokopališča, kar je bilo v Šent Rupertu tudi neobhodno potrebno, ker je bilo pokopališče takrat še okoli župnijske cerkve, tedaj ravno sredi vasi.¹ To znamenje pa je bilo do zdaj prav zapuščeno in potrebno poprave. Šele letos so ga deloma uredili. Bolje se je vzdržalo znamenje na preleškem polju s štirimi izdolbinami in piramidalno streho. Popravljen je bilo leta 1878. ter tjekaj prenešen na veliko mašo istega leta kip Matere božje vnebovzete (Asumptae) v slovesni procesiji. Ta kip je stal v starem velikem oltarju župnijske cerkve. Znamenje na Bistrici je tudi obnovljeno. Poslikal ga je leta 1874. Matija Bradaška z glavno sliko sv. Roka. Letos so slike obnovljene. Najlepše je znamenje v Šent Rupertu, posvečeno sv. Florijanu. Sliko tega svetnika in pod njim Šent Rupert v ognju je na novo naslikal tudi Matija Bradaška.² To znamenje je pa zdaj postavljeno na drugem mestu.

XII. Župnijska gosposčina.

1. Izpiski iz starih urbarijev.

Šentruperški župnik je še dandanes veliki posestnik ter ima pravico voliti v velikem posestvu kranjskem; župnijska gosposčina je tedaj zapisana v deželni deski. Kdaj je nastala župnijska gosposčina v Šent Rupertu, se ne da določiti. Najstarejši urbarij, ki se nam je ohranil, je iz leta 1694. Sodeč že po tem urbariju, je ta gosposčina precej stara. Duhovnik je dobil precej pri utemeljenju župnije toliko posestva, da je mogel izhajati. Sčasoma se je to posestvo množilo po raznih zapisih. Šentruperški župniji je že bržkone poklonila blažena Hema od svojega posestva, na katerem je stala tudi župnijska cerkev, tolikšen del, kolikršen je odgovarjal tedanjim razmeram za vzdrževanje duhovnikov pri tako razširjeni župniji.

¹ Znak kužnih znamenj je piramidalna streha s patriarhijskim križem †

² Župnijski arhiv.

Sploh pa nimamo nikjer zapisano, kako se je to posestvo sčasoma pomnožilo. Le za travnik v Kramarjih vemo, da ga je župnijski cerkvi zapisal leta 1640. Ivan Ljudevit Gal, kar smo že omenili na drugem mestu. Istotako ne vemo, kdaj in od koga je dobila župnijska gosposčina svoje podložne in razno desetino. Le-to je pobiral šentruperški župnik po celem nekdanjem obsegu svoje veležupnije, kar nam je za dokaz, da je bila le-ta desetina podeljena šentruperškemu župniku od oglejskega patriarha mnogo prej, nego so se odcepili od veležupnije vikariati v Polšniku, Mokronogu in Boštanju.¹ Podložne pa so imeli šentruperški župniki tudi izven ozemlja veležupnije, in sicer v trebanjski, šmartinski in svibenski župniji. Za proučevanje posestvenih razmer so vrlo važni stari urbariji (gruntne bukve) in desetinski zapisniki. Enih in drugih se nam je nekoliko ohranilo ter moremo po njih deloma opisati gospodarske razmere poprejšnjih časov.

O posestvenih razmerah samega Šent Ruperta se nam je ohranila prav stara listina,² ki pa ni popolna, ker niso v njej navedeni tudi podložni župnijske gosposčine. Sestavitelj te listine se samo pozivlje na urbarij, v katerem so popisani posestniki šentruperški, podložni župnišču. Ta urbarij se je pa izgubil, in tako izvemo iz te listine samo za podložne ostalim gosposčinam. Sestavitelj listine je zapisal podložne po redu, in sicer najprej podložne mokronoške gosposčine. Ti so bili: Adam Rorman, ki je imel hišo in dva grunta; Tomaž Rudar, posestnik hiše in grunta; Lukež Černe s hišo in gruntom; Rupert Šega je imel domec, klet in vrt; Primož Tomašin s hišo, kletjo in vrtom.

¹ Pravico do desetine so imele samo prvotne župnijske cerkve; ako so se ustanovile nove cerkve in nove nadarbine, so se jim morali poiskati drugi dohodki. Tako se je zgodilo z vsemi vikarijati, ki so se sčasoma odcepili od prvotne veležupnije šentruperške, ker niso imeli nobene desetine. Kakor daleč je tedaj šentruperški župnik desetnil, tako daleč je segala prvotna župnija, ki je nastala iz misijonske postaje. (Časopis za zgodovino in narodopisje. O razvoju župnijskih mej. Maribor. 1907. Str. 211.)

² Listina se nahaja v novomeškem kapit. arhivu (Fasc. XXIII. A. Nro. 2). Pisana je na čvrstem popirju na celi poli in je sestavljena v nemškem jeziku. Sodeč po pismu, jo je napisal župnik-vikar Mihael Bartol še pred l. 1621. Sklepamo pa to po tem, ker je v tej listini naveden še posestnik Doba Schränkler, a že l. 1621. je bil Dob prodan Wazenbergom. Ob tistem času je bil posestnik Rakovnika Žiga Gusič. Njegov domec v Št. Rupertu je moral biti lepo urejen, ker so v njem prenočevali odlični gosti. Tako imamo zapisano, da se je v Gusičevem domu nastanil Krištof Plankel, bivši šentruperški župnik in prijatelj Gusičev, ko je potoval iz Gradca na svojo župnijo v Ribnici. Ta domec je stal tamkaj, kjer je zdaj mežnarija. Na katerem mestu se je nahajal grajski mlin Gusičev, se pa ne da določiti. Iz tega spisa izvemo tudi, da so stale kleti celo na pokopališču. Kesneje so jih od tukaj odstranili ter so smele biti samo zunaj zidu.

Pod Škrljevo so spadali: Lukež (Lukaž) Černe s hišo, kletjo, vrtom in njivo; Jakob Kostajnovc (Kastainauiz) s hišo in gruntom; Pavle (Paulle) Kramar tudi s hišo in gruntom; Andrej (Andrij) Šepec ima hišo, vrt in 2 njivi; Andrej Pevec ima 2 njivi.

Pod Rakso so spadali: Benko Kostajnovc, plača od prostora ene kleti; Lovre (Laure) Kaligar poseduje klet, prizidano k pokopališču; tudi imajo tamkaj kleti Pangraca Žgota nasledniki, in ravno tako tudi Kranjčevi iz Straže (iB Strashe). Rakovniški podložni: Rupert Koren s hišo in gruntom; ravno tako Sebastijan Basar; gospod Žiga Gusič ima sam zase domec in mlin, ki je grajski. Schränklerju, gospodarju Doba, je bil podložen Gašper Kunič, ki je imel klet in vrt. Pod Velesovo je spadal Lukež Černe, ki je imel klet in grunt. Baltazar Bolčan je imel samo klet, zidano na pokopališču. Podložna sta mu bila: Simon Grabljič, ki je imel eno klet, in Tomaž Pipaher, krojač (shneider maister), ki je posedoval 2 kleti. Žigi Abfalterju na Slateneku je bil podložen Simon Grabljič, ki je imel zidano klet na pokopališču. Gašper Brinovec je služil Ljubljani od hiše in grunta, a ravno tako Andrej Kaligar od kleti in kašče.

Ko bi se bil ohranil zgoraj omenjeni urbarij župnijske gosposčine, bi imeli natančno sliko posestnih razmer v Šent Rupertu že na početku 17. stoletja. Tukaj nam manjkajo podložni župnijske gosposčine, o katerih izvemo natančneje šele koncem omenjenga stoletja iz ohranjenih urbarijev župnika Ivana Počervine.

Najstarejši urbarij šentruperške župnijske gosposčine je iz leta 1694. Sestavil ga je tedanji župnijski vikar Ivan Počervina. Po tem urbariju je imela župnijska gosposčina svoje podložne v Šent Rupertu, na Poštajni, v Prapročah,¹ na Ponikvah, Dobravi, Hudem, Brezovem, v Vrhovski vasi, Preseki, Hudih Ravnih, Slavini, Rupi, Leskovcu, Vidmu pri Šent Janžu, Črešnjicah; potem oskrbnštva (Vogtheyen): 2 mlina v Glavišu in Primoža Pavla iz Vodice, ki je dajal na leto 2 kopuna; potem Graffenwegerjev grunt na Kiju za pašo v Radigoni na Leskovski rebri, ki je plačal eno libro (75 krajcarjev); potem še Urban Kišek, Matija Kramžar, Tomaž Sovinc in Bošte Sovinc. Posestniki v Šent Rupertu, podložni župnijski gosposčini, so bili leta 1694: Gregor in Jerni Vidmar, Anže Grabljič, Juri Kristan in Juri Grabljič; osebenjiki: Anže Jarc, Luviševa hiša, Matevž Schmalzig, Gregor in Andrej Kunc (menda Kunič), Adam Rajšek, Andrej in Jakob Krizman, Matija Žmavec, Anže Kunc, Pavle Kuret, Soldatova hiša, Adam Tomašič, Matija Vovk, Marko Udovič (Uduvič), Baltazar Javoršek, Melhior Frošanel.

¹ V Prapročah je podelil Vigil Turjaški tri grunte l. 1461. tedaj njemu župniku Ivanu Harerju, kar je že na drugem mestu omenjeno.

Na Poštanji: Andrej Bartol, Martin Lipnik, Martin Vrbar, Jakob Lukek, Andrej Sovan, Mihel in Jakob Ustič, Šetina (Szetena), Juri Obaha, Marina Golobica, Štajerija za župniščem. Potem so bile še kleti okoli cerkvenega zidu, in sicer 13 njih, od katerih se je plačevalo davka v deželni vrednoti 1 gold. 33 kr.¹ Po urbariju iz leta 1695. je plačal od grunta Gregor Vidmar iz Šent Ruperta letnega davka 6 gold. 55 kr., kontribucije² 4 gold. 30 kr., vožnje v Ljubljano 1 gold. 40 kr., vse v deželni vrednosti; Jarni Vidmar je dajal od pol grunta 4 gold. 30 kr., kontribucije pa 1 gold. 25 kr. Od domca (osebenjščine) se je plačalo po navadi (na primer Luviševe) davka 3 gold. 40 kr., kontribucije 1 gold. 25 kr. Župnik je imel tri kleti (Ripičevo, Zorčevo in Vrabčevo) ter je plačal od dveh po 20 kr., od ene pa 12 kr. Baltazar Javoršek (takrat že Andričevi nasledniki) je plačal od kleti 26 kr., Andrej Burja 16 kr. in 2 kopuna, za dve drugi kleti pa za vsako po 20 kr.; Marko Prapračan je plačal tudi 20 kr., Adam Kisler pa 16 kr. in dva kopuna župniku; istotako je plačal od svoje kleti tudi Gašpar Sovan. Razen tega so morali nekateri posestniki župniku še presti. Tako je izročil župnik Andreju Pristavu 20 funtov prediva, od tega je bilo 6 hodnih štren za 2 funta premalo; Anže Grabljič je dobil prediva 6 $\frac{1}{2}$, Jakob Ustič 6 in Martin Lipnik tudi 6 funtov, Juri Obaha pa za tri ohlančne štrene. Pa tudi za plačo je dajal župnik presti hodnik, in sicer Bartolinki 3 funte konoplje, od tega so bile 3 štrene; Jarčinki je izročil 4 funte, a dobil tudi le tri štrene; ravno tako sta dobili po 4 funte Oršnišinka in Marinška, stanovalka pri Obahi ter oddali le po 3 štrene. Zorcu z Vrha je dal 14 funtov hodnika in 10 funtov ohlančnega prediva, od vsega je dobil 8 štren; Bartolinka je sprejela še 6 funtov konopljenih struc, od katerih je sprejela 6 štren itd. Tudi mežnarji so plačevali davek od svojih mežnarij, in sicer šentjurski davka 20 kr., kontribucije pa 1 gold. 30 kr. in 2 kopuna; škocjanski in šentjanški pa po 2 kopuna.

V urbariju iz leta 1695. imamo tudi zapisano, da se je pri nemarnih plačnikih davka izvajala rubežen. Na Hudem je umrl takrat Pavel Uršič, župnikov podložnik, ki je ostal dolžan precej davka. Župnik je poslal tjekaj svojega oskrbnika, da popiše premoženje, pa da se s tem plača davek. In kaj je našel ta oskrbnik v omenjeni kmečki hiši? Verige za voz, vredne 40 kr., brus, vreden 12 kr. 2 v., prašička za 1 gold. 20 kr., 2 kosi, vredni 28 kr., motika 8 kr., gnojne vile 8 kr., 4 mreže in eno

¹ Goldinar se je računal po 60 kr.; 1 krajcar nemške veljave je imel 4 peneze, 1 krajcar kranjske (deželne) veljave pa le 3 peneze. En goldinar nemške veljave je štel 1 gold. 11 kr. in $\frac{1}{3}$ peneza kranjske veljave; en goldinar kranjske veljave pa 50 kr. in $\frac{1}{8}$ peneza nemške veljave. 1 penez je imel 2 vinarja.

² Kontribucija je bil cesarski davek ter se je preminjal vsako leto po zaračunanih potrebah.

vedro, vse vredno 4 kr. Za vse to se je dobilo na rubežni 2 gold. 33 kr. 2 v.; ostalo pa je še dolga 2 gld. 45 kr. 2 v., ker je imel plačati davka 3 gold. 13 kr. 2 v., kontribucije 2 gold. 15 kr. in voznje 50 kr. Štajerijo za župnijskim dvorom je obdeloval župnik sam ter je plačal davka 1 gold. 55 kr., kontribucije pa 1 gold. 30 kr. Za leto 1699. je bilo določenega davka s kontribucijo 270 gold. 30 kr. 3 v. od vseh podložnih, a župnik je dobil vsega 267 gold. 26 kr. 2 v.; imel je še dobiti za to leto 3 gold. 4 kr. in 1 v. Od župnika Ivana Počervine je ostal tudi urbarij, v katerem so zapisani davčni zaostanki iz let 1701.—1723. Omenjamo na drugem mestu, kako so ostajali posebno po gorskih krajih prazni celi grunti, ker ljudje niso mogli plačevati davščin. V samih Čresnicah je bilo praznih kar deset gruntov, v Leskovcu eden. V samem Šent Rupertu so ostali včasih prazni domci; tako leta 1701. Melhiora Frošanela, ki je bil dolžan na davku 3 gold. 25 kr. Prazne so stale večkrat tudi kleti. Večkrat se ni obdelovala zemlja celo v Šent Rupertu. V istem urbariju nahajamo namreč zapisano, da je stal pod župniščem pri vodi pust vrtič (ödtes Gärtl bei dem Wasser), na katerem je bilo davčnega dolga 2 gold. 41 kr.; istotako je ostala pusta livadica (ödtes Wissmattl), od katere bi moral plačati Pavel Kuret zaostalega davka 2 gold. 37 kr. Martin Lužar je ostal dolžan od njive in vrtiča pri Ljubiševi hiši 3 gold. Vseh davčnih zaostankov je bilo v letih 1701.—1723. v vsem 2973 gold. 16 kr. nemške vrednosti. Dohodki so bili leta 1720. proračunani na 2446 gold. 46 kr. Stroški pa niso bili določeni, niti se je znalo, koliko nosi desetina v Polšniku.¹

V šentruperškem župnijskem arhivu se nam je ohranil urbarij župnijske gosposčine od župnika Iv. Kr. Jurgliča iz leta 1736.² Po tem urbariju so bili župnikovi podložni v Šent Rupertu ti-le posestniki: Adam Vidmar, gruntar, ki je plačal davka 6 gold. 55 kr., ljubljanske voznje 1 gold. 25 kr.; dnevno tlako je dajal v naravi. Primož Sovan, polgruntar, je plačal davka 4 gold. 30 kr., voznje pa 42 kr. 2 v.; na teden je imel dva dni tlake. Ravno toliko je plačal tudi polgruntar Anton Ravnikar. Osebenjeka Marjeta in Jakob Kunc sta plačevala davka 3 gold. 40 kr. V hiši Jakoba Križmana je ta čas stanoval kapelan; od hiše je plačevala davek cerkev, in sicer kontribucije in za rekruta 2 gold. 38 kr. Toliko davka so plačevali tudi še Martin Krecman, zdaj Andrej Miklavčič; Martin Koželj, zdaj Ivan Jankovič; Marko Rupič, zdaj Franc Ravnikar; Adam Mrzel, zdaj Anton Tekstor (Tkalec); Katarina Peterčevka in Juri Peterc; Melhiora Frošanela je bil še vedno pust domec; Gregor Medvejškek je plačeval davek tudi od njive, zdaj sta to plačevanje prevzela nase Simon Jelenc in Tomaž Ravnikar;

¹ Deželni arhiv.

² Urbarium Parochiae St. Ruperti anno domini 1736. descriptum per me Joanem Baptistam Jurglitsch.

Jakob Sernic, zdaj Marko Rupič; v hiši Anžeta Jarca je stanoval organist; Gregor Kunc, zdaj Adam Pleškovič; Ignacij Arhar; Andrej Krizman, zdaj Josip Krmelj, krojač; Adam Rajšek, zdaj Tomaž Ravnika, mežnar. Na Poštajni so pa stanovali in bili posestniki: Anton Bože; Anže Tomšič; Anton Knez, voznik; Anže Medvejšek, krojač, zdaj Marija Vavpotič; Andrej Tratar z Bistrice, zdaj Miha Šuster; Boštjan Pristov; Peter Lužar, zdaj Anže Medvejšek; Matija Obaha; Anže Sovan; Martin Šloser. Iz tega popisa se vidi, da so se posestniki pogostoma menjali ter se je velik del starih posestnikov zamenil z novimi. Sicer je pa župnijska gosposčina rada dovoljevala, da so se večji grunti drobili, ker je imela po navadi od majhnih več dohodkov nego od velikih. Zato je bilo tudi v Šent Rupertu nenavadno mnogo domceev, od katerih je imela pa župnijska gosposčina lepe dohodke.

Pod župnijsko gosposčino so spadale po Jurgličevem urbariju še druge vasi, kot Praproče, kjer so bili posestniki Miha Vidmar; Anže Vidmar, zdaj Anže Željko; Anže Željko, zdaj Matija Gospodarič; ti vsi so bili gruntarji. V Dobravi so bili gruntarji Miha, Martin in Juri Željko ter polgruntarji Matija in Anže Kovač pa Anže Željko. Na Ponikvah sta bila gruntarja Miha in Anže Jerše. V Vrhovski vasi Matija in Matevž Pevec ter Andrej Željko. Na Hudem je bil posestnik Matija Gospodarič; na Brezovem Matija Vidmar; v Presiki Adam Škalar; v Hudih Ravnih Boštjan Knez; v Slavini (na marofu pod župniščem) Medved; na Rupijuri Zupan; v Leskovcu Jakob Starina (dve posestvi); na Vidmu pri Šent Janžu Gregor Repovš, grunt Antona Pristova je pa pust; v Črešencah je pust en grunt; v Strasbergu Adam Smrkač, zdaj Anže Gorenec; v Glavišu Primož Zakosak; v Kladi Anže Zupan; potem mlina Zupana, Gregorja Pluderja in Marka Reboleta. Potem so bili še davku podložni šentrupeški gosposčini mežnarji na Šentjurski gori, pri Šent Janžu in Škocjanu. Od kleti pri župnijski cerkvi so plačevali Primož Sovan, Ignacij Arhar, Katarina Peterčevka, Jurij Peterc, Miha Jaki poleg mežnarije, Marjeta Kunc. Od Burjine kleti je plačevala cerkev štolo za enega kapelana 24 kr. Klet Gregorja Kunca, ki je stala pod hišo Jakoba Križmana, je bila poprej prazna. Filip Kunc, oskrbnik Doba, je plačal od druge kleti 10 kr. in dva kopuna; ta klet je stala od Simončičeve hiše dalje pod štacuno Jakoba Križmana; klet gospoda Počervine je stala prazna na oglu hiše Franca Simončiča. Potem so imeli še kleti Franc Ravnika, Josip Jakoš, Mica Križman od Gašperja Sovana; Juri Kušek, zdaj Andrej Kušek; Anton Sladič, Pavla iz Vodice celi kozolec je bil izročen Blažu Bruneku, ki je dajal za to nekaj ovsa in 2 kopuna.

V tem urbariju nahajamo tudi zapisano, da se je dajala desetina v oddaljenih krajih v najem. Kako je ravnal s to

desetino župnik Lakner, smo že omenili na drugem mestu. Tudi župnik Štefan Videčič je dajal v najem leta 1764. dohodke nekih posestev župnijski gosposčini podložnih Lovrencu Medvedu za letnih 42 gold. deželne vrednosti. Dne 20. julija 1790. je sklenil Štefan Videčič dogovor z Matijo Medvedom iz Dolgega Arta glede takozvane prejske desetine (preja, žito in mlada živina) od 30 gruntov v vaseh Ljubež, Velika in Mala Goba, Javor, Prešenske Njive in Čeplje za 41 gold. 2 kr. na leto. Poprej so imeli v najemu desetino Josip Lužar v vaseh: I. Ljubež, Velika in Mala Goba, Javor, Prešenske Njive in Čeplje. II. Hude Ravne, Selce, Suha Dula, Slavina (na Slauni), Dole (graščina), Pasji vrh, Prevole, Gorenje in Dolenje Jelenje, Mali Kal, Berinek, Svibenski marof. III. Vodice, Kij, Gaberje, Dobovec, Osredk, Kladje, Gradec (in Gradach), Bransko, Kal, Rupa, Nunski Log (na nunskim logi), Podlogarica (na Podlogarji), Požarše (na Požaršem), Brezje, Komatec (na Komachy), osebenjščina Prelesje. IV. Grič, Trebelno, Cerovec, Gorenja in Dolenja Glina. V. Kamenca, Brezje, Goveji dol, Kartina Loka, Cirenčec in osebenjščina pri Vovku. VI. Dvor, Koludrje, Videm, Brinja vas (Wrina vas) in Brinje. VII. Medveje, Mostec, Tržiše, Podgoro, Gorenje in Dolenje Vodale, Vrhek, Dol in osebenjščina pri Sv. Trojici. VIII. Baron Formentini je imel v najemu Kapljo vas, Trato, Skrovnik, Bruno vas, Popovec. IX. Župnik v Polšniku je imel Borovak, Presko, Dolgi Art, Prelesje, Podmil, Gorenje in Dolenje Mamole, Pod cesto (Trinkaus), Ravne, Nad cesto in po starem urbariju iz leta 1762. tudi Selevce. X. Gorenje in Dolenje Zabukovje, Roženberk, Zaloka, Kozjek, Srasle, Žunovec, Kalce. XI. Kostajnovica, Srednik, Ješevec, Dobje, Gradiše, Javor, Strmec, Ravne. XII. Bržanov hrib pri Šent Janžu. V sosedstvu Migovce je plačal od šest gruntov najemnino Ivan Avbel, poprej pa mirenska graščina. Tudi baron Ravbar iz Kota je plačal od nekega najema leta 1764. v vsem 3 gold.

Vrlo lepo je urejen urbarij šentruperške župnijske gosposčine iz leta 1759. Sestavil ga je po najnovejših poizvedbah Juri Elsner, knjigovodja pri davkariji.¹ Spredaj ima sliko, ki predstavlja Jezusa, ko pravi Petru: »Ti si Peter in na to skalo bom sezidal cerkev svojo.« Mat. 16. Kristus kaže nad seboj stoječo cerkvico, sv. Peter pa kleči. Na desno je koledar meseca januarja od 21. do 31., pod njim pa nemški verz: »Im Jenner hüt dich für Arztney, Wein gewürtzte Speyse brauche frey«. (V januarju se čuvaj leka, začinjene jedi uživaj brez skrbi.) Po tem urbariju so sestavljali vse kesnejše, ter jim je služil za temelj, dokler je trajala župnijska gosposčina. Po tem urbariju je imela šentruperška župnijska gosposčina 67 podložnih s

¹ Rectificirtes Stifft-Register zu dem Capitul Rudolfswert incorporirten Pfarrers St. Ruprecht. Nach der letzten Rectifications-Local-Untersuchung 1759 verfasst.

kletmi v Šent Rupertu. Ti podložni so se nahajali v sledečih vaseh: v Šent Rupertu od 1 do 21, na Poštajni 22 do 30, v Pra-
pračah 31 do 33, v Dobravi 34 do 39, na Ponikvah 40, v Vrhov-
ski vasi 41 do 42, na Hudem 43, na Brezovem 44, v Priseki 45,
v Hudih Ravnih 46, v Slavini 47, v Rupi 48, v Leskovcu 49, na
Vidmu pri Šent Janžu 50 do 53, v Strasbergu 54 do 55, na Gla-
višu 56 do 59, mežnarija 60, kleti 61 do 67.

Vseh dominikalnih (gospoščinskih) dohodkov je bilo 902
gold. 45 kr.; po odbitih stroških je ostalo 674 goldinarjev
4 kr. Vsega rustikalnega (od kmečkih gruntov) davka je
bilo pa 336 gold. 53 kr., in sicer kontribucije od gruntov po
6 gold., v vsem 209 goldinarjev 36 kr., davek od gruntov po
1 gold. 45 kr., v vsem 61 gold. 8 kr., a od preje po 2 gold., v
vsem 66 gold. 9 kr., tedaj vsega vkup 1139 gold. 38 kr. Zani-
mivo je, po kateri ceni so takrat prodajali prirastke in živali.
Mernik pšenice je veljal 51 kr., rži 34 kr., prosa 29 kr., ajde
23 kr., koruze 29 kr., ovsa 14 kr., sočivja 51 kr., lanenega pre-
diva funt 7 kr., konopljenega 3 kr., vedro vina 34 kr., 15 jajc za
3 kr., kokoš 5 kr., kopun 6 kr., kozliček 14 kr., tele 51 kr., pra-
šiček 20 kr., pišče 3 kr., funt masla 7 kr.

Davka se je takrat plačevalo od grunta, in sicer cesarske-
ga davka 6 gold., deželnega davka 5 gold. 11 kr., vsega vkup
11 gold. 11 kr.; gospoščini najemnine in dače 1 gold. 10 kr.,
2 kopuna kot dačo ali 34 kr.; tovarne (voznje) v denarju 1 gold.
25 kr. Tlaka se je morala opravljati z živino in ljudmi ob do-
ločenih dnevih, seveda pri slabi hrani. Prediva je moral spre-
sti cel gruntar 10 funtov. Od pol grunta se je plačalo cesar-
skega davka 3 gold., deželnega davka 2 gold. 48 kr., vkup
5 gold. 45 kr.; gospoščini najemščine 35 kr., 1 kopuna ali 17 kr.;
tovarne 42 kr. 2 v. Vrh tega se je morala opravljati tudi še
propisana tlaka z živino in peš; spresti pa se je moralo 5 fun-
tov prediva. Od domca se je dajalo cesarskega davka 1 gold.
51 kr., deželnega davka 2 gold., vkup 3 gold. 51 kr.; gospoščini
najemnine 1 gold. 19 kr. in tlake na leto 6 dni s hrano. Od
večjega domca se je plačalo cesarskega davka 4 gold., dežel-
nega davka 1 gold. 42 kr., vkup 5 gold. 42 kr.; gospoščini najem-
ščine 1 gold. 32 kr., še posebej od vsake njive 36 kr., tlake na
leto pa 6 dni s hrano. Za sam domec se je odrahtovalo cesar-
skega davka 30 kr., deželnega davka 15 kr. 1 v., vkup 45 kr. 1 v.,
gospoščini najemščine 22 kr. 3 v., tlake pa nobene. Od kleti
pri župnijski cerkvi so dajali Primož Sovan 30 kr., Adam Pleš-
kovič 16 kr. in 2 kopuna, Ignac Arhar 30 kr., Matija Pogačnik
20 kr., Andrej Miklavčič 30 kr., Počervinini nasledniki za šta-
cuno 32 kr., Marjeta Kunc za klet 30 kr. Po teh podatkih se je
pobiral dolgo vrsto let isti davek skoraj vse do francoske dobe,
dokler niso prišli takrat na dan novi, posebni vojaški davki.
V ime tega novega davka se je plačevalo od grunta 11¼ kr.,
kar nahajamo zapisano v novem urbariju iz let 1783. do 1796.

Takrat je imela šentruperška župnijska gosposčina le še 60 podložnih.¹ Po davčnem zapisniku iz leta 1808. se je plačal od grunta razen gruntnega davka 14 gold. 5 $\frac{1}{2}$ kr. še davek na goldinarje (Guldensteuer) 1 gold. 42 kr., osebni davek 2 gold., odkupnina za odrajtovanje žita 3 gold. 43 $\frac{1}{2}$ kr., razrednega davka nič; tedaj od grunta v vsem 21 gold. 43 kr. Za tiste čase je bila to nenavadno velika vsota, a zraven se mora računati še posebej tlaka, desetina itd.²

2. Izpiski iz desetinskih zapisnikov in napovedi.

Najstarejša napoved o premoženju in o dohodkih župnika v Šent Rupertu se nam je ohranila iz leta 1781., ko je spadala župnija šentruperška še pod goriškega nadškofa. Dne 8. maja tega leta je izdal župnik Štefan Videčič sledečo napoved: posestva župnijska so vredna 22.619 gold. 12 $\frac{3}{4}$ kr.; od Belčičeve in Kuncove zaklade je ostalo 1900 gold., tedaj vse vkup 24.579 goldinarjev 12 $\frac{3}{4}$ kr. Gospodarstvo je dajalo 1398 gold. 40 kr. 1 $\frac{1}{2}$ v. dohodka; rustikalnega davka je bilo 180 gold. 13 kr. $\frac{1}{2}$ v.; štolni dohodki so dajali 44 gold., drugi dohodki in maše pa 77 gold. 12 kr. Vseh dohodkov je bilo 1784 gold. 52 $\frac{2}{3}$ kr. Dajalo pa se je novomeškemu kapiteljnu dominikalnega in rustikalnega davka ter penzije 865 gold. 24 kr. 2 $\frac{2}{3}$ v. Iz Belčičeve in Kuncove zaklade se je plačalo za maše, sveče, duhovnikom, šolmastru in za vbogajme siromakom 76 gold. Za obede, ki jih je moral dajati župnik prigodom cerkvenih obračunov, se je izplačalo 42 gold. Poleg kaplanov, ki sta se vzdrževala sama, je imel župnik radi obsežne župnije še vikarja, kar ga je stalo 180 gold. Za vrževanje družine (fouratia et mendicanten) je potreboval 247 gold. Za davčno naklado od mesa je plačal 1 gold. 30 kr., a za podporo cerkvi in ustanovljene maše 6 gold. Vseh stroškov je bilo tedaj 1457 gold. 54 kr. 2 $\frac{2}{3}$ v.

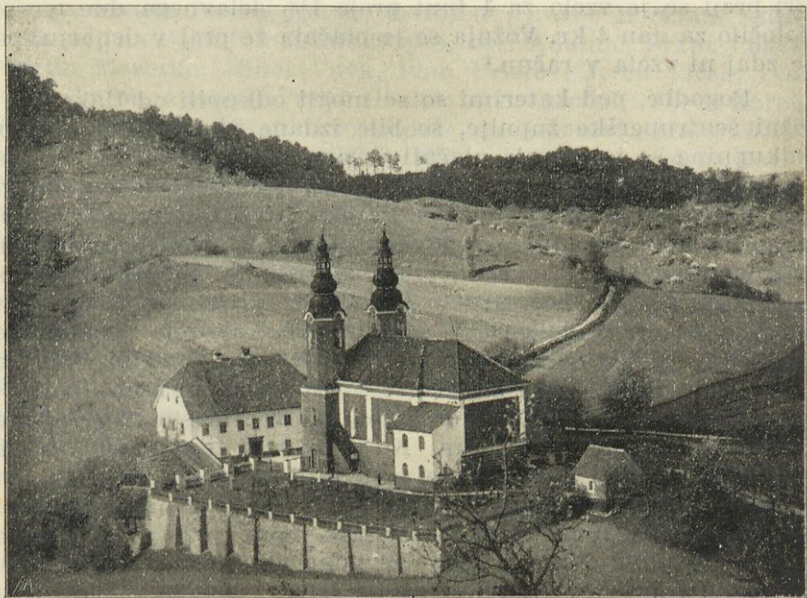
V tej napovedi je župnik tudi omenil, da sta bila l. 1753. osnovana dva vikarijata na Doleh in pri Šent Janžu ter da imata že duhovna pomočnika. Vikarja se vzdržujeta z neznatnimi dohodki in s prostovoljno biro. Tudi pri Sv. Trojici je postavljen vikarij s tako neznatnimi dohodki, da komaj živi; prav potreben bi mu bil tudi pomočnik, ko bi se odpravila kakšna druga nepotrebna kuracija. Pri župniji sta dva kape-lana, ki imata zagotovljeno kolekturo, maše in štolo, kar vse nosi do 300 gold., in s tem se vzdržujeta. Vikarju daje župnik razen oskrbe še 50 gold. na leto. Župnik opravlja maše za pokojnim Belčičem ter dobi za to 29 gold. 28 kr., a za obletnico še posebej 2 gold. 17 $\frac{3}{4}$ kr. Za porabo travnika v Kramarjih, darovanega po Galu, bere župnik 12 maš; za štiri maše na kva-

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

terne srede dobi župnik 1 gold. 8 kr.; za 8 maš na katerikoli dan v letu opravljene, bere 8 gold.; potem za 3 maše v Mihelevem tednu pobira župnik 3 gold., cerkev pa 1 gold.; za mašo na kvaterno nedeljo meseca septembra je dobival župnik 34 kr., cerkev pa 50 kr. Vse druge maše so bile brane za posameznike.¹

Zanimivi so podatki o tlaki v desetinskem zapisniku iz leta 1810., ko je bila izdana naredba, po kateri so se mogli tlačani odkupiti od tlake (Robat Reluitionsvertrag). Tedanja povlaščena tlaka je bila vezana s hrano, toda brez obveze na mero in kakovost; sicer pa se je dobra hrana dajala samo onim, ki so marljivo delali cel dan. Hrana za tako tlako se je zaračuna-

Župnijska cerkev na Doleh.

vala le po 1 krajcar za pešca in 2 kr. za voznika. Sicer pa so dobivali omenjeni tlačani pešci samo 1 funt kruha na dan, in sicer zmesnega, ki se je zaračunal na dan $1\frac{1}{2}$ kr. za delo. Ta hrana se je dajala že dolgo časa prej, pa se je ta navada nekako zastarala ter postala pravica. Podložni šentruperške gosposčine so imeli vedno obzirne in dobre gospodarje, ki so z njimi lepo ravnali. Tako se je dajalo onim, ki so imeli po odkupnini le nekaj dni tlake, družinsko hrano in tudi krme živini; tudi pešcem se je dajala za dneve, ki so bili določeni za tlako, ta pogodnost, toda le, če se niso vezali na čas, ki je bil po odkupnini določen,

¹ Župnijski arhiv.

nego so delali od ranega jutra do večera; sicer so dobili le 1 funt družinskega kruha. Da se zapreči vsak ugovor pri nado mestku za tlako, se je določilo tako-le: pri povlašeni in uravnani tlaki (peš in vožnja) so bili različni načini in zahteve, a da se pravično odškoduje vzajemna služba, naj se vzame polovica vrednosti tlake (peš in vožnja) kot največina; pri določeni peš tlaki pa se dobi tudi funt zmesnega kruha. Izračunano: vagan zmesi daje po odvzetju merice 70 funtov moke za kruh, iz katere se izpeče tudi toliko kruha; žito je cenjeno na 1 gold. 10 kr., tedaj velja funt kruha 1 kr. Ker se mora pa podložnim ena tretjina njih dolžnosti odpustiti, je isto tudi z vzajemno službo, zato pride na določene tlačanske dni le $\frac{2}{3}$ krajcarja. Pri preji se je vzelo za 1 funt preje $1\frac{1}{2}$ delavnega dne ter se določilo za dan 4 kr. Vožnja se je plačala že prej v denarju, pa se zdaj ni vzela v račun.¹

Pogodbe, pod katerimi so se mogli odkupiti od tlake podložni šentruperške župnije, so bile izdane 24. aprila leta 1810. Odkupnina se je morala plačati v času od sv. Jurja do 1. maja v dobrem denarju vselej naprej, a za delo dogovorjeni dnevi se imajo s čvrstimi ljudmi in s krepko živino opravljati, bodisi že katerokoli delo, ne po povlasti (patentu) določenem času, nego neprenehoma od sedme ure zjutraj do sedmih zvečer s počinkom od 12. do 1. ure za ljudi, a za živino do 2. ure; pri žetvi in košnji se dela pa še dve uri več, kakor je zaračunano pri odkupu. Ko ne bi kdo opravljal dela po nagodbi, dobi za kazen dela za en dan v naravi, če se pa še potem brani, bo moral pa potem plačati, kolikor stane delavec mesto njega in pa za pot valpetu po milji 15 kr. Ko ne bi tudi tega hotel plačati, se mora prisiliti z rubežnijo. Slednjič se more prisiliti, da opravlja vsa dela v naravi po povlasti. Če se popravljajo župnijske zgrade, mora vsak podložnik brez razlike na večino grunta pošiljati enega pomagača zidarjem, sicer plača 1 gold. kazni. Ta dogovor je veljal za tri leta. Pogodba je bila raztolmačena tudi v slovenskem jeziku, slovenski prevod se pa ni ohranil.²

Tukaj en primer za odkup tlake v Šent Rupertu. Martin Pristov je dajal propisane tlake, ročne in vozne, 104 dni. Odkupil se je z 10 gold., a vrh tega je imel opravljati še 8 dni vozne in 16 dni ročne tlake. Od vseh 62 župnijski gosposčini, podložnih se je odkupilo dne 9. junija leta 1810. le 22 posestnikov. Bili so pa tudi taki posestniki, ki niso imeli tlake, kot: Mišel Kotar v Preski in Lovrenc Starina v Leskovcu; tudi Trinkaus je dajal le vinsko desetino v Glavišu. Leta 1811. je pustila župnijska gosposčina takozvano petino vsem svojim podložnim, dasi bi jo bila lahko izterjala, kakor so to storila vsa vlastelinstva. Da

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

se obdelajo gosposčinske njive ter spravi žito, plača oni, ki noče sam delati, samo 1 gold., mesto 1 gold. 20 kr., kakor leta 1811., a za ročno delo 10 kr. in hrano. Odbila je gosposčina petino tudi onim, ki so imeli tlake po 15, 10 in 6 dni, in sicer v naravi; če je pa ni opravil na določeni dan, se mu je zaračunala po 10 kr. Ravno tako se je zahtevala tudi vožnja, davek, kopuni in preja po odbitku petine.¹

Leta 1810. so bili v Šent Rupertu podložni župnijski gosposčini ti-le gospodarji: Martin Pristov, Franc Miklavčič, Mihel Zorc, Josip Ruperčič, Mana Pleškovič, Peter Fabijani, Josip Jurglič, Martin Kurent, Anton Postl, Anton Črne, Mihel Pristov, Vincencij Kolenc, Ivan Malenšek, Matevž Končina, Josip Dimec, Matija Povše, Jakob Ravnika, Gregor Rozman, Anton Grebenc; na Poštajni: Franc Sovan, Juri Adamič, Franc Cugelj, Martin Meserko, Mihel Vovk, Ivan Pristov, Josip Tiček, Ivan Zorc, Anton Adamič, Franc Obaha; v Prapročah: Josip Korelc, Anton Vidmar, Franc Gospodarič; na Dobravi: Matej Florijančič, Ivan Opara, Ivan Rintl, Matej Zupančič, Andrej Kovač, Martin Željko; na Ponikvah: Mihel Jerše, Matija Novak; v Vrhovski vasi: Anton Bregar, Anton Zupančič; na Hudem: Franc Gospodarič; na Brezovem: Josip Vidmar; na Presiki: Mihel Kotar; v Hudih Ravnih: Josip Kic, Josip Resnik; v Slavini: Rupert Vavpotič; v Rupi: Mihel Kušič; v Leskovcu: Anton Starina, Lovrenc Starina; na Vidmu: Matija in Anton Repovš; na Strasbergu: Ivan Grozdek, Matija Gorenec; na Glavišem: Anton Zupan, Jakob Trinkaus, Juri Knez, Josip Kramžar; na Šentjurski gori: Martin Hlade; v Šent Janžu: Andrej Šalamon.²

Te kmetije, po urbariju določene na 34 gold. 43¹/₆ kr. dače, so dajale na leto vozne tlake 2080 in ročne 2470 dni; odkupnina se je procenila na 201 gold., a dogovorjene tlake je še ostalo vozne za 85 dni, ročne pa za 600 dni. Tudi nam se je ohranil izkaz o dohodkih šentruperskega župnika iz leta 1810. po popisu novomeškega kanonika Mihela Šešiga, kar smo že spredaj omenili. Župnik je bil dolžan župnišče, ki je v dobrem stanju, tako popravljati od 5 do 10 let, da stroški za popravek ne presegajo vsote 50 gold., ker bi moral sicer, kar bi bilo več, sam plačati; tudi je župnik odgovoren za škodo po požaru, če se dogodi po nemarnosti njegovih ljudi.³

Kako se je računala tlaka? Vozna tlaka se je zaračunala na dan po 6 kr., ročna pa po 3 kr. Od 10 gruntov je bilo vozne tlake na leto 520 dni ali 26 gold. v denarju. Za delo pri župnijskem posloplju je bilo zaračunano vsako leto od vsakega grunta po 2 dni vozne in 3 dni ročne tlake, to daje pri 34 grun-

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

tih 68 voznih dni ali v denarju 6 gold. 48 kr., ročnih dni pa 102 ali v denarju 5 gold. 6 kr. Poprej so hodili na tlako in delali od 7. ure zjutraj do 7. ure zvečer; opoldne so počivali samo eno uro, tedaj so delali 11 ur; zdaj (od leta 1810.) pa je propisano le 10 ur, od katerih sta 2 za počitek, ena pa za pot sem in tje. Potemtakem ostane le 7 ur za delo, manje od prej 3 ure na dan, kar daje pri 520 dneh 1560 ur, po 12 ur na dan 130 dni, ali v denarjih 13 gold. za vozno, a 6 gold. 30 kr. za ročno tlako, za vožnjo samo pa 24 gold. 52 $\frac{1}{2}$ kr. Za vso tlako je bilo proračunano 139 gold. 52 $\frac{1}{2}$ kr.¹

Tudi pri živinski desetini je imela župnijska gosposčina znaten gubitek. Po novi uredbi je prinesel zdaj kmet tele ali kozlička še nedoraslega, dočim ga je moral poprej držati in hraniti do meseca avgusta. Zdaj je veljalo tele le 51 kr., kozliček pa 17 kr.; poprej pa se je dobilo za tele 2 gold. 33 kr., za kozlička pa 51 kr. Po najboljši ceni se more dobiti zdaj za tele 1 gold. 42 kr., a za kozlička 34 kr. Pri 22 komadih telet je zdaj izgube, če se računa tele po 51 kr., v vsem 18 gold. 34 kr., pri 8 komadih kozličkov po 17 kr. pa 2 gold. 16 kr.²

Od 20. vinarja je bilo izgube 7 gold. 30 kr., pri carini in mutnini od robe, ki se je dobivala ali kam pošiljala, pa 5 gold. Vsa izguba se je mogla preračunati na 182 gold. 2 $\frac{1}{2}$ kr.³

Napoved iz leta 1811. je precej kratka. Župnik je imel do 25 oralov zemlje. Od župljanov ni dobival nič, niti v prirastkih, niti v denarju. Imel je desetino od snopovine, mladine in vina; nadarbine ni imel nobene; štole je dobival okoli 20 gold.; že dve leti ni dobil za 130 ustanovnih maš izneska od 130 gold.; zasebnih dohodkov ni imel nobenih. Dobival je čistih 378 gold. 14 kr. Določena kolektura obeh kapelanov je dajala 240 mernikov pšenice ter 2 stota preje; od tega morata vzdrževati slugo, plačati stroške za pobiranje bire ter plačevati deželne davke in knezoškofijskemu ordinarijatu neke podarke. Razen tega sta imela še 60 gold. za ustanovne maše, toda od tega nista dobila že dve leti nobenega plačila. Biro sta dobivala kapelana od župljanov; cenila se je takrat na 250 gold.⁴

Na posebni tabeli je zapisan račun o tlaki, desetini in drugih dohodkih. Tlaka se je zaračunala na 212 gold. 30 kr. Desetina pšenice je dajala čistih 65 gold. Pobiralo se je po kopah. Bilo je vsega 139 kop; ena kopa je dajala $\frac{1}{4}$ vagana zrna; ker se je vagan računal po 2 gold. 50 kr., je bil dobiček od kope 42 $\frac{1}{2}$ kr., a zraven še slama 3 kr., tedaj 45 $\frac{1}{2}$ kr., ali za 139 kop 105 gold. 24 $\frac{1}{2}$ kr. Rži se je dobivalo 120 kop, za kopo se je dobilo 32 $\frac{1}{2}$ kr., ali v vsem 65 gold. Ječmena se je nabralo

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

58 kop, kopa je dajala $36\frac{3}{4}$ kr., v vsem 55 gold. 32 kr. Ovsu se je dobilo po 39 kop, ali v denarju 16 gold. $34\frac{1}{2}$ kr. Vagan ovsu se je plačal po goldinarju. Fižola se je nabralo 8 kop, kopa je dajala $\frac{1}{4}$ vagana zrna, a ker je bila cena vaganu 2 gold. 50 kr., se je dobilo za fižol 5 gold. 55 kr. Ajde so nabrali 154 kop, a ker je dajala kopa 19 kr., se je dobilo za ajdo 48 gold. 46 kr. Vagan ajde se je cenil na 1 gold. 8 kr. Vsa žitna desetina je dajala povprečno 305 gold. $8\frac{1}{4}$ kr.

Živinska desetina je dajala po navadi 22 telet, po 1 gold. 42 kr. ali v denarju 37 gold. 42 kr.; prašičkov 8, po 34 kr. komad, ali 4 gold. 32 kr. v denarju; piščancev 20 komadov po 3 kr. komad, ali vkup 1 gold. Ves dohodek živinske desetine je bil 43 gold. 56 kr. Še posebej se je dobivala desetina od prosa pri nekih posestnikih; dobilo se ga je do 35 vaganov, vagan po 1 gold. 8 kr., ali vkup 40 gold. 48 kr. Tudi ajde se je dobilo še posebej do 35 vaganov, vagan po 1 gold., kar daje 35 gold.

Od vinske desetine se je nabralo povprečno na leto 92 veder, vedro po 1 gold. 8 kr., v vsem 104 gold. 16 kr. Od gorskega prava se je dobivalo 27 veder po 33 bokalov, kar je 22 veder 11 bokalov avstrijskih, a v denarju 25 gold. $14\frac{1}{2}$ kr. Desetina drobeža (Kleinrechte) je dajala 1 purana ali 14 kr., 20 jajc ali 5 kr., 3 piščance ali 12 kr., 4 funte masla ali 28 kr., 8 kopunov ali 48 kr. Vsega v denarju 1 gold. 37 kr.

Deseti vinar pri prodaji gruntov (laudemium) je prinašal po 15 gold.; inventarna taksa 2 gold.; pisarniške takse 1 gold. 30 kr., vsega 18 gold. 30 kr.; pravice od živinske mladine 60 komadov po 10 kr., v vsem 10 gold.; mikanje preje 218 funtov po 2 kr. ali 7 gold. 16 kr. Vseh dohodkov je bilo 1169 gold. $31\frac{1}{4}$ kr.¹

Po napovedi iz leta 1815. je dobil župnik od desetinske najemnine in od nekih njiv 627 gold. 34 kr. Domače in desetinske pšenice je bilo 117 mernikov po 1 gld. 54 kr., vsega 336 gld. 18 kr.; rži 96 mernikov po 51 kr., vkup 81 gld. 36 kr.; ječmena 107 mernikov po 45 kr., vsega 80 gld. 15 kr.; ovsu 70 mernikov po 26 kr., za vse 30 gld. 20 kr.; ajde 300 mernikov po 51 kr., vkup 255 gld.; fižola 5 mernikov po 1 gld. 20 kr., vsega 6 gld. 40 kr.; zmesi 112 mernikov po 40 kr., v vsem 74 gld. 4 kr. Desetinskega in lastnega vina je dobil župnik 200 veder po 2 gld., vkup 400 gld.; od živinske mladine vsled odkupnine 50 gld.; sena 21 voz, ki ga pa ni bilo dosti za domačo potrebo. Urbarijalni uravnavni gosposčinski podarki so dajali 96 gld. 48 kr.; za drobež vsled odkupnine se je dobilo 15 gld. 20 kr.; za prejno tlako 11 gld. 12 kr.; za tovarno 24 gld. $24\frac{1}{2}$ kr.; po odkupnini dovoljena tlaka je dajala 146 gld. 16 kr. Vseh dohodkov je bilo 2235 gld. $46\frac{1}{4}$ kr.

¹ Župnijski arhiv.

Stroški so bili: gosposčinski in deželni davek, mesni krajcar in stanovanjska doklada 150 gld. 23 kr. Gosposčinski činovnik je dobival na leto 200 gld., špan pri pobiranju desetine 100 gld; za desetero slug hrana in plača 400 gld; za semenišče, položni in dedni davek 23 gld. 30 kr.; za drva mokronoški in svibenski graščini 7 gld. 6 kr.; penzija novomeškemu kapitlju 400 gld.; popravek pri župnišču in gospodarskem poslopu 50 gld. Vseh stroškov je bilo 1338 gld. 5 kr. Ako se odbije leta 1811. uvedena petina od devetin še urbarijalni davek ter davek od nekih desetini podvrženih njiv v znesku od 447 gld. 9 kr. od vseh dohodkov, je grobi dohodek župnije samo 1788 gld. 37 $\frac{1}{4}$ kr. in po odbitku stroškov v znesku od 1338 gld. 5 kr. čisti dohodek le 450 gld. 32 kr., a če se prišteje še 25 gld. štole, 475 gld. 32 kr.¹

Najobsežnejši je zapissek o celokupnem premoženju župnijske gosposčine iz l. 1823. Deli se na tele odseke:

A. Davščine in pravice.

a) Urbarijalni dohodki. Po ustanovnem urbariju iz l. 1759. je imela župnijska gosposčina za 34 gld. 56 kr. in $\frac{1}{2}$ vin. obdanih gruntov, od katerih je dobivala na leto v denarju in prirastkih sledeči iznesek: v denarju gosposčinske dače 76 gold. 43 $\frac{3}{4}$ kr.; za kopune 11 gld. 37 kr.; za tlako 38 gld.; za tovarno 24 gld. Razen tega so bili dolžni podložni po zapisu na leto spresti 218 funtov prediva, po odkupu funt po 4 kr., kar je dalo 14 gld. 32 kr. b) V prirodninah je dobival župnik 1 kozlička ali 30 kr.; 8 kopunov po 16 kr. 2 gld. 8 kr.; 3 kokoši po 7 kr. 21 kr.; 20 jajc po $\frac{1}{2}$ kr. 10 kr.; 4 funte masla po 14 kr. 56 kr. Potem je moralo dajati po določbi deset gruntov tlako v naravi; le-ta se je računala od grunta po 10 gld. ali od vseh 100 gld. Vrhutega je bilo določenih še 360 delavnih dni, dan po 6 kr. ali v vsem 36 gld. Vsi ti dohodki so dajali 305 gld. 52 kr. K temu se je računala postavna petina v znesku od 61 gld. 10 kr.; tako je ostalo 244 gld. 41 kr. ali pa temu odnosa glavica 4893 gld. 55 kr. c) Snopovina, kurja in čebelna desetina se je pobirala po sledečih vaseh: Hude Ravne, Selce (Slavina), Suhadol, gosposčina Dol, Berinec ali svibenski marof, Gorenje in Dolenje Jelenje, Gorenji Kal, Lubež, Gorenja in Dolenja Mala Goba, Javor, Prešenske njive, Čeplje, Medveje, Mostec, Tržiše pod goro, Gorenje in Dolenje Vodale, Sv. Trojica, Vrhek, Dol, Borovak, Preska, Dolgi Art, Prelesje, Podmol, Gorenji in Dolenji Mamol, Pod cesto, Pod Trinkom, Grič, Trebelno, Cerovec, Glina, Dolenja Glina, Bransko, Gradec, Kal, Nunski log, Kij, Komat, Gabrije, Osredek, Kladje, Vodice, Popovec, Rupa, Podlogarji, Požarše, Brezje, Prelesje, Primstal, Škocjan, Gorenje in Dolenje

¹ Župnijski arhiv.

Jesenice, Sv. Rok, graščina Zagorica, izključivši dva grunta, ki spadata pod graščino škrljevsko, Brezje, Ukenberg, Sela, Pužmanca, Kamnje, Brod, Ostrež, Gole njive, Maček, Ravnik z Veselo Goro, Škrljevo, Česence, cerkvena njiva, ki je spadala k škrljevski graščini, Bistrica, Šent Rupert od 9 gruntov, Rakovnik od nekih bivših cerkvenih njiv, Škrljevo od dveh župnikovih gruntov, Mirna od vseh v šentruperški župniji ležečih gruntov, kakor tudi od polja mirenske graščine, in sicer od le-te le s težkim žitom, in od nekaterih njiv v mirenski župniji čez Mirno (Überlandsäcker), Trstenik, Migovica, Česence, Turn na Potoku, Gabernce, Pristava, Hine, Podboršt, Log nad Žigajnarjem, rakovniško in dobsko polje, Brezovo nad cesto, Mali Cirknik, Strasberg, Radež, Selo, Roženberk, Dolenje, Hrastno, Gorenje in Dolenje Svinsko, Trata, Česnovec, Ovseno, Veliki Cirknik, Slape, Medveje, Slevč, Vederina, Hom, Zagrad, Javor, Strmec, Ravne, Zaloka, Gorenje in Dolenje Zabukovje, Roženberk, Kozjek, Srasle, Žunovec, Kostanjevica, Srednik, Ješevce, Dobje, Gradišče, Bobneči vrh, Rakovnik (vas), Straža, Mlake, Podgorica, Brinov vrh, Breg, Kremen, Gmajna, Lisine, Draga, graščina Kot, Prelesje, Bistrica, Plankarca, Bojeno selo, Okrog, Poštajna, Hrastovica, Most, Pijavce, Gorenje in Dolenje Mladotiče, Gabrjele, Brinje, Polje, Kaplja vas, Trata, Skrovnik, Bruna vas, Popovec, Kamenca, na Gmajni, Brezje, Hince, Goveji dol, Kartina Loka, Čirenčeč, pri Vovku, Brina vas, Gomila, Videm, Koluderje, Dvor pri cerkvi, Brinje. S temi omenjenimi vasmi in kraji je imela šentruperška župnijska gosposčina desetino pomešano s poprej navedenimi graščinami po eno tretjino deleža. Le v vaseh Grič, Trebelno, Cerovec, Glina in Dolenja Glina je pripadala isti ena cela tretjina. Vasi Draga, Plankarca, Bojeno selo, Okrog, Poštajna, Glaviše in Leskovec pa so dajale vso desetino le župnijski gosposčini. Desetino je pobirala župnija spočetka seveda sama, sčasoma je morala pa to desetino deliti s sosednimi in tudi oddaljenimi graščinami vsled raznih dogovorov, od katerih pa se ni nam nobeden ohranil.¹

Snopovina se je odraštovala s pšenico, ržjo, ječmenom, ovsom, ajdo, fižolom, kakor je bilo to od starine določeno in prepisano za vsako vas posebej; desetina od bučel pa se ni dajala v naravi nego le v denarjih, in sicer od vsakega panja po 10 kr.; župnijska gosposčina je dobila od vsega tega le eno tretjino.²

Po triletni poprečni procenitvi l. 1811., 1812., in 1813. je prišlo na enoletno desetino, določeno v zapisku, v čistem stanju 39²⁷/₃₂ vaganov pšenice, vagan po 3 gld. 20 kr., v vsem 132 gold. 48³/₄ kr.; 50¹⁹/₃₂ vaganov rži po 2 gld. 30 kr., v celem 126 gld. 1 kr.;

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

37 vagonov ječmena po 1 gld. 50 kr., v vsem 67 gld. 50 kr.; 21^{21/32} vagonov ovsa po 1 gld. 20 kr., v vsem 28 gld. 23^{3/4} kr.; 1^{14/32} vagona fižola po 2 gld. 20 kr., vkup 3 gld. 34^{3/4} kr.; 71 vagonov ajde po 2 gld., v vsem 142 gld. Bučelna in kurja desetina je dajala na leto okoli 5 gld. K temu se je računal še prinos od najemnine za desetino v nekih vaseh, kar se je računalo povprečno na leto 473 gld. 18 kr. Čisti znesek od vsega je bil 980 gld. 21^{1/4} kr. ali temu primerna glavnica 19.600 gld. 50 kr.

Župnijski gosposčini je pripadala desetinska pravica od raznih desetin in gorskega prava, in sicer ena tretjina po vseh vaseh, ki so nekdanj spadale k stari veležupniji šentruperški; tedaj po vaseh sedanje župnije šentruperške, treh vikarijatov na Doleh, pri Šent Janžu in Sv. Trojici, potem po vaseh, raztresenih po okrožjih mirenskem, mokronoškem, boštanjskem in turnskem (Pod Pečjo). Graščine, ki so imele s šentruperško župnijsko gosposčino skupno desetino, so bile: Habah pri Kamniku, Čretež, Rakovnik, Dob, Zbure, Črni potok na šmartinskem polju pri Litiji, Turjak in Brdo.

Vsi ti dohodki desetine so se proračunavali po triletnem povprečnem dohodku in po napovedi iz l. 1815. Povprečne cene pridelkov so bile določene po propisu deželne vlade, ki je izdala l. 1815. napoved za učitelje in mežnarje. V onih vaseh pa, ki so bile preveč oddaljene od župnišča, se je morala dajati desetina v najem, kar smo že omenili, ker so bili stroški za pobiranje preveliki in ker ni imela župnijska gosposčina tamkaj nikjer nobenega poslopja. Dajalo pa se je v najem vse po procenjeni vrednosti, in sicer kakor se je cenilo doma.¹

d) Posestniki župnijskih rustikalnih gruntov so bili dolžni pri izpremembah posestev vsled izdane jim kupne pogodbe in zapisa deloma za vselej določeno prepisnino ali pa odkupnino, procenitev posestva in pristojbe plačati župnijski gosposčini, kar je dajalo na leto po povprečni desetletni procenitvi 2 gld. ali primerna glavnica 40 gld.²

e) Vinska desetina je bila določena za župnijsko gosposčino po nekih goricah vsa, po drugih pa le z eno tretjino deleža z drugimi gosposčinami kot v Migovci, Ravniku, Bojanem selu, Rakovkih, Gobci (z rakovniškim delom), potem v Dragi, Okrogu, Strasbergu, Glavišu, Zabukovju, Rakovcu, Drnovcu, Apneniku, Homu, Mrdali, Škovcu, potem veliki del v Zahubiji, Vrheku, Malem Cirkniku, na Lesu, v Peklu, Radežu, Pasjeku, Ovsenem, pod Kijem, Velikem Cirkniku, Brezju, Gaberški gori, Kostanjevici, Dolu, Hrastnem, Močilah, Vihru, Vederini, Brinju, Slevcu, Kovačevem hribu, na Kalu, Vimerdolu, Okrogu in Bartočani. V davkarski občini Kal, ki je spadala pod davkarsko okrožje Novi dvor, je dobivala šentruperška župnijska

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

gospoščina vinske desetine $\frac{3}{9}$, ravno toliko tudi graščina Zbure in grofija Turjaška; graščina Črni potok, Pod Pečjo in Rakovnik pa $\frac{4}{27}$. V davkarski občini Šent Lovrenc v okrožju mokronoškem pa je dobivala župnijska gospoščina $\frac{3}{9}$, graščini Zbure in Turjak $\frac{1}{9}$, a Črni potok in Turen $\frac{4}{27}$; glavni del je vzela pa graščina rakovniška kot principal. Tako nekako so se delile z vinsko desetino graščine tudi po drugih davkarskih občinah, kjer je bilo kaj vinskih goric.

V vseh teh vinskih goricah se je dobivalo po triletni povprečni procenitvi 139¹²/₃₀ avstrijskih veder vina, vedro po 2 gld., v vsem 278 gld. 36 kr. ali temu znesku primerno glavnico po 5% 5572 gld. S poprejšnjim zneskom od 19.600 gld. 50 kr. je bilo 24.634 gld. 45 kr.

Dohodek vinske desetine je bil preračunjen tudi po napovedi iz leta 1815. po letih 1811., 1812. in 1813. Kesnejša leta so bile slabe vinske letine ter je vsled raznih uim, posebno hudih nalivov, vinska gora Glaviše popolnoma pokončana, ker je voda odnesla zemljo s trsjem.

Pri vinski in žitni desetini se ni odbijala petina, ker se je cenilo vse po povprečni ceni.¹

f) Živinska desetina se je pobirala po vseh pod c) naštetih vaseh ter se je dajala po istem razmerju, kakor žitna desetina. Po poprej omenjeni napovedi se je določilo po triletni povprečni precenitvi brez odbite petine na leto 15 telet po 3 gold. ali 45 gold.; 26 prašičkov po 1 gold. ali 26 gold.; 12²/₃ janjcev ali kozličkov po 40 kr. ali 8 gold. 26²/₃ kr. Na leto je bilo čistega dobička 63 gold. 33¹/₃ kr., kar je odgovarjalo glavnici 1271 gold. 5 kr. po 5 %. S poprejšnjo vsoto je bilo vsega 31.377 gold. 50 kr.

Ker se popis živinske desetine ni izvel skoz več let in tudi ni bil popoln, ker se je živina dajala v najem, se je moral vzeti povprečni iznesek po napovedi za inventar.²

g) Biro zmesi je pobirala župnijska gospoščina po vseh pod d) omenjenih vaseh po enakih delih kakor snopovino. Delež s to desetino so imele graščine Rakovnik, Kompolje, Škrljevo in mnoge druge, ki so navedene v posameznem popisu. Prirodna bira te desetine se je dajala v prosu in ajdi v zrnu; vendar pa se je jemalo tudi drugo žito pri pobiranju, če ni bilo pri hiši ravno te vrste žita. Dajalo se je tudi predivo. Mere, po katerih se je jemala ta desetina, so bile jako različne in raznovrstne, in ker njihov preračun na avstrijsko mero radi velike obsežnosti župnije takrat še ni bil izveden, se je dajal dotični iznesek do tedaj po napovedbi iz leta 1815. Po tej napovedbi se je dobivalo na leto prosa 23 vaganov po 1 gold. 15 kr., v vsem 28 gold. 45 kr.; ajde 48 vaganov po 1 gold. 10 kr., vkup 56 gold.; prediva 60 funtov po 3 kr., v vsem 3 gold. Ves dohodek je bil 87 gold.

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

45 kr., a po odbiti petini 17 gold. 33 kr. je ostalo čistih 70 gold. 12 kr., kar je odgovarjalo 5 % glavnici 1404 gold. To prišteto k prejšnji glavnici je dalo 32.781 gold. 50 kr.

Povprečna cena se je odmerjala prav nizko, ker je bilo znano, da je to žito in predivo najslabše. Po nekaterih občinah se je pobiral tudi 20. del krompirja od vsakoletnega pridelka.¹

h) V goricaх Strasberg in Glaviše je pobirala šentruperška župnijska gospoščina poleg vinske desetine še gornico ter dobivala na leto 14 deželnih veder in 23 bokalov v prvi, v drugi pa 13 veder in 13 bokalov, vkup 28 veder 12 bokalov; po odbitku petine 5 veder 16⁴/₅ bokala je ostalo čistega letnega dohodka 22 veder 19⁴/₅ bokala. Cena deželnega vedra (po 30 bokalov) je bila 1 gold. 30 kr., v vsem 34 gold. 11³/₄ kr. Po odbiti petini 3 gold. 50³/₄ kr. je ostalo 28 gold. 21 kr., kar odgovarja 5 % glavnici 567 gold. Ker je bila vinska gorica Glaviše po hudi uri popolnoma pokončana, so se morali pri pobiranju gornice na to ozirati.²

i) Štolna pristojba je bila neznatna. Po šestletnem povprečnem računu je dobival župnik plačilo samo za oglase, vse druge pristojbe sta pobirala kapelana. Na leto je prišlo do 19 oglasov po 1 gold. 20 kr., kar je dajalo dohodkov 25 gold. 20 kr., ali temu primerna 5 % glavnica 506 gold. 40 kr. Štolna pristojbina se je pobirala po najnovejši previšnji določbi.

Vsi dosedanji dohodki so odgovarjali 5 % glavnici v iznesku od 33.855 gold. 30 kr.³

B. Lastna posestva.

a) Njiva Hrib, srednje vrste plodovitosti, v obsegu 18 rali 600 sežnjev				
Lisine, tudi srednje plodovitosti,	"	"	1	1283
Štajerka, slabe plodovitosti,	"	"	2	443
Vse vkup . . .			22 rali	756 sežnjev

Vsakoletni dobiček je bil preračunan po Josipovem davčnem propisu, in sicer so dajale njive:

40 ⁶ / ₃₂	vaganov	pšenice	po 2 gold.	22	kr., v vsem	95 gold.	33 ³ / ₄ kr.
36 ²⁵ / ₃₂	"	rži	" 1 "	24 ¹ / ₄	" " "	51	38 ³ / ₄ "
6	"	ječmena	" 1 "	20	" " "	8	— "
84 ¹¹ / ₃₂	"	ovsa	" — "	53 ¹ / ₂	" " "	75	13 "
Vkupno . . .						230 gold.	25 ¹ / ₄ kr.

Temu dohodku odgovarja 5 % glavnica 4608 gold. 25 kr.

Kako je župnišče dobilo vsa ta gospoščinska posestva, smo že poprej omenili. Pravica do njih se je že zdavnaj zastarala. Pri enem delu njive Hrib je imela rakovniška graščina eno tretjino desetine. Pod zgoraj omenjenimi tremi deli njiv so se

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

razumevale tudi vse ostale po raznih spisih imenovane, kakor pri Kozolcih, pod Britofom, na Štukih, na Hribu, za Hribom.¹

b) Travnik v Lisinah, zaprav Kramarjih, s kislim,									
slabim senom, meri	—	rali	1425	sežnjev					
Mali travnik s kislim senom meri	—	"	1533	"					
Veliki travnik s srednjekislim senom meri	12	"	771	"					
Vrt sadovnik, srednje seno, meri	—	"	1225	"					
Vkupno	15	rali	154	sežnjev					

Procenitev po Josipovem davčnem urejenju daje:

19 stotov	18 $\frac{3}{4}$	funta	sladkega sena	po 20 kr.,	v vsem	3 gold.	4	kr.
107	"	25	"	kislega	"	12	"	2
49	"	92 $\frac{3}{4}$	"	otave	"	12	"	59
4	"	65	"	sladke otave	"	13	"	2 $\frac{3}{4}$

Ves dohodek od travnikov se je računal na leto 35 gold. 25 $\frac{1}{4}$ kr. ali temu primerna 5 % glavnica 710 gold. 55 kr.

Kako je dobila župnijska gosposčina travnik v Kramarjih, smo že povedali. Pod zgoraj omenjenimi travniki so se razumevali vsi v raznih spisih imenovani travniki, vrtovi in pašniki kot veliki travnik, mali travnik, Deglice, v Kramarjih, Lisinah, vrt pri kaplaniji, pašnik za župniščem, proti kozolcu, vrt za zelenjavo, sadovnik itd.²

c) Vinograd v Zadragi je obsegal 1 oral in 500 sežnjev ter dajal po davčni precenitvi na leto 19 veder 27 $\frac{1}{2}$ bokalov vina po 51 kr., v vsem 16 gold 45 $\frac{2}{4}$ kr. ali temu primerno glavnicu 335 gold. 10 kr.

Vsem tem naštetim dohodkom župnijske gosposčine je odgovarjala 5% glavnica 39.506 gold. 30 kr.

To gosposčinsko posestvo se je raztezalo precej izza župnišča z obeh strani ceste, ki vodi v Mokronog ter je mejilo s posestvi rakovniške in škrljevske graščine ter z nekaterimi zemljišči podložnikov. Meje so bile določene z mejniki, rovi ali pa z drevjem in grmovjem. Vinograd v Zadragi pa je mejil z ene strani s Skedlovim vinogradom, z druge strani pa s potom, ki je mimo peljal.³

d) Sedanje župnišče, določeno za stanovanje župniku, je bilo sezidano leta 1771. in s škodlami pokrito. Prizemno so se nahajale kuhinja, obednica, klet in družinska soba, kar je bilo vse obokano. V prvem nadstropju so bile štiri prostrane sobe s prostranim predsobjem ter z malo sobico; vse je bilo štukaturano. Ta dvorec je bil precenjen na 500 gold.

Nasproti župnišču je bil zidan konjski hlev za 8 konj; poleg hleva je bila odprta kolarnica, a malo dalje pa lesena uta, kamor so spravljali les in razno kolarsko orodje; na desni strani konjskega hleva je stala prostrana senica na zidanih

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

slopih, obita z deskami. Pri kolarnici je bila tudi zidana klet za sočivje, kislo zelje in repo, ali ni bila obokana.

Na kraju teh poslopij pa se je nahajal proti župnijskemu polju hlev za govejo živino, deloma zidan, deloma pa lesen za 20 glav; nad hlevom je bil župnijski pod, a poleg senice za seno in slamo. Vsa ta poslopja so bila krita s slamo ter cenjena na 300 gold. Za hlevom je stal župnijski kozolec z 18 okni v dobrem stanju ter so ga cenili na 190 gold. Svinjaki v bližini so bili vredni 25 gold.

Za župniščem, kakih 60 korakov oddaljeno, je stala kaplanija za dva kaplana. Imela je dve sobi in dve čumnati, kuhinjo, shrambo za živila, klet, konjski hlev za tri konje in družinsko sobo. Kaplanija je bila zidana in tudi hlev. H kaplaniji je spadal vrt za $\frac{1}{2}$ mernika posetve. Ker je to poslopje sezidala občina šentruperška na lastnem zemljišču in z lastnimi stroški, ga je smatrala tudi za lastno posest; zato se je tukaj samo omenilo, a ne tudi cenilo. Sedanja bolj prostorna kaplanija je sezidana na istem mestu leta 1842.

K župnišču je spadala tudi kašča v vasi Šent Rupertu. Bila je zidana ter je imela lesene predale. Naslonjena je bila na cerkveni zid ter ni bila obokana, pač pa je bila pod streho dlažba, kar je bilo neobhodno potrebno, ker so tukaj spravljali gosposčinsko žito. Ravno tam se je nahajala tudi klet za župnikovo vino. Obe zgradbi sta bili s slamo pokriti ter cenjeni na 150 gold.

V Zadrugi je stala s slamo pokrita zidanica ter bila cenjena na 20 gold.¹

C. Ustanovna zemljišča.

- a) Travnik v Kramarjih za 12 ustanovnih maš na leto.
- b) En del malega travnika za dva voza sena kaplanom.
- c) Vinograd v Zadrugi, iz katerega se je dajalo vino za maše. O vseh teh ustanovah smo že govorili.

D. Deputatov (pridatkov) ni bilo nobenih, kakor tudi nobenih E. lastnih glavnih; tudi F. ustanovnih z akla d ni imela župnijska gosposčina.

G. Po inventarju tedanjega župnika Josipa Bučarja z dne 10. junija 1810. se je nahajalo v župnišču sledeče a) pohištvo: ormar za spise iz smrekovega lesa z dvokrilnimi vrati, dobro ključavnico in 16 predali, cenjen na 18 gold. b) Kositreni predmeti: obroč in 3 ravne skleda, 8 krožnikov in dva solnjaka, težka $14\frac{1}{2}$ funta po 20 kr., v vsem 4 gold. 50 kr. c) Posoda z železom okovana, ki meri eno staro avstrijsko vedro, cenjena na 2 gold., a druga od pol vedra, vredna 1 gold.; poluvagan dunajski, okovan z železnimi obroči, cenjen na 1 gold. 30 kr.,

¹ Župnijski arhiv.

drugi takšen komad, cenjen le na 1 gold. Mera za žitno desetino, z železom okovana in z ročkami, cenjena na 1 gold. 30 kr.; velika žaga s slabim držalom 30 kr., velika sekira ali kladenca 1 gold.; sekira tesarska (žantlaha) 1 gold.; železna nagvozda, 4 funte težka, 1 gold. 20 kr.; rog za desetino, z mesingom okovan, 3 gold.; zatika z verigo in ključavnico (3 komadi) 3 gold. d) Vino dobre vrste iz gosposčinskega vinograda v Zadragi 14 veder po 2 gold., vkup 28 gold. e) Od živine krava, vredna 40 gold. f) V kleti v Zadragi en sod 34 avstrijskih veder z lesenimi obroči, cenjen na 12 gold.; ena dobra in ena slaba kad, vkup 6 gold.; tri stare brente 30 kr.; stara preša 2 gold.; stare iztrošene motike (8 komadov) 1 gold. 20 kr.

Za vse te predmete je bil porok tedanji župnik Josip Bučar s svojim reverzom z dne 10. junija 1810.¹

Pod drugi inventar, sestavljen leta 1823., so bili podpisani Josip Reich, c. kr. komesar; Josip Bučar, župnik; Martin Ambrož in Anton Šalehar, ključarja po Josipu Pustu, pisarju. V Šent Rupertu, dne 19. junija 1823. Potrjen je bil inventar po Lehmanu v Novem mestu dne 17. oktobra 1823.²

H. Ohranil se nam je še posebej zapissek o žitni desetini za leta 1830., 1831. in 1832. V tem zapisku so našteje vse vasi in posestniki po imenu in koliko so odraštovali desetinske davščine v žitu in preji. Tukaj imamo navedene tudi različne mere za desetino po raznih vaseh. Obenem je zapisano, pod katero gosposčino spada dotična kmetija. Zanimiv je zapissek tudi radi posestev; iz njega se lahko posname, koliko je še zdaj omenjenih kmetij celih ali razprodanih in katere rodovine so se vzdržale na svojih posestvih.

a) Vsak grunt je dajal v Bruni vasi župnijski gosposčini posebno mero, ki je držala 10 bokalov prosa z vrhom in 5 povesev prediva. Kakor Bruna vas so dajale še tudi vasi Trata, Brinje, Skrovnik, Polje, Gabrjele, Gorenje in Dolenje Mladotiče, Most, Hrastovica, Gorenje in Dolenje Jesenice, Škocjan; le prediva so dajale neke vasi manj. Graščina Zagorica je dajala 4 župnijske mere žita in 20 povesev prediva.

Kaplja vas je imela svojo mero od 4 bokalov z vrhom. V Pijavcah je dajala vsaka kmetija 3 rakovniške mere po 12 bokalov in 15 povesev prediva. Vse dozda našteje vasi so dajale za desetino proso. Kakor v Pijavcah so odraštovale desetino vasi Čirenčec, Dolina in Kartina Loka, Hudo Brezje, Turn, Gaberce, Pristava, Brezje, Kij, Gaberje, Dobovec, Osredek, Vodice, Škovec, Rupa, Kal, Grublje, Kamenca, Brinje, Birna vas, Gomila, Videm, Koluderje, Podboršt, Hine, Česnovce, Veliki Cirnik, Dolina, Cigajnar, Mali Cirnik, Rožemberk, Dolenje, Hrastno, Slape, Medveje, Slevce, Vederina, Hom, Kremen, Prelesje, Bri-

¹ Župnijski arhiv.

² Župnijski arhiv.

nje, Podgorica, Rakovnik, Praproče. Za Steklasov grunt v Preslji, za Rugljev na Rakovniku in Jakijev na Podgorici je bila določena za župnijsko gosposčino le poldruga mera; tudi ni imela rakovniška graščina od Steklasove desetine nobenega deleža. Goveji dol je dajal le poldrugo mero in $7\frac{1}{2}$ povesma prediva, tudi Hince ravno tako, Dvor pa 4 bokale in 15 povesem; na Česencah je dajal posestnik Ivan Komlanec mesto žita 3 bokale vina; Nunski log je odrajštoval mero po 2 bokala z vrhom in 10 povesem prediva, Požarše pa mero po 8 bokalov in 7 povesem, Log mero po 7 bokalov; Franc Pohar iz Primstala je plačal 3 kr. mesto žita; Gregor Završek iz Zakutne je dajal le eno mero. Vas Kladje je imela svojo mero po 4 bokale, vendar pa je vsak grunt odrajštoval le 2 meri z vrhom in 10 povesem; v Gradcu je dajal grunt le $1\frac{1}{2}$ rakovniške mere in $7\frac{1}{2}$ povesma, ravno tako tudi vas Bransko. Dolenje Svinjsko je imelo posebno mero po $4\frac{1}{2}$ boala, povesem pa je dajalo nekaj gruntov po 3, nekaj pa po 9; Ravne so dajale $1\frac{1}{2}$ rakovniške mere ter $7\frac{1}{2}$ povesma, in sicer Rakovniku $\frac{2}{3}$, župnišču pa $\frac{1}{3}$. Na Bistrici je odrajštoval vsak grunt po 3 rakovniške mere in 15 povesem, in sicer 1 mero Rakovniku, drugo Kompolju, tretjo pa župnišču, tudi povesma so se tako delila; mera se je pa posnela z roko. Na Straži so dajali Ivan Habjan, Franc Škarja in Ivan Abina le $1\frac{1}{2}$ mere žita in $7\frac{1}{2}$ povesma, vsi drugi pa kakor v Pijavcah. Ravno tako je bilo na Ravniku razen Josipa Tomažina, ki je dajal tri mere žita in 15 povesem. V vseh teh vaseh so pobirali ajdo ali pa proso.

b) Vsa žitna desetina, ki so jo dajali podložniki, se je delila tako, da je dobivala graščina Rakovnik kot principal eno tretjino, drugo tretjino graščina Kompolje do Homa, a dalje graščina Škrljevo; tretja tretjina pa je pripadala župnijski gosposčini. Od rakovniškega tretjinskega velikega dela je prejemale graščina Črni potok $29\frac{1}{2}$ mere, ravno toliko tudi Roglin in cerkev v Zaloki. Graščina Rakovnik je dajala zase $7\frac{1}{2}$ mere graščini škrljevski ter 5 mer prosa in $2\frac{1}{2}$ mere ajde šentruperški gosposčini, mesto povesem pa 3 bokale vina in 2 hlebca kruha. Brezje je imelo škrljevsko graščinsko mero po 12 bokalov, vrh tega je dajal vsak grunt 15 povesem, in sicer od tega Škrljevemu 2 tretjini, župnijski gosposčini pa eno. Ravno tako so dajale in delile kmetije na Ukenbergu, Selih, Pužmanci, v Kamnju in Brodu. Vas Škrljevo je imela svojo mero po pet bokalov ter je dajal vsak grunt tri take mere in 10 povesem. Draga je imela tudi svojo mero po 3 bokale; dobivala je vse le župnijska gosposčina, a vrh tega še po pet povesem od vsakega grunta. Šent Rupert je dajal po 3 škrljevske mere in po 15 povesem, in sicer dva dela v Škrljevo, en del pa župnišču; vsi posestniki so dajali ajdo, le Franc Knavs in Franc Murgelj proso; Marko Kurent (dvostroko), Matevž Videčič, Ivan Kurent so odrajštovali le eno mero župnijski gospo-

ščini. Za Zagrad je bila župnijska gosposčina principal, pa je dobivala 2 meri, Škrljevo le eno. Kostanjevica je imela tudi svojo mero po 4 bokale, posestniki pa so dajali župnijski gosposčini le po eno mero in 15 povesem. Na Dobju so rabili za mero stari bokal, ki so ga dajali vsi grunti župnijski gosposčini in zraven še 2 povesmi. Vrh je imel mero po 3 bokale, od katerih je dobivalo Škrljevo 2, župnijska gosposčina pa po 1 in še po 15 povesem. Od Dolenj in Zabukovja je dobivala župnijska gosposčina po en mernik ajde in po 15 povesem. Za Mostec, Tržiše, Podgoro, Dolenje Vodale, Medvedjek, Čeplje, Prešenske njive, Malo Gobo ni v zapisu navedena mera.

Zanimivo bi bilo preiskati, kateri grunti so še celi in katere rodovine so se od takrat vzdržale na svojih domovih. Tukaj omenimo za primer Št. Rupert in Prelesje. V Šent Rupertu so bili takrat celi grunti Jerneja Šusteršiča, Ignacija Skedla, Ivana Kurenta, Matije Jurgliča, Franca Simončiča; polgruntarji so bili: Matija Dolenšek, Josip Zorc, Franc Knavs, Franc Murgelj, Marko Kurent, Matevž Videčič, Marko Kurent, Franc Žugelj, Ivan Kurent, Mihel Kovačič. Od vseh teh sta se do zdaj vzdržala dva cela grunta, in sicer Simončičev in Kovačičev. V Prelesji so bili takrat gruntarji: Anton Šalehar, Franc Jurglič, Jakob Tratar, Matija Steklasa; polgruntarji: Anton Tratar, Marko Kranjc, Jakob Zorc, Josip Zorc, Franc Karič, Franc Lukek. Od gruntarjev so se vzdržali Šaleharji, Jurgliči in Steklase, od polgruntarjev Zorci in Kariči.¹

c) Vinska desetina je dajala povprečno v letih 1821.—1824. od ene vsekupne tretjine z graščino Abah 5 avstr. veder, s Škrljevim 15 veder, z Rakovnikom 83 veder in lastne vinske desetine 52 veder, tedaj v vsem 152 veder, po 2 gold. 20 kr., v vsem 354 gold. 20 kr.

Ohranil se nam je tudi izkaz vinske desetine iz leta 1838.; napisal ga je učitelj Jurij Podreka, ki je opravljal takrat pi-sarska dela pri župnijski gosposčini. Po tem zapisu je dobila župnijska gosposčina od gosposčine rakovniške 66 veder 69 bokalov, od Waserja v Drenovcu 5 veder 8 bokalov, od Ignacija Skedla v Zaloki 2 vedri 56 bokalov; iz Gobce 1 vedro 7 bokalov, iz Drage 5 veder 15 bokalov, iz Okroga 10 veder 26 bokalov, iz Rakovkov 2 vedri 32 bokalov, iz Migovce 2 vedri 27 bokalov, iz Gorenjega Zabukovja 2 vedri 27 bokalov, iz Ravnika 2 vedri 14 bokalov, iz Homa 4 vedra 32 bokalov, iz Dolenjega Apnenika 3 vedra 16 bokalov, iz Srasl 21 bokalov, iz Bržanega brega 1 vedro 22 bokalov, iz Griča in Cerovca 4 vedra 3 bokale, iz Strasberga 19 veder 9 bokalov, gorsko pravo 10 veder 23½ bokala, tedaj vsega 146 veder 26½ bokala. Med stroške pobiranja pa je zapisal učitelj Podreka samo izdatek za duhan, in sicer 7 kr. v Dolu in 7 kr. pri Repovžu; noscem in za predprego iz Kosta-

¹ Župnijski arhiv.

njevice 31 kr. Omenil je na kraju, da je izdal 3 gold. več, nego je računal.¹

I. Graščina rakovniška je imela pravico oskrbnije nad župnijsko gospoščino ter je zato vzdrževala pri sebi v graščini posebnega duhovnika, ki je dobival vrh vsega še 500 gold. raznih taks. Tak graščinski duhovnik (aulicus) je bil tudi Franc Štular, ki je bil leta 1798. imenovan za kapelana v Boštanju, odkoder je prosil za izpraznjeno mesto župnika v Mokronogu, ali ga ni dobil. Bil je poprej celih 22 let duhovnik v Šent Rupertu s sedežem v Rakovniku. Vodil je vse račune obsežnega oskrbnništva rakovniškega ter opravljal tudi duhovno službo v gradu. Zadnje leto se je izjavil nasproti grofu, da misli pri njem ostati še eno leto, potem pa naj ga odveže od te službe ter si najde kakšnega starejšega gospoda za to mesto, karkšnih se nahaja nekoliko pri župnikih, ki imajo svojo lastno gospoščino. Frančišek Pokorn pravi, da je umrl 14. avgusta leta 1803. kot graščinski duhovnik v Rakovniku. Bržkone se je povrnil iz Boštanja, kjer mu služba ni ugajala. Pokorn celo trdi, da ni deloval nikdar v dušnem pastirstvu, kar pa ni resnično.² Pred njim so opravljali to službo bržkone grajski kapelani. Do leta 1835. je bil v Rakovniku za graščinskega duhovnika Luka Richter, ki je odšel potem za kapelana k Sv. Križu pri Litiji.³

Vse te uredbe so ostale neizpremenjene do leta 1848. Takrat se je odpravila tlaka, desetina in druge služnosti, ki so jih imeli kmetje nasproti gospoščinam. Toda kmet se je moral odkupiti, če je hotel biti svoboden. Odkup se je odmeril po podatkih, ki so bili zapisani po občinskih urbarijih. Odkupnino so dobili graščaki v državnih obveznicah, od katerih so brali vsako leto petpostotne obresti; kmet pa je mogel plačati naenkrat ali pa v letnih obrokih odmerjeno mu odkupnino. Dne 9. avgusta leta 1850. je izročila šentruperška župnijska gospoščina svoje gruntne bukve (urbarije) mokronoški sodniji. Kmalu potem je dobil župnik Ivan Zupin petpostotno državno obligacijo, vredno 37.760 gold. Leta 1859. so izročili župniku Vincenciju Vovku novo obligacijo z istim zneskom, ko je bila izbrišana zahteva vitanjske graščine na Štajerskem za neki krivo zapisani dolg.⁴

J. Ohranil se je tudi popolni inventar gospoščinskega premoženja iz leta 1855., ko je prevzel šentruperško župnijo župnik Vincencij Vovk. Za vse gospoščinske pravice se je dobilo odškodovanja 37.760 gold. v petpostotni državni obligaciji. Štola od oklicev je dajala 25 gold. 25 kr. Njiv je bilo 20 rali

¹ Župnijski arhiv.

² Frančišek Pokorn. Šematizem ljubljanske nadškofije l. 1788. Str. 228.

³ Župnijski arhiv.

⁴ Ibid.

1167 sežnjev, vrednih 4068 gold.; travnikov 20 rali 764 sežnjev, cenjenih 3276 gold.; veliki vrt za kaščo 1510 sežnjev, vreden 288 gold. 42 kr.; vinograd 1 ral 745 sežnjev, cenjen 310 gold. Leta 1823. je bila zapisana paša samo v Lisinah na površini 4 rali 1560 sežnjev ter procenjena 125 gold. 10 kr. Je bilo pa še nekaj pašnih parcel (4) z opazko, da imajo pravico na njih pasti tudi Šentruperčani; toda pravice do sosesstja niso mogli dokazati. Ta stvar se zato tudi ni vodila v inventarju. Slabe šume v Lisinah je bilo 4 rali 160 sežnjev, cenjena le 24 gold. 30 kr. Vsled odškodovanja je dobila župnijska gosposčina šele leta 1863. od svibenske graščine šumsko parcelo Bukovje, veliko 10 rali 1544 sežnjev, paše pa 6 rali 1069 sežnjev, tedaj vsega 17 rali 1013 sežnjev, cenjeno 866 gold. 14 kr. Poprej je dajala župnijska gosposčina svibenski graščini za drva šest mernikov ovsa po 21 kr., v vsem 2 gold. 24 kr. in 6 kopunov po 20 kr. ali 2 gold.; toliko se je odrajtovalo tudi mokronoški graščini. Kesneje so lastniki omenjenih graščin ovrgli to šumsko pravo župnijske gosposčine ter si je morala le-ta drva kupovati, in sicer na leto 20 voz ali 8 sežnjev po 3 gold. Pri določevanju odškodnine se je pa vendarle priznala pravica ter župnijski gosposčini odmerila omenjena šuma in paša.¹

Župnišče je bilo cenjeno 1000 gold., kašča, klet in druge zgradbe pa 500 gold. V tem času so bile popravljene razen župnišča tudi gospodarske zgradbe. Celo orodje in pohištvo je bilo vredno 144 gold. 40 kr. Vina iz Zadrage je bilo 14 veder po 4 gold. Leta 1869. je bil določen čisti dohodek za župnika na 1822 gold. 47 kr.; za dva kapelana 863 gold. 69 kr. ali posamič 341 gold. 84½ kr. Vse premoženje je bilo cenjeno 38.268 gold. Ustanov je bilo 10.899 gold. 20 kr., tedaj vse 49.312 gold. 20 kr.²

Gruntni davek se je plačal pri glavni občini v Šent Rupertu, a gruntne zadeve vseh šentruperški župnijski gosposčini podložnih so se opravljale pri isti gosposčini, kjer so bile tudi gruntne bukve v veljavi do leta 1848. Tukaj so se obavljali prepisi gruntov, zapuščinske obravnave, kupne pogodbe. Pristojbine za prepis grunta leta 1848. so bile: prepis 7½ kr., posestno pismo 4 gold. 30 kr., kolek 15 kr. ter 20 gold. laudemiuma (deseti vinar pri prodaji grunta). Ves prepis je tedaj stal 24 gold. 52½ kr. V župnijskem arhivu je več zapiskov o takih prepisih, prodajah in kupčijah. Tako je leta 1818. Helena Župevka iz Strasberga kupila vinograd ter prosila za prepis pri gruntne oblasti v Šent Rupertu. To se je tudi zgodilo, ko je plačala propisane pristojbine ter se je tako zagotovila njena lastnina, ki jo je mogla zopet prodati, le davek je morala točno odrajtovati vsako leto. Prav zanimiv pa je ta-le prepis. Mihel Janc iz Strasberga je izročil leta 1818. z dovoljenjem skrbnika

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

Antona Širceljna svojemu malodobnemu sinu Josipu dve tretjini grunta z vsemi pravicami že leta 1807. starejšemu sinu prepisanega posestva. Med tem je bil starejši sin pod Francozi vzet v vojake ter se ni več povrnil. Domnevalo se je, da je umrl na tujem. Ker bi se bilo moglo pa vendar dogoditi, da se vendar le še kdaj povrne, je storil oče dogovor pri sodnji na Mirni pred sodnikom Pehanijem, da bi v tem slučaju odškodoval mlajšega sina z lastnim premoženjem.¹

K. Le manji del prebivalcev nekdanje šentruperške veležupnije je spadal pod šentruperško župnijsko gosposčino; večji del je bil podložen tamošnjim graščinam in nekim cerkvam. Podatki o graščinah in številu podložnih so posneti iz popisa o desetini iz leta 1830.—1832.,² a o cerkvah iz računov cerkvenih iz leta 1771.—1772.³ Po teh podatkih je imel Mokronog 260 podložnih, Rakovnik 69, Škrljevo 44, Zagorica 23, Klevež 31, Turren 14, Boštanj 11, Radeče 8, Mirna 5, Kliviš 4, Čretež 3, Česence 4, Zbure 2, Podberičevo 2, Otočce 1, Trebnje 1, Turjak 1, Loka 1, Tržišna vas 1, Zatičina 1, župnišče Žalostna gora 1, Trata zase, na Branskem sta bila dva svobodnjaka. Od cerkev je imela vikariatna cerkev na Doleh 3 podložne, cerkev sv. Nikolaja na Brezovem 2, cerkev sv. Lovrenca v Prelesji 1, a cerkev sv. Mihaela na Gobi 7. Tukaj nam je še omeniti, da so hoteli leta 1800. prestaviti vikariat z Dol na Veliko Gobo; vendar se to ni zgodilo, ker je prišel leta 1819. na Dole kapelan na pomoč vikarju v težavnem delu, kajti župnija dolska je jako težavna, ker je dolga 5 ur in nikjer ožja od ene ure. Takrat je imela 29 vasi v hribih in 1264 duš, kakor se navaja v prošnji za kapelana z dne 3. aprila 1816.⁴

XIII. Kulturne razmere.

1. Župnijske razmere od najstarejših časov.

Šentruperška veležupnija je obsegala nekdanj ves kraj med Savo niže Litije do Boštanja razen župnije svibenske in današnje radeške, pa med Mirno skoraj od njenega izvira do izliva v Savo; a potem še večji del mokronoške in svetotrojiške župnije z obeh strani Mirne ter en del današnje škocjanske župnije.

¹ Župnijski arhiv.

² Sack-Zehend Register der Pfarrgült St. Ruprecht für das Jahr 1800, 1838 et 1832.

³ Rechnungen über die der Landesfürstlichen Probstei und Capitul Rudolfswerth Vogthey unterwürfige in unterm Viertel Creiss liegende und unter die Pfarr St. Ruprecht gehörige Vicarial Kirche U. L. Frauen Maria Thall nebst 5 Filialen, welche Seith Monath O. ber 1771 bis dahin 1772 mit denen Kirchen Propsten Insonderheit den 21. Oktober vorgekehrt worden.

⁴ Župnijski arhiv.

Prva v Škrljevem (Šent Rupertu) osnovana cerkev je bila brez dvoma le misijonska postaja, odkoder so širili misijonarji krščansko vero po zgoraj omenjenem obsegu. Ko je sezidala blažena Hema kot posestnica Škrljevega novo cerkev okoli leta 1042., je takrat postala bržkone tudi ta cerkev župnijska, t. j. dobila je krstni kamen in pokopališče, a morda tudi cerkveno sodbenost in slovesni krst o Veliki noči in Duhovem (bannum et placitum christianitatis). Pred tem časom se sploh ne more govoriti o pravih župnijskih cerkvah in župnijah v današnjem zmislu, posebno ne na deželi.¹ Pač so bile postavljene cerkve na važnejših mestih že mnogo prej, toda le za misijonarje; stalne župnije so se začele urejevati pri nas bržkone šele v drugi polovici XI. stoletja. Potemtakem spada šentruperška župnija gotovo med najstarejše na Kranjskem.

V vsem svojem velikem obsegu je ostala šentruperška veležupnija neizpremenjena od svojega postanka skoz celi srednji vek. Sicer so se današnje župnije Polšnik, Boštanj in Mokronog že poprej ločile od matere župnije, vendar pa so bile še do leta 1509. v tesni zvezi z župnikom šentruperškim. Koliko podružnic je imela šentruperška veležupnija do konca srednjega veka, se ne da točno določiti. Prva je bila v Polšniku, potem v Boštanju, na Brezovem, v Mokronogu in na Gori. O vseh teh imamo zapisano, da so nastale še v srednjem veku; semkaj moremo prišteti tudi podružnici na Okrogu in na Vihru, dasi nimamo nobene beležke o njunem postanku; cerkev sv. Jurja na Šentjurjevi gori pa je stala že leta 1447.

Ko sta se odcepili podružnici Polšnik in Boštanj, je izgubila veležupnija šentruperška svoje najbolj oddaljene kraje ter jej je bilo tako olajšano tudi težavno dušno pastirstvo. Z utemeljenjem mokronoškega vikarijata pa je izgubila veležupnija le okolico mokronoškega trga. Od tega časa so se začele množiti tudi podružnice. Škofijski vizitacijski zapisnik iz leta 1600. jih je naštel v šentruperški veležupniji 21, med njima tudi že kesnejši vikarijatni cerkvi pri Šent Janžu in Sv. Trojici, dočim cerkve sv. Marije na Doleh ne omenja; vendar pa je stala ta podružnica že mnogo prej; omenja se že leta 1550. Večji del podružnic v šentruperški veležupniji je bilo tedaj postavljenih v novem veku. Najmlajša je podružnica sv. Frančiška Ksaverja na Veseli Gori iz leta 1723.

S temi omenjenimi cerkvami je zemljepisno v zvezi počasno razkosanje veležupnije šentruperške. Naravna je stvar, da so se najprej ločili od veležupnije najbolj oddaljeni kraji,

¹ Mathias Ljubša, Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau. Graz und Wien. 1911. Str. 210—218. V solnograški nadškofiji so se začele urejevati župnije po nadškofu Gebhardu v času od l. 1060. do 1062. — Parochia (župnija) je s početka pomenila obseg cele škofije. Škof je bil župnik v vsi svoji škofiji ter je mogel vršiti povsodi svoja župnijska opravila brez ukazila.

namreč polšeniška in boštanjška kuracija ter mokronoška radi trga in graščine. Tako imamo na početku XVI. stoletja (l. 1509.) že tri samostalne vikarijate, dočim so se trije novi izločili iz veležupnije v drugi polovici XVIII. stoletja, namreč dolski, šentjanski in svetotrojiški; lokaliji na Kalu in pri Sv. Roku koncem XVIII. in na početku XIX. stoletja sta bili kratkotrajnega obstanka. Najstarejši je bil vikariat polšeniški, a potem boštanjski in mokronoški. V cerkvenopravnem pogledu pa so spadali ti vikarijati pod veležupnijo šentruperško vse do početka XIX. stoletja, dokler ni prenehala šentruperška dekanija leta 1807. Veležupnik šentruperški je imel celo pravico potrjevati in umeščevati njemu prezentirane vikarije, dokler ni bil utemeljen novomeški kapitelj, ki je dobil potem to pravico kot lastnik veležupnije šentruperške. Šentruperška župnija se je zato i zvala veležupnija (archiparochia) in župnik veležupnik. Župnijski pečat nosi še zdaj ta naslov (Archi Parochia St. Ruperti). Rodovno deblo nekdanje šentruperške veležupnije pa je naslednje:

Š e n t R u p e r t

Polšnik	Boštanj	Mokronog	Dole	Šent Janž	Sv. Trojica
1509	1509	1509	1752	1752	1752

Kal in Sv. Rok
lokaliji 1789—1809.

Pri vsem tem, da so bili leta 1509. utemeljeni vikarijati v Polšniku, Boštanju in Mokronogu, je ostal obseg šentruperške župnije še vedno velik ter je bilo z dušnim pastirstvom mnogo težav radi hribovitega kraja. Zato je šentruperški župnik postavljajal za dušno pastirstvo pri najbolj oddaljenih podružnicah pomočnike (eksposite, Gesellpriester). Tako je pošiljal duhovnike na Dole in k Šent Janžu, kesneje tudi k Sv. Trojici. Na Doleh imamo zapisanega takega kurata leta 1690. a brez dvoma so bili pošiljani duhovniki tjekaj že mnogo prej. Spočetka so hodili ti duhovni k podružnicam samo ob določenih časih, posebno ob velikih praznikih. Ko so opravili svojo duhovno službo, so se vračali zopet k župniji. Odkar je pa leta 1751. prenehala oglejska patrijarhija ter njen avstrijski del dobil goriški nadškof, se je trudil le ta, da poboljša v vsem tem delu dušno pastirstvo ter je začel v to svrho razkosovati velike župnije. Tako se je zgodilo tudi z veležupnijo šentruperško. Še pred tem dogodkom so se nastanili pri oddaljenih podružnicah nekateri duhovniki za stalno, da olajšajo ljudem pristop k službi božji, ker so se dogodile večkrat radi grdih potov, posebno v zimskem času ali ob povodnjih nesreče, ko so hodili ljudje z gorskih krajev v Šent Rupert. Ti duhovniki so dobivali za svoje vzdrževanje biro od prebivalcev dotičnih podružničnih

sosesk. Ta bira je bila navadna zbirca (žito, vino, predivo itd.). Zapisovali pa so vse one, ki so jih krstili pri teh cerkvah, v glavne knjige šentruperške župnije. To je naročito naložil svojim duhovnikom župnik Štefan Belčič že leta 1674. Z osnutkom novih vikarijatov je seveda to prenehalo, ker so začeli voditi svoje župnijske matice. Vendar pa so ti vikarijati ostali v duhovni zvezi z materjo župnijo kot dekanijsko cerkvijo. Z osnutkom omenjenih treh vikarijatov je dobila poprejšnja šentruperška veležupnija svoj današnji obseg, razen nekih malih izjem, o katerih je omenjeno že v poglavju o zgodovini župnije.

Radi velike obsežnosti šentruperške veležupnije je prebivalo v samem Šent Rupertu v prvih časih več duhovnikov, ki so misijonarili med ljudstvom. Če pomislimo na daljavo od Šent Ruperta do Polšnika ali Boštanja, si lahko razjasnimo, da je potreboval duhovnik več dni za svoja duhovna opravila. A ker se je veležupnija raztezala večjidel po gorskih krajih, je bil prihod do nekih podružnic vrlo težaven, posebno na Dole in Polšnik. A če pomislimo še na tedanja slaba občila — bile so po navadi le gorske steze — potem si šele moremo predstavljati težavno službo, ki so jo imeli tedanji duhovniki. Za ta dolga in težavna pota so rabili konje. V urbariju iz leta 1700. je zapisano na platnicah, koliko konjske oprave je ostalo, ko je izstopil iz službe pri župniku Ivanu Počervini sluga Pavel Kramar. Samo sedel je bilo osem razen druge oprave, kot kapišonov, šembrak, pogromov, uzd itd. Tudi v inventarju izza župnika Počervine se navaja mnogo komadov konjske oprave. Iz tega se vidi, da so imeli takrat duhovniki po več konj v hlevu, ki so morali biti vedno v pripravi. Dokler je bila veležupnija v celem svojem obsegu, je prebivalo v Šent Rupertu najmanj pet do šest duhovnikov, a tudi še kasneje do početka XIX. stoletja po navadi štirje. V župnišču je stanoval župnik z vikarjem, kapelani pa v kaplaniji, in sicer samo po dva, drugi pa v Šent Rupertu. Tako se nahaja zapisano v gosposčinskem urbariju iz leta 1698., da je stanoval v Lubiševi hiši kapelan ter plačal za njivo in vrt 3 gold. nemške vrednosti. Leta 1699. je stanoval v tej hiši mežnar, ki bi bil moral tudi toliko plačati, ali je ostal dolžan. Mežnar je seveda že radi cerkve moral stanovati v Šent Rupertu. Leta 1736. je stanoval kapelan v hiši Jakoba Krizmana, davek pa je plačevala zato od hiše cerkev, in sicer kontribucije in za rekrute 2 gold. 38 kr. V hiši Antona Jarca pa je prebival organist.¹ Razen župnijskih duhovnikov pa so imeli tudi graščaki po sosednih gradovih svoje grajske kapelane (sacellani, aulici), kar smo že omenili.

Sodeč po imenih, so bili prvi župniki šentruperški tujci, po navadi Nemci; duhovni pomočniki pa so bili po navadi domačini, ker so morali znati jezik naroda, ki so ga poduče-

¹ Župnijski arhiv.

vali. Dohajali pa so k nam do leta 1751. duhovniki iz beneških pokrajin, med njimi Slovenci, Hrvati, pa tudi Lahi. Hrvati iz Istre so bili gotovo tudi glagolaši,¹ ali so vsaj poznali to hrvaško pismo. Posebno za časa reformacije je bilo mnogo Hrvatov duhovnikov po naših krajih; takrat je bil skoraj ves novomeški kapitelj sestavljen od hrvaških duhovnikov, a v Šent Rupertu sta bila takrat tudi župnik in en kapelan Istrijanca. Izginili so pa že koncem XVI. stoletja. Ti duhovni so bili po navadi posvečeni v Vidmu, ali jih je bilo tudi iz drugih škofij, posebno iz novograjske in pičenske v Istri, kesneje pa iz goriške in ljubljanske. Med župniki jih je bilo pa nekoliko tudi iz nemških škofij. Mnogi so izučili najpotrebnejše nauke doma v župnišču od domačega župnika ali kapelana, potem pa so odšli na kratko dobo v bogoslovno učilišče, da se temeljito izuče za duhovnike. Po navadi so se vzdrževali ti dijaki na račun ali naslov kakšnega graščaka ali premožnejšega duhovnika. Tako sta bila leta 1500. v Čevdatu posvečena dva Šentruperčana za duhovnika, namreč Bernard Jug in Gregor Marolt, kar smo že omenili. Od kesnejših duhovnikov Šentruperčanov je dovršil nauke v Gorici Anton Pleskovič leta 1762. na naslov gospoda Juriča v Strugi.²

Služba božja se je opravljala po letu 1595. seveda sploh v latinskem jeziku po obredu oglejskem, dokler niso za proti-

¹ Nimamo sicer neposrednjega dokaza, da bi se bila kdaj tudi v Št. Rupertu opravljala služba božja v slovanskem jeziku; vendar pa to ni nemogoče, če pomislimo, da je bila slovanska služba božja še posebno v 14., 15. in 16. stoletju razširjena po celem Hrvaškem primorju, Istri, Hrvaški in Slavoniji in tudi po Metliškem. K nam so dohajali duhovniki prav pogostoma ravno iz Istre, in ti so bili po navadi vsi vešči glagolice. In ako še pomislimo, da je šele leta 1595. oglejska sinoda prepovedala rabo glagolice v cerkvenem bogoslužju, potem moremo verjeti, da se je rabila tudi v Št. Rupertu. Ni brez pomena tudi to, da se hrani v šentruperškem župnijskem arhivu vrlo zanimiva glagolska starina. Najstarejša (l. 1664.) poročna knjiga je uvezana v platnice, ki so ovite v pergament, popisan z glagolskimi črkami. Od zunaj so črke že izbrisane, tem lepše so pa na notranji strani. Od kod je ta pergament? To je odlomek starega misala (mašnih bukev) hrvaške recenzije. Obliko je imel ta misal, kolikor se more iz omenjenega ovitka razpoznati, velike četrtinke, ter je popisan v dveh stolpcih z vrlo lepo pokončno hrvaško glagolico. Sodeč po pismu in jeziku je bil napisan omenjeni misal, katerega odlomek je ta ovitek. najkasneje v XIV. stoletju. Vsa vsebina se ne da navesti, ker bi se moral ves ovitek s platnic odlepiti. Napisan je odlomek iz poslanice sv. Pavla ter odlomek sv. evangelja in dveh beril.

Po našem mnenju ta glagolski odlomek ni prispel v Št. Rupert le slučajno. Glagolski misal je prinesel s seboj na šentruperško župnijo poslani duhovnik iz Istre (otoka Krka) za svojo porabo če že ne pri službi božji, pa vsaj pri oznanjevanju božje besede, ker si je lahko iz njega prirejal besedilo za svoje govore. V XVII. veku ni bilo več glagolašev v naših krajih, in takrat so ta pergament misala, ki ga niso razumeli čitati, porabili za uvez knjig.

² Frančišek Pokorn, Šematizem ljubljanske nadškofije l. 1788. Str. 230.

reformacije prisilili duhovnike, da so se poprijeli pravega rimskega obreda po rimskih knjigah. Pri službi božji se je rabil le latinski jezik, pri poduku pa seveda slovenski. Vendar pa v celem župnijskem arhivu nisem našel nobenega sledu slovenskemu jeziku do najnovejšega časa; tudi v zasebnem življenju se je rabila po cerkvenih uradih latinščina vse do leta 1778., ko se je uvela po cesarski zapovedi nemščina. Prvo slovensko uradno vlogo je izdal župnik Alojzij Košir leta 1883., sicer pa je tudi on uradoval še večinoma v nemškem jeziku. Državne in deželne oblasti pa so rabile nemški jezik od starine, posebno graščinske oblasti, ki so popačile s svojimi nespretnimi prevodi lepa imena naših slovenskih vasi v toliki meri, da si moreš le s težavo raztolmačiti njih prvotno slovensko ime. Oglasi za narod so se sicer pisali v slovenskem jeziku, ali v tako slabi slovenščini, da jo je težko razumeti. Za primer nam je že zgoraj navedeni oglas župnika Josipa Bučarja glede podpore siromakom rakovniške graščine in glede zdravnika. V župnijskem arhivu se nahaja tudi nekoliko dvojezičnih (nemških in slovenskih) tiskovin, ki segajo še v XVIII. stoletje, ali niso nobenega pomena.¹

Iz popisa knjig, ki jih je našel oglejski vizitator Bizancij leta 1585. pri šentruperškem župniku Fermentinu (Žitniku), sta se nahajali tudi dve slovenski protestantski, in sicer Dalmatinova biblija in Trubarjeva postila (pridiga). To je dokaz, da so naši duhovniki, dasi katoliški, vendar le rabili te prevode, saj so jim bili vendar neobhodno potrebni pri razlaganju vere, ker nso imeli drugega prevoda. Ti prevodi so bili potrebni posebno za one duhovne tujce, ki niso poznali dovoljno jezika narodnega. Toda ko so bile te protestantovske knjige vsled protireformacije zabranjene in večji del pokončane, se ni tako lahko našla slovenska knjiga pri slovenskem duhovniku. Za dokaz nam je inventar iz župnika Ivana Počervine iz leta 1723. Med mnogimi latinskimi in nemškimi knjigami ni bilo niti ene slovenske v celi knjižnici.² Vsekakor žalostno znamenje narodnega nazadka. A to mrtvilo je trajalo vse do Napoleonovih časov.

V drugem pogledu pa moramo priznati duhovnikom veliko vztrajnost in točnost, namreč pri spisovanju župnijskih matic, posebno krstnih. V šentruperškem župnijskem arhivu se nam je ohranilo 15 dobro vzdržanih krstnih knjig, in sicer od leta 1643. dalje. Gotovo so se pisali zapiski o krstih že poprej, kajti že tridentinski koncil (1545—1563) je to naložil, toda ti zapiski so bržkone propali, dasi nimamo o tem nikjer nič zapisanega. Sicer pa ima šentruperška župnija izza Višnje Gore (1631.), Šmartnega (1634.) in Škocijana pri Dobravah (1641.) med dolenskimi župnijami najstarejše krstne knjige. Poročne in mrtva-

¹ Župnijski arhiv.

² Deželni arhiv.

ške knjige so pa mlajše, prve iz leta 1664., druge šele iz l. 1723. Za narodopisno raziskovanje so posebno krstne knjige izvrsten vir. Pomislimo si šentruperško župnijo v svojem prvotnem obsegu. Koliko rodovin je že takrat živelo po raznih vaseh in seliščih te veležupnije, in vse to je bilo zapisano, sicer ne zistematično po vaseh, nego kronologično po dnevih rojstva in krsta. V krstne knjige pa ni bil zapisan samo krščenec, nego tudi njegovi roditelji ter kumovi in kraji, od koder so bili doma. V teh knjigah najdemo najstarejše rodovine tega kraja; večji del njih se je ohranil do dandanes. Isto tako so važne tudi poročne in mrtvaške knjige. Duhovnik je živel med narodom, mu dajal utehe v nezgodah, ga utrjeval v dobrem ter ga podučeval v svojih nagovorih v cerkvi. Duhovnik je bil po navadi iz naroda ter je tudi z njim čutil. Poznal je ljudi v dušo ter se po narodni govorici z njimi tudi razumel. Duhovnik je bil dolžan zapisovati vse podatke o krščenih, poročenih in umrlih, a ker mu je mogel narod dajati te podatke le v narodni govorici, je le to zapisoval, vsaj kar se tiče imen, točno po izgovoru vse v slovenskem jeziku; zato so ostala imena rodovin in krajev v narodni slovenski obliki in ne prevedena v latinski ali nemški jezik. Pisali pa so imena z različnimi pravopisi. Krstna imena so sicer dobivala večji del latinsko obliko, vendar so se pa ohranile tudi čisto slovenske oblike, na primer: Alenka, Anže, Anica, Bošte, Lovre, Mate, Mana, Maniš, Maruša, Marina, celo Micka, Mica in Nježa. Takrat so bila sploh v navadi ta le krstna imena: Adam, Andrej, Ahacij, Ana, Agata, Apolonija, Anton, Bartol, Baltazar, Blaž, Boštjan, Barbara, Benedikt, Danijel, Doroteja (Rotija), Elizabeta (Špela), Eva, Ema, Evfrozina, Fabijan, Gašper, Gertruda (Jera), Gregor, Helena, Janez, Jakob, Judit, Jurij, Katarina, Klement, Kordula, Lovrenc (Lovre), Lenard, Luka, Lucija, Martin, Matija, Matevž, Marko, Margareta, Mihel, Nikolaj, Osvald, Pankrac, Peter, Primož, Pavel, Regina, Rozina, Rupert, Sebastijan, Sidonija, Simon, Štefan, Tomaž, Ursula (Urša), Urban, Veronika, Vid, Viljem, Vincenc.¹

Prezimina so polatinili le pri duhovnikih, na primer: Gospodaritius za Gospodarič, ali pa tudi pri plemičih, katerih imena so včasih celo popolnoma polatinili, kakor na primer: Schreiberja v Scriba. Vsa imena kmečkih posestnikov pa so ostala v prvotni slovenski obliki.

Sodeč po imenih, so stanovali v šentruperški župniji sami pristni slovenski prebivalci, razen grajske gospode in njih uradnikov, ki so bili večji del nemškega rodu; a le teh je bilo tako malo, da so izginili pred ogromno slovensko množino. Tudi oni nemški naseljenci, ki so jih pripeljali s seboj prvi nemški graščaki (grofovi Seliški so bili slovenskega rodu), so se

¹ Župnijski arhiv. I. Krstna knjiga (1643—1655).

popolnoma poslovenili. Mnogo jih itak ni bilo. Sem ter tja kaže še zdaj kakšno ime na nemško poreklo, na primer: Vidmar iz Widmayer, Marolt iz Marhold itd., pa tudi takih je malo. Ne more se tedaj trditi, da je bil kdaj šentruperški kraj naseljen z večjim številom nemškega prebivalstva. Bile so to le redke družine, ki so spremljale semkaj svoje graščake, ki so pa sčasoma izgubile popolnoma svoj nemški značaj. Potemtakem tudi ni res, kar trdi Mell,¹ da se je imela Kranjska pred vsem nemški kulturi zahvaliti za kulturni razvoj. Po njegovi trditvi so bili kulturonosci nemški škofje, nemški plemiči in podložni, ki so prišli z njimi v deželo. To je pa le gola nemška baharija. Slovenci so bili že od zdavnaj poljedelski narod, tedaj ne brez vsake kulture, če tudi so bili pogani. Kršanska vera, katero so sprejeli, jih je storila zares kulturne, a ne nemška gospoda. A ravno večji del Kranjske, a še posebej Dolenjska, je imela svoje duhovnike iz Ogleja, in sicer ne Nemce, nego latine in domačine. Če pa mislijo Mell, Dimitz in drugi nemški zgodovinarji, da so frižinski in drugi škofje s svojimi naselbinami ter graščaki širili pri nas kulturo, naj imajo to veselje, le naši ljudje naj ne verujejo njihovim marnam ter naj v našem narodu ne goje sami mnenja, da smo Slovenci res manj vredni nego Nemci, ki so nam pravzaprav le vzeli, kar smo imeli dobrega, a prinesli v deželo dosti nevolje. Kot dokaz za to trditev so nam ponemčeni kraji Koroške in Štajerske, kjer so širili nemški škofje in graščaki svojo tako slavljenjo kulturo.²

Tudi imena vasi so ostala po navadi v slovenski obliki in le redko katero ime so zapisali duhovniki v nemškem prevodu; le pri graščinah in župnijah so rabili nemška imena, pa tudi ne vselej, na primer: *parochia Mirensis*, *Nassenfussensis* itd. Pisali pa so imena po navadnem izgovoru, bodisi z latinskim predlogom *ex ali* pa s slovenskim *iz* (*iz*), *w* (*v*), *na*, *pod*, ter je potem sledilo ime pri latinskem »*ex*« po navadi v prvem padežu (nominativu), včasih pa tudi v drugem padežu (genetivu), na primer: *ex pago* (*iz vasi*) *Draga* in *ex pago* (*iz vasi*) *Trebelniga*, *ex pago* *Terstenika*, *ex monte* (*s hriba*) *posharskiga*, *ex villa* (*iz vasi*) *is Saloke*, *is maliga Kala*, *is Svinskiga*, *is goreine Jesenice* (mesto gorenjih Jesenic), *ex monte* (*s hriba*) *Rauni*, *ex Skrilnigk* (*sic*), *pod Kraunikom* (*Skrovnik-Skrilnik*), *ex Boieniga Sela* tudi *Wojenja Sela*, *na malem Zirniki*, *na bisterzi*, *u pralesij*, *na Jelscheuzi*, *is Bresaushize*, *ex Srasliga*, *ex Tershi-shzha* (Tržišča), *ex Plankarzah*, *ex Pushava*, *ex Shileuz*, *ex Shkouez*, *ex Vishniga*, *ex Pasyga Varha*, *ex goleh niu*, *is podrovni*, *is Stangraba*, *is hudih ravni*, *na Vodizah infra* (*pod*)

¹ Dr. Anton Mell, *Die historische und territoriale Entwicklung Krains vom X. bis ins XIII. Jahrhundert*. Graz. 1888. Str. 15.

² Peter Bohinjec, *Zgodbe fare Škocijan pri Dobrovah* str. 17. smatra celo trditev Mellovo o nemški kulturi kot nekaj resničnega. Kolikšne li lahkovernosti!

Kovazhev hrib, is gliniga, ex Shunawiz, infra (pod) Okrog. Kaplan Jenšak je pisal leta 1703. vsa imena vasi v slovenskem jeziku s predlogom »is«, a Gregor Kamnikar je pisal vrlo krasno, ali pomešano latinsko in slovensko, na primer: ex Murenzberg (Murence), za podgorizo, v dolini, ex Wisterzhiza (iz Bisterčice), iz Sejeniz vel (ali) Strassperk, iz Laiskouza (Leskovca), is Gabrial, ex pot okrog (izpod Okroga), ex Varh (Vrh), ex molendino sub S. Ruperto (iz mlina pod Šent Rupertom), ex molendino pod Bisterzo (iz mlina pod Bisterco), Roshenberk infra (pod) Shunowiz, in dul infra verhighk (v Dolu pod Verhekom), is dull infra S. Trinitatem (iz Dola pod Sv. Trojico), is Shentorieve gore, is Koshkiga malina, ex monte Srasle (s hriba Srasle), is potoka a S. Joane (iz Potoka pri Šent Janžu), infra Glina (pod Glino), is maliga Hulma (Holma), na Kamenshizi infra (pod) Suha gora, s pullne vasi (Polje), u ploschi (Plošči) nad Hinami, na Strashi, apud Turnar Suppanum (pri Turnarju županu), na Turni, ex Jama pri Sv. Roku. Kaplan Gregor Blaznik (1712.) je pisal čisto pravilno genetiv, kakor ga pišemo zdaj, na primer: ex Hrastnega.¹

Tako je trajalo to zapisovanje do cesarice Marije Terezije in cesarja Josipa II., ko je bila izdana zapoved, da se mora zapisovati vse v nemškem jeziku. In od takrat so se začela zapisovati vsa imena v nemškem prevodu. Seveda so nastali vsled tega mnogi spakedrani nemški prevodi še onih slovenskih vasi, ki so dozdej ostala v prvotni slovenski obliki. Od tega časa strašijo s svojo nespretno nemško prestavo naše vasi po sodnijskih in političnih pisarnah, a celo po samih zemljevidih, da se pokažejo tako naši slovenski kraji kot nemške dežele. Pač škoda, da se je vdala tej zahtevi tudi cerkvena oblast, ki je, kakor smo videli, od prvega početka čuvala narodni živelj po svojih maticah.

V prvi krstni knjigi² se nahajajo zapisane sledeče vasi: A r t, B e r i n a k, Birna vas, Bistrica, Bojano Selo, Brezovo pri Dolu, Brezje, Brezovo, Breg, Bržano, Brod, Brunik, Brdo, Brinje pri Gabrjelah, Brežka gora, Bruna vas, Budna vas, Brezje hudo, Bizelj, Bizjak, Boravak; C i r n i k (s travnika pod Cirkoni), Cerovec, Ciglje (is Cigelj), Cirknič; Č e p l j e (is Čepil), Črešnjice; D o b j e, Dul (Dol), Dobovec, Dole, Dolenje, Dolina, Drnovec, Drenovice, Dvor pri Šent Janžu, Dolgi Art pod Gabrsko goro, Dolinavci; G a b e r j e, Gaj, Gaberska gora, Gabrjele, Gabrice, Glaviše, Glaviše malo, Glina, Glinik, Gmajna, Goba mala, Goba velika, Golek, Govej dol, Gomila pri Šent Janžu, Gradec, Gradiše, Grič pri Šent Janžu, Gora (z Gore); H i n c e, Hine, Holm, Hrastovca, Hrastno, Hrušice, Hruška gora, Hude Ravni; J a v o r mali, Jelenje gorenje in dolenje, Jesenice, Ješe-

¹ Po prvih krstnih in poročnih knjigah.

² Župnijski arhiv.

vec; Kal mali in veliki, Kartina, Kamne, Kamenca, Kaplja vas, Kamenšica, Kij, Kladje, Kleviš, Kostanjevica, Kolnik, Korenov mlin, Kozjek, Koludrije, Košutna pri Šent Janžu, Kremen, Kartina Loka; Lapušnek (na Lapušnekih), Leskovec, Lisine, Log, Loka, Lopata, Lubeš; Maletič (Mladotiče), Malkovec, Maček, Martina vas, Medvejek, Migolič, Mlaka, Most, Mostec, Murence; N u n s k i l o g; O b č i n a, Občinak, Obrh, Ograja, Osrednik, Osrenjska gora, Orehovska gora, Orehovec, Okrog, Ogorrelke, Ostrog, Osredek, Osrednik, Ostrež, Ovseno; P i j a v c e, Polje, Podboršt, Podgoro, Potok pri Šent Janžu, Požarsko, Podlog, Podgorica, Podbranska gora, Poštajna, Podšentjurjeva gora, Praproteče, Podglinja, Podkot, Podstrmec, Praproče, Prevole, Prelesje, Prelesica, Preska, Pristava, Prešenske njive, Poklek, Podrščica, Prestal, Podolje, Plasari, Plasek, Pečine, Plavec, Pesek pod Kalom, Pužmanca; R a k a, Rakovnik, Ravac, Rovnik, Roženberk; S t a n g r a b, Sejenice (Strasperk), Selce, Sela, Silevic (Slevc), Slape, Sotla, Solševc, Skrovnik (Skrilnik), Srasle, Slavina, Srednik, Strmec, Straža, Stoprce, Suha gora, Suhi dol, Sretenska gora, Sveta gora, Strasperk, Svinsko, Trata, Trstenik, Trebelno, Tržišče, Sv. Trojica, Turn pri Šent Janžu; V e d e r i n a, Viher, Videm pri Šent Janžu, Vini vrh, Vodale doljenje, Vodice, Vovčjak, Vrh, Vrhé, Vrhek; Z a b u k o v j e gorenje in doljenje, Zadruga, Zagrad, Zaloka, Zadeše, Zagorica, Zapeže pod Javorom, Zigel; Ž u n o v e c; Š e n t J a n ž, Šmarješka gora, Šikovec (Škovec), Škocijan, Škrljevo; Winkl (Kot).

Posebno zanimivi so podatki tudi o kumovih, ki so se točno zapisovali. Kumovale so pogostoma tudi odličnejše osebe iz Šent Ruperta in iz okolice, kjer je živelo po gradovih mnogo gospode. Le ti so si kumovali po navadi med seboj, večkrat pa tudi priprostim ljudem, posebno svojim podložnim. Tudi duhovnike nahajamo med kumovi. Župnik Adam Gospodarič je zapisan do desetkrat kot kum. Kasneje je bilo duhovnikom zabranjeno kumovati. Med prvimi odličnimi kumovi sta zapisana Ivan Walle in njegova soproga Mana. Ta Walle (Walli) je bil bržkone organist v Šent Rupertu. Poleg Gospodariča je kumoval tudi njegov prednik župnik Baltazar de Albertinis, ali je zapisan samo enkrat, a njegov brat Jurij je bil kum leta 1644. Od plemstva se navaja pogostoma kot kuma plemenita Ana Marija Affatraria (Abfaltern) iz Kota; potem gospa Ana Marija Mohorčič iz Zagorice in tudi njen soprog Ivan Jakob; gospod Jurij Scriba (Schreiber), gospod Jakob Abfaltern, plemenita gospa Regina Kaysel (Kajzel), gospod Jakob Raab, gospod Ivan Andrej Kačič, gospa Rozina Wazin (Wazenberg) z Doba ter Vincencij Waz, gospa Semenič z Dol, gospa Ana Rauber iz Kota, gospa Marija Gal, gospa Mina Sidonija Lamberg. Šentruperčani so prav pogostoma zapisani kot kumovi, ker so imeli tudi razne zveze z vsemi župljani. A po vaseh so zvali za

kumove prav radi premožnejše rodovine, zato nahajamo pogostoma ista imena v knjigi zapisana. O plemiških kumovih med seboj je izdal obsežen izpis iz župnih krstnih knjig vse do najnovejšega časa Ljudevit Schiviz.¹ Ta izpisek pa ni točen za Šent Rupert, posebno ne iz prvih knjig, kjer je pisatelj izpustil vrlo mnogo imen krščenih in kumov. Ni tukaj mesto, da popravljamo to površnost tega raziskovalca, nego navedemo kasneje najodličnejše plemiške rodovine, ki so stanovale po gradovih v sosedstvu Šent Ruperta.

Zanimivi so podatki o številu rojenih v poedinih letih. Tukaj sledi izpisek prve in šeste krstne knjige, namreč za leta 1643.—1655. in 1703.—1723. Od 20. avgusta 1643. pa do konca leta je bilo krščenih 47. Leta 1644. : 127; 1645. : 157; 1646. : 147; 1647. : 133; 1648. : 123; 1649. : 117; 1650. : 53; 1651. : 131; 1652. : 127; 1653. : 105; 1654. : 129; 1655. do meseca maja 61. Leta 1703. od meseca marca do konca leta 156 + 16 (nezakonskih); 1704. : 217 + 27; 1705. : 189 + 26; 1706. : 146 + 8; 1707. : 186 + 17; 1708. : 210 + 17; 1709. : 170 + 21; 1710. : 123 + 6; 1711. : 212 + 13; 1712. : 211 + 15; 1713. : 140 + 19; 1714. : 101 + 4; 1715. : 65 + 10; 1716. : 112 + 14; 1717. : 144 + 20; 1718. : 169 + 5; 1719. : 195 + 16; 1720. : 171 + 13; 1721. : 210 + 13; 1722. : 188 + 12; 1723. : 150 + 5 do 12. decembra. V letih 1643. do 1655. se jih je narodilo največ leta 1646. in sicer 157, a najmanj leta 1650., namreč le 53. V letih 1703. do 1723. je bilo največ rojenih leta 1704. in sicer 217 + 27, najmanj pa leta 1715., namreč 65 + 10. Število rojenih se ravna ponavadi po slabih in dobrih letinah, po vojskinih časih in tudi kužnih boleznih. V našem slučaju so odločevale leta 1620. in leta 1715. bržkone slabe letine, pa tudi kužna bolezen, ki je takrat hudo besnela po našem kraju. Leta 1715. pa je bilo tudi hudo vojskino leto, kar je vplivalo na napredek prebivavstva.²

Razjasnili smo že na drugem kraju, kako je nastala šent-ruperška župnija. Brez vsakega dvoma so ustanovitelji oglejski patrijarhi ter so le ti bili tudi prvi pokrovitelji te župnije. Ker za vzdrževanje duhovnikov sčasoma ni zadostovalo, kar je poklonila blažena Hema šent-ruperški cerkvi, so patrijarhi preskrbeli duhovnike z novimi nadarbinami, pred vsem z desetino po vsej obsežni župniji. To so mogli patrijarhi lahko storiti, ker so bili takrat obenem duhovni in posvetni gospodarji skoraj cele kranjske dežele. Župnija šent-ruperška je bila pa tudi precej spočetka jako ugledna, a že leta 1163. jo je obiskal sam patrijarh Ulrik II. ter imel celo mali cerkveni zbor v župnijski cerkvi. Patrijarh oglejski je postavljajal na šent-ruperško župnijo za župnike svoje privrženice ter jim tudi po potrebi delil dohodka. Ko so pa patrijarhi sčasoma izgubili na Kranjskem

¹ Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain. Görz. 1905. Str. 425—428.

² Župnijski arhiv.

[illegible]

**Najstarejša listina
o šentruperški
župniji iz l. 1163.,
kjer se omenja
cerkveni zbor
v župnijski cerkvi
pod predsedstvom
patrijarha
Ulrika II. ter prvi
po imenu poznati
župnik šentruper-
ški Weriland.**

Glej str. 35 in 36.

posvetno oblast ter se morali boriti celo za svoje cerkvene pravice, so se v takih borbah oslanjali na one mogočne rodbine, ki so jim bile privržene. Med temi so bili tudi grofi Celjski, ki so si stekli ogromna posestva na Kranjskem, a v šentruperškem kraju Mirno in Dob. Da jih pridobe patrijarhi še bolj zase, so jim podeljevali svoje župnije kot cerkvenim patronom. Tako je patrijarh Ivan leta 1393. podelil tudi župnijo šentruperško grofu Celjskemu Hermanu. Od zdaj so Celjski postavljali za župnike svoje ljudi. Kaj so bili Celjski kot patroni šentruperški župniji, smo tudi že opisali. Po odmretju Celjskih (leta 1456.) so si prisvajali oglejski patrijarhi iznovi vse pravice do šentruperške župnije, ali poleg njih se je potegoval za njo tudi cesar Friderik III. kot deželni knez kranjski. Ta borba se je pokazala najbolje pri imenovanju Jakoba Turjaškega za šentruperškega župnika, kar smo razjasnili že spredaj. Vpliv patrijarhov je izginil že pri tej priložnosti, ker je postal župnik Jakob Turjaški, ki ga je predložil cesar. Ves vpliv na župnijo šentruperško pa so izgubili patrijarhi, ko je cesar Friderik isto župnijo podelil in utelesil leta 1493. novoutemeljenemu novomeškemu kapiteljnu. Od zdaj je razpolagal z njo novomeški kapitelj.

Za prva dva prošta Jakoba Turjaškega in Jurja Zlatkonjo vemo, da sta bila oba tudi župnika šentruperška, ter sta bržkone tudi pobirala dohodke te župnije. So li bili tudi prvi njuni nasledniki župniki v Šent Rupertu, ne vemo. Bržkone so se dohodki te župnije delili že po smrti Jurja Zlatkonje med proštom in kapiteljnom. Odkar je bila šentruperška župnija utevljena novomeškemu kapiteljnu, jo je upravljal vikar ali oskrbnik, kar je bil po navadi eden izmed kanonikov. Tako je imel že prošt Jakob Turjaški vikarja kaplana Bernarda (leta 1496.) in Fabijana Parolla in Zlatkonja Pavla Čevljiča (leta 1507.) Okoli leta 1550. je bil vikar v Šent Rupertu Ivan Dorneker, a za leta 1585. se navaja Martin Fermentario (Žitnik). Vikar je bil upravitelj le v duhovnih stvareh, je imel za to posebno nagrado ter je stanoval v župnišču. Gospodarstvo pa je oskrboval kapitelj sam po svojih ljudeh, a dohodek se je delil med vse člane kapiteljna. Leta 1591. pa je nastopila v tem sprememba. Da bi se sezidala po požaru pokončana kapiteljska cerkev, so sklenili kanoniki s proštom Polydorom de Montagnana (leta 1591.) pogodbo, po kateri so mu odstopili in prepustili vse svoje dohodke, da z njimi dovrši pričeto delo. Le kapiteljski dekan si je izgovoril šentruperško župnijo, trije drugi kanoniki pa po 60 gold. in po dva stara¹ pšenice, prosa in ajde, po 10 vrčev vina, 2 kozlička, ali 2 jagnjeti, deset kokoši in do petdeset sveč na leto.² Od tega časa je tedaj užival dohodke župnije šentruperške dekan novome-

¹ Star nekaj manje ko dva vagana.

² Deželni (vicedomski) arhiv.

škega kapiteljna ter je prebival po navadi tudi v Šent Rupertu kot župnik. Prvi dekan, ki je bil tudi župnik šentruperški, je bil Waldner. Njegova naslednika v Šent Rupertu (leta 1603.) Krištof Plankel in Mihael Bartol pa sta bila zopet le vikarja.¹ Poslednji se je podpisoval v svojih pismih, ki jih je pisal proštu, vedno le kot kaplan, sicer pa se imenuje v drugih spisih župnik. Mihael Bartol je upravljal župnijo v duhovnih stvareh, ali je tudi gospodaril na župnijskem posestvu po nekem reverzu, ki ga omenja leta 1618. v nekem spisu. Ne pove pa, koliko je dobival plače, niti tega, koliko je on dajal kapiteljnu od župnijskih dohodkov. Nato so prevzeli zopet sami dekani vodstvo župnije ter so tudi prebivali v Šent Rupertu, tako Baltazar de Albertinis (le ta morda ni bil zmeraj tukaj, ker je imel vikarja Gregorja Prosenika), potem Adam Gospodarič ter Štefan Belčič, ki je prebival v Šent Rupertu ves čas svojega župnikovanja do leta 1689. Njegov naslednik Mihael Anderlič ni bil dekan, pač pa Rajko grof Lanthieri, ki je bil le malo časa v Šent Rupertu. Peteri njegovi nasledniki Ivan Počervina, Anton baron Torta, Franz Stanz, Ivan Jurglič in Ivan Lakner so bili le vikarji, ali so se sicer zvali župniki ter so upravljali župnijo bržkone po že omenjenem reverzu. Zadnji župnik šentruperški kot dekan novomeški je bil Vincencij Mlakar do leta 1761. Od tega časa pa do leta 1810. so bile razmere med novomeškim kapiteljnom in šentruperško župnijo vrlo nestalne. Štefan Videčič se je smatral za popolnoma samostalnega župnika, vendar pa je imel pri upravi župnije mnogo sitnosti, ker ni imel natančno določenega dogovora glede plačil, ki jih je imel dajati kapiteljnu od gospodarstva in glede vzdrževanja gospodarskih poslopij. Prava zmešnjava pa je nastopila, ko je umrl župnik Videčič leta 1805. in ko je pretila že propast novomeškemu kapiteljnu. Z novoimenovanim župnikom Ignacijem Bernekarjem so trajali radi prevzetja župnije nenavadno dolgi dogovori. Župnik Bernekar je prevzel župnijo vsled zasebnega dogovora s kanonikom Šesigom, kar pa oblast ni potrdila. Po Bernekarjevi smrti ni hotel noben duhovnik prevzeti župnije radi slabih dohodkov, velikih popravkov pri gospodarskih poslopih ter neurejenih razmer med kapiteljnom in župnijo. Na župnijskem posestvu so med tem gospodarili od posvetne oblasti imenovani upravitelji. Do tega časa se je smatrala šentruperška župnija še vedno kot utelesena novomeškemu kapiteljnu, in vsakokratni župnik se je držal za vikarja, dasi se je sicer zval župnik. Ker je bil leta 1810. novomeški kapitelj razpuščen, je tudi ta odnošaj s posredovanjem državne oblasti prenehal za vselej. Vsled reverza, ki ga je podpisal novi župnik Josip Bučar dne 10. junija leta 1810., je postal tudi pravi župnik in za njim vsi

¹ Novomeški kapiteljski arhiv. Listina z dne 22. jan. 1612. Fasc. II. Nro 9.

njegovi nasledniki. Novomeški kapitelj ima od tega časa le patronatsko pravico in pa pravico na določeni letni prinos od župnije. Zadnji nespোরазumki med šentruperškim župnikom in novomeškim kapiteljnom kot župnijskim patronom so bili poravnani leta 1897.

2. O starem Šent Rupertu.

Kdaj in kako je nastal današnji Šent Rupert, smo razložili že v zgodovinskem delu. Selišče pa je bilo tukaj mnogo prej nego župnija. Že sama ugodna lega je privabila semkaj ljudi, da so si postavili hiše na obronku griča pri bistrem potoku. Ko je bila utemeljena župnija, se je seveda prvotno selišče še bolj razširilo ter je sčasoma postalo središče cele obsežne župnije. Ko so grofi Celjski sezidali mogočni stolp, je bilo selišče tudi utrjeno. Okoli cerkve je nastal tabor, kakor smo ga že zgoraj opisali. Okoli cerkve je bil visok zid, prostor odnotraj pa je bil določen za pokopališče; odzunaj je bilo na zid naslonjenih 13 kleti, mesnic in kašč, ki so bile odstranjene večjidel v letih 1833.—1835. Dalje od zidu pa so imeli posestniki in osebejniki svoja stanovanja. Po urbariju iz leta 1694. je bilo v Šent Rupertu 5 gruntarjev in 15 manjših posestnikov. Na levem bregu Bistrice pa je bila Poštajna, kjer je bilo 12 posestnikov. L. 1811. je živelo v Šent Rupertu 285 ljudi (zdaj jih je za polovico več), a jih tudi v poprejšnjih časih ni bilo mnogo manj. To prebivalstvo se je bavilo večjidel s poljedelstvom, živinorejo in gospodarstvom, kakor še dandanes. Po desetinskih zapiskih moremo soditi tudi o gospodarskem stanju župnije v tedanjih časih. Pridelovale so se iste vrste žita in sočivja kakor dandanes; vinoreja je bila močno razvita, tudi živinoreja ni zaostajala. Takrat so tudi še močno gojili drobnico po naših gorskih krajih, kar je zdaj prenehalo. Župnijska gosposčina je imela na Zagradu znamenito rejo goveje živine, v Zidju konjerejo, na Homu pri Jurju (zdaj hiš. štev. 4) pa ovčarno. Pravijo, da je vse to spadalo nekdanj pod graščino Jarše, ki je stala na vrhuncu pri Homu. Toda tukaj ni stala nikdar graščina, vsaj dokazov nimamo za to, pač pa je moglo biti tukaj prazgodovinsko selišče. Ime Jarše pa le dokazuje, da se je tukaj gojila ovca, kajti »jarše« pomeni enoletno jagnje.¹ Tudi pripoveduje ljudstvo, da je stanoval nekdanj na Vihru škof, in da so bili vsi ti kraji njemu podložni. Ta pravljica ni brez zgodovinske podlage. Morda so bili prebivalci teh krajev zares kdaj podložni brižinskih škofov, ki so imeli tudi po Dolenjskem mnogo raztrešenih posestev. Med drugimi takimi posestvi se omenja tudi Dol (Tal).² Schumi³ postavlja ta Dol v svetotrojiško župnijo. Dolov

¹ Po Štreklju: jaruše, po Miklošiču: jarišče.

² Zahn, Cod. Fris. 149—150 ter 230—246 za l. 1291—1318.

³ Archiv für Heimatkunde. II. Ps. Laibach. 1884. Str. 19.

je pa v našem kraju več; tudi pri Hrastnem ga imamo. Ni li morda to ta Dol, ki je bil morda nekdanj brižinski? Čudno je, da so Ravne zapisali nekdanj v nemškem prevodu Bischofraven, to je škofovske Ravne. Niso li morda tudi Ravne nekdanj bile brižinske? Mogoče, toda dokazov nimamo za to. Ko je prenehala cblast brižinskih škofov, je dobila njihova posestva župnija.

Hude nadloge so trle našega kmeta tudi v starih časih, a ena najhujših je bila živinska kuga, ki se je prav pogostoma pojavljala po naših krajih. Po veselogorskem letopiscu Walliju izvemo, kako huda morilka je bila ta kuga. Leta 1755. je trajala živinska kuga v šentruperškem kraju od Binkošti do Božiča. V sami rakovniški graščini je pokončala 57 glav goveje živine, v Škrljevem pa 20 glav. Da je bilo po kmetijah še huje, si moremo lahko misliti. Ljudstvo je za odvrnitev te hude nadloge iskalo pomoči pri cerkvi. Tako so imeli na Veseli Gori leta 1736. na angelsko nedeljo posebno mašo za odvrnitev živinske kuge z navadnim blagoslovom za živino (pro animalibus adhibitis solitis benedictionibus). V Šent Rupertu pa so imeli pri oltarju sv. Notburge, kot posebne pomočnice v kmečkih nadlogah, navadne pobožnosti za odvrnitev te hude živinske bolezni. Z Vesele Gore so hodili maševat duhovniki celo na Brunek za odvrnitev kuge. Kaj je storila v tej zadevi posvetna oblast, nam ni znano. Sredstev pač ni imela takrat drugih nego redarstvene propise, a tudi le te je slabo rabila, kajti kuga je večkrat razsajala po celém Kranjskem ter delala pri gospodarstvu silno škodo. Večkrat so se pokazale v našem kraju tudi kobilice. Leta 1749. je bila procesija na Veseli Gori za odvrnitev te nadloge. Takrat so po Ogrskem pokončale skoraj vso setev. Ravno tako huda uima so bile tudi poljske miši in črvi. Leta 1741. je bila procesija na Veselo Goro za odvrnitev mišje nadloge, a leta 1744. za pokončanje črvov (ob necessitate vermium corrodentium panicum), ki so izpodgrizali žito. Bolezen je napadala tudi ovce in drugo živino. Tudi proti temu zlu je bila opravljena procesija na Veseli Gori leta 1754. Po vaseh, posebno ob hostah, pa so nadlegovali črede tudi volkovi, ki jih je moralo biti takrat še mnogo po naših šumah. Letopisec Walli je zapisal k letu 1760. in 1762., da so se doklatili volkovi celo v šentruperški kraj, kjer so pokončali živinske mladine do 40 glav (quaedam bestiae vulgo Wolflue circumierunt). Tudi risov je bilo še takrat mnogo po naših šumah. V mrtvaški knjigi sem našel zapisano k letu 1764., da je divja hijena po domače ujejdež (Vjejesch) dne 4. januarja o pol petih popoldne izgrizla in žalostno umorila na Cirkniku Marijo Poglajen, 15 let staro dekle iz Šent Janža (ab Hiena fera pessima vulgo Vjejesch morsa ac misere interfecta). Vračala se je bržkone domov, a v večernem

¹ Župnijski arhiv.

mraku jo je ta zverina napala, katere se ni mogla ubraniti. Dne 14. februarja istega leta pa je umorila isto takšna zverina v Sredniku 11 let staro Nežo Možino.¹ Bržkone radi škode, ki so jo delali vrabiči po polju, je izšel l. 1750. meseca januarja oglas, po katerem so morali kmetje dajati po 12 vrabičev na leto kot nekakšen davek, samo da se pokončajo te škodljive ptice.² Da so trle kmeta tudi hude vremenske uime, je naravna stvar. Walli našteva v svojem letopisu od leta do leta vse važnejše vremenske spremembe, med drugimi tudi hude ure in povodnji, ki so večkrat zadele šentruperški kraj. Posebno huda ura je bila leta 1736., dne 23. maja, ko je strela udarila v zvonik župnijske cerkve ter ubila pod njim šestletnega dečka. Dne 8. julija leta 1750. je bil za šentruperški kraj grozen dan. Ves kraj od Ljubljane čez Litijo in Šent Rupert je bil pokončan. Leta 1760. je uničila huda toča vse pridelke dne 5. junija sem od Vesele Gore čez Šent Rupert, Rakovnik, Prelesje in Bistrice.³ Zadnja huda toča je pokončala šentruperški kraj dne 20. julija l. 1880.⁴ Od leta 1903. je vpeljana procesija na Veselo Goro za odvrnitev hude ure, katera se opravlja v petek po Veliki noči. Najhujša leta za naše kraje pa so nastopila na početku XIX. stoletja. Dologotrajne vojske, razna državna posojila, tuja francoska vlada, denarni polom l. 1811. in slabe letine leta 1816. in 1817. so našega kmeta popolnoma ugonobile. Le počasi se je mogel izkoptati iz teh nadlog.

Tudi za zdravje naroda je slabo marila tedanja državna oblast. Prepuščala je to skrb ljudstvu samemu in poedinim gosposčinam. Pri nas je pomogla narodu v tem pogledu rakovniška graščinska oblast, ki je imela v gradu Rakovniku zdravnik z apoteko. Kako je bil ta zdravnik prestavljen na Veselo Goro in o njegovem zdravljenju smo že omenili pri opisu zaklade Jošta Vajkarda grofa Barba.⁵

Za navadne obrtne izdelke je bilo v Šent Rupertu in okolici dosti rokodelcev. V starih listinah, krstnih knjigah in urbarijih se omenjajo ti rokodelci. V listini iz leta 1499. se omenjata dva šentruperška mojstra, in sicer čevljar Peter Kaligar in Mihael Sneider (krojač); v drugi listini iz leta 1500. pa nahajamo zapisanega mesarja Štefana in Gregorja krznarja (khürsnar). V najstarejšem popisu šentruperških posestnikov je zapisan krojač Tomaž Pipaher. Žiga Gusič je imel ob istem času mlin v Šent Rupertu.⁶ Po pridevkih, zapisanih v krstnih knjigah, izvemo, s kakšnim rokodelstvom so se bavili takratni prebivalci. Tukaj so zapisani: Bradnar, Brentar, Bognar, Ciglar,

¹ Mrtvaške knjige v župnijskem arhivu.

² Wallijev letopis.

³ Ibid.

⁴ Župnijska kronika Koširjeva v župnijskem arhivu.

⁵ Župnijski arhiv.

⁶ Novomeški kapiteljski arhiv.

Cigelšek, Furman, Fižinar, Kolar, Komatar, Kovač, Košar, Krznar, Kuhar, Lončar, Malnar, Medičar, Mikavec, Mlinar, Prelec, Rudar, Ribič, Sodlar, Skodlar, Štancar, Šuster, Zidar, Žnidar, Tkalec, Virt. Mlinov je bilo dosti na Mirni, Bistrici in drugih potokih. Iz krstnih knjig izvemo, da je bil mlin tudi pod Šent Rupertom na Gmajni, potem na Bistrici in pod Bistrico (Pušava); omenja se še Plavčev mlin, potem Adama Udovča mlin pod malim Kalom, gospoda Friderika Aichelburga, posestnika Lepega Doba mlin na Kržišču, mlin na Jesenicah, Korenovi mlini na Mirni, mlin pod Žunovcem, mlin pod Hinami, mlin pod Marencami in pod Kalom, mlin Bizjakov in Trkalnikov, mlin pod Kotom, Cerovcem in Podborštom. V Počervinovem urbariju za leta 1701.—1723. najdemo na Poštajni zapisanega posestnika Matijo Šlosarja in Matijo Krznarja ter tkalca (textor) Sovana. Prva dva sta dobila gotovo pridevek po rokodelstvu, dočim tretji ne, pa je zato sestavljač urbarija pripisal njegovo rokodelstvo k priimku. V urbariju iz leta 1759. je zapisana kot posestnica Mica Šloserca; rodovini je ostalo nemško ime od ključavničarskega rokodelstva. Jakob Lukek je bil komatar, Anton Pleškovič mesar (leta 1785.), Anton Textor (Tkalec, menda Sovan leta 1736.), Josip Krmelj, krojač; Tomaž Ravnikar, mežnar; Anton Knez, voznik; Miha Šuster (čevljar). V krstni knjigi za leto 1654. je zapisan Adam Kos kot posebno znan čevljar v Šent Rupertu (sutor nobilissimus ad S. Rupertum). Jaob Krizman je bil štacunar v Šent Rupertu; za njim so dobili štacuno nasledniki Počervinovi. Drugi trgovec je bil Ivan Lukman, ki je umrl leta 1740. Zanimiv je radi cen štacunarski račun za župnišče iz l. 1769., ki se je našel v župnijskem arhivu. Takrat je bil sladkor stari funt po 45 kr., kava po 40 kr., en lot cimeta 14 kr., en lot muškatovega orehka 14 kr., en lot žbic 14 kr., 2 funta mandeljnov 26 kr., 2 funta suhega grozdjiča 14 kr., en funt cveb 10 kr. in en funt kaprov 7 kr. O Sovanu omenja urbarij župnijske gosposčine iz leta 1795., da je bil tkalec in da je naredil župniku 79 lahti (ruchten) platna po 3 kr. ali za vse 2 gold. 38 kr. deželne vrednosti; potem en kos ohlančnega dolgega $20\frac{1}{2}$ lahti in zopet drugi kos 27 lahti po 8 kr. ali v vsem 4 gold. 20 kr. 2 vin. deželne vrednosti. V vsem je tedaj zaslužil 6 gold. 44 kr. 3 vin. mesto denarja mu je dal župnik preje za 1 gold. 48 kr. in pa davek mu je zaračunal od domca in njive, tako da mu je izplačal v gotovini le 24 kr. Prelo se je takrat mnogo, ker je ljudstvo rabilo za vse le domače platno. Iz že omenjenih ubarijev se vidi, koliko prediva je dobival takrat župnik in cerkev, a iz inventarja izza župnika Počervine izvemo, koliko razne platnine je bilo takrat v župnišču. Vsi posestniki na Poštajni so preli župniku za tlako, a to še ni bilo dosti, nego je dajal še drugim presti za plačo, kar smo omenili že na drugem mestu. Iz inventarja o Počervinovi zapsušini izvemo, kaj se je takrat vse nahajalo po imovitejših

domovih na Slovenskem. Tujih izdelkov je bilo malo, le zlatina in srebrnina, steklena posoda, valensijske in majolike so od drugod, vse drugo so domači proizvodi. Za vse navadne izdelke so rabili domače rokodelce, ki jih je bilo nekaj v samem Šent Rupertu in po drugih domačih krajih. Zidarje za večja dela so dobivali iz Ljubljane, bržkone Lahe. Cerkev na Veseli Gori so zidali Lahci, streho pa so postavili tesarji z Mirne. Letopisec Walli omenja tudi urarja za ure po zvonikih nekega Jurja Končarja, ki je bil gotovo domačin. Morali so biti zidarji pa tudi v Šent Rupertu za bolj navadna dela. V urbariju iz leta 1695. je zapisan kot posestnik na Poštajni neki Mihael Maurer, a to je bil brez dvoma slovenski Zidar. Posebno rokodelstvo je bilo skodlarstvo. Takrat se je izdelovalo vrlo mnogo skodel po naših krajih, ker so bile z njimi pokrite vse večje zgradbe, razen šentruperške župnijske cerkve, ki je bila precej s početka pokrita z opeko. Na Veseli Gori je dal ravnatelj Lužar narediti več tisoč skodel, ker so jih vedno potrebovali za cerkev in duhovniške hiše. To je bil takrat pravi domači obrt. Slikarji pa gotovo niso bili vsi domačini. Neznani so nam vsi oni slikarji, ki so poslikali šentruperško in viherško cerkev. Cerkev na Veseli Gori je poslikal Slovenec Tušek iz Škofje Loke; oltarje pa so izdelovali pozlatarji iz Celja, kar smo že omenili. V prvi krstni knjigi (1643.—1655.) sem našel na platnicah zapisanega slikarja pomočnika Ivana Jurja Engelschalka (Hans Jörg Engelschalk Mahlergesel zu Rudolfswert), ki je bil gotovo Nemec. Kaj je slikal v Št. Rupertu, se nikjer ne omenja. Morda je naslikal veliko sliko na zunanji steni svetišča med drugim in petim podpornikom, kjer se vidijo še dandanes neki ostanki slikarije (obrazi) velikih podob. Kaj je predstavljala ta slika, je li sv. Krištofa ali kakšen prizor iz češčenja sv. Rešnjega Telesa, se ne da dokazati; slika je že preveč izbrisana. V poročni knjigi je zapisan leta 1769. slikar Anton Postl, ki se je nastanil v Šent Rupertu. Kaj je slikal, nam ni znano. V prvi polovici XIX. stoletja je živel v že zdavnaj podrti hiši na Podgorici sobni slikar Gorenjec, oče pisatelja Leopolda Gorenjca.

V poprejšnjih časih so bili rokodelci združeni v takozvane cehe, ki so imeli svoje propise. Tako so se nam ohranili propisi za krojaški ceh na Dolenjskem s sedežem v Novem mestu. Izdal jih je cesar Josip I. leta 1711., a potrdila cesarica Marija Terezija leta 1758. Po 32. točki (vseh je bilo 33) so morali vsi krojaški mojstri, ki so stanovali v okrožju novomeškem, po župnijah v Šent Jerneju, Škocijanu, na Raki, v Šempetru, Šmaretu, Toplicah, Črnomošnicah, Dobrniču, Trebnjem, na Mirni, v Šent Rupertu in Šmihelu z vikarijatom Mehovim, ter tudi po mestih Kostanjevici, Metliki, Črnomlju, potem v trgih Žužemberku in Mokronogu, biti člani te zadruga ali katere druge bližnje, ki je imela iste povlastice od deželnega kneza, ali pa druge, vendar od istega kneza odobrene in pripoznane. Vse

druge pa, ki niso bili člani ter tudi niso mislili v enem letu pristopiti kot člani, a so vendar v teh mestih, trgih in župnijah vršili svoj posel navzlic prepovedi, so smatrali, če so jih našli, ne samo za upornike in šušmarje, nego jih niso trpeli nikjer, marveč jih preganjali po oblastih. So li imeli tudi drugi obrtniki kakšne zadruge, nam ni znano. Gotovo pa je bilo v šent-ruperški župniji več krojačev, kakor sodimo po tej točki omenjene zadruge.¹

Šent Rupert je bil skoz srednji in novi vek do leta 1834. skoraj zmeraj enak. Šele, ko so pale zadnje ograde okoli cerkve, namreč visoki zid in kleti, je bil Šent Rupert odprt ter se je mogel dalje razvijati, da je postala tako čedna in prijazna vas in tudi znamenita po svoji veličanstveni cerkvi, ki se je pokazala šele zdaj v vsi svoji častitljivi starosti tudi od zunaj. V stari Šent Rupert so vodila ista pota kakor zdaj; v cerkev pa je bil vhod le pri današnji Steklasovi hiši, kjer stoje še zdaj nasproti isti hiši stopnice, in pa na voglu Vidmarjeve hiše in mežnarije. Stari zid je bil izpeljan od zgoraj imenovanih stopnic okoli cerkve, koder stoji zdaj leta 1879. iznovič izvedena škarpa, vse do vogla še zdaj obstoječe kleti in cerkvene hiše; od tukaj pa počez čez trg proti Frelihovi in Steklasovi hiši. Na obeh vhidih so morala biti nekdanj čvrsta trdnjavska vrata, katera so pa davno prej odstranili nego zid okoli cerkve. Nisem našel nikjer nobenih podatkov o teh vhidih in vratih, a tako je po priliki moralo biti, dokler je bil Šent Rupert tabor. O zvoniku kot trdnjavskem stolpu sem že zgoraj pisal. Na cerkveni zid so bile naslonjene kleti in mesnice. Vse je bilo pokrito s slamo, in tako je bila tudi cerkev v vedni nevarnosti, da izgori. Pravi čudež je, da se je ohranila v svojem prvotnem stanju, saj je bila večkrat v hudi nevarnosti vsled ognja v njeni neposredni bližini. Letopisec Walli nam pripoveduje, da je dne 2. maja leta 1757. zgorelo okoli cerkve 11 boljših hiš, pa je bila tudi že cerkev v veliki nevarnosti, ker se je bil vžgal zvonik, ali so ga vendar z velikim trudom rešili. In vendar so odlašali z odstranitvijo omenjenih kleti tako dolgo. Bilo pa je teh kleti 13, potem ena kašča in 2 mesnici. Čegave so bile te kleti leta 1694., smo po tedanjem urbariju določili. Posestniki so se pa seveda večkrat menjali, zato nahajamo v raznih urbarijih različne posestnike. Tik že prej omenjenih stopnic je stala kesneje klet Pleškovičeva, katero je kupil Ignacij Skedl in še 2 drugi zraven stoječi; Ruperčič pa je kupil klet od Dizmasa Kunca na voglu zidu nasproti svoji hiši. Kjer je današnja stara šola, je stala Feichtingerjeva klet od leta 1806., izza nje je bila župnikova, a pri današnji posojilnici, nekdanji hiši Fabianovi, je imel svojo klet Peter Fabiani. Tam, kjer je zdaj cerkvena klet in cerkvena

¹ Die Schneiderzunft in Rudolfswert 1758 (resp. 1711). Von K. Črnologar. Mitteilungen des Museal-Vereins für Krain. 1910. Str. 191—192.

hiša, je bila kašča, ali po urbariju 2 kašči pod eno streho. Druge kleti so bile nasproti drugim hišam zunaj zidu, kakor Simončičeva, Sovanova, Krizmanova, Pleškovičeva itd. Iz te nečedne okolice pa se je vzdigovala cerkev sv. Ruperta s svojim mogočnim zvonikom. Zunaj ob vodi Bistrici sta stala dva mlina, a tretji je bil malo dalje pod farovškim hribom na Gmajni. Tudi župnišče je bilo zunaj Šent Ruperta na istem mestu, kakor je še dandanes. Kakšen je bil stari dvorec, ne moremo točno določiti. Sodeč po zapiskih iz inventarja Počervinovega, je bil dvorec enostropen kakor zdaj ter je imel pri tleh obokane prostore, v prvem nadstropju 4 sobe in v podstrešju eno, kjer so stale majolike (18) in drugo posodje, potem sedla, šebrake, ostroge, vrvi in druga ropotija. Ta dvorec je bil pa podoben že podrtiji. Popravlil ga je vikar Mihael Bartol, a njegovi nasledniki so zbirali glavnico, da se postavi nov dvorec. Zbirali so dolgo, kajti šele l. 1771. se je odločil za zidavo novega župnišča župnik Štefan Videčič. To župnišče stoji še dandanes, deloma popravljen po župniku Vincenciju Vovku. Tudi stara kaplanija je bila na onem mestu kakor nova leta 1842. sezidana; tudi ni bila tako prostorna kakor nova. Stara cesta je peljala iz Šent Ruperta po jarku izpod Apetove in Jakijeve hiše, mimo sedanje župnijske kleti in župnijskega dvorca skoz dvorišče (zato je glavno lice dvorca obrnjeno na sever) ter mimo gospodarskih zgradb, ter se je izza kaplanije strnila s stezo, ki je vodila iz Šent Ruperta mimo Jakijeve hiše po polju nad cesto. Župnik Vincencij Vovk je izposloval pri politični oblasti, da se je nova cesta izpeljala po stari stezi mimo kaplanije, da je mogel potem svoje dvorišče zapreti. Prostor izza župnišča in kaplanijskega hleva do stare ceste je uredil župnik Vovk, odstranivši stari kozolec in zasipavši mlake, za obsežen vrt, kjer je nasadil plemenito sadje, ki krasno uspeva v onem prijaznem zatišju. Vsa druga pota so ostala nespremenjena, le ona dva na Mirno in Škrljevo sta se spremenila v cesti. Št. Rupert se je pa posebno polepšal po zadnjem groznem požaru leta 1870., dne 12. julija, ko je zgorelo do 30 poslopij.¹ Hiše so obnovljene in pokrite vse z opeko.

Stari Šentruperčani so bili marljivi, trezni in pobožni ljudje. V vseh starih spisih, kolikor se jih nahaja shranjenih v župnijskem, novomeškem kapiteljskem in škofijskem arhivu, so zapisane samo tri pritožbe, in sicer radi neposlušnosti. Tako se je potožil vikar Mihael Bartol novomeškemu proštu l. 1618. na svoje podložne v Dobravi, da mu niso hoteli apna žgati, ko ga je potreboval za popravek župnišča. Ti podložni pa niso bili tudi njegovi župljani, nego trebanjski. Na svoje ljudi v Šent Rupertu se ni tožil.² Pergentin Gabrič, vikar Videčičev in

¹ Župnijski arhiv. Koširjeva kronika.

² Škofijski arhiv.

njegov naslednik upravitelj je pa izzval po svoji krivnji odpor svojih župljanov proti sebi, kar je priznala tudi posvetna oblast, ker je hotel s silo zabraniti neke stare šege in navade, ki jih je ljudstvo izvajalo na kresni večer.¹ Župnik Josip Bučar pa je imel mnogo sitnosti s Šentruperčani radi odstranitve starega cerkvenega zidu in kleti, ker so se nekateri posestniki ustavljali iz sebičnih razlogov temu odloku. Proti tem ljudem se je v svojih spisih večkrat potožil, da so pravdaši, dočim je večino pohvalil kot miroljubne župljane.³ Sicer ni najti v spisih nobenih pritožb radi kakšnih drugih napak. Seveda brez teh tudi Šentruperčani niso bili. Ko bi se nam bili ohranili sodnijski spisi prejšnjih časov, bi mogli po njih tudi laglje razsoditi o tedanjem npravstvenem stanju ljudstva. Taki spisi so pa silno redki, ker se pri takih obravnavah tudi ni vse zapisovalo.

Da se je znalo naše sicer miroljubno ljudstvo upreti, če so ga njegovi vlastelini preveč tlačili, imamo dokaz v kmečkih uporih. Posebno hudo je bilo v naših krajih leta 1515. Takrat so razjarjeni kmetje napali in pokončali graščine Mirno, Mokronog in Rukenstein. Za osveto so razbili in razdajali vse po teh gradovih, iz katerih je gospoda pobegnila še o pravem času.² Rakovniku, Škrljevemu, Kotu, Zagorici in župnišču pa se ni zgodilo nič hudega, ker so gospodarji teh graščin ravnali s svojimi kmeti blago in pravično. Med omenjenimi uporniki je bilo seveda tudi mnogo Šentruperčanov, ki so bili podložni onih treh pokorčanih graščin. Da so bili ti uporniki kesneje hudo kaznovani, je gotova stvar, dasi ni nikjer zapisano. Kesneje se ne bere nič več o kakšnih uporih in tudi pri prihodu Francozov so bili Šentruperčani mirni, ko so le ti prispeli iz Trebnjega v Šent Rupert dne 12. novembra 1809. ter se tukaj nastanili, častniki v župnišču, vojaki pa po hišah. Vsa sreča, da so ostali tukaj le do 30. novembra. Ljudstvo jih ni nič kaj cenilo, ker so bili preveč nasilni. Odpravo tlake in vseh drugih služnosti leta 1848. je ljudstvo pozdravilo z veseljem ter začelo od tega časa svobodneje gospodariti po svojih posestvih. V ljudstvu se je od tega časa budila vedno večja samozavest in samostalnost, kar je vplivalo posebno na njegov gmotni razvoj.

Da je bilo naše ljudstvo dobro in pobožno, pričajo številne cerkve in razne pobožnosti in slovesnosti, ki so jih obhajali leto za letom. Po lepoti božjih hramov moreš razpoznati tudi lepoto in dobroto človeških duš. Dober in pošten narod žrtvuje rad mnogo za svoje cerkve, a Šentruperčani so v tem pogledu gotovo med prvimi na Slovenskem. Dokaz za to je župnijska cerkev ter ostale podružnice, posebno še lepa bazilika sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori. Naše ljudstvo je od zdavnaj rado zahajalo na božja pota, a kako se je posluževalo vseh duhovnih

¹ Župnijski arhiv.

² Valvasor. XI. 395, 398, 478.

dobrot pri takih priložnostih, je nam najbolji dokaz veselogska božja pot. Ljudstvo je pri cerkvenih slovesnostih rado poslušalo razen ubranega petja tudi domače godce in cerkvena uprava je morala poskrbeti za nagrado tudi tem umetnikom. Zato je bila v starih časih pri cerkvenih računih stalna stavka za godce. Za leto 1796. so dobili godci od župnijske cerkve nagrade 3 gold. 6 kr., od veselogske 1 gold. 18 kr., od svetotrojiške 1 gold. 8 kr. in v Šent Rupertu še posebej za velike praznike 4 gold. 15 kr.¹ Da se je ljudstvo posluževalo godcev tudi pri svojih zasebnih zabavah, posebno pri svatbah, je naravna stvar. V prvi poročni knjigi je zapisal župnik Štefan Belčič tudi o nekem izrodku verske prenapetosti. Leta 1664. je prišel k njemu Jernej Palčič iz Dolenjega Zabukovja s pričo Jakobom Stoklasom iz Trstenika ter mu povedal, da sta se mu prikazala dne 21. avgusta sv. Frančišek in sv. Dominik. Obljubila sta mu božjo pomoč ter naložila, da poskrbi za zidavo nove cerkve v šentruperški župniji na čast sv. Frančišku in Dominiku ter Materi božji, sv. Martinu in Rozaliji, in sicer pri Dolenjem Zabukovju na mestu, ki se zove Veternica; zato mu ni treba hoditi na božjo pot k sv. Benediktu v Novem Klostru. Palčič je trdil, da sta se mu iznovič prikazala dne 7. septembra ponoči ob enajstih pri mesečini in da sta isto prošnjo ponovila, ali da od domačih ni nobeden nič slišal. Ko sta odhajala, se ga je eden dotaknil s palčico. V tretjič pa se je prikazala dne 16. oktobra belo oblečena žena, ki je rekla, da je dekla Matere božje, ki tudi prosi cerkve, potem pa je hitro izginila. Ta verski zanesenec pa ni hotel verjeti župnikovim dokazom, da je bilo vse to le živahna domišljija, nego je budalil še dalje ter slednjič odšel z doma. Takih slučajev je bilo tudi po mnogih drugih krajih, pravi na koncu župnik Belčič.²

V npravstvenem pogledu je vladal v šentruperški župniji red. V tem pogledu si je stekel posebno velike zasluge župnik Štefan Belčič s svojimi strogimi nalogi, da se najtočneje vodijo vse uradne knjige, ker se je po le teh mogel dobiti tudi natančen pregled vseh dogodkov v župniji. Takšen red je ostal tudi za njegovih naslednikov. Le po smrti župnika Videčiča so nastopile nekaj časa neurejene razmere, ker je bila velika župnija skoraj skoz pet let brez pravega gospodarja. Takrat se je zglašil dekan trebanjski pri škofijskem ordinarijatu ter zahteval, da se imenuje čimprej odločen župnik za Šent Rupert, češ da je zavladal velik nered v cerkvenih stvareh, posebno še v dušnem pastirstvu.³ Z imenovanjem Josipa Bučarja je pa kmalu prenehal ta nered.

Strogi cerkveni propisi in hude kazni proti npravstvenim izgrednikom ter temeljiti nauki v krščanski veri so očuvali

¹ Novomeški kapiteljski arhiv.

² Župnijski arhiv.

³ Škofijski arhiv.

narod od pokvarjenosti. Omenili smo že v zgodovinskem oddelku, kako točno so se morali zapisovati v poročne in krstne knjige vsi podatki. Glede nezakonskih otrok je bilo določeno, da se pišejo posebej v krstni knjigi z leve strani in da se plača pri krstu posebna taksa. Na drugem mestu sem navedel po dveh krstnih knjigah nekoliko statističnih podatkov o razmerju zakonskih in nezakonskih otrok. Iz tega izkaza se vidi, da je bilo razmerno po številu rojenih poslednjih malo. Proti prešestnikom so se uporabljale prav hude kazni, toda o tem imamo zapisana v krstnih knjigah samo dva slučaja (leta 1674. in 1679.). Kazen je bila cerkvena ter je mogla biti javna ali pa denarna. Kdor je bil obsojen na javno kazen, je moral ob določenem času pred službo božjo stati pred cerkvijo pod križem, da so ga vsi mimogredoči videli. Ta kazen je bila določena za trdovratne grešnike. Pa tudi denarna kazen je bila občutljiva. Neki prešestnik je bil obsojen na 10 kron (okoli 21 gold.), drugi pa, ki je tajil očetovstvo, celo na 12 kron kazni, dasi so ga zagovarjali Vincencij baron Wazenberg, gospod Kaysel in gospa vdova Schein.¹ Kaznovani so bili tudi vsi oni, ki niso poklicali o pravem času duhovnika k bolniku, in če je le ta umrl brez svetih zakramentov. Če se je to zgodilo iz nemarnosti, je bila kazen seveda hujša. Kazen se je plačevala v denarju, ali včasih je zadela take nemarneže tudi javna kazen. Tako je moral neki Matija Kožamel pretrpeti leta 1742. javno kazen, ker mu je umrla žena radi nemarnosti neprevidena; Bartol Kordan pa je plačal 1 krono kazni za razsvetljavo, ker je umrla pri njem neprevidena neka beračica. Tako strogo se je nekda pazilo na cerkvene propise. Stroge so bile kazni tudi za one, ki niso vršili krščanskih dolžnosti. Takim je bil zabranjen tudi cerkveni pogreb. Že zgoraj smo opisali, koliko težav in neugodnosti je imela plemenita rodovina Wazenberška na Dobu, ker je stari baron umrl nepreviden, a tudi v življenju ni vršil krščanskih dolžnosti. Le krščanski strpljivosti župnika Štefana Belčiča se je imela zahvaliti njegova rodovina, da se je po dolгих dogovorih med raznimi duhovnimi oblastmi vendar izvršil krščanski pogreb. Isto tako se je pazilo, da so na katoliška pokopališča pokopovali le privržence katoliške cerkve. Zanimiv tak slučaj se je dogodil leta 1665. Dne 21. februarja sta našla Gregor Kostajnovic iz Slap in Andrej iz Šlevca (Schlewiza) v nekem grabnu blizu Vrha mrtvega vojaka ter sta to nemudoma prijavila župniku Belčiču. Pri mrliču so našli dva izkaza. Prvi izkaz je bil izdan leta 1635. v Vratislavi na Šleskem od zapovedništva polka Hessenskega, drugi pa v Krškem leta 1664., od polka Wallisovega. Po tem izkazu se je zval mrtvec Tobija Jüttner. Župnik Belčič ga je proglasil za katolika, ker je bil iz katoliške Vratislave in ker je bil večkrat pri službi božji tudi

¹ Župnijski arhiv.

v župnijski cerkvi. Zapovedal ga je pokopati na pokopališče pri Škocijanu dne 21. februarja 1665.¹ Našli so se pa tudi taki, ki se niso hoteli podvreči kazni, nego se odločno protivili vsaki oblasti. Neki Anže Sotlar, podložen velešovskemu samostanu, a župljan šentruperški, je bil obsojen radi neke pregrehe na javno kazen ter bi se bil moral pokoriti župniku šentruperškemu ter določeno kazen pretrpeti pred župnijsko cerkvijo. Zagrozilo se mu je, da izgubi svojo last in premoženje, če se ne pokori. Uprl se je in omenjeni prednici odpisal, da se ne podvrže nobeni kazni. Ko ga je nato prednica izročila župniku, da ga s silo ulovi in prisili na kazen, je zapustil Sotlar leta 1674. svoj grunt in postal potepuh.²

Naše ljudstvo se v starih časih ni tako lahko selilo iz domovine kakor dandanes. Bilo je takrat mnogo več zaprek, a tudi potreba ni zahtevala izselitve. Vendar pa se je nam ohranil zapisan tak slučaj izselitve. Anžeta Gričarja iz Mosta je zapustila njegova žena radi domačega prepira ter dospela na svojem potovanju do gradu Želina na Turovem polju na Hrvaškem v župniji Oborovo. Sedem let se ni vedelo in slišalo o nji. Služila je pri grofu Erdedu v omenjenem gradu. Z njo se je sešel neki Andrej Hrovat iz Bršlina pri Novem mestu. Njemu je izjavila željo, da bi se rada vrnila domov k svojemu možu in da naj mu to željo sporoči, kadar se povrne. Le ta je zares Gričarju sporočil vse ter šel z njim celo k župniku s pričami, da je on bil res v Želinu in da je govoril z Marušo. Župnik je vprašal Gričarja, če sprejme ženo; ko je le ta na to pristal in obljubil, da se bo poboljšal in bolje gospodaril, je izdal župnik Hrovatu izpričevala in potna pisma, da se poda po Marušo. Tudi grof Barbo mu je izročil takšna pisma. Hrovat, ki je bil na eno oko slep, je odšel v Želin, ali se je vrnil brez Maruše, ker je niso pustili iz gradu. Leta 1675. je izročil župnik Belčič takšna pisma in opis vse te zadeve vikarju v Čatežu ob Savi, da posreduje le ta še enkrat v Želinu ter osvobodi Marušo. O kakšnem uspehu se ni nikdar nič javilo.³

3. Šola.

Šent Rupert, kot središče veležupnije, je imel tudi svojo šolo. Postanek te šole mora biti mnogo starejši, nego se misli. Ker je bilo v Šent Rupertu po več duhovnikov, se je bavil gotovo kateri med njimi tudi s podukom mladine, in sicer ne samo v krščanskem nauku nego tudi v drugih posvetnih vedah. Gotovo je, da so se bolji učenci izurili v branju, pisanju in celo v latin-

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

skem jeziku ter so jih potem tako podučene pošiljali v višje šole, kjer so postali duhovniki. Za primer smo naveli že poprej dva taka Šentruperčana iz XVI. stoletja. Poduk seveda ni bil splošen, nego le za nekaternike. Sicer se pa tudi duhovniki niso mogli baviti z rednim podukom, kajti njihovo težavno zvanje jim je dopuščalo le malo časa za to. Prepuščati so morali redoviti poduk posvetnim ljudem, in to so bili po navadi spočetka organisti župnijske cerkve; zvali so jih po navadi šolmaštre, od nemške besede »Schulmeister«. Šent Rupert je imel svojega šolmaštra, ki je bil seveda tudi organist, že leta 1618. V nekem pismu sporoča tedanji vikar Mihael Bartol novomeškemu proštu med drugimi važnimi stvarmi tudi o ženitvi šolmaštrovu tako-le: »Gospoda šolmaštra ženitvenske zadeve bodo zdaj napredovale, ker so v to privolili Rorman in drugi prijatelji neveste in tudi njena mati, zdaj je ležeče vse na šolmastru.« Kako se je zval šolmašter, nam ni zapisal vikar; za Rormana pa vemo iz drugega popisa, da je bil posestnik hiše in dveh gruntov v Šent Rupertu, tedaj premožen mož in menda sorodnik neveste, ker je pri tem poslu posredoval.¹ Leta 1644. nahajamo nekega Ivana Walle kot organista v krstni knjigi zapisanega kot kuma; leta 1654. pa Ferdinanda Riedingerja, katerega mu je bil to leto krščen sin v šentruperški cerkvi. Leta 1664. je zapisan v krstni knjigi kot kum organist Matija Princ, a leta 1668. Baltazar Javoršek; isti Baltazar je bil kum tudi leta 1671. So li ti štirje možje poleg svoje cerkvene službe podučevali tudi mladino v posebni šoli, nimamo dokazov, verjetno pa je, saj je že leta 1618. vikar Bartol imenoval organista šolmaštra, kar ne more drugo pomeniti nego da je bil organist tudi učitelj, kakor je to bilo tudi v kesnejših časih. In ravno v Šent Rupertu, kot središču velike župnije, se je gotovo rano dogodilo, da so organisti tudi podučevali. Skrbelo pa se je za organista z razno plačo v denarju in pridelkih. Že v Belčičevi mašni ustanovi je bilo določeno leta 1682. za organista in mežnarja, da dobita za službo pri zadušnici 1 gold. 31 kr. in 3 v. Leta 1732. je umrl organist Martin Starmon; leta 1736. se omenja organist Fortunat za župnika Ivana Jurgliča, a leta 1758. neki Augustin Zaich. Za njim je bil mestni učitelj Matevž Močilar (Motschiller zeitlicher Schulmeister des Orts). Navaja se kot kum z gostilničarko Terezijo Texterin (Tkalčevko) detetu Pavla Stoparja, mizarja. Župnik Štefan Videčič je določil organistu, katerega zove že tudi šolmaštra, 1 gold. 14 kr. Ta organist, ki je bil tudi učitelj, se je pisal Matija Povše (Pausche). Navaja se tudi kot kum. Leta 1785. je umrl na Veseli Gori organist in učitelj (Schulmeister) Matija Gorenec. Za Povšetom je prišel v Šent Rupert Ivan Feichtinger iz Laškega na Štajerskem. Bil je organist, učitelj in l. 1811.—1813. tudi tajnik županije šentruperške.

¹ Kapiteljski arhiv.

Leta 1814. se navaja učitelj Tomaž Pust, a leta 1815. Martin Novak. Ta dva sta nadomestovala Ivana Feichtingerja, ki je ostal sicer učitelj šentruperški do svoje smrti leta 1819. Njega je nasledil stalno Tomaž Pust. Potem je služil Jurij Podreka kot organist in učitelj do svoje smrti leta 1853. Nato sta bila priporočena za učiteljsko in orglarsko mesto v Šent Rupertu učiteljska pripravnika Anton Blagne in Klinc. Nobeden te dvojice ni dobil službe, nego je bil imenovan Primož Dolar, ki je ostal v Šent Rupertu do leta 1862., ko je bil prestavljen na Trebelno, a na njegovo mesto je prišel Ivan Zupanec.¹

Že poprej smo omenili, da so imeli posestniki Šent Rupertu bližnjih graščin svoje lastne grajske duhovnike. Najuglednejši je bil grajski duhovnik rakovski, ki je opravljal razen duhovniške službe tudi še neka opravila pri gospodarski upravi. Ker je imel ta duhovnik pri vseh svojih opravilih vendar še dosti časa, se je bavil tudi s podukom otrok, in sicer ne samo graščakovih, nego tudi graščinskih podložnikov. Bila je tedaj v Rakovniku neka zasebna šola, ki je bila pa leta 1778. premeščena od tukaj na Veselo Goro, kakor nahajamo zapisano v veselogorskem letopisu. Dne 22. junija leta 1778. se je začela na Veseli Gori normalna šola pod vodstvom Franceta Štularja (Stuller), ki je do takrat podučeval kot grajski duhovnik otroke v Rakovniku. Kako dolgo je trajala ta normalna šola na Veseli Gori, se ne dá dokazati; bržkone je prenehala, ko je bila odpravljena božja pot in ko so odšli tamošnji duhovniki, ki so se bavili že tudi poprej s podukom mladine iz bližnje okolice, in sicer ne samo v krščanskem nauku nego tudi v posvetnih predmetih, kar nam dokazuje ona točka v veliki ustanovi Jošta Vajkarda grofa Barbota iz leta 1758., po kateri je določen prebitek od te ustanove posebej za poduk otrok na Veseli Gori.² Tudi ni nam znano, je li se je nadaljevala šola kesneje v Rakovniku, kjer je bila spočetka. V četrti knjigi računov šentruperške župnijske cerkve nahajamo zapisano k letu 1778. to-le: Zidarjem, ki so dogotovili normalno šolo, 4 gld. (den Maureren, so die Normal-Sull verfertigt haben 4 Gulden). Iz tega malega plačila sledi, da so zidarji le popravili normalno šolo v Šent Rupertu. Po tem takem sta bili takrat dve normalni šoli, ena na Veseli Gori, druga v Šent Rupertu. Na Veseli Gori so imeli prostor za šolo gotovo v duhovniški hiši; kje je stala pa šola v Šent Rupertu, se ne dá tako lahko določiti. Misli se, da je bila ta šola v nekdanji Skedlovi, zdaj Frelihovi hiši; toda to ni verjetno, ker Skedleva hiša ni imela tako velike sobe za šolo in ker ni bilo shodno postavljati šolo v zasebno hišo že radi vznemirjanja v poduku po stanovavcih. Najbrže je bila že takrat šola v mežnariji, ki je imela dve večji sobi, od katerih

¹ Župnijski arhiv.

² Novomeški kapiteljski arhiv.

so priredili eno za poduk. Za to prezidavo se je pobirala neka cerkvena ustanova za deset maš po 1 gold. V cerkvenih računih k letu 1807. je namreč zapisano, da mora cerkev plačevati za te maše od svojih dohodkov, ker se je dotična glavnica porabila za prezidavo mežnarije za šolo (Schulmeisterei).¹ Za organista učitelja se je pobirala plača tudi od cerkvenih podružnic. V računih za leto 1771. se še posebej omenja plača za organista in učitelja. Župnijska cerkev šentruperška je plačala svojemu organistu na leto 6 gold. v kranjski vrednosti že leta 1752., za leto 1771. pa 14 gold. 23 kr. mežnarju in šolmastru (dem Messner und Schulmeister); za samo cerkveno glasbo pa 4 gold 32 kr. Leta 1775. je dobival organist z mežnarjem 8 gold. 33 kr., a za kumsko procesijo organist s kaplanom 58 kr. Cerkevna služba in služba organista (šolmastra) je bila sicer določena za eno osebo; toda obeh služb ni mogel opravljati organist, posebno ne od onega časa, odkar je prevzel organist tudi podučevanje mladeži. Tedaj je moral imeti organist posebnega slugo za cerkev ter ga moral tudi sam vzdrževati. Plača je bila za to od tega časa vedno skupno določena za organista učitelja in mežnarja.²

Leta 1770. so plačevale šentruperške podružnice za organista učitelja te-le prinose: Okrog 17 kr., Žunovec 24 kr., Sv. Rok 51 kr., Viher 1 gold. 8 kr., Cirknik 1 gold. 15 kr., Zaloka 17 kr., Dole 1 gold. 15 kr., Sv. Mihael Goba 1 gold. 25 kr., Sv. Lovrenc Prelesje 1 gold. 25 kr., Sv. Nikolaj Brezovo 1 gold. 25 kr., Sv. Ivan in Pavel Jelenje 17 kr., Sv. Jernej Javor 17 kr., Šent Janž (v drugič) 2 gold. 38 kr., za šolmastra in mežnarja, Sv. Nikolaj Budna vas 34 kr., Sv. Primož in Felicijan Osredok 20 kr., Sv. Marjeta Kamenca 34 kr., Sv. Martin na Kalu (prazna postavka), Žalostna Mati božja Leskovec za šolmastra in mežnarja 1 gold. 25 kr. Leta 1782. se nahaja v računih prvič zapisan prinos za normalne šole (Normalschulbetrag). Šentruperška cerkev je plačala 40 kr. Vesela Gora je dajala od leta 1791. za šolmastra 17 kr., prinos za šolski zaklad pa 30 kr. Sicer pa so plačevale cerkvene podružnice, zgoraj navedene vsote za šolo in šolmastra še leta 1859.—1864. isti iznos. Od zapuščin je dobivala šola malo. Andrej Sporer je zapisal v svoji oporoki za šolo v Šent Rupertu 3 gold.³

Leta 1788. je bilo določeno, da se imajo porabiti vse ustanove za izboljšanje (nemških) šol. Naloženo je bilo takrat šentruperškemu dekanu, da mora poslati čimprej izkaz vseh ustanov svoje dekanije. Zamolčati in zatajiti se ni smelo nič. Če se dokaže, da izkaz ni točen, se bo dotični, ki je kaj zatajil, strogo kaznoval. Državna uprava je celo obljubila nagrado onim, ki bi prijavili take prekršitelje. Seveda se ime prijavitel-

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

³ Ibid.

lja ni smelo povedati.¹ Obenem je bila izdana istega leta določba glede učiteljske sposobnosti za poduk. Po tej naredbi ni mogel biti od zdaj nameščen noben mežnar več od vlastelinstva, župnika ali od občine za učitelja, ki ni bil podučen v novi podučevalni metodi in ki ni imel izpričevala od ravnatelja normalnih šol. Vsi od leta 1776. protipostavno nameščeni šolmaštri so morali v Ljubljano na izpit pred ravnatelja Kumerdeja. Če je šolmašter (mežnar) kaj skrivil, naj ga od zdaj ne sodita vlastelin ali župnik, nego naj se stvar izroči kresiji, da se vse pravično preišče. Za časa šole se ne sme mežnar rabiti za kakšno drugo delo; vsak šolmašter mora po dokončanem tečaju poslati poročilo po kresiji na ravnateljstvo glavne šole.²

Sodeč po poročilu župnika Josipa Bučarja z dne 26. maja leta 1814., je naše mnenje, da je bila prvotna šola v mežnariji, opravdano. V tem poročilu pravi namreč župnik, da občina šentruperška nima lastne šole, nego da morajo šolarji (moral bi) bivati v vlažni sobi, ki se ne dá niti kuriti. Mežnarija je imela namreč samo dve sobi in ena od teh je bila urejena za šolo, kakor smo zgoraj dokazali. Ko je bil leta 1810. odpravljen novomeški kapitelj, je morala župnijska cerkev sama popravljati tudi mežnarijo. Ko je nastopil leta 1810. Josip Bučar svoje župnijsko mesto, ni našel v Šent Rupertu nobene šole več; bila je popolnoma prenehala v teh nemirnih časih že leta 1809. Župnik Bučar je poslal v svojem imenu ter v imenu tedanjega župana Jakoba Šularja (Schuller) poročilo in dopis leta 1814. slavni intendanci (vladi) o šentruperški šoli, kako bi se dala ta dozdej tako slabo obiskana trivialna (ljudska) šola urediti brez državnih stroškov, da bi jo mogli obiskovati vsi otroci, katerih število je prav veliko. To svoje poročilo in še poprej eno drugo iz leta 1813. je priporočil župnik vladinemu komisarju Fistelnu. Poročilo o plači učiteljevi pa se je glasilo: Leta 1809. je dobil učitelj (Pfarschulmeister) šolnine od 10 učencev po 10 kr. mesečno, za celo leto 8 gold.; leta 1814., ko se je začela iznoviž šola, pa le od 5 učencev v vsem 4 gold. 10 kr. Učitelj je imel majhen vrt in nedoločeno kolekturo, ker je vsled malomarnosti političnih oblasti postala le dragovoljna. Dobival je 50 mernikov pšenice; od tega je dobil po odbitih stroških za pobiranje vrednosti 66 gold. 40 kr., če se je računal mernik po 1 gold. 20 kr. Od nekdanj dobrovoljne kolekture slabe zmesi 20 mernikov po 40 kr. mu je dalo čistih 13 gold. 20 kr. Za čiščenje cerkvenega perila je prejemal 8 gold. in od štole 25 gold. Vse te plače je bilo v denarju 117 gold.³

Do leta 1809. je imel učitelj v Šent Rupertu dohodkov 57 gold. 50 kr., dasi je bila za učitelja določena najnižja plača v iznesku od 130 gold. Normalnošolski zaklad ni dajal za to

¹ Odlok deželne vlade z dne 14. aprila 1783 v župnijskem arhivu.

² Župnijski arhiv.

³ Župnijski arhiv.

šolo nič, četudi je župnija vanj vplačevala precejšnjo vsoto. Ohranile so se nam tudi napovedi (fassio) o učiteljski plači. Prva je izdana za leto 1815. Po tej napovedi je imel učitelj vrt, cenjen na 4 gold., 50 mernikov pšenice po 1 gold. 40 kr., v vsem 83 gold. 20 kr., 24 mernikov zmesi po 40 kr., vsega 13 gold. 20 kr., štola (zvonjenje 14 gold., od porok 2 gold., od bilj 3 gold., štole 6 gold.), vsega 25 gold., od cerkve župnijske 8 gold., šolnine leta 1814. le 4 gold. 10 kr. Vsega dohodka je bilo 137 gold. 50 kr. Izdal je pa za mežnarja 45 gold., za pobiranje kolekture 15 gold., za čiščenje šole 12 gold., za cerkveno perilo 8 gold. Vseh stroškov je imel tedaj 80 gold. Na ta način mu je ostalo čistih le 57 gold. 50 kr. To napoved sta potrdila tedanji učitelj Martin Novak in krajni šolski nadzornik Franc Semen. Napoved iz leta 1819. pa je taka-le: Šolmašter dobiva pšenično kolekturo, in sicer od vrha kaplanovega po 3 bokale; toda on ne dobiva kolekture od vseh 262 gruntov, nego samo od 224, ker posestniki onih vasi, ki so bile odcepljene od šentruperške župnije ter zedinjene s svetotrojiško, niso hoteli dajati kolekture; od vseh 38 posestnikov iz teh vasi je dobil komaj 30 bokalov pšenice. Dobival je vse kolekture okoli 49 mernikov, kar je bilo čez, je bilo določeno pa za oblate. To biro je dobival šolmašter le kot organist in zmes kot mežnar. Pšenice je dobil za 90 gold., zmesi za 20 gold., vrh pšenice pa 4 gold., za maše 1 gold. 14 kr., od 30 pogrebov 15 gold., od 5 porok 2 gold. 30 kr., za petkratno zvonjenje 14 gold. 15 kr., cerkev je dala 9 gold., šolnina je dala 3 gold., od cerkvenih podružnic je dobil 6 gold. Ves dohodek je bil 164 gold. 59 kr. Potem sledi zagovor glede slabih dohodkov, in sicer tako-le: »Ker sta dve pokopališči, zato dobi učitelj malo pogrebnine, in plačajo isto le bogatejši, ravno tako je tudi z zvonjenjem; tudi od porok je malo dohodka, ker se jih največ opravi pri podružnicah radi oddaljenosti od župnijske cerkve. Šolnina je neznatna, ker bi se odbil narod od šole, ko bi se izterjaval prestrogo, le premožnejši jo plačajo. Od vseh dohodkov ostane učitelju čistih 82 gold. 59 kr. S tem dohodkom vendar ne more biti učitelj dostojno oskrbljen, pa se tudi lahko razume, da ne more biti vnet za šolo. Žito se procenjuje po najnižji ceni po razmerju cen žita iz let 1815—1818 po propisih za nemške šole. Tako so se ravnali tudi v Žužemberku, Doberniču, Mokronogu in na Mirni, kjer so bile tudi že šole. Ker je bila plača za učitelja določena na letnih 130 gold., je predlagal krajni šolski nadzornik Franc Semen, da se nadomesti 47 gold. iz blagajne župnijske cerkve in cerkvenih podružnic. Šolski komisar je bil seveda zadovoljen s tem predlogom, ne pa župnik Josip Bučar, češ, da cerkve nimajo stalnega dohodka, niti jim je ta dohodek dostaten za navadne potrebe. Ker se tudi cene robi niso mogle spremeniti na bolje, je poslal župnik Bučar poprejšnjo napoved na odobrenje. To poročilo je bilo napisano 3. junija 1819, a podpisana sta bila učitelj Tomaž Pust in krajni šolski nadzornik

Franc Semen. Koncem l. 1819. je bil izkazan dohodek učiteljev s 178 gold., a čistega dohodka je bilo 97 gold. 33 kr. Za šolo sposobnih otrok je bilo l. 1819. v vsem 387.¹

Tudi še l. 1823. ni imela šola lastnega poslopja. Ker pa v mežnariji ni bilo več prostora za toliko število otrok, se je vzela v najem za vsakdanjo in nedeljno šola lepa, velika soba za 60 učencev. Za ta prostor se je plačevalo najemnine na leto 30 gold., kar se je zaračunalo pri davkih z naklado. V sobi je bilo 12 klopi s pretinci za knjige, miza, 3 stoli, črna tabla in tabla s črkami. V kateri hiši je bila najeta ta soba, ni zapisano. Morda v današnji občinski hiši, kjer so v to svrho priredili prostor. Plače je imel učitelj to leto to-le: bire 54 mernikov pšenice in 30 mernikov zmesi, štole 32 gold. 59 kr., plače od župnijske cerkve 15 gold. 50 kr. in šolnine 3 gold., in sicer to vse kot učitelj, organist in mežnar. Župnik Bučar se je trudil, da zviša dohodke od čistih 97 gold. 31 kr. na normalno plačo od 130 gold. s svojimi nasveti, ki jih je priobčil l. 1814., 1816. in 1819. cerkveni občini in šolski oblasti, kakor so zahtevali šolski propisi. Tudi je predložil že takrat, da se uredi nad mežnarijo nova šola. Toda ves njegov trud je bil zastonj, ker je bilo izročeno imenovanje in skrb za učitelja v tem času upravi državnih posestev. Patronat novomeškega kapiteljna nad župnijo šentruperško je bil v tem času še v državni oblasti kot lastnici cerkvenih posestev. Na tem poročilu je podpisan Jos. Bučar kot župnik, Mart. Ambrož in Adam Šalehar kot ključarja, podpisana po Jos. Rotterju, in Jos. Reich kot komisar. Okrožni nadzor nad šolami je imel v tem času trebanjski dekan. Prišlo pa je do tega tako-le: Ko se je imel po smrti župnika in dekana Stefana Videčiča imenovati novi župnik, se je sporočilo, da se to zgodi čim prej, da ne bi trpela pri tem niti cerkev niti šola. To je bilo l. 1806. Ali mesto župnika je upravljal župnijo ter šolske posle kot poddekan upravitelj Pergentin Gabrič. Za to delo mu je bila določena posebna plača letnih 300 gold. in še vrh tega 80 gold. za potrebe v službi. L. 1807. je postal župnik v Šent Rupertu Ignacij Berneker, ter je bil pozvan, da prevzame nadzor nad šolami šentruperške dekanije, a da poprej predloži katehetično pedagoško izpričevalo. Ker se pa novi župnik o tem ni niti izjavil, je sklenil knezoškofijski ordinarijat dekanijo šentruperško zediniti s trebanjsko, ker je že itak v šolskih stvarih vodil ves nadzor trebanjski dekan mesto bolnega Videčiča. Tako se je izročila tudi uprava šole v Šent Rupertu nadzorniku dekanu Mihaelu Musiču. Dekani so bili šolski nadzorniki od l. 1804.²

Ohranilo se je tudi nekoliko zapiskov o napredku v šoli. Iz leta 1828. ima pet takih zapiskov. Vpisanih je bilo le 17 učencev in učenk; na koncu leta jih je bilo celo le še 15. Napredek

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

pa je bil sploh dober. L. 1833. je bilo s početka vpisanih le 17, kesneje pa se je pomnožilo število na 23. L. 1834. je bilo na početku šolskega leta vpisanih 27, v februarju 33, v juniju 17, a v avgustu še 13. Na izpitu 16. septembra jih je bilo le še 11. Šolo so pohajali otroci silno nemarno in neuredno, kar se vidi iz izkaza za izostajanje. Pod izkaz so se podpisali Pečnik Bartol, katehet, Podreka Jurij, učitelj, Ivan Feichtinger, krajni šolski nadzornik in Bučar Josip, župnik.

L. 1834. so bile všolane v šentruperško šolo sledeče vasi: Šent Rupert, Prelesje, Bistrica, Rakovnik, Trstenik, Vrh, Kamnje, Draga, Straža, Škrljevo. Vseh za šolo sposobnih otrok je bilo 185; hodilo pa jih je v šolo po zimi 36 (33 dečkov in 3 deklice), po leti pa le 10 (7 dečkov in 3 deklice). Pridno jih je dohajalo v šolo 22, 11 pa le včas, 132 pa sploh ne. Nevšolane vasi so bile: Goljek, Ravne, Gorenje in Dolenje Jesenice, Zabukovje, Zaloka, Cirknik, Hrastno, Svinsko, Hrastovica. V teh vaseh je bilo za šolo sposobnih otrok 141 (71 dečkov in 70 deklic). L. 1840. je bilo v všolanih vaseh za šolo sposobnih otrok 217 (115 dečkov in 102 deklici); v šolo jih je hodilo pa le 29. V nevšolanih vaseh pa je bilo 181 otrok (87 dečkov in 94 deklic). Po izkazu iz l. 1834. bi bilo moralo hoditi v nedeljno šolo 315 šolarjev, in sicer vsi od 12. do 15. leta; med njimi je bilo 153 dečkov in 162 deklet. Pohajalo pa je šolo od vseh le 57 (24 dečkov in 33 deklet). Poduk je trajal v tej šoli od 1 do 2 ure popoldne. Učilo se je predvsem čitanje v slovenskem jeziku. Napredek je bil sploh dober. L. 1841. pa je podučeval učitelj Podreka v nedeljski šoli v zimskem času samo 14 dečkov in 18 deklet, v letnem pa celo le 6 dečkov in 14 deklet, dasi je bilo za to šolo sposobnih čez 200 šolarjev. Iz vsega se vidi, da so ljudje takrat malo marali za poduk svojih otrok.¹

L. 1853. je umrl učitelj Jurij Podreka. Od tega časa dalje so dajali biro učitelju tudi graščaki v Rakovniku, Kotu, Škrljevem in župnišču ter Šentruperčani, in sicer mesto kupa (vrha) 5 bokalov pšenice za učitelja in 2 bokala zmesi za mežnarja od celega grunta (župnišče je dajalo $17\frac{1}{2}$ bokala pšenice in 7 bokalov zmesi za $3\frac{3}{10}$ grunta). Le od graščine Zagorice ni dobival učitelj nič. Posestnik baron Berg ni hotel dajati bire, odkar je bila služba mežnarja in učitelja razdeljena. L. 1882. pa je bilo določeno vsled posredovanja župnika Koširja, da je morala tudi graščina Zagorica dajati poldrugi mernik zmesi. L. 1853. je bila določena napoved za učitelja šentruperškega v vsem 286 gold. 21 kr., a ker je odpala bira od vasi, ki so prišle pod Mokronog in Sv. Trojico, je dajala bira samo še 255 gold. $50\frac{3}{4}$ kr. Ker je bila tako zmanjšana kolektura, je dobil učitelj od cerkvene blagajne neko nadomestilo v vsem 5 gold. že za l. 1854. Napoved učiteljeva za l. 1854. je bila ta-le: bira 107 gold. 20 kr. štola s šolnino

¹ Župnijski arhiv.

121 gold. 38 kr., vkup 228 gold. 58 kr. Stroški so bili za mežnarja 70 gold., za čiščenje šole 10 gold., za pobiranje kolekture 11 gold., vkup 91 gold. Po tem takem je ostalo čistega dohodka 157 gold. 58 kr.¹

Od l. 1854. je bilo v Trebnjem okrajno glavarstvo, ki je upravljalo šolske zadeve. Ker se je bila učitelju šentruperškemu zmanjšala kolektura, se je moral ta gubitek nadomestiti iz cerkvene blagajne s 5 gold. 49 kr. Plačale so pa cerkve v Šent Rupertu, na Veseli Gori, Cirkniku, Vihru in pri Sv. Roku po 1 gold., pri Škocijanu pa 49 kr. Že poprej smo omenili, da so dobivali učitelji neke neznatne dohodke od raznih cerkvenih podružnic do najnovejšega časa. Še učitelj Zupanec, naslednik Dolarjev, je dobival l. 1862. od Zaloke 35 kr., Okroga 35 kr., Žunovca 1 gold. 5 kr., Vihra 35 kr., Cirknika 52½ kr., Sv. Roka 35 kr., Škocijana 26 kr., Vesele Gore 4 gold. Za zboljšek pa so plačevale že zgoraj omenjene cerkve. Pri ustanovnih mašah je bilo določeno za orgljanje 1 gold. 64 kr.²

Že omenjena soba, ki jo je imela šentruperška občina v najemu za šolo, je postala sčasoma tesna. Začelo se je misliti, kako bi se postavila posebna zgradba za šolo. Prvi Bučarjev predlog se je moral zdaj uresničiti. Leta 1830. je predložila sama občina, da se razširi šola. Vsa ta zadeva pa je bila v tesni zvezi s popravkom strehe na cerkvi ter z zidanjem nove kleti in kašče za župnika. Občina se je obvezala, da se vse to izvede, čim bo določeno, da se podere zid okoli cerkve ter odstranijo kleti. Ker se je na to privolilo, se je začelo tudi s popravkom strehe na cerkvi ter z zidavo župnikove kleti in šole. Šolo so hoteli postaviti nad mežnarijo, tako da dozidajo eno nadstropje, kakor je svetoval župnik Bučar že zdavnej prej. Novo mežnarijo so sezidali leta 1829. za 998 gold. 27½ kr. K staremu stavbišču so prikupili še hišo Grebenčevo in klet Feichtingerjevo. Nova mežnarija je bila zdaj prav prostorna. Nad njo so hoteli postaviti nadstropje za novo šolo, toda za to se je zahtevalo 1563 gold. brez proste vožnje in dela od strani kmetov. Ker se je pa nekaterim zdelo, da bi bilo celo prvo nadstropje nad mežnarijo za šolo preveliko, in ker so se tudi neke gospoščine izjavile proti zidavi, kakor izvemo iz dopisa od novomeške kresije z dne 20. januarja 1831., je bila zato določena nova komisija v Novem mestu dne 28. marca leta 1831., da se določi slednjič vse glede zidave šole. Na to komisijo so bile povabljene tudi vse gospoščine, katerim se je obenem sporočilo, da bo smatrala komisija ono, ki ne pride na razpravo, kot zadovoljno z njenimi sklepi. Vsa ta stvar pa vendar ni mogla naprej, dasi jo je pospeševal župnik na razne načine. Zahteval je odločno, da pride čimprej inženir radi šole, a tudi radi strehe na cerkvi. Izposloval je tudi pri vladi, kakor omenja v slovenskem oglasu,

¹ Župnijski arhiv.

² Ibid.

podporo za zidavo šole. Vlada je poklonila zares neko obligacijo, vredno 405 gld. 24 kr., in sicer za cerkveno streho in šolo. Pozval je zategadelj može gospodarje, da pridejo sami ali njihovi namestniki v župnišče in da se podpišejo na dotični spis. Tudi je pozval občinske prisednike (rihtarje) iz vsake soseske po enega moža, da se pogovorijo glede zidave hiše vdovi Grebenčevki na Poštanji, kar se ni dalo več odlašati. Občina je namreč obljubila Grebenčevki za staro hišo pri mežnariji sezidati novo na Poštanji, dati ji neki mali vrtič in vsako leto nekaj žita, slednjič izplačati tudi vknjiženi dolg 85 gold. po 5 %. Ker se je občina izgovarjala, da ne more hiše precej sezidati, je župnik to odločno zahteval, češ, da bi mogla zidava sčasoma še več stati. Hiša se je nato zares sezidala, dolg se je izplačal pa šele l. 1874. Po računu je bila omenjena obligacija za zidavo šole in strehe na cerkvi premala, da bi se bilo moglo z njo vse izplačati. Župnik je plačal sam 1 gold. 39 kr. ter dal urediti sobe za mežnarja na svoje stroške v mežnariji. Učitelj pa je dobil v prvem nadstropju eno veliko in eno majhno sobo, a šolska soba je bila vrlo prostorna.¹

Šolo je zidal Peter Cividini leta 1833. in 1834.; kovaška dela je izdeloval Andrej Vojska za 14 gold. 25 kr. Žebļjev in žice se je porabilo za 10 gold. Mizarska dela za šolo je izdelal Ivan Vodišek z Dol za 49 gold. 15 kr. Računi so bili izplačani dne 12. marca leta 1834. Steklarska dela je izvel Anton Jak iz Stana v mirenski župniji ter je dobil dne 19. junija leta 1834. za to delo 14 gold. 44 kr. Orešek se je bil obvezal, da bo izvel vsa tesarska dela pri šoli za 57 gold.; kasneje pa se je izjavil, da ima veliko izgubo, češ, da bi bil moral dobiti za to delo 129 gold. 28 kr. Občina ga je odbila, češ, da si je sam kriv, ker je naredil slab proračun. Župnik Bučar pa se je zavzel zanj ter izposloval, da je dobil popolno izplačilo. Neki Lenard Reveland je prevzel kot polir zidavo šole, in sicer za 135 gold. Seveda je zidarsko gradivo dala občina.² Tako je dobila šentruperška občina svojo šolo, ki je ostala enorazredna do leta 1875. Po novem šolskem zakonu se je osnoval leta 1870. novi občinski šolski odbor, kateremu je ostal še predsednik župnik Alojzij Košir. Vendar pa je odstopil že l. 1877., a za krajnega nadzornika je bil izvoljen Ferdinand Dolar. Leta 1876. je prišel za nadučitelja izza Zupanca Andrej Grčar in je takrat šola postala dvorazredna, dasi se je šolski odbor temu protivil. Druga učna sila je bila učiteljica Amalija Lenasi. Ker se je šola ločila od cerkvene uprave,

¹ Župnijski arhiv.

² Nad glavnimi vrati je vzdana kamnita plošča s sledečim napisom v latinskem jeziku: *Parochianorum labore juventutis et fauni utilitati dicatae [aedes].* (Trudom župljanov mladeži in svetišču na korist posvečeni dom.) Kronogram (letokaz) iz tega napisa daje letnico 1832. Ploča je bila tedaj prej izklesana, nego je bila šola dozidana.

je nastalo vprašanje tudi glede šolske zgradbe, ker je bil en del, namreč mežnarija, cerkvena posest. Leta 1874. je sklenila šent-ruperška občina s cerkveno občino pogodbo, da prevzame v last tudi mežnarijo, razen velike in male kleti ter vrta, ker je cerkven, a le ta plača cerkvi 120 gold. v šestih letih, nosi tri četrтинke stroškov pri popravkih šole in plača davek. Politična oblast pa te pogodbe ni potrdila. Ko je prišlo leta 1890. iznovič do razširjenja šolskega poslopja, je bil sprejet predlog župnika Koširja iz leta 1878., da ostane dolenji del zgradbe in vrt cerkvi, gorenji del pa občini v šolske svrhe. Za popravek strehe pa daje polovico vsaka stranka.¹ Ker je število za šolo sposobnih otrok z vsakim letom naraščalo, je bila slednjič tudi ta razširjena šola premajhna, zato je kupila občina Štajgarjevo hišo z njivami v Šent Rupertu za 3000 gold. ter jo prezidala za šolo leta 1890. dne 1. oktobra. Zdaj se podučuje v stari in novi šoli. Tukaj je urejen pod spretnim vodstvom sedanjega ravnatelja Aleksandra Lunačka tudi velik šolski vrt s krasnim uljnjakom za poduk v gospodarstvu; polovica njiv pa je v najemu. Šola je postala tri-razredna leta 1890. in leta 1893. se je odprla vzporednica v prvem razredu. Vseh razredov je zdaj 5 s 5 učnimi močmi.

Andreja Grčarja je nasledil leta 1879. nadučitelj Anton Pavčič, a le tega sedanji ravnatelj Aleksander Lunaček. Od leta 1878. so podučevali v šent-ruperški šoli še sledeči učitelji in učiteljice: Amalija Regnard, Edvard Bohinc, Karel Perhanc, Albina Sark, Marija Peterlin, Ernestina Rekar, Franc Mlakar, Pavlina Tomšič, Anton Sila, Ivana Simončič, Ana Harbich, Matija Brezovar, Severa Reil, Miroslav Trost, Josipina Simončič, Tit Grčar, Josipina Jager, Marija Likar, Marija Zagorjan.

4. Sodstvo.

Sodstvo so izvrševali vladar, deželni stanovi in nekatera mesta. Na Kranjskem je bila deželna sodnija, kateri na korist je leta 1523. Ferdinand I. odpravil narodne županijske sodnije. Niže sodstvo čez kmečko ljudstvo so imele graščine, od katerih so nekatere dobile sčasoma tudi pravice deželne sodnije, da so smele soditi na življenje in smrt (krvna sodnija, Landtgericht). Take sodnije so bile leta 1526. tudi Gorenji in Dolenji Mokronog, Rukenstan, Zibnik, Radeče, Svibno, Boštanj. Isto tako je bilo še leta 1700. in 1787., le Gorenjega Mokronoga ni bilo več in Zibnika, ki je bil l. 1567. z Radečami vred povzdignjen na deželno sodnijo. V ljubljanskem vicedomskem arhivu (Fasc. I. Nro. 4, I/104) je zapisano o Rukenstanu leta 1570., da je spremenjena deželna v navadno sodnijo (Burgfrieden), kar se pa ne ujema z gornjim podatkom. Ker se je šent-ruperška župnija raztezala v tem času tudi še po posestvih svibenske, radeške, rukenstanske in mokronoške graščine, je spadala tedaj pod deželno sod-

¹ Župnijski arhiv.

nijo vseh treh graščin; od leta 1753. pa večji del le pod mokronoško.¹ V Wallijevem veselogorskem letopisu je zapisano, da je bil dne 22. oktobra leta 1736. obešen neki zločinec v Mokronogu.² Za manjše prestopke pa so imele gosposčine pravico soditi. Iz tožbe Margarete Kajzel, posestnice Škrljevega, proti Baltazarju Javoršek, podložnemu šentruperškega župnika, izvemo, da je bila sodnija za manjše prestopke (pro prima instantia) na Dobu, kjer je bil takrat (leta 1686.) sodnik Adam Rak.³ Velik del današnje šentruperške župnije je spadal kasneje pod navadno sodnijo na Mirni, kjer so imeli v gradu sodnika (justicerja), dokler ni z novim državnim preustrojem leta 1850. postala za ta kraj sodnija v Mokronogu, kakor je še dandanes. Manjši prepiri so se po navadi poravnali pri domači občini. Tako sta se l. 1783. pomirila Hrvat Nikolaj Panić (Croathen von Sichelburg) iz Žumberka in Anton Pleskovič, mesar v Šent Rupertu, ki sta se bila v prepiru stepla bržkone radi netočne pogodbe. Ta Hrvat je gotovo doganjal drobnico v Šent Rupert, kakor je to bila še dolgo kasneje navada, ter jo prodajal mesarjem. Ta prepir se je poravnal v prisotnosti prič, in sicer Antona Wolfsgruberja in Jurja Čavlina; Volbenk Kunc, ki je imel svoj domec v Šent Rupertu ter bil bržkone občinski sodnik, je pa pogodbo spisal meseca julija leta 1783.⁴

Tukaj nam je omeniti tudi nekaj o nabornih okrožjih. V poprejšnjih časih, posebno za časa turških navalov, so določevali deželni stanovi, koliko vojakov so morale dajati poedine gosposčine. Tako se nam je ohranil popis vojakov iz leta 1591. To leto je moral dati novomeški kapitelj 3 konjike in 35 brambovcev, Škrljevo 6 brambovcev, a Rakovnik 5, župnik trebanjski celo 11. Koliko jih je moral poslati šentruperški župnik, ni zapisano; bili so gotovo uvrščeni med kapiteljske. Ko je minila turška nevarnost, se je začelo urejevati tudi vojaštvo na novi podlagi, posebno za cesarja Leopolda I. in cesarice Marije Terezije.⁵ Leta 1770. je bila izdana naredba, da morajo dobiti vse hiše svoje številke. Potem se je določilo, na katere polke in stotnije spadajo poedina naborna okrožja. Razvrstitev v razne polke se je določila po deželnih sodnijah, ali pa po župnijah, kakor na primer na Štajerskem in Kranjskem. Na Kranjskem je bilo leta 1780. vseh gosposčin 1032, in sicer 655 duhovnih in 377 posvetnih, od teh zopet 236 plemenitih in 41 neplemenitih. Za Kranjsko je bilo določenih 38 nabornih okrožij. Vsakemu okrožju, ki je bilo v obsegu deželne sodnije, je bilo dodeljeno

¹ Izvestja muzejskega društva. V. 1895. Landesgerichtseintheilung v stanovskem arhivu v Ljubljani.

² Župnijski arhiv.

³ Novomeški kapiteljski arhiv. Potomci tega Adama Raka žive zdaj na Angleškem.

⁴ Župnijski arhiv.

⁵ Izvestja l. 1893. Str. 115—116.

nekoliko župnij. Za vsako tako okrožje je bil imenovan naduradnik one gosposčine, ki se je nahajala v sredini okrožja, ali pa onega, ki je imelo največ podložnih. Po patentu iz leta 1780. je bilo določeno naborno okrožje v 12. kantonu gosposčine Mokronog, kamor so spadale župnije Šent Rupert, Trebelno, Mokronog, Sv. Trojica, Šent Janž in Dole. Za šentruperško župnijo se je vršil nabor v Rakovniku; tukaj so se izdavale tudi vse naredbe v tem pogledu. Tukaj se je obavljal tudi vojaški popis, h kateremu je moral priti vsakdo, ki je bil klican. Strogo je bilo zabranjeno te dni oditi kam z doma. V Wallijevem letopisu je zapisano k mesecu avgustu leta 1780., da ni prišla iz Šmihela procesija na Veselo Goro, ker so morali ostati ljudje doma radi vojaškega popisa. S to uredbo se je uvel redovit vojaški nabor, dočim se je do zdaj izvajal na nasilni način: lovili so namreč za vojake sposobne mladeniče ter jih uvrščevali v polke. V vesellogorskem letopisu imamo zapisano dne 12. marca leta 1778., da so isto noč polovili po mnogih gosposčinah mnogo dečkov za vojake. Takrat se je Avstrija pripravljala iznovič za vojsko s Prusi.¹

5. Šentruperška občina.

Šentruperška občina je stara, kako daleč pa sega nazaj, ne bi mogli tako lahko določiti. Šent Rupert, kot središče velike župnije, je moral biti tudi središče za neko upravo sodnijsko in politično, kolikor so to dovoljevale gosposčine, ki so imele pod seboj svoje kmete. Do leta 1848. so imele gosposčine pravico potrjevati občinske oblasti, namreč župane (oberrichtarje) in prisednike (richtarje). Le ti so imeli skrbeti za red v občini ter so bili odgovorni za vse graščinski oblasti v Rakovniku, posebno za redarstvene prestopke, katerih ni manjkalo nobenkrat. Posebno huda nadloga je bila takrat tihotapstvo. Tudi po našem kraju so prenašali razno robo, posebno duhan, tihotapci iz Hrvaškega, a posebno nevarno je bilo tihotapstvo z živino radi živinske kuge, ker se je tako lahko prenašala iz enega kraja v drugi. Proti tihotapcem je bila postavljena posebna straža (ibljatarji), katero so morale podpirati občine pri preiskavah, da se ne utaji kakšna vtihotapljená roba. Kako predrzni so bili tihotapci, se vidi iz tega, da so kar v četah donašali robo v naše kraje, a za vsak slučaj so bili celo oboroženi. Če so se strnili s stražo, so se z njo tudi pobili, če niso mogli uteči. Tako je zapisal Walli v svojem letopisu, da je bila dne 3. junija leta 1753. pri Zatičini prava bitka med stražarji in tihotapci. Boj je bil tako hud, da je ostalo mrtvih 10 stražarjev in pisarjev.² Tudi pri nas se je dogodila takšna praska s tihotapci na Okrogu pri

¹ Mittheilungen des Museal-Vereins für Krain. 1902. Str. 46 sl. Krain und der historische Atlas der österreichischen Alpenländer.

² Župnijski arhiv.

Okroščeku okoli leta 1840. Ostal je mrtev stražar Čuber. Sin njegov je dobil kasneje plemstvo s pridevkom Okroški (von Okrog). Občina je morala vršiti strogo svoje dolžnosti, ker je bila odgovorna za red, a to je bilo težavno, ker je ljudstvo držalo s tihotapci in kupovalo od njih vtihotapljeno robo. To je dajalo seveda povoda vednim pritožbam, katerim se pa ni moglo več odpomoči.

Ko so prišli Francozi v naš kraj, so razdelili kanton Mokronog na 7 velikih občin, namreč: Škocijan 14., Šmarjeta 15., Mokronog 16., Mirna 17., Šent Rupert 18., Boštanj 19 in Radeče 20. Te velike občine (Arondissement communal) so imele zopet podobčine in katastralne občine. Št. Rupert je imel 8 podobčin in 6 katastralnih občin (kasneje 7). Župan ali mair je imel pod Francozi mnogo večji delokrog nego poprej. Znano je, da je zapisoval tudi v krstne, poročne in mrtvaške knjige. Moral je znati francoski ali nemški, ker se je takrat uradovalo v francoskem in nemškem jeziku (v Šent Rupertu v nemškem jeziku), oglesi pa, so se pisali tudi v slovenskem jeziku. Za šentruperškega župana je bil postavljen tedanji oskrbnik škrljevskega gradu Jakob Schuller, a za tajnika Ivan Feichtinger, takratni učitelj. Občinski urad je bil v Šent Rupertu in ne v Škrljevem, kar se dá sklepati iz poročnih knjig. Župan je namreč sam prebral oklic pred glavnimi vrati občinskega urada celemu občinstvu ter potem pribil ta oklic na vrata istega urada. To se je zgodilo vselej na nedeljo, ko je ljudstvo dohajali k službi božji v župnijsko cerkev v Šent Rupert. Župan je tedaj moral biti v svojem uradu v Šent Rupertu posebno ob nedeljah, kakor se to godi še dandanes. V šentruperškem župnijskem arhivu so se od vseh uradnih spisov te dobe ohranile edino le občinske uradne krstne, poročne in mrtvaške knjige.

Oglejmo si malo te uradne knjige iz francoske dobe.

Krstne knjige so se pisale v nemškem jeziku. Od zgoraj na desno je zapisano: Provinc Ilyrien (pokrajina Ilirija). District Neustadt (okrožje Novo mesto), Mairie St. Robert (županija Šent Rupert). Potem sledi napis: Taufbuch seit ersten Jänner bis letzten Dezember. Ein Tausent Acht Hundert Zwölf 1812 Nro. 47. Der Gemeinde Mairie St. Robert, Provinz Ilyrien, District Neustadt. (Krstna knjiga od 1. januarja do zadnjega decembra. Tisočosemstodvanajst 1812 Nro. 47. Županije Šent Rupert, pokrajina Ilirija, okrožje Novo mesto). Na desni strani je kolek za 75 centimov z napisom Ilyrie, v sredini je podoba slavodobitnika s palmo in z žezlom, na strani orel, okoli napis: A-L. Extra ordinaire A Timbrer. V sredini napisa je sidro in za okrasek sadje. Potem piše župan: »Tukaj sledi zapis vseh od 1. januarja tisočosemstodvanajst izdanih civilnih stanovskih spisov, ki so jih napisali gospodje župniki Josip Bučar iz Šent Ruperta, Andrej Sova z Dol, Ivan Zourelli od Sv. Trojice ter kaplana Jurij Panian in Mihael Zdešar iz Šent Ruperta v to

določene knjige, katere poslednje so bile s 1. septembrom 1812 tisočosemstodvanajst izročene gospodu županu Jakobu Schullerju, oskrbniku v Škrljevem.« Potem sledi popis vseh krščanih do 1. septembra v skrižali, v kateri se nahajajo tudi imena staršev, prebivališča in dveh prič. Podpisani so župnika Josip Bučar in Andrej Sova ter župan Jakob Schuller. Od 1. septembra dalje je vodil popis sam župan ter o vsakem rojenem otroku napisal sledeče poročilo (upis): »Leta tisočosemstodvanajst drugega septembra ob štirih popoldne je stopil pred mene Jakoba Schullerja, uradnika za popis prebivalstva županije Šent Rupert, okrožje Novo mesto, Rugel Jože, trideset let star kmet z Vrha, ki mi je pokazal dete ženskega spola kot za svoje in žene mu Ane rojene Dolenšek ter se izjavil, da hoče dati temu otroku ime Marija. Ko so se čule tudi izjave in dokazi prisotnih prič Matije Goloba, petdeset let starega kmeta s Homa in Petra Fabiana, dvaintrideset let starega trgovca iz Št. Ruperta, in ker ni nobeden prisotnih strank ugovarjal, sem podpisal v njih prisotnosti dva komada listine ter jim na isti dan prebral vsebino. Župan J. Schuller.« Ta protokol ima 20 listov, od teh popisanih 13. Na zadnjem listu je zapisano: »Le ta krstni register, obstoječ iz 20 listov kolkovanega papirja, sem podpisal jaz, predsednik tribunala (sodišča) prve instance v Ljubljani ter liste od prvega do zadnjega s številkami in parafi (podpisi) označil. Ljubljana 10. okt. tisoč osem sto dvanajst. Anton Jauker.«

Na drugi knjigi je opis od zunaj enak prvi. V knjigi se nahaja popis rojenih od 1. januarja do zadnjega decembra tisočosemstotrinajst. Od znotraj je samo kolek od 75 centimov. V tej knjigi je podpisan drugi predsednik sodišča v Ljubljani neki Vogou. Protokol ima 24 listov, popisanih 23. Protokol je bil predložen dne 25. avgusta leta 1813. Sklep se glasi: S tem je dokončano uradovanje vseh od 1. januarja do zadnjega decembra vnešenih zapisov. Županija Šent Rupert petega januarja tisoč osem sto štirinajst. Župan šentruperški: Jakob Schuller.« Vseh izjav je 91; med njimi tudi Ivan Feichtingerja, učitelja in tajnika županijskega, za sina Josipa. Ohranili sta se od vsakega leta po dve knjigi.

V župnijskem arhivu se nahajajo tudi štiri poročne knjige, in sicer po dva komada za leto 1812. in 1813. Knjige so urejene kakor krstne. V knjigi za leto 1812. so navedena do 1. septembra samo imena poročenih, prenešena iz dotedanjih župnijskih matic, kar je spodaj omenjeno, kakor pri krstnih knjigah. Do 1. septembra 1812. je bilo poročenih 10 parov. Od tega časa pa je zapisoval župan sam v županijsko poročno knjigo vsak par posebej s takim le oklicem: »Leta 1812., prvo nedeljo meseca septembra, sem jaz, Jakob Schuller, uradnik za izkaz osebja občine Šent Rupert, v okraju Šent Rupert, okrožju in poglavarstvu Novo mesto, ko sem se bil postavil pred vežna vrata občin-

skega urada, občinstvu prvikrat oklical, da se je sklenil ženitbeni dogovor med Josipom Kermeljem, 50 let starim vdovcem iz Brinja in med Marijo Zorc, polnoletno hčerjo Ivana Zorca iz Škovca. Ta oklic je bil glasno prebran in precej potem javno pribit na vratih občinskega urada. O tem je sestavljena ta dokazna listina.« Ravno tak oglas se je izdal v drugič.

V tretjič pa je bilo izdano sledeče ženitno pismo: »L. 1812., dne 17. septembra, sta stopila pred mene, Jakoba Schullerja, uradnika za izkaz osobja občine Šent Rupert, v okrožju in poglavarstvu Novo mesto, v okraju Šent Rupert, Josip Kermelj, 50 let star vdovec, kmet iz Brinja, in dekle Marija Zorc, polnoletna neomožena hči Ivana Zorca iz Škovca, ki sta me nagovorila, da izvedem njuno poroko, ker je bil že oklic pred glavnimi vrati občinskega urada, in sicer prvi 6. septembra leta 1812. ob 9. uri in drugi 13. sept. leta 1812. tudi ob 9. uri. Ker proti tej ženitbi dozdej ni bilo nobenega ugovora, sem izpolnil njih zahteve, jima prebral vse zgoraj navedene spise, kakor tudi 6. poglavje zakonika Napoleonovega o zakonu, ter potem bodočega soproga in bodočo soprogo vprašal, ako se hočeta vzeti; in ker sta potrdila oba bodoča soproga to vprašanje, sem razglasil potem v imenu postave, da sta Josip Krmelj in Ana Zorc poročena. To pismo sem izdal v prisotnosti Lovrenca Dimca, 48 let starega, iz Šent Ruperta in Franca Paulija, tudi iz Šent Ruperta ter Martina Strmoleta, 50 let starega, iz Prelesja, in ko sem ga prebral, ga tudi podpisal, ker nobeden prisotnih ni bil pismen. Tako se je zgodilo na zgorajšnji dan in leto. Župan šentruperški.«

Na kraju knjige sledi navadna opomba o sklepu uradovanja za leto 1812. Knjiga ima tri popisane liste in 13 nepopisanih. Na zadnjem listu je podpisan predsednik ljubljanskega sodišča z navadno opazko kakor pri krstnih knjigah. Iz drugega komada istotake knjige so iztrgani razen prvega in zadnjega lista vsi drugi.

Poročna knjiga iz leta 1813. je enaka oni iz leta 1812. ter ima 10 popisanih listov. Napis je enak zunaj in znotraj, le kolek je na levi strani. Podpisan je na kraju kot pregledovalec Gogala. Zapisanih je v knjigi 12 poročenih parov.

Tudi mrtvaške knjige so urejene na isti način kakor krstne in poročne, le platnice imajo črne. Ohranili sta se po dve iz leta 1812. in 1813. Knjiga iz leta 1812. ima 8 popisanih in 12 praznih listov, ker so do 1. septembra leta 1812. mrlički samo po imenu zapisani, a od 1. septembra pa je za vsakega posebej od župana potrjena smrt. Mrličev je zapisanih to leto 72. Knjiga iz leta 1813. pa ima popisanih 13 listov (drugi komad 14) ter praznih 7, odnosno 6. Župan je zapisoval o mrličih tako le: »Leta tisoč osem sto dvanajst 30. sept. sta prišla k meni Jakobu Schullerju, uradniku za izkaz osobja občine Šent Rupert v okraju Šent Rupert, v okrožju in poglavarstvu Novo mesto,

Ivan Majcen in Franc Koren, soseda, ki sta izjavila, da je 30. sept. ob desetih zvečer umrla Jera Slapšek, trideset let stara, omožena, v hiši njenega moža v vasi Polje. Po tej izjavi sem izdal to le poročilo ter ga prebral in podpisal, ker ni bil nobeden prisotnih pismen. Župan Schuller; Josip Močilar, občinski prisednik.«

Spčetka je francoska vlada dovolila, da so še duhovniki zapisovali v krstne, poročne in mrtvaške knjige, ker ni bilo za to delo sposobnih županov; koncem avgusta 1812. pa so bile oddane vse uradne knjige župnijske županom. Tako se je zgodilo tudi v Šent Rupertu, kjer je začel uradovati župan 1. sept. 1812. Vendar pa je duhovna oblast naložila tudi duhovnikom, da pišejo še dalje svoje uradne knjige. Z letom 1814. je prenehalo francosko uradovanje v Šent Rupertu, ker že iz tega leta nimamo nobenega spisa več v imenu francoske vlade.¹

Ko so odšli Francozi, se je povrnilo vse v staro stanje ter je tako trajalo vse do leta 1850., ko se je Avstrija preuredila. Leta 1851. so bili voljeni prvič župani po novo osnovanih občinah. Tako je dobil tudi Šent Rupert svojega župana (Bürgermeister). Prvikrat po izvolitvi so prisegli novoizvoljeni župani glavne občine in podobčin slovesno v šentruperški cerkvi v prisotnosti župnika Ivana Zupina. Kako se je glasila prisega, ni nam znano, ker se v arhivu ni ohranil noben prepis. Ti prvi župani so bili: Josip Brcé za Šent Rupert, Josip Zajc za Bistrico, Josip Knez za Hrastovico, Abunar za Kostanjevico in Jaklič za Pijavce.

Pod občino Šent Rupert so spadale vasi Bistrica, Brinje s polovico Vesele Gore, Mali in Veliki Cirknik, Draga, Gabrjele, Hom, Hrastno, Hrastovica, Dolenje in Gorenje Jesenice, Kamnje, Kostanjevica, Dolenje in Gorenje Mladotiče, Most, Okrog, Pijavce, Polje, Prelesje, Rakovnik, Ravne, Ravnik, Roženberk, Škrljevo, Straža, Svinsko, Šent Rupert, Trstenik, Vrh, Zabukovje, Zaloka in cela davčna občina Šent Lovrenc, ki spada na župnijo Dole. V politični občini Šent Rupert je bilo sedem davčnih ali katastralnih občin, namreč: Šent Rupert, Bistrica, Cirknik, Straža, Zabukovje, Šent Lovrenc in Pijavce. Leta zadnja občina se je izločila leta 1900. iz šentruperške občine razen vasi Mosta in Hrastovice; zadnji dve vasi sta priklopljeni davčni občini Bistrica. V pijavško katastralno občino spadajo zdaj vasi Pijavce, Dolenje in Gorenje Mladotiče, Gabrjele in Polje, a so uvrščene od leta 1900. v politično občino Tržišče (Sv. Trojica).

Pri osnutku novih občin leta 1851. je imela skoraj vsaka davčna občina svojega župana; zato so tudi, kakor smo videli, prisegli prvokrat vsi v Šent Rupertu pri glavni občini. Pozneje (leta 1874.) pa so se vse davčne občine združile pod županstvo

¹ Župnijski arhiv.

Šent Rupert, ki spada vsled tega med največje občine na Kranjskem. Glavna župana občine Šent Rupert sta bila pred letom 1851. že imenovani Jakob Schuller za francoske vlade in tudi še kasneje; potem leta 1832. Kajetan Schuller. Kako dolgo je županoval le-ta, se ni dalo določiti. Potem je bil župan tudi še Karel Vašič. Imena vseh drugih županov so nam neznana. Pred letom 1851. je bila šentruperška občina glavna občina (Hauptgemeinde) ter se je pri njej plačeval tudi gruntni davek.¹ Od leta 1851. so bili šentruperški župani ti-le: Josip Brće, Ferdinand Dolar, Ivan Sattler, Rajmund Vašič, Anton Zajec, Josip Brcar, Franc Hofer, Franc Zupančič in Andrej Cerkovnik. Skoraj vsi imenovani župani so bili po večkrat izvoljeni.²

6. O plemiških rodovinah in odličnejših župljanih.

Med najstarejše plemiške rodovine, ki so živele v šentruperški župniji, se morajo uvrstiti rodovina Abfaltrerjev, Kacijanarjev in Turjaških. Abfaltrerji se omenjajo že pri utemeljenju polšeniške kuracije, a istotako Kacijanarji pri ustanovitvi boštanske. Turjaški so bili najstarejši posestniki Škrljevega in Rakovnika. Soli kdaj prebivali tudi Celjski grofi v našem kraju, ni verjetno, dasi so bili župnijski patroni. Nekoliko starejših plemiških rodovin, ki jih ne nahajamo v župnijskih maticah, nam navaja Valvasor. Po njem so gospodarili v Škrljevem tudi Rusensteini in Wernekerji; v Rakovniku Gusiči in Tadioloviči; na Dobu najprej Dobski, potem Pirši, Schränklerji in Andrej Višnjanski; v Kotu Kacijanarji; v Zagorici Friderik Mirenski, baron Freykirchen, Andrej Rapicio; na Zavrhu Valvasorji; v Novem gradu Erkersteini, Gutašiči in Čečekarji; v Rukenstanu Hundi, Harter, Prekenfeld, Stadler, Kačiči, Paradajzarji, Fabianiči; v Boštanju Henrik Boštanski, Kacijanarji in Lambergi; na Lepem dobu Aichelburgi. V župnijskih krstnih, poročnih in mrtvaških knjigah je zapisano mnogo plemičev, ki so stanovali v šentruperški župniji. Že v prvi krstni knjigi jih nahajamo mnogo kot kume. To so bili Abfaltrerji, plemeniti Mohoriči (1646), Jakob baron Rab (1649), gospa Semenič z Dol (1651), Mira Sidonija Lamberg (1654), gospa Ana Scriba (Schreiber),³ baron Kaysel (1660), grof Barbo (1671), baron Wazenberg (1678), kumovala pa je že Ana Rozina Wazenberg l. 1649., baron Reisinger (1680), baroni Langenmantli iz Škrljevega (1710), baroni Ravberji iz Kota (1740), baroni Galli (1770). Vse zgoraj naštete plemiške rodovine so že zdavnaj prenehale bivati v šentruperški župniji razen grofov Barbov; eni

¹ Župnijski arhiv.

² Nekaj podatkov o šentruperški občini je zapisal bivši večletni župan šentruperški Jože Brcar.

³ Vse te je izpustil Ludwig Schiviz iz že omenjene knjige.

so izumrli, drugi pa so se izselili na druga posestva. Dob so dobili Barbovi; Kot Hoferji, kasneje Dolarji; Škrljevo Schullerji, Vašiči, zdaj Skedl; Zagorico baron Mandl, Berg in zdaj kmet Kržič. Drugi gradovi, ki so nekdaj spadali pod šentruperško veležupnijo, se nahajajo zdaj v novoosnovanih župnijah.

Vrlo zaslužen mož za naš kraj je bil Josip grof Barbo (rojen leta 1825., umrl leta 1879.), graščak rakovniški. Zastopal je dolgo časa trebanjski, mokronoški in radeški okraj kot de-

Josip grof Barbo.

želni in državni poslanec. Pridružil se je precej spočetka slovenski konservativni stranki ter ji je ostal zvest do svoje smrti. Bil je mož plemenitega mišljenja in velik podpornik ljudstva v vseh njegovih nadlogah.

Organiste in učitelje smo že naveli pri opisu šolskih razmer. Tukaj nam je omeniti še posebej duhovnikov Šentruperčanov. Najstarejša nam znana duhovnika Šentruperčana sta že leta 1500. omenjena Bernard Jug in Gregor Marolt. — Bržkone je bil Šentruperčan tudi kapelan Adam Lubi leta 1678. Leta 1680. se navaja v krstni knjigi kot kum Jurij Lubi, dijak (studiosus). Rodovina Lubi je imela v Šent Rupertu svoj domec. Bržkone sta bila to brata ter sta izučila prve nauke v Šent Rupertu. — Tudi Jeršetiči in Belčiči so bili

v šentruperški župniji, pa je verjetno, da sta bila Jurij Jeršetič in Štefan Belčič domačina. — Župnik Ivan Jurglič je bil brez dvoma domačin, dasi ni nikjer zapisano. — Iz rodovine Schreiberjev v Zagorici so bili trije duhovni, in sicer Ferdinand Ludovik Schreiber, župnik v Škocijanu (l. 1692.—1703.), bil je doktor modroslovja. — Ivan Fr. Schreiber je bil župnik v Šmarjeti († 1692.). — Franc L. Schreiber je bil kapelan v Šent Rupertu in kesneje župnik

Župnik in svetnik Ignacij Šalehar.

v Svibnem. Bil je soposestnik Zagorice z bratom Ernestom; umrl je leta 1699. ter je pokopan pri Škocijanu. — Anton baron Ravber iz Kota je bil beneficijat na Toplicah pri Novem mestu ter je umrl v Šent Rupertu leta 1762. — Josip baron Ravber je bil na Veseli Gori leta 1773. — Ivan Lužar, ravnatelj na Veseli Gori († 1759). — Franc Kunc je imel novo mašo na Veseli Gori, umrl leta 1778. v Ljubljani. — Anton Pleškovič, župnik v Polšniku († 1799). — Letopisec Walli omenja tudi nekega kapucina Faustina kot Šentruperčana (leta 1772.). — Morda sta bila tudi Šentruperčana mnih Barbo iz Zatičine in Karol grof Barbo; oba sta brala maše na Veseli Gori, prvi leta 1726., drugi leta 1742. — Franc Feichtinger, sin učiteljev, rojen leta 1810., je

služil cel čas kot duhovnik na Štajerskem ter umrl kot župnik v Šent Pavlu leta 1881. — **Gotfried Hlebec**, rojen leta 1829. v Zaloki, frančiškan v Novem mestu. — **Ivan Semen**, rojen leta 1818., v mašnika posvečen leta 1841. Bil je doktor bogoslovja in profesor v ljubljanskem semenišču, kjer je slovel kot učen mož. Umrl je v Ljubljani. Spomnil se je z nekimi ustanovnimi zapisi svojega rojstnega kraja, kamor je rad zahajal do svoje visoke starosti. — **Karol Hofer** iz Kota,

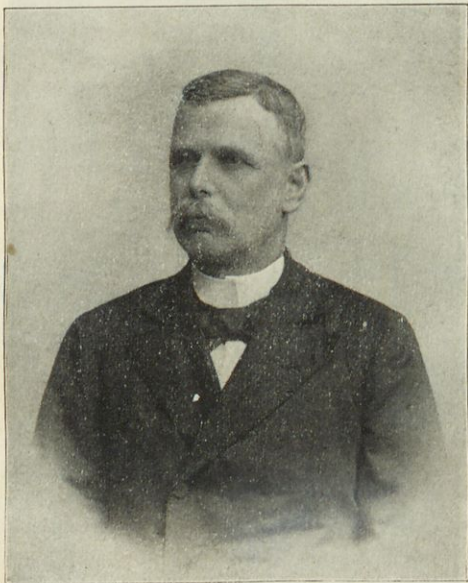

Dr. Josip Skedl.

rojen leta 1830., v mašnika posvečen leta 1853. Bil je župnik na Čatežu, kjer je tudi umrl. — **Josip Hofer**, jezuit v Travniku. — **Ignacij Koren** iz Ukenberga, rojen leta 1839., v mašnika posvečen leta 1869. Umrl kot ekspozit na Ubeljskem. — **Leopold Gorenjec** iz Podgorice, rojen leta 1840., v mašnika posvečen leta 1864., umrl kot župnik v Adlešičih leta 1886. Bil je marljiv slovenski pisatelj. — **Ignacij Šalehar** iz Vrha, rojen l. 1841., v mašnika posvečen l. 1871.; duhovni svetnik in župnik, umrl v Ljubljani 22./IX. l. 1913. Je bil velik dobrotnik svojega rojstnega kraja. Kaj je storil za šentruperško cerkev, smo že omenili, a utemeljil je tudi nekoliko dijaških ustanov za svoje rojake. Tudi je žrtvoval precejšnjo svoto za slike, s

katerimi se je ozaljšala ta knjiga. — Peter Knavs. — Alfons Apej, iz Šent Ruperta, rojen leta 1876., frančiškan na Viču.

Razen že v zgodovinskem poglavju omenjenih uglednejših Šentruperčanov navesti nam je tukaj še nekoliko njih. Leonard Fabianič, posestnik Rukenstana, je bil deželni odbornik leta 1682.—1685. — Posestnik Zagorice Vincencij Bartolis, ki je umrl leta 1739., je bil odvetnik slavne pokrajine Kranjske (advocatus inclitae provinciae Carnioliae).¹ —

Prof. Ivan Steklasa.

Ignacij Brcé, rojen v Šent Rupertu leta 1810., umrl kot glasovit odvetnik v Gradcu. — Franc Skedl, rojen leta 1809., doktor zdravilstva in mestni fizik v Ljubljani. — Josip Skedl, rojen leta 1811. Pravoslavne nauke je dovršil začetkom štiridesetih let na Dunaju, kjer je postal tudi doktor prava. Na dunajskem vseučilišču se je vsposobil za profesorja finančne vede in statistike. Od tukaj je prišel za profesorja na graško vseučilišče dne 25. septembra 1850 ter se je obvezal predavati poleg finančne vede tudi kazensko pravo v slovenskem jeziku, kar je pa trajalo samo do leta 1855. Dr. Josip Skedl spada tedaj med prve vseučiliščne profesorje, ki so predavali v slovenskem jeziku. Umrl je ta plemeniti slovenski

¹ Župnijski arhiv.

rojak leta 1868. v Gradcu, kjer je bil tudi pokopan. Njegov hvaležni sin dr. Artur Skedl, dvorni svetnik in vseučilišni profesor v Pragi, je dal prepeljati njegovo truplo v Šent Rupert ter ga tukaj na župnijskem pokopališču pogrebsti v lepo urejeno rodbinsko grobnico.

Profesor Skedl je bil kot učenjak znan in ugleden v učenih krogih, nič manj pa priljubljen pri svojih slušateljih, ki so ga ljubili kakor svojega očeta. Dasi skoraj vse življenje v tujini, ni nikdar pozabil svojega naroda, kakor marsikateri drugi. Slovenskim dijakom je tudi gmotno pomagal, kjer je le mogel in jim omogočil študije. Tudi z voditelji slovenskega naroda v dobi preporoda, zlasti z dr. Bleiweisom je bil vedno v prijateljski zvezi.¹

Ivan Skedl, rojen leta 1819., se je izučil prava na Dunaju ter postal doktor prava in kasneje odvetnik v Novem mestu, kjer je tudi umrl. Bil je tudi deželni poslanec.

Karol Feichtinger, brat duhovnika Franca, je bil vojaški zdravnik. Bil je na Poljskem, kamor je bila poslana tudi avstrijska vojska proti upornim Poljakom leta 1830. Umrl je v Šent Rupertu.

Edvard Hofer, rojen v Kotu leta 1841., je izučil v Gradcu modroslovne nauke ter postal doktor modroslovja in profesor na graški realki.

Ludovik Vašič iz Škrljevega, rojen leta 1842., je bil doktor medicine in več let zdravnik v Trebnjem, kjer je tudi umrl.

Alojzij Gorenjec, brat župnikov, iz Podgorice, rojen leta 1843., je bil doktor medicine in mestni fizik v Petrinji na Hrvaškem, kjer je tudi umrl.

Josip Novak iz Straže, zdaj gimnazijalni profesor v Sarajevu.

Franc Zidar, gimnazijalni profesor v Novem mestu.

Tudi pisatelj te knjige je šentruperški rojak. Veseli ga, da je mogel ravno on napisati zgodovino šentruperške župnije za svoje rojake. Najboljša nagrada za ves trud, ki ga je imel pri spisovanju te knjige, pa bo, če jo bodo Šentruperčani radi prebirali ter se iz nje učili ljubiti svoj rojstni kraj, ki je tako častitljiv po svoji prošlosti in tako lep po svoji legi. Čuvajte svojo rojstno zemljo, ta najdragocenejši zaklad za naš narodni obstanek!

¹ Vseučiliški Zbornik. V Ljubljani 1902. Str. 56—57.

Popravki in dostavki.

Str. 46, 1. opomba. Listina o podelitvi patronata celjskim grofom nad šentruperško župnijo se ne nahaja v dunajskem državnem arhivu. Izvirna listina se sploh ni ohranila, nego v graškem deželnem arhivu imajo le kot insert (vložek) te listine v listini z dne 1393. : 5. II. Oglej (potrdilo prvotne listine po kapiteljnu oglejskem). Ta listina je za- beležena v graškem deželnem arhivu kot šte. 8767 b, in sicer kot ko- pija po Hochschatzgewölbebuch.

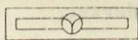
Str. 16. v opombi 1., v vrsti 8., čitaj clericis mesto clericies.

Slike in zemljevidi.

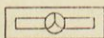
1. Sv. Rupert v velikem oltarju šentruperške župnijske cerkve. (Naslovna slika.)
2. Šent Rupert.
3. Marka Savinjska grofov Seliških in Plajenskih.
4. Grad Škrljevo.
5. Grad Rakovnik.
6. Listina o podružnici sv. Nikolaja na Brezovem.
7. Cerkev sv. Jurija na Šentjurjevi gori pri Sv. Trojici.
8. Cerkev sv. Nikolaja na Brezovem.
9. Znak Hermagora iz Lanišča na listini iz l. 1453.
10. Kardinal in patrijarh oglejski Marko Barbo.
11. Znak Tomaža Sterlekarja, javnega beležnika, na listini l. 1494.
12. Znak Fabijana Parollo, vikarja šentruperškega, na listini l. 1494.
13. Jakob Turjaški, župnik šentruperški in prvi prošt novomeški.
14. Jurij Zlatkonja, župnik šentruperški, prošt novomeški in škof dunajski.
15. Poslednji grof Wazenberg.
16. Rajko grof Lanthieri, župnik šentruperški in prošt novomeški.
17. Župnijska cerkev svetotrojiška.
18. Dr. Sebastijan Elbert, sedanji prošt novomeškega kapiteljna.
19. Župnik Vincencij Vovk.
20. Svetnik in župnik Alojzij Košir.
21. Svetnik in župnik Janez Mervec.
22. Kamnoseško znamenje.
23. Listina o posvečenju velikega oltarja l. 1482.
24. Listina o posvečenju sedanje župnijske cerkve v Št. Rupertu l. 1520.
25. Mrtvaški grb Žige Turjaškega iz l. 1594.
26. Mrtvaški grb Žige Gušiča iz l. 1627.
27. Maks Valerij grof Barbo.
28. Sv. Družina.
29. Tloris sedanje župnijske cerkve v Št. Rupertu.
30. Ploča z gotsko letnico.
31. Pročelje svetišča in ladje šentruperške župnijske cerkve od jugozapadne strani.
32. Slavolok in svod svetišča šentruperške župnijske cerkve.
33. Svod ladje šentruperške župnijske cerkve.
34. Slopovi v šentruperški župnijski cerkvi.
35. Božja hišica v šentruperški župnijski cerkvi.
36. Veliki oltar v šentruperški župnijski cerkvi.
37. Cerkev sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori.
38. Veliki oltar v cerkvi na Veseli Gori.
39. Kupola nad velikim oltarjem na Veseli Gori.
40. Velika kupola na Veseli Gori.

41. Kapela žalostne Matere božje na križevem potu pod Veselo Goro.
42. Cerkev sv. Barbare na Okrogu.
43. Cerkev sv. Duha na Vihru.
44. Svod v svetišču cerkve sv. Duha na Vihru z gotskimi slikami.
45. Cerkev sv. Križa na Cirkniku.
46. Cerkev sv. Roka pri Zagorici.
47. Cerkev sv. Martina na Kalu.
48. Šentjanska župnijska cerkev.
49. Cerkev sv. Kancijana pri Jesenicah.
50. Cerkev sv. Petra na Žunovcu.
51. Cerkev sv. Neže na Zaloki.
52. Kapela sv. Križa na pokopališču.
53. Župnijska cerkev na Doleh.
54. Najstarejša listina v šentruperški župniji iz l. 1163., kjer se omenja cerkveni zbor v župnijski cerkvi pod predsedstvom patrijarha Ulrika II. ter prvi po imenu poznati župnik šentruperški Werriand.
55. Načrt starega Šent Ruperta.
56. Josip grof Barbo.
57. Župnik in svetnik Ignacij Šalehar.
58. Dr. Josip Skedl.
59. Prof. Ivan Steklasa.
60. Zemljevid nekdanje veležupnije Šent Rupert.

Kazalo.

	Stran
I. Zemljepisni in statistični opis	1
II. O najstarejši zgodovini šentruperškega kraja	6
III. Sv. Rupert. Življenjepis in njegovo češčenje	13
IV. Utemeljitev šentruperške župnije	19
V. Prvi upravitelji Savinjske marke	29
VI. Najstarejši obseg šentruperške župnije in prvi župniki	37
VII. Celjski grofi patroni šentruperške župnije leta 1393.—1456.	43
VIII. Šentruperška župnija pod novomeškim kapiteljnom	60
IX. Šentruperška župnija postane samostalna pod patronatom novomeškega kapiteljna	124
X. Zgodovina in opis šentruperške župnijske cerkve	148
1. Zgodovina cerkve	148
2. Opis cerkve	157
XI. Cerkvene podružnice	185
1. Cerkev sv. Frančiška Ksaverija na Veseli Gori	185
2. Kapela žalostne Matere božje na Križevem potu pod Veselo Goro	225
3. Cerkev sv. Barbare na Okrogu	227
4. Cerkev sv. Duha na Vihru	231
5. Cerkev sv. Križa na Cirkniku	236
6. Cerkev sv. Roka pri Zagorici	239
7. Cerkev sv. Kancijana pri Jesenicah	255
8. Cerkev sv. Petra na Žunovcu	257
9. Cerkev sv. Neže v Zaloki	260
10. Kapela sv. Križa na pokopališču	261
11. Druge kapele in znamenja (pili)	263
XII. Župnijska gosposčina	264
1. Izpiski iz starih urbarijev	264
2. Izpiski iz desetinskih zapiskov in napovedi	272
XIII. Kulturne razmere	290
1. Župnijske razmere od najstarejših časov	290
2. O starem Šent Rupertu	304
3. Šola	315
4. Sodstvo	326
5. Šentruperška občina	327
6. O plemiških rodovinah in odličnejših župljanih	332

Kazalo

1	Kazalo
2	I. Delo
3	II. Delo
4	III. Delo
5	IV. Delo
6	V. Delo
7	VI. Delo
8	VII. Delo
9	VIII. Delo
10	IX. Delo
11	X. Delo
12	XI. Delo
13	XII. Delo
14	XIII. Delo
15	XIV. Delo
16	XV. Delo
17	XVI. Delo
18	XVII. Delo
19	XVIII. Delo
20	XIX. Delo
21	XX. Delo
22	XXI. Delo
23	XXII. Delo
24	XXIII. Delo
25	XXIV. Delo
26	XXV. Delo
27	XXVI. Delo
28	XXVII. Delo
29	XXVIII. Delo
30	XXIX. Delo
31	XXX. Delo
32	XXXI. Delo
33	XXXII. Delo
34	XXXIII. Delo
35	XXXIV. Delo
36	XXXV. Delo
37	XXXVI. Delo
38	XXXVII. Delo
39	XXXVIII. Delo
40	XXXIX. Delo
41	XL. Delo
42	XLI. Delo
43	XLII. Delo
44	XLIII. Delo
45	XLIV. Delo
46	XLV. Delo
47	XLVI. Delo
48	XLVII. Delo
49	XLVIII. Delo
50	XLIX. Delo
51	L. Delo
52	LXI. Delo
53	LXII. Delo
54	LXIII. Delo
55	LXIV. Delo
56	LXV. Delo
57	LXVI. Delo
58	LXVII. Delo
59	LXVIII. Delo
60	LXIX. Delo
61	LXX. Delo
62	LXXI. Delo
63	LXXII. Delo
64	LXXIII. Delo
65	LXXIV. Delo
66	LXXV. Delo
67	LXXVI. Delo
68	LXXVII. Delo
69	LXXVIII. Delo
70	LXXIX. Delo
71	LXXX. Delo
72	LXXXI. Delo
73	LXXXII. Delo
74	LXXXIII. Delo
75	LXXXIV. Delo
76	LXXXV. Delo
77	LXXXVI. Delo
78	LXXXVII. Delo
79	LXXXVIII. Delo
80	LXXXIX. Delo
81	LXXXX. Delo
82	LXXXXI. Delo
83	LXXXXII. Delo
84	LXXXXIII. Delo
85	LXXXXIV. Delo
86	LXXXXV. Delo
87	LXXXXVI. Delo
88	LXXXXVII. Delo
89	LXXXXVIII. Delo
90	LXXXXIX. Delo
91	LXXXXX. Delo
92	LXXXXXI. Delo
93	LXXXXII. Delo
94	LXXXXIII. Delo
95	LXXXXIV. Delo
96	LXXXXV. Delo
97	LXXXXVI. Delo
98	LXXXXVII. Delo
99	LXXXXVIII. Delo
100	LXXXXIX. Delo

at Report

15.000

Juan Steklasa.
Merilo: 1:75.000

1. VII. 1946

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000045433

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

57552

I.
Ž
Š
D